پنجابی شاعراں دا تذکرہ

لیکھک

میاں مولا بخش کشتہ امرتسری

ایڈیٹر

چودھری محمد افضل خان

عزیز پبلشرز

اُردو بازار ـــــ لاہور

لیکھک

میاں مولا بخش کشتہ امرتسری

ایڈیٹر

چوہدری محمد افضل خان

پیش خدمت ہے **کتب خانہ** گروپ کی طرف سے
ایک اور کتاب ۔
پیش نظر کتاب فیس بک گروپ کتب خانہ میں
بھی اپلوڈ کر دی گئی ہے 👇
https://www.facebook.com/groups/1144796425720955/?ref=share
میر ظہیر عباس روستمانی
📱0307-2128068
@Stranger ❣️❣️❣️❣️❣️❣️❣️

اُردو بازار ـــــ لاہور

فہرست (سوچنا)

اپنی کتھا

نکیاں ہُندیاں دی گل اے۔ میں تیجی وچ پڑھدا ساں۔ اَٹھ نو ورھے دی عمر سی۔ اِک دن پیو
نال نانکے پنڈ کلا ہنوواں (گورداسپور) جا رہیا ساں۔ راہ وچ اِک رُکھ تھلّے بیٹھے اِک فقیر نظر
آئے۔ میرا پیو وی ساہ لین لئی کول بہہ گیا۔ اوس خضر صورت فقیر نے میرے ول تک کے میرے پیو نوں
کہیا۔ "تیرا اہ منڈا کسے دن چنگا نام پیدا کرے گا۔"

اسیں ایتھے کجھ چر ساہ لے کے پنڈ ول ٹر گئے۔ فقیر دی گل میرے پیو دے دل وچ چکر کھاندی رہی۔
اوہناں دناں وچ عیسائیت دا پرچار ڈھیر سی۔ میں چنگے نمبراں تے تیسری پاس کر لئی تے گورنمنٹ
ہائی سکول امرتسر دے انگریز ہیڈ ماسٹر نے میرے پیو نوں بلایا تے کہیا "تیرا منڈا پڑھائی وچ بڑا ہوشیار اے
اِہنوں چوتھی وچ داخل کرا دے۔ میرے پیو نوں فقیر دی گل چیتے آ گئی۔ اوہ ڈر گیا "متاں منڈا کجھ پڑھ
لکھ کے ہتھوں نکل جائے"۔ میں بڑا اچارہ کیتا۔ پر اوہ پرانی وضع دا بھلا لوک اپنی گل تے اڑ گیا۔
تے مینوں سکولوں اُٹھا کے لاہور لے آیا۔

لاہور آ کے میں کاتبی تے سنگسازی سکھی۔ گلزار ہند پریس وچ سنگسازی دا کم شروع کیتا۔ نالے
اوہدے نال نال ویہلے ویلے میں اردو فارسی پڑھدا رہیا۔ میں تے میرا اک سنگی ساتھی میاں جیون بخش گل
پنجابی مشاعریاں وچ جاندے ساں۔ اوتھوں مینوں وی شاعری دا شوق ہویا تے میں حکیم آغا علی خاں دے
اکھاڑے دے اِک نیک سیرت شاعر خلیفہ قمر دین دی شاگردی کر لئی تے اج میں وی مصرعے جوڑن لگ پیا۔ اہ
کوئی سنہ ۱۸۹۰-۹۲ء دی گل اے۔

شاعری دا نواں نواں شوق میں تے میرے اک ہور سنگی میاں دین محمد دادخواہ روز شام دی نماز پچھوں بہہ
جاندے تے عشاء دی نماز ویلے تک ۳۰ بیت دی اک سیحرفی لکھ لیندے تے اگلے دن کسے شاعر بن دے چاہوان
ہتھ سہریاں رلوں وچ دیندے۔ ایس گل ول اشارہ کر دیاں ہویاں میں اپنی اک غزل وچ آکھیا سی

کشتہ اساں رجائیے بھیڑے خدا گواہ   ورنہ ائے بہت لکھ کے تے اشعار لابھ چاہیے

ایس طرح مینوں چھیتی شعر کہن دی اینی اٹکل آ گئی پئی کئی واری مشاعرے وچ جان لئی گھروں نکلناں رستے
وچ کسے لوڑوند نے کہناں مینوں وی کجھ شعر لکھ دیو تے میں مشاعرے پہنچن تک راہ وچ ای ۲۰-۳۰ بیت لکھ دینے۔

سنہ ۱۸۹۸ء وچ اسیں مڑ امرتسر آ گئے۔ مینوں چھپنی توں چھیتی تے صاف ستھرے شعر کہن دا مان سی۔ ایہہ فروری سنہ ۱۹۰۲ء وچ اک اشتہار چھپایا کہ "میں پنجابی وچ سبھ توں چنگے تے چھیتی شعر لکھن دا دعوےٰ کردا ہاں۔ جیہڑا کوئی مقابلہ کرنا چاہوے تے اوہنوں ورھے بھر دی مہلت اے۔" ایس تے کجھ شاعراں مقابلے دا خیال کیتا۔ پر اوہ رہ گئے۔ اخیر ورھا مکن توں کجھ دن پہلاں میاں محمد الدین سوختہ امرتسری نے مقابلے دا اعلان کیتا۔ ڈھنڈورا پھریا۔ لاہوری دروازہ امرتسر توں باہر فتح شاہ بخاری دے مزار دے نیڑے قلعہ گوبند گڑھ دی پریڈ گراؤنڈ وچ پِڑ بجھیا تے بردہ پشاوری دے جانشین میاں "تاج ملتانی" نے مصرعہ دتا۔

خ خبر ناہیں کجھ کسے تائیں کس جگہ دی اوس دی مِٹڑی اے

اسیں دوویں کاغذ پنسل لے کے بہہ گئے ہیں۔ کلا ساں۔ پر سوختہ نال پنج ست ہور شاعر مدد کر رہے سن تے مصرعے گھڑ گھڑ کے دیندے رہے سن۔ کسے نے ہتھ کے کہیا اِہ انصاف دی گل نہیں۔ اوہ اکلے ہی لکھ رہے ہن تے اودھر پنج ست شاعر ہور مدد کر رہے ہن۔ پر اپنے وچ ایہہ ہنڈھ کھلونا تے کہیا۔ میں دو شعر لکھ لئے ہن۔

اودھر مختلف شاعر مختلف مصرعے دس رہے سن جو آپس وچ ٹکر نہ سکے۔ تے سوختہ جی پِڑ چھڈ کے اٹھ ٹرے۔ میں پہلوں حکیم آغا علی دے پیر خلیفہ قمر دے کجھ شعر پڑھے۔ پھیر کجھ اپنے سنا کے اوہ دو شعر پڑھے۔ جنہاں وچوں اک ایہہ سی

خ خبر ناہیں کجھ کسے تائیں کس جگہ دی اوس دی مٹڑی اے پیدا وار خدا دی ہے ساری کوئی کالی اے کوئی چِٹڑی اے
ہووے کسے تے رب دا فضل جیکر کوئی گُس دی کیہوں تے مٹڑی اے اک دم دا نہیں وساہ کشتہ طمع کسے دی کاس نے بھِٹڑی اے

ایسے سال میرے استاد خلیفہ قمر فوت ہو گئے سن۔ اوہناں دے چالیسویں تے موچی دروازہ لاہور وچ اک بڑا بھارا اکٹھ تے مشاعرہ ہویا۔ دس بارہ ہزار دا مجمع سی۔ جلسہ دے صدر حکیم آغا علی سن۔ جنہاں مینوں خلیفہ قمر دا جانشین متھ کے پگ بنھائی تے میاں ہدایت اللہ دے جانشین بھائی لاہورا سنگھ لاہوری نے ایہہ شعر پڑھیا۔

اج آغا استاد نے پگ دے کے کیتے کشتہ استاد قمر دی تھاں ہے امید پڑھن سنن والیاں نوں کشتہ دین گے داد قمر دی تھاں
ہر تھاں مشاعریاں مجلساں وچ کشتہ آون گے یاد قمر دی تھاں لاہوری کہو کہ کشتہ استاد تائیں رب رکھے آباد قمر دی تھاں

ایسے سال سنہ ۱۹۰۳ء وچ میں اپنا دیوان چھپوایا۔ جنہوں لوکاں بڑا پسند کیتا۔ مینوں آپ اپنا دیوان چھپوان دی ایڈی خوشی تے مان سی۔ پئی اوہدے وچ بڑے چاء نال آکھیا۔

کوئی لکھے تاریخ تے یاد رکھے بخشی رب نے عزت ایہہ خاص مینوں شعراں وچ پنجابی دے سبھ کولوں پہلے ہے چھپیا دیوان میرا

اِہ دور اردو شاعری تے چڑھدی جوانی دا دور سی۔ میں اردو وچ وی کجھ شعر کہندا ساں۔ اوہناں دناں وچ فصیح الملک داغ دہلوی دی گڈی چڑھی ہوئی سی۔ میں اوہناں دے نام تے رسالہ فصیح الملک جاری کیتا۔ تے کجھ چر پچھوں اوہدا نام بدل کے مسیحا کر دتا۔ پر میرا اصل رنگ پنجابی رہیا۔

سنہ ۱۹۱۳ء وچ میں قصہ ہیر رانجھا لکھیا جیہڑا بڑا چلاچیا گیا۔ سنہ ۱۹۱۴ء وچ ریاست حیدرآباد دکن دے وزیر اعظم نواب سر کرشن پرشاد امرتسر آئے تے ابوالوفا مولوی ثناء اللہ ہوراں اوہناں نال میرا تعارف کرایا۔ میں اوہناں نوں اپنی لکھت ہیر رانجھا دے کجھ شعر سنا کے کتاب پیش کیتی۔ تے اوہناں قدردانی دے طور مینوں دو پونڈ انعام دتے۔ میں اوہناں دی ای راس پا کے کتاباں دی ہٹی کھول لئی جس وچ رب نے چنگی چنگی برکت پائی تے کم چل پیا۔ سنہ ۱۹۲۵ء وچ پنجابی دی لہر اٹھی۔ پنجابی سبھا دی نینہہ دھری گئی۔ نویں رنگ دے مشاعرے شروع ہوئے تے نظماں لکھن دی پرت پئی۔

ہیر تے رانجھے دے نال میں پنجابی بولی بارے اک واقفی لیکھ چھاپیا جس نوں سردار بہادر جودھ سنگھ تے باوا بدھ سنگھ ہوراں خاص کر بڑا چلاچیا۔ تے اج میرے اودم نوں بڑی جیاتی ملی۔ تے میں پنجابی ادب تے شاعراں بارے موج بھال شروع کر دتی۔

۱۹۳۲ء وچ میں شاعراں دے حال بارے کتاب پنجاب دے ہیرے ترتیب دے رہیا ساں کہ گردیاں دی تکلیف ہو گئی۔ میں اک سیانے بیانے ڈاکٹر نوں کہیا۔ اوس ۶۰ گرین دا کاشک دے دتا جس نال اک ڈیلا پھٹ گیا تے دوجا اوہدی تکلیف نال بہ گیا۔

گرمیاں دے دن سن بڑی تکلیف ہوئی۔ کوئی دو مہینے چین نہ آیا ایسے حال وچ میں اپنے وڈے پتر افضل نوں کہیا کہ میرا اہ کم سرے چاہڑ دے اودھر پرم متر لالہ دھنی رام چاترک نوں کھیچل دتی کہ ایس نوں کدھی کدھی لکھاں تے پڑھن دا سربندھ کر دین۔ تے اج میری تیسری لکھت "پنجاب دے ہیرے" توڑ چڑھی۔

ایدوں پچھے میریاں اکھیاں دا نور جاندا لگ گیا تے میں مناکھا ہو کے بیٹھ گیا۔ محفلاں دا اوہ دھوم دھڑکا مُک گیا۔ دنیا میرے لئی ہنیر ہو گئی۔ اکھیاں گیاں۔ جہان گیا۔ اہ ڈوبا تھوڑا نہیں سی۔ پر ایس ٹھوہکی نے مینوں نویں پران دتے۔ پئی ڈنگوری پھڑ تے تریا ہو۔ جوانی دیاں دھمتاں جوانی لے گئی۔ ہن من دی محفل لا۔ جیون ڈو رکدوں نہیں۔ جتھوں دل کردا ای آواز مار۔

میرا ہتھ ہن میری ڈنگوری افضل دے موہڈے تے سی۔ افضل نوں کول بٹھا کے لکھوائی جاندا تے ایس جیون جوگے لکھدیاں جاناں۔ اج اہ "پنجابی شاعراں دا تذکرہ" لکھیا گیا۔

دن تھوڑے جاپدے نیں۔ انت اہ پینڈا مکناں ایں۔ اہ تذکرہ میری جیاتی وچ چھپ جاوے تے مینوں خوشی ہوویگی کہ میں ایس پنجابی ادب دی خدمت دا جیہڑا بیڑا چکیا اوہ توڑ نباہ چکیا ہاں۔ پر اہ نہ وی ہویا تے مینوں یقین اے میرا افضل میری ایس سدھر نوں پورا کرن دا جتن ضرور کریگا۔ میری ڈنگوریاں رب جیاتیاں دے اکرم تے اسلم وی ہن۔ پر پنجابی ادب دی سیوا دا بھار میرے افضل دے موہڈیاں تے اے۔ تے میرا جی کردا اے کہ اوہدے موڈھے ایس بھار نوں اج چکن۔ جویں ان تھک دھرتی نے سب کجھ چکیا ہویا اے۔

مولا بخش کشتہ

اپریل سنہ ۱۹۵۵ء

ایڈیٹر دولوّں

سنہ ۱۹۳۲ء دی گل اے۔ میں اپنے اُردو ماسک "پنجاب چمنستان" دی ایڈیٹری نال "منشی فاضل" دی تیاری کر رہیا ساں کہ والد مرحوم دیاں اکھاں آ گیاں۔ تکلیف حدّوں ودھ گئی۔ اُہناں بے وس ہو کے اپنے چھوہے ہوئے کم نوں پورا کرن لئی مینوں کہیا۔ میں اُہ کتاب "پنجاب دے ہیرے" سرسری ترتیب دے دِتی۔ اُہ چھپ گئی۔ پر اُہناں دی ترشنا پوری نہ ہوئی۔

سنہ ۱۹۳۳ء وچ میں منشی فاضل کیتا۔ تے چوہدری افضل حق مرحوم تے کجھ ہور بزرگاں دی خواہش تے قومی اخبار مسلم راجپوت دی ایڈیٹری گڑھ شنکر (ہوشیارپور) جا سنبھالی۔ تے اپنی کتاباں دی دُکان نوں مکتبہ دی شکل دے کے ختم کر دِتا۔

والد صاحب دی خواہش اِہ سی کہ میں سب کجھ چھڈ کے پنجابی ول آ جاواں۔ پر ہور رُجھیویاں تے ڈِھڈ دے دھندیاں سیپیوں میں چھیتی ایدھر دھیان نہ دے سکیا۔

اُہ ڈاڈھے توں بڑے اُدمی تے اَن تھک کم کرن والے سن۔ منا کھاین نے بڈھیپا اُہناں اَگے گوڈے ٹیک دِتے سن۔ پر اُہناں دا اُدم اُنج جوان سی۔ اُہ مینوں ست کم چھڈ کے "تذکرے" نوں پورا کرن لئی کہندے۔ تے میں وی جس ویلے کجھ ویہل ملدی تھوڑا تھوڑا لکھدا رہندا۔ تے ایس طرح اِہ کم لتاں گھسیندا گیا۔

ملکی ونڈ دے بعد سنہ ۱۹۴۶ء وچ میں ملک فیروز خاں نون، میاں احمد سعید تے ہور ساتھیاں نال رل کے روزانہ اخبار "غالب" جاری کیتا میں اُہدی چیف ایڈیٹری تے باقی دھندیاں وچ ایناں رُجھ گیا کہ سر کھرکن دی وی ویہل نہ ملے۔ سنہ ۱۹۴۹ء وچ مینوں ٹائیفائیڈ ہو گیا۔ میرے بچن دی کوئی اُمید نہ رہی۔ پر پیو دیاں دعاواں دے سر صدقے مینوں فیر نواں جنم ملیا۔ ہُن جد منجی توں اُٹھیا۔ اُہناں فیر ایس کم نوں ختم کرن لئی کہیا۔ سو میں باقی کم گھٹ کر کے ایہنوں لکھنا شروع کیتا۔ سویرے سرگھی ویلے بہناں تے نماشاں ویلے تک اُوہناں دی ہدایت بموجب جو کجھ لکھناں۔ اُہ اُوہناں نوں سُنا کے ٹھیک کرا لینا۔ راتیں میریاں اکھیاں تے ایناں بھار پیا کہ اکھاں دا چانن دنوں دن گھٹن لگ پیا تے عینک دی محتاجی جاپن لگ پئی۔ سو مجبوراً عینک دا سہارا لیا۔

اللہ اُنہاں نتے رحماں کرے، اُہناں بعض وقت پہلے پیناں تے آکھناں۔ ایہہ کم کدوں کیتے گا۔ قیامت نوں ؟ تے یس ہَس کے آکھناں نہیں اک دن پہلوں!

جون ۱۹۸۵ء وچ اُہناں لئے سفر دی تیاری شروع کردتی ۔ تے اخیر ۱۹ جون نوں دس بجے رات اُہ پنجابی بولی دی سیوا دا بھار اپنے موڈھیاں توں لاہ کے اَن ڈٹھے پینڈے پے گئے۔

انّا للہ وانّا الیہ راجعون

اُنج تے رب کرن ہارا اے۔ اُہدی گھروے بغیر پتہ وی نہیں ہل سکدا۔ پر اپنی وَتوں میں اُہناں دی آرزو دا دل دوصاں دی پوری کوشش کیتی اے ۔ تے پنجابی بولی دی سیوا لئی جیہڑا دیوا اُہناں بالیا سی۔ اُہنوں اپنی اکھاں دا تیل پا کے روشن رکھیا اے۔

اُہناں دا میل جول ہر قوم تے ہر خیال دے لوکاں نال سانجھا سی۔ اُہناں دے دل وچ ہر اک لئی اکو جیہا بہت پیار سی۔ کسے لئی کوئی میر تیر یا وَیر وِدکرا نہیں سی۔ ۱۹۱۹ء دی گل اے ۔ پنجاب وچ ہوم رول دا چکّر چلیا۔ امرت سر سیاست دا گڑھ سی۔ ایتھے تے غدر مچ گیا اُہ طوفان اُٹھیا پئی انگریز سرکار نوں سنبھالنا مشکل ہو گیا۔ لوک غصّے وچ انگریزاں نوں مار۔ ساڑ رہے سَن۔

اسیں اودوں ڈھاب کھٹیکاں وچ رہندے ساں۔ ساڈے مکان دے نال اک عیسائی ڈاکٹرنی مس آر باجیائی تے اُہدی اسسٹنٹ رہندے سَن۔ لوکاں اُہناں تے وی ہلّہ بولیا۔ پر والد صاحب اُہناں نوں اپنے گھر لے آئے۔ فساد دی ہنیری دنوں دن زور تے سی۔ اُہ گھبرائیاں تے اُہناں آکھیا۔ سانوں سٹیشن تے پہنچا دیو۔ تاں جو اسیں اپنے سنٹر لدھیانہ پہنچ جائیے اُہناں دے مجبور کرن تے بلدی اگ وچ اُہ گھروں برقعہ پوا کے اپنے اک متر میاں مولا بخش (صابن والے) دے نال اُہناں دے تانگے تے لے گئے۔ گڈیاں بند سَن۔ جد سٹیشن تے پہنچے اُہناں لال جھنڈی دکھا دِتی تے کہیا۔ ریلاں اُکھڑیاں ہویاں ہَن۔ گڈیاں دی واہ جا کوئی نہیں۔ اِہ مجبور واپس مُڑے۔ تے اُہناں کہیا سانوں قلعے وچ پہنچا دیو۔ اِہ لوکاں دے وِپھرے ہوئے ہجوم نال ٹکراندے پر بچدے بچاندے۔ جان جیل کے اودھے پہنچے۔ پادری میکنزی اِہناں دے جانوں سَن۔ اُہناں نوں سینہا گھلیا۔ اُہ آئے۔ تے دوہاں ڈاکٹرنیاں نوں نال اندر لے گئے۔ تے اِہ دوہاں نوں بھرم عزت تے امن نال پچا کے رب دا شکر کردے واپس آئے۔

سی آر باجپائی نے جیہڑی سرگر جا شنکر باجپائی دے خزادے چوں سی۔ اوس گورنر نوں لکھیا۔ تے گورنر نے خوش ہو کے اہناں نوں پنج سو روپیہ انعام تے اِک سنہری سند دِتی۔

اِہناں نوں اوس سند یا انعام دی اینی خوشی نہیں سی۔ جتنی دو انسانی زندگیاں نوں بلدی اَگ چوں بچان دی خوشی سی۔

جویں وپارکار تے میل ورتن وِچ اَدّ پچھے تے کامیاب سَن۔ تویں شاعری دی دنیا وِچ وی اُہناں دا اِک مقام سی۔ جے اُہناں غزل وَل رُخ کیتا۔ تے غزل اِنج رواں رویں تے سادگی نال آکھی۔ جویں کوئی عام دل دیاں گلّاں کر رہیا ہووے۔ تے جے نظم یا قصہ گوئی وَل آئے تے ہیر رانجھا لکھ کے چوٹی دے شاعراں وِچ اپنی جگہ بنائی۔ فیر جد تذکرہ نگاری وَل دھیان دِتا۔ ہر اپنے پرائے دے مونہوں بے ساختہ واہ وا تے شاباش کہوایا۔ انعامی مشاعریاں وِچ اوہ حصہ لیندے رہے۔ پر انعام لین والیاں وِچ کدی شامل نہ ہوئے۔ سگوں انعام دین والیاں تے جج بن گئے۔

ایس کتاب وِچ اُہناں شاعراں دے حالات اُہناں دے دھرتی تے پرکھن مطابق لکھے ہَن تے اِنج سمے وی ونڈ ربتوں ہو گئی اے۔ میں اِہدے وِچ اپنے ولوں ایہناں وادھا کیتا اے کہ اُہناں چوں بعض [illegible] شعر ہُن تک دے کلام چوں دے دِتے ہَن۔

جویں آسمان تے سورج۔ چند۔ تارے کھتیاں سبھ ہَن تے آسمان دی شوبھا لئی سب دا مِل تے بھرم بھا اکو جیہا اے۔

جویں دھرتی دے باغ وِچ پھُل۔ کلیاں۔ گھاء۔ پتّر شاخاں سبھو ہَن۔ تے باغ دی زینت لئی سبھ دی ہوند ضروری اے۔ میں سمجھناں تویں شاعراں دی ایس بوہ رنگی محفل وِچ ہر شاعر دی اپنی تھاں تے اپنا مقام اے۔

جیہڑے شاعر اوس ویلے اُہناں ساہمنے نہیں سَن۔ تے اُہناں دا حال ایس تذکرے وِچ نہیں آ سکیا۔ میں کوشش کر رہیا ہاں کہ اجیہے سارے مان یوگ شاعراں دے حال ایسی ای ترتیب دے دیاں تاں جو اوہ مجموعہ ایس تذکرے دا دوجا حصہ بن جائے۔

لاہور۔ جنوری سنہ ۱۹۶۰ء

محمد افضل خان
ایڈیٹر پنج دریا لاہور

پنجابی بولی

ہندوستان دی پُرانی بولی جو لکھن تے بولن وِچ آئی ویداں دی زبان سی۔ ایس توں اگے اُپنشداں دی بولی اے۔ تے اوس دے بعد رامائن بالمیک دی سنسکرت سمے دے ہیر پھیر تے حکومتاں دی ادلا بدلی دے نال نال بولی وچ وی وٹا سٹا ہُندا رہیا سماں جیوں جیوں ترقی کردا گیا۔ زبان وودھ دی تے صاف ہُندی گئی۔ مہاراجہ اشوک تے مہاتما بُدھ دے سمے پالی زبان نے زور پھڑیا۔ تے سنسکرت دے بعد پراکرت دا دَور آیا۔ پراکرت سنسکرت دا اِک روپ سی۔ پنڈت تے وِدوان لوک سنسکرت لکھدے بولدے سَن۔ تے عام لوک پراکرت ورتدے سَن۔ اِہناں دوہاں دے فرق تے ورتوں دا نکھیڑا کوی کالیداس دے ڈرامہ شکنتلا یا اوس سمے دیاں ہور لکھتاں توں ہُندا اے۔ پراکرت دا رواج مہابھارت سمے یا اوس توں وی کُجھ چر بعد ہویا۔ اُتے اوس توں دی سمے دے گیڑ نے قائم رہن دتا تے سنسکرت پراکرت دے میل جول توں اِک سادہ تے عام زبان اُپ بھرنش یا ہندی نے جنم لیا۔

پنجابی دا مُڈھ

غزنی دی نینہ اِک مشہور راجپوت راج گج نے رکھی سی۔ تے اوس گج دے نام تے ای اِہ گجنی یا غزنی ہو گیا۔ اودوں پنجاب دا علاقہ بیاس توں گجنی یا غزنی دیاں کندھاں تیک سی۔ ایس نوں اودوں سپت سندھو یا ستاں دریاواں دا مُلک کہیا جاندا سی۔ تے ایس وچ بیاس راوی۔ جھناں۔ جہلم سندھ تے اٹک دے دریا شامل سَن۔ فیر اُہنوں سنگوڑ کے پنج ند کر لیا گیا۔ تے اٹک سندھ باہر ہو گئے۔ کیوں جو اُہناں دی بولی تے رہت بہت فرق دار سی۔ جدوں کابل دے رستے مسلمان پنجاب وِچ داخل ہوئے۔ اُہناں اِہدا ناں پنج ند دی تھاں پنجاب رکھیا تے لوکاں نوں اِہ نام اجیہا سوکھا تے مٹھا جاپیا کہ سب دے دِلاں وِچ گھر کر گیا۔

کھوج دسدی اے کہ پراکرت دا دَور ۷۰۰ سال قبل مسیح توں دوسری صدی عیسوی تک

دا اے۔ ایہدے بعد اُپ بھرنش یا برج بھاشا (متھرا دی بولی) ہندی نے لے لئی۔ اُپ بھرنش دے لفظی معنے بھرشٹ ہوئی بولی اے۔ تے اوس ویلے ایس نوں پیساچی وی آکھدے سَن۔ ایس اُپ بھرنش یا برج بھاشا دے اکثر لفظ پنجابی بنا لئے گئے۔ تے ہر اوہ لفظ جس وِچ دوجا حرف علت سی۔ حرف علت کڈھ کے پنجابی بنا لیا۔ جویں

اُپ بھرنش یا برج بھاشا		پنجابی	برج بھاشا		پنجابی
ہاتھ	نوں	ہتھ	پاگ	توں	پگ
پھاگن	"	پھگن	پاتھر	"	پتھر
آگ	"	اگ	بادل	"	بدّل
بھانڈ	"	بھنڈ	کھاٹ	"	کھٹ
سانپ	"	سپ	ماٹی	"	مٹی
مانگنا	"	منگنا	ماٹ	"	مٹ
چھاج	"	چھج	پھول	"	پھُل
جاٹ	"	جٹ	مونگ	"	مُنگ
کام	"	کم	جھاگ	"	جھگ
ریچھ	"	رچھ	چاول	"	چوّل

کرلیا گیا پر اُردو والیاں ایہ سارے لفظ اکثر اوسے روپ وِچ وَرتے ہَن۔ تے کجھ پنجابی ڈھنگ تے اُردو والیاں اپنی زبان نوں مکمل کرن لئی۔

پنجابی لفظاں دی و نوں ب نال بدل

پنجابی		اُردو	پنجابی		اُردو
ویچنا	نوں	بیچنا	ونجارہ	نوں	بنجارہ
وِچھونا	"	بچھونا	وَٹّہ	"	بٹّہ
وچارا	"	بیچارا	واری	"	باری
وِکنا	"	بِکنا	وِکری	"	بکری
واگ	"	باگ	وِکایا	"	بکایا

بنالیا یا پنجابی دی "ہ" نوں "س" نال بدل لیا۔ جویں:-

پنجابی		اُردو	پنجابی		اُردو
کیہا	نوں	کیسا	سرہوں	نوں	سرسوں
جیہا	〃	جیسا	گھا	〃	گھاس

پنجابی لفظاں دی ہ نوں الف نال بدل لیا۔

یک نوں اِک ہور نوں اور

کرلیا یا پنجابی الفاظ دی د نوں ت نال بدل کے اُردو بنا لیا

جویں کردا	نوں	کرتا	کہندا	نوں	کہتا
ماردا	〃	مارتا	کردا	〃	کرتا
سہندا	〃	سہتا	دھاگا	〃	تاگا

کرلیا یا حرفاں نوں اگے پچھے کرلیا۔ جویں:-

مطبل نوں مطلب تاچو نوں چاقو

پنجابی دے کئی لفظ اُردو والیاں اُنج ای اپنا لئے۔ جویں

ہتھوڑی ہتھوڑا ہتھکڑی ہتھکنڈا

شاہ جہانی سمے بعد اُردو لشکری زبان دے روپ وچ ساہمنے آئی۔ ایہدے مکھن والیاں تے پنجابی دا اثر ڈھیر رہیا۔ تے بچوکڑ چِر تِک رہیا۔ جویں دلی دکنی تے امیر خسرو دے زمانے دے۔ تے اوہدے بعد دے اُردو شاعراں دے شعراں توں جاپدا اے۔

روتے سے خاکسار کے سوتا نہیں کوئی اِس عشق کے مریض کو چنگا خدا کرے
(خاکسار دہلوی از نکات الشعرا)

یہ تل تجھ مکھ کے کعبے میں مجھے اسود حجر دستا زنخداں میں ترے چاہِ زمزم کا اثر دستا
(ولی دکنی)

دین گنوایا دُنی سیوں دُنی نہ چلی ساتھ پیر کلہاڑی ماریو پھل نہ آیو ہاتھ
بھگت کبیر

اے شکر لب قند سے تجھ لب کی باتاں لذیذ
(ولی دکنی)

سرہانے میر کے آہستہ بولو ابھی ٹک روتے روتے سو گیا ہے
میر تقی

عشق کیا چیز ہے بلا جانیں ہم بہو بیٹیاں یہ کیا جانیں نواب مرزا شوق

جیدھر پھرن وہ ابرو اودھر نماز کرناں

میر درد لکھنوی

بھاگ اُن بردہ فروشوں سے کہاں کے بھائی　　بیچ ہی ڈالیں جو یوسف سا برادر ہووے

پیا باجھ پیالہ پیا جائے ناں　　پیا باجھ یکتل جیا جائے ناں
کہے تھے پیا بن صبوری کرو　　کہا جائے اماں کیا جائے ناں
قطب شاہ نہ دے مجھ دوانے کو پند　　دوانے کو کچھ پند دیا جائے ناں

قطب شاہ دکنی

خاک وخوں میں صورتیں کیا کیا نہ رلیاں دیکھیاں　　اے فلک بانیں تری کیا کیا نہ بھلیاں دیکھیاں

ولی دکنی

مسلماناں دا آوناں

ہندوستان وچ مسلماناں دی آمد دُوجے خلیفہ حضرت عمرؓ دے زمانے وچ ۴۴ھ یا ۶۶۴ء دے قریب ہوئی۔ مسلمان تاجراں دا اِک قافلہ سمندر دے رستے آیا تے مُلتان تک پہنچیا۔ فیر کابل دے رستے مسلمان آئے۔ اِہ لوک اوتھوں دے لوکاں نوں اپنی بولی رسم الخط تے کھجوراں دا تحفہ دے گئے۔ سو ہُن تک سندھی تے پشتو زبان عربی رسم الخط وچ لکھیاں جاندیاں ہُن۔ تے سندھ توں مُلتان تک اُہناں دے کھجور دے درخت عام ملدے ہُن۔

عرب مُسلماناں دے اِک لشکر نے جد کابل تے حملہ کیتا۔ اُہناں دا جرنیل مہلب بن ابی صفرا دُوھدا ہویا کجھ ساتھیاں نال مُلتان تک اپڑیا۔ اوس نے "جتھوں پرت کے کابل توں مُلتان تک" دے اکھیں ڈٹھے حال لکھے۔ جنہاں نے ہور مسلماناں نوں ہندوستان تے چڑھائی کرن دی پریرناں کیتی۔

مسلماناں دی تیسری چڑھائی حجاج بن یوسف دے عہد وچ سندھ تے محمد بن قاسم دی چڑھائی توں ہوئی۔ اُہدے بعد مسلماناں لئی ہندوستان دا راہ کھل گیا تے اِہ لگاتار آوندے رہے۔

مسلماناں دی آمد توں پہلاں پنجاب دی زبان ہندی سی۔ اُہناں آکے عربی فارسی دے لفظ دسے۔ تے زبان عربی فارسی ہندی دا ملگوبہ جیہی بن گئی۔

ہندوستان دیاں اصلی قوماں گونڈ بھیل دراوڑ سن جنہاں نوں نسا کے آریاں ایتھے اڈہ

جمایا سی ۔ تے اُہناں دے بعد مسلماناں ایتھے ٹھکاناں بنایا ۔ جیہڑے مسلمان سندھ دے
راہ آئے ۔ اُہناں دی بولی عربی سی ۔ تے کابل ایران نوں آون والیاں دی بولی فارسی یا
پشتو سی ۔ کشمیر والیاں دی کشمیری ۔ اہناں ساریاں جلد پنجاب دی دھرتی تے ڈیرہ جماناں شروع
کیتا ۔ اہناں دیاں بولیاں دا آپس وچ وٹاندرا تے بھائی چارہ جیہا قائم ہون لگ پیا ۔
تے اخیر مُغلاں سمے ایس نوں نواں روپ دے کے جوڑویں لفظ بنا لئے ۔ جیہا
گل کتھ ۔ کالا سیاہ ۔ چٹا سفید ۔ ویاہ شادی ۔ کہ ۔ گل ۔ پنجابی ۔ کتھ کشمیری
کالا پنجابی ۔ سیاہ فارسی وغیرہ سی ۔
مسلماناں دے آون توں پہلاں ایتھوں دی راجسی بھاشا ہندی سی ۔ مسلماناں ایتھے
آ کے فارسی نوں دفتری زبان بنایا ۔ پر

ہندی پنجابی

پنجاب دی بولی مسلماناں دے آجان دے ڈھیر چر بعد تک وی ہندی ای اکھواندی رہی
جویں کوی عبدالکریم نجات المومنین لکھت سنہ ۱۰۸۶ھ وچ لکھیا اے ۔

فرض مسائل فقہ دے ہندی کر تعلیم   کارن مرداں اُمیاں جوڑے عبدالکریم   سنہ ۱۰۸۶ھ

شاہ جہان دے سمیں دا دوسرا شاعر حافظ معزالدین سنہ ۱۰۹۰ھ وچ عربی قصیدہ امالی دی شرح کر دا لکھدا اے

اس عربی نظمیں ہندی کیجے   جیہے خلق سوکھلی لیجے

مولوی محمد مسلم گلزار آدم (سنہ ۱۲۵۰ھ) وچ لکھ دے ہن ۔

اک دن دل وچ گذریا میرے اہ خیال   ہندی وچ پیغمبراں دا آکھاں حال

امام دین سنہ ۱۲۹۵ھ قصہ ہرنی وچ لکھدا اے ۔

معجزہ پاک رسول دا ہندی آکھ سنایا

پر پنجابی دا لفظ وی شاعراں نوں بھُلیا ہویا نہیں سی ۔ جویں حافظ برخوردار مفتاح الفقہ سنہ ۱۰۸۰ھ
وچ لکھدا اے ۔ سو

حضرت نعمان دا فرمایا اس وچ اہ مسائل
نثرت پنجابی آکھ سناویں جے کو ہووے مائل

گورمکھی دا مڈھ

سنہ ۱۴۶۹ء وچ گورو نانک ہوراں پنجاب وچ جنم لیا۔ تے اوہناں دے بانوے ورھے بعد گورو انگد نے بابا نانک ہوراں دا جیون بیورا لکھدا سی۔ گورو انگد ہوراں بابا نانک ہوراں دی بانی تے تعلیم نوں پکی شکل دین لئی گورمکھی (گورو دے مکھ۔ منہ) وچوں نکلی ہوئی) نام رکھیا۔

محمود غزنوی دی آمد سنہ ۱۰۰۱ء توں شروع ہندی اے۔ ایہدے بعد شہاب الدین غوری۔ غلام خاندان۔ خلجی خاندان۔ تغلق خاندان۔ سادات تے لودھی خاندان واری واری حکومت کردے رہے۔ آخیر بابر نے مغل حکومت دی نینہہ دھری۔

اوہدوں تک منوجی دی ونڈ مطابق ایتھوں دے لوک چار حصیاں وچ ونڈے ہوئے سن۔ برہمن۔ کھشتری۔ ویش تے شودر۔ اہ ویش تجارت تے کاروبار کردے سن۔ اوہناں ہندی دے لفظاں نوں اپنی ضرورت مطابق لگاں ماتراں (اعراب) توں بغیر اک روپ دے لیا سی۔ جس نوں لنڈے یا مہاجنی کہندے سن۔ جویں کشمیریاں نے شاردا تے کانگڑے والیاں ٹھاکری یا ٹاکری بنا لئی سی۔

گورو انگد ہوراں لنڈے شاردا تے ٹھاکری نوں مکھ رکھ کے ایس سارے جوڑ میل نوں گورمکھی دا نام تے روپ دے دِتا۔

اوہناں نے لفظاں دی آواز تے اوہو رکھی جیہڑی لنڈیاں دی سی — پر شکل بڑی سدھار سنوار لئی۔ تے ایس نوں پورا کرن لئی اعراب (لگاں ماتراں) ویونا گری دیاں لے لیاں جیہڑا پادھیا پنڈت گوری شنکر۔ ہیرا چند اوجھا اپنی لکھت پراچین لپی مالا وچ ایہناں من دے ہن

پنجابی تے مسلمان

اہ شروع توں دستور رہیا اے کہ جد کوئی قوم کسے ملک وَل جاندی اے۔ اوتھے اپنی زبان تے مذہب دے پرچار لئی قدم چُکدی اے۔ مسلماناں وی انج ای کیتا۔ اوہناں عربی فارسی تے پنجابی بولی وچ مذہبی پرچار لئی قصے لکھے۔ پکی روٹی۔ نجات المومنین — معراج نامہ وغیرہ لکھیاں۔ حضرت بابا فرید بعد دلی یا ملتان وچ رہے اوتھوں دی بولی وچ لکھدے رہے۔ پر جد پاک پتن آئے۔ اوہناں اوس ویلے دی پنجابی وچ اپنے شعر

کیہنا۔ جویں ے

ڈھی ٹھکی کھائے کے ٹھنڈا پانی پی ___ فریدا دیکھ پرائی چوپڑی نہ ترساویں جی

فیر صوفی خیال دے شاعراں دوہڑے ۔ کافیاں۔ کبت تے شنگھار سن دے چاہواناں

قصے کہانیاں لکھے تے ہور طرح طرح دے شعر کہے۔

پنجابی تے سکھ

بابا فرید دے تقریباً تن سو ورھے بعد گورونانک ہوراں جنم لیا۔ تے اٹھارہویں صدی عیسوی دے درمیان گورو گوبند سنگھ ہوراں سکھی دا مڈھ بدھا۔ تے سکھاں نے پنجابی بولی نوں دھارمک روپ دے کے اپنایا۔ گورو نانک ہوراں اپنی بولی وچ عربی تے فارسی دے ڈھیر شبد (لفظ) ورتے ہن۔ پر پھیر وی اُہناں دی پنجابی تے ہندی دا رنگ چڑھدا سی

پنجابی تے ہندو

پنجاب وچ رہن والے کاروباری ہندو لنڈیاں نوں اپنا چلے سن۔ جد سکھ مت دا پرچار شروع ہویا گورو گرنتھ دی بانی دی گھر گھر چرچا ہوئی۔ ہندواں دی ہندی دے نال پنجابی گورمکھی اکھراں وچ پڑھنی بولی شروع کر دتی۔ ہندو شاعر اپنے شعر یا ہور رچناواں ہندی لپی وچ یا گورمکھی لپی وچ لکھن لگ پئے۔

پنجابی تے عیسائی یا انگریز

پنجاب وچ انگریزاں یا عیسائیاں دی آمد تے اٹھارہویں صدی دے مکن تے شروع ہو گئی سی۔ پر ہندوستان دی ۱۸۵۷ء دی جنگ آزادی دے بعد جد مغل راج دا دیوا بجھ گیا۔ سکھ سلطنت افراتفری دا شکار ہو گئی تے انگریزاں دے پیر ایتھے جم گئے۔ عیسائی مشنریاں نے لدھیانہ۔ لاہور ناروال۔ سیالکوٹ تے ترنتارن (امرتسر) نوں سنٹر بنایا۔ تے اپنے مذہب دا پرچار کرن لئی پنجابی بولی دی شرن (پناہ) لئی۔ ایہدے نال انگریز، عیسائی لیکھکاں نے "ڈکشنری گرامر" انجیل دے پنجابی ترجمے تے ہور کتاباں گورمکھی یا انگریزی اکھراں وچ لکھیاں۔ اُہناں ماڑے دے علاقے لئی لدھیانے سنٹر بنایا۔ اوتھے مسٹر ڈالی نے مشن پریس جاری کیتا۔ جس وچ ہتھ لکھتی گورمکھی دی

پتھراں تے چھپائی ہُندی سی۔ فیر کجھ چِر بعد ولایتوں گورمکھی ٹائپ بنواکے منگوایا گیا۔ ڈوسرا اڈہ اُہناں ترنتاران وِچ بنوایا۔ جو پادری ای گلفورڈ دی سپرداری وچ سی۔ جتھاں بہت سارا عیسائی لٹریچر ٹھیٹھ پنجابی بولی وچ چھاپیا۔ جویں

"آساں جاناں بابے دی بیری"

پادری ای نیوٹن نے گرامر لکھی۔ کرنل رچرڈ ٹمپل نے پنجاب بارے "لیجنڈز آف دی پنجاب" لکھی۔

پنجابی ذریعہ تعلیم

پنجابی بولی نوں تعلیم دا ذریعہ بنان دا شرف شاہ جہان یا اورنگزیب نوں ملیا۔ جد بالاں بچیاں لئی یا سیانیاں لئی عربی فارسی تے پنجابی دے سانجھے روپ نوں اُردو دا نام دِتا گیا۔ تے مُڈھلی تعلیم لئی وکھ وکھ رسالے لکھوائے گئے۔ جویں گُجر مل سنالی نے سنہ ۱۱۰۵ وچ ایزد باری امید نے سنہ ۱۱۰۶ء وچ اللہ باری۔ خدابخش نے سنہ ۱۱۰۶ء وِچ نصاب ضروری تے گنیش داس نے سنہ ۱۲۲۰ء وچ صنعت باری لکھے۔ اِہ کجھ اس طرح سن

بیٹا پسر آ ور بھائی   بنشیں مادر بیٹھ ری مائی

اِہدے بعد ایتھے انگریزاں دے آون تک فارسی دفتری یا سرکاری زبان رہی۔ سکھاں دے عہد وچ وی ایتھے دفتری زبان فارسی ای سی۔ فیر انگریزاں ایتھے آکے انگریزی نوں سرکاری یا دفتری زبان بنایا۔ تے اِہدے نال فارسی دی تھاں اُردو نوں دے دتی۔

سنہ ۱۸۶۰ء دے قریب سکھ بچیاں یا سکھ سکولوں لئی پنجابی بحروف گورمکھی سکولی زبان بنائی گئی فیر پنجاب دے پہلے وزیر میاں سر فضل حسین نے منٹو مارلے سکیم دے تحت سنہ ۱۹۲۵ء وِچ ورنیکلر زباناں دے امتحان وچ آئی سی ایس دے امتحان لئی پنجابی شامل کرائی نے منشی فاضل ادیب فاضل وانگ پنجابی دے امتحان پروفیشنسی ان پنجابی (ادیب) ہائی پروفیشنسی (ادیب عالم) تے آنرز ان پنجابی (ادیب فاضل) جاری کرائے۔ تے پنجابی دی تعلیمی ترقی لئی گوردوارہ ایکٹ بنوایا۔

پنجابی لکھائی دا پہلا جھگڑا

پنجابی لکھائی دا پہلا جھگڑا مہاراجہ رنجیت سنگھ سمے اُٹھیا۔ مسلمان چاہندے سن۔

کہ پنجابی دفتری زبان ہووے ہر اردو یا فارسی اکھراں وچ لکھی جائے۔ پر سکھ چاہندے سن۔ گورمکھی وچ ہووے۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ نے اپنے وزیر اعظم فقیر عزیزالدین نال صلاح کیتی۔ تے اخیر اِہ فیصلہ دِتا کہ دفتری یا سرکاری بولی فارسی ای رہوے گی۔ تے اَج اِہ بھار پنجابی لئی زہر بن ہوئے

بولی دا فرق

ہندو شروع توں سنسکرت۔ پراکرت۔ اُپ بھرنش یا ہندی دے نیڑے رہے۔ سکھاں وی اوہو رنگ۔ روپ اپنایا۔ پر مسلمان اپنے خون خمیر نوں بُھل نہ سکے۔ سَتے ایہناں دی پنجابی بولی تے عربی فارسی دا پوکھا چوکھا رہیا۔ بھانویں گورونانک صاحب تے ہور گورو صاحباں دے کلام وچ دی عربی فارسی دے شبد بے شمار مِل دے ہن۔ پر فیر وی اُدہ آٹے وچ لُون برابر بھی نہیں سمجھے جاندے۔

پنجابی دی سرپرستی

کوئی بولی اوس ویلے تک ترقی دے پورے روپ وچ نہیں آوندی۔ جد تک اُہنوں حکومت یا امیراں وزیراں دی سرپرستی حاصل نہ ہووے۔ پر پنجابی بولی اِک اجیہے خودرَو بُھل وانگ اے جیہڑا جنگل وچ اُگیا۔ کِھڑیا تے مہکیا ہووے۔ پاک ہند دے باقی صوبیاں دے وچ پنجاب مُڈھ توں اِک ہریا بھریا صوبہ رہیا اے۔ ایتھے پُھلاں پھلاں تے اناجاں دا ڈھیر رنگ لگا رہیا تے اِہ سے

پُھل ڈالی تے باغ بہار نہراں چھانواں ٹھنڈیاں نال سُہایا اے
عقلمند تے لوک سلوک والے رانجھ جگ دے وچ سدایا اے

پر پنجابی بولی دی اِہ بڑی بدقسمتی اے کہ کسے ویلے وی راج دربار ولوں اِہدے سر تے ہتھ نہ رکھیا گیا۔ تے نہ پنجاب والیاں آپ کدے رَل مِل کے اِہدی جھولی بھرن دا جتن کیتا۔

اُنج تے شاہ جہان تے اورنگ زیب دے ویلے کُجھ ایدھر دھیان دِتا گیا۔ جویں شاہ جہان سمے دا شاعر حافظ معزالدین نابینا لکھدا اے کہ شاہ جہان دے وزیر سعداللہ خاں نے اوس نوں عربی دے قصیدہ امالی دی شرح لکھن لئی کہیا تے لکھن تے انعام دِتا۔

فیر اورنگ زیب دے سمے حافظ برخوردار نے لکھیا۔

نواب جعفر خاں فرمائش کیتی تاں اِہ قصہ بنیاں
ظاہر باطن راضی ہویا جاں اِہ پڑھیا سُنیاں
تے اوس نے قدردانی دے طور تے
اِک زمین عنایت کیتی وِگھے سَت پچھاٹیں
جوڑا گھوڑا نقد دوایا سو روپیہ جانیں

فیر مہاراجہ رنجیت سنگھ سمے ہاشم دی قدردانی دا ایہوئیں لشکارا جیہا پیندا اے۔ ہاں انگریز راج دے آون بعد پہلاں ریاست فریدکوٹ نے گورو گرنتھ دا ٹیکا چھاپن لئی ڈھیر مایا خرچی۔ فیر مہاراجہ پٹیالہ نے ۱۹۱۴ء دے قریب اپنی ریاست دے ہر محکمے وِچ اُردو نال پنجابی نوں چالو کیتا۔ پر عدالتی زبان عام کرکے اُردو ای رہی۔ فیر پنجاہ ہزار روپے دے خرچ نال بھائی کاہن سنگھ جی دا مہا کوش چھپوا دِتا۔ پر پنجاب دی ہور کسے ریاست ایدھر دھیان نہ دِتا۔ فیر سکھاں گورپرباں تے لوی دربار لگانے شروع کیتے۔ پر سکھ ریاستاں وانگ اِہ قدم وی مذہبی پرچار لئی سی۔ اِنہاں کوی درباراں وِچ ہندو سِکھ مسلمان کویاں ہولاں گورو صاحبان دی تعریف تے تعلیم تے پنجابی نظماں لکھوایاں تے پڑھوایاں جاندیاں تے اُنہاں نوں انعام دِتے جاندے رہے۔

۱۹۲۶ء وِچ پنجابی دے کجھ چوٹویں شاعراں گیانی ہیرا سنگھ درد۔ ایس ایس چرن سنگھ شہید۔ لالہ دھنی رام چاترک۔ میاں مولا بخش کشتہ نوں اِہدی اُنّتی (ترقی) دا خیال آیا اینہاں رَل کے پنجابی سبھا دی نینہہ دھر کے پنجابی بولی دی ترقی دا اُدّم جتن کیتا۔ مشاعرے شروع کیتے اُنہاں دے ایس سنجھے کم وِچ ساتھ دین والیاں وِچوں محمد اسمٰعیل مشتاق۔ محمد حسین خوشنود۔ والہ کرپا ساگر۔ سر شہاب الدین۔ بھولا ناتھ وارث۔ باوا بدھ سنگھ۔ دیوی داس ہندی۔ گیانی گورمکھ سنگھ مسافر۔ استاد ہمدم۔ بابو شرف۔ پروفیسر موہن سنگھ ایم اے۔ ودھاوا سنگھ تیر۔ چکر دھاری بے زر۔ شام داس عاجز۔ بابو کرم۔ فشا سنگھ ڈکلی۔ سوداگر سنگھ بھکاری۔ پہلے دو۔ وِچ تے جوشوا فضل الدین۔ سندر داس عاصی۔ جسونت رائے رائے۔ سردار اوتار سنگھ آزاد۔ درشن سنگھ درشن۔ کنس راج گوہر۔ ہرندر سنگھ روپ۔ بلدیو چندر بیکل۔ استاد کامل محمد اسمٰعیل عیسیٰ وغیرہ دوسرے دور وِچ ہوئے۔

پنجابی سبھا دی پہلی بیٹھک گیانی ہیرا سنگھ جی درد ایڈیٹر پھلواڑی دے دفتر ہال بازار امرتسر وِچ جھر گرمیاں وِچ ہوئی۔ سبھا دے پہلے پردھان لالہ دھنی رام چاترک۔ تے سکتر میاں مولا بخش کشتہ

رمتے گئے۔ تے سبھانے عام ریہہ توں ذرا ہٹ کے ادبی رنگ دے مشاعرے شروع کیتے۔
سنہ ۱۹۲۷ء وچ اِک بڑا وڈا کوی دربار کیتا گیا۔ تے شاعراں توں سوا پروفیسر تیجا سنگھ۔ کندن لال
بھاٹیہ پرنسپل ہندو سبھا کالج ورگے ہور پتونتے وی حصہ لین لگ پئے۔ پر شملہ کوی دربار
دے بعد جد سردار ایس ایس چرن سنگھ شہید جیہڑے بڑے آدمی تے اثر رسوخ والے سن۔
چلانا کر گئے خاص کر اوہناں دی گھاٹ تے ایس نوں اُٹھن جوگا نہ چھڈیا۔

پنجابی اخباراں رسالے

پنجابی بولی دا سب توں پُرانا اخبار ہندو پرکاش امرتسر سی۔ جیہڑا گورمکھی اکھراں وچ
سنہ ۱۸۷۳ء وچ شروع ہویا۔ ایس دے بعد لاہور توں گیانی دِت سنگھ دی ایڈیٹری وچ خالصہ
اخبار تے بھائی بسنت سنگھ دی ایڈیٹری وچ خالصہ گزٹ۔ فیر امرتسر توں بھائی لاہورا سنگھ
دی ایڈیٹری وچ سنگھ سبھا گزٹ تے بھائی ویر سنگھ دے پربندھ نال "خالصہ سماچار" جاری ہوگئے
پنجابی دا اردو اکھراں وچ سب توں پہلا اخبار امرت بزار کا لالہ امرناتھ منصف جالندھری
نے سنہ ۱۸۹۶ء وچ جاری کیتا جدھے ایڈیٹر بھولا ناتھ بیرسٹر مقرر ہوئے تے ایسے سال گوجرانوالہ
توں لالہ بانکے دیال نے بزمِ شعراء جاری کیتا۔ جس وچ پنجابی شاعراں دیاں صرف نظماں تے غزلاں
چھپ دیاں سن۔ کجھ چر بعد اِہ بند ہو گیا۔ تے پھیر سنہ ۱۹۰۸ء وچ بانکے دیال ہوراں جھنگ سیال بزار کا
گوجرانوالے توں مُڑ اردو اکھراں وچ شروع کیتا۔ جس وچ پنجابی بارے مضمون وی چھپن لگے۔
رسالیاں چوں پہلے خالصہ ینگ مین میگزین امرتسر سنہ ۱۹۰۵ء وچ جاری ہویا۔ فیر سردار
گوربخش سنگھ نارنگ ہوراں سنہ ۱۹۲۵ء وچ رسالہ پریتم جاری کیتا۔ ایسے سال گیانی ہیرا سنگھ
درد ہوراں ادبی ماسک پتر پھلواڑی جاری کیتا۔
سنہ ۱۹۳۰ء وچ کرنل بھولا ناتھ نے ایل ایچ پیاشر تے ہور سجناں نال مل کے سارنگ لاہور جاری کیتا۔
جیہڑا سنہ ۱۹۳۳ء تک جاری رہیا۔ اِہ رسالہ خاص کر بڑے اُچے درجے دا سی لکھائی چھپائی
کاغذ تے مضمون اِک توں اِک چڑھ دا سی۔
سنہ ۱۹۲۸ء وچ جوشوا فضل دین ہوراں پنجابی دربار جاری کیتا۔ اِہ وی سارنگ وانگ
ادبی تے علمی رسالہ سی۔ تے چنگا سی۔
پنجابی بولی تے ہندی اکھراں وچ اِک رسالہ لالہ ملکھی چند تے گوراندتہ کھنہ ہوراں کڈھیا

سنہ ۱۹۳۱ء وچ ایس ایس چرن سنگھ شہید نے بڑے اُچے پائے دا رسالہ ہنس جاری کیتا تے
ایہدے نال مخولیہ اخبار موجی جاری کیتا۔ اہ دونویں گورمکھی اکھراں وچ سن تے ادبی رنگ دے سن۔
پر شہید جی دی موت دے بعد اہ دی اصل روپ وچ زندہ نہ رہ سکے۔

سردار منشا سنگھ دکھی اتے سوداگر سنگھ بھکاری ہوراں کلکتہ وچ اِک کوی کٹیا بنائی۔ تے
اوہدے ولوں اوتھوں رسالہ کوی کلکتہ گورمکھی اکھراں وچ جاری کیتا۔

پاکستان ہندوستان دی ونڈ دے بعد امرتسر توں سردار کرتار سنگھ بلگن ہوراں کوتا
جاری کیتا۔ ایہدے نال پٹیالے توں پنجابی دنیا۔ انبالے توں جاگرتی۔ لدھیانے توں آلوچنا جالندھر
توں پنج دریا۔ بمبئی توں جیننا تے جیون وغیرہ تے پاکستان توں ڈاکٹر فقیر محمد فقیر ہوراں پنجابی
نیر لیکھک نے پنج دریا لاہور جاری کیتے

پنجابی دی ترقی لئی سن دے بٹوارے توں بعد لاہور وچ پنجابی دربار نام دی مجلس قائم ہوئی
فیر پنجابی کلچرل سوسائٹی بنی۔ جس وچ پنجابی دے چونویں ادیب شاعر تے پریمی حصہ لیندے رہے

کتاباں چھاپن والے

اخباراں رسالیاں والیاں دے بعد کتاباں چھاپن والیاں دا ذکر وی ضروری جاپدا اے۔
ملک وچ جد چھاپے خانیاں دا رواج پیا۔ اوہدے۔ بعد امرتسر وچ کشن سنگھ عارف۔
بھائی چتر سنگھ جیون سنگھ۔ نیاز علی خاں۔ عبدالرحمن حبیب الرحمن۔ مولا بخش کشتہ۔ لاہور
وچ رائے صاحب منشی گلاب سنگھ۔ حافظ محمد الدین مالک مطبع مصطفائی۔ ملک ہیرا حاجی چراغ دین
سراج دین۔ ملک دین محمد۔ شیخ غلام علی۔ شیخ فضل دین۔ چنن دین۔ قومی کتب خانہ والے۔ جے ایس سنت سنگھ
الٰہی بخش جلال الدین۔ خالصہ ٹریکٹ سوسائٹی۔ پنجاب ریلیجس بک سوسائٹی۔ لدھیانے دا مشن پریس۔ تے
انبالے دا ساڈھورہ پریس خاص طور تے قابل ذکر ہین۔ جنہاں بے شمار پنجابی کتاباں قصے کہانیاں چھاپے تے
سستے مل ویچ کے اُنہاں نوں پنڈ پنڈ تے گھر گھر تک پہنچایا۔

مرکزی بولی

ایس بارے اخیر تے اِک ہور گل رہ گئی اے پنجابی دی اصل لپی رسم الخط یا املا کیہڑی ہووے
تے بولی کیہڑے علاقے دی کیندی یا مرکزی ہووے۔ جویں اردو لکھن نوں تے ساری دنیا لکھدی اے

لکھنؤ تے دلّی والے ایہو آہندے ہَن۔

اُردو ہے جس کا نام ہمیں جانتے ہیں داغؔ
سارے جہاں میں دھوم ہماری زباں کی ہے

پنجاں دریاواں دی دھرتی پنجاب نوں پنج باراں پنج نال بجھّا اجیہا پیارا اے کہ ایس دِیاں پنج ای باراں ہَن صاندل بار (شیخوپورہ لائل پور) نیلی بار (پاک پٹن) گنجی بار (منٹگمری) کرانہ بار (جھنگ وغیرہ) تے تھل بار (سندھ دا علاقہ) اتے پنج ای بولیاں ماجھی بولی (لاہور امرتسر دی بولی)۔ (پوٹھوہاری جہلم۔ راولپنڈی وغیرہ) مالوئی (پٹیالہ فیروزپور وغیرہ دی بولی) دوآبی (جالندھر ہوشیارپور دی بولی) ملتانی (ملتان مظفرگڑھ بہاولپور دی بولی) دا مجموعہ ہوݨ دا شرف حاصل اے۔ تے ایہ دریاواں دی حد بندی مطابق مرکزی ہوݨ دا حق ماجھے دے علاقے لاہور امرتسر دی بولی نوں راوی کنڈھے ہوݨ کرکے اے۔

ملتانی جیہڑی ڈیرہ غازی خاں ول بولی جاندی اے۔ اوہنوں ڈیرے دی بولی۔ تے جیہڑی بہاولپور وِچ بولی جاندی اے۔ اوہنوں بہاولپوری یا سرائیکی (سرداراں دی بولی کہیا جاندا اے) ایہدے اُتے فارسی دا اثر خاص طور تے ڈھیرا اے۔ جویں فارسی وانگوں ڈٹھم گیتم۔ پُم وغیرہ۔

ایسے طرح پوٹھوہاری پنجابی جیہڑی کابل دیاں کندھاں تک بولی تے سمجھی جاندی اے اوس نوں ہندکو (ہندی پچھوں نکلی بولی) آکھدے ہَن۔

لِپی دا جھگڑا

باقی رہیا لِپی (املا یا رسم الخط) دا جھگڑا۔ ایہدے وِچ کوئی شک نہیں کہ گورمکھی ایہدے لئی بڑی موزوں لِپی اے۔ بہت بڑی حد تک ایہدے لئی مکمل روپ ہو سکدی اے۔ پر ایہدے وچ دو قباحتاں ہَن۔ اِک تے ایہ کہ مسلمان شروع توں گورمکھی اکھراں توں بیگانے رہے ہَن۔ دوجے ایہ عربی فارسی لفظاں نوں صحیح روپ وچ پیش کرن توں قاصر اے۔ ایہدے وچ ت۔ ط۔ ق۔ ک۔ ذ۔ ز۔ ظ۔ ا۔ ث۔ س۔ ص دا فرق یا نکھیڑا کرن لئی کوئی لفظ یا نشانی نہیں۔

ایس واسطے ایہو سوکھل حل اے کہ ہندی والے ہندی اکھراں وِچ۔ گورمکھی والے گورمکھی اکھراں وِچ۔ تے اردو والے اردو اکھراں وچ۔ لکھ لیا کرن۔ جویں ۱۹۴۶-۴۷ء وچ پنجاب

..یونیورسٹی نے ایہہ حل سوچیا سی کہ پنجابی بولی دے نصاب دی اکو کتاب تناں لپیاں وِچ چھپوائی جلئے ۔ ایس طرح پنجابی نوں ہندی وچ پڑھن والے ہندی وچ گورمکھی وچ پڑھن والے گورمکھی وچ تے اُردو وچ پڑھن والے اُردو اکھراں وِچ پڑھ لیا کرن ۔

پنجابی وِچ وادھا

۱۸۶۸ء دے بعد پنجابی زبان ول توجّہ دتی گئی ۔عروض گرامر تاریخ بارے کھوج بھال کیتی گئی ۔بھائی میاں سنگھ ۔گلاب سنگھ بھاری لال پوری ۔ہزارہ سنگھ گیانی ۔پنڈت بھانو دت پادری ای جان نیوٹن ۔بشنداس پوری ۔امرناتھ منصف نے پہلوں پہل ڈکشنری گرامر عروض ول دھیان دِتا ۔ڈاکٹر ٹی ۔ایچ تھارنٹن چیف سیکرٹری حکومت پنجاب نے پنجاب دے لوک گیتاں دا پہلا مجموعہ ترتیب دِتا تے چھپوایا ۔جس دا نام اے ہینڈ بُک آف لاہور رکھیا تے سر رچرڈ ٹمپل نے لیجنڈز آف دی پنجاب ترتیب دِتا تے چھپوایا ۔

نتے ایسے طرح کئی ہور کتاباں لکھیاں گئیاں ۔بعض نویں تے دلچسپ لفظاں دا وادھا کیتا گیا ۔جویں خالصہ دے بول

سُجاکھی	وجھانی	بھج میچو	تھرمامیٹر	سوا لکھ	اِک
پنجاہ ہزار پرشادا	ادھی روٹی	برن	ٹکھتی	سپیچیا تاڑنا	ننھ منہ دھونا
پھیتا بجھانا	پیشاب کرنا	کلغا سنگھ	گنجا	دو برجی	پاجامہ
سچیالا سنگھ	لنگڑا	جوڑ میلنی	سوئی	معاملہ اکرا ہنا	بھیا مشکن
لوہرا	ان واڑ جیا گھوڑا	کوہندیاں	کاجراں	چھڑی دی سواری کرنی	چکلی چلانا
بدام	بھوکے	اکا نہ ٹیجو	ترقی پسند	بیچھاں دھکو	رجعت پسند

مشاعرے

۱۸۷۴ء۔۱۸۷۳ء توں جد ڈائرکٹر ڈاکٹر لٹنر تے مولانا محمد حسین آزاد ۔مولوی فیض بخش دے جتن نال اُردو مشاعریاں دا رواج پیا تے اُہدے وِچ غزل تے نظم نوں لیاندا گیا ۔اوس ویلے پنجابی وِچ عربی فارسی دی لیہہ تے چلدیاں ہویاں جو شعر بینت کہے جاندے سن ۔بینت بازی اکثر میلہ جشن چوڑنی ہوشیارپور ۔میلہ وساکھی امرتسر ۔میلہ شالا باغ لاہور ۔میلہ کانشی وال (گوجرانوالہ) وِچ اِکٹھے اپنے اُدھ بینت شعر سناندے تے مٹھیائیں بند دیندے جد اُردو مشاعریاں دی نینہہ رکھی گئی ۔تے ایہناں دی دیکھا دیکھی پنجابی شاعراں نوں وی اِنج شعر آکھن دا شوق ہویا ۔اتے میرٹھ دے الٰہی بخش رفیق کا موں نال ۔آغا علی خاں تکیہ دار ۔اوہدار اگے سید فضل شاہ ہوراں ایہناں مشاعراں وِچ حصّہ لینا شروع کیتا ۔ایہ مشاعرے عام طور تے لاہور وِچ نواب غلام محبوب سبحانی دے محل تے بھاٹی گیٹ اندر یا چوک متی وِچ یا دروازیوں تے لوہاری دروازیوں باہر باغ وِچ ہوندے سن ۔تے امرتسر رام سپوڑی کوٹھی یا فتح شاہ بخاری دے مزار کول تے قلعہ دی دیہہ بڑ کراونڈ وِچ ہوندے رہے

پنجابی شاعری

انگریزی والیاں اپنی شاعری دی موٹی ونڈ تن حصیاں وچ کیتی اے۔ ایپک EPIC۔ لیرک LYRIC تے ڈرامہ DRAMA۔ ایپک اوہ شاعری اے جس وچ کسے بہادری دے قصے یا جوش دلان والیاں باتاں ہون۔ لیرک اوہ شاعری اے جس وچ عام لوک گیت نظماں وغیرہ ہون۔ تے ڈرامہ جس وچ زندگی دے مختلف پہلو درسائے جان۔

ہندی والیاں اپنی شاعری نوں نوں حصیاں وچ ونڈیا تے اوہناں حصیاں دے نام "نورس" رکھے جو انج ہن۔

شنگار رس۔ جس وچ حسن عشق دیاں باتاں قصے کہانیاں ہون

شانت رس۔ جس وچ صبر شانتی دی تلقین ہووے جیویں صوفیا دا کلام

بیر رس۔ جس وچ بہادری تے قصے یا جوش ابھارن والیاں باتاں ہون

کرنا رس۔ جس وچ غم دا اظہار ہووے۔ مرثیہ لکھیا جاوے

ہاس رس۔ جس وچ ہاسے مخول دیاں باتاں کیتیاں جان

وبھتس رس۔ جس وچ نفرت حقارت نندیا دا اظہار کیتا جاوے

رودر رس۔ جس وچ غصے تے غضب دا ذکر ہووے

بھیانک رس۔ جس وچ ڈر خوف دا پہلو نظر آوے

ادبھت رس۔ جس وچ اچرج تے تعجب حیرانی والیاں باتاں کیتیاں جان

اردو والیاں اپنی شاعری دی ونڈ انج کیتی اے۔ قصیدہ۔ مرثیہ۔ غزل۔ نظم۔ مستزاد واسوخت۔ ڈرامہ رباعی۔ ریختی تے ریختہ

پنجابی شاعری ایس بارے سب توں نگر تے سر کڈھ بولی اے ایس وچ زندگی دے ہر دور۔ ہر ویلے لئی شعر ملدے ہن نالے جویں صرف اک پنجابی نوں اوہ وڈیائی حاصل اے کہ اوہ ہر ملک دی بولی اوسے لب لہجہ وچ بول سکدا اے ایسے طرح پنجابی شاعری نوں اوہ وڈیائی حاصل اے کہ ایس وچ زندگی دے ہر دور ہر ویلے لئی شعر ملدے ہن۔

پنجابی شاعری دی ونڈ مضمون دے اعتبار نال انج اے۔

تھال لوری دین سیاپا سٹھنی ککلی گدھا بھنگڑا سٹھنی سوہلے چھند گھوڑیاں شِراں

جھوک ٹپہ ڈھولا کیکلی ماہیا کافی وار شلوک گیت باتاں اکھان

بولیاں گیت۔

مخاطب دے اعتبار نال۔

پیا ڈھولا چرخہ رسیہ لچھی بالو جنڈڑی جوگن پنوں رانجھا ہیر سوہنی سسی

حرفاں دناں مہینیاں دے اعتبار نال

پینتی اکھری باون اکھری سی حرفی اٹھوارہ ست وارہ بارہ ماہ

اصناف سخن دے اعتبار نال ہندی شاعری دے نوں رس چوں شانت رس۔ شنگار رس تے بیر رس

نے پنجابی شاعراں توجہ لکھیا۔ ویر کرنا رس (مرثیہ) ہاس رس تے وبھت (رَندیا) اس تے کجھ گھٹ لکھیا۔ فیر رودر رس بھیانک رس تے ادبھت اس وچ بہت ای گھٹ لکھیا اے پس اینویں برائے نام اصناف دی ونڈ ایہ کیتی جاسکدی اے

فرد۔ بیت۔ دوہڑہ۔ غزل۔ ڈیوڑھ۔ سویا۔ کبت۔ کنڈلی۔ چھند۔ ہیچ۔ کلیا۔ کافی۔ چوبولا۔ رباعی، قطعہ۔ بشن پدے۔ وار۔ اشٹ پدے۔ سورٹھ۔ سرکھنڈی۔ لوک گیت۔

کبت: پت جھکے نوں کہندے ہن۔ یعنی کہی ہوئی بات جو اک واری مُنہ چوں نکلے۔ ایس دے ہر مصرعے دا چوتھا ٹوٹا کجھ چھوٹا ہُندا اے۔ ایہ لئے بحر وچ چار مصرعے دا ہُندا اے جویں

ویر بیبا نائی بُرا جیہن گھر بھائی بُرا سُوہریاں جوائی بُرا عشناں سہار دا
کنجری دا پیت بُرا بسولی نُجک میت بُرا گرما آیا رُت بُرا جھوٹ نہیں مار دا

(امیر علی)

انجن ریل باجھوں دیوا تیل باجھوں جنج میل باجھوں نمو دار نا ہیں
دانش عقل باجھوں سوہنا شکل باجھوں عقلمند نقل باجھوں روزگار نا ہیں

(دانشمند)

کورڑا

چار یا ۶ مصرعے۔ ۶۔ ۷۔ ۱۳ تک حرف ہر مصرعے وچ ہوویں

بھَل نہ گڈھے لرسے مونھوں گال بُری کرے نہ لڑائی کرے کسے نال بی
کرکے کپت دُھن نہ گواونا لں جھگڑے لڑائی دے نہ نیڑے جاؤ ناں

دوہڑا

دو یا چار مصرعے دا شعر ہاشم کالیداس۔ میاں محمد دے دوہڑے مشہور ہن۔ جویں

دل لاکے وڈیا پرسن گن ایس جیہا نہ ہور وڈیا باجھ منکھ ہے تج مج ڈنگر ڈھور

یا ہاشم دا دوہڑا

نازک پیر ملوک سسّی دے مہندی نال شنگارے بالو ریت تپے وچ تھل دے جیوں جَو بھُنن بھٹیارے
سورج بھیج وڑیا وچ بدلی ڈردا لشکر نہ مارے ہاشم ویکھ یقین سسّی دا صدقوں مول نہ ہارے

کنڈلیاں

چھ مصرعے دا اک بند۔ جس وچ بند دا پہلا تے آخری لفظ اکو ہُندا اے۔ فیر ہر دوسرے مصرعے دا شعر دوجا تیجے شعر دا پہلا ہُندیا۔ تے پہلے شعر دا پہلا لفظ۔ آخری مصرعے دا آخری لفظ ہُندا۔

تاں جو سنگھی وانگوں مچڑ ٹنگے۔ جویں

مارنی کرماں ماریاں تھاں تھاں تھکی لوڑ ۔ وے بچا کہ دہر توں واکاں گھر نوں موڑ
واکاں گھر نوں موڑ سُناواں میں ہڈ بیتی ۔ ایسا گیوں وچھوڑ پریت کے سار نہ لیتی
ڈکھے سینے وچ بھرے درداں دی آرتی ۔ تڑپ تڑپ کیراں نیر کرماں دی مارنی

سرکھنڈی

نظم بلا قافیہ (بلینک ورس) نوں سرکھنڈی کوتا کہندے ہن۔ ایس وچ ردیف قافیہ دی پابندی نہیں ہندی

بینت دو مصرعے دا شعر یا بیت ہُندا اے۔ پر پنجابی والے ۴ مصرعے دے بند نوں وی بینت کہندے ہن پنجابی شاعر ابجد دے ۳۰ حرفاں تے بینت لکھ کے اوہنوں سی حرفی کہندے ہن۔ تے عام طور تے کارا وی ایہو بینت دا بحر نوں دھاریا۔ جویں

پچھلا نیک زمانہ ہیسی لوک صفایاں والے ۔ اسی خراب نفس دی حرصے بیٹھے مٹھی دل کالے
ہاشم

سوہنی صورت اوہ شہزادی آیا یوسف ثانی ۔ وانگ زلیخا خلقت اوہنوں ہو وے ویکھ دیوانی
امام بخش

پر وارث نے بینت دا جیہڑا وزن تول رکھیا اے۔ لوکاں اوس نوں زیادہ پسند کیتا اے۔

غزل غزل فارسی پیدا وار اے۔ سب توں پہلے سعدی نے غزل لکھی۔ فیر حافظ نے ایس نوں چوٹی تے پہنچایا۔ فارسی توں اوہ اردو پنجابی وچ آئی غزل پنجابی وچ تمام کافیاں خاں دی پہلے پہل لکھی لدی اے۔ مولا بخش کشتہ نے پنجابی وچ ایس نوں توڑ پہنچایا۔ تے اردو فارسی وانگ الف توں ی تک پورا دیوان لکھیا۔ تے موہن سنگھ ماہر۔ درشن سنگھ آوارہ۔ چاترک۔ ڈاکٹر فقیر۔ تبسم۔ پیر فضل حسین نے ایس وچ سوہنے پھل کھڑائے۔

غزل دے معنی ہن معشوق نال لاڈ پیار دیاں گلاں کرناں۔ عورت نال باتاں کرناں۔ فارسی وچ غزال ہرن نوں کہندے ہن۔ تے ہرن دی موٹی اکھ (غزل) حسن دا نشان سمجھی گئی۔ غزل وچ ہر طرح دے مضمون سما اندے ہن۔ غزل دی سبھ توں وڈی خوبی ایہ اے کہ ایس دے ہر شعر دا مضمون یا خیال وکھو وکھ ہُندا اے۔ کسے شعر وچ عشق کسے وچ چوٹ۔ کسے وچ نصیحت کسے وچ اخلاق جیب نہیں سکوں توں بلی ہے غزل اک گلدستہ اے۔ جیہدے تھوڑے جیہے شعراں وچ سب کجھ بیان کر لیا جاندا اے۔ ہاں اک غزل وچ اک خیال

دی ہوندی سوہنی تے پکی اے۔

وار

وار دے لغوی معنی ہن حملہ۔ بیر رس والی کوتا۔ جس وچ کسے دی بہادری دے واقعات پیش کیتے جان۔ پنجابی وچ اِہ شاعری ڈھیر ملدی اے جویں
نادر دی وار۔ جمیل فنا دی وار۔ چنڈی دی وار۔ چٹھیاں دی وار۔ پیر جودھے دی وار۔ بھائی گورداس دی وار وغیرہ
ایہناں وچ چنڈی دی وار (گورو گوبند سنگھ) خاص کر رزمیہ شاعری دا سوہنا نمونہ اے۔

شلوک

اصل لفظ اے شہ لوکھ۔ بادشاہ دی دُنیا۔ کلام الملک۔ مطلب اِہ کہ اِک خیال نوں سنکھیپ کے تھوڑے جیہے لفظاں وچ بیان کرنا۔ اِہ دو مصرعے دے وی ہن تے ودھ وی۔ جویں حضرت بابا فرید دے شلوک
رُکھی سُکی کھا کے ٹھنڈا پانی پی فریدا ویکھ پرائی چوپڑی نہ ترساویں جی
یا گورو نانک دے شلوک مشہور ہن۔ ایہناں توں سوا جدید دے شلوک یا ہور ایسے طرح دے نمونیاں دے شعر

چوپائی

چار مصرعے دا اِک بند۔ جس وچ فارسی دی رباعی وانگوں اِک خیال پیش کیتا جائے۔ اِہ رباعی چو کلیا۔ قطعہ۔ چوپائی کہلاندے ہن۔ رباعی دے کجھ خاص وزن ہن قطعہ یا چوپائی لئی کوئی قید نہیں۔ امرت چھند وی ایسے دی اِک قسم اے

بشن پدے

حمد نعت یا بھجن نوں ہندی وچ بشن پدے کہندے ہن۔ جنہاں وچ خدا دی رسول دی تعریف کیتی جاندی اے۔ اصل وچ وشنو دے ہندو بھگت اُہدی تعریف راُستت وچ جو شعر لکھدے ہے اُہناں نوں بشن پدے (بشن دی تعریف وچ لفظ) کہندے سن

کافی

کافی چھند دی قسم نہیں سگوں گاون والی کوتا دا نام اے۔ جس نوں فقیر لوک پریم وچ تکے کایا کردے سن۔ ایس وچ اِک ٹیک دھارناں والی ہندی اے جس نوں گاون والی منڈلی ہر بند دے انت وچ دُہراندی اے۔ اُنج کافی راگ دی اِک قسم اے۔ سبھو بائی۔ چرنداس۔ غریب داس نے کافی نوں اِک راگ لکھیا اے۔ تے ایہدے لفظی معنی ہی کافی یا مکمل ہن یعنی جو گل کہنی سی اُہ پوری کہہ لئی اے۔ کافی اے اِہ انگریزی دے سانیٹ دی اِک قسم اے۔
شاہ حسین۔ بلھے شاہ۔ ابیشر داس تے ہور فقیراں درویشاں سادھوواں سنتاں دا اِہ کلام جس وچ دُنیا دی بے ثباتی دس کے رب وَل آون دی سلمشا دتی گئی ہووے۔ کافی اے۔
چو بولا توں شاعراں دا ڈگلواں کلام۔ یا جس وچ چار بولیاں ورتیاں گئیاں ہن۔ ایہدی مثال گورو گرنتھ وچ موجود اے
اشٹ پدے۔ اُہ خیال جو اٹھاں بولیاں دی لڑی وچ ہووے۔ جویں گورو گرنتھ صاحب وچ سکھ منی صاحب یا جویں اردو وچ ترکیب بند۔ ترجیع

پوڑی دے لغوی معنی پیر رکھن دی تھاں یہ پوڑی دا ہر ڈنڈا۔ اُنج لمی نظم نوں کہندے ہن۔ جس وچ کسے خیال نوں لڑی وار دہرایا جائے۔ جویں واراں۔ جپ جی۔ باون اکھری وغیرہ یا جویں مسدس۔

شاعری خیال تے روپ مطابق

خیال تے روپ مطابق شاعری دیاں اہ قسماں مشہور ہن۔

بارہ ماہ۔ جس وچ ہندی یا مسلمان مہینیاں نوں مُکھ رکھ کے بیت یا چومصرعے شعر کہے جان۔ جویں ملکھی رام دے بارہ ماہ

چیتر چیت یزید دا سنگ ہویا کارن ستیداں بند کرائے پانی (ملکھی رام)

پوہ پیئے پیغمبری وقت آ کے خبرے کدوں تیکر لبے رہن گے وے (گشتہ)

ستوارہ۔ ستاں دناں نوں ساہمنے رکھ کے جو شعر کہے جان — سی حرفی۔ فارسی دی ابجد تے حرف وار ۳۰ بیت کہے جان نوں سی حرفی۔ ۵۲ حرفاں تے کہے جان والے باون اکھری تے ۳۵ اکھراں (حرفاں) والے پینتیس اکھری کہے جاندے ہن

سیلہ۔ اِک سوز تڑپ برہ تے سوگ والا گیت۔ جس نوں پینڈاں والے لمی ہیک نال بولدے ہن۔ جویں

ڈُر گیا ای صاحباں میرا ترکش ٹنگیوای جنڈ — تن سوہ کافی مرزے جوان دی ہیں دیندا سیالاں نوں ڈنڈ
میرا جیونا ہن سہت محال اے پر توں دی ہوسیں رنڈ

سوّیا یا ڈیوڑھے

جس وچ اِک مصرعے دے نال ادھا یا چوتھا حصہ ٹیک دا ہور لایا جائے۔ اردو فارسی وچ ایہنوں مستزاد کہندے ہن۔

جویں:-
کامل عشق ماہی دا جیہنوں رہے رَت جگر وچ وَسدا — لوں لوں رَسدا
رانجھن بے پرواہی سودا اتے کوئی گناہ نہ دسدا — اُٹھ اُٹھ نسدا
جیوں جیوں حال سناواں رو رو دیکھ نتی دل ہسدا — ذرا نہ کھسدا (ہاشم شاہ)

پھاگن فرق نہ سوہنی کیتا پھر گئی عشق دہائی — سنے لوکائی
مہینوال نے کوک سنی اج سوہنی ٹول نہ آئی — رکن اڑ کائی (گنگا رام)

سِٹھنیاں

اہ طنزیہ گیت ویاہ ویلے لاڑے دے مہماناں نوں کہے جاندے ہن جنہاں وچ برادری دے لین دین بارے ٹکوریاں ہندیاں ہن۔

جویں
لیا ویکھاں ٹانڈے بناؤ چانڈھے — نکلے بھڑ انسیں کاس توں رتے
آپ نہ رَجے اینہاں رَجّاں نہ رسائے — ذرا ذرا اکھیں بھمبھیڑے چا پائے — بھمبھیڑے نا پاوندے ہی

تے کامن سٹھنیاں دا اصلاحی روپ ہن ۔ ایہناں وچ نصیحت کیتی جاندی اے ۔

الاہنیاں

مرثیے دا اک روپ ۔ ایہ گیت کسے مرن والے یا مرن والی دی یاد وچ عورتاں رل کے بہ کے گاوندیاں ہن اِک گون گوندی لے ۔ باقی دیاں پٹ دیاں تے ہائے ہائے وے ہیڑ کردیاں تے نال دیندیاں ہن ۔ ایہ عام طور تے موسن شعر بول دی اے ۔ تے باقی پٹ دیاں ہن ۔ جویں گڈی دے مرن تے ۔

کول بدن سریر وے ہیڑے میریئے ہائے ہائے وے ہیڑے میریئے تیرے نکے نکے بال وے ہیڑے میریئے ہائے ہائے وے ہیڑے میریئے
گئی بھانوں خالی وے ہیڑے میریئے ہائے ہائے وے ہیڑے میریئے

دوہتی دے مرن تے ۔
تیری تند چرکھڑے نال بے بے پھلاں جو گئے
روون تیرے بال ہئے ہئے پھلاں جو گئے ۔

لوریاں

بچے نوں پیار نال سلان یا جگاؤن ویلے نرم سُر وچ راگ تعریفی یا دعائیہ گیت نوں لوری کہندے ہن جویاں
اٹھڑ بھڑ باوے دا باوا کنک لیاوے گا باوی بہ کے چھٹے گی پیہوں بہ کے کھے گی ۔

ہبنلا مار کے اٹھ میرے شیرا ماں بلہاری رب دیاں رکھاں

بچے دا منہ دھوان ویلے داگیت یا لوری
ایچی بیچی کو کو کھائے گھیو دی چوری کاکا کھائے

گھوڑیاں

کنڈا جد گھوڑی چڑھدا تے کڑیاں بھیناں واگ پھڑ کے گاوندیاں ہن ۔ ایس وچ دعائیہ تے تعریفی لفظ ہندے ہن ۔ جویں
نیلی گھوڑی تے کاٹھی نکے دار نی مائے اُتے چڑھے تے لگے تھانے دار نی مائے

گھوڑی تیری کلا سوہنی بندی کاٹھیاں دے نال کاٹھی ڈیڑھ تے ہزار میں بلہاری بھین دے سرجنا
سرجنا دے وچ باغاں دے جاؤ چوٹ نقاریاں تے لاؤ پُت امیر دا اکھواؤ
دھی سرداراں دی لے آؤ شہر نواباں گھر ڈھکاں
فیر خوشی وچ اپنا انعام منگ دی اے ۔
کیہ کجھ دینا ای ویرا واگ پھڑائی میں ہاں بھین تیری ماں پیو جائی

چھند

لاڑا (دولہا) جد پہلی واری سوہرے گھر جاندا اے۔ لڑکیاں اوس نوں چھیڑدیاں نے بے تکلفی نال اوس کولوں چھند سُندیاں ہن جویں :- چھند پراگے آیئے جایئے چھند پراگے ٹھوٹھی سوہرا پھُل گلاب دا تے سس چنبے دی بوٹی

رخصتی گیت

رخصتی دے گیتاں وچ اینہاں سوز تے درد ہُندا اے۔ پئی سُنن والے پتھر دل پانی ہو وگدے ہن۔ جویں

ساڈا چڑیاں دا چنبہ بابل اساں اُڈ جاناں ساڈی لمی اُڈاری بابل اساں اُڈ جاناں

مہندی لاڈو دے ہتھ دھرنی مائے۔ لاڈو ہو گئی پرائی

اج دی گھڑی رکھ میرے پیئے نی مائے۔ میں مُڑ آوناں ناہیں

ایس طرح سہاگ دے گیت۔ مہندی دے گیت تے ہور کئی طرح دے گیت ہن۔ جو ڈھولک تے گائے جاندے ہن تے لُڈی ڈھولے ہن

تھال

کُڑیاں تاکیاں لیراں دے یا ربڑ دے گیند ٹپکا دیاں تے نال نال بولدیاں ہن۔ جویں

ملکوہ وچ پانی۔ ماں میری رانی۔ پیو میرا راجہ۔ بیٹھ گھوڑا تازہ چاندی دیاں پوڑیاں سونے دا دروازہ آل مال ہویا تھال

دو وڑکا۔ ماں میری نوں جمیاں تکا بیوہ راجے نوں ویاوہساں سیر شکر مینوں آئی میں کُڑیاں دی جھولی پائی بی بی دو جا تھال ای

کاکلی

کُڑیاں دے گیتاں وچ کاکلی گدھا۔ جھومر۔ دھماکڑا۔ ہبتی۔ سمی مشہور ہن۔ ایہدے نال لڑکیاں نچدیاں تے گیت گاندیاں ہن۔ سمی بار دی اِک کُڑی دے نام لے تے اُوٹی چار نچدیاں ہن۔ ہبتی۔ اکلے نچے چار نچدیاں ہن جھومر۔ ویہ سارے دیاں کُڑیاں رل کے گول دائرہ بنا لیندیاں ہن۔ تے اِک دُوسرے دے موڈھے تے سر رکھ کے نچدیاں ہن۔ رکلکلی ہتھ وچ ہتھ پا کے تے پیر نال پیر میل کے گھُمدیاں گوندیاں ہن۔ جویں

کلکلی کلیر دی۔ پگ میرے ویر دی۔ دوپٹہ میرے بھائی دا۔ فِر پھٹے مُنہ جوائی دا
پلی نتے کڑاہی دا۔ دُدھ نتے ملائی دا۔ سس دتے کپڑے میں اگ چالانی آں
مال دِتیاں ٹاکیاں میں چھان بھنڈانی آں

بھنگڑا – اِہ پنجاب دا اِک مشہور ناچ اے۔ جیہڑا کنک دی فصل پکن تے جٹ جوان نچدے

بھنگڑا اپاوندے ہن۔ اِہ پنجاب دا اِک مشہور لوک ناچ اے۔ ماہیاں ہور قسماں باگھی جھمی۔ گِدّی۔ دھمال وغیرہ
بھنگڑا۔ بھرائی یا ڈھولی ڈھول وجاندا اے پیڑن والے اُہدے گرد گھیرا بنھ کے نچدے ٹپدے تے گوندے ہن
جھمر۔ مغربی پنجاب ساندل بار جھنگ پوٹھوار دا مشہور ناچ۔ جیہڑا چاننی رات وچ مشالاں دی روشنی وچ نچیا جاندا اے
ایہناں توں سوا لُڈّی خٹک ناچ۔ بلبلہ۔ شان زن ناچ وی ہن۔ تے ایہناں لئی مخصوص گیت۔

ڈھولے ٹپّے بولیاں

ڈیڑھ مصرعے دا بول ٹپّہ کہلاندا اے۔ ایسے رنگ وچ ہور گیت۔ ڈھولا۔ ماہیا۔ بولیاں ہن۔
اِہ بار دے اِک عاشق ڈھول تے معشوقہ سمّی دے عشق دے ہجر بیراگ دے بول کہلاندے ہن۔ ایہناں بولاں
وچ بڑا سوز تے تڑپ تے سدھر ہُندی اے۔ اج کل جویں ہر محبوب نوں رانجھا تصور کیتا جاندا اے۔ ویسے
طرح سمّی تے ڈھول یا ماہیا دا اِک روپ اے۔ اِہ ایس طرح ہن جویں ٹپّے۔

دو پتّر اناراں دے ——— اِک واری مل ماہیا ——— دُکھ جان بیماراں دے۔
دو تاراں پتّل دیاں ——— جدوں سانوں یاد آویں ——— آہیں مل مل نکل دیاں۔
ونڈا بھج گیا آری دا ——— متھاں متھاں سنگ سرمہ ——— گُڈھ بجھ گیا یاری دا۔
کنڈا لگا آری نوں ——— اکھیاں نہیں کیہ کھٹیا ——— لگا روگ جوانی نوں۔
کوٹھے اُتّے اِل ماہیا ——— لوکاں دیاں رون اکھیاں ——— ساڈا روندا اے دل ماہیا۔
کوٹھے اُتّے آ ماہیا ——— نالے ساڈی گل سن جا ——— نالے گھڑا دے چکا ماہیا

پہلے نال بجھا گئی دیوا۔ اکھ نال گل کر گئی

وگدی اے راوی وچ گھوندا اے چھتاں ——— اگّے گوایا اُہدا ویہڑے دیاں رتاں

جُتّی لینی ایں ستاریاں والی وے ہرنام سیاں

لوک آکھدے قیامت آئی نئیں گھم گھم آ بنتو۔

کھیوڑی

سوہنی راگ وچ گوندے ہن۔ ایہدا رواج سنہ ۱۸۹۰ توں سنہ ۱۹۱۰ دے قریب رہیا سی۔ دو الگ الگ کوٹھیاں تے
دو جنے بہ جاندے۔ اِک روپ بن دا دوجا بسنت تے اوہ اوہناں ساہمنے شعر شعر لے وچ بولدے۔ سنن والے جُت جٹے
رہندے۔ رات دے پہلے ویلے شروع کردے تے اخیر پہر ختم کر دیندے۔ سنہ ۱۹۰۰ء دے قریب امرتسر دی

جھنڈی چنگڑی تے لاہور دی کرموں چوہڑی بڑیاں کبوتری بازسن۔

لوک گیت

ایہناں توں سوا ہور کئی قسم دے لوک گیت ہن۔ جنہاں وچ طرح طرح دے جذبات دا اظہار اے۔ جویں

میرا صبر فرنگیئے نوں مارے   نہ ویندا چٹھیاں نہ طلباں تارے   میرا صبر فرنگیئے نوں مارے۔

بیبا دے محلوں بھجھول جا نریا۔   چور سداناں ایں کہ سادھ

باتاں تے بجھارتاں

پنجابی وچ نکے بالاں واسطے بڑیاں سوادلیاں باتاں تے بجھارتاں دی شعراں وچ بڑیاں ملدیاں ہن جویں

بات پاواں بتولی پاواں بات نوں لگے موتی   موتی موتی جھڑ گئے تے بات رہی کھلوتی

اینگن مینگن تلی تلینگن ساوا پیلا ڈکرا   گڑ کھاواں ویل ودھاواں مولی پترا

طوطیا من موہتیا ایس گلی نہ جا   ایس گلی دے جٹ بڑے لیندے پھاہیاں پا

آکا باکا پیڑی پیڑا اکا   نانیاں دے گھر کالی کتی ساڈے گھر بیبا کاکا

چار پتر میرے اکھنے مکھنے   چار پتر میرے مٹی چکھنے۔ دو پتر میرے کھڑے منارے۔ اک دھی میری بکھیہ(۱) مارے

پر ساڈے شاعراں بجھارتاں شعراں وچ نواں روپ دے لیا۔ جویں مشاعرے وچ اک وار پیارے صاحب نے کہیا۔

الف۔ اساں دتا تیرے ہتھ پیسہ اہدی لیا کھاں چیزاں تیں چار میاں   کاں چھول تے لکڑی پان سبز اِنلے لیا کھاں چھلاں دو چار میاں

پیسہ موڑ لیا دیں نالے دُودھ لیا دیں انسے کریں مول اُدھار میاں   پیارے یاد نوں دیں جواب اہدا نہیں تاں نکل جائیں گھروں باہر میاں

تے میاں شادی نے ترت پھُرت راہدا جواب انج دِتا۔

ب۔ دشمناں نے دتا ہتھ پیسہ جاکے لبھ لینی چیز دکھری میں   اک عجب عجائب تکیں اک ڈٹھا اہدی تو ڑ لینی سُکی لکڑی میں

پہلے پچھل تو ڑے پھیر دُودھ چو یا نالے توڑ لینی سُکی لکڑی میں   شادی یار نے تینوں جواب دِتا گل ٹھہر ل دتی دکھو دکھری میں

اکھان

پنجابی وچ نظم نثر دے اکھان ڈھیر ہن۔ جنہاں وچ بڑیاں کم دیاں گلاں ملدیاں ہن۔ جویں۔

چیت وساکھ بھوئیں۔ جیٹھ ہاڑ سوئیں   ساون بھادوں نھائیے۔ اسوہ کتک تھوڑا کھائیے۔

مگھر پوہ رُوں بنڈ لئیے   ماگھ پھگن تیل ملائیے۔ کرل حکیم دے کدے نہ جائیے۔

صنعتاں یا النکار

شعر وچ کوئی خوبی یا صنعت پیدا کرن نوں النکار (صنعت) آکھدے ہن۔ ایہدیاں دو قسماں ہن شبد النکار (لفظی صنعت) یا ارتھ النکار (معنوی صنعت)۔ فیر ایہناں دیاں اگے کئی قسماں ہن۔ جویں شبد النکار دیاں قسماں ایہ ہن کہ لفظاں دی ترتیب نال نظم وچ حسن پیدا کرن دے نال نال

(۱) ایسے لفظ نال نال لیاؤناں جیہڑے باہم مناسبت رکھدے ہون۔ جویں پھُل نال بُلبل۔ چند نال چکور۔ دریا لئی بیڑی۔ اسمان لئی چند تارے۔ جویں

کنگھی۔ سرمہ تیل شیشہ تولیہ رومال رکھے — کڈھی سوہنی گھوٹ کے تے بنھدا دستار پنیڈو

(۲) اک لفظ نوں مختلف معنیاں وچ استعمال کرناں جویں

پتہ پتہ پتہ دیوے بیتی آیا بیٹ دانے — کلی قلی کلی آنے تخت کسے ناردا — ہمدم

ویہن لگے دیہن جادوں دیہن لگی دیہن جوگی — واہن کینے واہن تے سمندراں نوں تاری — ″

(۳) اک وزن شکل دے لفظاں نوں کول کول لیاؤناں جویں

کسی نال ترکڑی تل گئیاں ہویاں صاحباں دے نین تل لوکو — رنگ رنگ دا سُرخ سفید سوہنا ہووے جویں گلاب دا پھُل لوکو — سید فضل شاہ

زلف وال کالے کالے جو کالے ہوئے نال مار دے مار وڈے نال اہے — زیر تخت لیناں سُلطان دونویں بادشاہ فرنگ آہے — سید فضل شاہ

(۴) ایسے لفظ لیاؤنے جہناں دے ظاہری معنی کجھ ہون تے باطنی کجھ ہور جویں

مجنوں بن راول پنڈی آ ساڈے کاہنوں اٹک رہیوں کوہستان میاں

ایہدے وچ راول پنڈی۔ اٹک پیر کوہستان وی موجود ہن۔

ڈانواں ڈول نہ جاہ پرواہ کوئی رکھے لج نہ لج دا دھیان کوئی۔ — ہمدم

ایہدے وچ ڈول نے جاد آ گئے۔

ارتھ النکار

ایس دیاں موٹیاں قسماں ایہ ہن۔

(۱) تشبیہ۔ چہرے نوں چند نال تشبیہ دینا۔ گلھاں نوں پھُل کہناں

وارث شاہ جیوں مورچے بیٹھڑی ساہ گھٹ جاندی نہیں کُسکدی اے

جے مکھڑا یار دا ہے گُل دی پتی — رگاں سنبل دیاں بن جان گیسو — کشتہ

(۲) استعارہ۔ تشبیہ وچ جنہوں تشبیہ دتی جائے، دوہاں دا ذکر ہندا۔ پر استعارے وچ جس نال دتی جائے اوسے نوں لیا جاندا اے

جویں
کھیت دیاں ٹتیاں کپاہی لیاں چنتیاں   کل جو کنگال سن اج مالدار نے

منتیاں مُراد سرہوں دیاں گندلاں۔

پنڈت مولوی منز لکھیا تھکے لال پری نوں کیوں پکے لاوندا او   سُرخ ناگ دے نال پیار پاکے ڈنگ کیوں بیٹھے تے کھاوندا او
کرشنہ

لال پری۔ سُرخ ناگ استعارہ اے۔ شراب توں۔

(۳) مبالغہ۔ بیان وچ جھوٹھ توں کم لینا۔ ایناں مبالغہ جیہڑا حدوں ودھ جائے۔ اُہ پسند نہیں کیتا جاندا۔ مبالغہ پنجابی وچ فارسی ولوں آیا اے۔

نازک بدن دلدار دے کُشتیاں دی کیہو ہوئی پرچول جدا کے تے   سائے جیہڑا اک وال دے لگے ہوئے ٹٹے گئے کُشتہ بیشمار عاشق

(۴) تمثیل یا درِشٹانت کسے لفظ نوں سمجھان لئی مثال پیش کرنا

شکر کھنڈ نبات گڑ ماکھیوں ماجھا دُدھ   سبھے وستوں مٹھیاں رب نہ پجن تُدھ

باوا فرید

---

(۵) کنایہ اشارہ۔ شعراں وچ اشارے کنائے نال گل کرنا۔ جویں عام شاعراں توں سوا صوفیاں باوا فرید شاہ حسین بُلھے شاہ دا کلام

تو تاں ڈور گُڈی دی اسیں لے کرہاں اُڈی   ساجن دے ہتھ ڈور اساڈی میں ساجن دی گُڈی

پیر خد میرا رنگڑا رنگ لال

(۶) دوارتھی کھانی۔ ایسے شعر کہنا جنہاں دے مجازی معنی کجھ ہون تے معنوی کجھ۔ جویں صوفیاں دا روحانی کلام

نندیا یا ہجو

کسے نوں طنزیہ اُہ گل کہنی۔ جیہڑی اُہدے وچ نہ ہووے۔ جویں کسے بیج بدشکل نوں کہنا۔ شو بہنیو! کسے اصلوں رہے ہوئے نوں کہنا پہلوان جی! یا اُنج طنز تمسخر کرنا جویں۔

خان سورمے بڑے شنکار   نکلی گھیری وچ بازار
ماری نہیں پر لنگڑی کیتی   اِہ فتح اُہناں دُھروں لیتی

ایس توں سوا ہور بے شمار صنعتاں ورتیاں گیاں ہن پر موٹیاں موٹیاں ایہو ہن صنعتاں ورتن وچ سید فضل شاہ حاتم سن۔ پر اُہناں نالوں ہمدم دی مدتوں صاف تے ستھری اے سید فضل شاہ ہوراں دا کلام صنعتاں نال بڑا بوجھل ہو گیا اے۔

پنجابی ادب دی تاریخ

شاعری اصل وچ لفظاں دی اجہی جوڑ۔ ترتیب تے بناوٹ اے۔ جس نال بیان وچ اِک خاص اثر پیدا ہو جائے۔ تے بوہتی وڈی ساری گل تھوڑے جہے لفظاں وچ اِنج آکھی جائے کہ اثر کر جائے۔ ایہدے وچ قافیہ بندی تے وزن تول دے نال سادگی سچائی تے جوش بیان دی ہوند بڑی سوہنی تے ضروری جاپدی اے۔ مطلب اِہ کہ بات بڑے سادہ لفظاں وچ کہی جائے کہ سُنن والے دا ذہن جھٹ قبول کر لئے۔ بات حقیقت سچائی دے نیڑے ہووے۔ جھوٹھ دا رلا زیادہ نہ ہووے۔ تے اُہدے بیان وچ جند جان ہووے۔

عربی تے ہندی شاعری وچ اصلیت تے جوش بیان تے سوز تڑپ ڈھیر اے۔ پر فارسی شاعری وچ مبالغہ یا جھوٹھ دا رلا بے حد اے۔ ایہدی اِک فطرتی یا قدرتی وجہ اِہ اے۔ کہ عربی وچ عشق دا اظہار مرد وَلوں عورت نے ہندا اے۔ جویں اے سلمیٰ۔ اے لیلیٰ۔ اے لبنیٰ۔ اے عذرا۔

ہندی وچ عشق دا اظہار عورت وَلوں مرد تے ہندا اے۔ جویں اے بالم۔ اے پریتم۔ اے پیا وغیرہ تے اِہ دونویں روپ فطرت دے مطابق ہَن۔ خاص کر ہندی روپ زیادہ سوہنا اے۔ تے ایہدے وچ مرد دی برتری دا اظہار اے۔

پر فارسی شاعری وچ عشق دا اظہار اک مرد وَلوں اَمرد (داڑھی مُنڈے) تے کیتا جاندا اے۔ ایہدے وچ عاشق وی مرد تے معشوق وی مرد اے۔ تے اِہ غیر فطرتی روپ اے۔ ایہو وجہ اے کہ ایس دی شاعری وچ مبالغہ بڑا اے۔ حقیقت یا سچائی بنیادی طور تے بڑی گھٹ ہندی اے۔

پنجابی شاعر ڈھیر چر ہندی دے پیراں تے پیر دھری چلدی رہی۔ پر جد فارسی شاعری دا مبالغہ پروان چڑھن لگا۔ تے اِنہاں وچوں بعض تے اوس مکتب خیال نوں پسند کیتا تے کھلے ڈُلھے اَلوہیں مُنڈیاں دے نام لے کے شعر آکھن لگے۔ جویں برخوردار پشاوری نے لکھیا۔

برداآکھدا سُندرا ہر باناں عاشق دے مُعیناں ہجالیاں نیں

تے ہوشیار پور دے بھیا رام نے کہیا

بھیارام ایویں جان تُحفو نوں یوسف جویں زلیخا

پر پنجابی وچ اِہ رنگ نکھریا نہیں۔ پنجابی شاعری دی ابتدا تے ڈھیر چر پھولاں دی جاپدی اے۔ پر لکھتی شاعری دی زینہ حضرت باوا فرید دے شلوکاں تے ای دھری جاندی اے۔

صوفی مت

حضرت بابا فرید سلطان غیاث الدین بلبن شاہ دِلّی دے داماد سن۔ تے اِہ پہلے شاعر سن۔ جنھاں شعراں راہِیں خدا دی وحدانیت، دنیا دی بے ثباتی دی تبلیغ دے نال اخلاق تے نیکی دی تعلیم دِتّی۔ اِہناں توں بعد بابر دے سمے حضرت بابا نانک ہوئے۔ ایس زمانے تیک مسلماناں دی آمد نوں سوں ایہنے ڈھیر ہو چکی سی۔ عربی فارسی دے لفظ ڈھیر رلدے سن۔ اِہناں دی اپنے کلام وچ عربی پرچار تے انسانی سُدھار نوں کم لیا تے اُہناں دی لیہ تے چلدے گورو انگد، گورو امرداس، گورو رامداس۔ ارجن دیو۔ تیغ بہادر تے گورو گوبند سنگھ۔ بھائی گورداس نے صوفی مت نوں تکھ رکھ کے شعر لکھے۔ تے ایس صوفی مت دی لپیٹ وچ شاہ حسین۔ سلطان باہو۔ بُلھے شاہ۔ ہاشم شاہ تے ہور کئی شاعر ربی پیار دے پھُل کھڑاندے نظر آوندے نیں۔

رومانچک کوتا

اکبر دے عہد وچ دمودر نے سب توں پہلاں رومانچک کوتا دی دھیان دِتا تے ہیر رانجھا لکھ کے قصہ گوئی دی پرت پائی۔ تے ایس پینڈے تے۔ احمد گوجر۔ چراغ اعوان۔ حافظ برخوردار مقبل۔ وارث شاہ۔ حامد۔ فضل شاہ۔ بھگوان سنگھ۔ امام بخش۔ کشفی۔ چاترک تے ہور ان لوگ شاعراں وکھو وکھ روپ دی عمارت بنائی۔ دمودر دے ہیر رانجھا توں بعد سب توں پہلاں حافظ برخوردار نے مرزا صاحباں۔ سسّی پنوں۔ تے یوسف زلیخا سید فضل شاہ نے سوہنی مہینوال تے طبع آزمائی کیتی۔ میاں محمد بخش نے سیف الملوک۔ امام بخش نے بدیع الجمال تے شاہ بہرام لکھے۔ پھیر اِہناں شاعراں بعد ڈھیر سارے شاعر ہوئے نیں۔ جنھاں ایس موضوع تے طبع آزمائی کیتی۔

مذہبی تبلیغ

شاعری نوں مذہبی پرچار دا مڈھ تے حضرت بابا فرید تے پھر بابا نانک دے کلام نوں بجھا۔ پر اوس نوں صوفی مت دا سانجھا روپ حاصل سی۔ کھیڑیو ہن تک وچ اکبر دے سمے ملک بانس منٹگمری دے مولوی عبداللہ عبدی نے پہل کیتی۔ اُہناں دین دے مسائل تے ۱۲ رسالے لکھے۔ شاہ جہان تے اورنگ زیب دے سمے حافظ برخوردار نے ۱۲ رسالے فقہ دے مسائل تے لکھے۔ ایس توں سوا نثر وچ پکی روٹی۔ تے نظم وچ نور نامہ۔ پند نامہ۔ نجات المسلمین۔ اخبار الآخرت۔ احوال الآخرت تے ہور کتاباں لکھیاں گیاں۔ مسلمان شاعراں نے عام مسئلے مسائل دیاں باتاں توں سوا مسلمان نبیاں ولیاں تے بزرگاں دے قصے نظم کرنا شروع کیتے۔ تے اِہناں دا گلزار رکھیا۔ جویں گلزار آدم۔ گلزار محمدی۔ گلزار نوح۔ گلزار سکندری وغیرہ۔ "گلزار" لکھن دی پہل مولوی مسلم نے کیتی۔ قادر یار نے معراج نامہ سید فضل شاہ نے معجزات رسول سنے ہور شاعراں نعت رسول۔ مدح پیراں پیر۔ مناقب حضرت علی لکھے۔ پھر ایس وچ فقہ دے مسائل توں اگے ودھ کے قرآن مجید دے پنجابی وچ ترجمے کیتے تے چوکھیاں موٹیاں تفسیراں لکھیاں۔ جویں تفسیر محمدی۔ تفسیر نعمانی۔ تفسیر معارج النبوۃ۔ تفسیر

فیروزی نو پاریاں دا ترجمہ ۔ مولوی عبداللہ چکڑالوی نے قرآن مجید دا تحت اللفظ نثر وچ ترجمہ کیتا ۔ جنہوں اُنہاں دے اک چیلے محمد چوڑ بازار ۔ پٹولیاں لاہور نے چھپوایا ۔

سکھاں نے اپنی شاعری دی بنیاد ای مذہبی پرچار تے دھری ۔ ہندواں بھی اپنے بزرگاں تے راجیاں دی یاد وچ ڈھیر کتاباں لکھیاں ۔ جویں راجہ گوپی چند ۔ پورن بھگت ۔ راجہ رسالو ۔ راجہ سریال ۔ راجہ ہرلیشچندر ۔ روپ بسنت ۔ نل دمنتی ۔ راجہ بھرتری ۔ مہابھارت ۔ حقیقت رائے وغیرہ ایس قسم دے دھارمک قصہ گو شاعراں وچ اگرا ۔ پنڈت کالی داس ۔ دولت رام قادریار دھنی رام چاترک تے بعض ہور شاعر سرکڈھ ہُن ۔

داس داری گوتا دچ بھائی صاحب بھائی ویر سنگھ دا نام بڑے فخر نال لیا جا سکدا اے ۔

واراں وچ کسے دی بہادری دا ذکر کیتا جاندا اے ۔ وہ رزمیہ شاعری دا موہنا نمونہ ہُن مسلمان شاعراں وچوں حافظ مقبل نے پہل کر دیاں کربلا دے واقعات نوں وار دے روپ وچ نظم کیتا تے ایہدا نام جنگنامہ رکھیا ۔ فیروارث دے زمانے وچ حامد نے جنگ حامد لکھیا ۔ تے ایہناں نے دیکھا دیکھی جنگ امام حنیف ۔ جنگ امام زین العابدین جنگ زین العرب ۔ جنگ امام علی الحق ، جنگ زقوم ۔ جنگ قاسم ۔ شہادت فرزنداں مسلم وغیرہ لکھے گئے ۔ جیہڑے محرم دے عاشوریاں وچ پڑھے جاندے سن ۔ پر ایہناں وچ شاعراں بڑے مبالغے توں کم لیا ۔ چنانچہ ایہناں تے پنجابی دے اک گمنام شاعر نے بڑی لطیف طنز چوٹ کیتی ایہدا ناں "مسدی کانا" سی ۔ کوندے ہُن ۔ کانے دی اک رگ دو ھیک ہندی اے ۔ سوایس دو ھیک رگ والے دا سواد وی لے لئو ساڈ لکھدا اے ۔

کیڑی سوہرے تُر پئی نومن کجل پا   ہاتھی موہڑے پا لیا نے اُونٹھ لیا لمکا
گا ہلڑ گا جراں کھا گیا ساڈھے نو مُکھماں   چوہا چلی لے گیا تے کوہلو لے گیا کاں

بس مسدی کانیاں قصہ کہ دے تم
تیلی دیوے وانگ گیا تے لوکاں نوں لے کم

انگریزی راج آون نے قصہ گوئی ، اخلاقی تے ادبی شاعری نوں تقویت ملی ۔ تے ملکی ونڈ توں کوئی تیہہ ورہے پہلاں ایتھے سیاسی تحریک ۔ خلافت تحریک ۔ اکالی لہر نے زور پھڑیا ۔ جویں خلافت والیاں

روندے سمرنا دے بال دے تیریاں دین دوہایاں   غازی مصطفےٰ پاشا کمال دے تیریاں دور بلایاں

گایا سیاست والیاں نے آکھیا ۔

نہیں رکھنی سرکار ظالم نہیں رکھنی

تے ایہدے نال سرکار دے حامیاں نوں " ہائے ہائے بھولی مُک بُرے " کہہ کے کوساں شروع کیتا ۔ نالے آکھیا

اسیں گیت وطن دے گانواں گے   ہتھ جھگڑے ہور مُکا واں گے

تے سکھاں اکالی لہر وچ کھیا

آ گئی رُت شہیدی بھائیو گیت شہیدی گاواں گے

ایس دَور دے شاعراں وچ عبدالرحیم عاجز۔ محمد اسمٰعیل مشتاق۔ تے گیانی ہیرا سنگھ درد۔ گیانی گورمکھ مسافر، بشناسنگھ دُکھی۔ تے ہور کئی شاعر سرکڈھ ہن۔ پر ایس دَور دا مُڈھ شاہ محمد دے بیتاں توں ہُندا اے۔ جس سکھی راج دے زوال تے لہو دے اتھرو کیرے

ہاس رس مغل سمے ہوئے۔ شُہرا فیر جلسی نے ہاس رس دی نینہ دھری۔ تے ایس ایس چرن سنگھ شہید نے "بادشاہیاں" لکھ کے ایس تے محل اُساریا۔ ایس بادشاہیاں دے نال سردار ایشر سنگھ دا "بھائیا" کُٹ کتاریاں کڈھن دا نظر آوندا اے۔

غرض پنجابی شاعری ہر لحاظ نال انگریزاں تے سرکڈھ بولی اے۔

ادب دی دوسری صنف نثر اے۔ نثر (وارتک) دی ابتدا گورونانک دیاں جنم ساکھیاں توں ہوئی۔ فیر ایہدے وچ کجھ مسلماناں مذہبی لٹریچر، پکی روٹی۔ نجات المومنین وغیرہ لکھیا انگریزی راج آون تے عیسائی لٹریچر انجیل دا ترجمہ تے کجھ ہور بھٹکل ٹریکٹ لکھے گئے۔ فیر نثر نے افسانہ، ڈراما، تنقید، تبصرہ ناول دا روپ لیا۔ افسانہ نگاراں وچ جوشوا فضل الدین۔ ناول لکھن والیاں وچ نانک سنگھ۔ تے ڈرامے لئی آئی سی نندا خاص طور تے قابل ذکر تے سرکڈھ ہن۔ اتے کھوج پڑتال وچ باوا بدھ سنگھ۔ مولا بخش کُشتہ۔ ایس ایس امول سنگھ تے پروفیسر گوپال سنگھ درزی مشہور ہن۔

لڑیاں :۔ پنجابی شاعراں استادی شاگردی دے سلسلے نوں باقاعدہ کرن لئی شجرے چلائے۔ پہلی لڑی اُستاد بدل توں شروع ہوئی جس خنواد ے وچ پیارے صاحب خلدی۔ حکیم آغا علی خاں کُشتہ رعش۔ مہر وغیرہ سن۔ دوجی لڑی پیارے صاحب دے پُتر حافظ ولی اللہ سبحن توں چلی۔ جس وچ ہدایت اللہ۔ لاہور سنگھ۔ ملکھی رام۔ ہمدم تے شرف وغیرہ سن۔ تیجی لڑی مولوی فریدالدین مزنگی دی سی۔ جس وچ سید فضل شاہ، اروڑا رائے۔ عبدالقادر دانشمند وغیرہ سن۔ ایہناں توں سوا مولوی محمد حسین احمد آبادی دی لڑی سی۔ جس وچ بی بی مخفی۔ مولوی دلپذیر مشہور سن۔ ایہناں دا قاعدہ ایہہ سی کہ شاگرد اپنے استاد کولوں اصلاح لیندا سی۔ فیر شاعرے وچ پہلوں اُستاد دا فیر اپنا کلام پڑھدا

تاریخ گوئی ۔ ول اردو فارسی وانگ ایہہ توں پہلاں مولوی غلام رسول عالمپوری نے توجہ کیتی جاپدی اے۔ اُہناں لکھیا اے

احسن القصص دھر نام قصے دا ہیں لکھیا تن واری

احسن القصص دے عدد ۳۰۰ بندے آہن۔ ۳ واری لکھیاں ۹۰۰، ۱۲۹۰ ہو گئے۔ تے ایہہ کتاب دا لکھن سال سی۔ ہندو سکھ شاعراں دی تاریخ گوئی توں کم لیا۔ پر اُہناں ہندی لفظاں نوں سامنے رکھیا۔

محمد افضل خاں

شروع اللہ دے نام نال جیہڑا بخشنہار تے مہربان اے

باوا فرید گنج شکرؒ

نام فرید الدین مسعود۔ باپ دا نام قاضی جمال الدین۔ جنم یکم رمضان ۵۶۹ھ مطابق ۱۱۷۳ء نوں قصبہ کھوتوال (چاولی مشائخ) تحصیل دہاڑی ضلع ملتان وچ ہویا۔

قاضی جمال الدین سلطان محمود غزنوی دے بھتیویں سن۔ آپ سلطان شہاب الدین غوری دے سمے کابل توں پہلے قصور آکے ٹھہرے فیر سلطان دے حکم تے ملتان (کھوتوال) چلے گئے۔ تے ایتھے ای رہے۔ آپ دے تن پتر سن۔ وڈے اعزالدین محمود، وچلے فرید الدین مسعود تے چھوٹے نجیب الدین متوکل۔ستارھویں پشت وچ آپ دا شجرہ نسب دوجے خلیفہ حضرت عمر فاروقؓ نال ملدا اے۔

تعلیم تے سفر

آپ نے مڈھلی تعلیم قصبہ کھوتوال وچ حاصل کیتی۔ فیر ملتان آکے مولوی منہاج الدین دے شاگرد ہوئے تے انہاں کولوں قرآن مجید۔ حدیث۔ فقہ۔ تفسیر پڑھے۔ انہاں دناں دی بات اے اک دن آپ فقہ دی کتاب "نافع" پڑھ رہے سن کہ حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکیؒ آپ دے استاد نوں ملن آئے۔ آپ نوں بڑے گوہ نے لگن نال پڑھدیاں دیکھ کے خوش ہوئے تے پچھیا "کیہ پڑھدے او" آپ نے اتر دتا حضرت "نافع" اے۔ خواجہ صاحب ہس کے مسکرائے تے فرمایا۔ نافع اللہ چاہے نافع (نفع دین والی) ہووے گی۔

خواجہ صاحب دی بات دا آپ تے ایہا اثر ہویا کہ آپ اُنہاں دا پلہ پھڑ کے کھلو گئے تے آکھن لگے۔ مینوں اپنا مرید بنا لئو۔

اُنہاں فرمایا۔ تسیں اجے ظاہری علم حاصل کرو۔ فیر دلی میرے کول آ جایا جے۔ کیوں جو ماں پڑھیوں فنی ان پڑھ لئی تول ودھ نہیں ہندا۔

ایتھوں تعلیم حاصل کرن دے بعد آپ نوں سفر دا شوق ہویا۔ تے ملتان توں قندھار۔ بغداد۔ روم۔ ایران وغیرہ دا سفر کیتا۔ تے ایس سفر وچ شیخ شہاب الدین سہروردی۔ خواجہ فریدالدین عطار۔ سعدی وغیرہ بزرگاں توں فیض حاصل کیتا۔ تے مُڑ دلی آ کے خواجہ قطب الدین بختیار کاکیؒ دے قدمیں آ لگے۔

خواجہ صاحب نے غزنی دروازہ (دلی) دے کول اِک حجرے وِچ اِنہاں دی تھاں بنا دتی۔ اوہ اوتھے بیٹھ کے تپ جاپ کردے رہے۔ فیر مُرشد دے حکم دے مطابق ہانسی (حصار) چلے گئے۔ تے بعد ۶۳۳ھ وِچ خواجہ قطب الدین رحلت کر گئے آپ اُنہاں دا چولہ پا کے ست دن اُنہاں دی گدی تے بیٹھے۔ تے لوکاں نوں رَبی گیان دھیان دیاں باتاں تے اسلام دے اصول سمجھان لگے۔ آپ دی شہرت تے کرامتاں دا حال سن کے خلقت ھُم ھما کے آن لگ پئی۔ تے آپ نوں عبادت یا جپ تپ دا ویلا گھٹ ملن لگا۔ ایس تے آپ فیر ہانسی چلے گئے۔ پر ہُن آپ دی شہرت خوشبو واگوں پھیل چکی سی لوڑ وند اوتھے آون لگ پے۔ تے آپ اوتھوں اُٹھ کے اجودھن ضلع منٹگمری تشریف لے آئے۔ جیہڑا اوہدوں اِک اُجاڑ تے ویران جیہا تھاں سی۔ گرمی ڈھیر پیندی سی۔ ٹھنڈ ٹھنڈ تے وستی کوئی نہیں سی۔ ایس اجودھن دا نام اکبر بادشاہ نے آپ دی وجہ نال بدل کے پاک پٹن رکھ دتا۔ تے مُڑ ایہو نام رہیا۔

شکر گنج دا لقب

آپ دے نام نال گنج شکر دا لقب اے۔ ایس بات دیاں کئی واقعاں ہن۔ اِک اِہ۔ کہ آپ بال عمر سن۔ آپ دی مائی صاحبہ نے آپ نوں فرمایا۔ کہ جیہڑا بال نماز پڑھدا اے رب اوس نوں شکر دیندا اے۔ بالاں نوں فطرتی طور تے مِٹھے دا شوق ہندا اے۔ آپ دی ایس شوق وچ نماز دھیان نال دیلے سر پڑھدے۔ تے آپ دی مائی صاحبہ آپ دے مصلّے ہیٹھ تھوڑی جیہی شکر رکھ دیندی۔ آپ نماز پڑھ کے مصلّے چُک دے تے شکر کھا لیندے۔ اِک دن آپ دوجے بھجولی مُنڈیاں نال کھیڈن لئی باہر جنگل وچ گئے۔ اوتھے نماز دا ویلا ہو گیا۔ آپ دی مائی صاحبہ نوں فکر ہویا جے اِنہاں باہر نماز پڑھی مصلّے ہیٹھوں شکر نہ نکلی تے میرا بھید ظاہر ہو جائے گا۔ اُنہاں رب اگے عرض کیتی۔ اِدھر جد اِنہاں کپڑا وچھا کے نماز پڑھی

تے دُعا منگ کے سارے ساتھیاں نوں کیہا اوہ شکر کھاندے - کیوں جو رب نماز پڑھن والیاں نوں شکر دیندا اے - اِہ کہہ کے انہاں کپڑا چکیا تے ہیٹھاں شکر دا ڈھیر سی - سبھ نے رج کے کھادی تے انہاں گھر آ کے ماں نوں کیہا - ایتھے تے تسیں ساہنوں تھوڑی جیہی شکر دیندے او اساں جنگل وچ رج کے کھادی - ماں نے سارا واقعہ سن کے رب دا شکر ادا کیتا - (کمالات فریدیہ)

اِک واری مُرشد دے حکم نال روزے رکھ رہے سن - اِک دن اِک شراب ویچن والا کھانا لے کے آیا - آپ نے اُس نال روزہ افطار کیتا تے قے ہو گئی - آپ نے مُرشد نوں دسیا - انہاں فرمایا - اوہ کھانا حلال روزی دا نہیں سی - فیر روزہ رکھیا - افطاری ویلے کول کجھ نہیں سی - مٹی دی کنکریاں لے کے منہ وچ پالیاں اوہ مٹھیاں ہو گیاں - آپ نے مرشد نال ذکر کیتا - انہاں فرمایا مبارک ہووے تسیں گنج شکر او -

(اخبار الاخیار شاہ عبدالحق محدث دہلوی)

کراماتاں

آپ دیاں بہت ساریاں کراماتاں مشہور ہن جنہاں وچوں دو اِہ ہن - کہ اِک وار سوداگر اونٹھاں تے شکر لدی لئی جا رہے سن - آپ نے پچھیا اِہ کی اے - انہاں کیہا لُون - آپ نے فرمایا لُون (لونک) ای ہووے گا - انہاں وِیچ کے جد بورے کھولے - اوہ سبھ لون سی - شرمندہ ہو کے واپس آئے پیریں آ کے تے عرض کیتا - یا حضرت اوہ شکر سی - آپ نے فرمایا جاؤ - شکر ای ہووے گی - اوہ جد واپس آئے تے سچ مچ شکر سی -

اِک واری اک نوجوان دِلی توں پاک پتن مرید ہون لئی آ رہیا سی - رستے وچ اِک سراں وچ ٹھہریا - اوتھے اک اُلھڑ تے مٹیار نڈی دی ٹھہری ہوئی سی - اوہ اوس نوں ویکھ کے بھرم گئے - کجھ منزلاں اکٹھے آئے اِک تھاں کجھ خلوت ملی - نوجوان نے زنا کرنا چاہیا - اچانک اِک مرد آیا - اوس نوجوان نوں تھپڑ ماریا تے کہیا - مرید ہون لئی جا رہیا ایں تے حرکتاں اِہ -

ایس تے نوجوان شرمندہ ہویا تے گناہ توں بچ گیا - جد اوہ حضرت بابا فرید دے حضور آیا - آپ نے سبھ توں پہلاں اوسے واقعہ دا ذکر کیتا - (سیر المشائخ)

عادت تے اخلاق

آپ بڑے نیک پاک تے سِدھے سادے درویش سن - بادشاہواں دی صحبت سنگت توں نسدے رہندے سن - ہندوستان دا بادشاہ سلطان ناصر الدین اجودھن آیا - جاگیر دا فرمان تے نذرانہ پیش کیتا - آپ نے ایہو توں

انکار کردتا۔ تے فرمایا۔ اِہ کسے ہور لوڑوندنوں دے دیو۔

قرض لین توں ہمیشہ پرہیز کردے۔ اِک واری آپ نوں پتہ لگا۔ کہ گھر جو کھانا پکّا اے ایس وچ نمک خواجہ نظام الدین اولیاؒ کولوں اُدھار لے کے پایا گیا اے۔ تے آپ نے اُہ کھانا نہ کھادا۔

اجودھن دا قاضی شہاب الدین آپ نال ویر تے حسد رکھدا۔ آپ نوں تے آپ دے بچیاں نوں ہمیشہ تنگ کردا۔ آپ نے کدی گلہ شکوہ نہ کیتا۔ سگوں دوجیاں نوں اوس نال رنج ہون توں منع فرمایا۔

شادی تے اولاد

آپ ظاہری فقیر تے باطنی شہنشاہ سن۔ آپ دی شادی سلطان غیاث الدین بلبن دی دھی دے نال ہوئی۔ جو سلطان ناصرالدین دے بعد دِلّی دے تخت تے بیٹھا۔ آپ دے چھ پتر دو دھیاں سن۔ آپ دے وڈے پتر شیخ بدرالدین سلیمان آپ دے بعد گدی تے بیٹھے۔ حضرت خواجہ نظام الدین اولیاؒ آپ دے مُرید تے جوائی سن تے حضرت علی احمد صابر کلیر شریف والے آپ دے بھنیویں تے شاگرد سن۔

وفات تے مزار

آپ نے قریباً پچانوے ورھے دی عمر پاکے اجودھن (پاک پتن) وچ ۵ محرم الحرام سنہ ۶۶۴ھ مطابق ۱۲۶۶ء نوں انتقال فرمایا۔ تے آپ دے خسر سلطان غیاث الدین بلبن نے حضرت نظام الدین اولیاؒ دی نگرانی وچ آپ دا مزار بنوایا۔ جتھے ہر سال ۵-۶ محرم نوں آپ دا عرس ہندا اے۔ لوگ ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ دور دور دوروں ایتھے آندے نے تے درگاہ شریف دے چھوٹے بوہے چوں لنگھدے ہن۔ ایس بوہے بارے ایک روایت اے کہ حضرت خواجہ نظام الدین اولیاؒ نوں اِک رات خواب وچ حضرت سرورِ کائنات صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا:۔

یا نظام من دخل ھذا الباب کان آمنا

اے نظام جو کوئی ایس بوہے وچ داخل ہویا۔ اُہ امن وچ آگیا۔ اوس دن توں ایسدا نام بہشتی دروازہ پے گیا۔ تے لوکاں ایس وچوں لنگھناں خیر و برکت دا موجب جانیاں (سیرالمشائخ)

تصنیفاں

آپ دیاں چار کتاباں ترن نثر (وارتک) دیاں تے اِک نظم دی (شلوک) ہن۔ نثر دیاں اِہ ہن۔

راحت القلوب — آپ دے ارشادات جس نوں خواجہ نظام الدین اولیاؒ نے مرتب کیتا

سراج الاولیاء۔ — آپ دے ارشادات جس نوں آپ دے پتر شاہ بدرِ دیوان نے مرتب کیتا۔

فوائد السالکین ۔ خواجہ قطب الدین بختیار کاکیؒ دے ملفوظات جس نوں حضرت بابا فریدؒ مرتب کیتا۔

شلوک فرید۔ شیخ بہرام ابراہیم فرید ثانی نے باوا گورو نانک صاحب نوں لکھیا اے۔

شلوکاں بارے بعض سجن آکھدے ہن اِہ کجھ باوا فرید دے تے کجھ فرید ثانی شیخ بہرام دے ہن۔ اصل اِنج اے۔ کہ حضرت باوا نانک پھردے پھردے پاک پٹن تشریف لیائے۔ باوا فرید دی گدی تے اوس ویلے شیخ بہرام (ابراہیم) بیٹھے سن۔ اوہناں نال باہر جنگل وچ ملاقات ہوئی۔ اوس جگہ نوں ہندو سکھ نانک سر تے مسلمان فتح اللہ خودی آکھدے ہن۔ دوہاں دے فقر و تصوف بارے سوال جواب ہوئے۔ آخر باوا نانک ہوراں فرمایا۔ اسیں ہندی زبان وچ توحید بارے اک گرنتھ تیار کر رہے ہاں۔ تسیں باوا فریدؒ دی طرح توں آگیا دیو۔ کہ اوہناں دے شلوک وی ایس (گرنتھ صاحب) وچ شامل کر لئے جان۔ شیخ بہرام (ابراہیم) نے استخارہ کر کے آپ دی طرح کولوں اجازت دے دتی۔ (ارشادات فریدی مؤلفہ جیشی رام مشتاق)

شاعری

حضرت باوا فرید ایک نیک پاک درویش سن۔ اِنہاں اپنی زندگی دا مقصد نیکی اصولاں دا پرچار سمجھیا۔ تے اِہ حقیقت اے۔ کہ دُنیا نوں نیکی تے ہدایت دا رستہ دسن دا کم بادشاہاں نہیں کیتا۔ سگوں اِنہاں فقیراں تے درویشاں ای کیتا اے۔ اِنہاں دی بات وچ اِک ربی کشش تے سچ دی طاقت ہُندی سی۔ لوک انہاں دیاں باتاں نوں دل و جان نال سچ من دے سن۔ کیوں جو اِنہاں دی ہر بات ذاتی لوبھ لالچ توں بالکل پاک ہُندی سی۔

آپ نے شاعری نوں اپنے صوفیانہ خیالاں دے پرچار دا ذریعہ بنایا۔ دِلّی وچ رہ کے فارسی شعر لکھدے رہے۔ جویں اِنہاں دے اِہ فارسی شعر :-

من نیم در اللہ یا ما من نیم ! جاں جانم سر بسرم من نیم
خُد پاک احمدم در مُشت خاک کہ چشماں را اگر بینش نیم
دوست اندر سرِّ من ظاہر شدہ من نیم مسعود باشد من نیم

فیر جد ہانسی (حصار) تشریف لے گئے اوتھوں دے لوکاں لئی اُنہاں دی زبان وچ شعر آکھے۔ جویں اِہ نظم :-

دُشمن سے دُشمنی اپنی دُشمن برائی دُشمنی کا پاپ نہ پُن

تیری زندگی میں چار ہوئے — سب سے پہلے اِن کو چُن
زندگی کو چُن کے سُوت بنا کے — پاگ پیارے پی کی دُھن
اچھی تو جب ہی دُھنکی جائے — سگری تانت بجے تُن تُن
تیرا پیا تو مہا گُنی ہے — کرے تو بھی کوئی گُن

جو تو چاہے ہر کو فریدا
آنکھ کان کو کرے سُن (رسالہ مراسک پیترپا وگار دلا ہمدد ۵۵)

بے جدوں فارسی اُدرنہ والیاں دا کھیہڑا چھڈ کے پاک پٹن تشریف لے آئے۔ اپنی جنم بھومی دی پیار بھری بولی نے کھچ کیتی۔ آپ نے پنجابی بولی وچ اُنتے شلوک لکھ کے پنجابی بولی دا مان ودھایا۔ ایہہ شلوک پنجابی وچ رکھی شاعری دا سب توں پہلا تے مان یوگ نمونہ ہن۔

شلوک ہندی دا اک لفظ اے جیس دے معنی ہن خرلوک۔ شاہ نی دنیا۔ نقیر دا جہان۔ شلوک فارسی دے بیت یا شعر وانگوں عام طور تے دو ہم قافیہ مصرعیاں دا ہُندا اے جس نوں ہندی، سنسکرت یا اَپ بھرنش وچ دوہا ملتانی وچ دوہڑا کہندے ہن۔ پر ایہہ ضروری نہیں شلوک (دوہڑا) دو مصرعے دا ای ہووے۔ ودھ دی ہو سکدا اے جویں حضرت باوا نانک دے شلوک اک مصرعہ (تک) توں ۱۲ مصرعہ تک دے ہن۔

ڈاکٹر موہن سنگھ آکھدے ہن۔ شلوکاں دی شاعری رس روپ تے النکار دا مجموعہ ہُندی اے۔ تے اُس وچ سموئے ہن جویں حلوے وچ سوجی گھیو تے کھنڈ۔ شاعری وچ سب نکھوں اُوکھی شاعری شلوکاں دی اے۔ اِک شعر وچ سب کجھ آکھنا۔ سمندر نوں کوزے وچ بند کرنا اے۔

آپ دے شلوکاں تے عربی، فارسی، ملتانی تے ہندی بولی دا گوہڑا اثر پیا جاپدا اے۔ آپ نے شلوکاں وچ عربی، فارسی، ملتانی تے ہندی دے لفظ ایہو جیہے سوہنے ورتے ہن کہ پڑھن والے نوں اوپرے نہیں لگدے۔ کلام وچ سادگی۔ سچائی۔ رس تے ترنم بھرے نیں۔ جویں:

فریدا راتیں وڈیاں دُھکھ دُھکھ اُٹھن پاس — دھرگ تنہاں دا جیونا جنہاں وِڈانی آس
فریدا شکر کھنڈ نبات گڑ ماکھیوں ماجھا دُدھ — سبھے وستوں مٹھیاں رب نہ پُجن تدھ
رُکھی سکی کھا کے ٹھنڈا پانی پی — دیکھ پرائی چوپڑی نہ ترسائیں جی!
فریدا اکھیں دیکھ پتیناں سُن سُن ریہے کن — ساہب آپڑ اپنی چلے مشائخ شیخ
فریدا دو نہ دیوے بلندیاں ملک جو بیٹھا آئے — گڑھ لیتا گھٹ لُٹیا دیوڑے گیا بجھائے
فریدا کالے میڈے کپڑے کالے میڈے ویس — گنہیں بھریا میں پھراں لوک کہن درویش

شری گورو نانک

نام نانک - آپ نام (تخلص) نانک - پتا دا ناں مہتہ کالو رائے - جنم ۱۴۶۹ عیسوی مطابق ۱۵۲۶ بکرمی تلونڈی رائے بھوئے دی - (ہُن ناں ننکانہ صاحب) ضلع شیخوپورہ وچ ہویا - ذات دے بیدی کھتری سن - پہلوں پہل ابتدائی تعلیم حاصل کیتی - فیر کجھ گھر دے کم کاج وچ حصہ لیا - مجھیاں چاریاں - کھیتاں دی رکھوالی کیتی - فقیراں نوں روٹی کھوا کے سچا سودا وی کیتا - پنڈ دے مالک رائے بلار بھٹی نوں آپ نال بڑا پیار سی - آپ دا پیو جے کدی آپ نوں جھڑکنا چاہندا تے اوہ اوس نوں ٹوک دیندا - جد جوان ہوئے - اپنی وڈی بھین نانکی تے بھنوئیے جے رام کول سلطان پور لودھی ریاست کپور تھلہ چلے گئے - تے اوتھے مودی خانے دے کلرک یا حساب نویس ہو گئے - اوتھے ای آپ دی شادی ہوئی - دو پتر سری چند تے لکھمی چند ہوئے - وڈا پتر تریہاں ورھیاں دا ہو نے پنج ورھے دا سی کہ آپ نے فقیری چولا پا کے درویشی اختیار کر لئی تے اپنے دو ساتھیاں بھائی بالا تے بھائی مردانہ نوں نال لے کے ہندو مسلمان تیرتھاں تے درگاہواں تے جا کے صوفیاں - سادھواں نوں ملے - ہندوستان وچ دی پھرے تے باہر وی گئے - تے آپ نے لوکاں نوں اِہ پیغام دتا - کہ بھلے مانسو سچے خدا پرست - سچے مسلمان تے سچے ہندو بنو - دلاں چوں دوئی دور کرو - اونچ نیچ - چھوت چھات تے کجھ - دور کر دیو - آپ نے سبھ نوں اکتا (وحدت) نیکی تے بھلائی دا سبق دتا -

پچھلی عمرے کرتار پور آ وسے تے اوتھے رہ کے امرت بانی دا پرچار کر دے رہے -

گورگدی تے کوچ

آپ نے اپنی گورگدی پتراں نوں نہ دِتی - سگوں اپنے اِک چیلے انگد نوں بخشی - تے ستانوے ورھے دی عمر پا کے ۱۵۳۹ء مطابق ۱۵۹۶ بکرمی نوں کوچ کر گئے -

شاعری

سکھ مت دے موڈھی گورو نانک مغلاں دے مڈھلے سمیں بابر بادشاہ دے راج وچ ہوئے اِس لئی اِنہاں دی شاعری وچ کجھ مغلاں دے راج دے سبب تے کجھ مسلماناں نال میل جول دے سبب عربی فارسی دے تے ہندو ہون کر کے ہندی تے سنسکرت دے شبد ڈھیر لیدے ہن -

فارسی عربی دے لفظ جویں دعا - حکم - نیزہ - نذیر - قالب - بہادر خانی - کوزہ - حکمت - آتش عشق - محبت -

بخشش - نردیش - قرآن - روزہ - نماز - کعبہ - کلمہ وغیرہ سیاں ہندی سنسکرت دے - مرگ - منتی - وید - دھرم - کام - کرم - گیان - ارگ - میتا - تیرتھ - اشنان - کھشا - برم - بھو - اُپا - شریر (جسم) کرک (پیٹ) وغیرہ آپ دے کلام وچ تھوکویں موجود ہن - شبداں شلوکاں نوں چھڈ کے مکمل فقرے جیپ جی - آسا دی وار - بارہ ماہ - پٹی - سدھ گوشٹ وغیرہ ہن - جو گورو گرنتھ وچ موجود ہن -

شبداں وچ ہندی بولی ورتی اے - کدھرے کدھرے لفظاں نوں مرضی مطابق ڈھال یا تروڑ مروڑ لیا اے - جویں آکھاں نال سجا کھا - یا سلا چیٹے نوں صالا چیٹے - بنا دتیا اے -

ہود شریک ہووے کوئی تیرا اس اگے تدھ آکھاں !
تدھ اگے تدھ صالا چیٹے میں اندھے ناؤں سجا کھا

بابا نانک ہوراں اپنی شاعری دی چھتر چھاں ہیٹھ ہر طرح دے خیالاں نوں لے آندا اے - بالکل انج جویں شیر بکری اک گھاٹ تے پانی پی رہے ہون - خدا دی ذات - انسان دے فرض - موسماں دی حالت - دیم رواج ذات پات - حسن عشق - بھل پھل - ہندو مسلمان - ہیرے جواہر - سونا روپا سب نوں سامنے رکھ کے کوتا دی چترکاری کیتی اے - من تے تن نوں جگاں نے نیکی کرن دا سبق دتا اے - منکھا تر (انسان) دی سیوا کرن تے رچ رچ کے رہن لئی آکھیا اے - ساون دے مہینہ دا ذکر کردے فرماندے ہن کہ ساون دے مہینہ وچ تے چار خوش ہندے ہن - تے چار راوکھڑ او کھت وچ پھس جاندے ہن -

نانک ساون جے وسے چوہنہ اُمانہا ہوئے
ناگاں - مرگاں - مچھیاں رسیاں گھر دھن ہوئے

پر چار او کھت وچ پھس جاندے ہن جویں

نانک ساون جے وسے چوہنہ وچھوڑا ہوئے
گائیں پُتاں - نردھناں [۱] - پنتھی [۲] - چاکر ہوئے

ظاہری پیراں فقیراں تے جاہل حکیماں دی نندیا کردے ہوئے آکھدے ہن

وید بلائیا ویدگی پکڑ ڈھنڈ دے بانہہ!
بھولا وید نہ جانئیے کرک [۳] کلیجے ماہہ!

---

[۱] غریب [۲] مسافر [۳] پیڑ [ ] خورشی ته وچھیاں گھ غریب گھ مسافر شه پیڑ

اصل کھتری (کھشتری) دی تعریف کردے ہوئے لکھدے ہن

کھتری سو جو کرماں کا سوُر   پن دان کا کرے سریر
کھیت پچھانے بیجے دان   سو کھتری درگہ پروان
لب وبھ جے کوڑ کماتے   اپنا کیتا آپے پائے

خود کوں منع کردے ہوئے فرماندے ہن

کرکٹ ارا بنگوا[2]   بن کے کا اسوار
گر بھو نہ کیجے نانکا   مت سر آوے بہار

فرماندے ہن عملاں دی پرکھ رب دے دیوان (درگاہ) وچ ہو جاوے گی۔

نانک بدرا ماں کا بھیتر دھریا آن!
کھوٹے کھرے پرکھین صاحب کے دیبان[3]

انہاں دناں وچ بابر ہندوستان تے ہلے کر رہیا سی۔ اوس ول اشارہ کردے ہوئے آکھدے ہن

پاپ کی جنج لے کابلوں دھایا   جوری منگے دان وے لالو!
قاضیاں باہمناں کی گل تھکی   اگو پڑھے شیطان وے لالو!
خون کے سوہلے گاوے نانک   رت کا کنگو[4] پائے وے لالو!

انہاں دے شبداں وچ شنگار رس۔ شانت رس۔ ادبھت رس۔ رودر رس تے کرنا رس دے سوہنے نمونے ملدے ہن۔

گرنتھ صاحب وچ انہاں دا کلام محلہ اول دے ناں ہیٹھ درج اے۔ کیوں جو محلہ ہندی وچ استری نوں آکھدے ہن۔ گورو صاحبان رب نوں اپنا خصم سائیں تے آپ نوں اوس دی استری دھار کے گونا آکھی اے۔ تے گورو گرنتھ وچ جس جس گورو جی دا کلام آیا اے۔ اوہناں دے نال محلہ مطلب پہلے گورو دا کلام۔ محلہ ۲ دوجے گورو دا کلام محلہ ۳ تیجے گورو دا کلام لکھیا اے۔ تے سب دا تخلص یا اُپ نام نانک ای لکھیا اے۔ کلام وچ سادگی۔ صفائی۔ رس تے محاورہ بندی ڈھیر اے۔ جیویں منہ سے کہیں نانکا جدلکد سُتنا ہو۔ یا نانک دکھیا سب سنسار۔ سو سکھی جو نام ادھار۔

---

۱ سوریا ۲ بانکا ۳ دیوان ۴ کنگو۔ کنگ۔ پیالہ

گورو انگد جی

دوجے گورو۔ نام انگد۔ پتا دا ناں پھیرو۔ ذات تریہن کھتری۔ متے دی سرائے ضلع فیروزپور وچ ۱۵۶۱ بکرمی مطابق ۱۵۰۴ء نوں ہمایوں بادشاہ دے سمے پیدا ہوئے۔ ۱۵۹۶ بکرمی وچ گورو گدی تے بیٹھے آپ دے دو پتر تے اک دھی سی۔

آپ نے سکھ مت دی نیہہ رکھن لئی گورمکھی حرف ایجاد کیتے۔ تے ایس بولی دا ناں گورمکھی (گورو دے منہ توں نکلی) رکھیا۔ نالے بابا نانک جی دے سفرنامے جنم ساکھی نوں پورا کیتا۔

آپ قریباً ۴۸ ورھے دی عمر پا کے ۱۶۰۹ بکرمی مطابق ۱۵۵۲ء نوں چلانا کر گئے تے اپنی تھاں گدی تے اپنے چیلے گورو امرداس جی نوں بٹھا گئے۔ آپ دی سمادھ کھڈور صاحب ضلع امرتسر وچ ہے۔

شاعری

گرنتھ صاحب وچ آپ دی بانی سب توں گھٹ اے۔ رنگ، وجوا اے۔ ہندی تے سندھی دا اثر ڈھیر اے۔ کویتا وچ سادگی۔ عاجزی تے پریت لشک دی اے۔ نمونہ

جس پیارے سوں نیہونہ تس اگے مر چلئے   دھرگ جیون سنسار تاں کے پاچھے جیونا

جو سر سائیں نا نیہہ نویں سو سر دیجے ڈار[1]   نانک جس پنجر میں برہا نہیں سو پنجر لے جار

نال ایانے دوستی وڈا روں سیوں نیہوں   پانی اندر لیک جیوں تس دا تھاں نہ تھیوں[2]

نانک چنتا مت کرو چنتا تس ہی ہے   جل میں جنت[3] اپائے کے تنہاں بھی روزی دے

مندا کس نوں آکھیے جاں سبھناں صاحب ایک

---

[1] جار۔ جلا۔ ساڑ [2] تھیوں تھاں۔ ٹھکانہ [3] جنت جنتا۔ مخلوق [4] اپائے کے۔ بنا کے۔ پیدا کر کے۔

گورو امرداس جی

تیجے گورو ناں امرداس پیو داناں تیج بھان ذات بھلّہ۔ اکبر بادشاہ دے سمے ۱۵۸۱ بکرمی مطابق ۱۴۷۹ء نوں باسر کے ضلع امرت سر وچ پیدا ہوئے۔ ۱۶۰۹ بکرمی نوں کھڈور صاحب گورگدی تے بیٹھے۔ تے ۱۶۳۱ بکرمی مطابق ۱۵۷۴ء نوں گوئندوال ضلع امرت سر چلانا کر گئے۔ آپ دے دو پتر تے دو دھیاں سن۔

آپ دی بابا نانک جی دی لیہہ تے چلے۔ تے ربی ایکتا تے پریم سچیائی بارے شعر آکھے۔ اوہو خیال تے اوہو رنگ اے۔

دکھاوے لئی تن تے جبر کر کے مرن یاں ستی ہو جان، اُتے برہوں دی چوٹ نال سہک سہک کے مرن دا فرق دسیا اے :

سَتیاں اِہ نہ آکھیئن جو مڑھیاں لگ جلن
ستیاں سے ای نانک جو برہے چوٹ مرن

چنگے برہمن دی تعریف کردے ہوئے لکھدے ہن :

سو برہمن بھلا آکھیئے جو بجھے برہم ویچار
اگے جات[1] نہ پچھیئے سائیں دے دربار

کلام نا کجھ ہور نمونہ :

نانک کنت[2] نہ جانئے سے کیوں اگ جلائے
جھوٹھے چوٹکے نانکا اکو سچا سوئے
اِہ من چنچل وس نہ آوے
دکھ روگ سنتاپ اُترے سُن سچی بانی

---

[1] جات۔ ذات [2] کنت خصم مراد خدا۔

گورو رامداس

نام رامداس تخلص نانک پیو دا ناں ہری داس ذات سوڈھی اکبر بادشاہ دے ویلے ۱۵۹۱ بکرمی مطابق ۱۵۳۴ء نوں چونے منڈی لاہور وچ پیدا ہوئے۔ ایتھے گورو امرداس جی دی پتری بھانی نال ویاہے گئے۔ ۱۶۳۱ بکرمی نوں گورگدی تے بیٹھے۔

۱۶۳۹ بکرمی نوں آپ نے شہر امرت سر دی نیؤں سر بنیاد رکھی تے اوتھے اک تلا بنوایا۔ ایہ شہر پہلوں گورو رامداس دی نگری فیر امرت سر دے نام نال مشہور ہویا۔

آپ چھتالی ورھے دی عمر پا کے ۱۶۳۸ بکرمی مطابق ۱۵۸۱ء نوں گوئندوال ضلع امرت سر دے مقام تے کوچ کر گئے۔

رنگ اوہو بابا نانک والا۔ فقیرانہ کلام۔ شبداں وچ مٹھاس تے ٹھنڈک۔

کلام دا نمونہ :-

پر رتڑے[1] ہینڈڑے توں میرے پیارے چاترک بوند جوئیں
من سیتل[2] ہوا میرے پیارے انبر بوند پیوئے
تن برہوں جگاوے میرے پیارے نیند نہ پوے کوئیں
ہر سجن لدھا میرے پیارے نانک گورو دے

یاں :-

چڑھ چیت بسنت میرے پیارے بھلی رتے
پر باجھڑیوں میرے پیارے آنگن دھوڑ لُتے
من آس اُڈینی میرے پیارے دو نین جُتے
گورو نانک دیکھ وگسی میرے پیارے جیوں مات سُتے

[1] رتڑے۔ رنگے ہوئے [2] سیتل ٹھنڈا

گورو ارجن دیو

نام ارجن تخلص نانک ذات سوڈھی چوتھے گورو رامداس دے پُتّر جہانگیر بادشاہ دے مُڈھ ویلے سمے ۱۶۱۰ بکرمی مطابق ۱۵۶۳ء نوں گوئندوال ضلع امرتسر وچ پیدا ہوئے ۱۶۳۸ بکرمی نوں اٹھارہ ورھے دی عمر وچ گورگدی تے بیٹھے تے ترتالی ورھے دی عمر پا کے ۱۶۵۳ بکرمی مطابق ۱۶۰۶ء نوں لاہور وچ گورپج کر گئے تے شاہی قلعہ لاہور دے کول ڈیرہ صاحب آپ دی سمادھی بنی۔

آپ نے سکھ پنتھ نوں باقاعدہ چلان واسطے نذرانہ یا دسوندھ (آمدن دا دسواں حصّہ) وصول کرن دی رسم جاری کیتی۔ جس نال آپ نوں ڈھیر آمدن ہون لگ پئی۔ تے گورو گرنتھ نوں باقاعدہ کتابی شکل دین لئی آپ نے پہلے گورو صاحبان دے کلام نوں جمع کرنا شروع کیتا۔ ایہدوں پہلوں آپ نے اِک چھوٹی کتاب سکھ منی لکھی۔ تے پھر اِک تنبو (چھولداری) لا کے آپ اوہدے اندر بیٹھ کے وادی ہر گورو صاحبان دا کلام بولدے جاندے تے بھائی گورداس باہر بیٹھ کے لکھدے جاندے۔ ایس طرح اوہناں گورو گرنتھ صاحب نوں ترتیب دتا۔ گورواں دے کلام تے پچھان لئی محلہ ۱، محلہ ۲ دے دتا۔ ایس توں چھٹ بابا فرید۔ کبیر۔ رامانند۔ سورداس میراں بائی۔ دھنا وغیرہ دا صوفیانہ کلام درج کیتا۔ آپ دی ڈھیر سارے شلوک لکھے۔ نالے آپ نے گورو رامداس دے تلا وچ اِک مندر (دربار صاحب) بنوایا تے اوہدی نینہہ (واٹ) حضرت میاں میر صاحب لاہوری کولوں رکھوائی۔ ایہہ مندر (دربار صاحب) بعد وچ سکھاں دا تیرتھ بنیا۔

خیال بابا نانک والے بہہ رنگی۔ بولی ہندی۔ پر ہندی تے پنجابی رلدی اے۔ پہلی لکھت دا نمونہ

کرت کرو دانی اشنان اکّ سوہن پوترتے ... اُچرت نانک ہر ہر جپا سرب پاپ نِمیتے

لہندی دی پنجابی دا نمونہ

ایندھن کیتو سو گھنا بھوری دیتم بھائے
من دسیندڑو دیہ سوہ نانک ہیہے دُکھ الاہے

---

[1] پوتر جیہڑی لئی کئی تیرتھاں اشنان تے دان کیتے جاندے ہن۔ ہر ہر دا (رب دا) نام لیاں ای پاپ جھڑدے ہن۔
[2] بہت سارا بالن اکٹھا کرکے تھوڑی جیہی اگ لایاں بھانبڑ بل ولدے ایسے طرح من وچ وسدے رب دا نام لیاں ایہہ دکھ دور ہو جاندے ہن۔

کوٹ اگھا سبھ ناس ہووے مرت ہرناوں!
من جنہ دے پھل پلیئے ہرکے گن گاوں!
جنم مرن بھنجے بیٹے پھل سہج تھاؤں!
پورب ہووے لکھیا ہر چرن سماؤں
کر کرپا پربھ راکھ لیو نانک مل جاؤں

ایہناں دے شلوکاں وچ گیان دی اہے نے فلسفہ دی۔ پریم دی تے ویراگ دی۔ چھندا بندی دے نمونے دی ڈھیر ہن۔ پر رنگ تے دھارنی اوہ گورو صاحباں والی اے۔

کلام دا ہور نمونہ

جیسے رین پراہنے اُٹھ چل سیں پربھات
کیا توں آتا گرہست سیوں سب پھلاں کی باغات

چڑی چوہکی پوہ پھٹی - وگن بہت ترنگ!

کھنبھ وکاندڑے جے لہاں گھِنّاں ساونیں تول!
تن جڑاہیں اپنے - لہاں سو سجن مول!

میرا من وچ گورو شن نائیں - پاپ کرے چاترک کی نیائیں

توں کاہے ڈولے پرانیاں تدھ راکھے سرجنہار
جن پیدائش تو کیا سوئی دے اُدھار
جن اُپائی میدنی سوئی کرد ا سار
گھٹ گھٹ الک دلاں کا سچا پروردگار
کیمت قیم نہ جانیے وڈا بے پرواہ
کر بندے توں بندگی جچر گھٹ میں ساہ
توں سمرتھ اگتھ اگوچر جیوں پنڈ تیری راس
رحم تیری سکھ پایا سدا نانک کی ارداس

لے گیا، تد پچھے جنم دا ؎ہ پرانیاں - انسان کے ادھار - حوصلہ نہ گھٹ - سینہ تہ ارداس - نذر

دمودر داس دمودر

نام دمودر داس تخلص دمودر ذات اروڑہ گلاٹی۔ جھنگ دے رہن والا۔ جنم لودھی راج دے سمے۔ وفات اکبر دے عہد وچ۔

سر رچرڈ ٹمپل نے ایس نوں پٹواری لکھیا اے۔ پر اہ پٹواری نہیں سی۔ ہٹوانیہ سی تے چوچک دے پنڈ ہٹی کردا سی۔ اوس سمے عام طور تے ملاں۔ قاضی۔ باہمن تے پٹواری ای چار حرف پڑھے ہوندے سن۔ ہو سکدا اے اہ لوکاں دے چٹھی پتر لکھ پڑھ چھڈدا ہووے۔ تے لوک ایس نوں اروڑہ کھتری ہون کرکے باہمن یا ملاں تے کہہ نہ سکدے ہون ایس لئی پٹواری آکھ چھڈدے ہون۔ جویں لوک اج کل ہر چٹے کپڑے والے نوں "بابو" آکھدے ہن تے رچرڈ ٹمپل نے ایس تے بھلیکھا کھادا ہووے۔

دمودر اپنی بابت خود لکھدا اے کہ میں ہٹی تے اناج ویچدا ساں۔ اوہیں اُڈ گیا ہویا جی بھیجیا چوچک دے پنڈ آ گیا۔ اوس تے اوس دی وڈی گُندی (ہیر دی ماں) نے مینوں بہت دلاسا دتا۔ میری مدد کیتی تے مینوں اپنے پنڈ وچ ہٹی کھلوا دتی۔

ناؤں دمودر ذات گلاٹی آیا سِک سیالیں!
اپنے من وچ مصلحت کیتی بہہ کے اتھائیں جالیں!
ڈٹھیا دنجھ چوچک دے ویہڑے جتھے سیال ابدالیں
ویکھ دمودر خوشی ہوئی اِنہاں دی چالیں!

فیر لکھدا اے ؎

اوہتے کیتا رہن دمودر اوہ وستی خوش آئی !   چوچک تے ونجھ ملیا سی نالے کنڈی تالی !
چوچک بہوں دلاسا کیتا تاں دلگیری لاہی   آکھ دمودر ہویا دلاسا ساہنج اوہتے بنائی !

دمودر آکھدا اے کہ ہیر دا قصہ میری اکھاں ساہمنے ہویا تے جو کجھ میں اکھیں ڈٹھا سو لکھیا۔ اوہ بار بار آکھدا اے۔

آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا جو سر سلیٹی دے آئی

آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا لگی ہون لڑائی !

آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا جو سبھ کوک کھلوئی

"آکھ دمودر اکھیں ڈٹھا" تے اوس نے بڑا زور دتا اے۔ تے اِہ اوس دا تکیہ کلام بن گیا اے۔
دمودر نے ایس تے ای بس نہیں کیتی۔ سگوں بیان نوں سچا ثابت کرن لئی کھول کے آکھیا اے۔

اکھیں ڈٹھا قصہ کیتا میں تاں گُنی نہ کوئی   شوق شوق اُٹھی اے سینڈی تاں دل اُٹھک ہوئی
اساں مُونہوں الایا اوہو جو کجھ نظر پیا ای   آکھ دمودر کر کے قصہ جو سُنے سب کوئی

دمودر نے اپنی کتاب وچ اکبر بادشاہ دی تھاں تھاں صفت کیتی اے۔ جس توں اِہ جاپدا اے[1] کہ اوس اِہ کتاب اکبر راج دے مُڈھلے سمے لکھی۔

پادشاہی جو اکبر سندی دن دن چڑھے سوائے
آکھ دمودر دے اسیاں شہروں باہر آئے

پر ایس دے نال دمودر نے ایہ شعر لکھ کے بڑی گنجھل پا دتی ؎

پندرہ سو انتری آہا سمت بکرم دلائے   ہیر تے رانجھا ہوئے اکٹھے جھیڑے رب مکائے

اکبر بادشاہ سواتیاں سال دی عمر وچ ۱۵۵۶ء مطابق ۱۶۱۳ بکرم نوں راج گدی تے بیٹھا۔ تے اُنجا ۴۹ ورھے راج کر کے ۱۶۰۵ء یا ۱۶۶۲ بکرم وچ فوت ہو گیا۔ ایس تے اکثر نے اِہ سمجھا کہ اِہ کاتب دی بھُل اے۔ پندرہ سو انتری دی تھاں "سولہ سو انتری" چاہیدا سی۔ پر اِہ "پندرہ سو انتر" کتاب دی لکھت دا سال نہیں سی۔ سگوں اِہ اُہ سال سی جد رانجھا ہیر نوں کھیڑیاں چوں کڈھ کے کوٹ قبولے لے آیا۔ تے اوتھوں عدلی راجے نے اوس نوں ہیر دی بانہہ پھڑا کے قصے دا

انت کیتا۔ کیوں جو دمودر نے ایس دے بعد قصہ نہیں چلایا تے اوہ آکھ کے ختم کر دیتا کہ

آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا جو لتی طرف سدھائے

دمودر آکھدا اے قاضی نے رانجھے نوں پچھیا ہن تسیں کدھر جاؤ گے۔ تے اوس اُتر دتا سی

مکے وچ بہساں اسیں وت آوں نہ ایا گل!

پھر دوائیگی دا حال لکھدا آکھدا اے

جاں جا کوہ ترے گئے اگیرے تاں اسیں نال نال آئے
پنج صوار جوڑے سو کالے پل آنیوں پل آئے

ہتھو بھریندے سر دوہاں دے سر حقی تے گل لائے
اہناں گلاں باجھوں ہیرے نہ دسّ ہنیدے ناہے

آکھ دمودر عجب گئے کدائیں اوہ گئے سو پھیر نہ آئے

کتاب احسن المقال عرف تاریخ جھنگ سیال وچ ہیر دا مرن سال ۸۵۲ھ تے بہلول لودھی دا راج لکھیا اے۔ بہلول لودھی ۸۵۵ھ نوں راج گدی تے بیٹھا تے ۸۹۴ھ تک رہیا۔ دمودر نے ہیر تے رانجھے دے ملاپ دا سال ۱۵۲۹ بکرم مطابق ۸۷۷ھ لکھیا اے۔ تے اوہ ٹھیک جاپدا اے۔ کہ اوہ ہیر دمودر دا لکھت سال نہیں دمودر دے بیان دے مطابق اصل وچ رانجھے نوں ہیر ۱۵۲۹ بکرم یا ۸۷۷ھ وچ کرث نوراں دے عدلی راجہ کولوں ملی ہووے۔ تے ایہ اوہ عشق دی کہیڈ کی ہووے۔ احسن المقال عرف تاریخ جھنگ سیال وچ ۸۷۲ھ دی تھاں غلطی نال ۸۵۲ھ لکھا گیا ہووے۔ کیونکہ ۸۷۲ دی تھاں ۵ لکھیا جانا بڈی بھل نہیں۔

ایس توں اوہ جاپدا اے۔ کہ کوئی نے اوہ وارتا جوانی سے اکھیں ڈٹھی۔ پر جد اکبر دے راج وچ ایس عشق دی بوباس کھنڈی تے اس نوں اوہ قصہ لکھن دا شوق ہویا۔

اکبر راج توں پہلے ایس عشق دی ہوا دا نکلن دا کُھرا کھوج نہیں ملدا۔ اکبر راج وچ اوسدے اک دربار ی شاعر گنگ بھٹ دا لکھیا قصہ ہیر رانجھا ملدا اے۔ ایس دے بعد بھائی گورداس نے اپنے شعر وچ عاشقاں دا ذکر کر دیاں ہیر رانجھے دا ذکر کیتا اے۔ تے انہاں دے عشق نوں پیا پریت آکھیا اے۔ ایس دے بعد شاہ حسین نے اپنی کافیاں وچ ہیر تے رانجھا دا ذکر کیتا اے۔ پر اوہ سارے دمودر دے بعد ہوئے جاپدے ہن۔

دمودر نے اپنی کتاب وچ بیر رس پیدا کرن لئی ہیر دا اوُدھاں چدھڑاں نال مقابلہ کرن دا نا تھر بڑے سوہنے رنگ وچ بیان کیتا اے۔

ہیر دی تعریف کردیاں ہویاں اوس نے ہیر نوں حور آکھن لئی کیا سوہنے انگ ورتے ہن۔

حوراں دی ذات سیالیں آہن - انبر یاڑن خاکی بریاں!

مینڈا اکھائین - پٹ سنبڑائیں - نقل جنہاں دے گربان!

پر ڈمودر نے ہیر نوں حور آکھ کے اوس نوں چھڑا اُلاجونتی یا چھوئی موئی دا بوٹا نہیں بنایا

سگوں اِک بڑی بلوان بہادر تے شیہنی بنایا اے۔

دمودر کہندا اے نور خاں چودھری دی اِک بڑی دُڈھدی دیدھر آگئی۔ ہیر نے لڈن نوں دے دتی۔

نور خاں دے بندے بھدرے آئے تے بیڑی ویکھ کے منگن لگے۔ ہیر اکڑ گئی۔ بیڑی دین توں انکار کر دتا۔

نور خاں ۳۶۰ گھوڑ چڑھے سوار لے کے آ گیا۔ لڈن قوم دا ملاح۔ لشکر دیکھ کے کنب اُٹھیا۔ تے آکھن لگا

آئے کٹک پرائے ویکھے رن جیلیسی ناہیں   بھائی ویر سدا اس ویلے مت وہڑ لین تیں تائیں

ہیرے نکر اجیہا سمجھے میں گھر ویہندا آہیں

چڑھدی جوانی - اُبلدا لہو، شیہنی ہیر لڈن دی کائرتا تے بڑی چھنتی ہوئی تے

آکھن لگی۔

جا ڈھودر ہو اکھیں دے اگوں پہلے مُدھ مریاں   بھڑنے اُتے چاء اسانوں کیونکر ویر سدیہاں

دیکھ اساڈا بھڑن تماشا کیہی مار کریہاں

ہیر نوں رن وچ ویکھ کے اُہدیاں سہیلیاں وی آ گیاں ۔

چھک تلواریں کڑیاں سبھے ڈھالیں آن بھوائیاں   آکھ دمودر گل کڑیاں دا علی علی کر دھائیاں

ہیر دی اِک سہیلی ہتی نے مقابلہ کرن توں ڈریا پر اِک جیلے جرنیل وانگوں بولی ۔

ہو سکدار کھلو دے پچھے لعنت ہے تس تائیں   مرن جیہڑا نہ ڈیہک کسے دے ہوسی رب رضائیں

مقابلہ ہویا۔ نور خاں نے ہیر تے وار کیتا ۔

تاں دھرو میانوں مصری کڈھی سر ہیرے دے لائی

گرزی کھائے گئی گل پچھاں اوہ تاں سٹ بچائی

پھیر ہیرے نے وار کیتا ۔

ہیرے دتیرے ماری سر واہی سر نورے دے سٹی   آئی راس نہ گئی گھساویں دھرتی رت نہ دتی

اَدّھا دھڑ بنّے دَچ پھاتھا اَدّھا ڈِھٹھا دھرتی!
آکھ دمودر کیکن دِسّے جیوں دھوبی سُتھن گھتی!

نورخاں چوہڑے دے ہیر دے ہتھوں نہ ٹوٹے ہون نوں دھوبی دے سُتھن ٹُکنے یا ٹن نال تشبیہہ دینا دمودر دا ای حصّہ اے۔

دمودر دے کلام وچ پاس رَس دی بڑا اچھا ل۔ تولواں تے سوادلا اے۔ جویں ایہو دھوبی سُتھن دی تشبیہہ یا کھیڑیاں تے ناہراں دی لڑائی وچ ایہ لکھنا ؎

پھسے سرجیوں بھتی چاٹی آکھن دی گل ناہیں

وارث شاہ مقبل نے دمودر دی ہیر وچ پلاٹ دا تے کجھ ناواں دا فرق اے۔ دمودر نے آکھیا اے رانجھے دے تِن بھرا اَگاہر نکاہر تے جیون سَن۔ پر وارث کہندا اے ست بھرا دو بھیناں سَن۔ وارث

ست پتر دو بیٹیاں تسدیاں سن وڈا ٹبّرا تے پروار آ ہا

دمودر رانجھے دے پیو دا ناں معظم لکھدا اے تے وارث موجو

دمودر ہیر دی ماں دا ناں کندی لکھدا اے تے وارث ملی

دمودر کیدو نوں ہیر دا تایا لکھدا اے تے وارث چاچا۔ دمودر لکھدا اے

اَجے ہیں کیہہ کیتا تایا اجے میں ہور کریاں

دمودر آکھدا اے۔ رانجھے دے پیو نے رانجھے دی منگنی یعقوب خاں دی دھی نال کیتی پر وارث ایسدا ذکر نہیں کردا۔

دمودر لکھدا اے سہتی بیوہ (رنڈھوا) سی تے اوسدی دوستی راموں برہمن نال سی۔ پر وارث شاہ لکھدا اے۔ سہتی کنواری سی تے اوسدی محبت مراد بلوچ نال سی۔

دمودر آکھدا اے جد ہیر دی کڑمائی سیدے نال ہوئی اہ نووَر ے دی سی ؎

نووَرھیاں دی منگی نینگر عظمت دی روشنائی
صورت کمال سنے سبے کوئی سائی آتی آئی

پر وارث آکھدا اے ہیر نکاح ویلے سوہنی جوان تے مٹیار سی
وارث شاہ آکھدا اے قاضی نے ہیر دا نکاح پڑھیا۔

دمودر لکھدا اے ۔

آیا برہمن ریت کریندا مولی ہتھ اٹھائی

تاں منہ گھنڈ نہ بولن دتی جلوہ ہلی ہوتی !   زوری نپ بھنڈائی دیداں لاداں گھن کھلوئی

فیر قاضی نکاح پڑھیا ۔

قاضی کہے سن دھیا ہیرے نیکل کریں جے کوئی   پچھاں کتھوں باجھ نہ کیلی قید شرح دی ہوئی

دمودر لکھدا اے رانجھا ہیر نوں عدلی راجے کولوں گھن کے ملتے دیس (مکے مدینے) ول چلا گیا۔ تے اودھرے رہیا۔ پر وارث قصے دا انت اینج کردا اے۔ کہ اوہ دونویں گھر آ گئے۔ تے ہیر دے اپیاں ہیر نوں زہر دے کے مار دتا۔ اتے رانجھا غم کھا کے مر گیا۔

دمودر دی ہیر دے کل ۹۹۱ بند ہن۔ لکھت سادی تے صاف اے۔ بولی لہندی اے۔ فارسی تے ملتانی لفظاں دا ادلانہ ڈھیر اے۔ کوتا مٹھی۔ سوادلی تے رس بھری اے۔ لفظاں دی چون تے جڑت سوہنی اے۔ شنگار رس دے نال بیر رس تے ہاس رس بڑے جچدے۔ پھبدے تے شوبھا دیندے ہن۔ تشبیہاں۔ استعارے محاورے تے ہور النکار بڑے جچویں ڈھکویں ورتے ہن۔

دمودر نے اپنے قصے وچ "اکھ دمودر اکھیں ڈٹھا" نوں اخیر تک نبھایا اے۔ جے اوس اہ کہیا۔ کہ

اکھیں ڈٹھا قصہ کیتا میں تاں گنی نہ کوئی   اساں مونہوں الایا اوہو جو کجھ نظر پیوای

تے ایس گنتی نوں نبھان لئی شروع توں اخیر تک "اکھ دمودر اکھیں ڈٹھا" دا پلہ کدھرے نہیں چھڈیا۔ جد رانجھا ہیر نوں رناں پیہہ جوں لکڑھ ٹریا۔ کھیڑے مگر بھجے۔ رستے وچ اوہناں دی ناہراں نال لڑائی ہوئی۔ دمودر کہندا اے۔ میں وی ایس ویلے کول کھڑا ساں۔

ناؤں دمودر میں چھپ کھلوتا جتھے چوری بوٹے تے اک کاہی

قاضی نے ہیر کھیڑے کے کھڑیاں نوں دتی۔ دمودر کہندا اے میں ایس ویلے دی کول ساں

اکھ دمودر کھڑیاں ڈٹھا جو سر سیلیٹی دے آئی

فیر جد ہیر رانجھے نوں ملی۔ اوہ کوٹ قبولے توں ترے کوہ ترا کے تے پنج ہیر ملے۔ دمودر کہندا ایں ایس ویلے وی نال ساں

جے کوہ ترے گئے اگیرے اسیں بھی نالے آہے

شاہ حسینؒ

نام تے تخلص حسین پیو دا نام شیخ عثمان قوم ڈھڈی راجپوت - لاہور دے وسنیک جنم ۹۴۵ھ مطابق ۱۵۳۹ء وفات جمادی الثانی ۱۰۰۸ھ مطابق ۱۵۹۹ء -

ٹکسالی دروازہ لاہور دے اندر جنم لیا - اہناں دے دادا کلجس رائے ہندو سن - اوہ فیروز شاہ تغلق دے سمے مسلمان ہوئے - اہ قوم دے ڈھڈی راجپوت سن - سر ڈنزل ابٹسن ہنے لکھیا اے - کہ ڈھڈی جٹ دی ہن تے راجپوت وی مصنف راجپوت گزیٹیر دا بیان اے - کہ ڈھڈی راجپوت بنوار خاندان دی لڑی ہن - اہناں دا اصل گڑھ میلسی ضلع ملتان اے تے ملتان - منٹگمری ، لاہور تے ستلج دے کنڈھے آباد ہن -

سمے دا پھیر اہناں دے باپ شیخ عثمان نے روزی کمان لئی تلوار چھڈ کے کھڈی دی شرن لئی تے جلاہیاں دا کم کرن لگے - شاہ حسین لکھدے ہن -

ناؤں حسینا تے ذات جلاہا گالیاں دیندیاں تانیاں والیاں !

اہناں دناں وچ ٹکسالی دروازے دی وڈی مسیت وچ مولوی ابوبکر بچیاں نوں پڑھاندے سن - شیخ عثمان نے آپ نوں اوتھے قرآن مجید حفظ کرن لئی داخل کرا دتا - اہ دس ورھے دے سن کہ اہناں ۱۰ پارے حفظ کر لئے - اہناں دناں وچ مولوی صاحب نوں ملن لئی اک صوفی درویش شیخ بہلول دریائی آئے - اہ چنیوٹ ضلع جھنگ دے رہن والے اک ولی اللہ بزرگ سن - ویلے دا دی اہناں دناں وچ شاہدرہ دی تھاں شاہی قلعہ دے نیڑے وگدا سی (جیہنوں ہن تمہ حاد ریا کہندے سن) شیخ بہلول نے حسین نوں اوتھوں وضو لئی پانی دا لوٹا بھر کے لیان لئی فرمایا - اہ جھٹ لے آئے - آپ دی بھولی بھالی صورت چھٹ سپنے وچ اہ خدمت تے بتی تکن دیکھ کے شاہ بہلول نوں آپ تے بڑا پیار آیا - آپ نے شاہ حسین نوں پیار کیتا - کجھ پڑھ کے پھوک ماری تے دعا دتی - جس دا اثر اہ ہویا کہ آپ دا ذہن کھل گیا تے تھوڑے دناں وچ ای آپ نے سارا قرآن مجید حفظ دکھٹ کر لیا - اوس دے بعد جد رمضان دا مہینہ آیا - نماز تراویح پڑھانیاں ہویاں حسین نے سارا قرآن مجید سنا دتا -

شیخ بہلول جاندے ہوئے آپ نوں حضرت داتا گنج بخشؒ دے مزار تے باقاعدہ حاضری دین دی ہدایت
کر گئے سن۔ سو اِنہاں اوس تے پورا عمل کیتا۔ تے داتا دے دربار دی حاضری۔ عبادت تے ریاضت نوں اپنا
معمول بنا لیا۔

شاہ حسین نے تقریباً چھتی ورہے پہلے کٹھن عبادت تے ریاضت کیتی۔ دن نوں روزہ رکھدے رات
ساری قرآن مجید پڑھدے رہندے۔ فیر اِہ معمول بنایا۔ کہ ساری رات راوی (بڈھے دریا) دے کنڈے
قرآن مجید پڑھدے رہندے۔ پہلے داتا گنج بخش دے مزار دی لاگویں مسیت وچ آ جاندے۔ تے ایتھے
فجر دی نماز جماعت نال پڑھدے تے دن چڑھے تک وظیفہ کردے۔ فیر عصر توں مغرب تک وی وظیفہ
مغرب توں عشاء تک نفل تے عشا توں صبح دی نماز تک قرآن مجید دا دور۔

چھتی ورہے دی عمر وچ لاہور دے اِک مشہور تے عالم فاضل بزرگ شیخ سعداللہ کولوں تفسیر مدارک
سبقاً سبقاً پڑھ رہے سن کہ اِہ ایت آئی: وَمَا الْحَیٰوۃُ الدُّنْیَا اِلَّا لَھْوٌ وَّلَعِبٌ
اُستاد نے کیہا "دنیا اِک کھیل کُد دے سوا کجھ نہیں" تے آپ اُتے اِک مجذوبی کیفیت طاری
ہو گئی۔ نچدے کُددے مکتب توں باہر آ گئے۔ تے فیر اودھر دا رُخ نہ کیتا۔

آپ دے رُوحانی مُرشد شیخ بہلول نوں جد ایس حرکت دا علم ہویا۔ اُہ لاہور آئے۔ تے آپ نوں
حکم دتا۔ "نماز پڑھو تے نماز وچ قرآن مجید سُناؤ"۔

مُرشد دے حکم مطابق جد اِہ قرآن مجید پڑھدے ہوئے ایس ایت تے اَئے: اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ
صَدْرَكَ "کیہ اساں نہیں کھول دتا تیرا سینہ"؟ تے کھڑ کھڑا کے ہس پئے۔ تے نماز توڑ دتی۔

فیر کیہہ حسین دی زندگی دے باقی ستائی سال ایسے مجذوبیت تے جذب و سُکر دے عالم
وچ گذر گئے۔

بعض مؤرخ کہندے ہن کہ اُنہاں داڑھی مُنا دتی۔ شراب دی صراحی پھڑ لئی۔ گان نچن والیاں
دے ٹولے وچ جا رلے۔ اَتے راگ رنگ ناچ گانے دیاں محفل دا دلوا بن گئے۔

ایسے مجذوبیت دی لور وچ اِک واری راوی ول جا رہے سن۔ کہ اِنہاں
شاہدرے دے رُخ اِک سوہنا سجیلا تے اَلّھڑ باہمن مُنڈا مادھو گھوڑے تے جاندا ویکھیا۔ اِہ ویکھدیاں سار چھتر
ہو گئے تے اُہدا پچھا کردیاں ہویاں راوی پار (شاہدرہ) اُہدے گھر تک پہنچ گئے۔ تے ایتھے مادھو دا پیار

جِتّی لئی عشق دی دُھونی دُھا دِتی۔ مادھو نوں وی حسین نال اُنس ہو گیا۔ مادھو دے ماپے تے ہور رشتہ دار ایس گل تے چھتھے ہوئے " پر عشق نہ پچھے ذات صفات "۔

دنیا دا پیار۔ ماپیاں۔ لواحقاں تے سماج دیاں حداں بنّھاں نوں اگے لنگھ گیا۔ تے دونویں اِک مِک ہو گئے۔ حسین ہُن نِرا حسین نہ رہیا سگوں مادھو لال حسین ہو گیا۔

مجاز دی منزل طے کرن دے بعد حقیقت دی پوڑی چڑھن لئی حسین نے دنیا دا خیال پوری طرح چھڈ کے فقیری روپ دھار لیا۔ حسین بھانویں مجذوبیت، مستی تے جذب و سکر دے عالم وچ رہندے سن۔ پر اُنہاں دے زہد و ریاضت دی چرچا کھنڈ چکی سی۔ اکبر بادشاہ جد لاہور آیا اوس نے آپ نوں دیدار لئی اپنے دربار وچ بلایا۔ تحقیقات چشتی وچ لکھیا اے۔ کہ جد اوہ چوکھی ڈھونڈ بھال دے بعد لبھ کے دربار وچ لے جائے گئے۔ اوس ویلے اوہ عجیب انداز وچ سن۔ داڑھی مُنّی ہوئی تے شراب دی صراحی ہتھ وچ پھڑی ہوئی۔

حسین نے اِہ روپ کیوں دھاریا شاید ایس لئی کہ مجذوبیت دے عالم وچ اُنہاں نوں اپنے تن بدن دی سُرت نہیں سی۔ یا ایس لئی کہ لوک اُنہاں دے ایس غیر شرع انداز تے لعنت ملامت کرن تے لوکاں دی لعن طعن اِنہاں دے نفس دی پاکی تے صفائی دا موجب ہووے۔

اورنگ زیب عالمگیر دے صوفی بھرا دارا شکوہ نے اپنی لکھت "شطحیات" وچ شاہ حسین دے ولی اللہ تے کرامتی ہوون دا ذکر کیتا اے۔ اکبر بادشاہ دے پُتر جہانگیر نے جیہڑا اوس ویلے اجے شہزادہ سی اِک درباری منشی بہار خاں نوں حسین دا روزنامچہ لکھن تے لگایا۔ تے ایس روزنامچے دا نام بہاریہ رکھا گیا۔

شیخ طیب سرہندی آکھدے ہن۔ جیہڑا آدمی اُنہاں کول مرید ہوون لئی جاندا۔ اوس نوں آکھدے داڑھی منا تے گھوٹی (شراب) پی۔ جے اوہ من لیندا تے مرید کر لیندے نہیں تے موڑ دیندے۔

مولانا عبدالحکیم سیالکوٹی لکھدے ہن۔ اِک واری میں حاضر ہویا تے مرید ہوون لئی عرض کیتا۔ اُنہاں اگوں آکھیا۔ ملاں جی کیوں مینوں نکّو بنانا چاہندے او۔ میرا منتر مُلّاں تے نہیں پھُردا۔ کتاب معارج الولایت وچ لکھیا اے۔ کہ شیخ حسین کرامتی فقیر سن۔ تے تعویذ دعا کردے سن۔ کتاب خزینۃ الاولیا وچ وی اُنہاں دے کرامتی فقیر ہوون دا ذکر کیتیاں ہویاں کجھ واقعے بیان کیتے گئے ہن جویں :۔

اِک واری کسے خربوزے ویچن والے نے آپ نوں کہیا۔ میں غریب ہاں کم چل رہیا ہاں تسیں خربوزیاں

دی راکھی کردے۔ اوہناں بھوکا لایا تے ٹھکے ٹکے خربوزہ نال بھر" کہندے سن۔ کہ اوس ویلے جنہاں جنہاں آپ کولوں خربوزے خریدے اوہناں دے گھر پتر جمے۔

شیخ عبدالحکیم سیالکوٹی لکھدے سن۔ اک وادی اوہناں کول اک آدمی آیا۔ تے آکھن لگا کہ میں فلاں عورت تے مر رہیا ہاں۔ پر اوہ نیڑے نہیں ڈھکدی۔ آپ نے فرمایا۔ کجھ دن اوہدے پنڈ دے نام دا جاپ کر۔ اوس اِنج ای کیتا۔ تے عورت آپ عاشق دے بندھ وچ آ گئی۔

مادھو دے ماپے ہر دوار اشنان لئی جا رہے سن۔ اوہناں مادھو نوں نال لجانا چاہیا۔ پر شاہ حسین دی جدائی اک گھڑی لئی سہارنا نہیں سی سکدے سو اوہناں مادھو نوں کہیا۔ تُوں اوہناں نوں جان دے اسیں آپ تینوں پہنچا دیاں گے۔ مادھو اوہ سن کے چپ کر رہیا۔ اوہ چلے گئے۔ اک دن مادھو نوں اداس ویکھ کے کہیا۔ مادھو میرے پیراں تے پیر رکھ تے اکھاں میٹ۔ مادھو نے انج ای کیتا تے ویکھیا کہ اوہ اپنے ماں پیو نال ہر دوار وچ اشنان کر رہیا اے۔ کجھ چر پچھوں کہیا۔ ہُن اکھ کھول دے۔ جداوس نے اکھ کھولی تے اوہ اپنے مرشد کول ای سی۔ پر جد دل مادھو دے ماپے واپس آئے۔ اوہناں کہیا اشنان ویلے مادھو ساڈے کول سی۔ اسیں ساڈے نال اشنان کیتا۔ مادھو ایہہ کرامت ویکھ کے مسلمان ہو گیا تے پھیر شاہ حسین دے قدمیں لگا رہیا۔

شاہ حسین نے قریباً چھتی ورھے پہلے کٹھن زہد و ریاضت تے آخری ۲۷ ورھے مستی تے جذب دے عالم وچ گذارے۔ تے ۶۳ ورھے دی عمر پا کے ۱۰۰۸ھ مطابق ۱۵۹۹ء وچ فوت ہوئے۔ پہلے راوی دے کنارے دفن کیتے گئے۔ جد راوی نے اپنا رُخ پھیر لیا تے اوتھوں لے جا کے باغبانپورہ شالامار باغ دے نیڑے دفن کیتے گئے۔ آپ دے مزار تے ہر سال میلہ لگدا اے تے رات نوں چراغاں ہُندی اے۔

سکھ راج سمے ایتھے بسنت تے میلہ لگدا سی۔ مہاراجہ شیر سنگھ بڑے شاہی ٹھاٹھ تے پریم اُتساہ نال ایتھے آوندے۔ ۲ بجے شاہی سواری قلعے چوں نکلدی۔ مہاراجہ بسنتی چپ بنھ کے ہاتھی تے سوار جلوس وچ ہُندے۔ رستے وچ روپے تے چاندی دیاں ٹکیاں سوٹ کردے جاندے۔ نیڑے آ کے پا پیادہ ہو جاندے۔ قبر تے بسنتی ریشمی ادھا چادر چاہڑدے۔ رات راگ رنگ دی محفل لگاندے۔ دیپ مالا کرا کے تے مڑ ایسے طرح روپے تے ٹکیاں دی سوٹ کردے۔ واپس قلعے ول چلے جاندے۔

مادھو لال ۹۸۳ھ وچ پیدا ہویا۔ حسین دے مرن بعد ۳۵ ورھے سجادہ نشین رہیا۔ تے ۱۰۴۳ھ وچ چلانا کر گیا۔ مادھو کجھ چر مہاراجہ مان سنگھ دی فوج وچ بھرتی ہو کے دکن چلا گیا۔ پر حسین نے واپس بلا لیا۔

تے مرن بعد مرشد دے کول ہی دفن کیتا گیا۔

شاہ حسین دیاں لکھیاں ۱۶۳ کافیاں ملدیاں ہن۔ اِہناں وچوں اِک کافی سری گورو گرنتھ دی کھاری بیڑ وچ درج اے۔

کافی دے لفظی معنی ہن: پوری یا مکمل۔ آنند راج مخلص، سیجو بائی، چندداس تے غریب داس نے کافی نوں راگنی یا راگ دی اِک قسم آکھیا اے۔

موسیقی یا راگ دریا اکبر دے سمیں پورے جوبن تے سی۔ اوس سمے شاہ حسین نوں خیال آیا کہ کجھے گانیاں۔ ٹھمری دادرا خیال وغیرہ دے بولاں نوں ہندی دی تھاں پنجابی وچ پیش کیتا جائے۔ سو اِنہاں مختلف راگاں راگنیاں تے اِہ کافیاں لکھیاں۔ جو پنجابی بولی وچ پہلی تے سپھل کوشش اتے مان یوگ سرمایہ ہن۔ اِنہاں دی بولی وچ رس۔ لوچ۔ مٹھاس تے روانی بڑی اے۔ اِنہاں دے تصوف وچ اُچ خیالی اے۔ روحانیت اے۔ عاجزی۔ انکساری نوں منیا۔ تے محبت دا سبق اے۔ اخلاق اے تے فلسفہ اے۔ اِنہاں اپنی کسے دی کافی وچ شراب۔ راگ رنگ یا تلیمے شاہ دا اگر ہا ساتھتا بیش نہیں کیتا۔ سگوں باوا فرید وانگوں آکھیا اے۔ کہ دنیا اِک عارضی تے فانی اے۔ دنیا دا سب مال متاع۔ دولت مکان زمین سب فانی ہن۔ سوائے بندے رب سچے نال پیار یا۔ کلام وچ بڑی مٹھاس۔ پاکیزگی تے رس اے۔ اِنہاں عشق ای مجازی توں کم لیا اے۔ محاورے۔ تشبیہاں۔ استعارے دُھودے نہیں ولدنے۔ سگوں بالکل نیڑے تے عام ورتوں لے جڑیں چرخہ (جسم) بٹھاری پچھی (عمل) جم (موت دا فرشتہ) برٹ۔ باغ۔ پونی گوہڑا۔ سکھی۔ گلاب۔ واناں لیکھے جیون دے منہ منگے بھیتاں نوں اِنہاں راہیں اُجاگر کیتا اے۔ ہندو مت دے نظریے تے لفظاں محاوریاں توں وی کم لیا اے۔ اِنہاں اپنی بولی وچ ملتانی۔ لاہوری تے پوٹھوہاری بولی تے ہندی فارسی دے ڈُھکدے الفاظ استعمال کیتے ہن۔ سارے کلام وچ کدھرے شراب صراحی پیالے دا نام یا مبالغہ یا رندی توں کم نہیں لیا۔ بولی اجیہی مٹھی۔ سوہنی تے سوکھی ورتی اے کہ سب لفظ اِک یک جاپدے ہن تے دل وچ دھسدے جاندے ہن۔ اِنہاں دیاں کافیاں دا مجموعہ پہلی واری ڈاکٹر موہن سنگھ جی دیوانہ ایم۔ اے نے اردو وچ چھپوایا۔ آپ دے کجھ چونویں شعر جویں سن

ساجن دے ہتھ ڈور اساڈی میں ساجن دی گڈی   اِس ویلے وچ کجھ تا سیں جد جالو سیں وچ کھڈی

تکھ کرونڈ جنہاں نے جڑیا سو بھی جنڈی جنڈی   بھٹھ پئی تیری چٹی چادر چنگی فقیراں دی بھوری

اس دم دا نہ کیہہ بھروسا رہن سرائیں رات ــ وِچھڑے تن من بُہڑ نہ میلا جیوں ترور ٹُٹے پات

پیارے لال کیا بھروسا دم دا! ــ کوُڑی دُنیا کوُڑ پسارا جیوں موتی شبنم دا

سمجھ ندا نڑھیے ترا وُیہندا وقت وہاندا ــ اِہ دُنیا دو چار دہاڑے دیکھ دیاں لڈ جاندا

کالے ہیٹ نہ چڑھے سفیدی کاگ نہ تھیندے بگے ــ شاہ حسین شہادت پائین جو مرن متراں دے اگے

گھڑی اِک دے جہان مسافر بیاں ناں رہن جائیں ــ کوٹھاں دے سِکدار سُنیں تے اکھیں دسدے ناہیں

چھوڑ تکبر پکڑ حلیمی کو کہیں دا ناہیں ــ کہے حسین فقیر نماناں ہر دم سائیں سائیں

ربا میرے حال دا محرم توُں ــ اندر توں باہر توں روم روم وچ توں

سجناں اسیں موریوں لنگھ پیائے
بھلا ہویا گڑ مکھیاں کھادا اسیں بھِن بھِنا توں چھُٹیا ئے
ڈھنڈ پرانی کتیاں لگی اسیں سر دے ماہنیں دھوتیا ئے
کہے حسین فقیر سائیں دا اسیں ٹپن ٹپ نکلیا ئے

(کافی ۲۰ ۔ راگ دیو گندھاری)

نیں اسیں آؤ کھیڈا ںال گڈی
نوں تار دوڑ گڈّی دی اسیں لے کر ہال اڈی
ساجن دے ہتھ ڈور اساڈی میں ساجن دی گڈّی
اس دیبلے نوں ہچھو تا سیں جد جاتے پوسیں منج کھڈی
کہے حسین فقیر سائیں دا سبھ دنیا جاندی چھڈی (کافی ۲ ۔ راگ ماجھ)

محمد عبداللہ عبدی

نام (مولوی) محمد عبداللہ تخلص عبدی۔ پیو دا نام میاں جان محمد۔ پنڈ ملکہ ہانس تحصیل پاک پتن ضلع منٹگمری دے وسنیک۔

جنم اکبر بادشاہ دے اخیلے سمے ہویا جاپدا اے۔ تے اورنگ زیب دے سمے۔ ستر ہویں صدی دے شاعری کیتی۔ بڑے نیک۔ دیندار تے اللہ لوک بزرگ سن۔ قرآن مجید دے حافظ سن۔ جوانی سمے آجڑی دا کم کر دے رہے۔ بکریاں دا اجڑ لے کے جنگل ول چلے جاندے۔ اجڑ چردا رہندا تے آپ اوتھے اللہ اللہ کر دے رہندے۔
اِنہاں دناں وچ اِنہاں نوں رب ولوں لاہور جان دا اشارہ ہویا۔ مولانا میاں محمد سیف الملوک وچ لکھدے ہن۔ کہ آپ نوں نبی پاک دی زیارت (سفنے وچ) ہوئی تے اُنہاں اپ نوں حسن محمد عرف حسو تیلی کول جان لئی آکھیا۔ اِہ لاہور آ گئے۔ ایتھے چوک جھنڈا وچ اِک درویش حسن محمد تیلی (ظاہرا اُہ تیلی دا کم کر دے تے اندر کھاتے ربی گیان دھیان ول لگے رہندے سن) دی سنگت کیتی تے اُنہاں نوں مرشد منیا۔

لاہور وچ رہندیاں اِنہاں بکریاں چارناں چھڈ کے چکی پیہنا ارنبھیا۔ چکی پیہہ کے اپنا تے بال بچیاں دا گزارہ کر دے رہے۔ تے اُہدے نال نال لوکاں نوں وعظ نصیحت کر دے۔ قرآن مجید پڑھاندے تے درس دیندے رہے۔

اِک واری اِنہاں کول اِک آدمی اپنے کلام دی سُدھائی لئی آیا۔ اِہ اوس ویلے چکی پیہہ رہے سن۔ آٹے نے مونہہ چٹا کیتا ہویا سی۔ اوسے طرح باہر آ گئے۔ اِہ حال ویکھ کے اوس کہیا جے تسیں چاہو تے میں اِک ایہا وظیفہ دس دیاں کہ روز غیب ولوں روپے مل جایا کرن۔ آپ نے انکار کر دتا۔ تے کہیا۔ میں رب دی عبادت نوں تجارت نہیں بنانا چاہندا۔ بتیراں کہیا بابا جی اِہ وظیفہ سکھ لئو سانوں آرام ہو جائے گا۔ پر اُہ نہ منے۔ میاں محمد اپنی تصنیف سیف الملوک وچ اِسدا ذکر کر دے ہوئے لکھدے ہن :-

کہن لگے عبداللہ ہوریں سنو میرے دلبند | ہیونی شرم ربے تھیں آیا پڑھیا نہ فرزند
اتنی عمر گزشتہ ہوئی روزی رہیا پچاندا | روزی بدلے کراں نہ سجدے اِہ ریا ہو جاندا

خلق۔ تواضع۔ حلیمی۔ انکساری تے حاجتمنداں دی خدمت (مہمان نوازی) وچ مشہور سن۔ باقی عمر لاہور وچ

ای جیت گئی۔ اوہناں دے ایک پُتر نور محمد وی اوہناں وانگ بڑے عالم فاضل سن۔ اوہناں اپنی کوتا توانی دین دی خدمت دا کم لیا تے شعراں راہیں فقہ دے مسئلیاں نوں سوکھے تے مٹھے لفظاں وچ بیان کیتا۔ شعراں وچ عربی، فارسی تے ہندی دے لفظ ڈھلدے ودے تے ہن۔ پنجابی نردل نہیں۔ پر زبان ستھری تے چال اُتلے۔ پوٹھوہاری تے ہندی بولی دے لفظ وی موجود ہن۔

اوہناں فقہ دے مسئلیاں تے بارہ رسالے لکھے جیہڑے بارہ انواع دے ناں تے اکٹھے چھپے۔ پروفیسر محمود شیرانی اپنی لکھت "پنجاب میں اُردو" دے صفحہ ۳ تے لکھدے ہن کہ عبدی نے ۹۹۶ھ وچ رسالہ مہندی لکھیا۔ بارہ انواع دو طرح دیاں ملدیاں ہن۔ اِک اوہ جیہدا ذکر قاضی فضل حق نے کیتا اے۔ اوہ ایس نوں پرانی بارہ انواع آکھدے ہن۔ ایہدے وچ ایہ رسالے شامل ہن۔

رسالہ مہندی لکھت ۹۹۶ھ تحفۃ الفقہ لکھت ۱۰۲۵ھ نفس فرائض لکھت ۱۰۳۲ھ خلاصہ معاملات ۱۰۴۳ھ انواع علوم ۱۰۳۳ھ معرفت الٰہی ۱۰۵۴ھ خیرالعاشقین ۱۰۵۶ھ۔ فرائض شرح سراجی ۱۰۵۰ھ خیرالعاشقین خورد ۱۰۶۰ھ۔ رسالہ فقہ ہندی ۱۰۰۱ھ تے حصار الایمان۔

دوسری بارہ انواع جیہڑی کتب خانہ حاجی چراغ دین سراج الدین لاہور دی چھپی ہوئی اے۔ جیس دا حوالہ باوا بدھ سنگھ جی نے اپنی لکھت پریم کہانی دے صفحہ ۶۳ تے دِتا اے۔ ایہدے مطابق اِنج اے۔

(۱) تحفۃ الفقہ (۲) نفس فرائض (۳) خلاصہ معاملات (۴) انواع علوم (۵) معرفت الٰہی (۶) خیرالعاشقین (۷) فرائض شرح سراجی (۸) خیرالعاشقین خورد (۹) حصار الایمان اوّل (۱۰) حصار الایمان حصہ دوم (۱۱) حمد و ثنا (۱۲) تحفہ دوم مؤلفہ مولوی محمد شفیع۔ ایس انواع دا حاشیہ (شرح) حافظ محمد صاحب ساکن لکھو کے مصنّف احوال الآخرت نے لکھیا اے۔ باوا بدھ سنگھ جی رسالہ مہندی نوں عبدی دی لکھت نہیں مندے تے اوہ لکھدے ہن۔

ساڈے خیال وچ مولوی عبداللہ دیاں بارہ انواع اوہی ہن جنہاں دی شرح حافظ محمد نے لکھی اے۔ اوہ ساریاں کتاباں چالی پنتالی ورھیاں وچ لکھیاں گیاں ہن (پریم کہانی ص ۶۳)

پر قاضی فضل حق پروفیسر محمود شیرانی دی تحقیق نوں سچ من دے ہوئے آکھدے ہن۔

مولوی عبداللہ عبدی دے بارہ انواع کئی واری چھپ چکے نیں۔ ناں تاں تے اِنج بارہ انواع نیں پر ہین اصل وچ کل یاراں۔ کیوں جو اصل کتاب نہ ملی اُتے مولوی محمد شفیع دا رسالہ تحفہ دوم نال رلا کے پورے کیتے گئے ہن۔ کیہ اوہ گواچی بارھویں کتاب ایہو رسالہ مہندی نہیں؟ شاعر دا تخلص وی عبدی اے۔ مولانا

دیاں ہوجیاں کتاباں نال ایس کتاب دا ذکر وی ملدا اے۔ جنہاں دا بنا سنگار دی اِکو جیہا اے۔ پھر طرز وی پنجابی اے۔ ایس لئی اِہ من لینا کوئی اوکھا نہیں جے رسالہ ہندی وی مولانا عبداللہ عبدی لاہوری دا لکھیا ہویا اے ستے ہے وی انواع دے سلسلے دی۔ بارھویں گواہی ہوئی کتاب۔ (رسالہ پنجابی ٹبلد لائل پور جنوری ۱۹۵۳ء صفحہ ۱)

مولینا عبدی نے اِہناں کتاباں دے اخیر وچ لکھت سال دا ذکر کر چھڈیا اے جویں۔ رسالہ انواع اسلام دے اخیر وچ لکھدے ہن ؎

عاصی آکھے مومناں رب رکھ ایمان بقا
عاصی طمع دُعا دا کرے رحمنا خدا!

ہجرت بعد پچھاں توں اِہ رسالہ تم
بنداں کو جو تالیہ رھیاں اِہ اتے درقسم

ساڈے خیال مطابق رسالہ ہندی اِہناں دی ای لکھت اے۔ رسالہ ہندی ۹۹۷ھ دی لکھت اے تے ایس دے بعد رسالہ تحفۃ الفقرا اے۔ جیہڑا ۱۰۲۵ھ دی لکھت اے۔ تے ایس طرح اٹھائی ورھے بعد کسے کوئی دی لکھت دا ملنا کوئی اچنبا نہیں۔ ایس توں سوا آپ دی اک ہور کتاب "فرائض باہو" الگ چھپی ہوئی ملدی اے۔ جیہڑی واضح نہ ہی اے۔ تے ایس وچ وی فقہ دے مسئلے بیان کیتے گئے ہن۔ پھر توں وزن سبھ کجھ اِکو اے۔ "باہو" دا لفظ اِہناں ہی دا رکھیا اے۔ اِنج جاپدا اے۔ کہ اوس ویلے لوک "باہو" دے لفظ توں واقف ہو چکے سن۔ تے اُہ کسے نیک، دیندار، علم و عقل والے پڑھے لکھے تے چنگے جوانیں بندے نوں باہو کہندے سن۔ اِہ فرائض باہو وچ واجبات نماز دے سر ہیٹھ لکھدے ہن۔

اللہ اکبر آکھنا وقت احرام لقیین!
واجب سب نماز دے باہو کہے آہن

پڑھنا کل رکعت نوں ایہی فرض قرآن
کارن نفلاں سنتاں وِتراں نوں بھی جان

کلام دا نمونہ

انواع علوم وچوں ؎

اِہ حشر مندے قیامت ہوسن اللہ دے حضور وچ
جو مُچھاں رکھن لمیاں شیطان گھنائے نور دِل

اِہ سچے مخالف نال شریعت، ویکھو سچے پچھے
جو کرن اِزاراں لمیاں لباس کجیندے گِٹے

سُنت اِس دا حکم اے ترک کیتی نہ سنائیاں
مُچھ نوں چھوٹیاں داہڑیاں جنہاں کے کرائیاں

مولانا عبدی دے شعر بعض تھاں بڑے اُچے درجے دے ملدے ہن۔ جویں ؎

ذل دریا سمندروں ڈونگھا کون دلے دیاں جانے　　وچے بیڑے چپیڑے کپر وچ ملاح مہانے
چوداں طبق دلے دے اندر تنبو وانگن تانے　　جیکوئی محرم دل دا ہووے سوئی رب پچھانے

مہر زباں تہاں دی ہوئی جناں تھیا کجھ دلاسا　　خام کباب آواز کریندا جاں جاں پخت نہ خاصا

ایہہ عشق رب دا جتھہ نہ آوے کر کر تھکّے زاری　　جدھر کدھر ڈھکے ٹکے تھیئے نال خواری!
موت عبداللہ نیڑے آئی ساعت گھڑی ٹھکانا　　جو فرمایا پاک منزہ عزرائیل دکھاتا

رسالہ خیر العاشقین خورد وچ اپنے بڑھاپے دی کمزوری دا ذکر کریندے ہوئے لکھدے ہن۔

پچھو عبداللہ جوانی تائیں گیا کجھ بیرا حال　　جو ہر خوبی تیری آہی کہ نہ رہیا سال!
جیویں گھن کھاندی لکڑی تیّ ترکھانے دس　　جو ہر خوبی میری آہی بیری کھڑیا گھس

داڑھی بارے لکھدے ہن سے

مُٹھ تھیں چھوٹیاں داڑھیاں جنہاں نے کروائیاں　　سُنت اُسدا حکم ہے ترک کیتی دو ستائیاں
سُنت جان رسول دی ترک کریسی کو　　روز قیامت نیہڑے شرمندہ تھیسی سو

اپنا تخلص کدھرے عبد ورتیا اے کدھرے عبدی تے کدھرے عبداللہ جویں

انواع الکلام

ہر ہر حالت عبد سوالی خالق تیرے در دا
اوہ مسئلے کتھوں ظاہر ہوئے عبدی آکھ فقیر
موت عبداللہ نیڑے آئی ساعت گھڑی ٹھکانا

خیر العاشقین خورد

عبدی ملک الٰہی طلب کریں کیا توں آندا　　جے کجھ بچے چنگا کھڑدیں نہ تھیسیں در ماندا
کامل عبد عبادت اندر ذرا خاص نہ ہو　　عیب اساڈے ڈھکّن دھوتے جو خالق اڈّے ہو
عبد اُمید نہ کیجے کائی باجھ اُمید الٰہی　　رب صاحب جس دنیا خلقی حد تدھ کی آہی

حکیم درویش

نام حکیم درویش۔ شاہ جہاں دے عہد وچ پنڈ کیلاش گڑھ جہیں ناں کلاس والا ضلع گوجرانوالہ وچ ۱۰۲۱ھ نوں جنم لیا۔ طب یونانی تے آیوروید حکمت دے جانوں۔ بڑے ماہر تے علم والے اپنے پنڈ دا ذکر کردے لکھدے ہن :

جب درویش حکیم بچھانے راز   تب گڑھ کیلاش سبھے شیراز!
گڑھ کیلاش کی ایسی گیت   بولو سانچ جھوٹ نہیں ریتا

حکیم صاحب دی اِک لکھت پران سکھ ملدی اے۔ ایس دا لکھت سال ۱۰۶۶ھ مطابق ۱۷۱۲ بکرم اے۔ لکھدے ہن :

سمت پوتھی دیکھ کر لکھیا گھنے گمبیر   وادی شاہجہان کی حاکم یوسف بیر
اِک ہزار چھیاسٹھ سن نبی کا ہا   ستاراں سو بارھواں سمت وکرم را

اِنہاں دی حکیمی واقفی بارے اِک واقعہ بیان کیتا گیا اے۔ اِک واری شاہجہان دے محل دیاں رانیاں چوں کسے دی چھاتی (ممے) تے پھوڑا ہو گیا۔ حکیماں ویداں بتیرے علاج کیتے۔ پر کوئی دوا دارو نہ پُہیا۔ اِنہاں نوں بُلایا۔ پردے دی کھچّن پابندی ہون کر کے اِنہاں اِک باریک پٹ دا دھاگا منگوایا۔ اِک سرا رانی دی بانہہ تے ناڑی کول بنھیا تے دوجا سرا اپنے ہتھ وچ لے کے ناڑی تے جوڑ علامتاں دیکھیاں تے پچھ لگان لئی کہیا۔ پر رانی ڈر گئی۔ اِنہاں کمرے وچ باریک سواہ (راکھ) وچھا کے رانی نوں ایس قول گذاریا۔ فیر اوس راکھ وچ پیراں دے نشان وچ اک تیز تے باریک نشتر رکھ کے رانی نوں کہیا۔ بڑی احتیاط نال مڑ دی پیریں اِنہاں قدماں دے نشان تے مڑ جاوے۔ رانی جد مڑ کے اپنے کمرے وچ پہنچی۔ تے نشتر لگن نال پھوڑ لگ گیا تے جیوں جیوں خون وگیا۔ چھاتی نوں آرام آ گیا۔

لالہ کنھیا لال مصنّف تاریخ لاہور نے ایہہ واقعہ حکیم درویش دی تھاں حکیم علاءالدین بانی مسجد وزیر خاں لاہور دا لکھیا اے۔

اردو لکھتاں خالق باری۔ اللہ باری آدر دا رنگ چڑھیا ہویا اے۔ لکھدے ہن

شافی حکمت رب پچھانا / دارو حکمت کیا بہانا!

نبض شناختن (ناڑی دی پچھان) سر لیکھ ہیٹھ لکھدے ہن:

اِس کے پاچھے ناڑی چال / سکھو رے بید پچھانیں کال!

مینڈک کون ہت کی کون / باجھوں پنڈت بوجھے کون

بول بارے لکھدے ہن:

پاچھے ناڑی دیکھے موت / بہا بید دا ایہو سوت

پیلا برن جے ہووے موت / کوب پت کا بوجھو ہوت

شام برن ہے بوجھو بھائی / رکت رکت میں لیتو بھائی

ستیا برن سلیکھم جوگ / سیکھو رے بید پچھانی روگ

حکیم درویش دا ایہہ مٹیا تخلص پنجابی فارسی دا شاعر سی۔ ایس نے ۱۱۱۱ھ وچ فارسی وچ ہیر رانجھن دا قصہ ہیر ماہی دے ناں ہیٹھ نظم کیتا اے۔ اوہ لکھدا اے:

در دیہہ کلاس نام آنجا / کردند مزار آں فلاتا

ہم بودم مشتہر ازیں پیش / مٹیا پسر حکیم درویش

کلاس والا دے حکیم درویش توں سوا لاہور وچ اک ہور حکیم درویش وی ہوئے ہن۔ اینہاں دا پورا ناں سید امیر بخش حسنی عرف سید محمود شاہ عرف حکیم درویش سی۔ اینہاں ۱۲۱۶ھ وچ کتاب دارالشفاء پنجابی شعراں وچ لکھی اے۔ اوہ گوجرانوالے دے حکیم درویش توں پہلے دو سو ورھے بعد ہوئے ہن۔ اینہاں دی بولی دے مطابق کوئی ستھری تے نرول ہے۔

دنداں دے زخم دے علاج بابت دارالشفا وچ لکھدے ہن:

اچن چیت جو آدمی ایہے کسے نوں آن / دند جو لگن اوس نوں ہوسی درد سجان

لگڑ نال کھ کچھو دے وچ مٹھا تیل رلا / درد تن ساری اوس نوں اُپر دیہہ بنھا

ہور ہر مل لون رلا کے لاکھیوں پائیں پا / اوہ بھی اُس ویلے دیوں زخم اُپر دیو واہ

جے سوچ پوے کجھ ایس فیل کرتوں اوہ دوا / مُردہ سنگ پھوڑ لے ہور گنڈھ دا کھ رلا

جیہی طرح گھوٹ منہ لیپ کریں توں آن / زخم دور ہو جاوسی ہوسی خیر سجان

کوی جلھن

نام جلھن قوم سندھو جٹ۔ پنڈ بھڈانہ ضلع امرت سر دے وسنیک۔ جہانگیر بادشاہ دے راج وچ جنم لیا تے شاہجہان دے سمے سمت ۱۶۹۴ء نوں چلانا کر گیا۔ اہی گاہی دا کم کردا سی۔ درویشی خیال تے نیک سبھاد سی۔ گورو صاحب دا سیوک سی۔ اماری ضلع امرت سر توں دکھن ول ۵ کوہ پرے ضلع دھالا نوشہرہ تحصیل ترنتارن وچ ایس دا گوردوارہ موجود اے۔ بشر میکالف اپنی لکھت "دی سکھ ریلیجن" جلد ۴ دے صفحہ ۱۴۳ تے لکھدے ہن کہ جلھن تے اوہدی دوستی راگی نے سری گورو ہرگوبند دے چرنیں لگ کے معرفت دا جام پیتا۔ ڈاکٹر موہن سنگھ جی ایم۔ اے پنجابی ساہت دا اتہاس وچ جلھن دی ۲۶۳ ساکھیاں تے ۴۴ بشن پدیاں دا ذکر کیتے ہن۔ پر جلھن دی جو کوتا گوربت پریس امرت سر نے چھاپی۔ اوس وچ ۲۹۲ ساکھیاں تے ۴۴ بشن پدے ہن جلھن دے کلام وچ دوہڑے۔ بشن پدے تے ساکھیاں ای ہن۔

جلھن دی شاعری ٹھیٹھ پنجابی اے۔ پر ایس وچ برج بھاشا۔ پوربی ہندی تے کتے کتے عربی فارسی دا رلا ضرور اے۔ کلام وچ سادگی روانی تے رس ڈھیر اے۔ کلام دا نمونہ :-

نکلے ہندیاں ڈھگے چارے وڈے ہو ہل واہیا ۔۔۔ بڈھے ہو کے مالا پھیری رب دا آکھا بھنبالیا
وڈا کیکر وڈھ کے جپ مال بنایا ۔۔۔ اچے تھے بہہ کے ٹھاہ ٹھاہ وجایا
لوکاں دیاں جپ مالیاں جلھن دا جپ مال
ساری عمر جپیندیاں اک نہ گھتا وال

روٹی پانی داناج، بارے اک بند سے

ان وہی ان لاڑا ان دا دیا سارا
ان موہا ان گاڑھا ان ہوئے ان ہتے۔ ۔۔۔ جلھن جس گھر نہ پکے نہ کوئی روے نہ کوئی ہتے

کھائے کنک تے پہنے پٹ ۔۔۔ اجہا رکیہہ کرے جلھن جٹ

مِتاں نوں نے گیاں توشاں دھیاں نوں نے گئے ہو۔ ۔۔۔ بڈھا بڈھی ایوں بیٹھے جیوں سنھ لاگئے

نعمت خان جان

نام دیوان نعمت خاں تخلص جان ۔ پیو داناں دیوان الف خاں قوم چوہان راجپوت ساکن فتح پور (داگرہ) جنم سنہ ۱۶۵۵ بکرمی دے نیڑے ۔ وفات سنہ ۱۷۲۹ بکرمی ۔
ایہناں دے وڈیرے راجہ کرم چند سن جہناں دی راجدھانی حصار تے اوہ دہرے آلے دوالے سی اوہ مسلمان ہو گئے ۔ ایہناں دا مسلمانی نام قائم خاں رکھیا گیا جس توں قائم خانی گوت چلی ۔ ایہناں دے پیو دیوان الف خاں نے اکبر تے جہانگیر دے سمے دیاں مختلف جنگاں (فتوحات) وچ ڈھیر حصہ لیا ۔ الف خاں دا پچھا پنجاب نال بڑا سی ۔ اینج دی اوہ اوہدی کانگڑے کولوں ہالوے تے اخیر پنجاب وچ ای رہیا ۔ تے ایتھے ای فوت ہویا ۔ اوہدے پتر نعمت خاں نے اوہدی دی وار نوں بیر رس دے سوہنے رنگ وچ لکھیا ۔ تے ایس داناں "دیوان الف خاں دی وار" لکھیا ۔ ایس وار دی بولی ٹھاٹھاں والی اے ۔ لہندی بولی دے لفظ ڈھیر ہن ۔ ایس نے ہندی وچ وی ۔ توں ودھ کتاباں لکھیاں جہناں دی فہرست اگرچند جی ناہٹہ بیکانیری نے "راجستھان بھارتی" کتاب وچ دتی اے ۔ ایس دی اوہ وار "دیوان الف خاں دی وار" اک تاریخی شے اے ۔ کوی وار نوں انج شروع کردا اے :-

پہلے اللہ سمرئیے جن جگت اُپجایا
بول جلادن کانسے دیکھے نہیں کایا
ماشٹ دے سادے نہیں جو کر سمجھایا
سوتی بیٹھے جان کر جس اوڑ خدایا

نام محمد بیچیے سبھناں سردار
پنتھ دکھایا دین دا سگلے سنسار
جنہاں کلمہ آکھیا تے لگے پار
دل وچ رکھی جن وفا تے ستی مار

جہانگیر اکبر بندا دی سلطانا
چار چک نو کھنڈ وچ فرمائی آنا
شاں دیہاں اپرے تیو جیوں بھانا
تیں دیہہ وچیا الف خاں چند چوہانا

داسے تیغیں قائم خاں کیسی گل کیتی
کیتی دھرتی مار کے تیغاں بل لیتی
ملو خاں ۔ کھیت پیغ چکنا ۔ بازی جیتی
کھدے خاں دی بانہہ گئی دل لے چلتی

عبد انسان ۸۲ ارتی ۔ سکھ گکان ۔ دلتلی ۔ ورتنا

محمد بخش نوروز

نام محمد بخش تخلص نوروز ۔ جیارک پور ریاست بہاول پور دے وسنیک ۔ اورنگ زیب دے زمانے دے کوی جاپدے ہن ۔ زیادہ حالات دا پتہ نہ چل سکیے ۔ ملتانی وانگ شعراں تے جو لکھا اے ۔ شعراں وچ سوز درد تے ترٹپ ڈھیر اے ۔ شنگار رس سوہنا نبھا یا اے ۔ ڈیوڑھ ہاشم شاہ نال رلدے جلدے ہن ۔ دو بڑے دی ونگی :۔

سولی چڑھی توں اُڑدی کیہیں جتھے سانگ دلاں دے اڑدے   ڈور نہ کھڑدے
جھل جھل چوٹاں مُنہ نہ موڑے زوری نہ وچھڑدے   ڈور نہ کھڑدے
ہک در کیہہ محبوباں دے بیا ڈکھ جھڑ جھول ودڑدے   ڈور نہ کھڑدے
سک ساقول دی ساڈے تت دل ڈبھدے سینے سڑدے   ڈور نہ کھڑدے

ہیک منایا ڈبھا مُڑ مُڑ سانگ پیو سے لتے   ڈیکھو سنتے
دل توں دوست دکھن دے آہے ڈیوا باجھ ادستے   ڈیکھو سنتے
کتھ چھوڑے سنگ سنگیاں دے رکھتہ چھوڑے جلتے ستے   ڈیکھو سنتے
او اوے گل یار دے مُکھڑے گوں گنوادی سکتے   ڈیکھو سنتے

سواہ پئے سر منیٹ ۔ بُرہ عشق جوانیاں پنڈاں   پیریں خار رہے یار برہوں کھوانی جتھ لتامیاں کنڈاں
تند فراق نہ یار ڈیوے سو سو گھنڈ پلنڈاں   نیوں نوروز بھانگا توڑے تڑتے تاقول گنڈاں

رُت آئی رخسار حسن تے گل پھُل کھلے تازہ   غنچہ سنگ تے رنگ گلابی گیا نرگس باناز ے
بُلبل قمری خوش حال سنائے میں وصال آوازے   دائم درد مندان کوں آوے ناز دے نال نیازے
نوبت عشق ہرا جہاندے ہڈ ہڈ نو آغاز سے   نوروز اسے عشق تندیلی درد اساں دم بازے

اک لوکاں دے تاکھڑے بیٹیاں برہوں دی بھائیں بلیاں   سڑگیا بن سڑ پیندا سے جیک ہوا ٹالی تلیاں !
یار نہ آن ممانیا اصلوں شہر اساڈے دیاں گلیاں   ڈیندیں منت کریندیں تھک گیاں پیراں جیاں تلیاں

نوروز آتے سہاوے ۔ ہک وار جواتھیاں ڈھلیاں

کوی پیلو

نام پیلو قوم دے مسلمان جٹ۔ پنڈ ویرووال تحصیل ترنتارن ضلع امرت سر دے رہن والے۔
جہانگیر تے شاہ جہان بادشاہ دے سمے وچ ہوئے۔ جد جوانی پُگی فقیری بانا پہن کے بار وَل چلے گئے۔ گورو ارجن دیو دے درشن وی کیتے۔
جد راوی توں پار لنگھے۔ مرزا صاحباں دے عشق دا چرچا نواں نواں سی۔ اینہاں مرزا صاحباں دی وار لکھی جیہڑی ڈُوماں تے مراثیاں دے مُنہ چڑھی۔ تے عشق مشک وانگوں کھنڈ گئی۔ ایہہ جاچ لاء اے کہ کوی نے صاحباں دی کجھ نِندیا کیتی اے۔ کیوں جو برخوردار نے لکھیا۔
پیلو دی رُوح نے کاں نوں پیلو وَل بھیجیا۔ کاں پُہنچیا تے اوس نوں پتہ لگا پیلو مر چکا اے۔ اوہ پیلو دی قبر تے جا کے وَین کرن لگا۔

جا اُڈ تا پیلو دی گور تے بانا پتر سیاہ ۔۔۔ اگوں پیلو مُنہ چڑا بولیا کاگا مسلمانی جا

اوہ سُن کے کاں برخوردار کول گیا تے فیر حافظ برخوردار نے اوہ قصہ لکھیا۔
پیلو دی مرزا صاحباں دی وار سر رچرڈ ٹیمپل نے اپنی کتاب لیجنڈز آف دی پنجاب وچ کجھ چھاپی اے۔
کلام وچ سوز تے روانی بڑی اے۔ تشبیہاں، استعارے تے محاورے سوہنے ورتے ہن۔ پیلو بارے میاں محمد سیف الملوک وچ لکھدے ہن۔

چھڑی چھیڑی گل اکھی لیکن جو اکھی سو تکھی ۔۔۔ پیلو ستھرا پہلے ہوئے بہت زمیں جد کجھی

میاں احمد یار یوسف زلیخا وچ لکھدے ہن۔

پیلو نال نہ ریس کسے دی اُس وچ سوز غضب دے ۔۔۔ سٹ نگاہ کیتی اُس پاسے کیسے فقیر خدا دے

حافظ برخوردار مرزا صاحباں وچ لکھدے ہن۔

یاد و ۔۔ نہیں برابری سَت شاعر قُبل کرن ۔۔۔ جنوں پنجاں پیراں دی تھاپناں کنڈیں دست دھرن

میاں محمد دے اکھن تے قاضی فضل حق پیلو نوں پیلو ستھرا لکھدے ہن (دیکھو پنجابی دربار جولائی ۱۹۲۵ء)
پر باوا بدھ سنگھ جی (پریم کہانی وچ) ایہہ نہیں مَنّدے۔ اوہ آکھدے ہن پیلو ستھرا اک ہندو سی۔ تے ہو سی۔

کلام دا نمونہ ۔ پیلو اک پنڈ دے کھوہ دا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن ؎

کانجن بدھا تکلا تکلے بدھا تِیر ، لٹھ پلا تا میلیا کرڑی گھت زنجیر
کپیاں مُڈھ دھتوریاں جیوں بادشاہ مُڈھ وزیر ، کُتا ہٹ ہٹ کرے رہیا جیوں در وچ کھڑا فقیر
ٹِنڈاں گیڑن گیڑیا بھر بھر ڈولھن نِیر

صاحباں دے ویاہ دی گل ٹُھندی اے تے صاحباں کرموں باہمن دا ترلا کرکے اوس نوں مرزے وَل بھیجدی اے ؎

توں سُن کرموں باہمناں کدی نہ آیوں کام ، گھوڑی دیاں تیرے چڑھن نوں سُنے کاٹھی اتے لگام
ہتھاں دیاں دیواں چوڑیاں تینوں گل دا دیواں انعام ، جھوٹی دیاں دُدھ پین نوں ہل دی زمیں انعام
جد لگ جیوے گی صاحباں منّے گی تیرا احسان ، پرسوں تیں نوں ویاہ نیہان تے پھیر کیہہ کماں گی آن

مہندی صاحباں دے ویاہ دی چِل مچھیں اپنی لا

کموں: اگوں کموں بولدا سچی دیاں سُنا ، چاہیاں کوہاں دا پینڈا کون آوے کون جا
گھر مرزے دے ہے استری سُنی او بری بلا ، سونکی اُتے سونکن پئی دیوے لیوے اوہ وندا
چھڈ دے پرانے جٹ دی دوستی نویں کموں نال لا ، گھر وچ لاوے دوستی بنے عشق گماں!
صاحباں: اگوں صاحباں بول دی منہ تیرے سواہ ، ماراں چھیڑ غضب دی دیواں عقل گوا
خبر ہو جائے میرے باپ نوں تینوں شہروں دین اجاڑ ، خبر ہو جائے ویر شمیر نوں تینوں کرسن آ مار
گھنی آں میں تیری پوتری ہو گیا ایں رن بنا ، گل وچ پھیری بھیوے باپ دی تینوں سمجھ کے لسوڑ منکا

کموں اوہ گل سُن کے گھبرایا تے آکھن لگا:

او گناہ میرا بخش دے صاحباں جتھے گھلیں اوتھے جاں ، ڈورا لگا افیم دا میری عقل ٹھکانے نال
میں ہاں بھولا غریب ہاں میری رکھو دھولیاں دی لاج ، او دسی راتیں اٹھ کے ٹُریوں کھرلاں دی راہ!
اخیر کموں باہمن صاحباں دا سنیہا لے کے جاندا اے تے مرزے نوں کہندا اے ...
میں بھیجیا صاحباں دا آگیا تو چھیتی ہو تیار

مرزا تیار ہو کے ٹُرن لگدا اے تے ماں منع کردی اے ۔ کہندی اے ؎

بُرے سیالاں دے معاملے بُری سیالاں دی راہ ، بُریاں سیالاں دیاں عورتاں جادو لیندیاں پا
کوٹھے کھیڑے کھاندیاں میرے بھانے تیل نہ پا ، رن دی خاطر چلیا ایں آویں جان گنوا

مرزا اُٹھ ویندا اے ؎

کڈھ کلیجہ نئے گئی خان کھیوے دی دھی ۔۔ گُھوگرِ لیاں مینڈھیاں رنگ جو گوری سی

جے ویندے پیالہ زہر دا مرزا پیندا پی ۔۔ سپے مارسے برچھی کس کے گوری تہ کرسال سی

پیو نے سمجھایا ؎

چڑھدے مرزے خان نوں پیو اُجھل دیندا مت ۔۔ بُھکھڑ ستاں دی دوستی ٹھکریں جھماں دی چھت

جس کے لاون یاریاں رو کے ویندیاں کس

جس گھر لیتیے دوستی مول نہ گھتیے لت ۔۔ نکیں مجھ نہ آوندی وَتّیں منداں دی رہ پت

پیلو مرزے دی گھوڑی بابت لکھدا اے ؎

ٹُم بکی دے کھڑکدے جیوں آہرن پین وداں ۔۔ ڈُم بکی دی یوں پھرے جیوں چوری کرے غلام

ماجھا بیڑی وچ ہیر دے پلنگ تے تشا کر ہیر آئی۔ ایسے طرح مرزا پیلو دے گھر تشا تے او صاحباں نوں لے کے آئی۔

صاحباں پیلو توں پچھدی اے تے فیر پیہان کے آپے ای جواب دیندی اے۔

چیرے والا چھوکرا پیلو اندر کون پیا ۔۔ مرزا پھل گلاب دا میری جھولی ٹٹ پیا

صاحباں نوں اُدھال کے لیجاندی مرزا آوندا اے تے صاحباں اوہدی ماڑی جئی تیر بکی ویکھ کے آکھدی اے

؎ ماڑی تیری تیر کی لیایاں ایں کھڑدوں ٹور ۔۔ مُنگا اے ایہا چوکھٹا کالوں کھابن گھنگھوڑ

بے گھر نہیں سی تیرے باپ دے منگ لیاوندوں ہور

مرزا حوصلہ دیندا اے تے آکھدا اے ؎

کن لمے کھُر تیپلے ڈُم بکی دی سیاہ ۔۔ ویکھ کے ماڑی تیر نوں دل وچ جھوٹ نہ پا

پہلوں ماراں ویر تیرے ودھی گھٹے دے تنگ ۔۔ تیجی ماراں جوڑ کے جیہدی ایں توں منگ

شاعر قصے دا انجام ایتھ کردا اے

یہ یہ کٹیاں جٹاں لگ گئے دیوان ۔۔ مرزا ماریا بلک الموت دا گنجھ ماریا آجنوں گمان

وچ قبراں دے چھپ گیا مرزا سوہنا جوان ۔۔ او قصہ پیلو شاعر جوڑیا جیہنوں جانے جگ جہان

حافظ برخوردار

نام برخوردار، قوم جٹ رانجھا۔ تخلص حافظ۔ رانجھے دے پنڈ تخت ہزارہ دے نیڑے پنڈ مسلمانی ضلع گوجرانوالہ
جم [illegible] دے نیڑے تیڑے۔

تخت ہزارہ دے کول پنڈ مسلمانی دے رہن والے سن۔ جد ذرا جوان ہوئے تے لاہور گئے پر اتھوں
دی ہوا راس نہ آئی تے سیالکوٹ چلے گئے۔ تے آخر عمر تک اوتھے ای رہے۔

قرآن مجید دے حافظ سن۔ ساری عمر لوکاں نوں پڑھاؤن، وعظ نصیحت کرن تے شاعری کرن وچ گزار
چھڈی۔ اوہ اپنے استاد دا نام مولوی عبدالحکیم ساکن جہان آباد لکھدے ہن۔ ایہ مولوی عبدالحکیم سیالکوٹی
وی ہو سکدے ہن۔ پر اوہ ۱۰۶۸ھ وچ فوت ہو گئے سن۔ اوہ اپنے قصہ فرائض ہندی لکھن دا سنہ ۱۰۸۱ھ
وچ لکھدے ہن۔

جوڑے فرائض ہندوی وچ جہان آباد — جاں ہویا الطاف تمہیدا ہوہ کیتی استاد
اوس ناں عبدالحکیم ہے۔ ہویا اس گمان — فرائض پڑھے جس تھیں ثابت ہویا بیان

جہان آباد ضلع سرگودھا (شاہپور) دا اک مشہور پنڈ اے۔ تے تخت ہزارہ دے اتھوں نیڑے ای اے۔
میاں محمد اپنی کتاب سیف الملوک وچ تے احمد یار اپنی کتاب یوسف زلیخا وچ ایہناں
دا ذکر کیتا ہے۔ پر اوہ کجھ صحیح نہیں جاپدا۔ میاں محمد لکھدے ہن۔

رانجھا برخوردار سخن دا بلبل باغ سخن دی — شعر اوہدا جیویں ماؤ قبر نال آئے باس چمن دی
رانجھا برخوردار مصنف گوجرانوالے چڑی — ہر ہر بیت اوہدا موتی، جیویں مندری وچ نگ جڑی

جیہڑی تول مراد سفید دی اے۔ تے چیٹ جنجال ضلع سیالکوٹ پنڈ وچ اے۔ ہو سکدا اے حافظ ہوراں
دی قبر ایس پنڈ وچ ہووے۔ میاں احمد یار لکھدے ہن۔

لوکاں دے پئے قصے جوڑے پڑھے جنہاں دیاں — پر گل ونج نہ تے وی حافظ مسلمانی والے!
تک ہی ریہے وچ حقیقت لکھی اوس کمالی — ہر ہر نی ہورن اوہ دی جانے جیہڑا کہن والی
سخن اشعر نہ حافظ جیہا۔ تول پیا اس مٹی!

سچ جاپدا اے۔ کہ حافظ صاحب نے سسی پنوں تے مرزا صاحباں دے قصے جوڑ کے ہن سے

پر ایس دے بعد شنگار رس دا لکھیرا چھڈ کے شانت رس دا پلہ پھڑ لیا۔ تے مذہبی قصے کتاباں لکھنیاں شروع کیتیاں۔ تے ایس سمیں اک رئیس نواب جعفر خاں دے آکھن تے قصہ یوسف زلیخا دی لکھیا۔

سسی پنوں تے مرزا صاحباں دا لکھت رنگ بڑا اِل دا جھل دا اے۔ سسی پنوں وچ شاعر نے اپنا تخلص صرف حافظ ای ورتیا اے۔ پر مرزا صاحباں وچ "برخوردار" دی ورتیا اے۔

سسی پنوں تے مرزا صاحباں توں بعد ایہناں دے ڈھیر سارے مذہبی قصے کتاباں لکھیاں ہن جو اہ ہن "نحو العلوم۔ بحر العلوم۔ شمس العلوم۔ مفتاح الفضل۔ فقہ اجمال۔ نجات المسلمین۔ بیان سایہ۔ رسالہ نماز سی حرفی۔ قصہ کھیتری۔ مفتاح السعادت۔ تنبیہ المفسدین۔ مفتاح السعادت۔ میزان شریعت۔ حرف الفلاح۔ سراج المعاملات۔ ترجمہ قصیدہ غوثیہ۔ فرائض ہندی۔ قصہ یوسف زلیخا۔

ایہناں دی سوچی (فہرست) قاضی فضل حق نے اپنے اک لیکھ وچ دتی اے۔ اُہ لکھدے ہن کہ اوہ سب کتاباں میرے کول موجود ہن۔ تے ایہناں دا ناں اُنہاں "انواع برخوردار" لکھیا اے۔ (دیکھو پنجابی دربار ستمبر ۲۹ء)

قصہ کھیتری عام بازار وچ چھپیا ملدا اے۔ اہ اک چودہ شعراں دی اصلاحی نظم اے۔ الدنیا مزرعۃ الآخرۃ دی تفسیر اے۔ ایہدا پہلا شعر اہ اے ؎

دنیا کھیتی آخر سیتی خود حضرت فرمائے	جیہا اس وچ بیجے کوئی تیہا ہی پھل پائے
جے توں اس نوں نال محبت بیجیں اَج رلائے	بہلکے ہو سر اتیرے تائیں بوبل لگے کھلوئے

تے آخری شعر اے ؎

رحمت رب دی سنے کر تکیہ حافظ برخوردارا	برکت کلمے پاک نبی دی اُمت دا چھٹکارا

اہ مذہبی قصے کتاباں سنہ ۱۲۰۸ھ توں سنہ ۱۲۱۰ھ ہجری دی لکھت ہن۔ قصہ یوسف زلیخا سنہ ۱۲۱۰ھ دی لکھت اے۔ جیہڑا اک رئیس نواب جعفر خاں دے کہن تے لکھیا۔ تے اوس چوکھا انعام دتا۔ آپ لکھدے ہن۔

قصہ جوڑ مرتب کیتا برخوردار وچارے!	جاں نوے سال ہزارے اتے کامل گذرے سارے
میں خیال نہ نال پڑھے تے چُن چُن ڈُھنڈ لگانے	تاں اہ ہار مرتب ہویا عالمگیر زمانے
نواب جعفر خاں خواہش کیتی تاں اہ قصہ بنیا	ظاہر باطن راضی ہوئے جاں اہ پڑھیا سُنیا
اِک زمین عنایت کیتی بیگھے ست پچھانیں	جوڑا گھوڑا نقد دتا یا سو روپیہ جانیں

قاضی فضل حق لکھدے ہن۔ اہ نواب جعفر خاں اورنگ زیب دے وزیر نہیں سن۔ کیوں اُہ سنہ ۱۲۰۸ھ وچ فوت ہو چکے سن۔ تے اہ قصہ سنہ ۱۲۱۰ھ وچ لکھیا۔ تے انعام پایا" (پنجابی دربار ستمبر ۲۹ء)

برخوردار اپنی قوم تے پنڈ بارے مرزا صاحباں وچ اک تھاں لکھدے ہن ؎

اگوں پیلو منہ چڑھ بولیا کاگا مسلمانی جا — اوتھے حافظ برخوردار نوں دل وچ پیریں پا
جٹ ویری ہویا جٹ دا حافظ کہے سو وار — جو دشمن ہندے عاشقاں لعنت تنہاں ہزار

اس توں صاف جاپدا اے۔ کہ حافظ توں پہلاں پیلو جٹ ہویا اے۔ جس مرزا صاحباں دا قصہ لکھیا تے جس وچ صاحباں دے عشق دی نندیا کیتی۔ ایس تے صاحباں دی روح نے سفنے وچ حافظ نوں اوس قصے دا توڑ لکھن لئی کہیا تے حافظ نے جوش وچ اس تے چوٹ بازی کیتی۔ پر فیر خیال آگیا۔ کہ مرے ہوئے نال ضد پانا کاہدا۔ تے اہ لکھ کے ہار من لئی کہ

یاروں پیلو نال برابری شاعر بحث کرین — جس نوں پنجاب پیراں دی تھاپیاں کون جس سٹ دھرین

سسی تے مرزا صاحباں دی بولی ٹھیٹھ پنجابی اے۔ لہندی بولی دے نال ہندی دے الفاظ تے کجھ ملتانی دے رجوڑ ہندے ہن۔ زبان وچ سوز تے تڑپ اے۔

سسی دے پیو آدم جام تے اوہدی رانی (استری) اولاد دی سِک وچ رہندے ہن۔ شاعر لکھدا اے ؎

آکھن آدم جام دا روشن تھیوے گیت — رت گھر تسدے اندھیرے بال نہ کیڈے جت
اوہ سُتی سیج تے ہنجو روون رت — ربا سپ نہ گھر پساریا بوند نہ پیا تت
حافظ جے رب آپنے مہر نے نظر کوں کرے — ٹھکے ڈھینگر قدرتی کریا رب ہرے
رب بھریاں نوں کرما سکھنے خالی پھیر بھرے — یارہ جیڈی قدرت رب نوں اوہیا زندہ جیے

آدم جام نے نجومیاں دے کہن تے سسی نوں پنجرے وچ پاکے روہڑ دتا۔ تے پنجرا اتے دھوبی دے ہتھ لگا ؎

اتے آندا پنجرا کپڑے وچ چھپا — اوہناں اندر ویکھ کے پھولیا دل وچ رب دھیا
سسی وت انگوٹھا چگھیا پیو دُدھ سوا — اُسدی ڈٹھی صورت دھوبیاں شدھ بدھ گیا گوا
ربا عرشوں لتھی پتلی یا اِہ حور پری — کت بدھ ساتھوں وچھڑی کت بدھ ندی پئی
سانوں آہی باندا اولاد دی گھریوں ہوندی — اِہ بخشی تیری ربا اساں سر تے جھل لئی
ہور لعل جواہر مال زر آگے دیا سنبھال — پرچا ہویا دل دھوبیاں دل پرچاون بال
دھوبن تھیں پر اچھلیا مہر محبت نال — دھوبی دھوندے یانی جھل لگا کے ڈال

تشبیہاں تے استعارے سوہنے ورتے ہن۔ جویں ؎

اِک ترب نہ چاہن اپنا کچ اکھیاں آوے نِردھ　　　تام گُھتے دا موتی رکھیئے بر ہر کو آکھس توڑ

پنوں بھرانواں دی قید توں چھُٹ کے آوندا اے تے راہ وچ نویں قبر ویکھ کے آجڑی نوں پُچھدا اے۔

پنوں پُچھے بھائی آجڑی دس اساں اِہ گل　　　اِہ گور نویں اِس راہ تے اَج ہوئی کر گل

اگوں آجڑی کہندا اے ؎

سیاں اُچی لمی پتلی نکے لک جوان　　　نام سسی دھی جام دی ہوئی بر ہوندے مان

اِہ پنوں پنوں کر مرگئی اساں کھیاں تی جان　　　.. .. ..

قصے دا انجام شاعر اِنج کردا اے

اُہ سکے نال الاوے پانی گور دو چار　　　ویکھ قدرت ڈٹھی رب دی پیا حیالی زار

اُہ دونویں جیوے یا موئے جانے آپ اللہ　　　پر حافظ سُنکے گلاں خلق توں ہویا تنگ اگم:

مرزا صاحباں دا بجروتی اِہوا اے۔ شاعر صاحباں دے حسن دی تعریف کردا آکھدا اے۔

صاحباں رنگ مجیٹھ دا جیوں جوبن ہٹ بگن　　　اُہدی جُتی نے دو اتیاں دو لٹکاں جوگ جگن

اُسدا قد سلیم تن وچ تر گل وٹ پرون　　　اتے نک کنڈی دا پیلا زلفاں ناگ بلمن

اُہدیاں سرخ لباں وند اُجلے جیویں موتی لال لشکن　　　جاں گل کریندی ہس کے مونہوں پھل جھڑن

صاحباں دے تکھے نین کٹاریاں بیر گھا کرن　　　جیوں تیزی سورج سامنے لاٹاں بلن چمکن

اُہدے پٹ چندن دیاں گیلیاں جیگے شک تغ زن　　　اُسدی دھُنی ٹنگ شراب دی عاشق گھٹ پیون

اُسدے سینے تے دو ڈبیاں عاشق مست کرن　　　اُپر بھوتھیں کالے دال تلیئر چوگ مچگن!

مرزے دی ماں مرزے نوں جان توں منع کردی اے۔ حافظ لکھدا اے ؎

چڑھدے مرزے خان نوں گول ماں دیوے مت　　　جا کے بیگانی نار نوں مونہ کھ پادے ہتھ!

نکھیں ہتھ نہ آوندی دانشمنداں دی پت　　　ہیں بکرا دیساں بیر دا جو گھر آوے مُڑ رت

جد مرزا جنگل وچ گھر گیا۔ تے بے شبھیا رب وسا ہو کے ماریا جلیبا اوس کہیا ؎

بُرا کیتوئی صاحباں مرا ترکش ٹنگیوای جنڈ　　　مرا جیوں بہت محال ہے پر توں دی ہوسیں رنڈ

یوسف زلیخا وچ ہندی دی تھاں عربی فارسی دے لفظ آگئے ہن۔

حافظ معزالدین

نام معزالدین تخلص حافظ - لاہور دے وسنیک مسیت سبھراواں لاہور دے امام - جہانگیر تے شاہجہان بادشاہ دے سمے ہوئے -

مناکھے (حافظ) سن - پر بڑے علم عقل والے - مسیت دی امامت نال وعظ نصیحت کر کے تے بالاں نوں قرآن مجید پڑھ کے گزارہ کر دے سن - شاہجہان دے وزیر سعد اللہ خان دے پتر نے لاہور وچ پتھر والی حویلی بنوائی - سعد اللہ خان ایتھے آ کے پتر کول ٹھہر دے سے - مولوی معزالدین نال اُنہاں دی ایتھے آون جان نال واقفی ہوئی تے خان سعد اللہ نے آپ نوں قصیدہ امالی دی پنجابی وچ شرح (اُلتھا) لکھن دی فرمائش کیتی - آپ خود لکھدے ہن

اس عربی تھیں ہندی کیجے   سبھے خلق سوکھے سمجھے!
خان سعد اللہ نے فرمایا   قصیدہ شرح امالی اے

تاں میں اہ تصنیف جو کیتی   سبھراواں دی بیٹھ مسیتی
اہ آسان ہوئی میں اُتے   کیتا کرم تعالیٰ اے

دو ساناں کم صدیاں یاراں   بعد نبوت سال شماراں
شہر جمادی الاول ماہیں   تاریخ ستاراں روز پچھانیں
وار آدینہ - تم تصنیف   وقت دوپہر زوالی اے

ہے اُو بے پرواہ الٰہی   نہ اُسدی کوئی صورت آہی
نہ اُس پتر دھی نہ کائی   نہ رب بابا نہ رب مائی
نہ رب خویش قبیلہ کوئی   نہ رب اہل عیالی اے

ستھرا شاہ

نام ستھرا شاہ تخلص ستھرا۔ گورو ہرگوبند جی دے انتلے سمے ۱۶۱۵ء وچ پٹیالہ دے ایک پنڈ وچ پیدا ہویا۔ باوا بدھ سنگھ جی لکھدے ہن۔ جد اِہ پیدا ہویا اِہدے منہ وچ دند سن۔ گھر دیاں آفات سمجھ کے باہر سُٹ پایا۔ اوتھے اِک کُتی اپنے بچیاں نوں لئی بیٹھی سی۔ اِہ وی اُہناں وچ رل گیا۔ تے کتوریاں دے نال کُتی دا تھن چُنگھ کے پلدا رہیا۔ اِک دن گورو ہرگوبند جی ادھروں لنگھے۔ اِہ اچرج نظارہ دیکھ کے آپ دے دل تے اثر ہویا۔ آپ نے ستھرے نوں منگوا لیا تے سنگھی تھاں وچ پلن لئی سونپ دتا۔

ستھرا بال پن توں بڑا مخولیا تے شوخ سی۔ ایس بڑی لمی عمر بھوگی۔ تے گورو ہرگوبند توں لے کے گورو گوبند سنگھ تک ہر گورو دے درشن کرن تے اُہناں دی سنگت وچ رہن دی وڈیائی حاصل کیتی۔ گورو گوبند سنگھ نے ستھرے دی خواہش مطابق حکم دتا۔ کہ ہر سکھ ستھرے دے سیوک نوں نانک شاہی دو پیسے دیا کرے۔ اِہ رواج ڈھیر چر رہیا۔ جد کوئی ستھرا ڈنڈے وجاندا کسے سکھ پاس جاندا اُہ جھٹ گورو جی دے حکم مطابق دو پیسے دیندا۔ اِہ رسم ہُن وی جاری اے۔

ستھرے دی کویتا وچ مخولیہ رنگ وی اے۔ تے تصوف وی۔ شعراں وچ پکیائی۔ جنتر وچ جان۔ تے کلام وچ رس اے۔ نمونہ

آر گنگا پار گنگا وچ ہیں تے توں! لہناں لیناں ستھریاں ناسیں دے کے دھوں

لوک ڈراون کارنے کیہہ توں بھیکھ بنایا نہ اُدم ٹکڑا کھاونا باوا نام سدایا
جیوں جیوں چڑھن نہ ریاں تیوں تیوں ترہندا جا دے دعائیں کھلیاں اگلی گل نہ کا

ڈھول وجے گھر لُٹیئے لوکی کہن ویاہ صاحب اتھے نہ بھیجیو ہویا مکھ سیاہ
جت دن لیکھا منگیئے گل پئو منہ گھاہ ستھریا راہوں کھُتھیا وڈیاں نوں واہ

بھائی گورداس

بھائی گورداس تیسرے گورو امرداس جی دے بھتیجے۔ ذات بھلّا کھتری۔ گوئندوال دا امرت سر) وچ جنم لیا۔ جنم ۱۵۵۹ء وفات ۱۶۳۷ء مطابق ۷ اراسوج ۱۶۸۶ بکرم۔ سنسکرت۔ فارسی تے ہندی دی تعلیم رجویں حاصل کیتی۔ شاعر چنگا مندا سی۔ اہناں ۳۹ واراں تے ۵۵۶ کبت سویئے لکھے۔ واراں پنجابی وچ ہن تے کبت سویئے ہندی وچ۔ اہناں اپنی کوتا نوں سکھی پرچار لئی بڑا کم لیا اے۔ کوتا وچ قدرتی نظاریاں تے بے جان شیواں توں وڈے سبق لئے۔ یخوں گورو ارجن دیو نے گرنتھ صاحب دی لکھت تے جوڑائی دا کم آپ توں کرایا۔ آپ دے کلام وچ پڑھن تے بیان وچ لوچ اے۔ سادگی تے بھائی ڈُلھ ڈُلھ پیندی اے۔ محاورے۔ اکھاناں تے تشبیہاں سوہنیاں ورتیاں ہن۔ نمونہ

گدڑ داکھ نہ اپڑے آکھے تھُوہ کوڑی!
نچن نچ نہ جانے آکھے بھُوئیں سوڑی
بولے اگے گاویئے بہروں سو گوڑی
ہنساں نال ٹٹیہڑی کیویں پہنچے دوڑی
ساون ون ہریاولے اک ججھے روڑی
بے مُکھ سُکھ نہ دیکھیے جیوں چھُٹڑ چھوڑی

آپ دے شعراں توں معلوم ہُندا اے کہ آپ دا علم تے تجربہ ڈھیر سی۔ رب دے رنگ وسدے ہن۔ اک شے دوجی نال مل کے کیہ کجھ بن جاندی اے سو

سوئی تانبا رانگ سنگ کینہا ہوئی! سوئی تانبا جست مل پتل او لوئی
سوئی سیسے سنگتی بھنگار بھلوئی تانبا پارس پرسیاں ہوئی کنچن سوئی
سوئی تانبا بھسم کر ادکھد کر بھوئی آپو آپ ودتدا سنگت گن گوئی

جیوں لوہڑی پیچ انگلی پیندی چھاپ مل وڈیائی لوہڑی گھن پر بوند جیوں پرگٹ موتی سپ سمائی

لوہڑی بوٹی کبرے متھے ٹکا سوبھا پائی — لوہڑی پارس پتھری اشٹ دھات کنچن کروائی
جیوں من لوہڑے سپ سر — دیکھے ٹک ٹک لوک ڈکائی!
جان رساں پاریوں — رتی مل نہ جائے ملائی
آپ گنائے نہ آپ گنائی

دنیا دے پریمیاں دی مثال دے کے آکھدے ہن سے

لیلی مجنوں عاشقی جوہ چسکی جاتی — سورٹھ بیجا گا دیئے جس سگھڑا داتی!
مہینوال نوں سوہنی نے تردی راتی! — رانجھا ہیر نکھانئے اوہ پرم پراتی
پیر مریداں پرہڑی گاون پرکھاتی

"وڈیاں" دے عنوان ہیٹھ لکھدے ہن

ہوئے وڈیاں جگ وچ بیج تن لکھ نال رلایا
بوٹی ہو کپاہ دی ٹینڈے ہس ہس آپ کھڑایا
دو پڑ دین دیبیا توں توں کر تنب تنبایا
پنجن پنج اڈایا کر کر گوہڑے سوت کتایا
تن آن کھنب چڑھائے دے دے ذکھ دھوا رنگایا
تینچی کٹن کٹیا ٹوٹی دھاگے جوڑ سوایا! سبھی کجن ہو کجایا

(وار چوتھی پوڑی ۱۰)

ے اشٹ دھات اٹھ دھاتاں مل کے سونا بن جاندیاں ہو۔

گورو تیغ بہادر

ناویں گورو تیغ بہادر جہیوں گورو ہرگوبند جی دے سب توں چھوٹے پتر اورنگ زیب بادشاہ دے سمے امرتسر وچ ۱۶۷۸ بکرمی مطابق ۱۶۲۱ء وچ پیدا ہوئے۔ ۱۷۲۱ بکرمی مطابق ۱۶۶۴ء نوں گور گدی تے بیٹھے۔ آپ دے بھرا سوڈھی سورج مل نے آپ دی مخالفت شروع کر دتی۔ آپ ۱۶۶۵ء وچ انندپور ضلع ہوشیارپور چلے گئے۔ آپ دے تایاں (مخالفاں) دھیرمل تے رام رائے نے آپ نوں دکھ پہچاون دی پوری کوشش کیتی۔ آخر آپ چوراسی ورھے دی عمر وچ دلی دے مقام تے ۱۷۳۲ بکرمی مطابق ۱۶۷۵ء وچ شہید کر دتے گئے۔ آپ اپنی یادگار اک پتر گورو گوبند سنگھ چھڈ گئے۔

آپ دا کلام زیادہ تر ہندی نما پنجابی، پوربی تے ہندی بولی وچ اے۔ خیال ہندو سکھ فلسفے دے مطابق ہن۔ آپ خدا وچ یقین رکھدے سن۔ مخلوق نوں اک ربی کھیڈ سمجھدے سن۔ تے اوسے مالک دے گن گاوندے اَتے لوکاں نوں وی اوسے کار چلنی بخشی۔ بدی برائی توں بچن دی تلقین کردے رہے۔
کلام دی ونگی ؎

سادھو رچنا رام بنائی
اک بنسے اک استھر مانے اچرج لکھیو نہ جائی — کام کرودھ موہ بس پرانی ہر مورت بسرائی!
جھوٹا تن ساچا کر مانیو جیوں سپنا[۲] رینائی[۱] — جو دیسے سو سگل بناسے جیوں بادر[۳] کی چھائی!
جن نانک جگ جانیو متھیا رہیو رام سرنائی

کہہ نانک ہر بھج منا جیہ بدھ جل کو مین[۴]

جیہہ مایا ممتا تجی سبھ تے بھیو اداس
کہہ نانک سن رے منا تیہہ گھٹ برہم نواس

۱؎ رات ۲؎ خواب ۳؎ بادل ۴؎ مچھلی۔

سُلطان باہُوؒ

نام سُلطان باہو۔ پیو دا نام بازید محمدؒ۔ پنڈ شور کوٹ (جھنگ) دے وسنیک جنم ۱۰۳۹ھ مطابق ۱۶۲۹ء وفات ۱۱۰۲ھ مطابق ۱۶۹۱ء جمادی الثانی ۱۱۰۲ھ جمعہ دے دن۔ ماپیاں نے نام باہو (اللہ دے نال) رکھیا۔

جماندرو ولی تے اللہ لوک۔ اِہناں بارے اِک روایت اے۔ کہ پیراں پیرنا نگوں عمر دے پہلے دِنہے جد ابے اِل دا دُدھ پیندے سَن۔ رمضان دا مہینہ آیا۔ تے اِہناں سارا سارا دن دودھ نہ پیتا۔

اِہناں دے والد چنگے زمیندار سَن۔ جد اوہ ذرا جوان ہوئے اِہناں نوں چاہیا کہ سلطان باہو نوں وی زمینداری کول لا دتا جاندا۔ پر اوہ سبھ کجھ چھڈ چھڈا کے علم دی بھال وچ گئے تے حضرت داتا گنج بخش دے مزار تے جا کے چلہ کٹیا۔ ایتھوں شاہ حبیب (غالباً مدراس ضلع) [illegible] تیاگن دا حکم کیتا۔ اوہ حکم من کے دِلی چلے گئے۔ تے عبدالرحمن دہلوی دے مرید ہو گئے۔

عربی فارسی دی رجویں تعلیم پائی۔ تصوّف دے سمندر وچ سوہنیاں تاریاں لائیاں۔ تے ایس سمندر دی تہ وچوں جیہڑے موتی پائے۔ اِہناں نوں اپنی علمیت تے قابلیت دی ربی ذات نال گھڑ سوار کے پیش کیتا۔ اِہناں فارسی وار تاثے کوتاہ وچ ۱۴۰ دے قریب کتاباں تصوّف تے لکھیاں جویں:۔

شمس العارفین۔ مفتاح العارفین۔ محکم الفقراء۔ عین الفقراء۔ امیر الکونین۔ دیوان باہو۔ عقل بیدار۔ گنج الاسرار۔ غیرہ تے اِہدے نال پنجاب دے اِہناں وسنیکاں نوں جیہڑے عربی۔ فارسی سمجھن دی بُدھ نہیں رکھدے سن پنجابی بیتاں وچ کجھ خیال پیش کیتے۔

اِہناں دے کلام وچ بھاویں شاہ حسین والی ہُوک یا عاجزی نہ بہ بھیں۔ پر رب منکھ دی الحبیدتا نوں ورساؤن والے باہو نے سادہ پر زوردار انطال وچ نفس نوں مارن تے اپنے من اندر جھاتی پاون دی پریرنا کیتی اے۔ بولی کیندری (مرکزی) تے ٹکسالی اے۔ تے ایس تے ہندی۔ ملتانی تے فارسی شبداں دی پان چڑھی ہوئی اے۔

اپنے بعد چار تیویاں آٹھ پُتر تے معرفت دا خزانہ اپنی یادگار چھڈ گئے۔ اوہ حسب نسب وچوں پیراں پیر سید عبدالقادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ دی لڑی جوڑ سَن۔

نمونہ:

الف۔ اللہ چنبے دی بوٹی مرشد میرے من لائی ہو — نفی اثبات دا پانی ملیس ہر رگے ہر جائی ہو
اندر بوٹی مشک مچایا جاں پھلن پر آئی ہو — جیوے مرشد تاں باہو جیں ایہ بوٹی لائی ہو

ج۔ چڑھ چناں توں کر رشنائی ذکر کریندے تارے ہو — گلیاں دے وچ پھرن نمانے لعلاں دے ونجارے ہو
شالا مسافر کوئی نہ تھیوے ککھ جنہاں تے بھارے ہو — تاڑی مار اڈا نہ باہو اسیں آپے اڈن ہارے ہو

پ۔ پڑھ پڑھ علم ہزار کتاباں عالم ہوئے سارے ہو — اک حرف عشق دا ناپڑھیا جانن بھلے پھرن بچارے ہو
اک نگاہ جے عاشق ویکھے لکھ ہزاراں تارے ہو — لکھ نگاہ جے عالم ویکھے کدھی چاڑھے ہو
عشق عقل وچ منزل بھاری سیاں کوہاں دے پاڑے ہو — عشق نہ جنہاں خریدیا باہو دوہیں جہانیں ہارے ہو

ع۔ عاشق پڑھن نماز پریم دی جس وچ حرف نہ کوئی ہو — جیہا کیہا اوہ نیت نہ سکے اوتھے درد منداں دل ڈھوئی ہو
اکھیں نیر تے خون جگر دا اوتھے وضو پاک کریوئی ہو — باہو جیہنے نہتے تے بونجھ نہ پھر کن خاص دی موئی ہو

الف۔ ایہہ تن میرا چشماں ہووے میں مرشد ویکھ نہ رجاں ہو — لوں لوں دے مڈھ لکھ لکھ چشماں اک کھولاں اک کجاں ہو
اتنیاں ڈٹھیاں صبر نہ آوے ہور کتے ول بھجاں ہو — مرشد میرا دیدار ہے باہو مینوں لکھ کروڑاں حجاں ہو

ب۔ بے ادباں نہ سار ادب دی گئے ادباں تھیں وانجے ہو — جیہڑے تھاں مٹی دے بھانڈے کدی نہ بندے کانجے ہو
جو ڈھو قدیم دے کھیڑے آہے کدی نہ ہندے رانجھے ہو — جیں دل حضور نہ منگیا باہو دوہیں جہانیں وانجے ہو

م۔ مذہباں والے دروازے اچے راہ ربانی موری ہو — پنڈتاں تے ملوانیاں کولوں چھپ چھپ لنگھدے چوری ہو
اڈیاں مارن کرن بکھیڑے درد منداں دیاں گھوری ہو
باہو چل اتھائیں رہیے جتھے دعویٰ کسے نہ ہوری ہو

الف ۔ اک دم مرن تے لکھ دم ویکھی اک دم دے بارے مردے ہو
لائیں لا اُنہ قید کیہ جانن جیہڑے محرم ناہیں ہر دے ہو
اک دم پچھے جنم گوایا چور بنے گھر گھر دے ہو
سو کیوں دھکے کھاون باہو جیہڑے طالب سچے در دے ہو

الف ۔ او تن رب سچے دا حجرہ وچ پا فقیرا جھاتی ہو
شوق واد دیوا بال ہنیرے تاں لبھے وست کھڑاتی ہو
نہ کر منت خواج خضر دی تیرے اندر آب حیاتی ہو
مرن تھیں مر رہے اگے باہو جنہاں حق دی رمز پچھاتی ہو

ی ۔ یار یگانہ مل سی تینوں جے سر دی بازی لائیں ہو
نال تصور اسم اللہ دے دم نوں قید لگائیں ہو
عشق اللہ وچ ہو مستانہ ہو ہو سدا الائیں ہو
ذاتے نال جاں ذاتے رلیا تد باہو نام سدائیں ہو

چ ۔ چڑھ دے چناں توں کر رشنائی ذکر کریندے تارے ہو
شالا مسافر کوئی نہ تھیوے ککھ جنہاں تھیں بھارے ہو
گلیاں دے وچ پھرن نمانے لعلاں دے ونجارے ہو
تاڑی مار اڈا نہ باہو اسیں آپے اڈن ہارے ہو

الف ۔ اہ تن رب سچے دا حجرہ کھڑیا باغ بہاراں ہو
وچے کعبہ وچے قبلہ وچے الا اللہ پکاراں ہو
وچے کوزے وچے مصلے وچے سجدے دیاں تھاراں ہو
کامل مرشد ملیا باہو اوہ آپے لیسی ساراں ہو

ن ۔ نال کسنگی سنگ نہ کریئے کل نوں لاج نہ لائیے ہو
کانواں دے بچے ہنس نہ تھیندے توڑے موتی چوگ چگائیے ہو
تماں تے تربوز نہ مٹھے تھیندے توڑے توڑ مکے لے جائیے ہو
کوڑے کھوہ نہ مٹھے تھیندے باہو بھاویں سے مناں کھنڈ پائیے ہو

ہ ۔ ہک جاگن ہک جاگ نہ جانن ہک جاگدیاں وی ستے ہو
کیہ ہویا جے گھگو جاگے اوہ لیندا ساہ اپٹھے ہو
ہک ستیاں ہی جا واصل ہوئے ہک جاگدیاں وی مٹھے ہو
میں قربان تنہاں توں باہو جنہاں کھوہ پریم دے جتے ہو

توشے ۔ بینگ

گورو گوبند سنگھ

نام گورو گوبند سنگھ تخلص نانک۔ ناویں گورو تیغ بہادر دے پتر اورنگ زیب دے سمیں سمت ۱۷۲۳ بکرمی مطابق ۱۶۶۶ء وچ پٹنہ ضلع بنگال وچ پیدا ہوئے۔ سمت ۱۷۳۲ بکرمی مطابق ۱۶۷۵ء نوں آنند پور ضلع ہوشیار پور گورو گدی تے بیٹھے۔ تے چتالی ورھے دی عمر پا کے سمت ۱۷۶۵ بکرمی مطابق ۱۷۰۸ء نوں حیدر آباد (دکن) وچ چلانا کر گئے۔

آپ نے سکھاں نوں پنج ککے (کچھ۔ کڑا۔ کرپان۔ کیس تے کنگھا) رکھن دا حکم دتا۔ سکھ پنتھ نوں اک الگ شکل دتی تے سکھاں (یا ہندوواں) دے نام نال سنگھ (شیر) دا لفظ چالو کیتا۔

آپ زیادہ تر بنگال ول رہے۔ پنجابی وچ بہت تھوڑی کوتا کہی۔ کجھ شبد تے اک چنڈی دی وار۔ باقی کلام فارسی یا پرانی ہندی۔ برج بھاشا وچ اے۔ فارسی توں چھٹ پوربی ہندی تے بنگالی دی پان سارے کلام تے چڑھی اے۔ چنڈی دی وار وچ درگا دیوی تے دینتاں دے یدھ دی داستان بیان کیتی اے۔ اہ سر بلندی کوتا چھند (نظم بلا قافیہ) اے۔ تے ہیر اس دا سوہنا نمونہ اے ؎

جنگ[1] مصافا[2] بجیا رن گھُرے[3] نگارے چاؤ[4] دے جھولن نیزے بیرقاں[5] نشان لسن[6] لسا[7] ودے
ڈھول نگارے پون دے اونگھن جان جٹا[8] دے درگا دانو[9] ڈہے رن ناد وجن کھیت بھیا[10] دے

لکھ نگارے وجن آہمو ساہمنے راکس رنوں نہ بھجن روہے[11] روہلے
شینہاں وانگوں گجن سبھے سورمے تن تن کیبر[12] چھڈن درگا ساہمنے

تٹ پئی خرچیائی[13] دلاں معتابد گھیر لیے وریامی[14] درگا آئے کے
راکش وڈے الائی[15] بھج نہ جاندے انت ہوئے سر گامی[16] مارے دیوتا[17]

---

[1] جنگ دا میدان [2] نوبتے [3] جوش۔ گونج۔ چاؤ۔ بیدا کرن دے [4] جھنڈیاں۔ نشان [5] جھنڈے [6] جھلکے۔ چمکے [7] سارے لشکر رات [8] غصے دے بھرے ہوئے [9] تیر [10] گھونتے دے چم دا ڈھیا ہویا ڈھول [11] جادو۔ وریام۔
[12] چالاک۔ ہوشیار۔ عمر والے [13] سورگ نوں جان والے [14] دیوتا۔ دیوی۔

ایہناں دا کجھ صاف پنجابی دا نمونہ وی ملدا اے۔ جویں :-

بتر پیارے نوں حال مریداں دا کہنا　　　تدھ بن روگ رضائیاں دا اوڑھن ناگ نواساں دے رہنا
سول صراحی خنجر پیالہ بنگ قصائیاں دا سہنا　　　یارڑے دا ساتھوں سنتھر چنگا بھٹھ کھیڑیاں دا رہنا

آپ دیاں تصنیفاں ایہہ ہن :-

جاپ۔ اکال استت۔ گیان پربودھ۔ ششتر نام مالا۔ چوبیس اوتار۔ بچتر ناٹک۔ بھگوتی دی وار (چنڈی دی وار) تریا چرتر تے کجھ متفرق۔ ایہناں دے سوا ظفر نامہ (فارسی وچ) اے۔ "تریا چرتر" بابت شک اے کہ ایہہ ایہناں دی لکھت نہیں۔ تے ظفر نامہ نوں چھڈ کے باقی دسم گرنتھ وچ موجود ہن۔

آپ دی بابت مشہور ہے کہ آپ دے پاس بونجا (۵۲) کوی سن۔ جیہڑے ہر ویلے دے سن۔ ایہناں نال دے ایلے کوی بیلے کوتا دا ذکر رہندا سی۔ ایہناں بونجا کویاں (شاعراں) وچ بھائی نند لال جی۔ بھگت کبیر دا پیشتر کمال تے منگل۔ بہاری وغیرہ سن۔

نند لال فارسی دے شاعر سن۔ گویا تخلص کردے سن پر پنجابی وچ نند لال ای رہے۔ جویں :-

اک دیہاڑے سہت گور پاسوں ہیں پریم صراحی پیتی　　　بیہاڑا ساڈے لکھی فقیری سو مستک دھر لیتی
پچھلی عمر گناہیں بیتی ہر کی بھگتی نہ کیتی　　　اگوں سمجھ چلو نند لال جو بیتی سو بیتی

دوجے کوی منگل سن۔ ایہناں ہندی، پہاڑی تے پنجابی بولی وچ کوتا لکھی۔ ۱۷۵۳ء وچ ایہناں شلپ پربھ تے مہابھارت دا پنجابی وچ ترجمہ وی لکھیا۔ ایہناں دی دی پہاڑی پنجابی دی ونگی دیکھ لو :-

آنند دا واجا رہتہ وجیدا انند پور　　　سن سن سدھ بھل دی اے نرناہ دی
بھیو بھیکنے نوں لنکا دینے دا　　　نیر واوی آوندی اے پہچاہ دی،
بل چھڈ بلی جب چھپیا پاتال وچ　　　فتح دی نشانی جدھے دوار درگاہ دی،
سون نہ دیندی کھی دوجیاں نوں رات دن　　　نوبت گورو گوبند سنگھ پادشاہ دی

ایسے طرح ایہناں بونجاں کویاں وچ مشہور بھگت کبیر داس دا پیشتر کمال دی سی۔ ایہدے کلام دا سواد وی نال ای چکھ لو :-

سمجھ بوجھ دل کھوج پیارے عاشق ہو کے سونا کیا　　　جن نیناں سوں نیند گوائی تکیہ لیف بچھونا کیا
رُوکھا سوکھا غم کا ٹکڑا چکنا اور سلونا کیا　　　پایا ہے تو کرے سلوی پائے پاپ پھر کھونا کیا
کہے کمال پریم کے مارگ سیس دتا پھر رونا کیا

بہاری لال بہاری

نام بہاری لال تخلص بہاری۔ گورو گوبند سنگھ جی دے ۵۲ کویاں وچوں سن۔ اکھوں دے کن تے زیت سن۔ ایس بارے کوئی اگھ سنگھ نہیں لبدا۔ گورو جی دے درباری کویاں دا ذکر کردیاں ہویاں سردار بہادر سردار کاہن سنگھ جی نے اپنی تصنیف مہاکوش وچ تے بھائی گیان سنگھ جی اپنی لکھت تاریخ خالصہ وچ اینہاں دا کوئی ذکر نہیں کیتا۔ پر سردار تیجا سنگھ ایم۔ اے پرنسپل نے اپنی لکھت جوتویں پنجابی کوی وچ تے بھائی صاحب بھائی ویر سنگھ جی نے اپنی تصنیف کلغی دھر چمتکار وچ نے تے ڈاکٹر موہن سنگھ جی ایم۔ اے۔ پی۔ ایچ۔ ڈی نے اپنی انگریزی لکھت ہسٹری آف پنجابی لٹریچر وچ بہاری دا ذکر کیتا اے۔

بہاری دے کلام وچ سوز تے برہوں دا رنگ ڈھیرا ہے شعراں وچ لکھیائی۔ روانی تے رس اے۔

کلام دا نمونہ

عاشق عاشق سبھ کوئی آکھے ٹیڈھی گھڑی نہ دھر کے ۔۔۔ سرتوں پہرے عشق دا جیہڑا سبھ سرتی آپے دھڑکے
مان منی تے خودی تکبر کوئی نہ رہیو جڑکے ۔۔۔ تجنا ل تے وچ محل بہاری کوئی عاشق پینا مرکے

(جوتویں پنجابی کوی)

ہائے محبت کیہی لائی میرے سینے اندر رڑکے ۔۔۔ جیوں جیوں دیکھاں باغ ماہی نہ میرے اندر آتش[1] بھڑکے
انبڑی جھڑکے مینوں بابل مارے مینوں پیا لاون اُڑکے ۔۔۔ ایس وچھوڑے دی آتش کولوں دم نکل جائے کا سڑکے

ماں نی میں مردی جاواں میرے اٹھن سول کلیجے ۔۔۔ برہوں تُساں آئی اندر وڑیا جن کینی رنجے دتے
جس دل دی گھر کھیڑے دسے آتی شنگھ نہ تُستی بیجے ۔۔۔ تہاں تُوں قربان بہاری جو جاک اسا بقے بھیجے

من اسوار پون کا گھوڑا اساں گگن[2] تماشے جاتا ۔۔۔ گگن اندر اک باغ عجائب جتھے امرت پھل کھاتا
مٹھا بولن تے نام ادا دھن ستیل پون بیچارا ۔۔۔ من ویہاں دا گان مِتھ بہاری تہاں کون مے اسدا[3]

---

[1] آکاش۔ آسمان [2] جپنا [3] مراد خدا

شاہ ظریف

شاہ ظریف دے نام نال مشہور ہن۔ لاہور دے رہن والے۔ جنم ۱۰۴۴ھ۔ وفات ۱۱۲۰ھ
اہلِ بیت دے محب۔ درویش طبیعت۔ فقیرانہ خیال۔ ایہناں دی حضرت علیؓ دی مدح "چھپی ہوئی ملدی
اے۔ کلام دا نمونہ :-

ک

کوہڑیاں دے دُکھ دُور ہندے جدوں علیؓ دا نام دھیاوندے جی!
روشن ہندیاں اکھیاں اُنہاں دیاں جو سرمہ علی دی دھوڑ دا پاندے جی
بیٹے بخشدا اوتر نکھتریاں نوں پوری دیندے تے گود کھڈاوندے جی
ظریف کپڑے بخشدا ننگیاں نوں بھکھے رج کے طعام نوں کھاندے جی

ایہناں دے اک شاگرد میاں رکن دین ولد خان محمد ساکن لاہور نے ۱۱۳۶ھ وچ امام حسین دا جنگ نامہ
"روضۃ الشہدا" لکھیا۔ جو بیر رس تے کرنا رس دا بیا چُلیا نمونہ اے

نمونہ :-

اِہ گل سن کھلوتے سبھے عمر سعد للکارے — سامنا دُں اک مرد بہادر آ میدان پکارے
سن ہتھیاراں کڑ کڑ کردا وچ میدانے آیا — سبجے کھبے کر للکاراں گھوڑا اوس ہلایا
ظہیر حسان آیا اس ویلے پاس امام کھلوتا — روح اُسدا سی نال شہزادے اکو لڑی پروتا
کہے امام حسین دے تائیں نیر ظہیر حسانی — اِہ جو آکے میدان کھلوتا ہے اک مرد طلو فانی
دیہ اجازت شاہا مینوں لاواں اِسدیاں بھنّاں — جاں میدان کراں دو ٹکڑے واہ فولادی کھنّاں

رکن دین اپنے استاد دا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن۔

مرشد شاہ ظریف ہے میرا والی ملک ولایت
عین عنایت میں پر ہوئی کھولی نظر ہدایت

احمد کوی

نام تے تخلص احمد اورنگ زیب بادشاہ دے راج سمے ہوئے۔

ایہناں دی لکھی ہیر ملدی اے جس وچ ۱۸۴۳ بند ہن۔ ایہہ پہلی ہیر اے جیہڑی بنتیاں وچ لکھی گئی۔ اِنج جاپدا اے۔ کہ احمد نے ہیر دا نقشہ ڈوہلیا تے وارث شاہ نے اُس وچ رنگ بھر کے اوس نوں مکمل کیتا۔ بعض تھاں تے خیالات دا آپس وچ ٹاکرا دی ہو رہیا اے۔ جویں کہ احمد لکھدے ہن۔

بیر جھتیاں نال میں مس بھناں تندل جیہ میرا اون کھیساساں

سید وارث شاہ لکھدے ہن :

توں پھتیاں نال آہ مس بھناں تدول دوہاں دا جی رل گیا سی نیں

احمد لکھدے ہن۔

اساں صبر کیتا تساں صبر کرنا خط لکھ اُنہاں تا مد چلایا اے

وارث لکھدے ہن :۔

اساں صبر کیتا تساں صبر کرنا حکم اِنَّا مَعَ الصّٰبِرِیۡنَ آیا ای !

احمد تے وارث دی ہیر دا پلاٹ اِکو مک اے۔ صرف اخیر تے کجھ فرق اے۔ وارث نے دوہاں دا مرنا دسیا اے۔ پر احمد نے دھودر وانگ اُنہاں نوں جیوندیاں جاگدیاں مکے پچا دتا۔ احمد لکھدا اے

ڈٹھے حاجیاں مکے دے راہ تنے رانجھا ہیر تنے نال ای مجبوری

رانجھا راہ دکھائیندا حاجیاں نوں ہیر ونڈدی نسنگر چوں چوری

تے ایس دے نال احمد نے بیان نوں مختصر کیتا اے۔ پر وارث نے گل نوں لمّاں کیتا اے تے رنگ بھریا اے۔ احمد دی زبان سمے مطابق سوہنی اے۔ پنجابی ٹھیٹھ نہیں۔ ہندی۔ عربی۔ فارسی دے لفظ دی موقعے موقعے ورت لئے ہن۔ تے قافئیے دا دی کوئی خاص خیال نہیں رکھیا۔ جویں گ دے نال ک تے غ قافیہ لے آندا اے۔

جویں :

قید زلف زنجیر دی پیا جوگی تیرا اکھڑا ابرہاں بیراگ ہیرے !

رنگ زرد تے شک دے کاٹھ ہویا سینہ بھر دا جگر وچ داغ ہیرے

تن آدمی دے سُکھ دے ناہیں جنھوں چمڑے عشق دا ناگ ہیرے
تیرے طلب دیدار دے ویکھنے نوں آیا کوہ ونا ستی جھاک ہیرے

قافیہ بندی، محاورہ بندی تے خیال اُساری سوہنی اے۔ عام طور تے چوکلیا بیت لکھے ہن۔ پر کدھرے کدھرے مصرعے ودھ دی ہن۔

احمد ہیر دے لکھت سال دا ذکر کردے آکھدے ہن

سن چار تے ہتیہ ۳ اورنگ شاہی کتھا ہیر تے رانجھے دی ہوئی پوری

اورنگ زیب ۱۶۵۸ء وچ تخت تے بیٹھا۔ ایس حساب نال احمد نے ۱۶۹۲ء وچ ہیر لکھی تے سید وارث شاہ دی ہیر دے لکھت سال توں ستر پچھتر ورھے پہلاں دی تصنیف اے۔

کلام دا کجھ نمونہ

رانجھا جوگی ہو کے رنگ پور جاندا اے۔

نظر باز پھردا وچ کھیڑیاں دے اتے اُتنیں پاوندا جھاتیاں نی
اک ہسدیاں کھیڈدیاں گاوندیاں نے اک بیٹھیاں چُپ چپاتیاں نی
کوئی ساولیاں نے کوئی گوریاں نی کوئی لتیاں کوئی سنگھاتیاں نی
اک بھینے دن اُوپ گُڈیاں اک سوہنیاں نے اک داتیاں نی!
اک نظر چھپا کے دیکھدیاں نے اک ظاہرا ماردیاں کاتیاں نی
اک کڈھ گھنگھٹ شرماندیاں نی اک کھول وکھاندیاں چھاتیاں نی
کوئی ویواہیاں کوئی کماریاں[1] نے سبھے رنگ بھریاں دس ماتیاں نی
کدوں[2] آیوں دے راولا جاہ کدے مل ناتھ نوں پچھ دیاں باتیاں نی

جوگی (رانجھا) اگوں آکھدا اے

بھات کھانیو تُسیں کیہ جاندیاں ہو جوگی اُتراں کھنڈ نیں آیا ہے
درد پھول کے کِس نوں کون کہے سوئی جان دا جس لگایا ہے
درد پچھ کے کجھ علاج کرے حال تسے نوں بھلا سنایا ہے
کھوج اپت نگری ساڈا آپیا اساں اپنا گورو ونجایا ہے

---

[1] کنواریاں [2] کدھروں۔

جگی ہیر دے دیہاڑے وڈیلے تے سہتی چھڑپی

تیرا عجب سلوک ہے منگنے دا گھرے گھرڑے ڈین الاوناں ہیں
تیرا ڈھنگ ناہیں کوئی جوگیا ندا گھریں وڑے تے جھاتیاں پاوناں ہیں
بوہ بھیکھیا، مکریا، راولا دے پردیس دی لاف سناوناں ہیں
چھیل چھدر جیہا تینوں دیکھنی ہاں سوال کرے تے بولیاں لاوناں ہیں
ذرا جوگ لیئو، بڑی نظر تیری کیہا جوبنے روپ دکھاناں ہیں
پہلے لاف ماریں پردیسیاں دی ناؤں ہیر دا کیہ نکر جاناں ہیں!

جسے نوں کڑیاں دا باغ ول آوناں

روز جسے دے ترنجاں ملی جھٹی سبھے ندی تے چلیاں نہاونے نوں
صندلیں بھنیاں نے نال ڈھنیاں راگ سناونے نوں
اک کھتریٹیاں اک برہمنٹیاں نے اک کمر پٹیاں جیز سدانے نوں
اک جٹیاں اک اچھیٹیاں نے اک کمر ہیٹیاں جھمرے پاونے نوں
اک منہاریاں اک بھٹیاریاں نے اک کشمیریاں بولیاں لاونے نوں
سبھے اپنے اپنے حال وچ مست کوئی جوبنے روپ دکھاونے نوں
راہ جاندیاں نوں دھواں نظر آیا متا کیتو نے بھول بجاونے نوں
وانگ لشکری ہوئیں دے گرد ہویاں بھول گئیاں نے بھکھ دود پاونے نوں

رانجھا ہیر نوں

ہیر اپنے کہی جی آپ ماری میری سُنے ہُن کون فریاد ہیرے
تدوں سنہڑوں نہ کر جان دی سیں جدوں رہی سیں ایت سواد ہیرے
نال تھاں گراں دا مجھل گیا تینوں ذرا نہ آوندا یاد ہیرے
میں تے تخت ہزارے دا چودھری ساں ست پیہٹریا اصل بنیاد ہیرے
دکھن ما نہ جان دی حال میرا نظر آیا تیرا اعتقاد ہیرے

حبیب اللہ فقیر

نام حبیب اللہ تخلص فقیر۔ پنڈ چنڈو دال گجرات دے وسنیک

پنڈ وچ درزیاں دا کم کردے سن۔ تے نالے نکیاں وڈیاں نوں قرآن مجید پڑھاندے تے وعظ نصیحت کردے سن۔ اینہاں دی اِک کتاب اخبار الآخرت چھپی ہوئی اے جس وچ ۱۶۰۰ دے قریب بیت ہن۔ ایہہ کتاب ۱۱۰۳ھ دی لکھت اے۔ ایس وچ قیامت، دوزخ، بہشت وغیرہ دے مسئلے بیان کیتے گئے ہن۔ زبان صاف تے بولی وچ روانی اے۔ لہندی دی ملاوٹ اے۔ فارسی الفاظ چوکھے ہن۔ مولوی صاحب لکھدے ہن:—

پچھے حضرت مصطفےٰ یاراں سے ورھیاں چار — چار مہینے ہور بھی تدن تھیسا تیار
بادشاہی اورنگ زیب دی چھتری [۳۶] سال تمام — تم تاریخ چودھویں ربیع الثانی ماہ

کلام دا نمونہ:

پہلاں من خدا نوں بخشن ہارا سو — قہار تیندا نام ہے کیجے تس تھیں بھو
دوجے من فرشتے رب دے مقبول — ہر دم اُس دی بندگی وچ رہن مشغول
روز قیامت آوسی اوہ دینہہ ہوسی سخت — عاصی بہت رون شاد ہوسن نیک بخت
ہبھے جان مرسیسی بھول جیون حق! — تس ولن لیکھا دیندیاں سینے ہوسن شق!
کیتے مسئلے آکھسن روز قیامت دے — اوہ دیہاڑا حق ہے مت کو شک کرے
لہندے پاسیوں چڑھسی آ سورج باجھ کمال — پیش قیامت ہوسیا وڈا ایہہ نشان

قیامت دیاں نشانیاں بیان کردے ہوئے لکھدے ہن :—

کرسن ترک نماز نہیں ہور جماعت نہیں! — بھی اُس نوں سہل جانسن کافر ہون یقین
ٹھگن کوڑ لباس نہیں بہت جیہو ٹھ بلین! — عذاب قیامت سخت تر جیں نوں اوہ ٹھگین
ہور علامت تجھ توں کرسن بہت خیانت — خاص بھن جو دیکھن دسّن چھوڑ دیانت
ہور علامت تجھ توں حاکم قاضی جور — کرسن ہور ہدایت ودّھی لیسن نذر
ہور علامت کرسی اُچے کوٹھے بنا — محکم محل جو ماڑیاں موتی نقش لگا

نام سید علی حیدر، تخلص علی حیدر، پنڈ چونترہ ضلع ملتان دے وسنیک۔ جنم ۱۱۰۱ھ وفات ۱۱۹۱ھ گیلانی سید سن۔ بڑے عالم۔ فاضل تے صوفی خیال دے بزرگ سن۔ اورنگ زیب عالمگیر تے محمد شاہ دے سمے جد مغل راج دا سورج اکھاں جھمکار رہیا سی۔ ملک وچ آپا دھاپی تے سِٹّے ہتھے راج حاکماں سی۔ کفر، شرک تے جہالت دی ہنیری جھُلی سی۔ اِہناں دی معرفت بھری کوتا وا چند چڑھیا تے اُدھیاں ٹھنڈیاں تے سرور بھریاں لِشکاراں نے لوکاں دے دلاں نوں ٹھنڈک تے مٹھاس بخشی۔

اِہناں دا کلام زیادہ تر ملتانی بولی وچ اے۔ کیندری بولی نج گھٹ اے۔ پر کلام دی رنگینی، سوز، تڑپ، اثر تے موسیقی ایدھر گوہ کرن دی لوڑ نہیں چھڈدی کیوں جے کلام وچ سادگی اے۔ ناپ، تول، وزن، بحر سوہنا تے بجھواں اے۔ راگی، قوال، ڈھاڈی تے فقیر اِہناں دی کافیاں تے بیت گوں کے لوکاں نوں موہت کردے ہن۔ تے اِہناں دے کلام دے جا ہمانی اِہناں دے سخن دے موتیاں نال جھولیاں بھرن دے بدلے وچ اِہناں دیاں جھولیاں بھر دیندے ہن۔ اِہناں دا رنگ بُلھے شاہ نال ملدا اے تے رنج جاپدا اے جویں بُلھے شاہ تے اِہ دونویں اِک سکول دے پاٹھک ہون تے ہانی سنگ وی۔

اِہناں دیاں لکھتاں چون سی حرفیاں ہیر، بارہ ماہ تے کجھ کھٹکل بیت چھپے ملدے ہن۔

کلام دا نمونہ

پہناں لگیاں اکھیاں رہن ناہیں کیے شہر محبوب دے وسیّے جی
اُہ شہر کیہڑا جتھے عشق ناہیں دُنیا چھوڑ کتے دل نسیّے جی
کچی نار دے نال نہ نہوں لائیے کچی نار دے نال نہ ہسیّے جی
دل وچ کھوٹ رکھے مونہوں ہس بولے کچے یار نوں بھیت نہ دسیّے جی

لف۔ اکھیں میریاں جلّ ہویاں تے خنجاں دا مینہ برس دیاں
اِکی رووَنے دی چاٹ ہوئے کدی نہ بھیڑیاں ہس دیاں
رت کاہے نوں روندیاں لال ہویاں ہُن جی دا بھیت نہ دسیاں
علی حیدر کجھ توں اکھیاں نوں ہُن لا پریت کیوں نسّ دیاں!

ع عنایت رب دی ہووے تے ایویں فضل کریندا چا
تخت ہزارے توں رانجھن سد کے ہیر سیال طیندا چا
عشق اساڈے دے جھیڑان کارن مجھیں دے نال چھڑیندا چا
واہ واکم اللہ دے حیدر آپے جوڑ جوڑیندا چا

ف فالاں پواندڑی نت پھراں بئی تینڈا راہ تکیندیاں ہیں
اکھ پھیڑکے تن جند پوے کاں کوٹھیاں اُتوں اُڈیندیاں ہیں
چرخہ گھوکے ماہل ملیندی سن سن جیو دھریندیاں ہیں
علی حیدر آکھیں ڈھولن نوں کئی کرکر جھیڑے جنیاں ہیں

ک کپڑے جنیاں رنگ رنگیلیاں سیاں یار سنگاریاں نیں
بن ٹھن روپ وکھاون سوہنا بھردیاں حسن خماریاں نیں
اک جیہیج سجن دی مانن کارن کردیاں نت تیاریاں نیں
اک کو بھیاں کملیاں سدھیاں سادیاں شُہدیاں وچ وچاریاں نیں

شریعت توں دوھ کے طریقت وچ پیر دھردیاں ہویاں کہندے ہن ــ
کافر ہویاں سوہنے یار پچھے گلاں وکھیں نماز پڑھاوندے نی
دین مذہب نہیں کوئی عاشقاں دا تسبیح توڑ جھگو گل پاوندے نی

ہوش نہ چھڈی عشق تیرے اُتے اِس وچ بہت دلگیریاں نی
جھاں عشق دی چولڑی رنگ لئی اُہناں چٹیاں چاوراں چیریاں نی

علی حیدر نے اپنی شاعری دے فلسفے نوں اک بیت وچ بیان کر دتا اے۔ لکھدے ہن ــ
ک۔ کجھ نہ ساں کجھ ہو پیاں "سدکُن" دی پھد اُٹھایاں ہیں
انا انت اگے ہیاں اُتے پکڑ الست نوایاں ہیں
صم بکم عمی ہیاں اسنے طوطے وانگ پڑھایاں ہیں
حیدر راز اودے ذرّ معلم جس قدرت نال بنایاں ہیں

مولوی غلام محی الدّین

نام غلام محی الدین۔ قصور ضلع لاہور دے وسنیک۔

یارہویں تے بارھویں صدی ہجری وچ لاہور، قصور، ملتان تے سیالکوٹ خاص کر علم دیاں کاناں سن بلھے شاہ تے وارث شاہ ورگے انمول رتن قصور دی درسگاہ دے فیض یافتہ ہن۔ وارث شاہ لکھدے ہن سد

وارث شاہ وسنیک جنڈیالڑے دا شاگرد مخدوم قصور دا اے

اہ مخدوم حاجی مولوی غلام محی الدین تے حافظ غلام مرتضیٰ سن۔ مولوی غلام محی الدین پنجابی دے خود وی اک چنگے شاعر سن۔ اہناں حج دے بعد اک رسالہ زاد الحاج پنجابی شعراں وچ لکھیا۔ جو چھپ چکا اے۔ اہ آپ دی ۱۱۶۷ھ دی لکھت اے۔ وارث شاہ دی ہیر دے لکھت سال ۱۱۸۰ھ توں ۱۳ ورھے پہلاں آپ فرماندے ہن

یاراں سے سناسٹھ مکرم ہجری آیا سال!	تم ہویا ایہ رسالہ فضل خدا دے نال!

بیان "سفر مدینہ" وچ لکھدے ہن سد

حج کنوں ہن فارغ ہوئے قصد مدینے کیجے	عشق مدینے نبی صاحب دے راہ وچ بھر بھر پیجے
سبھ سفراں تھیں بہت مبارک سفر مدینے والا	اس راہ تھیں جو کیوے کنارا سر متھا منہ کالا
کرن زیارت قبر مبارک ختم نبیاں شاہ	بعضے آکھن واجب، اہی سنت اکثر راہ

عشق محبت والے آکھن اہ ہے فرض معین
اس راہ وچ قربان کیجیے جو کجھ ہے از تن من

مولوی صاحب رسالہ زاد الحاج دی لکھت بارے لکھدے ہن

اک حاجی مرد غلام قادر آہے بھینی دا وسنیکی	دوست قدیمی طبع کریمی صالح خوش دسنیکی
اس عاصی نوں بہت تاکیداں کردے نال شتابی	ذکر مناسک حج دا کر توں وچ زبان پنجابی

خواجہ فرد فقیر

نام خواجہ فرد فقیر۔ گجرات دے وسنیک۔ جنم سنہ ۱۱۱۶ھ
بڑے نیک تے صالح صوفی بزرگ، وعظ نصیحت کردے تے لوکاں نوں علم پڑھاندے سے۔
عربی فارسی۔ فقہ۔ حدیث دے عالم۔ صوفی منش درویش۔ جہلم دے میاں محمد صاحب اپنی تصنیف
سیف الملوک وِچ اِہناں بارے لکھدے ہن کہ

فرد فقیر ہو یا کوئی خاصہ مرد صفائی والا!
فقہ اندر بھی بہت سخن ہے عشق اندر خوشحالا!

اِہناں دیاں تصنیفاں جیویں روشن دل۔ کسب نامہ بافندگان۔ کسب نامہ حجاماں۔ بارہ ماہ سی حرفی
چھپے ہوئے ملدے ہن۔ کسب نامیاں وِچ اِہ دسیا اے۔ کہ کوئی کسب بھیڑا نہیں۔ سی حرفی وِچ نصیحتاں ہن
تے عاقبت سنوارن دا سبق دِتا اے۔ بارہ ماہ وِچ ہندی شاعراں وانگ کسے برہ دی ماری دے
نیئوں اُفرو کیرے ہن۔ روشن دل وِچ عام مسئلے ہن۔ اِس وِچ اک تھاں شیطان تے انسان دی ہتھ جوڑی
دا سوہنا نقشہ کھچیا اے۔ لکھدے ہن کہ

ہِک دیہی آہا توڑ وا اُدھروں خیال پیا	پچھا ساڈا چھوڑ کے کدی نہ مُول گیا
پچھے ساڈے اُہ پیا پلے خرچی بنھ	رل مِل چوٹاں مار دا گھروں لاندا سنھ
تِچھے پیا اساں دے ڈاہڈا اہے ہتھ دھو	نہ کجھ چارہ اساں دا اللہ کرے سو ہو
لکھی قلم نہ موڑیئے پھیرے کون قضاء	جو کجھ چاہے سو کرے جیہڑی رب رضا
دم مارن دی جا نہ کائی ڈاہڈے اگے مول	اس بن کس نوں اکھیئے ولدا اگھوا سُول
میں ڈردا اگل نہ آکھدا مت مارن علماء	ایسے کارن رکھیا فرد اجیت چھپا

روشن دل دا نام اُہناں فرائض رکھیا اے۔ تے اس وِچ فقہ دے مسئلے بیان کیتے ہن کہ

معنے بسم اللہ دے سنتوں کراں بیان	تا اِہ فرائض ہندی مولی کرے آسان
فرد فقیر اسرے تے چاہیوانی وڈا اجار	اِہ اد کھے مسئلے فقہ دے سنبھل کریں شمار

کسب نامے اِنہاں اپنے دو شاگرداں دے کہے لکھے فرماندے ہن :-

شاگرداں تھیں مجلس اندر دو دسوندھی کہندے — کسب نامے دیاں تصنیفاں نوں کدی کدائیں کہندے
اِک اُنہاں دسوندھی نوری علماواں دا خادم — فقراواں دی خدمت کردا نیک خدا دا آدم
اِک سوندھی حجام اساڈا خدمتگار قدیمی — کیتی مدت خدمت اندر کیتی اوس ندیمی
دوویں طالب علم ہمیشہ اِک باقی اک صافی — جیہڑا پیر ہری تے اک یا دو نویں کافی!

کسب نامے اِنہاں دی فرمائش تے لکھے ہن

کاسبیاں دا کسب نامہ ہیں اُمدے سکھے بنایا — پنج دیہاڑے بیکاری دی وچ بہہ کے مغز کھپایا
فیر حجاماں دا کسب نامہ دو جے خاطر کہیا — چار دیہاڑے درد سرے دا گوشے بہہ کے سہیا
شاگرداں دی خاطر دوویں قصے اساں اُٹھائے — مت کوئی پچھے فاتحہ آکھے اجہی نہ جبہ بنائے

آپ اپنے خادم دسوندھی حجام دی تعریف کردے لکھدے ہن :-

آئے گئے مسافر دی اوہ خدمت بہتی کردا — علماواں دے نال محبت فُقراواں دا بردا

کسب نامے دے کجھ شعر :-

جاں اوہ شعر دُہن میں بیٹھا کھڈی جا نبائی! — دوویں پیر فکر دی پھاہے دل سنے ادھدی پائی
گنڈھ گنڈھ دھاگے عقل ہنر دے خاصہ شعر بنایا! — لائی پان برابر اُس نوں تیل نہ بہتا لایا!
سُوتر اُلفت ہستی دے وچ چو نسی نہ رکائی! — بہت کاریگر دیکھن آکے جال میں تانی لائی!

فرو فقیرا منصف ہو کے اوہ رسالہ جوڑیں! — تانا پیٹا کھول دکھا تیں کوئی تند نہ توڑیں!

صابر رہیں نصیبے اُتے دائم فرد فقیرا — جو کجھ باب کسے دے لکھیا ملدا جھیرا دھیرا

حاکم ہو کے بہن فلیچے بہتا ظلم کماندے — محنتیاں نوں لٹیں آکھن خون اُنہاں دا کھاندے
پھر دگاری سے جاون خوف خدا دا ناہیں — فرد فقیرا وہ مندال دیاں اِک دن پوسیں آہیں!

تانا علم عمل دا پیٹا دوویں چلن برابر — تاں اوہ جامہ حکم جو دے دھاگے کدیں نہ بلن!

آخر نمانت پئی دن تھا نہ گز کوئی دنیا ل ———— تینوں آکھ رہے بہتیرا ناں تدھ کدیں سنیاں
فرد الیٹیں مزدوری کھتوں سو تریہت چڑھ آیا ———— کھا کھا گئے جوانی بھانی تینوں بھرنا آیا!

سی حرفی چول کجھ شعر سہ

ت ۔ توبہ دل تھیں نہ کریں کہیں زبانی نیت! ———— تسبیح رکھیں گردی پھاہی تے دھر چیت
باہر بانا صوفیہ اندر دغا کمال! ———— فردا لیکھا لیسیا رب قادر جل جلال

س ۔ سنائیں خلق نوں کر کر مسئلے زور ———— لوکاں دیئیں نصیحتاں اندر تیرے چور
کیہ ہویا جے لدیا گدھا کتاباں نال! ———— فردا لیکھا لیسیا رب قادر جل جلال!

ک ۔ کلام خدا تے نبی دی گلاں پڑھن فقیر ———— بولن جھوٹھ تے کھان حرام کیا ہووے تاثیر
نام دھراون شیخ جی ٹرن اوتی چال! ———— فردا لیکھا لیسیا رب قادر جل جلال

جویں مولوی عبدالحکیم بہاولپوری نے "چلو عبدالحکیماں تاں چلائیں" یا دو محمد نے پیر شیخ آکھ نہ دوں ٹھگیں ڈٹھا" بار بار تکیہ کلام رکھ کے ورتیا اے۔ ایہناں ساری سی حرفی وچ ہر بیت دا آخری ٹک فردا لیکھا لیسیا رب قادر جل جلال" ورتیا اے۔ تے ایس وچ ایہہ خوبی اے۔ کہ فردا تخلص وی اے تے فردا (دن دا دن "کل" نوں وی آکھدے ہن۔ ایتھے مراد کل) توں مراد قیامت دا دن وی لیا جا سکدا اے۔

کلام وچ روانی ہے پختگی۔ اُچ خیالی تے سوز اے۔ جھوٹھے پیراں تے ٹھگاں دے خلاف ہین۔ اک نیک سادہ تے محبت دی زندگی تبیت کرن دے حامی ہن۔ عربی فارسی دے عالم ہون کر کے شعراں وچ فارسی دے لفظ تے عربی آئتاں بڑی روانی نال ورتیاں ہن۔

یاراں سے ترسٹھ برساں سن نبی دا آیا ———— ایہہ رسالہ کامل ہویا حکم دھر دا مول آیا

بارہ ماہ ایہناں اپنے کسے متر حبیب دے کہن تے یا اوس دے وجوگ وچ لکھے جاپدے ہن

کوئی آکھے جا مہتاب نوں ———— کیہہ کیتو فرد جناب نوں
تیری تاب بغیر نہ تاب ہے ———— وہنہ سکدہ نہ دا تیں خواب ہے
ہُن کیکر حال سناں جاتے کے ———— جینوں طاقت نہیں رضا دی

بارہ ماہ سے ہر ماہ دے چار بند ہن تے ہر بند وچ تن شعر۔ شعراں وچ سوز تے تڑپ ڈھیر اے

کوی نجابت

نام تے تخلص نجابت قوم دا ہرل راجپوت ہٹیلاں ہرلاں ضلع شاہ پور دا وسنیک
اِہ کوی اٹھارھویں صدی دے انتلے سمے ہویا۔ ایس نے پنجاب تے نادر شاہ دے حملے دی وار
لکھی۔ انج جاپدا اے کہ اِہ نادر شاہ دے حملے دا حال کجھ لوکاں تے ڈھاڈیاں مراثیاں دے مُنہ
پڑھیا سی جس نوں سن کے نجابت نے "وار" دا روپ دے لیا۔ ایس وار نوں پہلاں کجھ پنجاب دے
لاٹ ایڈورنز ڈ میکلیگن نے اکٹھا کیتا سی تے پھیر پنڈت ہری کشن کول ایم۔ اے۔ سی۔ ایس آئی۔ نے لکھیا تے
جنرل آف دی پنجاب سٹوڈینٹل سوسائٹی وچ چھپوایا۔ پنڈت جی اپنے لیکھ وچ (وار دے دیباچے وچ)
لکھدے ہن۔ کہ ایس وار دا اصلی کرتا (مصنف) سید شاہ چراغ ساکن راولپنڈی سی۔ تے اوس دے اک
چیلے نجابت نے اوس وار نوں بنا سنوار کے اپنا لیا۔ پر اِہ بیان ٹھیک نہیں جاپدا۔ کیونجو اِہ وار ہندوآنہ
رنگ وچ لکھی ہوئی ہے مسلمانی بیان دا طریقہ نہیں ورتیا۔ ہندواں دیاں بیرس دیاں واراں وچ
کالی دیوی وغیرہ دا ذکر اے۔ تے نجابت نے گُل تے نارد دو فرضی منکھ داخل کیتے ہن۔ گُل تے کالی دیوی
دا اوتار اے۔ نارد ہندو مذہبی نارد روپ۔ اِہ دوویں رل خصم دے دیس نچ کوی نے پیش کیتے ہن۔
وار بیر رس دا سوہنا نمونہ اے قلم وچ کئی تھاواں تے بڑا زور تے روانی اے۔ جیہو جیہا رنگ
نجابت نے وار انج لکھی اے۔ جویں اکھیں ڈٹھا حال کوئی لکھے۔ تشبیہاں استعارے تے محاورے
ڈھکویں تے سوہنے ورتے ہن۔

نادر شاہ دے سپاہیاں دا ذکر نجو لیہ رنگ نچ کردا ہویا کوی لکھدا اے۔

اُنہاں دے نک پچھینے سر تاڈڑے ڈھڈا مگ ڈھکے
آہ اُکّا تار وساوندے واہ بھائی سکے

کوٹاں نوں آون تھرتھراہٹ نیر ندیاں سکے
ایران۔ توران تے اصفہان دھرتی تے پھکے

محمد شاہ دے سوہنول اکھوایا (بیر رس دا) نمونہ

میں تاں چڑھ قلعہ قندھار دا لے مرچی ڈھاہاں!
اُہدے دھراں بنیرے زمیں تے بنیاد آتا ہاں

اُہدی ساڑاں بالا سار ہیں دے اگیں بجھاہاں
کابل رن پٹھانیاں کر کھلیاں باہاں

لڑائی دے نظارے نوں کوی نے انج درسایا ہے

اوہ جٹ بیٹے دوویں سورمے رن لگے ہارے
اوہ مارن سٹ ودان وانگ ہو پیاں بجارے
کر جھڑک کڑک جھڑک ڈھالیں بدکارے
جتھیں رہیاں گدیاں ڈھیہ گئے کنارے
پھل ڈھالاں دے جھڑ پئے کھوکت نہارے
جیوں آتش بازاں ہو کیاں پھل جھڑی انارے

دوویں دلیں مقابلہ رن سورمے گڑھکن!
چڑھ تیغاں گڈس ڈھکیاں لکھ سنگل کھڑکن
اوہ دارو کھاندیاں کولیاں من گولے رڑکن
اوہ داغ پلیتے چھڈیاں وانگوں بدل کڑکن
جیوں ور کھلے دوزخاں منہ بھائیں بھڑکن
جیوں جھنبے مارے بٹھڑو وچ باغاں تڑفن
جیوں جھلیں اگیں لگیاں رن سورمے تڑکن
اوہ حشر دیہاڑا دیکھ کے دل دوویں دھڑکن

تلوار دی تعریف کردا ہویا شاعر کیا سوہنیاں تشبیہاں ورت رہیا اے

اس زہر ول میانوں کڈھیا مل سبے شماری
اہدی داڑھ دانڈ ناگوں پتلی استاد سیاری
اوہ اڈے نہ زرہ بکتراں ورت ہیون ہاری
اس جدا کیتی وڈھ کھوپری من مغز اتاری
جیویں باندی ستے ٹکیر دی ڈنگ ہتھوں بھاری
جویں منگلی بھنتی گجری چا دہی کھلاری

رائے محبوبت کھلا دنگارے سالے منتھ نوں
دنیا چار دہاڑے کھرک جیوناں!
جو لکھیا کرتارے سو یہ ورت کسی!
تسیں ہر طوفت کرارے ساڑے لڑ مریا
کرن فقیر تیارے آون جنگ ستے!
جیوں شیر مارن بھبکارے آون مارتے
جیوں بین باز طرارے دیکھ شکار نوں
اوہ دیون کھول بھنڈارے تیغاں واہ کے
اوہ نٹھن لشکر سارے وانگوں لومڑاں
تے ناویں دفتر چاہڑے محمد شاہ دے

اوہ دارو کھاندیاں کولیاں من گولے رڑکن
اوہ داغ پلیتے چھڈیاں وانگوں بدل کڑکن!

نادر شاہ تے خان دوران دی لڑائی دا نقشہ انج کھچیا اے

خان دوران گھوڑا چھیڑیا جھاک لشکر وڑیا
تے کھنڈا دھر میاں توں ہتھ سجے پھڑیا
اس کڑی کھاندی آبروں ورت سنگے سڑیا
آ گے آیا نادر شاہ لوہ بکتر جڑیا
اس سٹ سر سر ماریاں نہ رہندا اڑیا
لوہے نوں لوہے جھلیاں پھٹ کرے نہ سڑیا
جیوں تیتر منہ باز دے [illegible] بھنگل اڑیا
گھس پلنگ نہنگ دے منہ اندر پھڑیا

صدیق لالی

نام محمد صدیق تخلص صدیق قوم لالی جٹ۔ موضع لالیاں تحصیل چنیوٹ ضلع جھنگ دے رہن والے زمیندار۔

جنم ۱۸۰۵ء دے نیڑے تیڑے

لالی جٹ ہن تے اہ جھنگ سرگودھا وچ آباد ہن۔ لالیاں ایہناں دا وڈا پنڈ اے۔ جتھوں دا صدیق سی۔
صدیق لالی نے محمد شاہ دے راج سمے ۱۱۲۰ھ وچ یوسف زلیخا دا قصہ پنجابی وچ نظم کیتا۔ زبان بڑی سادہ۔ بولی
لہندی تے ملتانی رلی ملی۔ گل بات مختصر۔ مولوی غلام رسول یا مولوی عبدالستار دا لگوں کوئی لم چوڑا نہیں کیتا۔

میاں احمد یار اپنے قصہ یوسف زلیخا وچ لکھدا اے

صدیق لالی یوسف دا قصہ صرف تصوف کہیا!
قصہ کھول سناون دا دل اُسدے فکر نہ رہیا
بیت بناون دی اُس ڈھنگوں مُول صلاح نہ کیتی!
نکے موٹے مارے ڈیگے گل دی کفنی سیتی!

میاں محمد سیف الملوک وچ لکھدے ہن :

اک صدیق کہاوے لالی مرد بھلا کوئی ہویا
مہتر یوسف دا اُس سہرا جُن جُن پھل پرویا
ستواں سنہ محمد شاہ پہنچے دی بادشاہی
جنھاں دی رب ہمت بخشی ہویا کرم الٰہی

رلنج جاپدا اے کاتب نے الٹی دی تھاں تتی لکھ دتا اے۔ کیوں جو محمد شاہ ۱۱۳۱ھ وچ تخت تے
بیٹھا۔ تے اوہدے ستویں ورھے کوئی نے کتاب لکھی۔ اِس طرح ۱۱۳۲ھ ٹھیک نہیں ۱۱۳۷ھ چاہیدا اے

معلوم ہندا اے ایہناں جس ویلے قصہ لکھیا۔ اودکڑ عمر دے سن تے بڑھیپے دی پوڑی چڑھ رہے
سن۔ آپ لکھدے ہن :

گذر گئی صرباد حیاتی رنگ کریندی جاوے!
باجھ وصال جہاں یاراں دے ضائع عمر نہ ہاوے
رنگ سیاہ حیاتی والا چٹیا کھا تغیر دی!
پکے تے چٹے ہویا صدیق نکے چھپائی پیری!

شعراں دی ونگی :

یوسف نوں یعقوبؑ کہیا اے توں بچیا مٹھڑا!
خواب نہ دس بھراواں تائیں حسد کریہن کیڈا!
آکھیوس منہ بھی ڈٹھا نہ اے ناؤں کیہہ آ ہا تیڈا!
آکھیوس ناؤں بھی نہ دسیندا مونہہ بھی نہ وکھیندا

یوسفؑ نوں بھرا سوداگر کول ویچدے ہن۔ تے اوہ سوداگر نال جاندیاں ہویاں ماں دی قبر تے

کیہ نے کردا اے ۔

آکھن نی مریو نی مینوں پیر دل دھر کے آئے تندوے نے — دیکھو ہاں تاں روندے ہاں جی کھوہ دے وچ سٹیو نے
لے رحیل توں اماں میری سر پٹ دیکھ ٹیٹرو ں! — لاہ قمیص کو بن جے ننگے سر تک بھنو پتھر نوں!
کر مشکیاں تے بانیاں مینوں ڈوجے وچ سڑیو نے — گولا کر ویچیو نے مینوں اوٹھنے تے کھڑیو نے

تریے شخصاں نوں کہیا نبی نے نہیں شفاعت میری — ماں پیو دا کو عاق جو ہووے یا خمر ویچے کجھ دیری
تیجا جو کو کرے غمازی جاوے چغلی کھاوے — چغلاں اتے رحمت رب دی ہرگز مول نہ آوے

بی بی بازغہ اپنے مال خزانے سمیت یوسف نوں دیکھن آوندی اے

امر کیتوس کاروانا ں تائیں کل جواہر موتی زینت — درم دینار دے بھار لدائیوس چڑھی سنبھال خزینت
نظر پیا سو جے مہتر یوسف ہو رہی وچ حیرت — آکھے کون توں کس بنایا واہ جو تیری صورت
مل تیرے دے پاسک ناہیں مال خزانہ میرا — دولت ملک جو دنیا ساری مل نہ منندا تیرا

مالک ابن فرغر یوسف دا حسن دیکھ کے بیہوش ہو جاندا اے

مہتر یوسف دا اس ڈٹھا حسن جمال جو اصلی — مار آوازاں گریا دھرتی لوک جانے جند نکلی

یوسف زلیخا دے سوال جواب

کہے زلیخا یوسف میاں واہ جو تیریاں چشماں — اکھیوس تیری رنڈ قبر وچ نقش پوے وچ اکھیاں
کہے زلیخا یوسف تیرے وال عجائب کیہے — اکھیوس وچ قبر دے پہلوں تھیون جھڑن ایہے
آکھیوس اللہ صورت میری ایسی راس بنائی — تے ہور بناون اس قادر نوں مشکل ناہیں کائی

قصے دے اخیر تے لکھدے ہن

قصہ عشق محبت والا آپ الہی چنیا — حال حبیباں تے محبوباں کل عالم وچ سنیا
تار ازل دی راگ اٹھایا کن پیا مشتاقاں — مست پیالا دلبر والا پی سکے وچ خاکاں
آیا وقت قیامت نیڑے لگے ہول اگھیڑے — لوکاں حرص پیالہ پیتا چھکے عشق دے جھیڑے
ہک سو ہک ہزار تریٹھی سن پیغمبر ہجری — عینڈی اماں ـــــــ عمر ضائع سب گذری
ستواں سن محمد شاہ جو سلطے دی بادشاہی — جوڑن دی رب ہمت بخشی ہویا کرم الٰہی!
رنگ سیاہ حیاتی والا چلیا کھا تغیری — بکھے تاں چھوہو احمد یتا کھے چھپائے پیری

چراغ

نام چراغ الدین تخلص چراغ قوم اعوان۔ پنڈ کھیڑ نزد قصبہ ہرنڈ ضلع ڈیرہ غازی خاں دے وسنیک۔ جنم سنہ ۱۰۸۰ھ دے قریب۔

اِنہاں سیّد وارث شاہ توں ۹۰ ورہے پہلاں سنہ ۱۱۲۱ھ وچ ہیر دا قصہ لکھیا اے۔ جدوں اورنگ زیب بادشاہ دا پتر معظم خاں عرف بہادر شاہ دلی دے تخت تے براجمان سی۔ ایس قصے توں پتہ لگدا اے۔ کہ ہیر تے رانجھے دے عشق دی گل چنگی کھنڈ چکی سی۔ تے رانجھ دی اِہ ہیر دے سوہرے پنڈ رنگ پور کھیڑے توں نیڑے ای سی۔

چراغ دے شعراں وچ ملتانی تے ڈیرے دی بولی دے لفظ ڈھیر ہن۔ قصہ مختصر اے پر کہانی پوری اے۔ لکھدے ہن ؎

ہیر تمام تھئی تاریخ پنجم شعبانی ۔۔۔ یاراں سے سن سال اکیویں وچ سن مومن دل جانی

زمانہ شاہ معظم سچا۔ سجادل ملک وزمانی ۔۔۔ عالم۔ فاضل۔ عادل۔ غازی رعیت وچ احسانی

کلام دا نمونہ ؎

بھابی لال لبان کجاوے شتر شلنگار[1] بھر بندے ۔۔۔ جت جھلّے کر ہتھ مہاراں خوب سنبھال چھکیندے

بانکی چال دِتی سب کھیڑے سواراں نال ڈلیندے ۔۔۔ ڈنگی پیچ بدھن دستاراں کمربند چلکیندے

شملے خوب ودھ پٹے چہرے ہیج کنول دل ویندے ۔۔۔ کنگن دست بھبیتے عضو سوہن وگ چلیندے

سدے خان امیر مصدی مُلاں مفتی قاضی ۔۔۔ ہر اصیل۔ اصیلاں تنے خوش رہت بدھیو نے ماضی

وقت صبح پڑھات نورانی پڑھیا نکاح ستانی ۔۔۔ بل کھڑے کھن ل بجّے گل خلق سیال نیازی

شادی وچ مبارک بادی کھیڑے جھلن طرازی ۔۔۔ دیکھ چراغ گھراں دی شادی فلک کریندا بازی

---

[1] چال

بُلھے شاہ

اصل نام عبداللہ مشہور نام بُلھے شاہ۔ پیو دا نام سخی محمد درویش ساکن پانڈو کے تحصیل قصور (لاہور)
جنم سنہ ۱۱۰۳ھ مطابق سنہ ۱۶۸۰ء - وفات سنہ ۱۱۷۱ھ مطابق سنہ ۱۷۴۶ء

اِنہاں دے والد سخی محمد درویش اُچ شریف گیلانیاں (بہاولپور) دے رہن والے سن۔ بُلھے شاہ دی پیدائش اِک روایت موجب اُچ گیلانیاں وچ ہوئی۔ بُلھے شاہ اجے چھ مہینیاں دے سن کہ اِنہاں دے پیو اُچ گیلانیاں چھڈ کے ملک وال آ وسے ——— کجھ چر پچھوں اِک آدمی پنڈ پانڈو کے بھٹی دا ملک وال وچ آیا۔ تے اوہ آپ نوں اپنے پنڈ لے گیا۔ اِنہاں دے پیو نے پنڈ پانڈو کے وچ درس تدریس دا سلسلہ شروع کیتا۔ تے بُلھے شاہ ڈنگر چَران لگے۔ اِک دن اوہ ڈنگر لے کے باہر گئے۔ تے درخت دی گوڑھی چھاں ہیٹھ سوں گئے۔ ڈنگراں اِک زمیندار جیون خاں دے کھیت وچ وڑ کے کھیت دا ناس کر دتا۔ زمیندار روہ وچ بھریا آیا۔ کہ اوہ داگی نوں مارے۔ اوس اگے ودھ کے ویکھیا کہ بُلھے شاہ ستا پیا اے۔ تے اوس دے سر تے پھنیئر سپ نے سایہ کیتا ہویا اے۔ اوہ دوڑ کے پنڈ گیا تے مولوی صاحب نوں کہیا۔ تہاڈے پُت نے میرا کھیت اُجاڑ دتا اے۔ تے اوہ اتھے سُتا پیا اے۔ اوہ گھبرا کے آئے تے ویکھیا۔ تے بُلھے شاہ آرام نال ستا پیا سی۔ سپ اِنہاں دے آون دا شور سُن کے نس گیا۔ بُلھے شاہ جاگ اُٹھے۔ پیو نے کہیا۔ اسیں پردیسی ایتھوں دے زمینداراں دا مقابلہ نہیں کر سکدے۔ توں ڈنگر کسے دے کھیت وچ نہ جان دیا کر۔ جیویں ہُن جیون خاں دا چنگا بھلا کھیت اُجاڑ دتا اے۔ آپ نے کہیا۔ جیون خاں دا کھیت بالکل ٹھیک اے۔ اُنہاں جا کے ویکھیا۔ تے سچ مچ اوہ اونج ای ہریا بھریا سی۔ جیون خاں آپ دی کرامت ویکھ کے معتقد ہو گیا۔ تے اوس اوہ کھیت آپ دی نذر گزار دتا۔ جو ہُن تک سائیں محمد درویش دے مزار دی ملکیت اے۔

بُلھے شاہ جدوں ذرا سیانے ہوئے تے قصور آ کے مولوی غلام مرتضیٰ کولوں ظاہری علم حاصل کیتا۔ جوانی وچ پیر دی بھال کیتا۔ تے کجھ مجذوب ہو گئے۔ اِک واری پھردے پھراندے بٹالہ (گورداسپور) پہنچے۔ منصوراں گوں مونہوں نکلیا۔ میں اللہ ہاں۔ لوک اُنہاں نوں دربار فاضلیہ بٹالہ دے موڈھی شیخ فاضل الدین ہوراں کول لے گئے۔ اُنہاں فرمایا۔ اوہ سچ کہندا اے۔ اوہ اتحاد دا کچا۔ الھڑ اے۔ ایہنوں آکھو شاہ عنایت کول جا تے پک کے آ۔

شاہ عنایت قادری ذات دے ارائیں تے قصور دے رہن والے درویش بزرگ سن۔ قصور دے پٹھان حاکم حسین خاں (گورنر) نال ان بن دے سببوں قصور چھڈ کے لاہور آ گئے۔ تے ایتھے اپنا جدی کم کردے رہے بلھے شاہ جد اُنہاں کول پہلی واری گئے۔ اوہ پیلی وچ گنڈے (پیاز) بیج رہے سن۔ بلھے شاہ نے آکھیا میں رب دا راہ پچھن آیا ہاں۔ آپ نے سمجھاندیاں فرمایا:۔

بلھیا رب دا کیہہ پاؤنا !　　ایدھروں پٹنا اودھر لاؤنا !

مرشد دی اِہ بات سُن کے دل تے کجھ عجیب اثر ہویا۔ قدمیں جا لگے۔ تے مرید ہو گئے۔ آپ لکھدے ہن

بلھے شاہ دی سنو حکایت　　ہادی پکڑیا ہوئی ہدایت
میرا مُرشد شاہ عنایت　　اوہو لنگھاوے پار

صوفیائی یا روحانیات خیال دے لوکاں دی نظر وچ رب دی راہ دی دوجی منزل طریقت اے۔ تے طریقت وچ آ کے فیر مندر مسجد ول دھیان دین دی تے ظاہری عبادت کرن دی لوڑ نہیں رہ جاندی۔ سو بلھے شاہ دی ایسے لوڑ وچ آکھدے ہن۔

پھوک مصلیٰ بھن سٹ لوٹا !　　نہ پھڑ تسبیح عاصا سوٹا
عاشق کہندے دے دے ہوکا　　ترک حلالوں کھا مُردار
عشق دی نویوں نویں بہار

جاں میں سبق عشق دا پڑھیا　　جیوڑا مسجد کولوں ڈریا
ڈیرے جا ٹھاکر دے وڑیا　　جتھے وجدے ناد ہزار
عشق دی نویوں نویں بہار

وید قرآن پڑھ پڑھ تھکے　　سجدے کردیاں گھس گئے متھے
ناں رب تیرتھ ناں رب مکے　　جن پایا تن نور جمال
عشق دی نویوں نویں بہار

حاجی لوک مکے نوں جاندے　　اساں جانا تخت ہزارے
جت ول یار اُتے ول کعبہ　　بھانویں دیکھ کتاباں چارے

بھٹھ نمازاں چکڑ روزے کلمے تے پھر گئی سیاہی
بلّھا شاہ شوہ اندر ملیا بھُلی پھرے لوکائی!

بلھے شاہ نے نماز، روزہ، حج، کعبہ نال ای طنز تمسخر نہیں کیتا۔ سگوں اُہ رب نال وی چوہل کرن توں وی باز نہیں رہے۔ جویں سے

بلّھا پی شراب تے کھا کباب! ہیٹھ بال ہڈاں دی اگ
چوری کر تے بھن گھر رب دا اوس ٹھگاں دے ٹھگ نوں ٹھگ

پر شاہ عنایت نے بلھے شاہ دے ایس طور طریقے تے جُگت بازی نوں چنگا نہ سمجھیا۔ اُہ خفا ہو گئے۔ بلھے شاہ نوں اپنے کول آون توں منع کر دتا۔ ایس تے بلھے شاہ نے مُرشد دے ویراگ وجوگ وچ کئی کافیاں لکھیاں جویں سے

میں نہاتی دھوتی رہ گئی! کوئی گنڈھ ماہی دِل پے گئی!
درد وچھوڑی ہے دردِ تیرے تو ہیں درد رنجانی دا
کوٹھے چڑھ دیاں ہیں ہوکا عشق دا جھو کوئی نہ لوکا
اِس دا مول نہ کھانا دھوکا جنگل بستی ملے نہ ٹھور
دے دیدار ہویا جد راہی اچن چیت پئی گل پھاہی
ڈاہڈی کیتی بے پرواہی مینوں ملیا ٹھگ لاہور

بلھے شاہ نے استری روپ دھار لیا۔ سارنگی پھڑ لئی۔ اِک واری حضرت عنایت شاہ قادری سیر نوں جا رہے سن۔ بلھے شاہ سارنگی تے اپنی کوئی کافی گا رہے سن۔ مرشد نوں آوندا ویکھ کے اِہ کافی چھوہ دتی سے

تُساں باجھوں میرا کون ہے دل ڈھاہو نہ میرا اُو عنایت قادری جی چا ہے میرا
ہیں اکّو میکاں کر رہی کدی آ کرو پھیرا

شاہ عنایت نے ویکھیا تے ہس کے آکھیا۔ او توں بلھا ایں۔ بلھے شاہ اگوں آکھیا۔ نہیں حضرت بھُلا ہاں۔ اُہ ہس پئے تے بلھے شاہ نوں مڑ چھاتی نال لا لیا۔

اِنہاں دے مرشد شاہ عنایت قادری سن ۱۱۴۱ھ وچ فوت ہو گئے تے بلھے شاہ اُنہاں دی گدی اُتے بیٹھ کے اُنہاں دے بعد تقریباً ۳۰ ورھے لوکاں نوں تصوف تے سلوک دی دولت ونڈدے

رہے۔ تے ۱۱۷۱ھ وچ اِہ فانی دُنیا چھڈ کے عقبیٰ ول چلے گئے۔ کتاب خزینۃ الاصفیا وچ اِنہاں دی وفات دا اِہ قطعہ درج اے:

چو بلھے شاہ شیخ ہر دو عالم — مقام خویش اندر خلد در دید
رقم کن شیخ اکرام از فاتش — دگر ہادی اکبر ہست توحید
۱۱ ھ ۷۱

بلھے شاہ دا مزار اِک شاندار تے خوبصورت عمارت وچ اے۔ جو ریلوے سٹیشن قصور توں ندی رلا تک تے مشرق ول واقع اے۔ ایتھے ہر سال محرم دے مہینے عرس ہُندا اے۔

بلھے شاہ دیاں ہور وی کئی کراماتاں مشہور ہن۔ پر اُنہاں نوں جس چیز نے شہرت دوام بخشی اے۔ اوہ اُنہاں دی صوفیانہ شاعری اے۔ اُنہاں دیاں کافیاں جد پینڈو یا قوال لوک گیتاں وچ سمو کے الاپدے ہن تے سُنن والیاں نوں وجد دی سرور آجاندا اے۔ بلھے شاہ تے وارث شاہ اگے پچھے اِکو سکول دے ودیارتھی ہن۔ دونویں جامع مسجد کوٹ اندرون قصور دے خطیب حضرت مولانا غلام محی الدین قصوری دے فیض یافتہ ہن۔ مولوی غلام محی الدین آپ وی پنجابی دے چنگے عالم تے شاعر سن۔

بلھے شاہ نے اپنیاں کافیاں وچ جیہڑا تصوف ورتیا اے۔ اوہ ہندی تے مجازدی شراب وچ گُدھا ہویا اے۔ تے اُہدے وچ اِک سوز تڑپ تے ویراگ اے۔ اُنہاں دیاں بعض کافیاں دے پورے پورے ٹک (مصرعے) شاہ حسین نال ملدے ہن۔ اِنج جاپدا اے کہ بلھے شاہ تے شاہ حسین دی رنگین ڈھیر چڑھی ہوئی سی۔ جویں کافی بلھے شاہ ۱۵۵ وچ

ہیں چوہڑی ہاں سچے صاحب دی سرکار دوں
دھیاں کی چھجلی گیان کا جھاڑو کام کرودھ نت جھاڑ دوں
قاضی جانے حاکم جانے فارغ خطی بے گار دوں
دسنے رات میں ایہو منگاں وی دُور نہ کر دربار دوں

تے شاہ حسین دی کافی ۹۰ وچ اِنج اے۔

ہیں چوہڑی ہاں دربار دی
دھیان دی چھجلی گیان دا جھاڑو کام کرودھ نت جھاڑ دی
قاضی جانے ساتوں حاکم جانے ساتوں فارخطی بیگار دی

مل جانے ار جھتہ جانے ہیں ٹہل کراں سرکار دی
کہے حسین فقیر نماناں سائیں طلب تیرے دیدار دی

یا تھے شاہ دی کافی ۳۷ وچ اے سے

اِک انھیری کوٹھڑی دوجا دیوا نہ باتی ۔ باہوں پکڑ جمے چلے کوئی سنگ نہ ساتھی

تے شاہ حسین دی کافی ۱۲۹ وچ بالکل انج ای اے یا تھے شاہ دی کافی ۱۶۲

سجناں دے وچھوڑے کولوں تن دا لہو چھانیدا
ڈُکھاں سولاں کیتا ایکا نہ کوئی سوہرا نہ کوئی پیکا

درد دھونی بُوہے تیرے ۔ توہیں درد رنجانی دا

کدھ کیجو کیتے بیرے ۔ ایہہ ناہیں لائق تیرے
ہور توفیق نہیں کجھ میرے ۔ پیچ کٹورا پانی دا

تے شاہ حسین دی کافی ۱۶۱ وچ انج اے سے

منزلاں دی مجانی خاطر دل دا لہو چھانی دا

کدھ کیجو کیتم بیرے سوکھی لائق ناہیں تیرے!
ہور توفیق نہیں کجھ میرے پیچ کٹورا پانی دا
ڈُکھاں سولاں رَل کیتا ایکا نہ کوئی سوہرا نہ کوئی پیکا
آس رہی سُن تیری ایکا پلا پکڑ نمانی دا

اِنہاں دیاں کافیاں نوں ۱۳۰۹ھ یا ۱۸۹۲ء وچ پہلی واری رہتک دے مولوی الٰہ علی نے سنوار بنا کے تے تصوف دی شرح نال مکمل کیتا۔ جیہڑا قانونِ عشق دے نام نال دو حصیاں وچ اللہ والے کی قومی دکان والیاں چھپوایاں۔ کافیاں وچ روانی۔ رس۔ لوچ تے سوز۔ تڑپ ڈھیر اے۔ بولی لاہوری تے ملتانی ملدی اے۔ محاورہ بندی سوہنی اے۔

مُلھے شاہ معرفت دی اِس ڈونگھائی وچ چلے گئے کہ

احد احمد وچ فرق نہ بُلھیا ۔ رتی اِک فرق مروڑی دا
لوکاں اُنہاں نوں کافر آکھیا ۔ تے اُنہاں کہیا بُلھیا
تینوں کافر کافر آکھدے ۔ توں آہو آہو آکھ

جے اُو بہتے پڑھیاں ہویاں توں گھبراندے ہن تے کہندے ہن

علموں بس کریں او یار ‏ علموں بس کریں او یار

علم نہ آوے وچ شمار ‏ اِکو الف تیرے درکار

جاندی عمر نہیں اعتبار

علموں بس کریں او یار

تے پاپڑھیاں دی نندیا وی کردے ہن۔ جویں

میں پاپڑھیاں توں نسناں ہاں

عالم فاضل میرے بھائی ‏ پاپڑھیاں میری عقل گوائی

تاں میں دسناں ہاں ‏ پاپڑھیاں توں نسناں ہاں

اُہ رب نوں رانجھے دے روپ وچ دیکھدے ہن۔ جویں:۔

لوکاں بھلنے جاگ چکیا ساڈا رب غفور!

بلھے شاہ نے اپنیاں کافیاں وچ نرا عشق۔ بیہ مستی۔ رندی تے شوخی دا اظہار نہیں کیتا۔ سگوں دنیا کی

باقی نوں مکھ رکھ کے اخلاق۔ نیکی تے عملاں دی سکھشا وی دتی اے۔ جویں

اُٹھ جاگ گھراڑے مار نہیں! ‏ اِہ سَون تیرے درکار نہیں!

اِک روز جہان توں جانا ایں! ‏ جا قبرے وچ سمانا ایں!

تیرا گوشت کیڑیاں کھانا ایں!

کر چیتا مرگ وِسار نہیں! ‏ اُٹھ جاگ گھراڑے مار نہیں!

ریں گئی لٹکے سب تارے! ‏ اب تو جاگ مسافر پیارے!

تیں اب جے نہ سُنیوں کوچ نقارے

کر لے آج کرن دا بیرا ‏ بہڑ نہ ہوسی آون تیرا!

اب تو جاگ مسافر

محاورہ بندی بڑی سوہنی ایں

کتے گیاں گل مکدی ناہیں جچر دلوں نہ آپ مکائیے ‏ گنگا گیاں گل مکدی ناہیں بھانویں سو سو غوطے لائیے

اِنہاں دیاں کافیاں "قانون عشق" وچ جمع ہن تے کجھ ہور بازاری چھپیاں وی ملدیاں ہن۔

مُقبل

نام شاہ جہان تخلص مُقبل۔ نیتراں ولوں مَنا کھے (حافظ) کس شہر تے کِنے جنم لیا۔ اِس بابت یاں ہور حال حقیقت بابت کوئی پتہ نہیں لگ سکیا۔

اِہناں دی لکھت ہیر رانجھا۔ جنگ نامہ مُقبل تے مدح مُقبل ملدیاں ہن۔ جنگ نامہ مقبل سن ۱۱۵۹/۶۰ھ دی لکھت اے۔ ہیر دا قصہ سو دسو سے اس توں پہلاں دا اے۔ وارث شاہ دی ہیر نوں ۲۵-۳۰ ورھے پہلاں دا۔ ہیر مقبل بیتاں وچ اے۔ تے جنگ نامہ فارسی بحر وچ۔ جنگ نامے دے اخیر وچ کوی نے لکھت سال دتا اے۔

شہر ذیقعدہ ول پنجویں روز دوشنبہ پیر یاراں سے تے اٹھویں ہجری کر تحریر
عہد محمد شاہ دا سن اُنتی جان اِہ رسالہ جوڑیا مقبل شاہ جہان

پر ایس وچ کتابت دی بھُل جاپدی اے۔ سن ۱۱۰۸ھ وچ اورنگ زیب راج کردا سی۔ محمد شاہ دا انتیسواں سن جلوس جس دا کوی نے ذکر کیتا اے۔ سن ۱۱۵۹/۱۱۶۰ھ وچ ہویا تے اُوہ آپ (محمد شاہ) سن ۱۱۶۱ھ وچ فوت ہوگیا۔ باوا بدھ سنگھ جی سن ۱۱۶۰ھ تے پنڈت بناری داس ایم۔اے سن ۱۱۵۹ھ ٹھیک من دے ہن۔ سو "یاراں سے تے سٹھویں" ہونا چاہیدا اے

جنگ نامہ کرنا رس دا سوہنا نمونہ اے۔ بیان وچ سادگی۔ سوز تے روانی اے۔ تشبیہاں تے استعارے ڈھکویں تے رچویں۔ فارسی دے لفظ تھاں سر چنگے دِسدے ہن۔ قاسم دی لوتھ تے نویں ویاہی نُوں دھوا دین کردی اے سد

سائیاں تیری سیج تے مُول نہ سُتی سُکھ کہیا لا یا رب نے مینوں وڈا دُکھ
لو ہڑا کہیا ورتیا میں تتی دے بھا اِک اکلی میں رہی چلا گیا نوشاہ
اِہ دُکھ ساری عمر دا کتھوں ہویا حال بی بی آہیں مار دی حالوں ہو بے حال

امام حسنؓ دی بی بی نے آپ نوں بُھلیکھے نال زہر پیالہ دے دتا۔ تے پتی دا بُرا حال دیکھ کے پچھتائی تے کُرلائی سو

ملکڑی ہووآں بل بجھاں توں، ہووآں گل جاں! | تیری جتھوں رات توں سائیاں بل بل جاں
نہ توں ہوویوں زخمی نہ تُدھ کجھ ہویا! | کہیا لوہڑا وَرتیا میں تتی دے بھاء
سائیاں جِسے میں جان دی کوّلی دے وچ زہر | کھا کے مردی آپ میں کیوں مُنہدا اِہ قہر
پیر کہاڑا ماریا میں تتی نے آپ | ساری عمر نہ دُھجسی میرے دِلوں وچھاپ

سُفنے وچ امام حسینؓ دی بی بی شہربانو نے ویکھیا حضرت بی بی فاطمہؓ اک جنگل وچ بوکر (جھاڑو) دے رہی ہن۔ اِنہاں پُچھیا۔ تے بی بی فاطمہؓ نے فرمایا ؎

کہیا بی بی فاطمہؓ سُن توں میری دھی | عمر امام حسین دی ساری ایتھے ای
ڈھلکے میرا لاڈلا شاہ حسینؓ امام | تازی گھوڑے اُتروں ڈِگے اِت مقام
کردی ہاں اِس جگہ تھیں روڑے کنکر دور | مت کوئی چُبھے اس نوں تن ہووے رنجور

ہیر رلے بجھے نا قصہ جو کلے بیتاں وچ لکھیا اے۔ وارث وانگوں بیان دے ودھاؤ ویہان نہیں دتا۔ صرف کہانی پیش کیتی اے۔ بیان دا انداز احمد کوی والا اے۔ اِنج جاپدا اے۔ احمد نے ہیر دا خاکہ ڈوہیا۔ مقبل نے اوس خاکے نوں پکا کیتا۔ تے وارث نے اوس وچ رنگ بھر کے سجا بنا دتا۔ مقبل دے شعراں وچ سادگی۔ بیان وچ روانی تے زور اے۔ انداز خاص گزور نارلے۔ ایس وچ کوئی نہ کوئی اکھان یا ڈونگھی سچائی بھری اے۔ جویں ؎

جدوں آدمی نوں دکھ لگدے نے تدوں آوندی مقبلا یاد اماں

مقبل مفت دا خیر ہے جس کرنا دیا اپنا سبھ کوئی کھاندا اے

سوئی لین گے مقبلا لگے جنہاں ایس جہان تے بی بویا

مقبل مثل مشہور ہے جگ سارے جنہاں دکھ لایا تنہاں پھل پایا

مقبل باجھ ملامتاں عاشقاں نوں مزہ عشق دا مول نہ آوندا ای

مقبل تے وارث دے شعراں وچ بہتا فرق نہیں - دوویں ہانی سنگ جاپدے ہن - بیت ایہے رلدے جلدے ہن کہ اک دوجے نال وٹا دیو تاں چھیتی نال پتہ نہ لگ سکے - وارث نالوں مقبل دے بیت کسے گل وچ گھٹ نہیں - ہاں وارث وچ مقبولہ شاعر تے مکالمے دا وادھا ضرور دا اے جو مقبل وچ نہیں - عام بازاری چھپے قصہ ہیر مقبل توں سوا - مقبل دی ہیر نوں ڈاکٹر بنارسی داس جی ایم - اے نے سوادیا تے یونیورسٹی نے وی چھپایا سی - شعراں دا کجھ نمونہ :-

رانجھا آکھدا رناں تھیں نفع ناہیں رناں نال نہ دوستی لائیے جی
رناں سپیاں نوں چاکرن جھوٹھا وارے رناں دے مول نہ جائیے جی
سپ مار نوں ڈنگ نہ رہے مونے ساری عمر جے دودھ پلائیے جی
مقبل کوچ کر کے ایس پنڈ وچوں ہن تخت ہزارے نوں جائیے جی

ہیر آکھدی فکر نہ کریں رانجھا تیری جھوڑ دی ہمیں بلامیاں
نہیں سنگدی سولیاں چائیاں تھیں تا نہی شرع دے جھگڑیاں جامیاں
آپ کٹ ساں بنی - پر مول تینوں تتی لگن نہ دیوساں وا میاں
آئی مقبلے دی جا مراں گی میں شاہد حال دا آپ خدامیاں

رانجھا ہیر نوں دے جواب ٹریا - ہیر پلیوں پکڑ کھلوندی اے
تسبیح عاشقاں دی موتی ہنجواں دے دھاگے آہیں دے نال پروندی اے
کرکے کیرنے درد فراق والے اُبھے ساہ لیندی زلد ہوندی اے
مقبل دس اجو کرڑی رات پچھے منت وار غریبنی ہوندی اے

نام وجید خاں قوم دے پٹھان سنہ ۱۸۳۰ عیسوی دے قریب کابل وچ جنم لیا۔ پنڈت اوڈنکا ناتھ بھار دواج دی کھوج مطابق اِہ پورے آکڑ خان پٹھان سن۔ بڑے کسرتی جُسّے۔ چوڑے چکلے سینے تے شیراں دے دل والے سپاہی۔ فوج وچ بھرتی ہو کے چنگے وڈے افسر بنے۔ دشمن دے مقابلے وچ ہمیشہ کامیاب رہندے۔ اِک واری کسے ہندو سادھو فقیر نال میل ہویا۔ اوس کولوں فقیری گیان دھیان دیاں باتاں سُن کے دل دُنیا ولوں اُچاٹ ہو گیا۔ دُنیا تے گھر گرہست دا کھیڑا چھڈ کے فقیر ہو گئے۔ تے کابل توں پشاور، پنڈی، جہلم، لاہور، امرت سر، ٹھہردے تے پھردے پھراندے متھرا پہنچے۔ اوتھے ڈھیر چِر رہ کے سنسکرت پڑھی تے ہندو دھرم دا گیان دھیان حاصل کیتا۔ تے اُہ آکڑ خاں پٹھان جہڑے کدے نک تے مکھی نہیں سن بیٹھن دیندے۔ ہُن عاجزی، حلیمی تے انکساری دی مورتی بن گئے۔ اُہ آپ لکھدے ہن۔

وجیدا پوت پٹھان کے ویتے ذلاں کو موڑ   شرن پڑی گوپال کی سکیں نہ تنکا توڑ

اِہ متھرا توں پھیر پنجاب واپس آئے۔ تے لوکاں نوں ربی گیان دھیان دی سکھشا دیندے رہے۔ اللہ دی بے نیازی نوں اِنہاں بڑے سوہنے رُوپ وچ دسیا اے۔ جویں:

کنجریاں تے بھنڈاں ملدے مال زر   بیل اُٹھاون بھار قدرتی کھان گھر
براہمن تے سیّد پھردے در بدر   وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

حسنؓ حسینؓ نواسے پاک رسول دے   فاطمہؓ دے فرزند علی مقبول دے
کُٹھیاں تھیں اُہ کہائے لت دھر   وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

کابل وچ ناقابل میوے کھاندے   کھانے گرما گرم تے نرم ہنڈاوندے
دکھن دے وچ بھکھے مردے ہُنر مند   وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

اِکناں دے گھر پُتر پُتراں گھر پوترے
اِکناں دے گھر دھیاں دھیاں گھر دوہترے
اِکناں دے گھر اِکو اِک دی جاسے مر
وجیدا کون صاحب نوں آکھے اینج نہیں اینج کر

اِکناں نوں گھیو تے کھنڈ نہ میدا بھانے ایے
بوہتی بوہتی مایا چلی آوندیے
اِکناں ناہیں ساگ آلونا بیٹ بھر
وجیدا کون صاحب نوں آکھے اینج نہیں اینج کر

مُورکھ نوں اسواری ہاتھی گھوڑیاں
پنڈت پیر پیادے پاٹے جوڑیاں
کرندے سُگھڑ مجوری مُورکھ دے جائے گھر
وجیدا کون صاحب نوں آکھے اینج نہیں اینج کر

اشناناں نہ کریئے ڈریئے نادروں ل
کیتی بھر بھر گئی سمندر ساگر ول!
آن لُڑھیندے ڈھیر رُڑھیندے جان مر
وجیدا کون صاحب نوں آکھے اینج نہیں اینج کر

چور جو کردے چوری لیاون لُٹ گھر
کھاندے دُودھ ملائیاں ملیدے کُٹ کر
چور ہندے تیری آس سو جاندے بھکھے مر
وجیدا کون صاحب نوں آکھے اینج نہیں اینج کر

اِکناں دے دھن پلے شاہ سدائیندے
پہنن ململ خاصہ مُشک ہنڈائیندے
اِک ناں نوں بھیکھ نہ پیندی پھردے در بدر
وجیدا کون صاحب نوں آکھے اینج نہیں اینج کر

گھیو شکر تے میدا مِلدا کُتیاں!
جنہاں دا پیندے دُودھ سو مردے بھکھیاں
بیجن گاہن ناہن کھڑسن بنھ گھر
وجیدا کون صاحب نوں آکھے اینج نہیں اینج کر

نہ کر خودی گمان جوان مر جائے گا
دھن جوبن تھِر[1] ناہیں انت پچھتائے گا
جیسی بیج کی چوڑی تیسی دیہہ[2] ہے
وجیدا ٹھر صاحب کا نام ہو رسب لکھیا ہے

۱ـ بقا ۲ـ جسم

سیّد غلام قادر شاہ

نام سیّد غلام قادر شاہ تخلص غلام ۔ دربار قادریہ فاضلیہ دے بانی ۔ فاضل اجلّ ابو الفرح حضرت سید محمد فاضل شاہ دے پتر تے جانشین ۔ ۱۲۸۱ھ وچ بٹالے جنم لیا ۔ عربی ، فارسی ، منطق ، فلسفہ ، فقہ ، حدیث ، قرآن تے تفسیر تصوف دی تعلیم کجھ پیو کولوں پائی تے کجھ دربار دے وڈے وڈے عالماں کولوں حاصل کیتی ۔ اہناں دے پیو عربی فارسی دے بڑے عالم تے فاضل سن ۔ اہناں دی کیمیا گر نگاہ نے اہناں نوں اوہ جلا بخشی کہ اوہ علم ادب دے اسمان تے چندبن کے چمکے ۔ اہناں فارسی ، اردو تے پنجابی وچ جو شعر لکھے ہن اوہ اہناں دے صاحب فن ہون دی دلیل ہن ۔ اردو کلام یا ہندی نما اے یا ریختہ ۔ پنجابی کلام بڑا ٹھیٹھ تے کیندری بولی وچ اے ۔ اہناں دے کلام دا مجموعہ "جواہر تصوف" دے نام تے اہناں دی گدی دے ہون والے جانشین حضرت میاں محی الدین ہوراں نے جیہڑے رشتے وچ اہناں دے پڑپوتے سید احمد شاہ ہوراں دے پڑپوتے حضرت سید محی الدین دے پتر ہن ترتیب دتا اے جس وچ اہناں دی مثنوی رمز عشق ، کجھ غزلاں تے ماہنجا شامل ہن ۔ ماہنجا پنجابی وچ جھاڑن پونجن تے صاف کرنے نوں کہندے نے ۔ اوہ وی صوفیانی روپ وچ اپنے من نوں بوہکر جھاڑ و نال جھاڑن تے صاف کرن دی سکھنا دیندے ہن تے کہندے ہن ۔

لاالٰہ دا جھاڑو دے کے سینہ صاف بناؤ
الا اللہ دا ذکر تصوّف دل وچ خوب ٹکاؤ

پاک رسول محمدؐ منو تے پل پل سیس نواؤ
کہے غلام بن کلمہ سکھیاں تسیں کدی نہ ڈھوئی پاؤ

الف آئے کے شاہ جنادی نے میرے ڈکڑے راہ آسان کیتے
سارے وہم خیال مٹھا دے تے پاس بیٹھ کے بھیت آسان کیتے

اکھیں کھول کے پیا دکھا دتا ، سبھ راز نہاں عیاں کیتے
گھول گھول گھتی فاضل شاہ اتوں جہنے واسطے ایڈ احسان کیتے

وچ جھلاں دے رانجھن ڈھونڈیں تے ماریں ٹھنڈیاں آہیں
اوجھڑ اوجھڑ پھریں دیوانہ سمجھ نادان کداہیں

اندر وڑ کے دیہہ ٹٹولا تے رانجھن ویکھ اٹھائیں
کہے غلام مرید میراں دا اوہو ہے توں ناہیں

ڈ دور نہیں تاں ہیں ڈھونڈھاں توں تے پاسے ہی کول وسناں ایں
کئی بھیس وٹا کے آونا ایں چھپ لک کے جیوڑا کھسناں ایں

کھوہ ہو کے جیو نمانڑے نوں پھیر سینے دے وچ ہی تناں ایں
اکے مہر نہیں تینوں سجناں دے کدی گھونگھٹ کھول نہ ہسناں ایں

غ غنچہ کر دوچ اپنے ہی یار وچ تساڈڑے وسدا اے
تسیں جنگلیں جائے کے ڈھونڈدے او وچ سینے دے بیٹھا اوہ ہسدا اے

وارو ارستی پیا اپنے تھوں راہ اپنا آپ ہی دسدا اے
میں تاں ویکھ پیا تسیں دیکھ لئو روم روم دے وچ اوہ وسدا اے

میاں جان محمدؒ

نام جان محمد۔ اِک صوفی تے درویش صفت انسان۔ موضع بوریاں والا ضلع گوجرانوالہ دے رہن والے۔ اوہ میاں شاہ محمد قادریار دے سمے سامتی سن۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ دے عہد وچ ہوئے۔ اوہناں دوہڑے لکھے ہوتے بہتے زوردار۔ اوہناں دا اِک مشہور مصرعہ اے :۔ جان محمدا توں ہوسہ کوڈی تینوں وٹا مول نہ لگے۔ نمونہ کلام :۔

لالیاں بھریاں وچ گلیاں وانگ روپیے بگے   کھرا کھوٹا توں تاں پرکھیں جد پئیں صرافاں اگے
دھرن نطیر تے پرکھن تینوں تاوی چوٹ مونہوں مونہہ لگے   جان محمدا توں ہووہ کوڈی تینوں وٹا مول نہ لگے

تن دوکان تے برہوں موچی سینوں جیبوں ونڈ دیندا   درد خمیر سولاں دی رنبی میرے چھلکے سب چھلیندا
دوروں آر تے سوئیوں چوکاں میرے ترپ بخیے کڈھیندا   جان محمدا ہوویں میاں جوڑا سوہنا جے اجوڑ کریندا

اس بھلنگیری نیوں پائی دلگیری دیکھ پاوے غم آوے   رہتیاں کرکن وانگن شیشہاں مینوں سیر و شیر ڈرادے
چوہوں سول اُٹھے تن میرے مینوں واون گھاون آوے   جان محمدا بھٹھ پئی بھلنگیری جیتھے پیایا نظر نہ آوے

تن دوکان تے برہوں حلوائی مینوں شوق صبون لگاندا   دل پانی تے پنجر تختہ مینوں درد دول سوراں لاندا!
سولاں میل نہ چھڈی قطرہ مینوں آہیں نال سوکاندا   جان محمدا پھڑ گیتی کندی مت سوہنا انگ لگاندا

تن دوکان تے برہوں کوہلو جیہڑا بنت اُٹھ گھانی پائے   دکھاں دی لٹھ تے سولاں دی چھڑا میری نت اتیل چوائے
ذوقوں بیل تے شوقوں کانجن مینوں اُٹھے پہر بھوائے   جان محمدا کھل کوہلو دی لتھی تتی کیہڑے پاسے نوں جائے

تن دوکان تے برہوں سنیارا مینوں ریچے وچ پرائے   تن کٹھیالی تے برہوں کولے دھر بھٹھ کو پھوک مچائے
گھڑ گھڑ بندے کر کر گندے مینوں ہر دل وچ دل پائے   جان محمدا ہوویں میاں گہناں جانی اجے وی گل نہ لائے

تن دوکان تے برہوں بھٹیارا مینوں وچ بھٹی دے بھجندا   دکھاں دی ریت تے سولاں دی کڑاہی آہیں دا بالن مچندا
بھج بھج کے میں بھی ترکنوں میری لبھے فریاد نہ سُندا   جان محمدا بھنو اگلا مارے مینوں خطرہ نہیں کجھ ہُندا

آرام

نام سندر داس تخلص آرام۔ سردار کرم سنگھ ہسٹوریئن نے آپ دا نام سیتا رام لکھیا اے۔ ایہہ میر منو دے سمے فوجدار دے میر منشی ہو کے جھنگ رہے۔ فارسی تے پنجابی دے چنگے جانوں سن۔ اِہناں سنہ ۱۱۷۲ھ وچ قِصّہ سسی پنوں پنجابی شعراں وچ لکھیا۔ آپ دے کلام دا کجھ نمونہ۔

آکھن ایسی حسن دی صورت دنیا وچ نہ کائی ۔۔۔ رب نے حور بہشت دی سانوں کر کے لطف بھجائی

آپ جے لطف کرم تے آوے کھریوں بوند وساندا ۔۔۔ سُکے بن آ کر ہریا دل میوے نال لگاندا!

لہو نوں اوہ چا دُدھ کریندے تے دُدھوں گھیو بچاوے ۔۔۔ خاروں گل کرنا ہے پیا پتھروں لال بنادے

ہتھیں جیہڑی گنڈھ گھتے تس دندیں نہ دہ لائیے ۔۔۔ کہن سیانے سپ مار ئیے لاٹھی متھ بچا ہیئے

ماڈن آکھے میں جان دیساں پر تینوں جان نہ دیساں ۔۔۔ عمر تمبر بھائی تیرے اوتھے جا بھجے سال

جے جاویں تاں جنہاں ساڈی جنہاں نوں کون دکھیوڑے ۔۔۔ بھجھ کر بل تے بجھٹھ سوداگر سن بدھے توڑے

اُس دلبر جا بھایا دردے تے خوشی نال! ۔۔۔ آکھیو سواڈل نوں ترلدھا میں بھلا بھال

ماں آکھے وَر دھیاں آپ نہ کر دیاں ۔۔۔ جس نوں دیون ماپے سر تے دھر دیاں!

سسی پنوں دا اِہ قصہ بڑی باریک لکھت دے ۲۱ صفحیاں تے چھپیا ہویا اے۔ ایس قِصّے دے پنج حِصّے (باب) کیتے ہوئے ہن۔ اخیر وچ لکھدے ہن ؎

سبھ کلام کرہ وچ بحر تاریخ ملائی! ۔۔۔ "سسی پنوں دی جوش عشق وچ ندو بہائی"

اس شعر وچوں لکھت دا سال سنہ ۱۱۷۲ھ ظاہر ہندا اے۔
۱۱ ھ ۷۲

اِہناں پنجابی توں سوا چھوٹے بحر وچ فارسی شعراں وچ قِصّہ ہیر رانجھن سنہ ۱۱۷۲ھ وچ لکھیا۔

سسی پنوں دے آخر وچ اِک سی حرفی لکھی اے۔ جس دا آخری بند ایہہ اے ؎

ی- یقین کریں دل اندر سجیاراں دی یاری ۔۔۔ ایہی یاری دوہیں جہانیں تیری کرے غمخواری

بدستاں دی مجلس چھڈ کے پائی جد ہشیاری ۔۔۔ رام ہویا آرام اُنہاں دا جنہاں ہوئے نکوکاری

سیّد وارث شاہ

سیّد وارث شاہ مرحوم دے حالات زندگی بارے کوئی پکّی گل نہیں ملدی۔ پنجاب دے اس قابلِ فخر تے جونویں شاعر بارے کوئی صحیح تاریخی ثبوت نہیں ملدا۔ اِہناں دے قصّہ ہیر رانجھا چوں اِہناں بارے جو اخذ کیتا جاندا اے۔ اوہ اِنج اے۔ کہ اِہناں ہیر دا قصہ سنہ ۱۱۸۰ھ وچ لکھیا تے ایس توں ظاہر ہُندا کہ اِہناں دا جنم سو ورھے سنہ ۱۱۳۵-۴۰ھ دے قریب ہویا۔ اِہناں دے باپ دا نام قطب شاہ سی۔ جویں :-

بناں عمل دے نہیں نجات تیری پیا مار دی قطب دا بیٹیا اوہ

اِہناں دی جنم بھومی جنڈیالہ شیر خاں ضلع شیخوپورہ سی۔

وارث شاہ وسنیک جنڈیالڑے دا تے شاگرد مخدوم قصور دا ای

جد ذرا جوان ہوئے تے قصور مولوی غلام محی الدین کولوں جیہڑے جامع مسجد کوٹ شہر قصور وچ درس دیندے سن یا مولوی غلام مرتضیٰ کولوں پڑھدے رہے۔ ایتھوں ظاہری علم حاصل کرکے پاک پتن چلے گئے۔ تے حضرت بابا فرید گنج شکر دی درگاہ توں باطنی فیض حاصل کیتا۔ اوہ حنفی المذہب سن۔ لکھدے ہین

چار دے یار رسول دے چار گوہر سبھے اِک تھیں اِک چڑھیندڑے نیں

حضرت بابا فرید دا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن۔

مودود دا لاڈلا پیر چشتی شکر گنج مسعود بھرپور ہے جی

بیان کیتا جاندا اے۔ کہ ایتھوں فارغ ہو کے ملکہ ہانس آ گئے۔ تے اِک پرانی مسیت وچ بیٹھ کے اللہ اللہ کرن تے لوکاں نوں وعظ نصیحت کرن لگے۔ ایتھے اِہناں دی گوٹھ اِک لوہار نال ہو گئی۔ اِہناں لوہاراں دی کڑی یا عورت بھاگ بھری نال پیار ہو گیا۔ عشق مُشک چُھپے نہیں رہندے۔ عشق دا دھواں باہر نکلیا۔ عورت اوہ وارث ایس تے چھیتے ہوئے۔ اوہ اوتھوں اُٹھ کے ملکہ ہانس (پاک پتن دے نیڑے) آ گئے تے اپنے عشق دے زخم نوں ہرا رکھن لئی "ہیر تے رانجھا" دی داستان لکھی۔ ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ ایم۔ اے تے بعض ہور سجن ایس عشق دی بات توں منکر ہن۔ تے آکھدے ہن۔ کہ اِک نیک پاک درویش تے اِہ تہمت اے۔ پر چودھری فضل حق لیکھک "معشوقہ پنجاب" تے بعض ہور ایس نوں ٹھیک من دے ہن۔ وارث آپ لکھدے ہن ؎

تدوں شوق ہویا قصہ جوڑنے دا جدوں عشق دی گل اظہار ہوئی

اپنی محبت تے عشق دا اقرار کردے ہوئے آکھدے ہن

معشوق دیاں بانکیاں شوخ غیناں وارث شاہ جیسے مجذوب کیتے

اتنا کامیاب قِصّہ لکھن تے اُوہ آپ اقرار کردے ہن۔

وارث شاہ فقیر دی عقل کتھے اِہ جِنّیاں عشق پڑھایاں ہن

وارث نے اپنے قصے وچ بھاگ بھری دا نام پنج چھ وار ورتیا اے۔ پر ایس خوبی نال کہ پتہ نہ لگے سچ مچ کسے "بھاگ بھری" نوں آکھدے ہن یا اوسے نوں بھاگاں والی سمجھ دے ہن۔ جویں ۔

وارث شاہ نوں مارنہ بھاگ بھریئے اَنی منس دی پیار یئے واسطہ ای

تینوں شوق لے تنہاں دا بھاگ بھریئے جنہاں ڈاچیاں بار چرائیاں نیں یاں ۔

بیان کیتا جاندا اے کہ جدوں اِنہاں اِہ قِصّہ لکھیا۔ لوکاں نوں سنایا تے لوک بڑی چاہ نال آپ دے شعر لکھ یا لکھوا کے لیجان لگے۔ جس نال قصے دی شہرت جنگل دی اگ وانگ پھیل گئی۔ تے جدا ب مد ہانس توں جتھے بیٹھ کے اِہ قِصّہ نظم کیتا سی ع

ہانس دا شہر مشہور ملکہ جتھے شعر کیتے یاراں واسطے ہیں

مُڑ جنڈیالے جاندے ہوئے قصور پہنچے۔ قصے دی شہرت کھنڈ چکی سی۔ اِہ جد اُستاد نوں ملے اُوہ دیکھ کے ناراض ہوئے تے آکھیا۔

وہ قصے شاہ نوں پڑھایا اوس سارنگی پھڑ لئی۔ تینوں پڑھایا تے توں عشق دے قصے شروع کر دتے۔

اِہ رات مرشد (استاد) کول مسجد وچ رہے۔ سویرے اُٹھ کے عرض کیتا۔ میں تے اِہ قِصّہ روح تے بُت دا لکھیا اے۔ تے اِہ سنایا کہ ۔

اِہ روح قلبوت دا ذکر سارا نال عقل دے میل بلایا ای

ہیر روح تے چاک قلبوت جانو بالناتھ اِہ پیر بنایا ای

پنج پیر نے پنج حواس تیرے جنہاں تھاپناں تدہ نوں لایا ای !

تے قصے چوں کجھ ہور چونویں شعر سنائے۔ اُنہاں تے ڈھیرا اثر ہویا۔ تے اُنہاں فرمایا۔ توں منج دی رسّی وچ موتی پرو دتے ہن۔" (ہیر مرتبہ عزیز الدین)

وارث شاہ ایتھوں واپس جنڈیالہ شیر خاں چلے گئے۔ تے اوتھوں آخرت دے سفر لئی کوچ کیتا۔

اہناں دا مزار ایتھے خستہ حال موجود اے۔ تے جس مسیت وچ ٹھٹھ جاہدا اہناں زندگی دی ابتدا کیتی سی اوتھے دی پتھر لگا ہویا اے۔ تے اہناں بارے لکھیا ہویا اے

وارث نے اِہ قصہ اپنے قول مطابق ۱۱۸۰ھ وچ لکھیا۔ معلوم ہندا اے کہ احمد گوی دی ہیر تے مقبل دی ہیر دونویں اہناں ساہمنے سن۔ اہناں دے بعض مصرعے احمد تے بعض مقبل نال ملدے ہن۔ بجر قول دی احمد تے مقبل والا اے۔ اِنج جاپدا اے۔ کہ احمد نے خاکہ ڈوڈیا۔ مقبل نے اہناں لکیراں نوں پکیاں کیتا تے وارث نے رنگ بھر کے تصویر نوں مکمل کر دتا۔

وارث دے جیہڑے مصرعے احمد گوی یا مقبل نال ملدے ہن۔ اونہاں وچوں کجھ اِہ ہن :-

احمد گوی — اساں صبر کیتا تساں صبر کرنا خط لکھ اپنا قاصد چلایا اے

وارث شاہ — اساں صبر کیتا تساں صبر کرنا حکم اِنَّ اللّٰہَ مَعَ ‌الصّٰبِرِیْن آیا اے

احمد گوی — ہیر جیتیاں نال میں مس بھتاں تدول وہ ہاں دا جی رل گیا سی نیں

وارث شاہ — نوں جیتیاں نال اُہ مس بھتاں تدول دوہاں دا جی رل گیا سی نیں

مقبل — تقدیر سیتی موجود فوت ہویا باقی رہے رنجھیٹے دے ست بھائی!

وارث — تقدیر سیتی موجود فوت ہویا بھائی رانجھے دے نال کھیڑدے تین!

مقبل — ہمک اپنے باپ دا ونڈنے توں بیج سد کے بھائیاں نے کجھ پائی!

وارث — حضرت قاضی تے بیج سد اساں بھائیاں زمیں نوں کجھ پوایا ای

شاعری وچ جن خوبیاں سادگی۔ اصلیت تے جوش بنیادی ہن۔ تے حقیقت اِہ اے۔ کہ اِہ تنے وارث دے کلام وچ اُتے ہن۔ وارث اپنے کلام بارے خود لکھدے ہن

بات بات تیری وچ ہیں کامی وارث شاہ دے شعر کیہ سحر ہے نیں

تے اِہ حقیقت اے کہ اوہدی بات بات وچ کوئی نہ کوئی نکتہ یا نصیحت موجود اے۔ وارث دے کلام وچ بے حد روانی اے۔ بڑا جوش اے۔ منیاں بڑی محاورہ دار تے نگر اے۔ ہندی فارسی دے لفظ بڑے بے ججھک تے چُنیدیں ورتے ہن۔ زبان ضرورت تے موقعہ محل دے مطابق بدلی اے۔ قصے وچ ہر تھاں زبان تے پورا قابو تے ندا اے۔ ہر پاتر دے مونہہ توں جو کہلوایا اے۔ اوہدی عمر۔ قابلیت تے ماحول دے مطابق اکھوایا اے۔ عشق نوں کسے تھاں نے دی ہوس نہیں بنن دتا۔ تے قصے نوں نرا عشق عاشقی دی داستان ای نہیں رہن دتا۔ سگوں ایس وچ بے شمار اخلاق۔ دانائی تے پتے دیاں باتاں بیان کیتیاں ہن۔ جٹ۔ مولوی پیر فقیر

عورت دی فطرت تے حقیقت نوں سوہنی طرح بیانیا اے۔

قصے دی مقبولیت تے ہر من پسند ہون لئی ضروری اے۔ کہ اوہ صاف۔ سدھی پدھری بولی وچ ہووے ملفظ ڈھکدے۔ پھبدے ہون کوئی بات ضرورت توں گھٹ یا ودھ نہ ہووے۔ اوہدے وچ اِک رس۔ لوچ تے جان ہووے تے ایہہ سب خوبیاں وارث دے کلام وچ موجود ہن۔

وارث دا ایہہ قصہ ہیر رانجھا پنجاب دیاں محفلاں، مجلساں دا شنگار بن گیا پہلوں لوک ہتھ دیاں لکھیاں تحریراں یا حافظے تے گذارہ کردے رہے۔ پھر ۱۸۶۰ء دے بعد جد چھاپے خانے دا رواج ہویا، اس قصے نوں ایہہ صاحب منشی گلاب سنگھ، ملک ہیرا۔ حاجی چراغ دین سراج دین نے لاہور وچ تے نیاز علی خاں، بھائی چتر سنگھ تے بھائی کشن سنگھ عارف نے امرتسر وچ ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپوایا۔ قصے دی وکری۔ قصہ ہیر دی دیکھ کے لاہور دے اِک شیر فروش میاں رکن دین نے پنجابی دے مشہور شاعر میاں ہدایت اللہ کولوں پہلا خاد الیسدی سُدھائی تے تکمیل کرا کے ۱۸۸۸ء دے قریب چھپوایا ایس کتاب وچ اخیر تے لکھیا اے۔

" میاں ہدایت اللہ نے صدہا شعر نئے اپنی تصنیف کے سید وارث شاہ کے نام سے اس میں اور بڑھا دیئے ہیں۔ اور بہت کوشش سے اس کی ترمیم و تردید کے حقوق میرے نام ہبہ کر دیتے ہیں (رکن دین شیر فروش ہیر ہدایت اللہ صفحہ ۲۲)

ایس ہیر وچ ۱۷۲۴ مصرعے میاں ہدایت اللہ نے کولوں لکھ کے شامل کر دتے۔ تے اُنہاں۔ تے نمبر لگا دتے۔ تے ایہہ کُجھ کے مصرعے توں چھُٹ بعض تھاں پورے پورے بند اُنہاں دے ہن۔ جویں

ڈولی چڑھ دیاں ماریاں ہیر چیکاں بینوں لے چلے بابلا لے چلے وے

۲۰۔ مصرعے یاں

گیا بجھ تقدیر نے نال ٹھوٹھا قیمت ے جا ساتھوں مٹ دی اے

۲۲ مصرعے۔ ایہہ کتاب وجیاں چھپیاں ہیراں نالوں "وڈی تے مکمل" سی بڑی پسند کیتی گئی۔ میاں ہدایت اللہ خود اِک چنگے باکمال شاعر سن۔ اُنہاں دے مصرعے وچ رچ مچ گئے۔ تے اُنج دی عام لوکاں نوں ہیڑے نکھیڑے یا چھڑ چول دی لوڑ نہیں پیندی۔ ایس دی شہرت تے وکری ویکھ کے میاں پیرا ندتہ ترکڑ قوم دے نوں خیال آیا۔ اُنہاں ایس نوں مسبھ توں وڈی تے مکمل ہیر بنان لئی جو مصرعے میاں ہدایت اللہ دے چنگے لگے اوہ شامل کر کے ۱۱۹۲ مصرعے آپ کولوں لکھ کے ودھا دتے۔ تے اُنہاں تے میاں ہدایت اللہ دے وانگ نمبر لگا دتا۔ اوہ آپ لکھدے ہن ۔

گڈی طبع نوں لمبیڑی ڈور دے کے واؤ نال پریم اُڈایاں ہیں!

قطع نیندیاں دائیاں سوچ کے تے کتراں رنگ برنگ ملایاں ہیں

اِہناں رنگ برنگ کتراں بارے کتاب وچ پرکاشک ولوں لکھیا اے

"نمبر شدہ اشعار اُستاد پیر اندتہ صاحب کی تصنیف ہیں۔ اور باضابطہ رجسٹری شدہ ہیں۔ کوئی صاحب درج نہ کریں۔ ہیر پیراندتہ مطبوعہ سنہ ۱۹۳۰ء۔ صفحہ ۲۸"

اِہناں بھی اِکے دُکے شعر توں سوا بعض تھاں پورے بند دھلے ہن۔ جویں

بھوے قہر خدا دا جھوٹھیاں تے لعنت رب دی اے کاذبین تا منی

مُونہوں بول اَو تتڑے بول ناہیں دے توں رنج ہوویں مشرکین تامنی

۲۸ مصرعے یا

ڈولی چڑھدیاں ماریاں ہیر چیکاں ہیں گھُمائی رنجھیٹیا سائیاں دے

پورے ۵۰ مصرعے۔ لوکاں ایس "سبھ توں وڈی تے مکمل" ہیر نوں ہور زیادہ پسند کیتا۔ تے کتاباں چھاپن والے لالچیاں نے مختلف شاعراں کولوں ایس دی سُدھائی تے وَدھا کر کے چھاپنا شروع کردتا۔ جویں

مولوی محبوب عالم نے ایس وچ ۵۰۷ مصرعے ودھائے تے اُہناں تے رجسٹری شدہ لکھ دتا۔

میاں محمد الدین سوختہ امرتسری نے ۹۴ مصرعے ودھا کے۔ اُہناں تے نمبر لگا دتے۔

مولوی شرف علی گھلیانوی نے ۵۰۰ دے تقریب۔

منشی تاج الدین تاج لاہوری نے ۵۰۰ دے قریب تے بابو عبدالرحمٰن نے ۶۵۰ دے قریب مصرعے ودھائے پر کوئی نمبر نشان نہ لگایا۔ مولوی عزیز الدین خانو نگو نے کجھ مصرعے ودھلے پر الف توں ی تک ساری کتاب نوں مسلسل نمبر لا کے سانجھا کھاتہ کرلیا۔

ہر ملاوٹ کرن والے نے دوجیاں دے نشان یا نمبر نَل کوئی دھیان نہ دتا۔ یاں جان بجھ کے اَکھ میٹ لئی۔ تے جو شعر اُہدے چنگے لگے لیکے باقی آپ شامل کردتے۔

ایس ملاوٹ دے طلسم نوں ڈاکٹر موہن سنگھ جی دیوانہ ایم۔ اے نے پہلی واری توڑیا۔ تے ۱۹۲۵ء وچ ہیر نوں ملاوٹ توں پاک کرکے ترتیب وار تے چھپوایا۔ تے اِہناں دے بعد محمد افضل خاں نے نویں سر ایڈٹ کرکے چھپوایا۔

ڈاکٹر صاحباں دی ہیر دی بنیاد گورمکھی چھپے نسخے تے اے تے محمد افضل خاں دی ایڈٹ کیتی ہیر دی بنیاد ہیر مرتبہ ہدایت اللہ تے پرانے اُردو چھپے نسخے تے۔

تصنیفاں:-

قصہ ہیر رانجھا وچ شاعری دی قادر الکلامی تے فنی عظمت دیکھ کے یقین ہُندا اے کہ ایہناں ایس توں سوا ہور وی ضرور کجھ لکھیا ہووے گا۔ میاں ہدایت والی ترمیم شدہ ہیر وارث مطبوعہ ۱۸۸۸ء دے اخیر تے وارث دی لکھت معراج نامہ تے عبرت نامہ شامل ہن تے میاں پیراں دتہ ترگڑ والی ہیر وارث شاہ دے اخیر تے معراج نامہ چوہڑیٹی نامہ تے اُشتر نامہ موجود ہن۔ پر ایہناں دی بولی۔ بحر تے انداز ہیر توں بالکل الگ ہن۔

معراج نامہ اَنج انج کہندا اے ؎

حمد الٰہی آکھ زبانوں ثابت ہو کے دِلوں بجانوں — تاں کجھ ثمرہ ملے ایماناں تمرہ شکر گذاری دا!
بعد درود سیّد ابراراں آل اتے اصحاب کباراں — رحمت اُہدی نیکو کاراں اِہ راہ تابعداری دا!

چوہڑیٹی نامہ چوں کجھ شعر انج ہن

گرم گوہا تے زرم چوہڑیٹی سر برہوں چھج چکائے — سوڑیاں گلیاں لگدے دھکے حال نہ دیکھیا جائے
اُسیاں کڑیاں نیویں در تے اساں لِف لِف حال ونجائے — ہیں ہیں کردی بکری کُھتی اُلٹی کھل لہائی!
عزازیل نے خود دیول گل وچ لعنت طوق پہنائی — وارث میاں میں نا آکھے شاہاں دست تجھائی

ڈاکٹر موہن سنگھ جی دیوانہ اپنی ایڈٹ کیتی ہوئی ہیر وچ "وارث دی سسی" دا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن۔

"ایس ویلے میرے ساہمنے سسی وارث شاہ اے۔ جس نوں مولوی عبدالقادر مدرس مدرسہ تعلیم القرآن انارکلی لاہور نے چھپوایا سی۔ اِس وچ حکیم صاحب لکھدے ہن۔ کہ اِہ نسخہ میرے وڈیریاں کول ۱۲۲۱ھ دی لکھت اے تے سو سال توں اِہ ساڈے خانداں وچ چلیا آوندا اے۔"

اِہ قصہ دوہڑیاں تے سی حرفیاں وچ اے۔ تے ایس وچ احمد شاہ ابدالی تے محمد شاہ دے گورنر لاہور دے حملیاں دا ذکر آوندا اے۔

ایہناں توں سوا ۱۹۱۵ء دے قریب سوہنی وارث دی چھپی۔ پر فیر پتہ لگ گیا۔ کہ اِہ مرزا عبدالحمید نے سوہنی فضل شاہ نوں توڑ مروڑ کے بنا دتی اے۔ سو اُہ پرچلت نہ ہو سکی۔

۱۹-۱۹۱۸ء دی بات اے۔ میاں پیراندتہ اِک دو وارا امرت سر میرے (لیکھک کشتہ دے) کول آئے تے اُنہاں اپنی کھوج دا سٹہ وارث دا اِہ دوہڑا سنایا۔ جو اُنہاں دا ہتھ لکھی میرے کول موجود اے۔ اُہ اے

دو نین تیرے خوں ریز خنجر تھیں تیز قیامت خیز غلم انگیز بریز بریز شمس تبریز جیہے پکارنے
اوہ مست سدا خمار رہن بیمار ہووَن دو چار ہوون سنگھار نکھیں آ وار کرو تلوار مویاں نوں مار دے
اوہ گئے تیرے دو نین موہے ہین سدا بے چین جنگل نوں وہن تے ڈابیں چھوڑ اپنا سین لوں نج آئے
مُلک پرندہ مُنہ تھیں لاہ آ وارث شاہ درس دی چاہ کھلوتے راہ تے کر نگاہ بھکھے دیدار دے

ہیر تے رانجھے دے عشق دا واقعہ ابراہیم ہبلول لودھی دے سمے ہویا۔ تے دمودر نے پہلی وار پنجابی وچ ایس نوں اکبر بادشاہ دے راج وچ نظم کیتا۔ ایس ویلے ایہہ قصہ چنگی شہرت پا چکیا سی شاہ حسین، گنگ بھٹ گنہ داس تے ہور شاعراں دے کلام وچ ہیر تے رانجھے دے حوالے موجود ہن۔ دمودر نے ایس قصے دے اخیر وچ لکھیا اے۔ کہ ہیر تے رانجھا کھیڑیاں دی پھاہی چوں نکل کے مکے ول چلے گئے نے۔ اوہ مکے ہی رہے۔ پر وارث پہلے شاعر ہن جنہاں قصے دا انت دکھانت پیش کیتا۔ تے لکھیا کہ ہیر دے ماپیاں رانجھے نوں کہیا۔ کہ جنج بنا کے آ تے ویاہ کے لے جا۔ تے جد اوہ چلا گیا پچھوں ہیر نوں زہر دے کے مار دتا۔ تے رانجھے نوں خط لکھ دتا۔ کہ اوہ مر گئی اے۔

دمودر تے وارث دے کرداراں وچ وی کجھ فرق اے۔

دمودر نے رانجھے دے پیو دا ناں معظم تے رانجھے دے تن بھرا ظاہر تے جیون دسے ہن۔

وارث شاہ نے رانجھے دے پیو دا نام موجو تے ست بھرا لکھے ہن۔

دمودر نے ہیر دی ماں نام کُندی لکھیا اے۔

تے وارث شاہ نے ہیر دی ماں دا نام ملکی لکھیا اے۔

دمودر کہندا اے ہیر بیوہ سی تے اوس دی محبت رامو برہمن نال سی۔

تے وارث کہندے ہن ہیر کنواری سی تے اوس دی محبت مراد بلوچ نال سی۔

دمودر نے نوُر خاں چدھڑ نال ہیر دے مقابلہ دا ذکر کیتا اے۔ پر وارث شاہ ایس دا ذکر تک نہیں کیتا۔ وارث دی شاعری تے شہرت تے سبھ توں پہلا احمد یار گجراتی رشک یا حسد کیتا اے۔ اُنہاں وارثؒ تے چوٹ کردیاں ہویاں لکھیا

وارث شاہ سخن دا وارث کسے نہ ہٹکیا ڈیہا	سُندا ہی جو دُنی جھلی دا نگوں نِکا موٹا ڈیہا
بلکہ قافیہ مُڑ مُڑ آندا حال نہ کوئی تکّاں دا	جیونکر لکڑیا ہویا کچا دا کھڑ کھڑ کردا جاندا

پر جد آپ ای اپنی لکھی ہیر دا مقابلہ کیتا۔ من لیا۔ تے کہیا سو

وارث شاہ جنڈیالے والے واہ واہ ہیر بنائی   میں بھی ریس اوسے دی کر کے لکھی توڑ نباہی
خوش شکل مضمون نہیں دی میتوں ناہیں کائی   وڈا تعجب آوے یارو ویکھ اُسدی دانائی

ایہناں توں بعد میاں فضل شاہ ساکن نواں کوٹ نے اپنی شاعری دا جھنڈا اُچا کیتا تے کہیا سے

شہر شہر شہرہ میرا شعر سینتی مُلک مُلک الشعراء بیلی

تے نبر کھل کے آکھیا سے

وارث شاہ ہسایا جگ سارا اساں خاصاں تساں روا ونان زار پیارے
ہسن والیاں نوں ہسن لوک دانے اتے روندیاں کرن پیار پیارے

پر اہ وی مقابلے تے پورے نہ اُتر سکے۔ فضل شاہ اک عالم فاضل صوفی بزرگ سن – ایہناں وارث دا رنگ اوہو بجر نوں دتیا لئے۔ پر وارث شاہ ایک حقیقی شاعر سن۔ تے ایہناں دا سارا زور لفظی رعایتاں، صنعتاں تے لفظی ہیرا پھیری تے اے۔ عربی فارسی ڈھیر ورتی اے۔ جس نال کتاب عام لوکاں دی سمجھ پہنچ دی نہیں رہی۔ جویں وارث شاہ نے لکھیا سی۔

میتں رانجھے نے ملاں نوں جا کہیا چھیتی لکھو جی بخشاں پیاریاں نوں
تساں ساہورے جا آرام کیتا پیش ڈھوتے ہن سول انجیاریاں نوں
ملاں لکھ توں درد فراق میرا جیہڑا انبروں سٹ دا توڑ تارے
گل لکھ جو دلاں دے دکھڑے دا لکھن یاریاں نوں جویں یار پیارے

پر فضل شاہ ہوراں اہ خط نرے فارسی وچ لکھے ہن جویں رانجھا تے ہیر چنگے فارسی عربی دے عالم فاضل ہون۔ ہیر دا خط رانجھے دے نام لکھدے سن سے

اوّل حمد ہزار جبار صانع کہ بکار صنعت کردگار رانجھا   بعد شکر کردہ احسان خالق کاریگر سبحہ بخشیدہ یار رانجھا
تو زہر ندا خودم را بجز مردم ہو آفی بجہ کار رانجھا   کہیڑہ مہ بہ نثار بہ نثار بہ کشش گیرد دار چند ہر دو دار رانجھا

ایسے طرح جواب دے رانجھے دا خط لے۔ بس اک شعر اے سے

رفتی جان باقی آں ہم رفتہ خواہد نفس تمام گریاں دلبر
نفسوں نجات اخیر دی زندہ دیئے تریں مشکلاں ہوون آسان دلبر

اختصار گفتم دو سہ چار کلمہ بتو آئندہ اختیار رانجھا!

تھوڑا لکھیا ایں جانی بہت جانی اگے جویں مرضی سرکار رانجھا

مقابلے لئی دنگارن والے تیجے شاعر گجرات دے پیر نیک عالم ہن - اِہ مُننے جیہے ہوئے ہن

اِہناں دو تِن کتاباں لکھیاں ہن - اصغر صغریٰ - پوہ بھٹی وغیرہ - اِہ وارث تے چوٹ کردے ہوئے

لکھدے ہن ے

اساں شاعر پنجابی دے بہت ڈِٹھے ٹھپتی رہن دے گل اکھوال ناہیں

فضل شاہ وغیرہ نوں چھڈ یارا وارث شاہ بھی اَج خوشحال ناہیں

پوہ بھٹی دے نال جو ہڑ ٹیبڑی اے اُہدی ہیر ملدی صغریٰ نال ناہیں

اسے پر فیصلہ اوس نوں لے جیہڑا من تال دیکھے مَا قال ناہیں

سمجھو سدا پنجابی دے سبھ شاعر وارث شاہ نوں گو گھنٹال ناہیں

اُہدی ہیر دا ہے جواب صغرا کریں نہ ہاں دی کیوں پڑتال ناہیں:

اُہناں آپ کہیا اے - کہ وارث دی لکھت چوہڑ ٹیبڑی نامہ دا جواب پوہ بھٹی اے تے

ہیر رانجھا دا اصغر صغرا اِس کتاب دے سارے عنوان صحیح فارسی درج ہن جویں

"غیل، جزیل، اصغر علیل جدیل رحیل، پدر خسیل وصیل جلیل مادر اشیل"

سید وارث شاہ نے ہیر دے حُسن دی تعریف کردیاں لکھیا سی

کھی ہیر دی کرے تعریف شاعر متھے چمکدا حسن مہتاب دا جی

خونیں چونڈیاں رات جیوں چند دوالے سرخ رنگ جیوں رنگ شہاب دا جی

نین نرگسی مست ممولڑے دے گلاں ٹہکیاں پھُل گلاب دا جی

بھواں وانگ کمان لاہور دِسن کوئی حُسن نہ انت حساب دا جی

تے اِہ بھی صغریٰ دے حسن دی تعریف کردے ہوئے جس ویلے کہ اُہدی عمر صرف آٹھ سال اے

لکھدے ہن ے

بھارے پٹ پہاڑ دی جیٹھ نالوں پتلا لک دھموڑی دے ڈنگ کولوں

تنگ گھوڑا اوسدا چ سوٹا گگی کیڑی دی دی دھری تنگ کولوں

ریشم روئی سنجاب سمور قاقم ستر سارا اُہدے نرم انگ کولوں

عطر مشک گلاب پھلیل عنبر دا ذار اُہدے نرم انگ کو لول

ایسے طرح ہور کئی شعر اہدے نال ہن جنہاں وچ انج ای ڈھیر جھوٹھ تے مبالغے توں کم لیا ہے جس نے کتاب نوں جھوٹھ تے مبالغے دا پلندا بنا دتا اے۔

وارث توں پہلاں تے بعد کئی شاعراں نے اِہ قِصّہ نظم کیتا اے۔ پر حقی گل اِہ اے۔ کہ ہر اک وچ اِک نہ اِک خوبی تے ضرور ہو سکدی اے۔ پر وارث والی کمالیت تے ہر خوبی کسے وچ دی نہیں۔

پنجابی شاعری وچ وارث پہلے شاعر ہن جنہاں مقولہ شاعر رواج دتا۔ یعنی اُہ گل جیہڑی اِنہاں کسے کردار (پاتر) کولوں کہلوانی ٹھیک نہیں سمجھی۔ اُہ مقولہ شاعر دے ہیٹھ کہہ کے بیان نوں مکمل تے بار بط بنا لیا۔

وارث نے اپنی شاعری وچ بڑی روانی۔ قادر الکلامی تے چابک دستی توں کم لیا اے۔ اِہ کلام دے بادشاہ سن۔ اِہناں مرضی مطابق لفظاں نوں توڑ مروڑ دی لیا اے۔ پر اُہ دی نگینے وانگ جڑے جاپدے ہن۔ تبرک دے طور تے وارث دے کجھ چونویں مصرعے ؎

بناں مُرشداں راہ نہ ہتھ آؤن دودھ باجھ نہ رجھدی کھیر سائیں

اک بیج کے کِسے نہ انب کھادے بھیر دا نہ شہتوت نہ لایا ای

گھبھا کھنڈ تے کھیر دا ہویا راکھا رنڈا گھتیا ساک کراونے نوں
گدڑ کچہریاں دا جمعدار ہویا اُونٹھ گھتیا باغ لگاونے نوں
بیڑی کاغذی باندر ملاح بنیا اَنھاں گھتیا حرف لکھانے نوں

رانجھے اُٹھ کے آکھیا واہ سجن ہیر ہس کے تے مہربان ہوئی

وارث رن فقیر تلوار گھوڑا چارے تھوک اِہ کسے دے یار ناہیں

بھائیاں باجھ نہ مجلساں سوہندیاں نیں اتے بھائیاں باجھ بہار ناہیں
بھائی مرن تے پوندیاں بھج باہیاں بناں بھائیاں بھرے پروار ناہیں
لکھ اوٹ ہے کول وسندیاں دی بھائیاں گیاں جیڈی کوئی ہار ناہیں
بھائی ڈھاندے بھائی اُسار دے نیں بھائیاں باجھ بیلی کوئی یار ناہیں

جوانی کملی راج ہے چوچکے دا اُوے گیے دی کیہہ پروا مینوں
ہیں تاں دُھر دے پلنگ تیں چا سٹاں آیا کدھروں دا بادشاہ مینوں
نہیں پلنگ تے ایس نوں ٹکن دینا لا رہے گا لکھ جے واہ مینوں
ناڈھو شاہ دا ہت کہ شیر ہاتھی پاس ڈھکیاں لے گا ڈھاہ مینوں

رانجھا آکھدا ایہ جہان سُفنہ چھڈ جاوناں ایں میناں والئے نیں
تساں جیہاں پیاریاں ایہہ لازم آئے گئے مسافراں پالئے نیں
ایڈا حُسن دا نا نہہ گماں کیجے ایہہ لے پلنگ تے نے نہالئے نیں
اساں رب دا آسرا رکھیا ای اُٹھ جاوناں ایں میناں والئے نیں

بھائی خزاں دی رُت جاں آن پہنچی بھور آسرے تے بیٹھے جال دے نیں
سیون مُجھُڈاں بوٹیاں سُکیاں نوں رب پُھل لگن نال ڈال دے نیں
اساں جدوں کدوں اوہناں پاس جاناں جیہڑے محرم اساڈڑے حال دے نیں
جنہاں سُولیاں تے لئے جا جھوٹے منصور جوڑی ساڈڑے نال دے نیں

اگرا

نام اگرا داس تخلص اگرا۔ لاہور دے وسنیک۔ پنجابی بولی وچ آپ نے حقیقت رائے دی وار (حقیقت رائے دا واقعہ ۱۷۹۱ بکرم وچ ہویا سی) ۱۷۹۳ء مطابق ۱۸۴۲ بکرم وچ لکھی۔ بولی وچ ہندی لفظاں دی کجھ ملاوٹ ہے۔ پر بولی ستھری اے۔ تے اِہ وار پنجابی واراں وچ اِک مشہور وار اے۔

معلوم ہندا اے حقیقت دا ساکا آپ دے بال پن وچ ہویا۔ تے ایہناں بڈھیپے ویلے ایس نوں نظم کیتا۔ اُہ آپ لکھدے ہن:-

سمت ستاراں سَے ۱۷۹۱ اکانوے صاحب اِہ ورتائی ۔۔۔ نے سمت اٹھارہ سے سنتالی اگرے وار بنائی

دھرمی داسی جنم سیالکوٹ وچ آیا ۔۔۔ حقیقت رائے دی سنو وار تاں جس اِہ دھرم رکھایا

حقیقت رائے دی وار دا اِک بند۔ ویاہ دا نظارہ

جنج چڑھی کہاہی بھاجی دی منٹھیاں گُرٹ کڈھائی ۔۔۔ شہر دے اندر ونڈن ناری گھر گھر ملے ودھائی

گھوڑا گھوڑولی بھرنے جتیاں ناری منگل گایا ۔۔۔ سالو دا چندویا تانیا اُپر کیتا سایہ

بھلا مہورت ڈھونڈنے جوہ کھارے چا بہایا ۔۔۔ دہیں تیل پھلیل منگایا سر دُدھے دے پایا!

جو نمک پُور کے کھاندے ڈیے لئے حقیقت پھیرے ۔۔۔ دو طرفوں پنڈت ویاہ جوڑدے بالک دوڑیرے

حقیقت دی موت تے ماں دے اتھرو:-

پُت مویاں ماں پھرے نمانی کوئی نہ آکھے آماں ۔۔۔ ڈکھیں پال پرورده کیتا سول جنگھیا تماں

لکھیاں میرے لیکھ آئیاں جو لکھیاں دُھر قلماں ۔۔۔ اگرا آکھے پُت ہتھ نہ آون پوریاں باجھ کرماں

نام عبدالوہاب تخلص سچو یا سچل۔ پیو داناں صلاح الدین فاروقی پنڈ درازا ریاست خیرپور (سندھ) دے جم پل۔

جنم ۱۷۳۹ء وفات ۱۸۲۶ء

اہناں دے بزرگ شیخ شہاب الدین ولد عبدالعزیز عرب فوج نال سندھ آئے۔ تے وڈے وڈے سرکاری عہدیاں تے رہے۔ اِہناں دے وڈ وڈیرے پہلوں حیدرآباد نیڑے کول پنڈ خداداد وچ رہے۔ فیر تالپوراں دے راج وچ ریاست خیرپور دے پنڈ گرگجی وچ چلے گئے۔ پنڈ درازا ایس گرگجی دے نال اے۔

مولوی لطف اللہ شکارپوری نے اپنی لکھت "تذکرہ لطفی" وچ لکھیا اے۔ کہ اک واری ملتان دے اِک بزرگ محکم الدین سیلانی بھوندے ہوئے ایدھروں لنگھے۔ تے آپ دے چاچا شیخ عبدالحق فاروقی نے آپ نوں کہیا۔ پُت اِہناں دا استقبال کر۔ حضرت محکم الدین نے آپ نوں ویکھ کے گھوڑا روک لیا تے کہیا۔ تسیں ساڈے استقبال نوں آئے او تے اسیں تہانوں اک تحفہ دینے آں۔ اِہ کہہ کے اُہناں اپنی سارنگی چوں اِک تار کڈھیا۔ تے عبدالوہاب سچل دے سینے تے پھیریا۔ اوسے ویلے اہناں تے جذب دی حالت طاری ہوگئی۔ تے فیر اِہ ساری عمر مجذوب رہے تے سرمست کہائے۔

کہندے ہن جد اِہ وجد تے مستی وچ آندے سر دے وال کھڑے ہو جاندے۔ تے اوس ویلے مُنہ تھیں جو بولدے عقیدت مند لکھ لیندے۔

سچل تصوف وچ وحدت الوجود دے قائل سن۔ اُنہاں سندھی۔ سرائیکی۔ پنجابی۔ ملتانی۔ ریختہ تے فارسی وچ شعر کہے۔ پنجابی۔ سرائیکی تے سندھی وچ کافیاں لکھیاں۔ اِہ سید وارث شاہ دے سمے سنگی (ہمعصر) سن۔ سید بلھے شاہ دیاں کافیاں ویکھ کے اِنہاں سندھ وچ کافی نوں رواج دتا۔ آپ لکھدے ہن سچ

بلھے شاہ کون بیراگی کیتوئی جنہاں دا شہر قصور

کلام دا نمونہ :-

سارا لوک سیال نوں دیندا — رانجھو دیاں رُسوایاں
جو کجھ ساتوں رانجھو کیتا — سو کیوں لوک سنایاں
سچو سو لکھ طعنے بدیاں — چشماں تے جم چایاں

محبوباں دے مہندی لائی! — عاشقاں دے گھر رنگ دے
میں رانجھن دی رانجھن میرا — نہیں سو کھیڑے منگ دے
نال رانجھن دے سوہنی سیاں — عشق اُڈایا رنگ دے

چھوڑ کے جھنگ سیالیندا میاں — میں دیساں تخت ہزارہ
بابل ویرے مایو بھینوں — حیلے کرن ہزارہ
میں تاں شرم حیا کتوں کپیاں دے — لوکاں دا کوئی غرض نہ مینوں روواں زارو زارہ
رنگ پور میرے درج نہ بھاوے — کھیڑے سبھے خوارہ

میں ماہی دی مستانی
وسدا دل وچ دلبر جانی — عاشق ہووین تاں سر دیویں
گل ہے اِہ مردانی
نہ دوست اساں کنوں دور نہ جائیں — بہہ نیناں دے نیڑے
نوں تاں مینڈا میں تاں تینڈی — گھول گھتاں سب کھیڑے
سدا ہووین توں نال کرم دے — دوست! سچو دے ڈیرے

ہر سال رمضان شریف دی چودھویں تاریخ نوں اہناں دا عرس ہُندا اے۔ تے لوک دور دور دوروں آ کے محبت دا اظہار کردے ہن۔ اِہناں دا اک فارسی دیوان دی اے جیہڑا دیوان آشکارا دے ناں ہیٹھ میر علی داد خاں تالپور والئی سندھ نے چھپوایا سی۔ اس وچ فارسی غزلاں، رباعیاں تے مثنویاں ہن۔

حامد شاہ

نام حامد شاہ۔ تخلص حامد۔ پیو دا نام سید عطاء اللہ ولد سید اعظم ماوراء النہر توران (ایران) توں آئے جدی وسنیک۔ جنم سن ۱۱۹۱ھ۔

اہ عباسی سید سن۔ اہناں دے وڈ وڈیرے ماوراء النہر (توران) چھڈ کے ہندوستان آ گئے سن تے دین دا پرچار کر دے۔ شہر بہ شہر پھر دے رہے۔ حامد لکھدا اے ؎

وطن بزرگاں پچھلیاں ماوراء النہر یقین
مول نہ وطن جہیڑیا اندر ہند زمین (اخبار حامد)

حامد دا جنم ۱۱۹۱ھ دا اے۔ کیوں جو اہ آپ جنگ حامد وچ لکھدا اے ؎

کیتا سی اہ شروع جاں عمر سی آہی ویہہ
کیتا جد دل تمام سی عمر آہی سی تریہہ
دساں برساں وچ آکھیا ختم جوڑ تند
ہجرت بعد رسول دے جد ایہہ تھیا تیار
آہا سن اکانوے اک سو اک ہزار

ایس توں اہ وی معلوم ہندا اے۔ کہ حامد نے ویہہ ورھے دی عمر وچ شاعری شروع کیتی۔ حامد نے پنڈ چونترہ تحصیل پنڈ گھیب وچ اپنا ٹکانا بنا لیا۔ اتھے اوہ اس مسیت دا امام ہو گیا۔ حامد خود لکھدا اے ؎

آکے اک یار جگاوندا میں نوں نال نیاز
اٹھ اماماں حامدا ہویا وقت نماز

حامد مسلماناں نوں نماز پڑھن، روزے رکھن تے رب کولوں ڈرن دی تلقین کردا رہندا اے تے انج جاپدا اے کہ اوہدی وعظ وچ کجھ تکھا پن ڈھیر ہندا سی۔ پنڈ دے راجپوتاں نے اوہدے وعظ نصیحت توں تنگ آ کے کسی مراسی کولوں اوہدی ہجو (ہجو) لکھوائی۔ جدا اک شعر اہ سی۔

حامد ملاں شاعر لا بڑا جھاتے دا ۔ وچ میتے بیٹھ کے کس کس مارے پد

حامد اِہ سن کے بہولا کھا ہو گیا۔ تے اوس لکھیا اے

حامد اے چاہیں غازی تھیویا تک ہنجیں تھیا۔ ۔ پہلوں ماریں زنگھڑاں، پچھوں کانسر مار

کسے جوتشی نے کجھ سوال دالیاں باتاں میاں حامد نے کہیا غیب دا علم رب توں سوا کسے نوں نہیں جوتشی نے چوٹ کیتیاں آکھیا بسما ناں نوں اِہ علم نہیں آوندا تاہیں اعتراض کردے ہن۔

حامد نوں جوانی دا جوش "تازہ خون" تنگ کھا گیا۔ تے چپ چپیتے بنارس جا کے ہندی سنسکرت پڑھی تے جوتش ودیا حاصل کیتی۔ تے تیرہ سال بعد آ کے جوتشیاں نوں ونگاریا۔ تے آکھیا۔ کہ جوتش نجوم عربی فارسی وچ وی اے۔ پر میں ہندی وچ وی ٹاکرے لئی تیار ہاں۔

حامد نے ۳۰ وریاں دی عمر وچ جد جنگ حامد مکمل کر لیا۔ اوس چاہیا۔ کہ اوہ اپنی اس محنت نوں کسے بھاگوان قدردان دی بھیٹا کرے۔ اوہ لکھدا اے۔

دس برساں وچ آکھیا میں سب جو تمام ۔ ۔ پیر صاحب نے ٹھیک کے کیتا اس نوں عام

ٹولاں وچ جہان دے ہیں جن کوئی امیر ۔ ۔ ہووے صاحب عقل جے سمجھے اِہ تقریر

ناں میں آیا نور پور بستی جالندھر جان ۔ ۔ داہ دا راج سوہندا راجیاں دے وچ جان

رستم جیہے اوسدے اندر دین جنگ ۔ ۔ داہ زمیداری سنگھواے نام بہتی سنگھ

جبتے قابل لوک ہن وچ اُس دے دربار ۔ ۔ کیا کیا خوبی کہاں میں آوے نہ شمار

اوس دربار دل دیکھیا میں اک وزیر ۔ ۔ دستے وچ قولا ہرے اُہ صاحب تدبیر

مسلم مومن آوندا نظرے نیت دا سس ۔ ۔ نام وزیر الٰہ بخش اندر قوم منہاس!

حامد نے چھوٹیاں موٹیاں چھ کتاباں لکھیاں ہن۔ شاید کجھ ہور وی ہون۔ پر ایہناں دے نام ملدے ہن۔ جنگ حامد۔ اخبار حامد۔ ہیر حامد۔ گلزار حامد۔ تفسیر حامد تے فقر نامہ حامد۔

جنگ حامد اُتے حامد دی شاعری دی نینہہ اے۔ ایس وچ کربل دا واقعہ کرتارس دے رنگ وچ نظم کیتا گیا اے۔ حامد لکھدا اے۔

ناہیں دعویٰ شعر دا ناہیں شاعر مول! ۔ ۔ گنڈھ تپ میرا ہو گیا وچ جناب قبول

پہلوں میں حسینؓ دی کہی شہادت جان ۔ ۔ قصہ مول نہ آکھیا آہا وچ پچھان

میں وچ ڈٹھے خواب نے حضرت حسنؓ حسینؓ ۔ ۔ جگر رسول اللہ دے شیرا ہ۔ ثقلین

دوہاں نے فرمایا عاجز تائیں جان — حالت ساڈی جیہ ہوئی کر ہُن گل عیاں
جو کجھ سارا آکھیا دتا سب سُنا! — راضی ایس غلام نے ہوئے شیر خُدا
مینوں حضرت حسنؓ نے اِہ فرمایا جان — ہمت میرے حرم دے اُتے مول نہ آن
زہر دتی آسمان نے میرے تائیں گھول — کر بانو دا نام کیوں قصے اندر ڈھول
کیہا شاہ حسین نے میں ہویا مظلوم — ایہہ میرے ویر دا قصہ کر معلوم
پائی فتح یزید تے آن امام حنیف — کیونکہ میرے ویریاں پہنچی سی تکلیف
حالت ساڈی جو کہی ہوئی ہے اِہ خواب — ایہہ شاہ حنیف دا قصہ ہے مطلوب

آ اِک یار جگاوندا مینوں نال نیاز
اُٹھ اماماں حامدا ہویا وقت نماز

جنگ نامہ دے بعد حامد دی دوسری لکھت اخبار حامد اے۔ جو ۱۱۹۷ھ دی لکھت اے۔ تے جس وچ دنیا دی بنتر۔ آدم دی ہوند۔ رسول دی پیدائش تے ہور دوزخ۔ بہشت۔ قیامت۔ برزخ۔ جزا۔ سزا۔ عذاب۔ ثواب دا ذکر اے۔ اخبار حامد وچ لکھیا اے ؎

پڑھن حدیث رسول دی بولی وچ پنجاب — سُن کے کرن دعاواں جو جاوے ایجاب
میں عاجز دے حق وچ جیہڑا کرے دُعا — برکت پاک حدیث تِس دیسی اجر خُدا
آہے سن ستانوے اِک سو اک ہزار — ہجرت پاک رسول دی ہوئی اِہ تیار
جاں میں ایس کتاب دے گِنتے بیت شمار — چھہتر سبھے بیت تے تیراں جانگی[۱۲۷۶] ہزار

حامد دی تیسری وڈی لکھت (تصنیف) ہیر حامد اے۔ جو ۱۲۲۰ھ وچ مکمل ہوئی۔ حامد نے ایس وچ اِک نویں گل کیتی اے۔ کہ ہر بیان دا سر لیکھ (عنوان) پنجابی یا فارسی نثر دا تھاں وچ لکھن دی تھاں اِک شعر (چوپائی) وچ لکھیا۔ تے اوہدے بعد بیان شعراں وچ۔ جویں صفت ثنا لکھن لئی سر لیکھ اِہ لکھیا اے۔

صفت خدا دی کیہیا پار س نعت رسول — جس مادح ندر ہووندی وچ نگاہ مقبول
صفت خُدا رسول دی کہے سوئی مقبول — حامد وچ جناب دے کون اسدا مقبول

اِہ لکھ کے فیر انج صفت شروع کیتی اے

پہلاں سب دی صفت ثنا کہئے خالق پاک ہے سبھ جہان داجی — موجود ذات بیاری جو موجود کیتی خاوند عرش تے کوئی مکان داجی

ہیر دی لکھت بارے حامد نے اِک گل لکھی اے رب جانے سچ اے کہ جھوٹھ پر ہے سوادلی۔
حامد لکھدا اے ؎

میتھوں مندا ڈھول رانجھے ہیر دی سی نت بولدا بری زبان میاں
جتھی جٹ اُدھال لے گیا سی جی مندے کرم سی وچ جہان میاں
کتے سارنگی کھوہ کے چھوڑ دیتی گاؤن دا ایہدا پکڑ خراب کیتا
کتے دی تجلی کھوہ کے دھرت ماری قصہ ڈھڈ دے نول کتے بے آب کیتا
مُنہ ڈنکیاں مار کے گاوندے نوں پکڑ وپسلیوں جگر کباب کیتا
بانی ۳۳ دے ہے حامد ایسے حال ویتے بہت بہت سوال جواب کیتا

حامد نوں ایسے نوں پوریاں پسند نہ سارکھے یا سکھار سے دل دے ٹھیں دل جاندا اتفاق ہویا۔ اوہ آکھدا اے۔ تے کالاں دا ویلا سی پوہ ماگھ دا چند ابھریا سی۔ کلا جھڑا حامد بیلیاں ہر جند بولاں دے وڈے کول پہنچا تے میتھوں تجلی دا اگ چمکیاں دی خشکاں دے بیاں دا پرنچ جوب دے سجند ہولی ہولی باتاں کر رہے ہوون۔ میں کجھ ڈٹھیا تے ؎

ہیریں اپنی کھڑا ہو گیا اے ہتھے بھرتری دُھیں میں نتھیں تلوار جانو
کہندے "اپنی کیوں دُھو تلوار کڈھی" اِس لئی سانوں دی رجانو
نت جیبھ تلوار چلاندا اے سانوں دے گالی ایہدی کو جانو
بھلے مُندے دا رب نیاں کرندا کہی نال ساڈے ہدھی کھار جانو!

اوہ سُن کے حامد حیران ہو کے آگے نہ دھیا تے پچھیا۔
میتوں پتہ دسو کرن کوئی تسیں بھرم جیو دا گل ٹُٹ کے جی

اگوں جواب ملیا ؎

اِک آواز ہوئی میں ہاں سیالاں دی دھی جس نوں تُسی بے گل بنڑوا بالا
تنہ جے کہیا ایہہ میں تخت ہزارے دا ہاں جس نوں دیندا ایں بول آزاد بالا
خادم ہسئیں دو نویں پنج بیٹھے ہاں جگت نال ناہیں ساڈا کار بالا

اوہ سُن کے حامد نے اپنا خیال بدل لیا۔ تے ہیر دے قصے نوں ایہنیں عشق ہوس دی گل کھون دی تھاں سچے عشق دی داستان منیا۔ تے اوہ قصہ لکھیا۔ نے ایس طرح اپنے ہیر تے رانجھے نوں سکھی ولیے

رانجھا اگوں آکھدا اے

رانجھی روئے کے آکھدا بھابیاں نوں متوں نام خدا رسول میرا
سبھو آکھیا دیکھیا بخش دیہو وڈا تساں قول جی خوشحال میرا
بینوں رب نوں سونپ کے گھریں جاؤ۔ کوئی مول نہ کرنا خیال میرا
آملاں گا جیوں دا اُتساں نوں میں نہیں تاں سونپ دیو رب نوں اعمال میرا

اُنج تے ساری کوتا ہیر دے قصے دی اُچے درجے دی اے پر دو مرحلے خاص کر رس نے
بھرے ہوئے تے سواد لے۔ نمونے دے دو مرحلے۔

عشق ۔ جس نوں مزا اے عشق دا اس نوں کہنا کیہ آکھ
سونیں نہ راتیں نیند وچ دسنے مصیبت لاکھ
نہ جسدا نہ پاندا سر وچ پاندے راکھ
حامد عشق حقیقی ۔ سچے ویلیں داکھ

روپ روپ سب اکھیاں پاکھیاں اندر جگت بہار۔
عاشق اکھیاں دے ہوئے ودھسے پستم کرتار۔
اکھیاں مارے موئے ہن عاشق دوچ سنسار
حامد اکھیاں وچ جو خالق دا اسرار

حامد دا ہیر دا قصہ ہیر دمودر تے ہیر احمد نال ملدا اے سہتی بارے حامد کہندا اے سہتی
علی خاں یا عالی خاں دی رنڈی (بیوہ) دھی سی۔ راموں باہمن شعر آکھدا سی۔ نے سہتی اوس کولوں
شعر سن دی۔ تے آپ دی شعر کبت بولدی سی۔ اینے رانجھا آیا۔ تے راموں نے سہتی تے ہیر
دی صلح کرائی۔ اخیر تے دسدا اے کہ رانجھا ہیر نوں لے کے جھنگ سیال آیا۔ دونویں اتھے مر
گئے۔ قبر بنی۔ پھیر کجھ چر پچھوں کوئی حاجی حج کرن گئے۔ [illegible] ملدا [illegible]
جا رہے ہن۔ نال اک بوڑی مجھ اے۔ ہیر نے اک حاجی دے منہ ماسیاں [illegible] سنیہا گھلیا۔
کہ میرے مقبرے دا بوہا جیہڑا کھیڑیاں دے گھر ول کھلدا اے [illegible] دا دھروں منظور سی

دا ر (دوزخ دی ہوا) آوندی اے۔

حامد نے ہیر وارث شاہ توں چالی ورھے بعد لکھی اے۔ وارث لکھدا اے
باراں سو تے اسی ١١٨٠ نبی ہجری سنے دیس دے وچ تیار ہوئی۔
حامد کہندا اے۔

سن باراں سو تے ویہہ سی خاص ہجری اتے ورھا جانو ویہ دار میاں
رجب ستویں جاں تاریخ آہی پوری کیتھا دی جاں ہوئی کار میاں

حامد بارے ڈاکٹر موہن سنگھ ایم۔اے۔ پی۔ایچ۔ڈی۔ لکھدے ہن
حامد شاہ عباسی وچ کوئی گھاٹ نہیں۔ جنگی بولی پورے زور نال ورتی اے، کمال کیتا اے اوس نے کہانی نوں بہت ودھایا اے۔ کدھرے کدھرے اوہدی زبان وچ ہندی مزا نے جاندی اے۔ مزاحیہ رنگ (ہیر رس) اوہدا ودھ کے دار اے۔ (ہیر وارث ڈاکٹر موہن سنگھ)

حامد نے ایس قصہ دا پلاٹ کھول لیا۔ اوہ لکھدا اے سو

چاول اپنے مونگ دے مقابلے توں ہون اجے ہوئے وانچ بارہ سال ہیں!
گھیو رت گھوڑا اس دا وچ یاراں کھچڑی جوڑ کے دیگ چڑھاوندا ہی

جنگ حامد دی شاعری کجھ کچی جہی اے۔ ایس وچ کجھ اوہدیاں نظماں ہن تے چار اوہدے مرثیے رہن۔ پر اوہدے دی "اناڑی اتے پینڈو کوی" دی بولی جاپدی اے۔ بیان وچ کوئی خاص لیاقت دا اظہار نہیں کیتا گیا۔ تے اوہ جنگ نامہ بیر رس توں خالی اے۔ ہاں کرناں رس ضرور جھلکدا اے۔ کدھرے کدھرے بیان صاف دی اے۔

کربلا وچ امام حسن دے پتر حضرت قاسم دا ویاہ ہویا۔ پر کوئی حامد لکھدا اے

قاسم دا وچ کربلا ہویا اج ویاہ! — جانجی قاسم شیر دے دلسوزی تے آہ!
سہرے ہتھ گے دستگیریاں سبھے صبری آثار — ظلم اتے خونریزیاں نعرے ہیبت ناک

حضرت قاسم شہید ہوگیا۔ اوہدی ہاتھ گود وچ لے کے قاسم دی ماں

اکھیاں قاسم شیر دیاں مٹھے ہتھاں نال — ریش مبارک اپنڑاں پونجھے خون لال
زلف قاسم شیر دی تے جو سی گرد غبار — کنگھی زلفاں پاک کر ہوئی بہت بے حال
کہندی میرا قاسماں ہویوں اج شہید — کیہ کھٹیا قدھ سی ایس شریر یزید

بہبل

نام بہبل۔ لاہور دے رہن والے۔ پیر فتح اللہ چشتی دے مرید
جنم [illegible]ھ دے نیڑے۔ اہناں قصہ ہیر رانجھا۔ تے سسی پنوں لکھے۔ ہیر بنتیاں وچ
اے۔ تے سسی مثنوی دے طرز تے۔ زبان سادہ صاف تے۔ تر والی اے۔ سسی پنوں دے
۲۵ بیت ہن تے اہ سنہ ۱۱۹۲ھ دی لکھت اے۔

سسی پنوں دا نمونہ

اک عجائب بادشاہ آہا آدم جام — خلقت تابع اوسدی کردی بہت سلام
والی شہر بھنبھور دا آہا شیر جمال — ثانی آدم جام دا نہ آہا کوئی سلطان
ہندی نہ سی اوس نوں حکم ربی اولاد — کرے ہمیشہ بینتی رب اگے فریاد
باجھ اولاد جہان تے ناؤں نہ لیندا کو — ہووے نہ کیتا کیسدا اللہ کرے سو
دل آہو کوئی چندا ساعت سخت بری — جمی آدم جام گھر سسی مثل پری!

ہیر بہبل چوں دو بیت ے

ص۔ صفائی نال دی باجھوں ناہیں قرب حضوری — تے منظوری۔
بے صبراں نوں حاصل ہیرے ناہیں اجہ مغروری — رتبہ نوری
اول آخر ظاہر باطن پوسے نہ کوئی پوری — باجھ صبوری!
کریں متابعت ہیرے بہبل نہ کر بے شعوری — تے مغروری!

ن نظر کر ویکھیں ہیرے رانجھا تخت سیالاں — شاہ جمالاں
ماریاں درد فراق تساڈے پھرنیاں کھتیاں لاں — منڈیاں حالاں
الف وعند اللہ حق تیں تساڈے پالدی — جنگل بھالدی
ماں پیو ہیر وسارے بہبل دا نگوں خواب خیالاں — پیاں جنجالاں

بہبل دے بیت چوہاں ترتیب دا سوہنا نمونہ ہن۔

عبدالحکیم

عبدالحکیم - قوم دے شیخ عباسی قریشی - اُچ شریف تھانہ چانول تحصیل احمد پور شرقیہ ریاست بہاولپور دے وسنیک - جنم ۱۱۶۰ھ دے قریب -

مولوی عبدالحکیم بہاولپور دے نواب بہاول خاں دے راج سمے - اُچ شریف وچ رہندے تے منڈیاں کڑیاں نوں پڑھا کے گزران کردے سن - اِہ آپ لکھدے ہن -

پڑھائیو نام رب دے علم بوہتا　　　　ہووے جو قدر تینوں علم بوہتا
مگر یک طور ہینوں یاد رکھنا　　　　کمیناں تے اصیلاں نوں پرکھنا
سبق گمراہ سگ نوں نہ پڑھائیں　　　　کتے نوں رنگ اپنا نہ چڑھائیں
کمینہ عاقبت ہووے کمینہ　　　　جو رکھسی نال اُستاداں دے کینہ

فارسی عربی دے چنگے عالم سن - اِہناں اپنی لکھت یوسف زلیخا وچ تھاں تھاں عربی تے فارسی دے لفظ - بڑی روانی نال ورتے ہن - جویں -

عجب زلفاں جو عنبر مشک پھندر　　　　عجب موئے سیہ گیسو معنبر
زہے تاری کہ باشد گرد رخسار　　　　سیہ مارسیت گویا پیچ بر گلزار
سیہ مارے ازاں مشکیں کمالے　　　　زدہ صد حلقہ گردا گرد ہالہ

کہ اِہ نرے فارسی ہن یا اِہ کہ جنہاں وچ عربی ڈھیر اے - جویں

کیتو نے عرش بہر اے صاحب من　　　　جو اِنَّ اللہ اَیاتینا کبیراً
امت امید دے اعلم من اللہ　　　　کہ مالا تعلمون اے بندہ شاہا
ڈٹھوس دیدار نور بے حجابات　　　　چہ می پرسی کہ بد غیب السموات

مولوی عبدالحکیم کرت یوسف زلیخا - تے مولوی لطف علی کرت سیفل نامہ (سیف الملوک) وڈے نیں اِکو جیہے ہوئے ہن - دوہاں اپنیاں لکھتاں وچ نواب بہاول خاں دی صفت لکھی اے - دوہاں اپنے پیر دا ناں نور محمد لکھیا اے - پر دوہاں کدھرے اِک دوجے دا ذکر نہیں کیتا -

اِہناں زلیخا دا قصہ ۱۲۱۸ھ وچ لکھیا - لکھدے ہن -

سن آہے سال سی بارہ اٹھاراں | دہاڑے بھی زیادہ ہور باراں
مینوں بخشیا خدا دے فیض جتنہ | [illegible] عشق دا تصنیف قصہ

تے ایس ویلے اِہ پکی عمر دے تے اولاد والے سن۔

میرے فرزند دی عمراں ودی کر | جو ہووے دنیا دے عالم شاد و خوش تر

دیوندر نے اپنی لکھت ہیر وچ ہر بیان شروع کرن توں پہلوں لکھیا سی

آکھ دیوندر اکھیں دے ڈھ ....!

تے اِہ ہر بیان دا شروع ایس تُک نال کردے ہن۔

چلو عبدالحکیماں نال چلائیں ....

اِہناں دی اِہ لکھت جامی دی زلیخا دا اُلتھا جاپدی اے۔ اِہو بحر اِہو رنگ اِہو مضمون گوتا دا بحر "بلوچا نطانا سن دین میرے" والا اے۔ تے معلوم ہوندا اے کہ پنجابی وچ اِہ بحر سب توں پہلاں اِہناں ورتیا۔ تے مولوی غلام رسول قلعہ میہاں سنگھ والیاں نے اپنی لکھت سسی وچ ایس بحر نوں چمکایا۔

آپ دی بولی ٹھیٹھ پنجابی اے۔ جس وچ ملتانی تے سندھی اکھراں دا رلا ہے۔ فارسی عربی دے لفظ ڈھیر تے کھلے ڈُلھے ورتے ہن۔ کئی تھانواں تے ٹھیٹھ ہندی دے بول۔ کئیوں لفظ ورتے ہو

کلام دا کجھ نمونہ زلیخا دے لئی دا حال ایتھے ایسے ہن:

عجب زلفاں جو عنبر مشک بو دار | عجب موئے سیاہ گیسو معنبر
بھلا زلفاں ایا نے ناگ کالے | جنہاں دے ڈنگیاں جیون محال
لباں نے عاشقاں دا خون پیتا | تے تیتاں نے دتی معجون کہت
عجب پر نور دینہ درشن چٹے دند | ہوئے اَخترب خم سخت پیوند
دو لڑیاں موتیاں دے نانگ جڑیاں | جو ہر ہاں آک سیدھی سانگ گھڑیاں

وچھوڑے تے سوز عشق بارے:

کدے آہیں کرے ڈھائیں فراقوں | کباب دل کری سینہ ہر اسوں
چولی توں پاڑ گئے کیتا سو لیراں | بجر اس دے کنوں [illegible] جیراں

سعید دا اسحاں۔

بھونراں کاں راتیں دے پہرے کیتا | فجر دے ویلے گلزار آونا کیتا
ہمیش آونا خوش ہو بلبلاں دا | تے پچھے ظاہر ہویا جلوہ گلاں دا

زلیخا دے باغ دا حال

زلیخا رکھدی آہی باغ اک باغ | جو اس تول نال ارم نے نول پیا داغ
آہا اُس باغ وچ ہر جنس ہر گل | کے میوے کے وڈا کے خار یا گل
درختاں باغ دیاں کیا رنگ لایا | تے شاخاں یک دوجے نوں جپھ پایا
لگے شاخاں ایویں گلیں کھڑے تنگ | جویں عاشق اتے معشوق دا جنگ
صبا جد جھولدی آ وندی لاوے | انہاں یک دوجے نوں نہ چھڈا دے
درختاں تے خلق دے بخت آہے | نگاہیاں دے شاخاں کارن بخت آہے

پروفیسر محمود شیرانی نے اپنی کتاب "پنجاب وچ اردو" وچ لکھیا اے کہ سب توں قدیم عبدالحکیم دی زلیخا ہے جو ۱۲۱۵ھ دی تصنیف سمجھی جاندی ہے" پر ایہہ ٹھیک نہیں۔ کیوں جو صدیق لالی دی زلیخا دے لکھن دا سال ۱۱۳۰ھ تے حافظ برخوردار والی دا ۱۰۹۰ھ اے۔ البتہ حافظ برخوردار والی زلیخا پنجابی شعراں وچ پہلی تصنیف منی جا سکدی اے۔ صدیق لالی دی زلیخا دا اک شعر اے

یوسف نوں یعقوب پیارا توں بیٹا میٹھا | خواب دسن بھراواں تائیں حسد کرن کیتا

تے یوسف زلیخا حافظ برخوردار دا اک شعر

یعنی یوسف دے بھن مثلاں جیہڑا زلیخا پائی | جل بل خاک ہویاں جیہڑیاں تابش پئی نگاہی

لطف علی

نام میاں لطف علی ملتان دے رہن والے سن پر بہاولپور رہندے رہے۔ مولوی عبدالحکیم بہاولپوری دے ہمعصر (ساتھی ہم عصر) تے علی حیدر ملتانی توں فیض یافتہ۔

مولوی عبدالحکیم اپنے استاد دا ناں نور محمد دسدے ہن۔

عجب نور محمد پیر میرا ۔ کہ جیہدے عشق دل کیتا اے ڈیرا

تے اوہ وی اپنے استاد دا ناں نور محمد لکھدے ہن

رہن سدا ملتان اندر پڑھ فن حد دیوے

شعراں وچ ملتانی رنگ گھیرا ہے۔ اینہاں دی کتاب سیفل نامہ لکھت ۱۲۰۹ھ چھپی ملدی اے۔

اوہدے لکھت سال بارے لکھدے ہن۔

روز خمیس ختم تھیا دفتر سن تاریخ لکھیوے ۔ بارھویں سخت صدی توں جو بک پنجاہ گھتیوے

ماہ مبارک رجب دی ستیویں گرہ گھتیوے ۔ تھیا فیصل باہ سیفل نامہ یارو کھول لکھیوے

کلام دا نمونہ

جانی باجھ جمعیت ادکھی جیوں گڈ انسے دلاسا ۔ باسہ مار پری دا دیوے پاس نہ بھٹکن پاسا

رتی رت نہ رہیوس جاسہ ماس نہ تن تے ماسہ ۔ زری تے زربفت نہ بھاوے اطلس مخمل خاصہ

مصری مصری کوہ جان چکیہہ سن پریم پیاسہ ۔ لطف علی شاہ کان پری دے ہے ہمیش پیاسا

سیفل نامہ یا "سیف الملوک" وچ بیوی ۔ بوہتے سوال جواب انج لکھدے ہن۔

آکھیا شاہ پسر نوں متصل اینویں نہ ہو آوارہ ۔ آکھیوس باجھ وچھن دے بابل ہور نہ کوئی چارہ

آکھیا شاہ نہ دل اسانوں کجھ فراق ستارا ۔ آکھیوس منگ دعائیں نائیں ترت لہاں جھنگارہ

آکھیا شاہ نہ چھوڑ جیا نہ دولت ملک پسارا ۔ آکھیوس باجھ سجندے ڈیکھاں ملک تمام انھارا!

آکھیا شاہ نہ بھیں ناری ملک پھریں جگ سارا ۔ آکھیوس طلب سچے ساں میں ڈیکھ لہساں مت پیارا!

غلام مصطفٰے

نام مولوی غلام مصطفٰے ولد مولوی خدا بخش ساکن چک قاضیاں (قادیان) ضلع گورداسپور
جنم ۱۸۵۱ء ۔ وفات ۱۹۲۸ء

اہناں دے پیو اہناں نوں نکیاں ہندیاں چک قاضیاں توں لے کے کوٹلی لوہاراں دسیا کوٹ لگئے۔ بال اوستھا وچ ای اہ یتیم ہو گئے۔ تے بھَلے بے فکری نال پڑھن توں نہ جیا تے روٹی دی فکر نے علم دوّوں کورا رکھیا۔ جد ذرا جوان ہوئے دنیا دے دھکے دھوڑیاں توں تنگ آ کے آتم ہتیا (خودکشی) دا ارادہ کیتا۔ اک نالے تے پہنچ کے اوس وچ چھال مار کے اپنی زندگی دا خاتمہ کرن والے سن کہ اینے وچ اک بزرگ کول آ گئے۔ تے تسلی دے کے پچھے دسے کے آکھیا گھبرا نہ تیری قسمت وچ تصوف تے طریقت دا علم ڈھیر لکھیا اے۔ اہ مُڑ آئے۔ فیر پڑھنا شروع کیتا۔ تے چھیتی ای اُردو۔ فارسی۔ عربی کافی پڑھ لئی۔ تے شعر آکھ [illegible]
سما اک جنگ نامہ امام الحق لکھیا جہ [illegible]

آپ دے پتر مولوی شاہ دین وی پنجابی دے چنگے شاعر سن۔ تے اُہناں عربی فارسی دیاں چونویاں کتاباں دے پنجابی شعراں وچ اُلتھے (ترجمے) کر کے پنجابی دی وڈی سیوا کیتی
اہ جنگ نامہ انج شروع کردے ہن۔

اک بڈھا مرد ضعیف سی صورت خضر پچھان ۔۔۔ آہا نیکوکار اتے صاحب خوف ایمان
اگے شیخ سلیم دے لگا کرن کلام ۔۔۔ حضرت امام الحق دا سارا ذکر تمام!
پہلی عمر دے نال ہیں وچ بلوغت حال ۔۔۔ وچ لڑائی جنگ دے آہا حضرت نال
حضرت علی الحق نال نہ تی جد کجھ آ ۔۔۔ ذکر اُہناں دے جنگ دا سارا دیاں سنا
اندر ملک پنجاب دے راجہ سی اک جان! ۔۔۔ ساہن پال سی اوسدا آہا نام پچھان
راجے جیہڑے ہندے سبھناں دا سردار ۔۔۔ رکھدا لشکر بہت سی گنتی لکھ ہزار
.. .. ۔۔۔ خلقت اُسدے ظلم تھیں پاوے نہ آرام

ہاشم

نام ہاشم شاہ تخلص ہاشم پیو دا نام حاجی محمد شریف وادے دا حاجی معصوم شاہ پنڈ جگ دیو تحصیل اجنالہ ضلع امرتسر دے جم پل۔

جنم ۱۱۶۶ھ مطابق ۱۷۵۲ء وفات ۱۸۲۱ء مطابق ۱۲۳۷ھ

آپ دے پیو اک صوفی تے درویش بزرگ سن۔ اوہناں کئی حج کیتے۔ تے ڈھیر چر مدینے شریف دے کے پاک رسول دے روضے تے جھاڑو دیندے رہے۔ فیر جگدیو بیٹھ کے پیری مریدی تے اوہدے نال حکیمی کردے رہے۔

ہاشم شاہ جد ۱۴-۱۵ سال دے سن۔ حاجی صاحب دے موت ہون دا ویلا نیڑے آگیا۔ اوہ منجے تے پئے بلھ شکی کر کے اسبغول دی پوٹلی چوس رہے سن۔ اک خادم نے عرض کیتا۔ حضور تجد ہاشم [illegible] اوہناں اوہ سن کے ہاشم نوں کول بلایا۔ تے اسبغول دی پوٹلی اوہدے [illegible] ہاشم تے اک وجد تے جذبے دی حالت طاری ہو گئی۔

ایس دے بعد ہاشم دا ذہن کھل گیا، اوہ جس کتاب نوں پڑھنا چاہندے سن ہو دی نیڑے جا بیٹھدے تے پڑھدے رہندے۔

ہاشم ہوراں پیری مریدی دے نال ترکھاناں کم سنبھالیا۔ اوہ ترکھان بن کے روٹی کماندے رہے۔ تے ایہدے نال لوکاں دی وعظ نصیحت تے دوا دارو نال سیوا کردے رہے۔ پر جد مہاراجہ رنجیت سنگھ دے دربار وچ آن جان ہویا تے ترکھاناں کم چھڈ دتا۔ تے درویشی بانہ دھار کے شاعر تے درویش بنے رہے۔

ہاشم مہاراجہ رنجیت سنگھ دے درباری کوی سن تے اوہ اکو پنجابی شاعر سن، جنہاں نوں مہاراجہ رنجیت سنگھ دے دربار دی سرپرستی حاصل ہوئی۔ بعض سجن آپ نوں درباری کوی نہیں من دے۔ پر اوہ اوہناں دی بھل اے۔ ۱۸۸۳ء دے لاہور گزیٹر دے صفحہ ۵۵ تے آپ نوں مہاراجہ دا درباری کوی لکھیا اے۔

ہاشم دربار تک کویں پہنچے۔ کہیا جاندا اے کہ مہاراجہ رنجیت سنگھ دے تیا سردار مہان سنگھ

دی مرتیو تے کجھ شاعراں مرثیے لکھے۔ اُنہاں وچ ہاشم نے وی اک مرثیہ لکھیا سی۔ جیہڑا اوہدے ناں چھپیا
گیا سی تے ایہدے بعد جد مہاراج گدی تے بیٹھے۔ آپ دا دربار وچ آون جاون ہو گیا۔ ہاشم
دے کلام وچ نہ تے اِہ مرثیہ ملدا اے۔ تے نہ رب۔ رسول۔ پیر۔ جمیعت۔ تے پیراں فقیراں دی تعریف
دے بغیر کسے ہور امیر وزیر راجہ مہاراجہ دی تعریف یا صفت بارے اُنہاں دا کوئی شعر
ایس قول ظاہر ہُندا اے۔ کہ اِہ کوئی مراثی۔ بھٹ قسم دے [illegible]
درباری شاعر نہیں سن۔ سگوں فقیر لوک۔ درویش [illegible] جیہے [illegible] تے حال [illegible]
لوکاں وچوں سن۔ جنہاں دربار وچ جاندیاں سمجھیار تے حضوری پاندیاں ہویاں دی قصیدہ گوئی
بے جا خوشامد نوں نہ اپنایا۔ تے اپنی خودی نوں نہ گوایا۔

آپ اک دن دربار وچ گئے۔ تے مہاراجہ نے کجھ سنان دی فرمائش کیتی۔ ہاشم نے اِہ
ڈیوڑھ پڑھی۔

کامل شوق ماہی دا جینوں رہے نت جگر وچ وسدا ۔ لوں لوں رسدا
رانجھو بے پرواہی سوندا اتے کوئی گمان نہ دسدا ۔ اُٹھ اُٹھ نسدا
جیوں جیوں حال سناواں رو رو ویکھ تتی دل ہسدا ۔ ذرا نہ کھسدا
ہاشم کام نہیں ہر کس دا عاشق ہون نہ دس دا ۔ بہمیں وسدا

مہاراجہ نے اِہ ڈیوڑھ بڑی ہی پسند کیتی۔ تے ڈھیر چراں ایس نوں سواد لے لے کے
پڑھدے رہے۔

ہاشم نے تن ویاہ کیتے۔ دو برادری وچ تے اک براہمن عورت نال۔ ایس ویاہ بارے دو[2]
روائتاں بیان کیتیاں جاندیاں ہو۔ اِک تے اِہ کہ آپ دی آواز بڑی رسیلی سی۔ تے لوچدا
سی۔ اک براہمنی عورت نے آپ نوں راگ نال شعر بولدیاں سُنیاں تے محبت ہو کے چرنیں آ لگی۔
دوجی اِہ کہ اک براہمنی عورت نوں کوہڑ ہو گیا۔ اوہدے وارث اوس دے مرض نوں لاعلاج
سمجھ کے باہر سٹ گئے۔ ہاشم شاہ حکیم وی سن۔ اِنہاں علاج کیتا۔ اوس نوں آرام آ گیا۔ تے اِہ
آپ دے چرنیں آ لگی۔ پر جد وارثاں نوں پتہ لگا۔ اُنہاں مہاراج دے دربار فریاد کیتی۔ آپ
دی گرفتاری دا حکم ہویا۔ اہلکاراں آپ نوں گرفتار کر کے بندی خانے وچ بھیج دِتا۔ جتھے اِنہاں
پیراں پیرویاں کجھ صفتاں لکھیاں تے گھر نے کیتیاں جنہاں وچوں اک اِہ کی ہے

تم بخشو نقر فقیراں نوں — تم دیو کرامت پیراں نوں
تم شاد کرو دلگیراں نوں — تم کرو خلاص اسیراں نوں
یا حضرت غوث الاعظم جی

کہندے ہن اوسے رات مہاراج نے سفنہ دیکھیا۔ تے اگلے دن ہاشم نوں بندی خانے چوں
جلوا کے عزت نال رہا کر دتا۔ تے مائی ہاشمی دی پاہنہ پھڑا دتی۔

اک واری مہاراجہ لاہور وچ سن۔ طبیعت ناساز ہو گئی۔ وڈاں طبیباں بہتیرا ٹل لایا۔ پر آرام
نہ آیا۔ آپ نے ہاشم نوں بلوان دا حکم دتا۔ ہاشم آئے تے دبی شہر دے بیچ اے ڈیوڑھ پڑھی۔

مجنوں مندو دیوانہ لیلیٰ کرندا دکھاں دا گھیرا — تے ہیندا چیہ نیرا
لکھیا لیکھ ایہو کجھ میرا اوہ دس ناہیں کجھ میرا — استے نہ تیرا
ڈھونڈاں حال ملن دی کوڈ لئے لاداں نور بہیرا — ملن اوکھیرا
ہاشم رات پئی سر مجنوں پر اوڑک ہوگ سویرا — چاک اندھیرا

ایس نال مہاراج نوں کجھ سکون تے سرور محسوس ہویا۔ پر آپ نے فرمایا۔ نہیں ہاشم اوہ ڈیوڑھ
سناؤ "کامل شوق ماہی دا میںوں" ہاشم اوہ ڈیوڑھ پڑھدے رہے تے مہاراج دی طبیعت ٹھیک
ہو گئی۔

آپ نے مہاراج دے کہن تے سستی پنوں دا قصہ لکھیا۔ تے ایہو سہرے دے موقعہ تے
دربار وچ سنا کے انعام پایا۔

مہاراج نے آپ نوں مختلف موقعیاں تے پنڈ تھریال (تحصیل رعیہ ضلع سیالکوٹ) تے
پنڈ جگدیو کلاں (تحصیل اجنالہ ضلع امرتسر) جاگیر وچ دتے۔ ایہ جاگیر اوہناں دے خاندان وچ ہن
تک ہے۔ اوہناں دا اک پت تھریال جا وسیا۔ تے اک جگدیو رہیا۔

آپ دے والد حاجی محمد شریف دی خانقاہ جگدیو وچ ہاشم دا مزار تھریال وچ ہے۔ تے
مائی ہاشمی دی قبر پنڈ سطرانے تحصیل اجنالہ وچ اے۔ ہاشم دی قبر تے پنجاب وی ونڈ تک ہر
سال ۲۱ جیٹھ نوں عرس ہندا رہیا جس تے لوک دوروں دوروں آوندے تے عقیدت دا
اظہار کر دے رہے۔

ہاشم اُردو۔ ہندی تے پنجابی وچ شعر لکھدے سے۔ عروض طب تے رمل نجوم دے چنگے

جانوں سن طبیعت وچ شوخی۔ شعراں وچ روانی۔ سوز تے تڑپ۔ رس تے لہجے تے خیالاں وچ اُڈاری ڈھیر سی۔ تشبیہاں، محاورے تے استعارے بڑے سوہنے رچویں تے جچویں ورتے ہن
اِہناں دی تصنیف اِہ ہن۔

سسی پنوں۔ سوہنی مہینوال۔ شیریں فرہاد۔ ہیر رانجھا دوہڑے۔ دیوان ہاشم۔ مثنوی ہاشم۔ ڈھولے۔ چہار بار۔ گیان مالا۔ زبدۃ الرمل۔ طب ہاشم۔ بیاض ہاشم۔ شلوک ہاشم۔ سی حرفیاں ہاشم۔ نے کجھ ہور وی۔ اِنہاں چوں کجھ چھپیاں تے کجھ اَن چھپیاں ہن

لالہ دھنی رام جی چاترک دوا کردے اے۔ کہ ہاشم نوں جد ہندی پڑھن دا شوق ہویا۔ اِہ بنارس گئے۔ تے اوتھے سنسکرت دے ودواناں کولوں ہندی سنسکرت پڑھی۔ اُنہاں دے ہندی دے شعر ملدے ہن کہ اِہ ہندی وچ وی بڑی روانی تے سوجھ بوجھ نال شعر آکھ لیندے سن

سسی پنوں چوں

نازک پیر ملوک سسی دے مہندی نال شنگارے
بالو ریت تپے وچ تھل دے جیوں جوں بھُنن بھٹیارے
سورج بھج وڑیا وچ بدلی ڈردا لِشک نہ مارے
ہاشم دیکھ یقین سسی دا صدق قول مول نہ ہارے

سرخی لال لباں پر ہوندی لذت حسن بنیندی
درد منداں دے دل دا لہو جہاں بھر چھلیا پیندی
تن دی چخا بناوے دیپک ناں آ جلن پروانے
بھانبڑ بلدے ہزاراں دسدے پر کس پتنگ نے لوانے
اپنا آپ بناوے کولے سو کرے کباب میخانے
ہاشم دسے دِلاں دی دل وچ ہور جانے سحر بہانے

چندا چمک وکھال نہ سانوں اتے نہ کر ماں ہنیرا
نیں جیہے لکھ چڑھن اسانوں سجناں باجھ ہنیرا

ہاشم اپنے بارے لکھدے ہن۔

ہاشم نام رکھایا اُس نے اک دھڑی پاس جیندے
عاجز حال احوال نہ کوئی کہنہ صف بستا نیتے تسدے
تن پنجر دل گھائل زخمی تے نین بھرے نت وسدے
پر ہاشم نوں حشمت ایہو ہمدم ہرکدم وڈیائے کس دے

عشق چھپیا چھپدا ناہیں بھانہ چھپدی رکھیں
اندک اک دل باہر آوے نشتر ہووے وچ کھیں

گھمن گھیر جیہیے گھیرے ٹھاٹھاں لین کلاوے لہراں نہ دیہ کرن ہر طرفوں [illegible]

اُہ کیہ جانن سار عشق دی جیہڑے اونٹھ چراون والے

کجھ ہندی، کجھ ڈگدی ڈھیندی اُٹھ دی تے دم لیندی جیوں کر ٹوٹ نسر لولر آئے [illegible]

اِک چاہے اِک موں نہ چاہے اِہ ہرگز ہیوں نہ یمترا ہاشم مول نہ مرت سپاہی جنھے فلدہ نہ کوئی [illegible]

گل تے خار پیدائش اِک سے باغ چمن دی دو نوئیں اِک شب عمر گلاں دی اوڑک [illegible]
تھوڑا رہن قبول پیارے پر توں خار نہ ہووئیں ہاشم آن ملیں گل جس کے [illegible]

رانجھن رانجھن کردی نی میں آپے رانجھا ہوئی سدو نی مینوں دھیدو رانجھا ہیر نہ آکھو کوئی

راج نیتی، گیان مالا وغیرہ ہندی وچ ہن۔

راج نیتی ہوں اِک بند۔

چپت ہے پرتھوی پد کو جیوں رات دینے پل بھونہ بھلاوے
بیری ادھین ہو آن ملے تن کے ڈر نیچ وسار دکھاوے
جتنی کماں لیفے اتنی اٹکے نہیں مار گرا دے!
اور بھی راج کی ریت ہے ہاشم کاج بنے جس داؤ بناوے

گیان مالا چوں اِک بند

آپن ماہ جو آپ کو باوت ناہیں تہ دو کھ نہ جم کا سانسا پریم دکھی ہی گیان جول ناوت [illegible]
ایک ہی روپ جہان کو جانت ہے تیاگ رہت نہ ماسا ہاشم اپ ہی آپ کو مانت ہووے [illegible]

احمد یار

نام مولوی احمد یار۔ پنڈ مرالہ ضلع گجرات (تحصیل پھالیہ) دے وسنیک

جنم ۱۷۶۸ء وفات ۱۸۴۸ء

طبیعت بچپن توں شاعرانہ۔ جدی پشتی پیشہ واہی تے زمینداری۔ پر ایہ دنیا دے شوقی ہر ویلے لکھن پڑھن نال واہ واکار۔ کئی علم پڑھے تے لکھنے سکھے۔ آپ کہندے ہن۔

چوداں علم دتے رب مینوں چوداں خط میں لکھو
اُستاداں تھیں منت کر کے حرف سچاویں سکھے (حاتم نامہ)

اُہناں دے پنڈ مرالہ وچ اک سید دی مولک مٹیار رہندی سی ایہ اوہدے عشق دے تیر نال وِنھے گئے۔ اُہناں اوہدے وصل لئی بتیرے جتن کیتے۔ پر گھر دے راضی نہ ہوئے اوہ غیر قوم دی کڑی سی۔ سماج ذات برادری دے رسم رواج دا پابند۔ خواہش قبیلہ کدوں ہو سکدا سی۔ اوڑک نتیجہ عشق جنھیں اُہناں دی بدھ بھٹ ہو گئی۔ اوہدی اگ نے اوہ بھانبڑ مچایا۔ کہ جس نے گھر بار چھڈ کے اک بے آباد جنگل وچ ڈیرا لایا۔ بندیاں نوں ہو بھالیا۔ اتے اج نہیں خبرے ایسے عشق دی کرامات جنھوں خاصہ سر سبز تے آباد قصبہ بن چکا اے۔

ایتھے آ کے اِنہاں رانی دے وجوگ نے برہا رنگ شعر آکھنے شروع کیتے۔ اپنے قصہ تمیم وچ ایہناں غماں دا ذکر اِنج آکھدے ہن۔

بانی جوش شمد یار رسیّے بلبلاں دے سر — گھاہ اں آپ نہ زیل دے موتی ڈھلے تر
گتنا غلاب کیوڑا وٹیں سدا گلاب — چھڑ لسوڑے تھیں جھوند مصری تھا آب
پھل شگوفہ چنبا سادے آہی ڈھول — ککاں تدوں گھلاڑیاں آجھیل آہے جھیل
ہر مل وچ اوس انگری بنھی کھوی لاک — ڈوڈیاں بدھیاں پاٹے تھیں گچی خاک
دھاون تھبل نانداہ کھلے کھٹن ل — پانی دے چھپڑی گئی بجھی وچ ڈل
بیناں مینی میتھری سادی سادا کچ — بانخوا تے جو ساگ وچ رہی طراوت رج
پنچھی حق سبحانہ ہر جا ذکر کرین — آنڈے دتے تلیراں بھور گھکاوے سین

کجھ علم دی ادبی دات کجھ عشق دی لگن کجھ ہری بھری ایکانت دی تھاں تے جنوں دل نچھے دا سنگ بقول سید وارث شاہ دے۔

تدوں شوق ہویا قصہ جوڑنے دا جدوں عشق دی گل اظہار ہوئی

انہاں عاشقاں دیاں داستاناں نظم کرنا شروع کیتا۔ تے ہیر رانجھا سسی پنوں لیلیٰ مجنوں سوہنی مہینوال۔ کامروپ۔ یوسف زلیخا۔ چندر بدن۔ راج بی بی۔ سیف الملوک وغیرہ قصے لکھے۔ تے انہاں حسن عشق دیاں داستاناں توں سوا قصہ حاتم۔ حکیم الضاری۔ خفتہ تیتر۔ جنگ نامہ جنگ احد۔ جنگ بدر۔ طب احمد یاری وغیرہ ۴۰ توں اُپر چھوٹیاں وڈیاں کتاباں قصے لکھے ہوئے ہن۔ سے

میں قصے لکھدیاں درجے پنجاہ مثنوی مرزنگھائی — تے اُس قصیاں دچوں ایہو کیا ہیر سیانی

جتنے قصے اتنے کتاباں عمر ساری وچ جوڑے — گنن لگاں تاں یاد نہ آون جو دساں سو تھوڑے

شعر لکھدیاں اجیہا بحر رکھدا کہ اکثر گل بات تے چٹھی پتر دی شعراں وچ ای کر جاندے۔

ہیر رانجھا دا قصہ لکھن بارے آکھیا جاندا اے۔ کہ اوہ خود جھنگ گئے۔ ٹلے تے جا کے سارا حال پچھیا۔ جوگ حاصل کرن دا طریقہ سکھیا۔ تے فیر آ کے اِہ قصہ لکھیا۔

شعراں وچ روانی۔ بیان وچ زور۔ خیال وچ اُڈاری۔ زبان وچ رس تے لوچ ڈھیرے کوتانوں کدھرے گھٹیاں نہیں ہون دتا۔ ہیر دی تعریف سوہنے اشارے کنائے نال کیتی اے۔ جویں ۔

ہیر سیال جو چک دی بیٹی جوبن حسن جوانی — آپ لکھی تصویر مصور قدرت دی پھڑ کانی

سُوہا کڑتا لہراں مارے بجلی جویں شفق وچ — دو مرغابیاں بحر حسن دیاں تردیاں غرق عرق وچ

یا دو میوے پھل اناریں شبنم لعل ورق وچ — یا دو فرنگی جنگی خونی دو دو مندراں دے حق وچ

یا قطب تلاوے وچ سن پربت شہے آ گئے سیر نجیبنے — یا جڑے موتی دو لعل بدخشاں دانے انہ سیتے

اکھیاں ساں ہتقل کر جھکیاں اکھیاں تیز کٹاراں — لب گھٹن رنگلابی چہرہ روپ انوپ بہاراں

زلفاں خم در خم رُخ اُتے بیٹھے ناگ صندل وچ — تا کوئی حور پری دے سر بی اسدی ڈوڈل سنگل وچ

رانجھا جوگی ہو کے رنگ پور جاندا اے تے کڑیاں دیکھدا اے

بوگی ہار نگیور اک کھوہ تے پانی بھردیاں ڈٹھیاں — اکسے ہان گواریاں کڑیاں سوہنیاں بدلیاں مٹھیاں

ناں تے تخلص امام بخش قوم تریکھنی پنڈ پیانوالہ ضلع سیالکوٹ دے وسنیک
جنم ۱۷۷۶ء - وفات ۱۸۶۳ء

ترکھاناں کم کردے تے نال بچیاں نوں قرآن مجید پڑھوندے تے حفظ کراندے رہے۔ انہاں مڈھلی تعلیم میاں وڈا لاہوری دے درس چوں پائی سی۔ ایتھے ای قرآن مجید حفظ (کنٹھ) کیتا۔ آپ خود لکھدے ہن۔

امام بخش وچ بسیاں دا اے　　　بڈھا جوش خروش وکھالے!
پڑھ پڑھ حافظ ہویوں سکھے　　　تے بدلہ نیکوکاری دا

امام بخش تیرھویں صدی ہجری دے مشہور پنجابی شاعراں چوں سن۔ شعراں وچ سادگی سنے روانی بولی وچ گھلوئیں تے رس بھری۔ میاں محمد بخش اپنی کتاب سیف الملوک وچ انہاں بارے لکھدے ہن سد

میاں امام بخش سی رہندے پیپیاں والے　　　شعر اوہدا بھی رنگ سہنے نکلے لال دی لاٹے

حاجی میاں امام بخش دی لکھتاں چوں قصہ شاہ بہرام - بدیع الجمال - لیلےٰ مجنوں - گل صنوبر - چندر بدن - مناجات میاں وڈا تے گل بدن چھپے ہوئے ہن۔ انہاں چوں قصہ شاہ بہرام نوں خاص کر بڑی شہرت تے پرچلتا نصیب ہوئی۔ پنجاب دا شاید ای کوئی گھر ایسا ہووے جتھوں پنجابی بولی نال پیار ہووے تے اوس شاہ بہرام دا قصہ نہ پڑھیا ہووے۔ ایہ قصہ فضل شاہ دی سوہنی مہینوال یا وارث شاہ دی ہیر رانجھا وانگوں ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپ چکا اے۔

لیلےٰ مجنوں نوں انہاں اپنا دیوان آکھیا اے۔ تے ایس توں معلوم ہندا اے کہ آپ فارسی دے وی چنگے جانو سن۔ ایہ کتاب انہاں نظامی - امیر خسرو - ملا ہاتفی وغیرہ دی نظمی لکھتاں لیلےٰ مجنوں نوں سامنے رکھ کے لکھی اے۔

آپ لکھدے ہن سد

چاوں لئے نظامی پاسوں دال ہاتف نے پائی
روغن خسرو نمک اساڈا کھچڑی عجب بنائی
فارسی کہے دیوان لوکاں نے ہوئے عشق شرابی
اہ دیوان امام بخش دا وچ زبان پنجابی

لیلیٰ مجنوں دا قصہ اہناں ۱۲۴۶ھ وچ لکھیا اے

اہناں دا تیسرا قصہ گل صنوبر اے۔ تے اہ اِک فارسی مثنوی گل صنوبر دا الکھا ترجمہ اے۔ بدیع الجمال وچ اہناں مسئلے مسائل نے حکائتاں لکھیاں ہن۔ جویں اہ حضرت ہاجرہ دا واقعہ۔ مکہ دے بانی کار حضرت اسمٰعیل دی مائی حضرت ہاجرہ مکہ پہنچ دی اے۔ تے دھپ تے نال ظہیر مُنہدی تے اپنے لال نوں عرب دی تتی بھبول تے جوار چھڑے والے وانگ بھجدا نے تڑفدا ویکھ کے پریشان مُنہدی اے۔ تے ہندی اے۔

کلر شور زمیں سجی پانی گھاہ نہ مول — چھاں نہ کوئی درخت دی گلکھ کنڈے برسول
بی بی اسمٰعیل نوں ایہ زمین بہ سا — کہندی میں توں ہوسٹ ہاں اج سپرد خدا
آتی ساں ہیں ساہو مرے پیکے اپنے چھڈ — ساہوریاں بھی چھڈیا نیچ اُجاڑے کڈھ
روندے میری جندڑی بیٹے توں گل لا — آپ لوہے رب دے اپنا دل گُسا
والی ساڈوں چھڈ کے ٹریا نیچ اُجاڑ — ایتھے والی کوئی اے باجھوں رب غفار
ہوئی میرے نال جو سر تے لئی قبول — بچن جیہے فرزند تے رحم نہ کیتا بھول

لائق ہیسی مارنا پا کے اندر کھوہ
دُھکا دِتو تا سنوں وچ بیگانے جوہ

میاں یڈا دی مناجات بیتاں وچ اے۔ اس چوں دو بیت اہ ہن ۔

ع۔ علم تے نال جے حلم ہووے سب دور تکبری ہو جاوے — جدا دوند دانتِ ایمان رہے اہ دیکھ یقین کھلو جاوے
نفس رجدا تے پیا جدا اے بھکھیا ہے تے چپ سو جاوے — امام بخش ہے بڑا اوس بکہ جیہڑا ایس جہان تے رہ جاوے

ل۔ ہراگھی گوشے نیچ بہہ کے سٹے توڑ خیال جہان دے — باقی زندگی بندگی نیچ گُذرے جیہڑے اہ تمام ایمان والے
اندر دین دا نور ظہور ہویا ہٹنے لاہ کے شک گمان والے — امام بخش نیچ شرع دے باغ لوڑ کے کیتے سیر بہشت مکان والے

بتیاں چوں کجھ چونویں شعر

راضی بازی رہندے مسلمان ہندو سردے بال دے وڈی آفات آئی
شاہ محمدا وچ پنجاب دے جی کدی نہیں سی تیسری ذات آئی

اَج ہووے سرکار تے مُل پاوے جیہڑیاں خالصے نے تیغاں ماریاں نی
شاہ محمدا اِک سرکار باجھوں فوجاں جت کے انت نوں ہاریاں نی

جھنڈے نکلے کوچ دا حکم ہویا چڑھے سُورمے سنگھ دلیریاں
چڑھے پُت سرداراں دے چھیل بانکے جویں بیلیوں نکلا شیر ببار

کونجاں نظر آون بازاں بھکھیاں نوں پئے سنگھ کھیبیاں کھاوندے نے

شاہ محمدا سنگھاں نے گوریاں دے وانگ نیبوآں ہو نچوڑ سٹے

دنیا دی بے ثباتی دا نقشہ شاعر نے بہت سوہنا اُلیکیا اے

اِہ جگ سراں مسافراں دی ایتھے زور والے کئی آ گئے
شداد نمرود فرعون جیہے دعوے بنھ خدا کہا گئے
اکبر شاہ ورگے وچ دلی دے جی ڈھیری ناگ دنجاریاں لے
شاہ محمدا رہے گا رب سچا واجے کوڑ دے کئی وجا گئے

قصہ سسی پنوں " وچ وی زور تے سوز ڈھیر اے سسی پنوں جیہی اک بیت ہ

خ

خودی گمان نہ رہیا کائی ہیں تاں ڈُبی نیچ عشق دی لہر دے
میری بیت چھکو پتنگ والی سہاں آپے ہر تے ٹھہرائے
چشمہ آب حیات دا ہوت پنوں ہور سبھ جہان ہے زہر ملے
شاہ محمدا اب جی مہر کریں چل دیکھ ساں پنوں دا شہر مائے

نُور محمّد نُور

نام نُور محمد تخلص نُور پیو دا نام چودھری جھنڈا قوم جوئیہ راجپوت پنڈ رانیہ تحصیل سرسہ ضلع حصار۔ جنم سنہ ۱۱۹۶ھ مطابق سنہ ۱۷۸۲ء وفات سنہ ۱۸۶۲ء

رب دی قدرت پیو مُنیا پرھیا ڈاکو تے دھاڑوی پر پُتر نیک۔ پرسلہ دلی تے دھریا تما۔ عالم دی تے عامل وی۔ چودھری جھنڈا امیراں نوں لٹ دا۔ ڈاکے مار دا تے غریباں دی سیوا کرچھڈ دا۔ پر پُتر نوں اِہ کم پسند نہ آیا۔ اِدا اٹھ نو سال دے سن کہ پیو نوں چھڈ کے مسیتے آ گئے تے قرآن مجید پڑھنا شروع کیتا۔ ایتھوں اِہ مڈھلی تعلیم پا کے دِلّی تے بریلی چلے گئے۔ او تھے تفسیر فقہ۔ حدیث تے ہور مسئلے مسائل دا علم پڑھدے رہے

جد چنگی طرح علم پڑھ لیا۔ واپس پنڈ بکڑا (ضلع حصار) وچ آ ڈیرا لایا۔ تے لوکاں نوں وعظ نصیحت کرنا شروع کیتا۔ اِہناں دناں وچ ای آپ دا ویاہ ہو گیا۔ اِہناں اِہ جاندیاں ہویاں کہ لوکاں نوں نصیحت کرن لئی شعر چوکھا اثر رکھدے ہن۔ شاعری شروع کیتی۔ تے ہتھیں ای وعظ نصیحت تے مسئلے مسائل دیاں چوکھیاں موٹیاں کتاباں لکھیاں جویں شہباز شریعت (۴۲۵ صفحے)۔ تجیات۔ باغ شریعت۔ خورشید شریعت۔ مغاز شریعت۔ خطبات عید۔ اِہ چھ کتاباں چھپیاں ہویاں لنے ہور باراں اَن چھپیاں ہن۔ شہباز شریعت اِہناں سنہ ۱۸۳[illegible]ء وچ مکمل کیتی۔ ایس وچ سوا ست ہزار شعر ہن۔ اِہ کتاب اِہناں اِک ہور پنجابی شاعر مولوی غلام کبریا (فتح آباد ضلع حصار دے وسنیک) دی لکھت زنگی بلبل دے ردّ وچ لکھی۔

شعراں وچ روانی، خیال اُڈاری تے ربّی پیار نگن دی رنگن چڑھی سی۔ سارا سارا دن لوکاں نوں وعظ نصیحت کردیاں پھر کیتڑیاں کوڑیاں دے بھیون تے شکر چاول باونا اِہناں دا نیم سی۔ طبیعت دے بڑے سادہ تے نیک، رب آسرے گزران کرن والے تے بڑے کرنی والے بزرگ سن۔

اِہ اک واری کدھرے لمبے سفر چلے گئے۔ واپس آئے تے تینویں نے شکایت کیتی کہ تُسیں ساڈے

کھان پین دا کوئی پربندھ کر کے نہ گئے۔ جے گھر مجھ نہ ہُندی تے خبرے اسیں بھکھے مر جاندے۔
آپ سُن کے بڑے چھنجے ہوئے تے آکھن لگے تیرا رب اُتے ایمان نہیں۔ جو ان داتا اے۔ تے
پالنہار اے۔ اِہ آکھ کے اُٹھے تے مجھ پھڑ کے ذبح کر دتی۔ کہ اِہ سہارا وی ختم ہو جائے۔

اِک واری حصار دے نواب صاحب اہناں نوں ملن آئے۔ نواب نے آکھیا تسیں لوکاں
نوں کافر کیوں کہندے ہو۔ اہناں آکھیا جیہڑا مسلمان ہو کے شریعت دیاں حداں توڑے
اوہنوں ہور کیہہ کہیئے۔ نواب نے پچھیا ایہا کون اے۔ آپ نے کہیا بہتیں تسیں۔ نواب [illegible]
سُن کے لوہا لاکھا ہو گیا۔ تے میلا ہیا ہو کے آکھن لگا۔ کویں؟ آپ نے کہیا اسلام نے اک ویلے
چار بیویاں تک رکھن دا حکم دتا اے۔ تے تساں ستر رکھیاں ہویاں ہن۔

نواب اِہ کوڑا اُتر سن کے چُپ ہو گیا۔ تے [illegible] مولویاں کولوں پچھیا؟ اہناں
کہیا شریعت دا حکم تے ایہہ ای اے۔ پر مولوی نور محمد نے آکھیا اہیں تساں دے عیب ایسے
کہہ نہیں سکدے ساں۔ نواب تے آپ دی حق گوئی دا ایڈا اثر ہویا کہ اوس نے ویلے چار تیویاں
رکھ لیاں تے باقیاں نوں گزارہ دے کے آزاد کر دتا۔

مولوی نور محمد اسحقی ورھے [illegible] دی عمر وچ عصر دی نماز پڑھ کے گھر آئے تے آندیاں جمعش دی [illegible]
سوں گئے۔ اتے اٹھارہ کتاباں چار پتر تے چار دھیاں اپنی روحانی تے جسمانی یادگار چھڈ گئے۔

شہباز شریعت جیوں تن شعر

توں رکھیا الافضلوں اُسدا جیں سر [illegible]
کجھ بھوڑا سچے راہ ادوں تے لطفوں پار لنگھیئے

[illegible] درود [illegible] نوں حبیب اگے وی تینوں کُل دتیا یار
توں اسیں نمانے تے کر رحمت عرش تخت دیا سائیاں

بخش گناہ اساڈے ربا تے پہ نجات عذابوں
دیہہ بہشت فراخی نعمت باہر حد حسابوں!

محمد بارک اللہ

نام محمد بارک اللہ تخلص بارک اللہ پیو دا نام مولوی حافظ احمدؒ پنڈ لکھو کے ضلع فیروزپور دے وسنیک۔

جنم ۱۲۰۱/۱۲۰۲ھ مطابق ۱۷۸۶ء وفات ۱۲۸۴ھ مطابق ۱۸۶۷ء

بڑے نیک، پک تے اللہ لوک۔ قرآن مجید دے حافظ، دین دے جانوں، شریعت دے پابند، پہنچے ہوئے ولی تے مرد درویش۔ جتھوں تک ہو سکدا مخالفاں نوں جواب نہ دیندے۔ کھیتی واہی کر کے دساں نہواں دی حلال دی کمائی کر کے گزارا کردے رہے۔ تے نال نال لوکاں نوں وعظ نصیحت کردے تے درس دیندے رہے۔

فارسی تے عربی پتا پیو کولوں تے تصوف مسئلے مولوی غلام علی شاہ دہلوی کولوں سکھے۔

پنجابی کتاب انواع بارک اللہ وی ایہناں دی کتاب اے، پہلی چھپی ۱۲۸۰ھ مطابق ۱۸۶۳ء وچ دلی وچ چھپی تے بڑی مقبول ہوئی۔

مولوی صاحب اپنی حق گوئی تے بندگی وچ نیک نام سن۔ اک واری ممدوٹ دا نواب جمال دین خاں ایہناں نوں ملنے لئی آیا۔ اوہ مسجد وچ آرام کر رہے سن۔ اوہ اپنے مصاحباں نوں باہر چھڈ کے اندر آیا تے سلام کر کے مصافحہ لئی ہتھ ودھایا۔ حافظ صاحب نے اٹھ کے مصافحہ کیتا۔ اوہناں نواب دی باہنہ دے کنگن ڈٹھے۔ پتراں دا پیا سن وچ پہلے کنگناں بابت پچھیا اوہدے کولوں۔ اک درویش خادم علی نے کہیا اوہ سونے دے کنگن ہن۔ آپ نے ہتھ کھچ لیا تے نواب نوں کہیا۔ تسیں لوکاں نوں تے درویشاں نوں استاداں دی عادت اوہنے ایس گلوں کوئی حیا خوف نہیں کردے پر خدا کولوں تے ڈرو۔ اوہ جنہاں باتاں توں نبی اکرمؐ نے ورجیا اے اوہناں توں پرہیز کرو۔ نواب ایس کوڑی پر سچی گل تے وٹ کھولدا چلا گیا تے مولوی صاحب نوں حکم دتا۔ ایتھوں نکل جاؤ۔ اوہ سب بال بچیاں نوں نال لے کے پچھے دے راستے نال بیڑیاں تے بہاولپور جا پہنچے۔ جد نواب بہاولپور نوں ایہناں دے آون دی خبر ہوئی

اوس بڑی عزت آدر کیتی۔ تے اِہ آکھ کے کہ دریاواں وچ ہڑ آ رہیا اے۔ اوہنے روک لیا۔
ایدھر ستلج وچ ہڑ آ گیا۔ تے نواب دی ساری ریاست، شاہی باغ، محلات، قلعہ، خزانہ وغیرہ دریا بُرد ہو گئے۔ نواب اپنی بھُل تے بڑا پچھتایا۔ اوس نے جھٹ اپنے مامے نوں کجھ ہور اونٹنی سواراں نال بہاولپور بھیجیا۔ کہ جویں ہُندا اے مولوی صاحب نوں پچھاں پرتاؤ۔ تے سانوں معافی لے دیو۔ نواب بہاولپور دی سفارش تے اِہناں نے حج دا ارادہ پھیر تے رہن دتا۔ تے واپس آ گئے نواب نے بڑی داری چاہیا۔ کہ ملاقات کر سکے۔ پر اِہناں اِکو آکھیا۔ اُہ مظلوماں دا حق ادا کرے تے اگوں لئی توبہ کرے۔ پر نواب اِہ نہ کر سکیا۔
لکھو کے آوندیاں بیمار ہو گئے۔ بے ہوشی دی حالت وچ اِہناں اپنے پتراں مولوی حافظ محمدؒ تے مولوی محمد صالح نوں حکم دتا۔ مینوں کعبے دا طواف کراؤ۔ اُہناں آپ نوں اوسے منجی دے گرد چکر لوائے۔ ایسے بے ہوشی وچ اِہناں مقام ابراہیم تے دو نفل پڑھے تے اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ اتے جامع مسجد لکھو کے (فیروزپور) کول دکھن پاسے دفن کیتے گئے۔
اِہناں دے سمے پنجابی نوں ہندی ای سمجھیا جاندا سی۔ کیوں جو اِہ انواع بارک اللہ وچ لکھدے ہن۔

میں لکھیا عالمگیری جوں ہندی کر ابیات

دعوےٰ دے بیان شرط ناں دسدے ہن

دعوےٰ کرے جو دوجے اُتے مدعی اُہ سدیوے — جس دے اُتے دعوےٰ کیتس مدعا علیہ گھنیوے
دعوےٰ تھیوے درست جے شے دا جنس تے قدر بتاوے — جے اُہ چیز معین ہووے حاضر کیتی جاوے
مدعی اُس ول کرن اشارہ شاہد وقت گواہی — بھی مدعا علیہ اشارہ کرسی کرے جاں قسم الٰہی
تے حاضر نہ کر سکے قیمت ذکر کچیوے — جے نہیں حویلی دعوےٰ کیتا حد حدود گھنیوے
جے رہن ہووے تس وصف مہر از بیہی آکھنا — میں منگیا اِہ دینا ناہیں اِہ بھی لازم کہنا
دعوےٰ جداں درست ہووے پھیر پچھے اُس نوں قاضی — جے مدعا علیہ اقرار کرے تاں حکم کرے بھی راضی
جے مدعا علیہ انکار کرے ہاں شاہد مدعی کولوں منگے — نے گواہی حکم کرے جے شاہد دونویں چنگے
جے مدعی پاس گواہ نہ کوئی طلب سوگند کچیوے — جے مدعا علیہ سوگند کرے تاں اُس خلاصی تھیوے

کریم بخش

نام تے تخلص کریم بخش - لاہور دے وسنیک
جنم ۱۷۸۵ء   وفات ۱۸۷۶ء

حکیم آغا خان - میاں الہی بخش رفیق تے نواب گاموں خاں ورگے وڈے شاعراں دے اُستاد تے پیارے صاحب ' دیال سنگھ ورگیاں دے سنگی ساتھی شعراں وچ بجھارتاں تے اڑاؤنیاں کہن وچ خاص کر اُستاد تے ماہر - پہلوں لکڑ ہارے دا کم کر کے لکڑاں ویچ کے گذارا کر دے رہے - ہور تیسے نے کرڑی محنت جوگا ست نہ چھڈیا اتے نیتراں دا چانن وی مدھم پے گیا - اوہ لاٹ صاحب دے دفتر وچ پکھا قلی لگ کے گذارہ کر دے رہے -

کتابی علم آن پڑھاں ورگا - پر سینے دا علم سوہنا تے ڈھیر طبیعت دے بڑے ہس مکھ -

شعراں وچ بڑی روانی چھینی تے ڈھکویں شعر لکھن وچ حاتم - اوہ سماں وی کیا عجیب سی - آہموں ساہمنے پڑ لگے ہوندے اک اُٹھ کے شعراں دا ہیں سوال کردا تے ساہمنیوں دوجا اُٹھ کے شعراں وچ ای تُرت پھُرت جواب دیندا -

ایسے طرح اک واری بھائی دیال سنگھ (گلاب داسی) امرتسری نے سوال کیتا سو

الف
آ مینا رُت پھُل لگے اُپر بھورا گُجگ گَجّ جی میاں
اِک جنگلے وچ ہیں چیز ڈِٹھی آپ اِک تے تنہہ نے وِنہ میاں
اُہدی شاخاں دا کجھ شمار ناہیں اُہدے پیر ہیں ہیٹھ نیہہ میاں
دیال سنگھ کہندا پھیر بہت بولیں پہلے اینوں کر صحیح میاں

میاں کریم بخش فوراً اُٹھے تے اِہ جواب دِتا -

الف
اللہ نے نبی دی شان اندر بھیجیا اِک قرآن صحیح میاں
چھ کلے تے پنج نمازاں آئیاں ہر سال پھول روزے تیہہ میاں
ہر ہر روزے دے وچ فرمان آیاں پڑھو تراویاں ویہہ میاں
کریم بخش نے تینوں جواب دِتا ہور کھول کے تے دساں کیہہ میاں

اہناں ہیر دا قصہ تے بیت ڈیوڑہ لکھے۔ کوتل وچ رنگینی تے مجازی جھلک ڈھیراے۔
کلام دا اکجھ نمونہ ہے

گورو دھار کے مُندراں پا آیا جامہ نال گیری لیا رنگ جوگی
نگن یار دی بے اختیار کیتا ملی خاک تے ہویا ملنگ جوگی
پنج پیر ملے۔ مہربان ہوئے ہیر آکھدا اے میری منگ جوگی
دھوآں کھیڑیاں دے وچ پا بیٹھا سہتی نال مچاوندا جنگ جوگی!
لُٹیا جدھاں تھیں ہٹ اُکھیڑیا سو ساری جاملہ دیندا کنگ جوگی!
جن کے رانجھیبل جوگی کریم بخشا ہیر کر لئی اوہ اپنے سنگ جوگی

ناہیں نال نگھیاں گل کوئی نیاں بندیاں وا سخن ڈٹھا نہیں
الف قاعدے دا اگدی ڈٹھا نہیں سانی اوہ مطلب کسے کھولیا نہیں
بدھا تول دا زمین آسمان کھلا تیج آکھیا جھوٹھ نے بولیا نہیں
اُہناں نال کیہہ سانوں کریم بخشا جنہاں سِن قرآن دا کھولیا نہیں

کیہا دا غم یعقوب فراق اندر بجریاں گیاں کلیجے نوں رگیاں نیں
اُہہ سے رو رو نیں نین لعبیہ ہو گئے یوسف جھبیاں کیتیاں ٹنگیاں نیں
ہوئی معاف تقصیر نہال ہوئے تڑواں اال پاسے دیاں تکیاں نیں
بے اعمالاں نوں طوق کریم بخشا ہویاں بے فرمان جو گھمیاں نیں

الف اوسدی دھون کبوتر صورت وانگ پری دے — زیور زری دے
واہ اُستاد گھڑی کس تُکی شاباش کاریگری دست — فکر کری دے
ٹھوڈی سیو ولایتی اُسدی خرمے وانگ گری دے — گھُٹ بھری دے
کریم بخش نکی دے پچھے عاشق پئے مر بدی دے — مُفت مری دے

میاں شادی نے الیسدا اُرزِ دنا سہ

د   دال دوستاں نے دتا ہتھ بسیہ جا کے بھیتی چیز دکھری ہیں
اک عجب عجائب تھیں اک ڈِٹھا اُہدی توڑ لیتی ٹھکی کڑی ہیں
پہلے پُھل توڑے پھیر دُدھ چویا نالے توڑ لیتی اُہدی گکڑی ہیں
شادی یار نے تینوں جواب دتا گل کھول دتی دکھو کھری ہیں!

اِہناں دے شعراں وچ روانی۔ پاکیزگی۔ اُچ خیالی تے یکپائی بڑی سی۔ اِہ تے اِہناں دے شاگرد لفظ بڑے سوہنے کے بولدے سن۔ اَتے ویاکرن (صرف نحو) تے پنگل (عروض) دا خاص خیال رکھدے سن۔

اخیر عمرے اِہناں اِک دن جمعہ دی نماز پڑھا کے دعا منگدے ہوئے اِک بیت پڑھیا :۔

الف   اوکھے دیلے ہوویں یار میرا میری مشکلاں کل آسان کریں!
میری عاجزی نوں منظور رکھیں سبے اوگناں دل نہ دھیان کریں
تینوں واسطا اپنے نام دا ای نظر تفضل دی میں ول رحمان کریں
پیارا آکھدا دم اخیر دے وِچ میرا خاتمہ نال ایمان کریں!

آپ نے اِہ بیت کجھ اجیہے جذبے نال پڑھیا کہ غش آ گیا۔ لوک اِہناں نوں چُک کے حجرے وچ لے آئے۔ اِہ اوتھے کجھ چر لیٹے رہے۔ ہوش آیا۔ پھیر غش کھا بیٹھے۔ تے دوجے دن نورنبے نڑکے کلمہ پڑھ کے جان دے دتی۔ کلام دا نمونہ :۔

ذ   ذرہ دِل بے درد نہ ہو میاں درد یار دے نوں دِل وچ رکھیں
اِہ ناں درد ہے چیز عجیب بھائی درد آوے نہ ہتھ کروڑ لکھیں
ایس درد دی سار ہے عاشقاں نوں جیہڑے رکھدے نے درد وچ اکھیں
پیارے یار دا درد نہ رہے چُھپیا جویں اگ نہیں چھپ دی وچ ککھیں

ک   کیہ کیتو ایتھے آن پیارے اتے لگا ایں کیہڑی کومت پیارے
نیکی دل نہ کدی خیال ہویا تینوں اوگناں دی ہئی لت پیارے
اکھیں کھول تے ذرا دھیان کرلے کیہا ہاریا ایں اپنا ساتھ پیلکے
کیہڑا مُنہ لے کے اگے جاویں گا تیری کس طرح بنیا بات پیلے

قادر یار

نام قادر بخش تخلص قادر یار قوم سندھو جٹ پنڈ ماچھی کے (ایمن آباد دے نیڑے ضلع گوجرانوالہ) دے وسنیک ۔

جنم ۱۲۱۷ھ مطابق ۱۸۰۲ عیسوی وفات ۱۳۰۹ھ مطابق ۱۸۹۲ء

گوجرانوالہ توں (جرنیلی سڑک توں) جیہڑی کچی سڑک ایمن آباد نوں جاندی اے ۔ اوہدے راہ وچ اک پنڈ ماچھی کے اے ۔ ایتھوں دے رہن والے سن ۔ ایس پنڈ وچ اوہناں دی اپنی زمین تے کھوہ سی ۔ ایس کھوہ دے کول ای اوہناں دی قبر بنی ہوئی اے ۔

قوم دے جٹ زمیندار سن معمولی تعلیم سی جس نوں اوہ بے علمی دے تل سمجھدے سن ۔ جیویں جو معراج نامہ وچ آپ لکھدے ہن ۔

جوڑ معراج مرتب کیتا جو کجھ ساتھوں سریا! میں دہقان بے علم وچارا دوش نہ چاہیے دھریا

کھیتی واہی دا کم کردے سن ۔ پنجابی دے اک پرانے شاعر حافظ مراد دی لکھت نور نامہ پڑھ کے اوہناں نوں آپ وی شعر آکھن دا شوق ہویا ۔ پہلوں اک روزہ نامہ لکھیا ۔ تے فیر معراج نامہ ۔ معراج نامہ وچ لکھدے ہن ۔

پچھیر نبی دے نوروں کیتا کل ظہور الٰہی! جو کجھ نور نامے وچ لکھیا جانوں سچ گواہی

حافظ مراد کرت نور نامہ دی ۔ حافظ مقبل وانگوں نیتراں دے چانن توں وانجیا ہویا سی ۔ جیویں جو اوہ آپ لکھدا اے کہ

اسم مراد نابینا عاجز آکھ سناوے شاعر

روزہ نامہ تے معراج نامہ توں سوا آپ نے قصہ پورن بھگت ، راجہ رسالو ، سوہنی مہینوال تے قصہ ہری سنگھ نلوہ لکھے ۔ جو چھپے ہوئے ملدے ہن ۔ قصہ پورن بھگت تے معراج نامہ خاص کر بڑے مشہور تے پرچلت ہن ۔ قصہ ہری سنگھ نلوہ وچ سردار ہری سنگھ نلوہ دی بہادری دی تعریف کیتی اے تے راجہ رسالو وچ عورتاں دی نندیا توں کم لیا اے ۔ شعراں وچ کدھرے کدھرے کھٹک جھٹک ۔ آپ توں ہیر پھیر نہیں ۔ بولی سدھی پدھری تے من کھچویں اے ۔ اُنج عروض دے بہتے واقف نہ جانوں نہیں جاپدے ۔ لفظاں نوں اپنی مرضی مطابق جوڑ توڑ لیا اے ۔

پورن بھگت دا قصہ جیہناں وچ اے۔ پنج سی حرفیاں ہن۔ نمونہ پڑھن جوگ

الف آکھدے اللہ دی پاک صورت اللہ پاک صورت جنھ دل بھا پیوے
صورت ویکھدے کسے دے دل دیکھے ہر کوئی بلاندا جس کے دسے
لائے صورتاں نے مر گئے عاشق اک ساڑ فراق دی اگ سڑے مجے
قادر یار میاں صورت دا بیان اونہ۔ آن منگیاں نذراں رب تھیوے

ل۔ تیں آواز پچھان ماں۔ آکھے دس بیٹا کتھوں آیا ایں
کیہڑا ملک تیرا پتر کس دا ایں کس ماں کرماں والی جایا ایں
اکھیں دسے تے شکل پچھان لواں۔ بولدا قول ہیں پت آزمایا ایں
قادر یار آکھے دسیں ماں۔ جیہنوں جاپیں بھل ہیں پت ملایا ایں

الف۔ آکھدا پورن گورو تائیں قصہ درد فراق دا کھول سکے جی
نیکی ماں تے باپ دی یاد کرکے دتے مودنا ہیں سدری کھول کے جی

سوہنی مہینوال چوں کجھ شعر

پانی عشق جہناں دا جادو گیر دسے — عشق جہناں دل لبھدا جے کوئی لوے
روندی نال فراق دے کرکے کھلیاں باہنہ — پڑھیے نہ جودے تاں وراب ہیں ...
گھڑا اٹھاون والیئے بھلا نہ جوڑ موڑ — اج تک یار دی بات دا ...

جبرائیل نے رب دے حکم نال پاک محمدؐ نوں بہشت تے دوزخ دی سیر کرائی۔ حضور نے دوزخ
وچ پئیاں عورتاں نوں جس حال ویکھیا قادر یار معراج نامہ وچ اسدا اینج ذکر کردا اے۔ د

ڈٹھی اک عورت اوتھے آتش دے وچ سڑدی — نال زنجیرے لٹکی ہوئی دھمہ ہمیشہ جسم دی
کہے محمدؐ تیرا بھلا اسدے عیب سنائیں — جبرائیل حقیقت دسدا پاک محمد تائیں
نال ہور دے راتے باجھوں باہر گھر تھیں جاندی
نال بیگانیاں گلاں کرنی نال رب سنگ گئے

غلام رسُول

نام مولوی غلام رسول تخلص غلام۔ پیو دا ناں مولوی کریم بخش تے دادے دا ناں حافظ نظام دین غلام

قلعہ میہاں سنگھ ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک۔

جنم موضع کوٹ بھوانی داس ضلع گوجرانوالہ ۱۲۳۸ھ

قوم دے اعوان سن۔ آپ دا سلسلہ نسب پیر قطب شاہ (اعوان ذات دے اک موڈھی) نال ملدا اے۔ ماپیاں پہلوں نام عبداللہ رکھیا۔ فیر غلام رسول بدل دتا۔

بال پن توں تیسے حلم۔ انکساری۔ نوڑینا تے سینیل سبھا والے سن۔ نیک سُبھا ہون کر کے بچپن وچ ہی لوک اہناں نوں "منقی" آکھن لگ پئے۔ آتے کوئی بیمار ہو جاندا تے اہناں کولوں دم کرا لیندے۔ اہناں دناں دی گل اے۔ اک گھمیار دا کھوتا گواچ گیا۔ اوہ آپ نوں سیانا سمجھ کے پچھن آیا۔ آپ نے فرمایا تیرا کھوتا تیرے گھر اے۔ اوہ نہ منیا تے جی وچ سوچن لگا۔ گھر ول میں آواں تے جیہڑے اوہ دیوے۔ اوہ اہناں نوں دھکو دھکی گھر نال لے گیا۔ جا کے ویکھیا تے کھوتا گھر وچ کھلا سی۔ اوہ بڑا لاجم ہویا۔

کہندے نیں بارہ ورھے دی عمر تیک آپ دا چیتا (حافظہ) بڑا کمزور سی۔ جو پڑھدے جھٹ بھل جاندا۔ اہناں دے دادا حافظ نظام دین سَے مرن تے کوٹ بھوانی داس (گوجرانوالہ) دے اک مدنیں قائم شاہ دا تحفہ لتی آئے۔ جد اہناں نوں پتہ لگا کہ اہناں دا حافظہ کمزور اے۔ اُہناں نے

ایہناں دے ہیٹھے تے ہتھ پھیریا تے کہیا اِہ دُعا پڑھو اَللّٰھُمَّ بَارِکْ لِی فِی عِلْمِی وَعَمَلِی - وَثَبِّتْ ذِکرِی عَلَیہِ - آپ کہندے ہن میں اِہ دعا پڑھی تے اُہدے بعد مرن تیکن مینوں کدے کوئی گل نہ بھُلی سگوں سبق نوں نذدجی وار پڑھن دی لوڑ نہیں رہندی سی۔

جدوں دا سیانے ہوئے لاہور آ گئے۔ تے لال مسجد بازار حکیماں وچ مولوی غلام محی الدین بگوی نوں پڑھدے رہے۔ تے صرف نحو دیاں مُڈھلیاں کتاباں پڑھ کے مولوی عبداللہ غزنوی دے نال دلی چلے گئے۔ تے اوتھے شیخ نذیر حسین محدث کولوں حدیث تفسیر پڑھی۔ تے حج کرن لئی مکّے گئے تے مدینے جا کے مولوی عبدالغنی نوں حدیث سُنا کے سند لئی۔

حج توں ولے ہو کے کجھ چر پنجاب دے شہر شہر پھِردے تے لوکاں نوں وعظ نصیحت کردے رہے۔ فیر لاہور بازار تکیہ سادھواں دی مسیت وچ بیٹھ کے وعظ نصیحت کرن لگے۔ ایتھوں امرتسر مسجد باغ والی وچ حافظ محمد کول کجھ دن ٹھہر کے دلی چلے گئے۔ ایہناں دناں وچ دلی وچ غدر مچیا ہویا سی۔ مولوی عبداللہ غزنوی نے ایہناں نوں فرمایا میں سُفنے وچ ویکھیا اے۔ تہاڈے تے آسمانی بلا آ رہی اے۔ تسیں اپنے گھر چلے جاؤ۔ اِہ ایہناں دے مجبور کرن تے بڑی مشکل نال امرتسر پہنچے تے مسجد باغ والی (مجیٹھ منڈی) وچ ٹھہرے۔ تے دو دن بعد قلعہ میہاں سنگھ چلے گئے۔ اوتھے جاندیاں گرفتار کر کے شاہی قلعہ لاہور وچ قید کر دتے گئے۔

ایہناں دی گرفتاری تے لوک بھڑک اُٹھے۔ شور مچ گیا۔ تے دیوان جوالا سہائے وزیر ریاست کشمیر دی سفارش تے آپ نوں لاہور توں گوجرانوالے بھاندا گیا۔ پر مُڑ چالان کر کے لاہور بھیج دتے گئے۔ تے اِہ افواہ اُڈ گئی۔ کہ آپ نوں پھانسی دتی جا رہی اے۔ لوک پیشی والے دن ہُم ہُما کے عدالت دے گرد اکٹھے ہو گئے۔ رسالدار سبحان خاں نوں وی پتہ لگا۔ اوہ اپنے رسالے سمیت مسٹر منٹگمری فنانشل کمشنر کول پہنچے تے کہیا ذرا کو چھیتی توں باہر آیا جے۔ صاحب باہر آیا۔ تے ویکھیا کہ نسانی مرداں دا اک سمندر لہراں لے رہیا اے۔ حیران ہو کے پچھیا کیہ گل اے۔ رسالدار نے کہیا ایہناں لوکاں سُنیا اے۔ کہ تسیں مولوی غلام رسول نوں جیہڑے مسلماناں دے اک وڈے پیر پادری ہن پھانسی دے رہے او۔ اِہ لوک ایس خبر تے گھروں باہر ہو رہے ہن۔ فنانشل کمشنر نے کہیا۔ میں ابھے تے کوئی ایہا حکم نہیں دتا۔ رسالدار نے کہیا مولوی صاحب نوں رہا کر دیو۔ نہیں تے فساد جھگڑا بڑا ودھ جائیگا۔ صاحب نے آپ نوں بلا کے پچھیا۔ آپ دا کوئی ضامن اے۔ آپ نے فرمایا ہاں۔ خدا ہے۔ صاحب نے کہیا

چمکاہ - اسیں اوسے دی ضمانت تے تہانوں چھڈنے ہاں - تے اوہ کہہ آپ نوں چھڈ دتا - بڑا چر چپ نظر بند رہے نے : عنظ کرن لئی سرکار کولوں اجازت لینا ضروری رہیا -

اِک واری آپ دے پاس ودتن انگریز افسر آئے - تے پچھیا - اوہ کیہڑی شے تہاڈے کول اے جس نال تُسیں لوکاں نوں پھاہ لیندے او - آپ نے مُنہ نال قرآن مجید دیاں کجھ آیتاں پڑھیاں تے اوہناں آکھیا بس ایہو - مولوی صاحب اسیں سمجھدے ساں جے تہاڈا اسر دی پٹھاناں نال کجھ میل لے - پر نہیں تہاڈی زبان وچ اثر اے -

پنجابی دے مشہور شاعر میاں ہدایت اللہ کہندے سن میں چھوٹا جیہا ساں مولوی صاحب اک واری جھنیاں والی وچ آئے تھے - میرا پیو مینوں آپ کول دم کران لے گیا میرے گل وچ مسلی پئی دیکھ کے آپ نے فرمایا - اوہ کیہہ اے - میرے پیو نے کہیا میرے گھر اولاد ہو کے مر جاندی اے - تے بڈھیاں آکھیا اے ایس دے گل وچ مسلی پا دیو اوہ بچ رہے گا - آپ نے فرمایا - اوہ شرک اے - ایہنے لاہ دیو - گھر آئے تے عورتاں نے مسلی نہ دیکھ کے رونا پٹنا پا دتا - تے تقدیر دی گل میں بیمار ہو گیا - اتے چھ مہینے منجی نال منجی ہو گیا - میری باہنہ سُک گئی - جد مولوی صاحب فیر لاہور آئے - تے میرا پیو اوہناں کول مینوں لے کے گیا - تے آکھیا جد دی مسلی لاہی اے اوہ بیمار اے - آپ نے دم کیتا - تے میری باہنہ تے اپنا لب لایا - میں بالکل تندرست ہو گیا - تے ایسے باہنہ نال مدتاں دا کم کردا رہیا -

اِک واری شاگرداں نوں پڑھا رہے سن میت دے کول اک دکھانی سی اوس کپڑا جھاڑیا گھٹا اُڈ کے آپ دے ول آیا - شاگرد چھنجے ہون لگے - پر آپ نے روک دتا - تے دکھے نوں مخاطب کر کے آکھیا -

ذرا ابد بھر تک کھاں بچائی رکھیں! تیرے ہتھ دے گھے ویاں توں نہیں چکھیا

اوہ اُٹھ تے ٹھنگڑی بندہ اوتھن کے موم ہو گیا تے روندیاں ہویاں آپ توں معافی منگی -

غرض ایہناں دے کشف کراماں - دعظ وچ اثر - زبان وچ جادو تے خلق محبت دے ہزاراں نقتے بیان کیتے جاندے ہن

آپ دی شاعری دا ارتبھ جوانی سے ہویا - ایہناں دا کوٹھہ شریف دے پیر صاحب نوں ملن لئی جی چاہیا - رشتہ داراں نے سنگیاں ساتھیاں ایس سفر توں روکیا - پر اوہ لگن بڑھدی جاندی گئی - ایہناں نوں اُنج جاپیا جویں اوہ سسی ہن تے پیر پنوں - ایہناں سسی پنوں دا قصہ لکھ رکھ کے دل دی ہوا رکڈھی - تے ہجر دی اگ نے ایہناں نال چھڈدیاں - قصے وچ اوہ سوز اوہ درد بھریا کیہا -

کر بے کوئی پتھر دل دی سُنّے تے نیناں چوں لہو وسے، جیہڑے کیرے بناں نہ رہ سکے - لکھدے ہن

ہویا پھر سوہنیاں دا شوق غالب　　پھراں اس درد دا ہر طرف طالب
ہویا آخر میں آوارہ وطن سے　　نہ خویشاں سے خبر نہ خویشتن سے
چلا جذبہ الٰہی ہوں گرفتار　　بحضرت صاحب کوٹھہ کے دیدار
اِنہاں دنواں میں آیا شوق غالب　　پھراں اس درد دا ہر طرف طالب
حکایت عاشقانہ بہت بھاوے　　کہانی عشق دی دل نوں سُکھ آوے
خصوصاً بات سسّی دی زیادہ　　کرے سوزاں دا دروازہ کشادہ
جیہے کارن دکھاں ڈٹے دی حکایت　　نکلاں دسے وچ دنیا دی روایت
لکھی اول میں دوناں دی کہانی　　ہوئی باقی ہوں سسّی بار ثانی

لکھیا میں درد دا سچا فسانہ
سسّی پنوں دا قصہ کر بہانہ

سسّی نوں جمدیاں سار جد صندوق وچ پا کے روڑھن جاندے ہن - تے ماں تتی اینج کرلاندی اے

نِنا مائی نے دُنی مار آہیں　　جو کیا تقصیر اس معصوم آہیں
ہکے دو. یخ جمے بچڑے نہیں　　لے نہ کھڑے نکمے بچڑے ہیں
کہ دل پھیر دیکھ ساں بن ہا مکھ تیرا　　کلیجہ ساڑدا اے نہ دیکھ تیرا
نہیں دیکھے ذرا مکھ ہندی تینوں　　قیامت تیک ہے افسوس مینوں
سڑاں گی جد تلک ہاں جیوندی میں　　دکھاں دے گھٹ بھر بھر پیوندی میں

سسّی آتے دھوبی دے گھر پل کے جوان ہوہی اے اتے ہندی - چرخہ کتدی تے سہیلیاں نال کھیڈ
دی رہندی اے

بہے تِرنجن تے کتّے نال سیّاں　　پچھن اک دوسری نوں حال سیّاں
تیرے جیہے سا ہووے کتھے نی بھینیاں　　کدوں کی آئیوں کدھے دی بہناں
نہ نال سسّی دا کیکر گذارا　　تیرے وَدّ نے کیا مکھ ہے پیارا
دیا جوڑن گڈیاں جنجاں چڑھاون　　دوطرفی میل سوہنے ہون آون!
گویا اس بیس دا کر کے بہانہ　　دکھاون عشق دا لا کارخانہ

ی نوں اک نجومی نوں پتہ لگدا اے - کہ ایہ آدم جام والی شہر بھنبور دی راجکماری اے

اوہ پیو نوں خط لکھواندی اے۔

سیاہی آنسو ڈال ڈالی بنا کے ۔ لکھایا خط منشی نوں بہا کے
جو بعد از حمد و تسلیمات حضرات ۔ ہزاراں بار نادیلا وہ بیہات
پہنچاوے تنتڑی سستی ولے نام ۔ کوئی بھنبھر دے والی نوں پیغام
کیا جمدی کنوں تقصیر ہوئی ۔ رڑھاون دی میری تدبیر ہوئی

مرا دل ملن نوں اک وار چاہے ۔ بچھنی نوں خدا بابل ملا دے
نہیں سڑدا تیرا دے بابلا جی ۔ تیرا ہنے کنوں ہے وگڑدا کجھ

آدم جام سستی نوں دریا دا پتن تے باغ بخشدا اے۔ اوتھاں والے سوداگر باغ وچ آ کے ٹھہردے سن سستی نوں انہاں کولوں پنوں دا پتہ لگدا اے۔ اوہ اوسنوں منگواندی تے اوس نال نکاح کر کے اوسنوں جیون ساتھی بناندی اے۔ پہلی ای رات جد سستی پنوں ستے پئے سن۔ پنوں دے بھرا بھائی آ کے اوسنوں لے گئے۔ تے ایدھر سستی

اٹھی فجرے پنوں نظری نہ آیا ۔ کہے کجھ قہر کیتوا ای خدایا
پئے ہتیاں مدے راتیں جد پنوں ۔ مٹھی میں ظالماں کہ نہ رہی پنوں
وسیندے ظاہرا سن کار دانی ۔ نمانی جان دے دشمن نہانی
پہلاں کسی کوئی واردو نہ جانا ۔ جو ٹرھوٹرھاں یار دا کیتوں ٹھکانہ
مراداں دل دیاں دل وچ رہیاں ۔ بجن نوں سن دیاں باتاں نہ کہیاں

بلوچا ظالماں سن وین میرے ۔ کچی وا یار دا نہ وین میرے
کیہڑی راہیں گیا راتیں پیارا ۔ کیہڑی منزل گیا سوہنے آتارا

غرض سارا قصہ عشق تے محبت، سوز تے برہ دی منہ بولدی تصویر اے۔ شعراں وچ فارسی لفظ ڈھیر ہن تے مثنوی دا بحر اے۔ راہ قصہ لکھ کے پچھتائے۔ تے حلیہ شریف (رسول مقبول) وچ لکھنا پیا سے

فلام آگے کیا سستی دا قصہ ۔ معاذ اللہ کیا بدعت کتیں حصہ

حافظ محمدؒ

نام حافظ محمدؒ تخلص محمد بن مولوی حافظ محمد بارک اللہ پنڈ لکھو کے ضلع فیروزپور دے وسنیک

جنم ۱۲۳۱ھ مطابق ۱۸۱۶ء   وفات ۱۳۱۱ھ مطابق ۱۸۹۴ء

نیک پیو دے نیک پتر۔ قرآن مجید دے حافظ۔ عربی فارسی اُردو دے جانوں۔ نیکی۔ پرہیزگاری تے خدا ترسی وچ مشہور۔ عربی، فارسی، فقہ تفسیر صرف نحو اپنے پیو کولوں پڑھی۔ فیر وڈے پتر محی الدین نال دلی گئے۔ تے کجھ چر اوتھے پڑھدے رہے۔

گھر واپس آکے کھیتی باڑی دا کم شروع کیتا۔ نال لے پیو دی ایہہ تے ٹُردے ہوئے وعظ نصیحت درس تے شاعری راہیں لوکاں نوں دین دے حکماں دی تلقین کردے رہے۔ اِہناں ڈھیر کتاباں لکھیاں ہن۔ پر سبھ پیو وانگ دین دی اشاعت نوں مُکھ رکھ کے۔ اِہناں دے وڈے پتر مولوی محی الدین دسدے ہن کہ اِہناں دے دادا حافظ احمد نے دعا کیتی۔ ربا مینوں اجہیا پوترا دیہہ جیہڑا قرآن مجید دا حافظ ہووے تیرے حکماں نوں منّن تے لوکاں نوں پہنچان والا ہووے۔ لمی عمر والا ہووے۔ تے خاندان دا ناں روشن کرے۔ اُہناں دی ایہہ دُعا حرف حرف پوری ہوئی۔

مولوی صاحب آپ کہندے ہن کہ میری عمر بائی ورھے دی سی مینوں میرے پیو مولوی بارک اللہ نے فرمایا۔ اگلی رمضان شریف وچ تراویحاں وچ قرآن مجید سنانا پوے گا۔ مَیں اُہناں دے ایہہ فرمان تے ہور کم گھٹ کیتے۔ تے رات دن اِک کر کے قرآن مجید کنٹھ (حفظ) کرنا شروع کر دتا۔ اِک دن اس کرڑی محنت دے سببوں مینوں سر پیڑ ہو رہی سی۔ اُہ تشریف لیائے تے پُچھیا کیہ گل اے۔ میں دسیا سر نوں پیڑ ہو رہی ہے۔ اُہناں کجھ پڑھیا تے میرے متھے تے اُنگل نال کجھ لکھیا۔ جو مینوں ایہہ جاپیا۔ "یا شافی" اُہناں فی دی ی نوں لماں لکھدیاں "فی" دی ی نوں پار کر دتا۔ میرے سر دی پیڑ اوسے ویلے ہٹ گئی تے مُڑ ساری زندگی کدی نہ ہوئی۔

مولوی نور محمد شہباز شریعت دے لیکھک تے مولوی غلام رسول قلعہ میاں سنگھ والے ستی پنجوں دے کرتا اِہناں دے سمے سنگی (ہمعصر) ہن۔

شعراں وچ اِہناں کسے کولوں سُدھائی نہیں کرائی۔ اِہناں دے شاعری دے شاگرد

جوں اِہ مشہور ہن۔

مولوی محی الدین (ڈپٹی) مولوی عبدالسلام پیر کھائی۔ مولوی شاہ واعظ ۔ حافظ غلام رسول وزیر آبادی۔ مولوی عبیداللہ بہادر پوری۔ مولوی محمود شاہ۔

اِہناں دیاں تصنیفاں اِہ ہن :۔

تفسیر محمدی (۷ جلداں) زینت الاسلام (۵ حصے) احوال الآخرت ۔ انواع محمدی۔ قوانین الصرف ابواب الصرف۔ خوحی نامہ۔ مجاہد اسلام۔ ردّ نیچری۔ سیف السنۃ۔ عقائد محمدی۔

اِہ سبھ چھپیاں ہویاں ہن تے اِہناں چوں احوال الآخرت تے اُس دے بعد زینت الاسلام خاص کر بہت مشہور ہن تے ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپ چکیاں ہن۔

احوال الآخرت تے زینت الاسلام دی شہرت دیکھ کے ہور دوکیاں ایسے نام تے کتاباں لکھیاں پر اُہ اِہناں دی شہرت نوں نہیں پہنچ سکیاں۔ سورج ساہمنے دیوا نہیں بل سکیا۔ احوال الآخرت وچ قیامت دے بابت لکھدے ہن سہ

اچانچیت صبح دے ویلے سن سُن نفخہ صور

روز جمعہ دا ہوسی نالے دسواں روز عاشورہ

آپو اپنیاں کماں اندر شاغل ہوسن سارے

کوئی ویچے کوئی لیوے سودا کوئی ڈنگر چارے

کوئی پانی کوئی طعام پکاون لگا کرن تیاری

ہک باریک دراز آوازہ سُن سی خلقت ساری

ہر جا ہکو جیہا سُنیوے ہوسی خلق حیرانی

ہر دم سخت ہووے پھر کڑکے جیوں بجلی آسمانی

ہَول عظیم پوے وچ خلقت ہر جا شہر گرائیں

چھوڑن شہر جنگل نوں دوڑن ٹکنکے دم نہ کھائیں

وحشی جنگل شہریں آون دہشت دے بُو لائے

ہیبت ہول خلقت روسی زمی بھونچال ہلائے

دھرتی انبر پاٹن لگن جھڑ جھڑ ہوسن تارے
کنڈھیاں ڈھیہہ دیسن دریاواں پانی ٹھاٹھاں مارے
پربت ہوسن ٹکڑے ٹکڑے ریت غبار ہو جاون
فیر ہنیرا دیہی گھلن ریت غبار اُٹھاون
بدل دا چو فیروں جلن دھند دا کالا ہنیرا
جو دم گذرے سختی کڑے اوہ آواز ودھیرا!
دھرتی انبر کجھ نہ رہسی سورج چند ستارے
نہ دریا نہ پربت رہسن فانی ہوسن سارے
آدم جن فرشتے ڈنگر کجھ نہ رہسی بھائی
ملک الموت ابلیسے ڈھونڈے کتھے جان بچائی
فیر ملک الموت بھی ناہیں ہوسی سبھ ملایک نالے
اسرافیل بھی فانی ہوسی کرنا عرش حوالے
"لمن الملک الیوم" کہے رب اج کس دی بادشاہی
کتھے گئے سبھ دعویاں والے چادر کوڑی آہی
بعد وچ ایہو دی کتاب انواع بارک اللہ نوں اہناں بہت سارے وادھے۔ ٹیکا ٹپنی
تشریح تے مسئلیاں دی سودھ دے بعد انواع محمدی دے ناں نے چھاپی! لکھدے ہن
قوت ضعف فقہ دیاں مسئلیاں ظاہر پیا دسیوے
جے کوئی علم حدیثوں دا واقف اسنوں ظاہر تھیوے
اِس کارن پھر محنت کر کے اِہ کتاب بنائی
تا اسنوں پڑھ کے ضعف قوت دے واقف ہوون بھائی
ہر مسئلے دی سند حدیثوں نال سند بھی لکھی!
ترجمہ بھی وچ ہندی لکھیا مشکل سمجھ نہ رکھی!

مولوی محمدؐ مسلم

نام محمد مسلم تخلص مسلم پیو دا نام میاں محمد عظیم قوم ارائیں۔ لدھیانہ دے وسنیک۔
جنم ۱۸۰۵ء   وفات ۱۸۸۰ء

لدھیانہ دے جم پل۔ بال پن توں مولوی خیال دے۔ غازی تے پرہیزگار۔ جد آپ عربی فارسی دے عالم ہو گئے تے نیر بچیاں نوں پڑھاندے رہے۔ اہناں دا ویاہ پنڈ کلیاں پور ضلع جالندھر دے اِک ارائیں گھرانے وچ ہویا۔ اُہ آپ دی نیک طبیعت ویکھ کے آپ نوں جالندھر توں دو میل پنڈ گڑھا وچ لے آئے۔ تے ۱۸۳۳ء وچ مولوی صاحب نے ایتھے چالی دگھے زمین خرید کے وعظ نصیحت تے کھیتی باڑی دا کم شروع کیتا۔

۱۸۴۷ء وچ انگریزی راج دا سورج اُبھرن لگا۔ حکومت نے اِہ تھاں چھاؤنی بنان لئی منگ لئی۔ اہناں ۳۵ گھماں سرکار نوں تے ۵ گھماں اپنی برادری نوں دے کے آپ وعظ نصیحت نال درس دا سلسلہ شروع کر لیا۔

۱۸۵۰ء وچ سرکار نے اِہناں نوں ۵ روپے مہینے تے جالندھر چھاؤنی وچ بارک ماسٹر لگا دتا پر اِہ کم جی نوں چنگا نہ لگا۔ کجھ چر نوکر رہ کے جواب دے دِتا۔ تے جالندھر بازار شیخاں وچ کتاباں دی ہٹی کھول لئی۔ جس نوں اِہناں دے پُتر پوترے مولوی علی محمد۔ عطا محمد۔ عبداللہ۔ نجات اللہ عبدالرحیم چلاندے رہے۔

مولوی صاحب نے اپنی شاعری نوں دھرم (مذہب) پرچار دا کم لیا اے۔ تے دھار مک رنگ دیاں کتاباں لکھیاں ہن۔ جو اِہ ہن

گلزار آدم۔ گلزار موسیٰ۔ گلزار سکندری۔ گلزار محمدی۔ تقویتہ الاسلام۔ تاثیر الصلوٰۃ وغیرہ۔
تقویتہ الاسلام ۱۸۷۷ء دی لکھت۔ آخری تصنیف اے تے گلزار آدم پہلی شعراں وچ روانی۔ یکپائی تے مٹھاس اے۔ گلزار آدم پنجاب یونیورسٹی دے پنجابی دے نصاب وچ شامل رہی اے۔
گلزار آدم دے تِدھ وچ لکھ دے ہن۔

گھاسی رام

نام تے تخلص گھاسی رام۔ بٹالہ ضلع گورداسپور دے رہن والے۔ قوم دے برہمن۔ پروہت داکم کردے۔ سنہ ۱۸۶۲ بکرم وچ جنم لیا۔ تے اسی ورھے دی عمر بھوگ کے سنہ ۱۹۴۲ بکرم توں کوچ کرگئے۔ جوانی وچ شعر لکھن دا شوق ہویا۔ تے اک قصہ کڑمی ویچاں لکھیا۔ جس تے خوش ہو کے یونیورسٹی پنجاب نے سٹی بٹالہ وتوں ۔۵۰ روپے انعام دتیا۔ قصے دا بول انج سی ــ

بھکھے وچی رجے لئی
دوہاں دے سرمٹی پئی

دوہاں پھیڑیا کم سوکھالا	دوہاں دا کرو منہ سرکالا
دوہاں نوں دے دیو دیس نکالا	پاپ پھیڑیا نے ڈوبن والا

بھکھے وچی رجے لئی
دوہاں دے سرمٹی پئی

راہناں بینت۔ گیت۔ ڈیوڑھ۔ دوہڑا۔ سویا۔ ہر طرح دے شعر کہے۔ تے لوکاں بڑے سلاہے۔ لوک اہناں دے شعر زبانی یاد کردے تے میلیاں وچ جد بولدے اک ٹھٹھ بنھ دیندے۔

الف۔ اوتاں نال کجھ ہوش نہ کیتی رہیا کم کردا ایہ خیر یارا!
ہنر سکھیا نہ کوئی علم پڑھیا کھبی ہار لئی اپنے پیر یارا
خرابات خزانہ دے وچ رہیا پھردا ہتھیں مل نے لیکے زہر یارا
گھاسی رام اہ بھی عجب آدمی نے کھاندے زہر پھیڑ ہونڈدے خیر یارا

ہاڑ ہور سنو اک اپہ نطرہ جد صاحب من بھایا	کلجگ آیا
دھن ویچاں دا دھرم گیا پہلا قسم ہٹایا	دوجا بنایا
تیجا شاہوکار جان کے نانہ لیایا	پاس بٹھایا
گھاسی رام معتبر جان چوتھے نوچی مایا	گیا ویاہیا

رمضو پشاوری

رمضو۔ نام رمضان علی تخلص رمضو۔ کشمیری النسل سن۔
جنم ۱۸۱۶ء وفات ۱۸۹۸ء دے نیڑے
جمے پلے پشاور وچ ای۔ تے اپنے پیو دادے دی ہٹی کردے رہے۔ پتنگ باز سن۔ پشاور وچ رہن تے پشتو دی گُڈ وچ پلن دے باوجود پنجابی وچ شعر خوب آکھدے سن۔ تے اوس ویلے اینہاں دی شہرت سرحد دے علاقے توں سوا پنجاب وچ وی کھلری۔ سائیاں پشاوری دے استاد تے سید اکبر شاہ دے شاگرد سن۔ ۱۸۹۸ء دے قریب فوت ہو گئے۔

کلام دا نمونہ :-

ت
نیناں وچ اکھاں دی رات جو نندی اک پی کے مست مخمور ہوندے
اِک ٹھرن پیالے دی پیالاں اوہ۔ اک جنہاں دے نے مخمور ہوندے
اِک کس صیحاں سوہن ہنگاں اُتے اِک جلے نے اُتے منور ہوندے
اِک ترن صبابت سحر والی اِک رمضو جیہے نانس منزد ہوندے

س
سرمے نال شاہی بدھم ہو گئی وچ خیال دے زردی دی تار آ گئی
میں ناں جاندا ایس میدان نوں ساں زردی کیونکر وچ انار آ گئی
تیری نت نت دی سرد مہری کولوں زردی گل گلاب وچ نکھار آ گئی
رنگ ویکھ کے یار دلدار والا رمضو آکھدا اے بسنتی بہار آ گئی

اروڑا رائے

نام اروڑا رائے۔ قوم دے ہندو بھاٹ کوچہ چڑیماراں لاہور دے وسنیک۔

جنم ۱۸۱۵ء

وفات ۱۸۹۵ء

پنجابی شاعراں دی اِک پیڑھی دے وڈے مولوی فریدالدین مرزئی دے چہیتے شاگرد۔ تے چنگے بیت باز میاں شادی۔ میاں باغبان تے سید فضل شاہ نال اِہناں دی چوٹ بازی رہی۔ اِہناں کجھ نعتاں تے امام حسین دے کجھ مرثیے وی لکھے ہن۔

۱۸۶۰ء دے قریب اِک واری جوک منی وچ اِہناں دا سید فضل شاہ نال ٹاکرا ہو گیا طرح اکھیاں تجویز ہوئی۔ شام دے ۹ بجے توں رات دے اِک بجے تک دوہیں پاسیں اکھیاں ٹکراندیاں رہیاں۔ آخر سید فضل شاہ کامیاب ہو گئے۔

امرت سر دے رحیم بخش صوآعق اِہناں دے شاگرد سن

کلام دا نمونہ:۔

ج

جان قُربان حیران رہی تیری جان دلوں میری جان لعلا

تیری جان دے نال ہے جان میری بھانویں جان نے بھانویں جان لعلا

تیرے ذوق تے شوق دا طوق میرے گل وچ ہُندا ہر آن لعلا

اروڑا رائے نوں عشق زہر کیتا کدی دیکھ آکے مہربان لعلا

ن۔ نت پیارے کت خیال تھیویں نت خزاں تے نت گلزار ناہیں!

نت حکم حکومتاں راج کتھے نت بھاگ اِہ کسے دے یار ناہیں!

نت یار دے وصل دی رات کتھے نت داغ جدائی دی سار ناہیں!

اروڑا رائے نت حُسن جوانی کتھے نت زندگی دا اعتبار ناہیں!

ماہی کمبو

ناں ماہی پیو دا ناں بُدھو۔ قوم کمبو۔ مجیٹھہ ضلع امرتسر دے نیڑے۔ پنڈ گھوسل دے رہن والے۔

۱۲۳۷ھ مطابق ۱۸۲۰ء وچ پیدا ہوئے تے نوّے سال دی عمر پا کے ۱۳۲۶ھ مطابق ۱۹۰۸ء وچ امرتسر فوت ہوئے۔

چھ ورھے دے سن۔ پیو نال امرتسر آ گئے۔ تے ایتھے کم کار کردے رہے۔ فقیر طبیعت والا سن۔ سنن دے شوقین۔ اک واری آپ داؤد بادشاہ دی وار دے کجھ شعر اپنی لور وچ گوندے ہوئے جا رہے سن۔ اِک سرول ہیرول ننگا فقیر پچھے پچھے ٹرن لگ پیا۔ جد اینہاں بولنا بس کر دتا۔ تے اوس آکھیا کجھ ہور۔ ماہی نے کہیا ایہے اینہاں ای آوندا اے۔ اوس کہیا ہور پڑھیا کر۔ فقیر غائب ہو گیا۔ رات سفنے وچ فیر آیا۔ تے آکھن لگا۔ ہور کجھ سنا۔ ایسے طرح دوجی تیجی رات سفنے وچ آیا۔ ماہی نے اوہو جواب دتا۔ مینوں اگے نہیں آوندا۔ اوس کہیا آ جائے گا۔

چوتھے دن ذہن کھل گیا۔ داؤد دی وار فیر لکھنی شروع کیتی تے شعر گھٹن بنھ کے آن لگ پئے۔

اینہاں داؤد بادشاہ دی وار توں سوا ڈھول بادشاہ دی وار وی لکھی اے۔ پر اوہ اَن چھپی رہ گئی۔ داؤد دی وار ۷۲ صفحے دی اے جیہڑی کئی واری چھپ چکی اے۔ تے ڈھاڈی مراسی تے ہور شوقین بڑا اسواد لیکے پڑھدے نے۔ تے کئی واری ہور پریہہ جم جاندی ساری پریہہ جیہی ساری ساری رات سندی رہندی۔ شام دا پڑھنا بجھا ہویا فجر دی بانگاں یاں سویر دے تارے نال ٹٹدا۔

ماہی اَکّا اَن پڑھ سی۔ پر شعراں وچ روانی تے زور کافی اے۔ داؤد دی کرامات دا ذکر کردا ہویا شاعر آکھدا اے۔

لاگی ترکے مصر توں بغداد نوں آتے
خبر ہوئی بادشاہ نوں شہدیاں نے ڈیرے لائے

کہندا اتھے باغ وچ آرام کرائے
کئی اک نوکر شاہ دے خدمت نوں آئے

جیہنی نگروں بادشاہ کھانے بھجوائے
کھانے کھاہدے لاگیاں نکّے شکر بجائے

پھیر وزیر بادشاہ دا آیا باغے توڑی　　چلن تویاں رہکلے کوئی لکھ کروڑی
ٹنیاں منگل گاوندیاں کوئی گانے گوڑی　　خبراں ہویاں ملک وچ سیاں کوہاں توڑی

روم دے بادشاہ نال داؤد دی لڑائی دا ذکر کریندیاں آکھدے سن

پہنچی خبر داؤد دی بادشہ دے تائیں　　اگ لگی پنج کپڑیں اوہ بجھدی ناہیں
ہیں روم دے بادشاہ دیساں دا سائیں　　لڑنا میرے سامنے کم آندا ناہیں
اوہ دانا مکا الیندا پھیر پانی ناہیں!　　اہنوں ہونی آنا زار امدی کرسیاں باہیں
روم دے سدا بادشاہ گھوڑے تے چڑھیا　　سبھو لشکر نجھ کے ہتھ نیزے پھڑیا
آیا وچ میدان دے اوہ سوچے لڑیا　　ابراہیم وزیر نوا اوہ چا ہوسے پڑیا
براہیم وزیر نے اوہ بات سنائی　　آ جا میرے سامنے جے جمیا مائی
گھوڑا ابراہیم دا کوئی جم ہوائی　　جاندا چھڈ زمین نوں جیدا اڈی لائی
آیا وچ میدان دے اُن ویر نہ لائی　　ٹُرن آیا سیس اُتارنے جے ہمت سائی

تینوں باپو نہ کوئی ملکر سے سبھ رلیا مائی
ہن پایا ہتھ کمان نوں شاعر کہندا ماہی

حضرت شاہ علی دا داؤد نوں نصیحت کرنا:-

شاہ کرے تاکید داؤد نوں بہت سمجھاوے　　نیکی تے بریائیوں سب حال سناوے
تاج تخت تے ملک سب ایتھے رہ جاوے　　باجھوں نیک اعمال دے کجھ نال نہ جاوے
خودی گمان تکبری نہ رب نوں بھاوے　　جیہڑا کرسی عاجزی اوہ مرتبہ پاوے
جس نے کجھ دم ماریا آخر پچھتاوے　　لڑکے ایہہ نادان نے شہ آکھ سناوے
رکھیں نال پیار دے ایہو رب نوں بھاوے　　کر کے ساری سوہنیاں نازی منگواوے
گئی شاہ درپیر دے کھڑا عرض سناوے　　ہتھ بنھ کیتی منتی پیریں سیس نواوے

رخصت لے کے شاہ توں جنگل ول آوے
پھیر چڑھی سواری شاہ دی نوں دیکھن آوے

مخلص

نام ہاشم شاہ قریشی۔ پیو دا نام شاہ محمد (لیکھک بیت شاہ محمد) وڈالہ ورک ضلع امرتسر دے وسنیک۔

جنم ۱۸۲۰ء وفات ۱۸۹۰ء

پنڈ وچ حکیمی کردے سن۔ آپ دی ویدگی دی مشہوری دور دور تک سی۔ نویں نویں تے روگی دور دور توں دوا دارو لئی آوندے سن۔ شاعری ایہناں دے وچ لکی سی۔ ایہناں دے پیو صاحب شاہ محمد اپنے بیتاں کارن مشہور ہن۔ مخلص نے قصہ سسی پنوں بیتاں (سوال جواب) وچ نظم کیتا۔ جو آپ دے اک شاگرد عبدالکریم صادق نے (جیہڑا وڈالے وچ منیاریاں دا کم کردا سی) چھپوایا سی۔ کلام وچ زور، روانی، سوز تے اثر ڈھیر اے۔

کلام دا نمونہ۔

سسی نوں ماں آکھدی اے ؎

ماں: رب دا واسطہ ہی میرا تھلیں جا نہ جان گوا کڑیئے
ماں باپ دے حکم نوں رد کرنا کسے مذہب وچ نہیں روا کڑیئے
اُچی کوک نہ بہت سنا لوکاں رکھ آپنی پریت چھپا کڑیئے
مخلص بنن شریک تے دین طعنے یاری نال ہوتاں دے نہ لا کڑیئے

اگوں سسی اُتر دیندی اے

سسی: زاری کریں سگوں شہر یادیں وچ شہر بھنبور نہ کدے رہساں!
نہیں اگ جدائی دی ٹھکن دیندی باجھوں یار کرن لیاں دلاجبت کیہساں
کھتی عمر دی رات وچ لے گیا ساری عمر نے دکھڑے کویں سہساں
مخلص جا ملساں پنوں یار تائیں لے کے رب دا نام میں تیغ ڈھیساں

نور احمد چشتی

نام نور احمد چشتی پیو دا نام مولوی احمد بخش یکدل ساکن لاہور جنم ۱۲۴۲ھ ـ وفات ۱۲۷۵ھ

بڑے چنگے علمی تے تاریخی گھرانے دی چند جان ـــ بڑے لائق ـ ذہین تے عالم فاضل ـ کیہا جاندا اے کہ اِنہاں دے پیو مولوی احمد بخش ہوراں نوں آخری مغل بادشاہ شاہ ظفر نے فخر الشعراء دا خطاب دتا تے اِک مہر بدر دین مہر کن دے ہتھوں منوا کے دتی ـ جس تے لکھیا سی

"فضیلت پناہ یکدلی آگاہ فخر الشعراء مولوی احمد بخش یکدل ـ فدوی محمد بہادر شاہ بادشاہ غازی"

اِنہاں دے پیو نے اُپر تھلی چار ویاہ کیتے ـ اِہ اجے چھ سال دے سن کہ ماں بہشتی ہو گئے ـ ستیہہ ورہے دی عمر وِچ پڑھائی مکمل کر کے دیوان امرناتھ دی سفارش تے پنج روپے روز تے سرکاری وکیل مقرر ہوئے ـ فیر فوجی تے سول افسراں نوں پڑھان دا کم سنبھال لیا ـ اہدے نال نال تصنیف تالیف ول رُخ کیتا ـ اِک کتاب اُردو فارسی عربی صرف نحو تے تحفہ چشتی لکھی ـ دوجی پنجاب دے رسم و رواج تے یادگار چشتی سی ـ جو مطبع کرانیکل لاہور وچ چھپی تے لندن تے فرانس وچ ترجمہ ہوئی ـ پھر تحقیقات چشتی (۱۰۰۰ صفحے) مطبوعہ مطابق ۱۲۸۱ھ لکھی ـ اِنہاں نوں سوانح عمری چشتی ـ خیالات ـ دانش ـ سیحرفی کربلا وغیرہ ـ اُردو ـ فارسی پنجابی زباناں کوئی اِک سو پنجاہ (۱۵۰) کتاباں لکھیاں ـ

اِہ بڑے ٹھاٹھ باٹھ نال رہندے سن ـ بانہواں وِچ سونے دے کڑے پاندے ـ اجے شباب دی پوڑی چڑھ رہے سن کہ اِنہاں دی زندگی دا تاہن دنیا دیاں صرف ۳۰ بہاراں دیکھ کے ٹُٹ گیا ـ تے اِہ پورے ۳۰ ورہے دی عمر پا کے فوت ہو گئے ـ

اِنہاں دی اک پنجابی لکھت سیحرفی نور احمد مطبوعہ ۱۸۶۲ء لاہور دی چھپی ہوئی موجود اے جس وچ کربلا بارے ڈیوڑھ لکھے ہن ـ اِہ پورے ۳۰ بیت ہن ـ کجھ ڈیوڑھ دے نمونے اے

الف ارادے تیرے سچے توں ہیں جگ دا والی ـ کوئی نہ خالی
کن کہہ جیکون دکھایا قدرت تیری عالی ـ کسے نہ بھالی
دُنیا نوں اِک باغ بنایا جیہنوں اس دا مالی ـ خوب سنبھالی

نور احمد نوں ایسے رب دا چیل کے ہو سوالی! نے خوش حالی!

ث۔ ثابت من آل نبی نوں جو کوئی اوّل آیا! مرتبہ پایا
واہ دا ذات حسینؑ علی دی کربل سر کٹوایا درد نہ آیا
کر قربان گھرانا اپنا اُمت نوں بخشایا! رنج اُٹھایا
نور احمد واہ رتبہ اُس دا سارا گھر کھایا! تے لٹوایا

غ۔ غرور دے مارے کوئی بس بس گماں کردے مول نہ ڈردے
رب جناں نوں رسوا کردا پیرا اُتے دھردے بندے نہ دے
پاک محمد سرور ساڈا ایس چا کر اُس گھردے وانگ بردے
نور احمد جے ایسا دی بندے تاں وچ کربل مردے آخر مردے

ذ۔ ذلیل شقیاں وچوں حُر نے رتبہ پایا شہ ول آیا
سچے قدم تے لڑیا غازی نام شہید دھرایا! اُچا پایا
پھر منصب بھائی اُس دا نالے بیٹا آیا! سر گنوایا
نور احمد سوہنے چنگے جناں شہید کہایا گھر گھٹوایا!

س۔ رب دے کتیں دم نہ مارے جو چاہے سو کردا مول نہ ڈردا
جے دو قطرے پانی ملدا کیوں کر اصغر مردا بچے ہے دردا
رو رو بانو شہ تکیں بچے کون ہُن والی گھردا جیہڑا سردا
پیاس دے مارے نور احمد منہ سکا بر ہر دا حکم شمر دا

مولوی عبدالستّار

نام مولوی عبدالستار تخلص ستار یا عبدالستار۔ پیو دا نام میاں مردان قوم ورک جٹ پنڈ کھاریاں والا ضلع شیخوپورہ۔ جنم ۱۸۲۳ء وفات ۲۱ مارچ ۱۹۱۳ء۔

ایہناں دے پیو ورک جٹ قوم دے سن۔ اوہ مسلمان ہو گئے تے جُلاہیاں دا کم کردے رہے۔ ایہہ دی پیو دی لیک تے چلدے ہوئے ۴۰ ورھے دی عمر تیک کھڈّی وچ بیٹھدے رہے۔ چالی ورھے دے ہو کے ایہناں نوں کجھ پڑھن دا خیال آیا۔ تے کجھ عربی فارسی پڑھی۔ فیر شاعری کرن نوں جی کیتا۔ کجھ چھِٹکل شعراں توں سوا سورۃ والضحیٰ دی تفسیر اکرام محمدی (لکھت سن ۱۳۰۱ھ) لکھی۔ فیر یوسف زلیخا دے قصے نوں دھارمک (مذہبی) رنگ وچ قصص المحسنین (لکھت ۱۳۱۳ھ) دے ناں ہیٹھ لکھیا جو بڑی موٹی کتاب بن گئی۔ کوئی ۴۰۰ صفحے دی۔ لوکاں نوں ایہدے شعر سناؤندے تے لوک بڑا اثر لیندے۔ لوک زلیخا دے شعر سُن سُن کے ایہناں دے معتقد ہو گئے۔ اِک کھاندے پیندے رجے بندے میاں شمس الدین نے بھریا بھرایا مکان آپ نوں ہدیہ دے طور تے پیش کیتا تے کیہا۔ اوہ جُلاہیاں دا کم چھڈ کے تُسیں ہُن اللہ اللہ کریا کرو۔ تے لوکاں نوں وعظ نصیحت کر چھڈیا کرو۔

ایہناں دا قصہ یوسف زلیخا ۱۸۹۳ء وچ پہلی واری چھپیا۔ زبان بڑی سادی۔ بولی مَن کھچویں تے تاثیر بھری۔ نصیحتاں حکایتاں چھیڑدیاں چھیڑدیاں سن۔ چھیتی مقبول ہو گیا۔ آپ نوں پنڈ کھیاڑی دے لوکاں چوکھی زمین واہی گاہی لئی مُفت ہدیہ کر دتی۔ تاں جو فراغت تے سکون دی زندگی بسر کر سکن۔ سچ پُچھو تے شاعری ایہناں نوں سوہنی۔ لوکاں وچ آدر عزت، قصے دی شہرت، آرام دی زندگی تے عاقبت سوہنی۔ اوہ سی ایہناں دی شاعری دا سِٹّا۔

ایہناں دو وڈیاں کتاباں توں سوا چرخہ رنگ رنگیلا مجموعہ اشعار عبدالستار۔ مہین نامہ۔ عبرت نامہ۔ یقین نامہ۔ بارہ ماہ۔ سی حرفیاں۔ مدح نبی کریم۔ مدح پیرانِ پیر وغیرہ لکھیاں۔ جو قریباً سبھ چھپ چکیاں ہن۔ ایہناں وچوں چرخہ رنگ رنگیلا۔ یوسف زلیخا۔ اکرام محمدی تے مجموعہ اشعار بہت پرچلت ہن۔ یوسف زلیخا دے قصے کئی شاعراں لکھے ہن۔ پر جتنی شہرت تے مقبولیت زلیخا عبدالستار تے زلیخا مولوی غلام رسول نوں حاصل ہے۔ کسے ہور نوں نہیں۔ مذہبی خیال دے لوکاں وچ ایہناں

واقعہ دے حقیقی یا مجازی رنگ دے خیال والے لوکاں وچ مولوی غلام رسول دا قصہ ڈاہڈے رچلت ہن
اہناں دے شعر بڑے سادہ تاثیر بھرے تے من کھچویں ہن۔ کجھ اردو غزلاں نے شعر دی لکھے ہن
جو اک ہم ہدرد تے مجموعہ اشعار وچ چھپے ہوئے ہن۔ پر پنجابی شعراں والی رنگینی نے کجھ اہناں وچ
نہیں

پڑھیپے دے ویلے اہ پنڈ گھاریاں والے توں پنڈ فیروز وٹواں (شیخوپورہ) چلے گئے تے اوتھے ای
وفات پا گیا۔ اہناں دے پتر اک وچھی سی پتن نے اکھاں ساہمنے ای اللہ نوں پیارے ہو گئے۔
پتر دی رہی جس دی اولاد کول اہناں دے قصیاں دے حق حقوق ہن۔

کلام دا نمونہ۔ نین نامہ چوں

الف۔ اکھیاں کیسے نہ رکھیاں ہن اکھیں رکھیاں مول نہ جاندیاں نیں
آپ ڈٹھیاں نال پیار پاون آپے روندیاں تے پچھوتاندیاں نیں
کہو یار دا ویکھ کے رہن راضی نہ کجھ پیندیاں تے نہ کجھ کھاندیاں نیں
ستار بخش ایس حال نوں جاندے ہن اکھیں عشق سیداں دے آندیاں نیں۔

ح حال کیہہ پچھنائیں عاشقاں دا سدا روندیاں عمر گزاردے نیں!
سارے جگ دے ول گئے گئی ہوئے جوں جوں تے ٹھگ بازار دے نیں!
ناں لوک غریباں نوں دین طعنے نالے نین محبوباں نے ماردے نیں!
ستار بخش میں روندڑی ہار آیاں اجے نین نہ دکھیوں ہاردے نیں

مناقب رسول چوں اک بند:۔

الف اساں نوں ڈاہڈیاں آساں رحمت جھڑیاں لائیاں نیں
اپنے آپ نمانیاں ہیاں ماہی دے لڑ لائیاں نیں!
غفلت چکر دے وچ ستیاں رہبر آن جگائیاں نیں
دانگ ستار جو عاجز ہیسن ماہی سانجھ رلائیاں نیں

بردا پشاوری

نام میاں برسے خاں تخلص بردا قوم پٹھان پشاور دا وسنیک۔ جنم ۱۸۲۷ء وفات ۱۸۹۷ء
پنجاب دا مشہور تے رنگیلا بینت باز۔ جس حسن دے الٹھیں کھوڑے نوں پیار کرن لئی جگ دی
رسوائی جھلی پرسی نہ کھنی۔

بردا پشتو دی گڈ وچ پلن والا پشاوری پٹھان۔ مات بولی پشتو یا فارسی۔ پر حد پنجابی تے بینت بازی کرن لگا۔ تے اینج دسیا۔ کہ اُہ پشاوری بنیں سکھوں امرت سر یا لاہور دی لکھوں جمیاں سی۔
پٹھان ہون کرکے خاص کر ایس نوں اُوتھیں نندیاں دا ٹھرک سی۔ تے ایس لئی اوس نوں جیل یاترا وی کرنی پئی۔ اوس نے اپنی آپ بیتی لکھدیاں آکھیا اے

الف اُٹھ پہلے روز ٹریا بردا متھا لگا سو نال لڑائی دے جی
سکے بھائی نے قید کرا دتا اک بنھ کے نال جوائی دے جی
تناں برساں دی قید میں کٹ آیا اں سخن یاد رکھاں سکے بھائی دے جی
بردا پچھلے قیدناں ملے ہیاں نویں جوبیں ہیر نوں چاک ملائی دے جی

پولیس نے بردے نوں پشاور توں پھڑ کے بیڑی وچ بٹھایا اٹکوں پار جا اُتاریا۔ فیر راولپنڈی دے بندی خانے وچ جا سٹیا۔ لکھدا اے۔

ش۔ شہر پشاور تھیں ٹریا بردا گندے اٹک دے آن کھلار یو نیں
پنج ست سپاہی نے ارد گرد بیڑی دانے لوں نعرہ جیو مار لیو نیں
بیڑی آر آئے بیڑی پار جاوے وچ بیڑے نوں چا کھلار یو نیں!
بردا آکھدا یارو انگریز ڈاہڈے پنڈی جیل خانے اندر واڑیو نیں

ش۔ شہر پشاور تھیں ٹریا بردا کیے وڈے نوں کہیے سلام یارو
جیہڑی ورتنی سی سو ورت گیا رب ڈاہڈے دی لکھی کلام یارو
زمین دہل دیوے تاں میں غرق ہوواں اُپا دسدا اے آسمان یارو

بردا آکھدا قیدیوں میں چھٹ کے جی نکے ٹوڑسے دا ہو دال غلام یار وہ

بردا ایس سمے قیدی خانے دی حالت بیان کردیاں آکھدا اے :۔

ج جیل خانہ راولپنڈی والا جنیدیاں کوٹھیاں گنو تے ہین جالی!
پنج ست نیمی رونہ آوندے ہن کوئی دن نہیں جاندا اے سال خالی
باراں سیر وندے چھولے پیسنے نوں منہ تے چھائی زردی اکھیں آئی لالی
بردا آکھدا یارو انگریز ڈاہڈے جنہاں ستیاں جواناں دی عمر گالی!

بردا اپنے محبوب دی بے وفائی تے ہرجائی پن توں مست کے آکھدا اے ؎

ک ۔ کیہڑے رب نہ بخشی پانے جیل خانہ ہے دنیا دی فرمنداری!
اک ظلم نہ چھوڑدا ہے یار والا وجا پیر پیادہ تے منزل بھاری!
بڑے دلی نہ بڑی اولاد ہوندے بڑے چت دی نہ کرے انتظاری
بردا کہے اصیل دا قول ایہو مر جاتے نہ نیچ دی کرے یاری!

بردا اپنے محبوب دا ناں سندر لیندا اے ؎

الف ۔ اکھیاں تیریاں سندرا اوئے مت کھلے دے نال حالیاں نے
گل وچ تعویذ نے رنگ لایا کنیں سوہنیاں سندرال والیاں نے
لک پتلا سرو شانی تیرا جویں نرم ٹہنی دے ڈالیاں نے
بردا آکھدا سندرا مہرباناں عاشق نے مصیبتاں جالیاں نے

اینج جاپدا اے سندر نوں جد لوکاں بر تھیے تے عشق دی لیک لائی۔ اوہ دکھ ہو گیا۔ بردے نے دل دی ہواڑ اینج کڈھی۔

ل ۔ لگے جنہوں سوای جاندا اے کون روندا نال بہانیاں دے
کتھوں کھول کے دیدا بھیت دساں کون سندا اے دردا یوانیاں دے
اس یار کو وں کجھ نفع نا ہیں جیہڑا نفس باجے مارے طعنیاں دے
بردا دل نوں دکھ سنبھال بیا اے کجھ زور نہ چت بیگانیاں دے

بردا اپنی قید دا سبب دسدا آکھدا اے ؎

ص - صبر نہیں آوندا یار میہوں جس دن دی ہوئی آشنائی تیری!
ب جے توں مرجانا ندوں ہُندا ہت راضی تُوں لے سخت ہے یار جُدائی تیری
تیرے پچھے میں سی لڑائی کیتی نہ توں مویوں نہ قضا آئی تیری
بُرہا راضی ہے تیری رضا اُتے واہ وا خُدایا خُدائی تیری

بُرہا لوکاں نوں عشق مجازی توں وچ دیاں ہویاں آکھدا اے:

ب - بُری یار دہ مرض عشق والی دارو لگدے نہیں طبیب والے!
شاہوکاراں دے سخن منظور ہُندے سخن نہیں منظور غریب والے
ناں عاجزی دے کم کدھ لیندے دسا چوپ لیندے منٹھی جیبھ والے
بُرہا اِنیاں درختاں دی کرے راکھی میوہ پکے تے کھان نصیب والے

دوں عشق تے مُشک کجھے نہیں رہندا اے ایچ دیس دا لہجہ بولی بدلیاں دی ظاہر ہو جاندا اے
بُرہے بارے ایس بیت وچ انتے نکسانے اوس نوں ننگا کردا اے۔ کہ اوہ پٹھان اے

الف - اصل نجیس کدی بے وفائی ناہیں کم اصل قیں کدے وفا ہوئے
اُہدے درد نوں جان توں بنا کر جیہڑا تیرے درد دا دردخواہ ہوئے
اوس دوست توں نہ اُمید رکھیں جیہڑا اپنے مطلب دا آشنا ہوئے
جیہڑا تیرے دُکھ تے زکدی جھوٹے بُرہا مارس گولی جے سکا بھا ہوئے

بُرہا لوکاں نوں نیکی دا راہ دسدیاں آکھدا اے:

الف - آؤ سہیلیو کم کریئے کُوں باجھ نہ ملن مزدوریاں نیں
واں باجھ نہ ہُندے نے کم کوئی حسن باجھ نہ ہون مغروریاں نیں
کھنڈاں باجھ نہ ہوندے نے شربت مٹھے کمیو باجھ نہ ہندیاں چُوریاں نیں
بُرہا آکھدا رکھو نماز روزہ ہور سبھ گلاں ایہتے کوڑیاں نیں

برہے نوں بیت بازی وچ کمال حاصل سی۔ محاورے بندی بڑی سوہنی سی۔ اہدی محاورہ بندی دی اِک مثال اے:

ع عمر مثال حباب دی اے سورج چڑھے پرچھانواں ڈھلدا اے
جس دم اُتے دم مار بیٹھوں اوہ سماں کرکے گھڑی پل دا اے

جواں نال نہ کسے نے کنگ کیتی نال اک نے انب نہ پھلدا اے
بردا ہر اک نے مٹی نال جانا جہنا تیہہ دلیے اتنا پھلدا اے
بردے نے قید کیتی رسوائی دی ہویا پہ عشق دلوں نہیں مڑیا تے سنگوں تڑکے آکھیا اے
قدر واہگورو دی سکھ جاندا اے قدر کلمے دی نوں مسلمان جانے !
شاہوکاراں نوں قدر بیوپار دی اے قدر عشق دی بردا اٹھاں جانے

ایہی بردے دی زندگی دا نقشہ جیہڑا اوس آپ اتی کجھ چھڈیا اے ۔ بردے دی بینت بازی دی شہرت پشاور توں امرتسر تک ہر تھاں سی ۔ امرتسر رنگ اوہدا آون تے ملن جین اک تماشا ہوندے نال سی ۔ جو پشاور دا رہن والا تے امرتسر آکے اوس رسول ڈیوڑھی کول نسوار ویچ کے روٹی کماؤندا سی ۔ بردا جد امرتسر آوندا تے دا ننت رام سپرد دی کوٹھی یا رام تلائی بینت بولدا تے لوک بیت سنن لئی تم ہوکے جمع ہوجاندے تے بڑے شوق تے لگن نال ٹپت سندے ۔ اوس عشق دے بیماری دے شعر سناؤندے رہندے ۔ ۱۸۶۰ء توں ۱۹۰۵ء تک الیسی بینت بازی دی بڑی دھم رہی ۔ بردا اوہ جہاں بس بہت تے خوش مذاق سی ۔ اک واری سیال تاج الدین تاج کنڈی دوز (ملتان دا رہن والا) توں امرتسر اوہدا خزانہ وچ رہندا تے کنڈی دوزی دا کم کردا سی ۔ بردا ملن گیا ۔ تے تاج نے اپنا تعرف پتہ دس اینج آکھیا اے

الف ۔ اساں دے ملن دی خواہش رکھیں دلوں اساں دا خاص ٹھکانہ پچھ لے
امرتسر شہر پنجاب وچ آن کے تے کٹڑے وچ خزانے دکان بجھ لے
اللہ دتا غریب دا نام عاجز کنڈی دوزاں دی آکے دکان بجھ لے
تاج دین داجان کے نام پایا سمی شاہ دولو نگہبان پچھ لے

اگوں بردے نے جھٹ جواب اینج آکھیا اے

ک ۔ کیہڑی کستوری نے تمناں دیکھیں جو میں آن کے تیری دکان پچھ لاں
کیہڑا بہانہ الحق داتوں پوٹراں ای وطن جا کے تیرا ملتان پچھ لاں
کیہڑے لکھاں کروڑاں دا ونج کرناں ای جیہڑا جا کے تیرا نشان پچھ لاں
بردا آکھدا ہور نوں خواہش نہیں اے نگہبان جو تیرا خواہاں پچھ لاں

لالہ علاو رام نفر ۔ تاجدین کنڈی دوز ۔ لالہ شنکر داس بھاٹڑہ تے ہور کئی ہندو سکھ مسلمان بینت بازاں نے بردے دے شاگرد سن

میرداد

نام تے تخلص میرداد قوم میراثی، پنڈ داوڑہ (ہڑپہ دے کول) ضلع منٹگمری دے وسنیک
جنم ۱۸۲۳ء
وفات ۱۸۹۶ء

"ڈھولے" کہن والیاں دا میرداد۔ عام طور تے اوہ ٹھٹے بہ کے سوہنی نے نے اُچی آواز وچ ڈھولے بولدا تے سُنن والیاں نوں مست مدہوش کر دیندا۔ جویں عرب وچ "حُدی خوانی" دا رواج اے۔ کہ جد حُدی خواں اُچی لے وچ شعر پڑھدا تے سُنن والے جھُوم اٹھدے۔ ایتھوں تک کہ اونٹھ ایس لے تے مست ہو کے انج دوڑدے کہ اوہناں نوں پینڈے دا کوئی احساس نہ ہُندا۔

میرداد دے ڈھولیاں وچ اک سوز، درد، تڑپ تے جوش سی جس نے سنن والے مست ہو جاندے سن۔ اُہ بھاویں اَن پڑھ سی پر اوس دل دے جذبیاں نوں بڑی سوہنی طرح اُلیکیا اے۔

کلام دا نمونہ:

پڑھ چڑھ کے ویہنی آں اج ہینوں نظر نہ آوندا بیڑے
نی ہیں کھوج بھلیندی آں کیوں کنڈ کیتی اے جانی میرے
گھٹاں آیاں لے چڑھ فراق دیاں درداں گھتے نے گھیرے
بینوں سونہہ بجردے نی بن بن آندے نے برہوں دے بیڑے
جنجل گھتیا نے وچ گل دے جد گیتے نے آپ نکھیڑے
جتھے قلماں دیہہ جاون روز بیثاق دیاں اوتھے دل کھن کھیڑے
کیہڑی راضی ہوواں آج بینوں اٹھول آکے ملن سجن میرے
خوشیاں نال گذرن گھڑیاں میریاں مٹ جاون نت جھیڑے
گھوک چرخیا گھوک تیری گھوک آوے ماہل دی
موڑ کھ دے شالا رب دس نہ گھتے جانے سار جواہری لال دی
پنج پونیاں نے تریہی گڈیاں کت نی کرمیتے تے کائی سمجھ آپے حال دی
ابنڑ نے بانوہ ہو جا ایس عدالت دیکھ دلال دی
دھندو کار غبار انہیرا اندر شوق سوہنے دی شمع بال دی

سیّد فضل شاہ

نام سیّد فضل شاہ تخلص فضل پیو دا نام سیّد قطب شاہ نواں کوٹ لاہور دے وسنیک
جنم ۱۸۲۷ء   وفات ۱۱ فروری ۱۸۹۰ء   "تاریخ وفات دائے سیّد فضل شاہ" اے
ذات دے سیّد امام علی نقی دی لڑی چوں ستیویں پشت وچ عربی فارسی دی پڑھائی گھر دی
پڑھوں۔ کجھ چر میاں وڈا دے درس وچ پڑھدے رہے۔ جہاندرو شاعر تے اللہ لوک ستاراں
اٹھاراں ورھے دی عمر وچ فنانشل کمشنر لاہور دے دفتر وچ دفتری لگے۔ تے ساری عمر ایسے
ای گزار چھڈی۔

سردار کرپال سنگھ بی اے اپنے لیکھ وچ لکھدے ہن کہ فضل شاہ دا قد لما۔ کسرتی جثہ –
کنک بھناں رنگ۔ اکھاں نہ چھوٹیاں نہ موٹیاں۔ متھا اُچا۔ مونہہ تے ماتا دے داغ طبیعت
وچ پچھلے دیلے بڑا صبر۔ سنتوکھ۔ راہ دے کنڈھے کنڈھے چلدے۔ کئی وار کدھرے نہ کدھر
نکل جاندے اوہ ساں تے پنڈ دی اک ہندو کڑی دے عشق وچ پھٹڑ سن۔ پیو نے ایس
گلوں حیتمیاں ہو کے گھر دی گڈ ہدو تا۔

کیہہ فضل شاہ سچ مچ کسے بھاگ بھری دے چاہیوال سن۔ کسے حسن دی دلیری دے پجاری
سن میرے خیال وچ فضل شاہ جیہے بھلے لوک تے اہ عشق دی تہمت سچی نہیں جاپدی، ہاں
اِہ ٹھیک اے۔ کہ اِہ شعراں تے خیالاں دی لور وچ مست رہندے۔ راہ جاندے کئی واری
ٹھیڈے ٹھلے کھاندے پر خیالاں دے وہین وچ ڈبے آپ تہاڈے ہیٹھے جاندے سے۔

اِک وار دی گل اے پبلک لائبریری لاہور دی عمارت بن رہی سی۔ اوتھے اہناں دے
یار بیلی میاں محمد بخش راجگیری دا کم کردے سن۔ اِہ اہناں نوں ملن گئے۔ مزدوراں نے حقہ
بھر کے اگے رکھیا۔ دو تن گھٹ بھرے تے وِدیا ہو آئے۔ پر پھیر واپس آ گئے۔ پھر حقہ بھروایا۔
گھٹ بھرے تے علیک سلیک کر کے ٹُر پئے۔ پر تیجی وار پھیر آ گئے۔ اُہناں اُس کے پچھیا کیہہ گل
اے۔ گھر جان نوں جی نہیں کردا۔ اِہناں کیہا۔ نہیں اِہ گل نہیں۔ میں نواں کوٹ دا راہ بھُل

گیا ہاں۔ تے مڑ گھڑا ایدھرای آجاندا ہاں۔

نواب علی رضا خاں نے اِک واری اِہناں دے بھرا نوں کہیا۔ میں شاہ ہوراں نوں ملنا چاہندا ہاں۔ ادس وعدہ کیتا کہ میں لے آواں گا۔ پر اُہ وعدہ پورا نہ کر سکیا۔ کیوں جو اِہ ہر ویلے خیالاں دے ڈونگھے وچ ڈُبے رہندے۔ اِک تھک کے نواب اِک واری آپ ای اِنہاں دے گھر اِنہاں نوں ملن آیا۔ اِہ چوک وچ کھلوتے سن۔ نواب نے سلام کیتا۔ اِہ چپ کر رہے۔ اُہ شرمندہ جیہا ہو کے مڑ گیا۔ اگلے دن بھرا نے آکھیا۔ تساں کل نواب دے سلام دا اُتر نہ دے کے ڈاہڈا شرمندہ کرایا اے۔ اُہ تہانوں ملن آیا سی۔ اِہ سن کے لوہڑے ویلے آپ نواب دے گھر چلے گئے۔ تے معذرت کیتی۔ نواب صاحب نے کیہا کل کیہہ گل سی۔ اِنہاں جواب دتا میں اُس ویلے یوسف زلیخا دے وصال دا نظارہ دیکھ رہیا ساں۔

فضل شاہ چنگے نیک تے اللہ لوک سن۔ اِک واری اِنہاں دا چیلا حبیب اللہ امرت سری اِہناں نوں آکھن لگا۔ حضرت میں آں بڑے ہاں۔ کیہ کراں۔ اِہناں آہدے کنڈھے تے مٹی پا۔ دیاں آکھیا جا گذارے جوگا پڑھ جائیں گا۔ سو اوہو ہویا۔ اِہ فوت ہو چکے سن کہ اِہناں دا پتر کسے دے قتل دے الزام وچ پھڑیا گیا۔ اِہناں ہرگو جے دے اِک مریدنوں سفنے وچ آکے آکھیا۔ اِہ کتاب لے جا۔ تے حاکم نوں جا کے اِہ شعر سُنا۔

یا ستار ستاراں دی تار ٹُٹے ہر بار سردار چڑھائیں سائیں

اوس مرید نے لاہور آکے کوشش کیتی تے آپ دا پتر بری ہو گیا۔

بچپن توں شاعری دا شوق سی۔ اِہناں سبھ توں پہلاں سوہنی مہینوال دا قصہ لکھیا۔ بڑا سادہ رس بھریا۔ تے مٹھا جیہا سی۔ قصہ بڑا سلاہیا گیا۔ تے ہزاراں دی گنتی وچ چھپیا۔ اِس توں بعد اِہ کجھ الٹے راہ پئے۔ تشبیہاں۔ استعاریاں تے صنعتاں دے چکر وچ پھسدے ہی ٹردے چلے گئے۔ کلام وچ رس ضرور سی پر اُہ سادگی نہیں سی۔ جیہڑی پہلے پڑھیاں نوں لبھدی ہوندی سی۔ اِہناں اپنے علم تے قابلیت، خیال اڈاری تے اُستادی نوں اُجاگر کرن لئی عربی فارسی دے لفظ خاص کر ڈھونڈ کے شبد ڈھیر ورتے۔ جویں اِس بیت وچ شبد "دم" دی جڑت

۴ مست ہو بیٹھوں دولت دم الفکاراں چاہیے دم نالوں پیارا دم تینوں

دولت دولت مار کے نس جاسی دم بھی نس جاسی اِتے دم تینوں

جیہڑا دم تیرا ہمدم رہندا بھیت نہیں دیہندا اِک دم تینوں
فضل شاہ جیہڑا دم رم جاسی گھڑی ول کدے نہ نسیں ہمدم تینوں

لیلیٰ مجنوں وچ اِک تھاں شعراں وچ شہراں دا ناں ملا کے سنگیاں دا رنگ پیدا اے۔ لکھدے ہن۔

گرناں اُس دے مُنہ تے تِل پا کے جہلم رنگ ہونٹش دنداں مجنوں!
بھلا کدے ول لاہور دے نال یاری لگی سیاں ایمان گواں مجنوں!
تیرا خط آیا گویا کل بھی پھنیوال ہوئی مشکل آفسر آساں مجنوں!
جوگی بن دا دل پنڈی بھا کڈ ٹی کا ہنوں اٹک رہیوں کوہستاں مجنوں!
یاد کیتا ناں دِل ملتان وات تیرا لگیں ذات میری مٹھن خاں مجنوں!
میرے دل حصار نوں توڑ نا ہیں یاد کوٹ لائن تے توڑ چڑھساں مجنوں!
میرا کجھ خط قصور نا ہیں جو سٹے دلاں ہے ند عیاں مجنوں!
اگے جو نال لکھے تے بھکھدیاں سن ہُن زندہ ہوئی زعفران مجنوں!
بھن قدم تیں احمد آباد گیتے عرش فرش زمیں زماں مجنوں

لفظاں دی تکرار کدھرے کدھرے سوہنا رنگ پیدا کر دیندی اے۔ جویں سسّی پنوں وچ لکھدے ہن
کدے باہوڑی باہوڑی کوئی میرا آن باہوڑے کملی دا سائیں
کھلیاں کرے باہیں آہیں مار دھائیں جھوڑے اٹھ دا ایہو ہیرا سائیں
پھیرا پا سائیں پھیرا پا سائیں تیرا چا سائیں تیرا چا سائیں!
ایہ دھڑی نہ ٹھہری ٹھہرڑی لاہے ٹھہرڑی پار لنگھا سائیں
گذری رات نے بات بھی نہ کیتی چلا ہو رہیں شرم سا سائیں

سید فضل شاہ دیاں چھپیاں لکھتاں ۱۰ ہن۔

تحفہ فضل شاہ لکھتی سنہ ۱۲۶۰ھ ۔ سوہنی مہینوال ۱۲۶۵ھ ۔ سیحرفیاں (سسی۔ ہیر تے سوہنی)

ہیر رانجھا ۱۲۸۴ھ ۔ لیلیٰ مجنوں ۱۲۸۸ھ یوسف زلیخا ۱۳۰۲ھ ۔

اِہناں چوں تحفہ مشغل (جس وچ دو جہان دے والی دے معجزیاں دا ذکر اے) دی زبان صاف تے سدھ پدھری اے ۔ ایس دے بعد سوہنی مہینوال دا قصہ اے ۔ ایس دی زبان بڑی سادہ ۔ رس بھری ، سوکھی اے ۔ پر ایسدے بعد اِہناں جتنے دی قصے لکھے سبھ وچ عنقاں ۔ استعارے تشبیہاں ۔ ڈھکوے شبد ڈھیر ورتے ۔ شعراں دچ سعد تے رس بڑا اے ۔ اِہناں دا قصہ سوہنی مہینوال ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپ چکا اے ۔

سوہنی چوں کجھ شعر

سوہنی نام آہا سوہنے نین اُسدے سوہنی ہنس دی موردی چال آہی
سوہنی رنگ رخسار انار وانگوں سوہنے مکھڑے تے سوہنی خال آیا

اَنی دے ہینے ہنس دی پیار دیتے نہیں سچا تُدھ دا قول قرار ناہیں !
تینوں لکھ کروڑ مبارکاں نی خوشی عیش دلوں ملے دار ناہیں

ناہیں کم اصیل دا کھس جاناں بازی عشق دی ہار ناچار ناہیں !
جھوٹھے قول قرار کیوں کیتو نی گھڑوں کڈھ مرڑ کے لیتو سار ناہیں

چار روز دا حسن پراہونا ایں کوڑے حسن تے پدیں اُبھار ناہیں !
سدا رنگ تے محل نہ ماڑیاں نے سدا حسن دا گرم بازار ناہیں

سوہنی دی ماں مہینوال نوں رلتے مجھے دا نگوں گھروں کڈھدی آکھدی اے
بس بس میاں مہیں چارناہیں اینویں کھا کے لُون حرام کیتو
اوسے دُکھ نوں وڈھنا لوڑ یوی جس دکھ نے مٹھے آرام کیتو
کھا کھا دودھ ملائیاں پاٹ گیوں اونا کام اہ کیہہ کم خام کیتو

تینوں رب دے خوف نہیں جان دتا نہیں تاں جاندی جو کم خام کیتو
ساڈیاں عزتاں نوں متھیاں نگور کھ توں حرام تمام کیتو !

سید فضل شاہ احمد یار دے بعد دوجے سٹ عورمن ہنول سید وارث شاہ تے چوٹ کردیاں کہیا
وارث شاہ ہسایا جگ عاماں نوں جہاں تسیاں روواوناں نار بیاں دے
حسن والیاں نے حسن لوک دانے اتے روندیاں کرلا پیار پیائے۔
ایس وچ شک نہیں کہ فضل شاہ دے شعر وانی عمیقت تے اُچ خیال دا ہے پہن پر جو حقیقت نگاری
وارث شاہ نے کیتی اے - اوہدی مثال اوہ آپ ای سی - فضل شاہ لکھدے ہن
وس گل کا کوئی کیوں نہ گل لائی تینوں رہی بلا چیوسا ہئی !
میرے شوہ شوہدے ملی مچھلی نیل گنڈی گھت کے لیو پھنسا سائیں :
ڈاروں وچھڑی کونج پردیس آئی کنکاں نیں کرلا گرو سائیں ۔
لس دین سہاگ دی جاگ آیوں ایہو جاگ لکھیا میرے بھاسائیں ۔
لاواں لاڑیا او لانواں بھاں نواں لاواں گھت کے نواں مناسائیں ۔

تتی بہت اُسنے تتی ہی نتنے مچھی جو ہیں بریت گمن دسائیں
تنبنے تاس نواس اُدسس ہی لمے ماس کہیا ماس کھار سائیں

سودا کرن سودا سودا لاگے عشق ہٹیاں دیکھ نہ ہٹیاں نے
عشق ہٹیاں گھتیاں ہٹیاں نوں میرے بین میرے دیل ہٹیاں نے

تینوں آہو دی تاڑدی تاڑ ڈگی تاڑے لگ گئے میرے نین تیوں
کراں شکر ہزار ہزار واری جندجان نادی دسے کے دین تیوں

ہیر دا بجھانج ہیر دے ڈولیاں چھیاں دی صفت کرنے لگ رہے ہن ۔

ڈوڈے عجب ڈوڈے ڈوڈے آپ مولیٰ ڈوڈے ڈوڈے جھناں دے لال یارو!
ڈوڈے مچھلیاں بھی ڈوڈے مچھلیاں سن ماہی جال پائے تے ماہی جال یارو!

ماہیاں پایاں ماہیاں گل وٹنے وٹنے ول کسائیاں بابلا وے
دھیدو نہیں دسی دو دو دتیں ماہی آساں آساں ورائیاں بلا تے
جھڑکاں دے تکی ملکے اِہ اکھاں تھوں تائیاں ماہیاں بابلا وے
ہیرے نیں جیا چھا دندے جا ہیرے کھیڈے دائیاں وائیاں بابلا وے

دوڑے قصیاں توں سوا سیحرفی ہیر سیحرفی سوہنی تے سیحرفی سسی۔ دو ہیریاں وچ لکھیاں ہن۔
جس وچ ذو معنی نے تجنیس خطی دا کمال دکھایا اے۔ جویں سیحرفی ہیر چوں۔

الف۔ اہی ہیل ماہی نوں سحر ماہی کو دے تلیاں! بھاٹاں تلیاں
اک ماہی نوں لے گل لاون اک تھہ ڈھونڈن گلیاں اِنہاں غم گلیاں
میں نہ بھلیاں ماہی پچھے لکھ ہزاراں بھلیاں بھلیاں بھلیاں
اک ترلے فضل پیارے پاجھوں جیوں پانی جلیاں دردوں جلیاں

ب۔ برہوں ماہی دے تلیاں ماہی ڈھونگے مردی ہوش نہ مردی!
جوگی یار را نجھیٹے جوگی جیون جوگی جب ہردی سک نہ ہردی!
رانجھا دوہیں جہانیں سانجھا یدی اُسدے دردی ہور نہ دردی!
فضل جنہاں کھیڑے زر زیور لکھ ماہی تری نہ زردی! طلب نہ زردی!

نام میاں رحیم بخش تخلص بخش فقیر۔ ڈھولن وال ضلع لاہور دے رہن والے ۔
جنم سنہ [illegible] دے قریب۔ پاک رسول دی محبت وچ زیادہ شعر آکھے ہن ایہناں دیاں
لکھتاں عشق رسول۔ مدح رسول۔ عشق طمانچہ تے ترجمہ قصیدہ الوری چھپیاں ہوئیاں ہن۔

کلام دا نمونہ :-

کیہ آکھاں کیہ آکھ سناواں وچھڑیاں دیاں باتیں ہیں ۔۔۔ ڈھیر ساراں اتے روندیاں لنگھاں تیتے گن گن راتاں ہیں
اٹھ سویرے طرف مدینے دیکھ لیاں ہن واٹاں ہیں ۔۔۔ کھاؤں جیون مہوان اساڈا دلبر دے سدھ دیہے
عشق رسول اللہ نے جیوں جھلی آن کرایا اے ۔۔۔ کر بے عقل بے ہوش دیوانی ڈھا لوا ڈولی کھلیہے

عشق طمانچہ وچ پنج لکھتاں عشق طمانچہ۔ پریم نامہ۔ تصور نامہ۔ طالب نامہ تے منگتی نامہ ہن جہڑے اک شروع کردے ہن۔

عشق طمانچہ :-

عشق طمانچہ مرشد لایا درد دا سنایا بسم اللہ ۔۔۔ کچج کمانوں تیر چلایا واہ وا سنایا بسم اللہ

تصور نامہ :-

صورت سوہنی یار جیں دی لیا میرے من بھائی اے ۔۔۔ مرداں تاں بن میرے مرشد ایہاں تاں کول بجائی اے

پریم نامہ :-

پیارے پریم نگر وں جا کے اپنا آپ گوا گئے ۔۔۔ گھونجھ کر دے ہیں من مول جب اب سب بھیے سمجھا دگے

طالب نامہ :-

آ اے طالب مولا دا لے دل مولا دے جائیں ۔۔۔ دینہہ دینہہ رکھیں قدم اگیرے پچھاں نہ قدم ہٹائیں

منگتی نامہ :-

بخش فقیر اوہ مالک بردا جو چاہے کر سکے ۔۔۔ میں منگتی ہاں اوس مولا دی جو دیندا نہ تھکے

میاں محمدؒ

نام میاں محمد۔ آپ دا نام محمد، پیو دا نام میاں شمس دین قادری۔ پنڈ کھڑی ضلع میرپور ریاست جموں (جہلم)
جنم ۱۲۴۶ھ مطابق ۱۸۳۰ء وفات ۱۳۲۴ھ مطابق ۱۹۰۷ء

اِہناں دے پیو پیر غازی قلندر حضرت پیرا شاہ غازی دمڑی والا دے گدی نشین سن۔ قادری سلسلے چوں سن تے دو بچے خلیفہ حضرت عمر فاروقؓ دی لڑی چوں سن۔

اِہناں عربی، فارسی، فقہ، حدیث، تفسیر دے ظاہری علم پڑھ کے تصوف دے باطنی علم نوں حاصل کیتا۔ بڑے بڑے چلّے کٹّے۔ روزے رکھے۔ تے نفس دی صفائی تے پاکی لئی ڈھیر جپ تاپ کیتے۔

اِہناں نوں شاعری دا شوق جوانی سمے ہویا۔ پہلوں کجھ چِر سی حرفیاں، دوہڑے تے غزلاں لکھدے رہے۔ ۳۳ ورہیاں دی عمر وچ سیف الملوک دا قصہ لکھیا۔ فیر اینا بحر کھلا کہ جد کسے نوں خط وی لکھدے تے شعراں وچ ای اوہناں رنگاں لکھ دیندے۔

اِہناں قصہ سیف الملوک ۱۲۷۹ھ وچ، قصہ سخی خواص خاں ۱۲۸۳ھ، قصہ مرزا صاحباں ۱۲۹۸ھ، ہدایت المسلمین ۱۲۹۶ھ وچ لکھے تے اِہناں توں سوا قصہ سوہنی مہینوال، قصہ شیخ صنعان، قصہ شیریں فرہاد، قصہ شاہ منصور، تحفہ رسولیہ، تحفہ میراں تے گلزار فقیر پنجابی شعراں وچ لکھے۔ غنیمت دی مثنوی نیرنگِ عشق فارسی دا پنجابی شعراں وچ اُلتھا (ترجمہ) کیتا۔ تے اِک کتاب تذکرہ مقیمی فارسی وچ لکھی۔

پوٹھوہار وچ اِہناں دے قصہ سیف الملوک نوں اوہو درجہ حاصل اے جو ایدھر سید وارث شاہ دے قصہ ہیر رانجھا نوں۔

بھاویں درویشی، ربی پیار تے پرہیزگاری وچ کمال سن تے قدرت نے خیالاں جذبیاں نوں لکیرن تے ہر شے دی اصل حقیقت نوں شعراں راہیں اُجاگر کرن دی شکتی دی اَت بخشی سی۔ شعراں وچ روانی تے پکیائی، خیال اُساری، اُڈاری، مِٹھاس تے لوچ بڑی اے۔ قصہ سیف الملوک خاص کر معرفت دا اک خزانہ اے۔ تشبیہاں، استعاریاں دی جدت دی بڑی ڈھکویں تے من کھچویں اے تے اِہ قصہ اِہناں دا ای نہیں سگوں پنجابی بولی دا اک شاہکار اے۔ ایس وچ بولی ٹھیٹھ پوٹھوہاری

نہیں سگوں پوٹھوہار وچ جیہڑی جیہڑی بولی بولی تے بھی جاندی اے ساریاں دا نچوڑ تے مرکب اے ۔ تے ایہدے سوا اس وچ عشق مجازی تے عشق حقیقی دوویں رنگ سانوں جھلک دے ہن ۔

کلام دا نمونہ قصہ سیف الملوک چوں ۔

قصے ہور کسے دے اندر درد لئے کد ہوون ——— جن پڑھیاں آتشاں نا بلیاں بے پرواہے کد روون
درد ہووے تاں ہانگلدی کوئی نہ رہندا جر کے ——— دلبر اپنے دی گل کیجے ہوراں نوں منہ دھر کے
جس وچ گجھی رمز نہ ہووے درد منداں دے حالوں ——— بہتر چپ محمد بخشا سخن اجیہے نالوں !

نحن اقرب آپ کہیندا اک دم دور نہ دسدا ——— اس دے نیڑے اندر ڈیرے پیڑیں ڈھونڈو جس دا
محرم ہوویں کون بھلا وے پردہ بے وچ کس دا ——— جاں جاں دتے آپ محمد تاں تاں آپ نہ دسدا

جتھاں اک گھٹ بھر کے پیتا وحدت دے دریاؤں ——— علم کلام نہ یاد رہیو نیں گئے قال مقالوں
دونویں جہان بھلائے دل تھیں خبر نہ رہی اسراروں ——— انہے وچ سما محمد چھٹی ہر سر جنجالوں

جس دل اندر عشق نہ رچیا کتے اس توں چنگے ——— خاوند دے در راکھی کردے صابر بھکھے ننگے

لوٹے لوٹے بھرے کریے جے مدھ بھانڈا بھرنا ——— شاعر بن بن شاعر محمد بھر جاندی نے ڈرنا

سورج وانگ نورانی متھا نظر نہ کیتی جائے ——— جے پتھر دل والا تکے اکھیں پانی آئے !

جاں کھیتی دا کجھ نہ رہیا نہ سکا نہ ہریا ——— کس کم دھپ سکاون والی کس کم بدل ورھیا

جادوگر دو نین کڑی دے وچ کجلے دی دھاری ——— صوفی دیکھ ہوون مستانے چھڈن شب بیداری

حسن جمال تہا کس کاری عاشق رہندا نہ ستی ——— جاں دیدے نابینے ہوئے پھر کی لینا رستی

پیچاں دی آشنائی کولوں پھل کسے نہ پایا — ککر تے انگور چڑھایا ہر گچھا زخمایا !
وانجھنے تے پتر پاٹے نالے بھلے وانے — چوچو بس زمیں تے ڈھٹھے جھلیاں دی مت جانے

جنگ دا قصہ :-

سَتے پچھاں کیتی ہتھیاراں سورج اکھ چھپائی ! — مچھر نوں پر مارن جوگی تھاں نہ وچ ہوائی
پنبے اُڈدے جان تناں تے جیوں تھُمبدوں تنبے — نیزے برچھے جا جا ڈگن انبر اُتے تھمبے
چھم چھم برسن تیر تفنگاں جیوں رُت ساون والے — چھک کماناں پئے جواناں ہتھیں پُر پُر چھالے

ہمت دا سبق دیندے لکھدے ہن :-

مرد ہمت ہار نہ مرے مت کوئی کہے مردا — ہمت نال لگے جس لڑے پائے باجھ نہ مردا
جاں جاں ساس نراس نہ ہوویں ساس مُکے مر آسا — ڈھونڈھ کراں تھیں ہٹیں ناہیں ہٹ گیوں تاں ہاسا
جھل جھل ہار نہ ہاریں ہمت ہک دن پھرسی پاسا — جھکھا منگن چڑھے محمد اوڑک بھردا کاسا !
جاں مقصود میسر ہندا رجوں راحت تھیندی — یاد نہ رہے قضیہ کوئی جدوں فراغت تھیندی

دنیا دی بے ثباتی دا ذکر کردے آکھدے ہن :-

مان نہ کیجے رُوپ گھنے دا وارث کون حسن دا — سدا نہ رہن شاخاں ہریاں سدا نہ پھُل چمن دا
سدا نہ لاٹ چراغاں والی سدا نہ سوز پتنگاں — سدا نہ ڈاراں نال قطاراں رہسن کدے کلنگاں !
سدا نہ دیہہ مہندی رتی سدا نہ چھنکن ونگاں — سدا نہ چھوپے پا محمد رل مل بہنا سنگاں

مولوی غلام نبی

نام مولوی غلام نبی پیو دا نام مولوی غلام رسول کلانور ضلع گورداسپور دے وسنیک
جنم کلانور ۱۸۳۴ء وفات امرتسر ۱۹۲۹ء

جوانی سمے امرتسر آ گئے۔ تے جلد سازی دا کم کر کے روٹی کماندے کھاندے رہے۔ بڑھیپے دی عمر تک ایہو کم کردے رہے۔ بجلی والے چوک ہال بازار امرتسر وچ اِنہاں دی جلد سازی دی ہٹی سی۔ اِنہاں دے پتر وی اِنہاں دے نال جلد سازی دا کم کردے سن۔ اِہ نال کجھ سال کٹڑہ ہری سنگھ دی مسجد دے امام وی رہے۔

اِنہاں نوں بچپن توں شاعری دا شوق سی۔ پر مذہب ول رُچی لگن تے مذہبی خیال دے ہون کر کے اِہ دھارمک (مذہبی) کوتا ای لکھدے رہے۔

اِنہاں سب توں پہلاں اپنا بیتاں دا اِک مجموعہ کشکول قلندری چھپوایا۔ فیر فارسی دی اِک دینی کتاب معارج النبوۃ دا چار جلداں وچ پنجابی شعراں نال ترجمہ "گلزار احمدی" دے نال ہیٹھ کیتا۔ ایہہ کتاب وچ حضور پاکؐ دی سوانح عمری اے) ایس توں سوا اِنہاں کتاب انتخاب الصالحین (ولیاں دے حالات) سفرنامہ حجاز (سفر حج دے حالات) تے حلیہ محمدی پنجابی شعراں وچ لکھیاں۔

آپ دے شعراں وچ رس تے روانی اے۔ عربی فارسی دے لفظ بہت گھٹ ورتدے ہن۔

مولوی صاحب بڑے نیک دیندار تے با اخلاق سن۔ مسیت دے امام ہندے ہوئے جلد سازی کر کے دساں نہواں دی محنت نال روٹی کما کے کھاندے رہے۔ تے بڈھیپا اِنہاں دے انکھ اُدم نوں کمزور نہ کر سکیا۔

کشکول قلندری چوں نمونہ

خ خوشی نہ ہوئی نصیب میرے رہی تیرڑی یار تکھیں ٹر ڈسیتو
عیباں بھری کو جھڑی کو بھڑی میں اُس دے تابع ملک تے حور سیتو
میں تاں رب دا واسطہ پاؤنی ہاں نہیں رکھدا وچ حضور سیتو
دِتا بار دُرکار غلام نبی پیش آیا جے جیہوں غرور سیتو

اپنے مرشد دا ذکر کردے لکھدے ہن

ڈیکھ لگدی مرشد نیک کوئی جیہڑا شرع دا ہووے پابند لوکو
صحبت مُرشد نہیں ملدی فیض کامل عالم عامل نہیں لے احمد لوکو
بھنگی پوستی چرسی شراب خور غیر شرع نہ کرو پسند لوکو
احمد بخش صاحب سب غلام نبی میرا پیر جو قدر بلند لوکو

گلزار احمدی وچ پاک رسولؐ دے اک سفر دا حال انج لکھدے ہن ــ

اندر جہوں سال دے حضرت ابوبکرؓ ٹُریا حضرت شام دی طرف تجارت نوں
نال رسول کریم نوں لیا نے خوش ہو نال کول وسدے نزدیک بحیرا کیتا جا مقام
اوس درخت ہیٹھ پھر کیتا نبی نزول پاس بحیرا جا ملدا ابوبکرؓ مقبول
کھانے خاطر اوس تھیں لیا نے کجھ طعام بحیرے ابوبکرؓ تھیں کیتی اہ کلام
اوس درخت ہیٹھ کون بیٹھا دس جوان نال حضرت صدیقؓ نے کیتا اہ بیان
اہ محمد مصطفیٰؐ عبداللہ دا فرزند دادا عبدالمطلب دا اہ فرزند بلند
کیہا بحیرا اہ تے اللہ ہوگ رسول
خاتم سب پیغمبراں اللہ دا مقبول

سفرنامہ حجاز دے کجھ شعر ــ

خلقت ریندی ہر ہر طرفوں آئی شوقاں والی رنگ برنگی خلق ہووے ساری ذوقاں والی
سارے آ لبیک پکارن اپنے مولا خاطر دین تعلیم مناسک والی ہو معلم حاضر
عبدالرحمٰن ابوبکر دا جو فرزند پیارا جلیل القدر صحابی حضرت کمّے وچ سدھارا
خاندان نبوت اندر پہلے نبر اُنہاں دی شرف زیارت حاصل کرکے چلے طرف اگاہوں
پھر ام المومنین خدیجۃ الکبریٰ دا روضہ عالی نظری آوے واہ دا شرف جناں دا
سامنے روضہ آمنہ بی بی دا جو حضرتؐ دی مائی زہرا دے سامنے دس دے شرف فضل الٰہی

گنگا رام

نام گنگا رام۔ چوک پاسیاں امرتسر وچ سُنیارے دا کم کردا سی تے نال جراحی دا مرہم پٹی وی۔
جنم ۱۸۳۵ء وفات ۱۹۰۷ء

ایس پنجابی وچ سوا درجن قصے لکھے ہن۔ حقیقت رائے۔ روپ بسنت۔ گوپی چند۔ راجہ بھرتری۔ سوہنی مہینوال۔

ہندی دی رنگن ڈھیر چڑھی اے۔ ڈیوڑھ۔ دوہڑے۔ کبت تے سوئیے زیادہ تے کجھ بینت سی حرفی وی ہن۔ شعراں وچ بڑے سوز دی جھلک اے۔

قصہ حقیقت رائے چوں اک بند :

لاں تُرت تہالیہ پہنچے بیٹھ پروہت نائی — دین ودھائی!
سن کے بات ودھائی دی خوش ہوئے سارے بھائی — چنت مٹائی!
جا بیٹھن جد لگنے گھر لیال سنگھ دل آئی! — بات بنائی!
گنگا رام دل کرن حلوان باغ عجب سہائی! — قند دہائی

دوہڑہ: لکھی پتہ کلا دیا ددی بھیجی وچ سیالکوٹ — جا پہنچے گھر باغ کے دھری سب اوٹ
سدّے براہمن جوتشی ساہا لیا سُدھا — پرہت کاج سب وانگ لکھن خوشی کرے جب چا

بسنت: خوشی ہوئی جاں اگرے بیاہ دی تیاری آئی نزناری دین گوراں نوں ودھائیاں!
باغ مل دل آئی گھر سدّے حلوائی بھانت بھانت دی مٹھائی گھڑتے دھرکے کڑاہیاں
بھاجی ونڈی شہر سارے انگ ساک بھائی چارے گھر وچ رنگ لگا رہے نال گاون سوہاگیاں!
گنگا رام باغ مل کہندا رب میرے دل ویکھے پتر دی شکل سائیں آساں پچائیاں

سوہنی مہینوال چوں اک ڈیوڑھ :

پھاگن فرقت نہ سوہنی کیتا بھر گئی عشق دیوانی، — سنے نہ کانی!
مہینوال نے کوک سنی اج سوہنی کول نہ آئی — کہن اُڈیکائی
گھڑیا چھوڑ گھاٹ دل آیا چھال ندی وچ لائی — جان گنوائی

گنگا رام پڑھ خضر جنازہ دوہاں دی قبر بنائی
تے دفنائی

قصہ گوپی چند بیلیاں دی حرفی، وچ لکھیا اے۔ اک بیت :-

ز۔ زور نہیں زمانہ ڈھل گیتی گوپی چند نوں پاس بٹھا لیو نے
کٹھن جوگ ہے گیرواں پانڈواں دا بنا ونتی دا گھر آ گا لیو نے
پہلاں دس کے جوگ دی گل ساری فیر نال گیان دے پا لیو نے
گنگا رام گوپی چند ہویا جوگی روڑ بھوڑ کر ترت بٹھا لیو نے

س۔ سوہنا روپ بنا بیٹھا گل کالیاں سیلیاں پا لوکو!
سر مُنیاں سوہندا چند وانگوں بیٹھا انگ بھبوت لگا لوکو
کنیں مُندراں مکھ ہے چند وانگوں بیٹھا دکھ سما دھ لگا لوکو
گنگا رام ہویا گوپی چند جوگی پئی بھگت دے وچ کہا لوکو

ک۔ کم ناہیں ساڈے اوہ موتی سانوں بھچھیا ہور توں پا مائی :
اوہناں موتیاں نالوں جوار چنگی جس دے کھادیاں ناتھ دی بھکھ جائی
جس دے کھادیاں رب نوں یاد کریئے جہدے کھادیاں سبر نوں گھتائی
گنگا رام فقیر نوں خیر پائیں نہیں دے جواب تے اٹھ جائی

سوہنی چوں اک کبت :-

سوہنی ہوئی سی نشنگ چڑھ گیا گوہزار رنگ دوویں زلفاں بھجنگ کنیں نشکن والیاں
بھواں دستن کمان نین نار دے نشان لال ویکھ پریشان لباں سرخ متوالیاں
دند مچے موتی آبی گلھاں بھن متابی ! مکھ سوہنا گلابی ! کھیں سچ رہیاں بالیاں
گنگا رام نہ شنگار بنی دھار تلوار چوٹاں کھدے ہزار مینوال نے سنبھالیاں

احمد علی سائیاں

نام احمد علی تخلص سائیاں جنم پشاور ۱۸۳۶ء وفات پشاور ۱۹۲۹ء - قزلباش خاندان چوں سن ایہناں دے وڈ وڈیرے نیشاپور ایران دے رہن والے سن - ایہناں دے تایا تے پیو کابل توں پشاور آ گئے -

فارسی گھر دی بولی سی - ۲۵ - ۲۶ ورھے دی عمر وچ پہلوں فارسی وچ شعر کہنے شروع کیتے - ایس سمے محمد میر وارث شاہ نے مجھ بیت بازی دا چرچا سی - ایہناں نوں پنجابی وچ شعر کہن دا شوق ہویا فارسی چھڈ کے پنجابی شروع کیتی۔

اوس سمے پشاور وچ میاں رضو پنجابی دے اک چنگے شاعر تے استاد سن - دودھ دہی دی ہٹی کردے سن - ایہ اوہناں دے شاگرد ہو گئے - تے اس شان دے شعر آکھے کہ بیت بازی دے قلبوت وچ لوکیں نوں یاد نیں -

چھوٹا قد - اکہرا جثہ - نیری طبیعت - ہو مزاج تکڑا - نیرے ہرتقی - امیر غریب نوں سانجھے - بے پڑھیاں نال محبت - بیت بازی دے شوقی - اک ہتھ وچ بٹیرا لیکے بلاندے جاندے تے شعر آکھدے جاندے - کدے اک ہتھ تے بیری باز شاید بٹھائیندے - تے دوجے وچ بٹیرا - ساری عمر چھڑیاں ای رہ کے گذار دتی - اکوں ویاہ نہ کیتا - راولپنڈی دے سکھ رئیس سردار گورمکھ سنگھ کول ڈھیر چر راولپنڈی رہے - فیر پشاور جا کے باگاں دی راکھی تے ٹھیکیداری کردے رہے -

ایہ پنجابی زبان دے غالب سمجھے جاندے ہن - شعراں وچ اُچ خیالی - زور سخن تے روانی بڑی اے - خاص کر اُلٹ تاب (مصرعہ) تے بڑا ای زور دیندا اے - فارسی تشبیہاں - استعارے - النکار بڑے رنگیں تے ڈھکویں ورتے ہن - ایہنج جاپدا اے جیویں کسے کاریگر سُنیارے نے پنجابی کوتا نوں نوینی دھار کے اُہدے لئی چنگے چنگے گہنے گھڑے ہون تے اودھے وچ سوہنے سوہنے صنعتاں دے نگینیاں دی جڑت جڑی ہووے -

پنگل (عروض) دیا کرن (صرف نحو) تے النکار (صنعتاں) دے چنگے جانو سن - اُنج ان پڑھ سن - شعراں اُتے فارسی شاعری دا اثر ڈھیر سی - دنجھ دار شعر سب توں پہلاں اینہاں لکھے ایہناں

دی اِہ کاریگری پنجابی بولی وچ سوہنا وادھا سی۔ فارسی دی گلّوں جمے تے پشتو دا دُدھ پی کے پلے ہوئے سائیاں نے ایچ پچھوں تے پنجابی وچ شعر کہہ کے پنجابی بولی دا مان ودھایا اے۔ تے ایس نوں چار چند لا دتے ہن

زنجیری دار شعراں دا نمونہ :-

لا- ہستی نکبت مٹا دیواں پھرتاں آتش عیش چمکا دیواں

فاتگ زیق دے غم نوں اُڑا دیواں جے آہ ستم گر ستم بھری [illegible] نا دیے

دُور فرقت دا ہووے آزاد دل نوں بھٹ جائے مصیبت دا ابھار دل نوں

یعنی حوریاں دیاں اُتار دل توں وندروں کنتھن ایدی آواز آوے

ورنہ تلخی جفا نوں روک دیواں آہ مدسزا نوں روک دیواں

دے کے سیو سود تضا نوں رنگ دیواں دم [illegible] جے مرادم شاد ہووے

بعد از مرگ ہو جائے وصالِ میرا عمر بھر دا مٹ جائے ملال میرا

سائیاں مہر سنگ صاحب جمال میرا جیکر [illegible] [illegible]

ب- بہت بلند ہے شان تیرا لوح محفوظ تے لکھیا یزدان تیرا !

جبریل ہے در دا دربان تیرا انبیا سے تیرا قد [illegible]

تیری صفت لولاک لما ہے دے تیری ذات ذات منزہ ہے نے

ثنا خوان خود تیرا خدا بت دے- پڑھو میم ہیں الف دا راز [illegible]

کاف نون حق پچھوں فرمان کیتا- تیرے نور نوں پہلاں عیاں کیتا

تیری خاطر اِہ سارا ساماں کیتا فخر آدم کجھ تیرا طرہ [illegible]

شاہ دو سرا صاحب تو قر توں ایں بشیر و نذیر وی توں ایں !

کہندا سائیں سراج منیر توں ایں تیری صفت موصوف دا ساز [illegible]

خ- خالی پیشانی تے دمکدا اے یا کہ مشتری زہرہ جبین اُتے

یا اِہ کعبے وچ حجر اسلام دا اے یا کہ ہندو کوئی آگیا دین اُتے

یا نشانی کوئی پر طاؤس لبکے کسے طفل نے رکھیا لیسین اُتے
یا مؤذنِ مسجد بلال سائیاں نقطہ خال دا ہے مہ جبین اُتے

ک۔ کجھ نہ دسیا نجومیاں نے فال مین پا کے میری نال سول گئے
ایسی عشق پلائی شراب غم دی خوش عیع دے سارے خیال سول گئے
دوزخ دوچ دنیا پیا بھوگنا ہاں بدعمل دے نیک اعمال سول گئے
گھر وں جھڑکن تے باہر ں دُرکان سائیں دے کے عشق تیں میرے نال سول گئے

ب۔ ابتدا کلی لگی دا ہو جو نے عجب رنگ پر دون دی آب رکھدا
پھل آن کے موسم پر پہنچیا نہیں اجے درناں دے رُخ تے نقاب رکھدا
توں کیوں آن دڑیوں قلعے کھول اندر اندر بلبل دی کرنے جواب رکھدا
ظالم مالی مت پروا اس ہار اندر سائیاں کُل شبیر نسکن دی تاب رکھدا

ب بستی دیچ دساں کر اُجاڑ جاواں عقل بستی دوچ عشق اُجاڑ ووچ اے
شمع جلن توں فیض رساں ٹھنڈی کیوں جے مردی پروانے دی ساڑ ووچ اے
مردِ جہیوں گرمی حسن ظاہر از پوہ جینے دا ہاڑ دیچ اسے!
رنجوں راحت نراں توں وصل سائیاں غم توں خوشی سلوک دیگاڑ دیچ اے

ع۔ عین شین تے قاف دو نقطیے دے جنہاں نکتے پچھانے اُہ دو ولے گئے
جنہاں سر بچایا نہیں سر لیا جنہاں دتا سر اُہ سر فرود لے گئے
اِک تے سہکدے ہوس بوالہوسی کر دے مغز معنوی صاحب شعور لے گئے
تو بھی اس طرح لے جا سوغات سائیاں جیکر دار تے چڑھ منصور لے گئے

اُتلے تک۔ جان کنڈن تے قبر دے خوف کو نوں سائیاں سخت تکلیف جدائی دی اے
سائیاں کوں خدا نوں سمجھے جا کے پیدا کرنا حسیناں دا بند کر دے

مولوی روشن دین

نام مولوی روشن دین تخلص روشن — پیو دا نام مولوی محمد طیب قریشی۔ پنڈ گھمن خورد ضلع گورداسپور دے وسنیک۔ جنم گھمن خورد ۱۸۳۶ء۔ وفات گھمیالی (ضلع شیخوپورہ) ۱۹۲۲ء

بچیاں نوں علم پڑھاؤناں لوکاں نوں وعظ نصیحت کرنا تے ہر اک نوں سدھے راہ تے ٹورن لئی کہنا۔ ایہہ سی اوہناں دے جیون دا کاروبار۔ تے ساری عمر ایہو فرض ادا کر دے رہے

اوہناں جوانی سمے شعر لکھنے شروع کیتے۔ سبھ توں پہلاں ۲۶ ورھے دی عمر وچ قصہ دل خورشید لکھیا۔ نیک تے بھلے لوک سن جوانی دی ایس بھل عشقیہ قصہ لکھن تے بڑے پچھتائے تے ایس بھل دے پشچاتاپ کر دیاں قصہ جابر لکھیا۔ اوس وچ لکھدے ہن۔

قصہ ہیں دل خورشید بنایا — جھوٹھ دے جھوٹھ تا غضب الایا
اوہ عمر ندانا کوڑ بنایا — تے ذرا وچ تا ہیں
تے ذرا وچ ناہیں دے مالکا عدوں پڑیاں ناہیں
اوس عمر دی عقل بھی کاچی — گندی میری اوس مثل بنائی!
ہن میں کیہ کجھ کراں الٰہی — بھلیاں نوں راہ پا ہیں
بھلیاں نوں راہ پاؤن دے مالکا فضلاں دا انت کوئی ناہیں

اوہناں دا قصہ جابر بڑا مقبول ہویا۔ ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپ چکا اے۔ تے اجے بازار دے نو لکھ دے پھل وانگوں تازہ جاپدا اے۔

ایس توں بعد اوہناں لوکاں نوں وعظ نصیحت کرن لئی پنجابی شاعری نوں وڈا اہم سمجھیا۔ سبھیاں دھارمک رنگ دیاں چھوٹے وڈے قصے کتاباں کئی لکھیاں جویں۔
شمع محمدی، معراج محمدی، باغیچہ محمدی - کان محمدی - فضائل محمدی، ہجرت محمدی، شان محمدی نقارہ محمدی، تبلیغ اسلام، وچھوڑا موت، قصہ ایوب صابر۔ احوال آخرت۔ جدائی موت۔ رمز حقانی اسرار حقانی وغیرہ۔

اوہناں جوں قصہ دل خورشید قصہ جابر تے وچھوڑا موت خاص کرکے بہتی والی شہرت پا چکے

ہن۔ کلام بڑا سادہ۔ اثر تے سوز بھریا اے۔ ہر شعر پڑھن سُنن والے دے دل وچ تیر وانگوں دھسدا جاندا اے۔

قصہ جابر چوں احوالِ قبر دے تِن بند ؎

جنہاں دی خاطر پاپ کمائے — اوہ اج میرے کم نہ آئے

ئے چلے نے بخت پرائے — پئے ویکھن ہملے میں!

ٹک بہ ٹک بہ نی میریئے جانیں گُزراں والڑے آئے نیں!

کیہ کھٹیا میں کھٹ کمایا! — بدیاں دا سر بھار اُٹھایا!

نکھیپ اگے دیونہاں آیا! — جا پردیس پرائے نیں

ٹک بہ ٹک بہ نی میریئے جانیں گُزراں والڑے آئے نیں!

جے میں ہاں لکھ اوگن ہاری — تاں بھی بخشیں اے رب باری

اوڑک تیرا نام غفاری — تیرے کرم سوائے نیں

ٹک بہ ٹک بہ نی میریئے جانیں گُزراں والڑے آئے نیں!

قصہ دل خورشید چوں کجھ شعر ؎

حُسن خدا دی بخشش ڈاہڈی جس نوں کرے عنایت — بڑے بڑے اقبالی کردا عاشق اندر ساعت

حُسن جیہا نہ جادو کوئی عقل میری وچ آوے — پل وچ دشمن جگن بندے ایڈ مراتب پاوے

حُسن والا جس جاگہ بیٹھے جاگہ اوہ سہاوے — بھیڑی شکل والے تھیں سب نوں خوف نہایت آوے

اِکناں نوں اوہ چا وڈیاوے اِکناں کرے یتیمی — اِکناں کہے اوہ سختی بوہتی اِکناں کہے کریمی!

اِکناں کردیاں چغلی اندر ساری عمر وہاوے — اِکناں بیٹھیاں وچ عبادت عمر ساری کٹ جاوے

اِکناں ہتھ قلم دیاں تیغاں کردے خون تیاں — اِک کافر بُت پوجن دائم مارن مسجد ڈھیاں

اِکناں اپنیاں عملاں سیتی اوتھے بدلہ پاوناں — عیب بیگانے ویکھ لیں روشن تینوں کیہ ہتھ آوناں

قصہ جدائی موت چوں ؎

ویکھیے نی موت کتھاں پُھر لکھائے — کئی ہزاراں بیڑے غرق کرائے

بیٹھ زمین یوسفؑ جیسے رُکائے! کے شمار آوے ناہیں
ماواں تے دھیاں دردسانجھے دے ماکا شالا وچھوڑے پین ناہیں!
مائے نیں موت توں خوف ہے آوندا قبر والا ڈر نت ڈراوندا!
عمل تے نیک کوئی نظر نہ آوندا ہتھ پلے کجھ ناہیں!
ماواں تے دھیاں دردسانجھے دے ماکا شالا وچھوڑے پین ناہیں!

احوال الآخرت وچ "موت منگن گناہ اے" بارے لکھدے ہین:

مُسلم، انس، روایت بخاری پیغمبرؐ ...
موت دا منگن جائز ہرگز خالق غضبے تھیوے
جیون جب لگ بہتر میرا افضلاں کنوں جو ایہہ
با اسناد نسائی راہوں قیس بیان لیایا
پیدا چاکر پیٹ وکھایوس ... سنے کرتے تائیں
ڈاہڈا دکھ اٹھایوس پر نہ موت تمنا کیتی!
آکھیوس ٹھیک تمنا کردا نبیؐ جے منع نہ کروا
ابوہریرہ وہ کہے روایت نبیؐ سچے فرمایا
جیکر نیکو کار تاں شاید نیکی ہور کماوے

رنج مصیبت بارون ہرگز منگن موت نہ آیا
گر نہایت لاچاری تھیں ایسی عرض کریوے
ماریں میں نوں موت جاں بہتر میرے ربا سائیں
یک دن پاس جناب گیا میں حال عجب میں پایا
ست اوس داغ لگائے اپنے بیماریاں تائیں
تیہ نشکر ہر منزل اندر جو مرا ...چہ بیتی!
پر اُس توں خلاف نہ کرساں امر حبیب سرور دا
منگن موت نہ جائز بھائیوں لکھ تصدیع پایا
جے بدکار تاں عجب نہیں جو توبہ رب دے در تے

اہناں دے پیشتر مولوی عبدالعزیز وی پنجابی دے سوہنے شاعر سن۔ اہناں دا جنم ۱۸۵۸ء تے وفات ۱۹۰۵ء وچ اے۔ ساری عمر وعظ نصیحت کرن وچ گذار چھڈی۔ اہناں دی کئی قصے کتاباں لکھیاں۔ جنہاں چوں اہ چھپ چکے ہن۔ قصہ جابر۔ ہو کا محمدیؐ۔ فریاد اسلام۔ فضائل محمدیؐ۔ بشارت محمدیؐ۔ قصہ حبیب انصاری۔ احوال زندگی۔ سُرمہ چشم قاضیاں وغیرہ۔ شاعری دا رنگ ڈھنگ۔ آپ توں پونال بلنا جلدا ہے۔ کلام وچ سادگی تے روانی اے۔

مولوی جان محمدؐ

نام مولوی جان محمد۔ پنڈ بھلر وان وزیر کے دیجر شاہ مقیم ضلع منٹگمری دے نیڑے تیڑے دے رہن والے جنم ۱۸۲۰ء دے قریب۔ وفات ۱۸۹۵ء۔ دین دے عالم۔ مسیت دے امام۔ نیک سبھا تے چنگے خلق اخلاق والے۔ اوہناں دے پتر مولوی بارک اللہ دی موت اوہناں دی شاعری دا کارن ہوئی۔ پتر دے وجوگ وچ رہندی عمر ہوکے بھر دیاں تے شعراں راہیں دل دی ہواڑ کڈھ دیاں گزار دتی۔ اوہناں پنجابی وچ ڈھیر قصے۔ سی حرفیاں ماہیا۔ ڈھولا۔ پیا تے بینت وغیرہ لکھے ہن تے نویں نویں بحر تول ورت کے پنجابی وچ سوہنا وادھا کیتا اے۔ زبان وچ سوز، درد تے تڑپ ڈھیر اے۔ کلام دا نمونہ:۔

ح۔ حال میرا دیکھ ماہی نیر اکھیں تھیں وگدا — مار لاٹاں بھڑک دا دل وچ بھانبڑ اگ دا

گھت پانی چا بجھائے۔ کون آکھے لگدا — جان دل تھیں یا محمد ہے الاہماں جگ دا

ک۔ کون ہوواں میں کیتی جو تیں اُچا دم بھراں! — یا تسا ڈے حرف اُتے عیب تھیں انگل دھراں

دیکھ تیری بے نیازی قہر کولوں بھی ڈراں — جان دل تھیں یا محمد ناہیں جیواں نہ مراں!

پیا:۔ اج پیا میرے گھر آوے آوے

پانی اگ بجھے تے پاوے پاوے — گل لگدیاں مینوں لاوے لاوے — سرد سینہ میرا ہو جاوے جاوے

پیا عشق تسا ڈے تایا تایا

مینوں بال مواتا لایا لایا — پانی اگ تے کسے نہ پایا پایا — ناہیں خوف کسے نوں آیا آیا

ماہی بھٹھ پیا رنج کھانا کھانا

تیری بولی کیتا دل دانہ دانہ — گھر دھیان دا گُڑ ماناں ماناں — اج کل جہاں چھڈ جاناں جاناں

الف۔ آکھیاں ڈھولا کیہاں مُدتاں نیں لائیاں! — خونی عشق تسا ڈے جگ دُھماں نیں پائیاں

دیکھ برہوں تیرے نال ساڈے نیں جائیاں — ڈھولا میریاں کیتیاں پیش میرے نیں آئیاں

دیہ:۔ ہک فاقے مردے دے دے رسیہ — ہکناں نوں دُدھ ملائی اے!

ہک رُلن زمیں تے دے دے رسیہ — ہکناں نوں لیف تلائی اے

ہک رل بل بیٹھے دے دے رسیہ — ہکناں نوں پئی جدائی اے

کشن سنگھ عارف

نام کشن سنگھ ۔ تخلص عارف ۔ امرت سر دے وسنیک ۔ جنم سنہ ۱۸۳۶ء وفات سنہ ۱۹۰۰ء
بازار مائی سیواں امرت سر وچ کتاباں دی ہٹی کردے سن ۔ فقیر منش ۔ درویش صفت ۔ گلاب داسی فرقے
دی لڑی وچ پروتے ہوئے ۔

ایہناں ایہہ کتاباں لکھیاں ہن :-
ہیر رانجھا ۔ راجہ رسالو ۔ دُلا بھٹی ۔ شیریں فرہاد ۔ پورن بھگت ۔ کشن گلزار ۔ راج نیتی ۔ کافیاں جیو سیاپا ۔
کورڑے ۔ کنڈلیاں ۔ قصیدہ کشن سنگھ ۔ دیوان ۔ کَٹا ۔ کشن سنگھ ۔ راجہ بھرتری ۔ بارہ ماہ ۔ سدھرمی کشن سنگھ ۔
جبیک بان ۔ کارسرور تے ایہہ سب چھپ چکیاں ہن ۔

ایہناں دا کلام شنگار رس تے شانت رس دا نمونہ اے ۔ شعراں وچ رَبی پیار جھلکاں مار رہیا اے
کلام دا نمونہ ۔ اِک گیت ؎

ساقی ایسا دیہہ پیالا   جس پیتے ہوواں متوالا
دنیا ہووے خواب خیالا
دل توں دُوج دیاں وسار   جتول ویکھاں یار ویار

کھول دلوں دیہہ نین ہمارے   دلبر دا مُنہ ویکھاں پیارے
نحنُ اقرب سمجھ پیارے
شہ رگ نیڑے ہے دلدار   جتول ویکھاں یار ویار

آپے اپنا روپ وٹایا !   جیوں اِک بیجوں برچھ بنایا
کُن فیکون آپے فرمایا
اِک تھیں ہو گیا ایڈ پسار   جتول ویکھاں یار ویار

شاعری بابت اِک کنڈلی ــ

کوتا چار پرکار کی سُنو کان دھر پُوت
اِک امی اِک دُودھ ہے اک پانی اِک مُوت
اِک پانی اِک موت جو مورکھ بولے!
پانی کوتا جان چتر چترائی گھولے
کشن سنگھ ہے دُدھ پریم دی جس وِچ سچتا
جو گیانی بجھ کتھے امی دت کہیے کبتا!

ہیر کشن سنگھ چوں اِک بند ــ

چوچک کہندا ندھڑا دِتے کھرا ملوک — نال مجھیں دے ایس دا ہوسی کویں سلوک
پگڑی بنھے لٹ پٹی پیر رکھیندا پھوک — سُول رہے ہیٹھ درخت دے غافل ہوکے گھوک
گھڑیاں جاون مجھیاں کون تُمنے سی کوک — چور مرد زن ایس نوں ہیوں گنڈھے دی بھوک
مُشکل ہے اہ کشن سنگھ ہو رہنا ملوک

منزو منزل پُہنچیا جنگل بیلا چیر — آہے اندر راہ دے لِکر جھنڈ کریر
ٹِلے گورکھ ناتھ دے پُہنچا جب زہیر — اوتھے ڈیٹھے جا ٹِکے بھگی رِستہ فقیر
گدی اُتے دیکھیا بال ناتھ اِک پیر — اوس نے متھا ٹیکیا دھر کے تدر نفیر
رانجھا کہندا کشن سنگھ مرشد صاف ضمیر

بال ناتھ نے پچھیا ہے تُوں کون جوان — کِتھوں آیا، جاوناں کِتھے دس بیان
گھر کِتھے کیہہ نام ہے اپنی کھول زبان — سچو سچ سُنا توں کر اُپر دل دھیان
درشن کرنے آیا ہیا توں ایس مکان، — مطلب دل دا دس سمجھ ہووے دُور گمان
صورت تیری دیکھ کے کشن سنگھ قربان

عشق تیرے کر کمل دیوانی سے تے دوہاں جہاناں تھیں پٹیا اے
ہُن دس کتھوں ونجاں میں شمسا تُوں ہکا انہاں تے بٹھیا اے

اک پند نامے دے دو شعر

جو جیہا سو پاوسی! کیتا ہی گل پیش آوسی
کوئی روز میوے کھاوسی کوئی تلخ دوزخ جاوسی
کیا ہچس تے کیا اگیار اے
گئے دم دا کیہہ اعتبار اے
جنت جو نیک اعمال نے دوزخ جو بد اعمال نے
دوزخ بہشت مثال اے ایہناں ای سب کجھ مال نے
معری کر سم الغفار اے
گئے دم دا کیہہ اعتبار اے

غ غیراں دی ڈب لتھیں دل دا شیشہ پاک ضرور کرو
ہوس تمنا پلیدی بھاری ایہہ گند صاف ضرور کرو
اک حجاب خودی دا بھارا نال تمنا کٹ دور کرو
تاں بس شمسا وصل نہ کوئی اللہ دا ترت حضور کرو

انہاں دا اِک پُتر حکیم ثناء اللہ جو گلیانہ وچ حکیمی کردا اے۔ شاعر اے تے شاعری وچ پیو دا شاگرد۔ ثناء اللہ نے ۲۹ سال دی عمر وچ قصہ لیلے مجنوں لکھیا۔ جو ۲۳۲ صفحے دا اے تے گجرات وچ چھپ چکا اے۔

ہیر کشتہ عشق تصنیف کیتی پڑھو سنو اوہ باغ سخن دا جے
راحت دل۔ دماغ خوشبو پائے نافہ چین دا مشک ختن دا جے

ہیرے لعل موتی پرکھے سخن جوہری دا تقد کارجیہڑا ایس فن دا جے
لکھو طبع دا سال ہدایت اللہ نبی میر خوش بُلبُل چمن دا جے

تے داودھا اِہ کہ ہر شعر دے اختلے ادھے تک چوں تاریخ ۱۳۳۱ھ سال طبع نکلدی اے۔

اِنہاں ۱۸۹۶ء وچ سمجھو توں پہلے ہیر رانجھا سید وارث شاہ نوں مکمل کیتا۔ ۳۔ ۱۶۷ شعر (مصرے) وارث شاہ دے نام تے آپ لکھ کے پا دتے۔ تے حقی گل اِہ اے کہ اِنہاں دے شعر وارث دے شعراں توں کسے گلے گھٹ نہیں سن۔ تے جے اِہ آپ شعراں تے نمبر لا کے، اخیر وچ اِہ نہ لکھ دے کہ ایں دا دھا کیتا اے تے نمبر لا دتے ہن تے کوئی وڈا پارکھو وی اِنہاں شعراں دا نرنا یا نکھیڑا نہ کر سکدا۔

اِنہاں دے شعراں وچ بڑا سوز، رس، رنگینی، روانی تے اُچا خیالی اے۔ خاص کر کے حرفیاں جیہڑی ۱۸۸۶ء دی لکھت ہن بڑیاں مقبول تے پرچلت ہن۔

اِنہاں دے شاگرداں وچوں بھائی لاہورا سنگھ مصنف ہیر لاہورا سنگھ تے میاں رحیم بخش مصنف مجموعہ رحیم یار مشہور ہن۔

کلام دا کجھ نمونہ:

خ خواب اندر نوں بھی ادس وانگوں جیندے مکر پیا اک شیر ہیسی
لگے دوڑیاں تاں کھوہا نظر آیا گردے اُم گیا گھاہ جو فقیر ہیسی

پکڑ گھاہ نوں لگیا کھوہ اندر مٹھیاں سپ جیٹھی منہ کھلیہر ہیسی
جوہا کتر دا گھاہ ہدایت اللہ لگی اکھیوں منہ دے نیڑ ہیسی

ن زوریاں وڈیاں عشق اندر لٹھا نہیں اِہ عشق کمب ونجاں سجے!
تیر جھلنے جگ دے طعنیاں دے سینہ اپنا ڈھال بنانیاں جے

پھل سنگھناں باغ توحید دے جیوں بدن کنڈیاں نال پچھوانیاں جے
اوکھی عشق دی کھیڈ ہدایت اللہ متھے شیر دی مچھ تے بانیاں جے

بارہ ماہ ہدایت اللہ چوں اک بند ے

ماگھ مہینے ماہی باجھوں جو سنگ میرے بیتی جے
شالا دشمن نال نہ ہووے جیہی وچھوڑے کیتی جے
جان تتی دی داغوں کوہلو پیڑ عشق نے لیتی جے
وصل انہوں تریاق ہدایت زہر عشق جس پیتی جے

دوہڑا۔ جد کوچ گیا کر جانی مینوں اک پل مول نہ بھلے
خستہ حال بھیراں دچ گلیاں میرے کیس گلے وچ کھلے
دل تے بجر وچھوڑے والا میرے نیناں تھیں رت ڈلھے
سوہنے باجھ ہدایت میرا جیون گھتو جھلے

ہیر وارث وچ اجہاں دے وارے وارے شعراں دی دنگی

ڈولی چڑھدیاں ماریاں ہیر چیکاں مینوں لے چلے بابلا لے چلے وے
ڈولی گھت کہار نے لے چلے وے
میرا آکھیا کدی نہ موڑدا سیں آہ سمے بابل کتھے گئے چلے وے
تیرے چھتر چھانویں بابل ٹھنڈھ داگوں تیہت داناگ مسافراں بہ چلے وے

پورا بندا سے ایسے طرح اہ ہیٹھلا پورا بند اسے جیس چوں پہلے تن شعر اخ من ے

گیا بجھ تقدیر دے نال ٹھوٹھا جام قیمت ساتھوں مٹ دی وے
جیہڑا نال تقدیر دے بنھ ناہیں تقدیر پہاڑاں نوں چٹ دی وے
آدم حوا نوں کڈھ بہشت وچوں تقدیر زمین تے سٹ دی وے
سلیمان جیہو کے بھٹھ ماچھیاں دے تختوں چا تقدیر پٹ دی وے
موسیٰ لنگھیا پار فرعون اُتے تقدیر دریا الٹ دی وے !
یعقوبؑ دے پت پیارڑے نوں تقدیر کھوہ نے وچ سٹ دی وے

خواجہ غلام فرید

نام خواجہ غلام فرید تخلص فرید پیو دا نام مولانا خدا بخش چاچڑاں شریف دے وسنیک
جنم چاچڑاں شریف۔ رمضان ۱۲۶۱ھ مطابق ۱۸۴۵ء وفات ربیع الثانی ۱۳۱۹ھ مطابق
۲۴ جولائی سن ۱۹۰۱ء۔

اِہناں دے وڈ وڈیرے شاہ جہانگیر دے سمے ٹھٹھہ سندھ توں منگوٹ (ضلع ملتان) آ گئے
تے ترے پیڑھی بعد اہ خانوادہ بیت پور خانی ضلع مظفرگڑھ (ریاست سندھ دے کنڈھے) آ وسیا۔
اک قول اِہناں دا اِک مرید بھکھن خاں اِہناں نوں اپنے پنڈ کوٹ مٹھن لے گیا تے سکھاں راج سمے ایس
خاندان نوں نواب محمد صادق اول (نواب بہاولپور) نے بہاولپور آ وسن لئی آکھیا تے اہ چاچڑاں
شریف (بہاولپور) آ وسے تے ایتھے ای فرید نے جنم لیا۔

اہ خاندان بڑے عالماں صوفیاں تے زاہداں دا ٹبر سی۔

خواجہ غلام فرید نے اٹھ ورھے دی عمر وچ قرآن مجید حفظ کنٹھ کر لیا۔ ایسے سال اِہناں دے
سر توں پیو دا سایہ اُٹھ گیا۔ تے وڈے بھرا خواجہ فخر الدین عرف فخر جہاں نے آپ نوں اپنے
دل دا جانی بنایا۔ تے اِہناں دی علمی ترقی ول دھیان دتا۔ اِہناں عربی۔ فارسی۔ اردو۔ ہندی
سندھی، مارواڑی تے کجھ انگریزی پڑھی۔ معرفت دا علم جیہڑا گھرو گی دات سی حاصل کیتا۔ کجھ
طب پڑھی تے کجھ راگ ودیا سکھی۔ ۲۷ ورھے دے سن کہ وڈے بھرا تے دی ہمیشگی دی جدائی
دل اُلانگھ بھری۔ تے اُہناں دے چلانے دے بعد اِہناں نوں پیو بھراواں دی صوفیائی دی گدی تے
بیٹھن تے لوکاں نوں گیان دھیان تے ربی معرفت دی شراب پلان دا بھار چکنا پیا۔

خواجہ غلام فرید دا اکہرا بدن، درمیانہ قد۔ ریاضت۔ تپ جاپ تے تتیاں (فاقیاں)
دی کٹھیالی وچ پا کے مٹی توں سونا کیتا ہویا جسم سی۔ دل دے سخی۔ زبان دے مٹھے۔ محبتی تے خلق
پیار والے۔ نیناں دے سنگی ساتھی۔ ہر ویلے مجلس وچ عالم فاضل با معرفت تے علم دے طالب چند
دے گرد تاریاں وانگ جھرمٹ لا رکھدے۔

ریاست بہاولپور دے دسویں نواب صبح صادق محمد خاں رابع اِہناں دے مرید سن اُہناں با قاعدہ

۲۲ء ایہ وچ آپ دی بیعت کیتی۔ تے جوشِ عقیدت وچ کئی واری اِخلاص آپدی رکھشا گڈی کجھی خواجہ
صاحبؒ ہناں ول اشارہ کر کے فرماندے ہن

ٹرے نیں پیارے
صبح صادق جوانیاں مانڑیں پا سہرے تکانے گانڑیں !

تے نواب صاحب جدوں ۱۴ فروری ۱۸۹۹ء نوں فوت ہوئے اِہناں دے جنم سال دی تاریخ خورشید اسلام ۱۲۷۲ھ
کڈھی گئی۔

اِہناں دی انسانی ہمدردی تے خُلق مروت دے کئی واقعے مشہور ہن۔ جنہاں توں دو ایہ ہن
اِک واری ایہ بندے نال سن اِک ہندو عورت جلیبیاں دا تھال لیائی۔ تے بڑی شردھا نال کہیا
میں تہانوں ایہ جلیبیاں کھوانا چاہندی ہاں آپ نے اوہدی خواہش دا احترام کردیاں دو چار جلیبیاں کھا
لیاں۔ لوکاں حیران ہو کے پچھیا۔ حضور تسیں تے ہندو دے نال سو۔ ایہ کیہہ۔ آپ نے فرمایا میں ول بیتلے
میں کفارہ دے طور تے مسکیناں نوں کھانا کھوا دیاں گا پر میں اوہدا دل ایس سال توڑنا چاہندا نہ توڑ سکیا۔
اِک واری نواب بہاول پور نے بڑے دو ... ساز سمیت بڑا قیمتی گھوڑا نذر کیتا۔ اوہ طویلے
وچ ای بجھا ہویا سی۔ اِہناں دا ... وچ ڈیرہ نواز دی خال ہر سال گھوڑیاں دا میلہ لگدا سی۔ کسے چور نوں
خیال ... تے چوکھا انعام پاواں۔ اوہ رات دے ہنیرے وچ
... گھوڑا کھول لیا کہ لوکاں اوہدا وی پہلا لیا۔ گھوڑا اُڑ بیٹھا۔ تے چور نوں پھڑ کے بند کر لیا
تے سویرے سارا چور نوں خواجہ صاحب دے پیش کیتا۔ آپ نے گھوڑا منگوایا تے چور نوں رات دی مار
پٹ دی معافی منگدیاں ہویاں کیہا۔
اے بھرا ایہ گھوڑا توں لئی جا کیوں جو میرے ناں ول ایس تے تیرا حق لوہندا اے۔

اِہناں دی شاعری ملتان، سندھ، بہاولپور تے تھل دے علاقے وچ اوہو درجہ رکھدی اے
جو باقی پنجاب وچ وارث شاہ دی شاعری نوں حاصل اے۔ چاچڑاں شریف نال ہند، سندھ،
پنجاب تے مارواڑ دا سنگم ہندا اے۔ چاچڑاں دا پتن نال سانجھا ساک (رشتہ) اے۔ ایہ تھاں
عام کر کے روہی تے جنگل اے ایتھے جنڈ، کریر تے پیلو دے سوا ہور درخت گھٹ ہن۔ شاعر
دے کلام وچ جتھے تے دا اثر ہندا اے تنویں تھاں تھکے (ماحول) دا وی ڈھیر اثر ہندا اے۔

سو آپ دے شعراں نے دی ایسدی رنگن ڈھیرا اے۔

اِنہاں دی شاعری عام طور تے تنہاں حصیاں وچ ونڈی جا سکدی اے۔ اِک عشق و محبت دوجے قدرتی نظارے۔ تیجے تصوف۔ اِک چنگے پڑھے لکھے کوی (شاعر) والی تاثیر تے یکسانی اِس تے برہ دی بھڑکی تے شوق نوں ودھاون والا سوز اِنہاں دے کلام وچ ڈھیرا اے۔ عام طور تے دو بڑے تے کافیاں لکھیاں ہن۔ ملتانی وچ برج بھاشا دی کدھرے کدھرے پھرکاری اِنہاں دی اُستاکاری دی گواہی دیندی اے۔ صوفیاں وچ اِہ ویدانت ہمہ اوست دے قائل ہن تے اِیسے نوں تصوف آکھدے ہن۔

پنجابی تے خاص کر ملتانی بولی وچ ڈُھکدے لفظ قافیے ڈھیر ہن۔ تے اِنہاں ایس نوں چوکھا فائدہ اُٹھایا اے اُنہاں کافیاں دو بڑیاں نوں لفظاں تے کافیاں دی ہو رنگی جوان نال ماں مال کیتا دے کافی وچ عام طور تے اِک ٹیک (مصرعہ) یا شعر دا ہُنڈا اے تے دو مصرعے بعد تن چار یا پنج تکاں (مصرعیاں) دا اِک بند۔ پر اِنہاں کافیاں وچ کئی رنگ نے کہرے دو ہرے تہرے قافیے تے زِرت کے کوتا (شاعری) دے نال نال راگ ودیا وچ دی کئی طرح دے داو ھے کیتے ہن ہول ہول عام طور تے جھیڑا (اسم صغیر) جان کے دِلڑی دا بنیا اے) جویں

دِلڑی حیل الھیاں بل بل!
ہیری جھیل جھیل جھما ہے
نرمل درد اندر دے ورمل!
ودیتے رنگ کسا ہے
جل بل نے ہنجھ تل تل گو کاں
زخم سینہ مونجھ زیرے

او کھیاں گھاٹیاں گاہیاں چاٹیاں
لاہیاں جے ڈیہاں سبھ اُٹھ کاٹیاں
سجڑاں کیتڑوں سو سو غدر

اِنہاں نوں ہر اِک وچ رب دا جلوہ ای دسدا اے۔ جویں لکھدے ہن

ہر صورت وچ دیدار ڈٹھم
کُل یار اغیار کوں یار ڈٹھم

ویدانت (ہمہ اوست) ول اشارہ کردے لکھدے ہن

سبھ سنجانی غیر نہ جانی سبھ صورت
ہے عین ظہور!
حسن ازل تعین ناش متین ہر ہر گھاتی وادی ایمن
ہر ہر تجربت کوہ طور

دم جیندیں کریساں چیرے لا بھول آ پکڑے ڈیرے

نتیجا حقیقی عشق عاشقی دا اے۔ ایہ وی بڑا نگھر تے انمول۔ لکھدے ہن

قسم خدا دی قسم نبی دی عشق ہے چیز لذیذ عجیب

لکھ لکھ سُول ہزاراں دُکھڑے سو سو شُکر جو آہم پوکڑے

بے شک مزب حبیب ذہیب

عمر نبھائم سڑدی دُھکھدی تپدی۔ کھپدی۔ ڈوکھدی جو کھپنی

پلڑے پیم نصیب نعیب

فراق (جُدائی) دا ذکر کردے آکھدے ہن

آج فال فراق وسیندی اے
ساں یار کیتوں نکھڑیندی اے

سختیاں ود ھیاں سُکھ بھیے بھوڑے
رنج و الم غم سوز سمو ئے

چرخ دد کھڑی رُدوں رُدوں بولے
تندڑی گی دل پھیندی اے

جیتر بہاراں خزاں ڈیکھے
بدتی ڈین ڈر بیندی اے

یار فرید نہ کھڑ موکلایا
بار تی یار بجھ سر آیا

سیک ساڑیا تے انگھاں لایا
قسمت رووے ڈبیندی اے

فراق دی اگ بھڑکدی اے۔ تے دل دا بخار کڈھن لئی محرم راز دی ڈھونڈھ بندی اے۔

کیا حال سناناں دل دا
کوئی محرم راز نہ مل دا

منہ دھوڑ مٹی سر پایم
سارا ننگ نموز ونجایم

کوئی پچھن نہ ویڑھے آیم
ہتھوں اُلٹا عالم کھلدا

دل یار کیتے کُر لاوے
تڑ بھاوے تے غم کھاوے

دُکھ یاوے سُول نبھاوے
ایہو طور تینڈے بے دل دا

کئی سنیس طبیب کماون
سے پڑیاں جعل بناون

سینڑے دل دا بھید نہ پاون
بھرے فرق نہیں اک پل دا

اک ہور کافی اے سے

تاج الدّین مُلتانی

نام میاں اللہ دتہ عرف تاج دین۔ ملتان دے وسنیک۔ جنم ۱۸۴۳ء۔ وفات ۱۹۱۱ء

پاء ملتان دے رہن والے سن۔ امرت سر وچ چکن دوزی (کڑھائی دوزی) دی ہٹی تے کم کردے سن۔ پنجابی دے مشہور شاعر میاں فضل شاہ لاہوری دے شاگرد سن۔ بڑے رنگین مزاج، ہس مکھ تے خلقی۔ برڈا پشاوری جد امرت سر آوندا اہناں نال چوٹ بازی دا سواد ضرور لیندا۔ اہناں دے شعر وی بڑے ڈھنگ سن۔ پنجابی شاعری دا اوہ دور بڑا رنگین سی۔ چوٹ بازی آپس وچ ہاکرے۔ برہا دیاں چھیاں، عشق دیاں ترنگاں، حسن دیاں صفتاں۔

اہناں دا اک شعر سن لئو سو

ش۔ شمع جس دم نمودار ہو گئی تے پروانے نوں کسے دی آئی آگئی!
کبک ویکھیا چن دی چاننی ول کیتی چاہ تے جھٹ جدائی آگئی!
جس معشوق دی عاشق نوں شہ لگے آندی قضا جاتوں بے بلائی آگئی
توبہ تاج نے کسے ول ویکھیا نہیں بن قصور کیوں جگ دی برائی آگئی

ع۔ عشق دی چوٹ چپ بازی ایتھے بندیاں ناہیں کدی تکیاں نیں
مستی ہیر سیالے سوہنی ساجاں دے بگے عشق نے کیلیاں ڈکیاں نیں
رنجے عشق کیتا پچھے ساجاں دے ڈھباں قیس دے سر تے اکیاں نیں
ایہو عشق دی خصلت اے تاج دینا سڑکے عاشقاں ساڑیاں جھگیاں نیں

بڈا پشاوری نال اہناں دی اک سوادی چوٹ بازی دا نمونہ اساں مکھ بندھ وچ چوٹ بازی دے ہیٹھ پیش کردا اے۔ اہو سی ایتھے اوہ مڑ لکھن دی لوڑ نہیں جاپدی۔ سجن اوتھوں پڑھ لین۔

غلام رسول

نام تے تخلص غلام رسول امرتسر دے وسنیک۔

جنم ۱۸۴۲ء وفات امرتسر ۱۹۰۳ء

امرتسر کٹڑہ مہاں سنگھ وچ پٹہ گری دی ہٹی سی۔ سدھ بدھرے تے فقیر طبیعت جد درویشی نے چنگی کاٹھی پالئی تے بنویاں تیجیاں نوں چھڈ کے فقیر ہو گئے۔ پھلاں دے بڑے شوقی تے عاشق سن بھوردے وانگوں باغ وچ جا کے اک اک پھل سنگھدے رہندے۔ تے سارا دن ایسے طرحاں وچ لگی پھردے رہندے۔ جے کسے بھوُدے دا کھ لیا نہیں تے اونج ای کئی تڈ ناں بہا چھڈ تے پھلاں دے ہار وچ جا دکا کے ہین دا بلایا مرت کھے۔ تسکی جاہ پھپک کے اوپرول مصری دی ڈلی کھا کے پانی پی لیندے تے جے کوئی پچھدا اہ کیہ تے کہندے اندر انگیٹھی بھکھ رہی اے آپے پک جائیگی مسی رنی دے بڑے پیا دن سن۔ روز مزدوری لے لیندے تے جو ہل دا آمدی رنی ونجا چھڈ دے اہ فقہ مزدوری جو کیہا کم دے پابند سن۔ پٹہ گری سبھوں شعراں وچ سوز پرہ عشق تے پیار دا رنگ سی۔ روانی تے سادگی سی۔ اِنہاں دا اِک قصہ مالی بلبل کئی وار چھپیا تے ڈاہڈا پسند کیتا گیا۔

اِک واری اپنی موج وچ ٹرے جا رہے سن کہ امرتسر دے اِک مسلمان رئیس شیخ خیرالدین (جیں نے ہال بازار امرتسر وچ اِک بڑی وڈی مسیت بنائی سی) نے روک لیا تے کہیا۔ دیکھو میں اِہ مسیت بنائی اے۔ ۲ منٹ کجھ سوچ کے آکھن لگے۔

الف آکھدے نے مرحبا سارے عالی بخت تیرا خیر دین بندے
توں بنائی مسجد ہویا دین روشن تیرا دین تے خوب یقین بندے
تیرے نام نوں اوہ نہیں پہنچ سکدے سجادہ نشین جو تخت نشین بندے
غلام رسول ہو گیا خدا راضی کہن ملک نوری آفرین بندے

شیخ خیردین نے خوش ہو کے انعام وچ پنج روپے دا اِک نوٹ دتا۔ اِنہاں دناں وچ اِک عجیب رواج سی۔ کہ ہٹی والا نوٹ لے کے وی تے اِہ لکھت لے لیندا سی۔ کہ نوٹ دا نمبر کیہ اے تے دین والا کون اے۔ جد اِہ نوٹ لے کے اِک ہٹی والے کول گئے۔ تاں اس اِنہاں کولوں وی

لکھت صحیح کرا کے (دستخط کرا کے یا انگوٹھا لگوا کے) سونپ دیتا۔

قصہ مالی بلبل دے تِن بند سے

دسوہ آس کر آئی ساں چمن اندر رہی دل دی دل وِچ مراد مالی
اِک جُدائی تے دوسری پئی پھاہی تیجی سُنی نہ تیں فریاد مالی
پاواں رب دا واسطہ چھڈ مینوں تیرا چمن رہے سدا آباد مالی
غلام رسول بلبل کہندی ترس کرتوں اسے بے داد میا نہ جلاد مالی

پوہ پکڑ مالی بلبل باز وآں توں اُلٹ پلٹ کر اوس نوں تنگ کردا
کرنہ کدھ رگڑے اُپر سنگ دے جی ڈاڈا سنگ نالوں دل سنگ کردا
بلبل گئی تڑفن نیم جان ہو کے مالی دیکھ اُسنوں خونی رنگ کردا
غلام رسول یزید بے دید دا گموں سبے عذر عاجز نال جنگ کردا

ماگھ مارنے تھیں اِک دم ٹھہر جا ئیں بُلبُل کہے اِک میرا سوال مالی!
میرا خون سٹیں اپنے چمن اندر میرے گُل نہ ویکھن میرا حال مالی!
دو چار گلاب دے برگ لے کے رکھیں میل میرے پراں نال مالی
غلام رسول بلبل اکھیں میٹ لیاں مونہوں کہے اُسنوں کر حلال مالی

چُٹکل بیت

ع عشق بازار وِچ بن عاشق لُٹا ں تُساں نوں اساں پر کھ سوہنے
ہمیں میل تے ذات نال ذات لگی ہونا اساں نے خیر تے نوکھ سوہنے
اِہ دے دین ایمان تے جان حاضر دِتا سر تیری نظر دکھ سوہنے
غلام رسول خدا دا واسطہ ای قطرہ پریم دا نہ پہلواں چکھ سوہنے

بابا صادق

نام محمد صادق مشہور بابا صادق ۔ قوم دے کشمیری۔ امرتسر دے وسنیک۔

جنم ۱۸۳۲ء   وفات ۱۹۰۹ء۔

پڑھائی دے بعد ددھ پدھرے تے بیٹھے رہے۔ امرتسر وچ بڑا گھوڑ رکھنیاں پہلوان دی صحبت لال حاشیہ دیکھن داکم کردے سن۔ بیت بازی دا چرچا ہون کرکے ایہناں نوں وی شعر آکھن دا شوق ہویا۔ ایہناں دے شعراں وچ سادگی، سچیائی تے جذبات بہت ہندی سی۔ ایہناں دا اک جوان پتر سی جس دا عشق سی جو دوالی دا کم کردا سی۔ اوہدی عمر دا آہن جوانی سمے ٹُٹ گیا تے بڑھیپے وچ تو اک نوجوان دے طعنے جیون تے ایہناں دا لک توڑ دتا۔ اوہدے سوگ وچ بیت ڈھیر کہے۔ تے اوسے دے غم ہوت دا بہانہ بن گیا۔ بابا صادق دی امرتسر دے پنجابی گویاں دے اک اکھاڑے دے موہری سن۔ ایہناں دے اکھاڑے وچ شیفتہ۔ شیدا، مشتاق وغیرہ سن۔

بابا صادق دسدے سن کہ اک واری امرتسر دے انگریز ڈپٹی کمشنر ولایت جاندیاں امرتسر دے وسنیک رئیس خان بہادر محمد شاہ ہوری گئے۔ میں وی نال ساں۔ ایہناں نے صاحب نوں کیہا، جاندے ہوئے کوئی نصیحت دی گل دس جاؤ۔

ڈپٹی کمشنر نے کیہا چار گلاں یاد رکھنا (۱) کدے کسے انگریز ساہمنے دوسرے انگریز دی بدخوئی نہ کرنا۔ کیوں جو اوہ بعد فیصلے وقت اک ہندے ہن۔

(۲) اپنے جھگڑے بھانجیاں نوں گھر دی پنچایت دے راہ نبیڑ لیا کرو۔ نہیں تے مقدمہ بازی وچ اکا اجاڑا اے۔

(۳) جتنی ہو سکے زمین خرید لینا۔ تے جتھاں ہو سکے دودھ توں دودھ ہد پڑھنا۔

(۴) ہندی دا مال نہ خریدنا۔ کیوں جو اک تے بے ضرورت خریدیا جاندا اے تے دُوجا ہوناں وڑتیا بُھنا اے۔

خو جو خان محمد شاہ دے کہن تے ایہناں نصیحتاں شعراں وچ لکھیاں۔ پر ایہہ شعر امرتسر دی ۱۸۳۶ دی وندو دی بھینٹ ہو گئے۔ اپنی بابت لکھدے ہن ؎

ب۔ بندگی عرض سلام خدمت میری عمر پہنچا ہے سال بھائی
امرت سر گنجیاں دے وچ کٹڑے خائی ٹل تے لال گلال بھائی
دد کھوہ نسیت پہلوان والی وسّاں پاس اُسدے بے زوال بھائی
صادق حاشیہ ویچنا کار ساڈی میراں بخش فرزند دلّال بھائی

کلام دا نمونہ:

ت۔ تاپ ہے غم فراق والا پونجی عمر دی مفت برباد کیتی:
خوشی نال نہ بندگی ہوئی تیتھوں اک گھڑی نہ رب دی یاد کیتی
غافل اوسے دا رہویں پابند ہو کے جیہڑی نفس نے بات ارشاد کیتی؟
آئی ہوش جدن صادقا ضعیف تینوں جدوں کوچ دی جرس فریاد کیتی

ک۔ کون کوئی کو ہجری وانگ میرے میں بھی اک بدکار جیہی بندڑی ہاں
کیہہ گلّ تیری [illegible] گھٹے شان [illegible] تیرے باغ گلزار دی گندڑی ہاں
[illegible] میری [illegible] میری پاپن مندڑی ہاں
رحمت بحر جوری صادق موج ماری ایسے پیّوں بوند میں گندڑی ہاں

س۔ سیج ہے واقعہ سمجھیا میں سعدی آکھ گیا گلستان والا
اک جھہ ہریانے [illegible] دل والی سنے کھادا جیہو وچ خوف زمان والا
ستی وشت کے کھوہ پیوں گندھ پانی [illegible] سی جو مشک دا ان والا
صادق پانی بنیا [illegible] پایا مرتبہ وس اپنی شان والا

مولوی محمد حُسین

نام مولوی محمد حسین تخلص حسین پیو دا نام حکیم قادر بخش قوم بھٹہ بھیرہ (شاہ پور) دے وسنیک
جنم احمد آباد ۱۲۶۹ھ مطابق ۱۸۵۲ء وفات ۱۳۳۴ھ مطابق ۱۹۱۶ء
اِہناں دے وڈیرے مولوی اللہ بندہ بھٹہ بھیرہ وچ آ گئے تے ایرا خاندان ایتھای
رہیا اِہناں اِک محلہ مارٹی بھٹیاں ایتھے آباد کیتا۔ اِہناں دے دادا انھوں احمد آباد (بھیرہ) دے
پارکارے جا وسے۔ جو کھوکھر راجپوتاں دا اِک مشہور پنڈ اے۔ پر جد دریا جہلم دے ہڑ نے ایس نوں
ویران کر دتا تے اوہ مُڑ بھیرہ آ گئے۔ تے ایتھے ہی فوت ہوئے۔
مولوی محمد حسین دے پیو چنگے متے پڑھے ہوئے حکیم سن تے اوہ وی حکیمی کردے رہے (خاص
کر بے اولاد عورتاں دا علاج کر دے) رب نے اِہناں دے ہتھ شفا دے چھڈی۔ اِہناں شاعری
تے دین دی خدمت دا ڈھیر کم لیا اے کئی عربی فارسی کتاباں دے اُلتھے (ترجمے) کیتے تے
کئی آپ لکھیاں۔ اِہناں دیاں لکھتی کتاباں دی فہرست (سُوچی) اِہ اے
گلزار حسین۔ احوال الآخرت۔ سیف السفینہ۔ مذاق العاشقین۔ ترجمہ دیوان حافظ۔ گلزار آدم
معجزات محمدی۔ تفسیر سورہ یٰسین۔ مجموعہ قصائد۔ نماز کامل۔ تفسیر سورہ فاتحہ۔ شرح قصیدہ
غوثیہ۔ خواب نامہ۔ قصہ نونہال۔ زاد دین پنجابی۔ تاریخ جہاں نما تے ہور۔ کُل چھپے ہوئے ۲۲
قلمی کتاباں چھپ چُکیاں ہن۔
پنجابی توں سوا عربی فارسی تے اُردو دے چنگے عالم فاضل سن۔ تاریخ گوئی وچ بڑے ماہر
سن۔ اِہناں دے شاگرد ڈھیر سن جیہڑے اِہناں توں باقاعدہ اپنے شعراں دی سُدھائی کراندے
تے صلاح لیندے رہے۔
اِہناں دے شعراں وچ پکیائی۔ روانی۔ خیال اُڈاری تے سوز بڑا سی۔ اِک واری اوہ
اپنے شاگرد مولوی دلپذیر نوں ملن آئے۔ اوہ چپ چپاتے کدھرے سفر نوں چلے گئے۔ گھر دے
بُوہے نوں جندرا لگا ویکھ کے اِہناں اِک شعر لکھیا تے بیٹھک دے بُوہے تے لگا کے چلے
آئے۔ شعر اِہ سی:-

ج۔ جگ جہان ویران دِسّے جد دل یار دلدار سدھار گئے
جنہاں نال اساڈیاں رونقاں سن اچن چیت اُہ جندلے مار گئے
بیقرار ہو کے زار زار روواں ساڈا پیار اُہ یار وسار گئے
دِل کھُسدا پیا حسین میرا سجن مِل کے نہ جاندی وار گئے

جد مولوی دلپذیر سفر توں گھر مڑے اُنہاں اِہ بیت دیکھیا تے جواب وِچ اِہ لکھیا۔

ج۔ جدھر اساڈڑے یار گئے اودھر اساں دے صبر و قرار گئے
نالے درد فراق تے سوز دا نے لگا یہ عرش عظیم تھیں پار گئے
مرے کے بھار ہزار مصیبتاں نے سوہنے توں قرار تھیں ہار گئے
دلپذیر افسوس کرندا لا کے دوستی اگ وسار گئے

مولوی محمد حسین دا بیت اُنہاں دے دل نوں اس طرح منہ نوں بن گیا۔ تے قریباً سبھو نے اپنی طبع دے جوہر دکھلائے۔ آپ دے کلام دا نمونہ۔

خون ہویا دل جد تھیں سجناں نہ دیدار دکھلائے
پھٹے تھیوں کدیں نہ آون روز جدائیاں والے
دل کے بھیجے ملیں اُہ جس دم سجن بیٹھے دلدے
جان غنیمت وقت اجیہے کدیں کدائیں ملدے
لد گئے اُہ سوہنے جانی ڈھونڈھاں کھوج تہاڈے
ہکواری تاں پھر بھی اپنیاں جھوکاں آن وساندے
مزے عمر دے آہے اندر صحبت یار سوہانے
میل ملاپاں والیاں رتیں پھر بھی موڑ لیا آہنے
گذرے وقت کلاماں والے سانوں سمجھ نہ آئی
ہُن افسوس حسین کراں پر سود نہ ہرگز کائی

آدم چوں کجھ شعر۔

ت سکے کاہ دی کانی اوبول سیس نوا کے
کہہ اللہ دیاں حمد ثنائیں سجدے اندر جا کے

دردمنداں راز سُناویں گانویں راز صریر الا کے
عجز نیازمنداں منوں متھے داغ سیاہی لا کے
ہووے قبول سچی دربار ہوں تیری کوک نمانی
سوہنے باغ کھڑاوے تیرا اِہ اکھیاں دا پانی
پنجواں باب شروع ہُن ایتھوں حالت ہوئی نبی دی
حلیہ اِہ کرمانی لکھیا صورت شکل صفی دی
حضرت آدم نال مشابہ صورت اُسدی آہی
گندم رنگ تے ڈال بدن تے زلفاں ڈال سیاہی

اِنہاں طب دیاں چار کتاباں لکھیاں ہن جو چھپ چکیاں ہن۔ فارسی تے اُردو وچ وی شعر لکھدے سن۔ اِک واری اِنہاں کول کسے آدمی نے انگریزاں دی ہجو کردیاں کیہا ــ ہے کی داہ! ہیں صاحبانِ فرنگ ۔ اہ سیبیں کا نام رکھا مس (تانبہ)

اِنہاں جھٹ اُتر دیندیاں اُردو وچ اِی اِہ شعر کیہا ــ
"خاکساری پیشہ دانا ہے انگریزوں کو دیکھ ۔ اپنی لڑکی سیم تن کا نام رکھتے ہیں یہ مس"

اِنہاں دے پیو مولوی نادر بخش وی چنگے شاعر سن۔ اِنہاں دی لکھت "نقطہ لڑی" (فقہ دے مسئلیاں دی کتاب) چھپی ہوئی اے۔

مولوی محمد حسین دے شاگرداں وچوں مولوی دلپذیر بی بی مخفی۔ مولوی عبدالمجید۔ منشی خادم حسین خادم۔ رتبہ پیر شاہ ناظم تے فضل الٰہی فضل بھیروی مشہور سن۔

فقیر علی فقیر

نام فقیر علی تخلص فقیر قوم ککے زئی ٹبالہ ضلع گورداسپور دے جم پل
جنم ٹبالہ ۱۸۴۶ء وفات راولپنڈی ۱۹۰۳ء

اصلوں اَن پڑھ - پر چنگا سیانا - لاہور وچ پیچے بندی دا کم کردا سی - شاعری دا شوق ہویا تے حکیم آغا علی خاں دا شاگرد ہو کے بینت بازی شروع کیتی - ۱۸۹۰ء وچ لاہوروں امرتسر چلا گیا تے اوتھے بینت بازی دے اکھاڑے نوں رونق جا دتی - اِنہاں دناں وچ امرتسر وچ الیشاوری تے نفر دا اکھاڑہ - برق دا اکھاڑہ جس وچ دا ستمند تے کمتر سن تے بابا صادق دا اکھاڑہ سی جس وچ شیدا - شیفتہ - نے ہور کوی سن فقیر دے امرتسر آون نال لاہوریاں دا دی پیر کھل گیا - تے اِنہاں دا توطی بولن لگ پیا - کجھ چر بعد فقیر امرتسر نوں چھڈ کے راولپنڈی چلا گیا - تے اوتھے سائیاں پشاوری تے اُہدے شاگرداں نال بینت بازی کردا رہیا -

فقیر دے کلام وچ روانی تے زور بڑا اسی - اِہدی اِک سحرفی شہادت ہفت پیکر وچ چھپی ہوئی اے - جس دے دو بینت اِہ ہن -

الف : اول حمد آکھاں بے پرواہ تائیں جسدی نظر وچ شاہ و گدا اکو
چوداں طبق پیدا کیتے خوشی سیتی موہتوں کن دی ندے کے ندا اکو
جدوں عرش تے فرش ملکوت ہیسن ہیسی احمد دا نور بقا اکو
جا کے شب معراج فقیر حضرت بخشش اُمت دی منگی دعا اکو

ظ - ظالم نے فوج فول حکم دتا قطرہ آب نہ نبی دی آل پیوے
گھوڑے اُونٹھ چرند پرند پیون ایہو اِنہاں دا کوئی نہ بال پیوے
اصغر اکبر نہ پیوے عباس غازی خبردار نہ حسن دا لال پیوے
اسے فقیر یزید دی بیعت کر کے بھر کے جام امام خوشحال پیوے

نام شیخ الٰہی بخش تخلص رفیق۔ پیو دا نام سالار بخش۔ میرٹھ یوپی دے وسنیک۔ جنم میرٹھ ۱۸۳۱ء وفات لاہور ۱۸۹۹ء۔
۱۸۵۷ء دی جنگِ آزادی (غدر) وچ میرٹھ چھڈ کے لاہور آ گئے تے ایتھے تماکو دی ہٹی کردے رہے۔
پہلے اُردو دے شعر آکھدے رہے تے اُردو شعراں دی سدھائی پہلاں میر مہدی حسن مجروح کولوں فیر مولانا محمد حسین
آزاد کولوں کراندے رہے۔

۱۸۷۴ء وچ جد اُردو مشاعریاں دے نال پنجابی بیت بازی شروع ہوئی تے ایہناں نوں پنجابی شعر
لکھن دی چیٹک لگی۔ اوہ میاں کریم بخش ٹھیکیدار (نواں کوٹ لاہور) دے شاگرد ہو کے پنجابی وچ شعر دوہڑے، بیت لکھدے
رہے۔ تے حتی گل ایہہ اے کہ ایہناں چھیتی ای پنجابی لکھن وچ ایس پنجابیاں نوں مات کر دتا۔ ایہناں دے شعراں
وچ بڑا لوچ، رس تے روانی ہوندی سی۔ بولی ٹھیٹھ تے کیندری۔ ایہہ جاپدا ای نہیں جو ایہہ کوئی جماندرو پنجابی
نہیں۔ یوپی دا وسنیک ہوندیاں ہویاں صاف تے ٹھیٹھ پنجابی لکھنا ایہناں دا کمال سی۔ نمونہ کلام:

الف۔ اکھیاں لا کے رجدا کے وچ غماں دے آپ نوں پایا میں
مینوں نہیں صد حیف نہ موت آئی جیہی یار نوں ٹور گوایا میں
نہیں وہل دیوے تاں میں غرق ہوواں ایس زندگی تھیں شرمایا میں
مڑ دی ویر نہ یار نہ آئی دل تے داغ جدائی دا لایا میں

ب۔ بولیاں لا لا مار تا ہیں۔ بھتاں عاشقاں دا مرنا جیونا کیہہ
جدوں اپنے آپ نوں مار دتا فیر آبِ حیات دا پیونا کیہہ
ٹٹی تار نہ جڑدے پیار والی پاٹے کپڑے دا فیر سیونا کیہہ
مرد عشق تے جہنں رفیق عاشق ہوئے مرد نامرد فیر جیونا کیہہ

ایہہ اک پنجابی اکھاڑے دے استاد منے گئے۔ لالہ تارا چند چھیپے والے دہلی دروازے دے اندر
نے جو ایہناں دا شاگرد سی ایہناں دا اُردو دیوان وی چھپوایا سی۔

پیر بخش عاصی

نام میاں پیر بخش۔ تخلص عاصی۔ شیخ الٰہی بخش رفیق دے شاگرد۔ جنم ۱۸۳۷ء وفات یکم اگست ۱۸۹۲ء۔ دربائی باغاں دا کم کردے سن۔ بڑے مجلسی تے ملنسار سن۔ بیت ای عام طور تے لکھدے سن۔ مشاعریاں وچ جد شعر پڑھدے لوک بڑی داد دیندے۔ اُستاد دے مرن بعد اُنہاں دی گدی تے بیٹھے۔ آپ دے بعد میاں صادق لاہوری سید مٹھا بازار والے آپ دے جانشین ہوئے۔

نمونہ :-

ت۔ تدھ دی راہ وچ پایا وے کئی بیٹھیاں پا کے جھگیاں نیں
وتے کئی سنہوڑے پاہندیاں نوں غماں کیتیاں ہڈیاں جھگیاں نیں
میرے آس اُمید دے رُکھ وچوں شاخاں لکھ دُکھاں دیاں اُگیاں نیں
ایویں عاصی دے دل نوں کھچ تیری جیویں دم اُٹھ وندیاں گھگیاں نیں

ل۔ لباں اُتے آ کے جان میری تیرے راہ نوں پایا تک رہی اے
نگہ وانگ پرکار دے کرے گردش تیری جستجو دے وچ تھک رہی اے
تن واسطہ دید دیدار تینوں اکھ تک دی تک دی اک رہی اے
عاصی وانگ فراق دے درد کُٹھی چھاتی داغ جیہے پھوڑے پک رہی اے

ش۔ شابی عشق وچ رہی میرے لکھ تہمتاں لائیاں دوتیاں نیں
جنھاں ریت وساریا پیت لا کے سوئیو بھیڑیاں سب کرتوتیاں نیں
چھڈ کے رت نہ وچ سر میرے میرے کیاں عشق ظالم دکاں توتیاں نیں
عاصی دُکھ فراق دُکھ دے والے دیندے لکھ طبیب یاقوتیاں نیں

گوپال سنگھ گوپال

نام گوپال سنگھ تخلص گوپال۔ پیو دا نام مہر دا جواہر سنگھ قوم رانگڑ ڈھیا۔ جمل پنڈ (کلانور دے نیڑے) ضلع گورداسپور دے وسنیک۔

جنم ۱۸۳۶ء مطابق ۱۹۰۲ بکرم   وفات ۱۹۱۴ء

صوفی طبیعت تے درویش منش۔ تعلیم دا بھی پر باطنی بحر کھُلا ہویا۔ معرفت دا علم پڑھن لئی اک پیر دے مرید ہو کے "بسم اللہ" دا عمل سکھیا تے لوڑونداں دا روحانی علاج کردے رہے۔

اہناں قصہ شاہ بہرام لکھت ۱۸۷۶ء، قصہ لشفو بکاول ۱۸۷۸ء، سستی پنوں ۱۸۹۳ء، یوسف زلیخا ۱۸۹۶ء تے راماین ۱۸۹۵ء۔ پنجابی شعراں وچ لکھ کے پنجابی بولی دی سیوا کیتی۔ اوہ سبھ پستکاں چھپ چکیاں ہن۔

قصہ شاہ بہرام وچوں کجھ

آئی جاگ جاں شاہ بہرام تائیں نوں جد ن ہویا اکھیں نیر آیا
سُفنے وچ جو شاہ بہرام نے سی گھر سپنے دا سارا حال پایا
رنگ زرد ہویا گئے ہوش سارے سُنے شاہ نے درد دا تیر لایا
کہندا رو کے شاہ گوپال سنگھا آپ وانگ ساڈا اُمن رب جایا

پری دیکھیا شاہ غمناک بیٹھی پُچھی اوس حقیقت حال بیلی
کیہڑے غم دے وچ حیران ہویوں کون پیا اے تیرے نال بیلی
ہیں تاں نال دا گھنی تیرے سر اُتوں ہووے نہ تیرا ونگا وال بیلی
مینوں دس توں حال گوپال سنگھا تینوں ہے ایہ دکھ کمال بیلی

مولوی غلام رسول

نام مولوی غلام رسول پیو دا نام میاں مراد بخش قوم دے گوجر پنڈ عالم پور کوٹلہ تحصیل دوسوہہ ضلع ہوشیار پور دے وسنیک۔

ڈھائی تن سال دے سن کہ ماں جھٹ ہو گئے۔ پیو نے اہناں نوں دُدھ پلان لئی اِک بکری لے لئی۔ چھ ست ورھے دے سن اِک دن پیو بیری دا اِک ٹہن (لانگی) بکری دے کھان واسطے لیایا۔ اِہناں نے پیو نوں پُچھیا۔ اِہ لانگی کتھوں آندی جے۔ اوس کہیا اِک جٹ نے کجھ بیریاں لایاں ہوئیاں ہن۔ اوتھوں آندی اے۔ اِہ سُن کے آپ نے کہیا۔ ہُن تک تُسیں مُل دِتے بِنا اِہ لانگی لیاندے او۔ پر ہُن جد تک تُسیں اِہ مُل نہ لیا دیسو میں دُدھ نہیں پیناں۔ ایس توں جاپدا اے کہ اِہ جماندرو نیک تے اللہ والے سن۔ بال پنے وچ اِہناں دا نام "نکودا" مشہور سی۔

اِہناں نیڑے پنڈ غازیاں دے مولوی محمد عثمان کولوں اُردو۔ فارسی۔ عربی پڑھی فیر جالندھر جا کے پڑھدے رہے۔ تے جد ذرا سیانے ہوئے دِلّی جا کے درگاہ حضرت خواجہ نظام الدین اولیاءؒ دے گدی نشین دے شاگرد ہوئے۔ تے اُچی تعلیم حاصل کیتی۔ چھوٹی عمرے پیو نال گائیاں مہیاں چراندے تے گوجراں دا کم کردے رہے۔ جد تعلیم توں وہلے ہوئے تے عالم پور دے نیڑے پنڈ میر پور وچ پرائمری سکول دے مدرس ہو گئے۔ فیر شعر تے تصوّف دے استغراق سببوں اِہ چھڈ کے مُڑ پنڈ آ گئے تے مسجد دی امامت، وعظ نصیحت تے درس تدریس دا کم کردے رہے۔

سولہ ستاراں ورھے دی عمر وچ اِہناں نوں شاعری دا شوق ہویا۔ پہلے پہل اِہناں کجھ چھوٹے قصے چوپٹ نامہ، مسئلہ توحید، سی حرفی سستی پنول وغیرہ لکھے۔ تے فیر ۲۲ ورھے دی عمر وچ ۸۲۰ صفحے دی چوکھی موٹی کتاب داستان صاحبقران امیر حمزہ لکھی۔ جو تن جلداں وچ چھپ کے ڈھیر مقبول ہوئی۔ تے ایہدے چار سال بعد یوسف زلیخا دا قصہ لکھیا۔ تے اوس دا قرآنی نام "احسن القصص" رکھیا۔ ایس وچ اِہ فرماندے ہن

احسن القصص جو نام قصے دا میں لکھیا توڑ ہی   پورا سال ہویا تصنیفے نالی ربّے دی یاری!

لفظ "احسن القصص" دے عدد تِن واری لکھ کے جمع کریئے تے مجموعی عدد ۱۲۹۰ بن دا اے۔
تے سنہ ۱۲۹۰ھ اِہناں دا لکھت سال اے۔ ایس توں جاپ دا اے کہ اِہ فنِ تاریخ دے
چنگے جانوں تے عالم سن۔

اِہناں اپنا نیم اصول اِہ بنایا ہویا سی کہ نماز۔ ربّی یاد۔ ورد وظیفے تے وعظ نصیحت
توں جو ویلا وہل دا مِلدا۔ اِہ حجرے دا بُوہا بند کرکے ایکانت وچ بیٹھ کے شعر لکھدے رہندے۔
کہندے ہن اِہ اِک واری ایسے طرح حجرے دا بُوہا بند کر کے اندر بیٹھے سن کہ پنڈ دا کوئی
بندہ اودھروں لنگھیا۔ اوس نے سبھاویں ای بُوہے دی درز چوں اندر ول جھات ماری تے اوس
نوں اِنج جاپیا جویں مولوی صاحب دے کول کوئی اَلھڑ مٹیار بیٹھی اے۔ اوس پنڈ دے
کجھ ہور لوکاں نوں کن وچ دسیا۔ اُہ وی جیلے دی ٹوہ وچ رہے۔ اُہناں اِک دن حجرے
دا بُوہا بند دیکھ کے اندر دھیان ماریا تے اُہناں نوں اِنج لشکارا پیا۔ جویں اندر کوئی حور
پری بیٹھی ہووے۔ اُہناں بُوہا کھڑکایا۔ مولوی صاحب نے بُوہا کھولیا تے پچھیا۔ کیہ گل اے
لوکاں آکھیا اندر تہاڈے کول کوئی نامحرم تیویں بیٹھی اے۔ اُہ کون اے۔ مولوی صاحب نے
فرمایا اندر کوئی نہیں تہاڈا وہم اے۔ اُہ نہ منّے۔ اندر جا کے چنگی طرح دیکھیا بھالیا۔ تے معلوم ہویا
کہ ایہہ نظر دا دھوکھا ای سی۔ ڈاہڈے بھکے پئے تے ہوئے ہو کے مُڑ گئے۔ پر ایس گل دی چوبھ
رہی۔ کہ اِہ قصہ کیہ اے۔ اخیر مولوی صاحب نے اُہناں دا وہم دور کرن لئی دسیا۔ کہ میں اج کل
یوسف زلیخا دا قصہ لکھ رہیا ہاں تے بی بی زلیخا آپ آ کے اصل حال لکھوا جاندی اے۔ ایس
تے لوکاں دے دِلاں وچ اِہناں دی عزت آدر ہور ودھ گئی۔ تے اِہناں نوں ولی اللہ تے درویش
منن لگ پئے۔

جویں مولانا روم نوں شمس تبریز نال پیار سی یا جویں لاہور دے مشہور درویش شاہ حسینؒ
نوں مادھو نال پیار نہیں سگوں عشق سی۔ اوسے طرح اِہناں نوں اپنے اِک شاگرد روشن علی
نال گوہڑا پیار سی۔

روشن علی قوم دا سیّد سی۔ چنگے حسب نسب تے خوش خصلت والا گبھرو۔ اِہناں کولوں ڈھیر
چر پڑھدا رہیا۔ جد پیٹ دے دھندے مجبور کیتا۔ اوس نابھے جا کے نوکری کر لئی۔ پر لگی پریت ٹُٹ
نہ سکی۔ جد وہل یا چھٹی مِلدی۔ اُہ آ کے مِل جاندا تے محبت دے اَنھے زخماں نوں ہرا کر جاندا۔

اِنہاں اوس دی عالم پور آؤند نوں بکا کر دِتی اوہ سدا ویاہ عالم پور دے اِک سید گھرانے وِچ کرا دتا
پر اِہ تدبیر اُلٹی پئی۔ اُہ وہ مٹی نوں لیکے مالوہ (نابھہ) چلا گیا۔ تے ڈھیر چر شکل نہ دکھائی۔ پر خط
پتر لکھدا رہیا۔ اِک واری اُہدا خط آیا کہ میری تسّ دی مٹی دی اجوڑ ہر گئی ۔ اے۔ آپ اوس
ویلے اکھاں وی پیڑ نال بے حال سن۔ خط سُن کے اکھاں دی پیڑ دیاں تراٹاں بھُل گیاں۔
اوسے ویلے اُٹھ کے پنڈ دے جانی موچی دی ہٹی تے آ گئے۔ تے شعراں وِچ جھٹ اِک درد
سوز بھریا خط لکھ ایا۔ جس دا اِک اِک لفظ کاٹی تے کاٹی دا اثر رکھدا سی۔
مولوی صاحب نے اُہدا تھلی دو ویاہ کیتے جنہاں چوں دو لڑکیاں ہویاں۔ اِک راوی مولوی
عمر دین جو اِنہاں دے پیر بھائی سن دسدے سن کہ پہلی وہ ہٹی دے مرن دے بعد پرانی دی ہی اک ہوشیار "طالعاں" نال آپ نوں پیار ہو گیا۔ محبت عشق دا درجہ اختیار کر گئی۔ طالعاں نچ کے سوہنی
سی۔ اِہ شعراں وِچ اُہدا ذکر کردے رہے۔ اخیر اوس نال ویاہ ہو گیا۔
ایہے زندگی دیاں پیتالی بہاراں ویکھیاں سن کہ روح دا پنچھی جسم دے پنجرے نوں توڑ کے
اعلیٰ علیین نوں اُڈاری کر گیا۔ انا للہ و انا الیہ راجعون۔ اِنہاں دا مزار عالم پور کوٹلہ وِچ پکا
بنایا گیا۔ جتھے پنجاب دی ونڈ توں پہلاں ہر سال ۱۵-۱۶-۱۷ ہاڑ نوں عرس مُنیدا رہیا۔
اِنہاں دے کلام وِچ سادگی۔ رس۔ لوچ۔ روانی۔ سوز تے اثر ڈھیر لے۔ اِنہاں دی
چھپی لکھتاں چوں چوپٹ نامہ۔ مسئلہ توحید۔ جیہنی ہیرے شاہ۔ چٹھیاں سید روشن علی۔ سی حرفی ستی
پنوں۔ داستان امیر حمزہ تے احسن القصص ہن۔ جنہاں چوں احسن القصص (یوسف زلیخا) تے
چٹھیاں خاص کر کے ڈھیرے مشہور ہن۔
سید وارث شاہ دی ہیر وِچ جویں بھاگ بھری دا ذکر اجیہے سوہنے روپ وِچ اے کہ
کدے اِنج جاپدا اے کہ بھاگ بھری سچ مچ کوئی عورت سی۔ تے اِنہاں نوں اوس نال پیار
سی تے کدے اِنج معلوم ہُندا اے کہ اِنہاں سچائی کی اِہ نام دِتیا اے۔ جویں سے
وارث شاہ نوں مار نہ بھاگ بھریئے انی منس دی پیار ئیے دا سطہ ای!
اوسے طرح اِنہاں اپنے قصہ یوسف زلیخا وِچ طالع دا ذکر اجیہے سوہنے روپ وِچ
کیتا اے کہ اوس تے دوہاں طرح دا گمان یا بھُلا پے سکدا اے۔ جویں سے
تیر تفنگاں تِنغاں دالی مُن پے گئی لڑائی　　　طالع نال دیلے دے دردوں صلح کرائوں آئی

طالع دے ہتھ تیر پھڑایا دھری امید شکاری ل — تس میری وچ چھاتی لایا مار گنوایا یار ندل

اے طالع توں نال اساڈے کیا لڑائی لائی

کھوٹا طالع دا اشکارا واہ واہ واہ وا واہ وا

اُسدے جیڈ نہ طالع والا اسدے کرم سوتے — جس نوں یار وکیندا اسبھے قیمت ہو وس پیئے

یوسف زلیخا دا قصہ مولوی صاحب دا انشا ہکا راسے۔ عربی فارسی دے لفظ جتنی روانی تے آزادی نال ورتدے ہن قلم وچ بڑا زور تے روانی اے۔ زلیخا دی دائی دا حلیہ دسدے ہوئے لکھدے ہن ؎

نویں چڑیل پرانی آفت نن بلا رگ بھاری — دو ہرا قد اکبرا جمرا مونہ ٹھک دی سماری

نن پیلا تے نیلیاں ناڑیں جھاتے تے جیٹیائی — بھری فریبوں نالی زور وں فتنہ بھن نانی

عمر وہی تے آس جیوڑی نیم نکلے دم تے — وال سدھے تے ٹنگیاں ہڈیں لیے دس جوہنے

اُچے بڑے نیویاں گلھاں نن منقوش جریدہ — ہر دل دا انگ نہ کتنا سخت بندی جگن منیدہ

چھمیاں دا دال نہ کوئی بھواں بھوایاں ہویاں — داغ سیاہیوں ندلیوں اکھ ں کھنب خرچیاں جو بال

اس پہلے کاغذ وانگوں صورت پانی ہوئی — پسمیاں دی نہریں طرحیں مسطر لانی ہوئی

وانٹراں دا جھ بیتہ نشان لبھدیاں ہتھ نہ آنے — جلیبو تے جیوں نیچ سوراخے بدہا دم لانے

دائی زلیخا نوں اپنے دل دا رنگ عشق دی گھی گل دسن لئی آکھدی اے

کوان بندہ کس کیتوں بندی اے فرزند پیاری — تے آہ رنگت رُخ تیرے دی کتنے نی ادھاری

رکھدیاں زلفاں لٹڑیاں موہوندل تیرے وچ پھیاں — کس دے غزوں وو چشماں نازک بن مدہوشکوں رسیاں

صاحق برزندداں تھیں کتے تیں پہ شعلے جملڑے — اہ سینے وچ دس زلیخا کس نے زخم آکھانے

دس زلیخا کہ نہ پنہ کرال تیری غم خواری — تے جے حال نہ کہیں زبانوں کوان لیگا کاری

میرے نالوں ودھ پیاری کوان کوئی اے تیری! — تجا ہو بہنیں وچ کوئی میں تیری توں میری

بھید دے دا کھول بیاری کرکاری دکھلاواں — جے اوہ پنچھی چوگا پا کے تیرے دام پھساواں

زلیخا اپنی قسمت نوں

طالع ظالم نال فریباں مینوں پٹ گوایا — ناہیں اگے تے پچھے جوگی دکھیں درد سمایا
مچھی نوں ہتھ پاون لگی ناگ میرے ہتھ آیا — لوڑن لگی پھل گلابوں کنڈے زخم لگایا
مرہم دھری دلے دے زخمے ساڑ دتو سو سارا — کراں علاج تلاش تھاواں درد لگا سر بھارا

زلیخا یوسف نوں مخاطب کر کے کہندی اے

اے دلدار گمنداں والیا محبوبا میں تیڈی! — تیرے ناز کرشمیاں اُتے میں قربان وچاری
جیون جوگیا جو کجھ ہوگیا سن لے درد کہانی! — جے نہ میں مری مرجانی تیڈی مت خام پچھانی!
میں پر تیریاں درداں باجھوں جے اک گھڑی ہانی — منصب عشق حرام میرے پرتے میں جھی دیاں کھانی
جس دن دا وچ سینے میرے گھت گیوں چمکارا — تس دن دا طوفان اکھیں تھیں کھل پیا سو سارا

درد میرے دیاں دا ہراں پیاں دسیں خبراں گیاں — شوخیاں میریاں توں لٹ لیاں ڈھنڈیاں میریاں سیاں
تینوں سوہنا اس سرجن ہارے لے عیباں سلطاناں — جس لقایاں دو عین تے دے تیریاں بھواں کماناں
دس جوانا ناز بھریا رمزاں دیا استادا — سوہنی صورت سیرت والیا رعنا سرد آزادا
تیرانداز نیزہ باز اشوخا تند مزاجا — شاہنشاہ بے پرواہا خوش قامت شمشادا

عشق بارے لکھدے ہن

عشق بتاں تن دشمن دل دا تے دل دشمن تن دا — تیری نال پیار دی تیری دا سا خار چمن دا
عشق بتاں دل مردہ غافل کس گنتی وچ آوے — عشق دلاں نوں مشتعل خاں تھیں کرشمشیر وکھاوے
عشق اندھیری جاں سر جھلے کھادن جگر جلاوے — خونی تکبر ماں غرورت جان پلک وچ مارے
عشق کرم دا قطرہ ازلی میں تیں تے وس ناہیں — اکناں لبھدیاں ہتھ نہ آوے اکناں دے ہتھ آیا
آتش عشق دکھاں دا بالن جل بل ہو انگیارا — ہو کے اگ سما وچ آتش تاں پاویں چھٹکارا

قصہ یوسف زلیخا تے لکھن بارے لکھدے ہن

میں پرورده عشق سجن دا جاں غفلت وچ آیا — مدت وچ حجاب غماں دے میڈا وقت وہایا

ٹُنب مگے زخم جگر وِچ دڑکے ہو ہوانت پُرانے — چا ہتھ تیغ جفا کش بہ ہوں ڈِٹھا کھڑا مہرانے
دیاواں دیاں لہراں وانگوں نین کھلے پرنالے — ڈُب ڈُب گئے غماں دے بیڑے بھرے مصیبت والے
غرق گئے وِدی غفلت خوابے آپ سروں وَیہ چلیا — جاگ پیارے کیڈک سُتوں عشق سینہاں گھلیا!
تپدیاں اکھیں جگر تڑفت دا اُٹھیا اکھڑا ایہا — دل تھیں نُور چمکدا پایا یوسف نظری آیا

چٹھیاں ہیر وارث دے بحر وچ ہن۔ نمونے دے کجھ شعر ے
رو رو لکھیئے چٹھیئے درد بھریئے پتہ لیئیں پردیس دے واسیاں دا
پھیرا گھت پرانیاں سجناں تے چل پچھ لے حال اُداسیاں دا
اکو حال سپیئے سٹر دے کمل لجے نے سڑناں روٹیاں جریں اکواسیاں دا
پینٹے ٹمک تے نہیں اُداسیاں دے دل ہو گیا بیل خُراسیاں دا

سانوں رہی اُڈیک تُوں نہ آیا اساں بہت مصیبتاں جھلیاں او
آہیں نند بھریاں سادے ہانجے تھیں تیرے ماہیے تے چڑھ چلیاں او
اسیں وانگ پردیسیاں دیس اندر کیہڑے دیس تُساں کو نال ملیاں او
مڑ بوہڑ پردیسا میریا او تیرے باجھ نہ اساں تسلیاں او
ایس چٹھی دے ایسے طرح ۱۵۹ مصرعے ہن۔ تے اُہ آپ لکھدے ہن۔
سمجھنا چاہیئے۔ کہ یہ نامہ تاریخ ۸ محرم سنہ ۱۳[illegible]ھ مطابق کاتک سمت ۱۹۲۹ بکرم بروز پنجشنبہ
بوقت نیم روز جانی موچی کی دکان پر بیٹھ کر بحالت درد چشم لکھا گیا۔
سی حرفی ہستی پنوں دا اِک بند
ت۔ تپ دے دوو نین تتی دے رت دے وہندی پرنالے
کھڑی پکاراں کر کر نعرے دکھ پا گئے موت دوالے
نہ چھڈ جائیں پنوں یارا مینوں آ مڑ لے چل نالے
لے پیغام غلام رسولا میرے یار دے کریں حوالے

شاہ شرف

شاہ شرف بٹالہ ضلع گورداسپور دے جم پل تے قوم دے کھتری سن۔ جنم ۱۰۵۰ھ دے نیڑے تیڑے ہویا۔
جوانی وچ ای فقیری دی لگ لگی تے لاہور چلے گئے۔ شیخ محمد فاضل قادری نوں بیعت کیتی۔ اوہناں آپ نوں
"شاہ شرف" دا خطاب دتا۔ باقی عمر لاہور ای بسر کیتی۔ تے ایتھے ای پران تیاگے۔ آپ دا مزار جیل روڈ
تے جیل دے پچھے پاسے نہر باری دوآب دے کنڈھے کول بنیا۔ ایتھے دو مزار ہن۔ اک آپ دا اک آپ دے مرشد
محمد فاضل شاہ قادری دا۔ اک اوہناں دے مرید عزیز اللہ دا۔

سوہن لال سوری مؤلف عمدۃ التواریخ نے آپ دا ناں شیخ اشرف لکھیا اے مفتی غلام سرور نے اپنی لکھت
خزینۃ الاصفیا وچ صفحہ ۱۹۶ تے شاہ شرف لاہوری لکھیا اے۔ تے نور احمد چشتی نے اپنی کتاب تحقیقات چشتی
وچ خزینۃ الاصفیا دی تائید کیتی اے تے اوہدے لکھے حالات نوں صحیح سمجھیا اے۔ سید محمد لطیف نے
اپنی کتاب تاریخ لاہور وچ لکھیا اے۔ اوہ بہت وڈے فاضل سن۔ تے اوہناں دا زہد تے تقویٰ دور دور
مشہور سی۔ اوہ ۱۱۳۶ھ وچ فوت ہوئے۔

سید محمد لطیف نے لکھیا اے۔ سید شاہ شرف دا مزار ٹکسالی دروازے سامنے گوریاں دے قبرستان
دے اتر (شمال) ول بڑا سوہنا بنایا گیا۔ اندر سنگ مرمر دیاں سلاں سن۔ تے باہر ول پتھر لگایا ہوئی تے کاشی
کاری کیتی ہوئی سی۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ دے عہد وچ جد دربار صاحب امرتسر دی ہور کئی عمارتاں دے
قیمتی پتھر لاہے گئے سن ایہدے پتھر وی لاہ لئے گئے۔ نالے لاہور شہر دے گرد اگرد اک کھائی (خندق) بنن
لگی۔ دمدمے بنائے گئے تے ایہہ سوچ کے کہ بھاٹی دروازے دے باہر کھلا میدان ہووے۔
آپ دا مزار ڈھا دتا گیا فقط شاہ شرف دی لاش دا صندوق فقیر عزیز الدین ہوراں دی معرفت احاطہ مزار حاجی محمد لطیف
دے اتر ول دبا دتا گیا تے مہاراجہ دے حکم مطابق اوس تے چبوترہ بنا دتا گیا۔

بعض مؤرخ کہندے ہن ایہہ بھاٹی والے شاہ شرف جنہاں دے ناں تے کچہری توں لے کے ولنگڈن ہسپتال تک
دی آبادی محلہ شاہ شرف کہلاندی اے ہور سن۔ تے سید سن۔ تے اوہ ۱۱۷۰ھ وچ فوت ہوئے سن۔

حضرت بابا فرید شاہ حسین بلھے شاہ ورگے فقیراں دیاں بیتاں دا نگوں اوہناں وی اپنی شاعری توں ربی پرچار
دا کم لیا۔ اوہناں دی اک لکھت شترنامہ چھپی ملدی اے۔ میاں محمد بخش نے اپنے قصہ سیف الملوک وچ تے ہی کر

موہن سنگھ نے صوفیاں دے کلام وچ آپ دا ذکر کیتا اے۔ کلام دا نمونہ

جے کرشتر قبول نہ کردا ستے روز ازل — واقف رمز نہ ہندا مُڑ کے عشق جمیل نہ پاندا گل
شوق تکمیل الف وچ بنی سیس سجود جھکاندا دل — عشق مُراد مہار بجز دی پکڑی لئی جا رہے جنگل
سالک تیر چلاون محکم نال ارادت جیہن مزل نے — دیوے قدم نہ مڑکے پچھاہاں مستی تکیں نہیں کرے ملّ
بھارے بھار سنگار کراوے پیڑیاں دھرے محمل — شغل پہاڑ سفر دے سر تے رنگ جا ٹیبے رود جبل
زانو مار بہے جھک نیواں ہر دم وحدت وچ عمل — چڑھ محبوب کجاوے بہندا کے جوں خطیب عدل
دل دا خون پلاون عاشق لا نہ ذکر کرن دا چھل — اہ کیوں کرے جواز منتیں مکڑا چندن بند مندل
وچ چھوہے اُجاڑاں باراں وچ وسدیاں مارن تھل — پر جیتوں چھکے شرف کہاراں ہر جا وسدا یار مثل

اکھیاں دُکھ بھریاں میری دیکھن یار تساں نوں
ڈِٹھے باجھوں رہن نہ مُولے لگی چوٹ نیناں نوں
جے تن لگے سو تن جانے جھلی دیدن اساں نوں
شاہ شرف دل درد گھنیرے معلم حال تداں نوں

رہ وے اڑیا رہ وے اڑیا — ایتھے بولن دی نہیں جا وے اڑیا
جو بولے سو ماریئے منصور جیہا — کوئی بجھدا نہیں وے اڑیا
جے تیں من دا راہ پچھاتا — دم نہ مار وے رہیں چپاتا
جو دیوے سو سہہ وے اڑیا
قدم نہ پا سبھے دیویں حالوں — توڑے سر دکھ سہے دھڑ نالوں
تاں بھی حال نہ کہہ وے اڑیا
جانجی مانجی مُڑ گھر آئے — مجلس وڑیا شوہ وے اڑیا
رہ وے اڑیا رہ وے اڑیا
شاہ شرف اِہ بات بتائی — کرم دا لکھیا ملیا بھائی
کر شکرانہ بہہ وے اڑیا

مولوی خُلدی

ناں عبدالرحمٰن تخلص خلدی ڈڈالہ سدھواں ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک۔ جنم ۱۷۹۲ء میت دے امام سن۔ صوفی منش۔ درویش صورت۔ اُنج بڑے ہس مکھ تے ملنسار۔ اوہناں دے شعراں وچ معرفت دا رنگ جھلک دا اے۔ ابیات خلدی یا سی حرفی خلدی چھپی ہوئی ملدی اے۔ ستر ورھے دی عمر پا کے عالمِ عدم نوں سدھارے۔ کلام دا نمونہ

ب   بندے ناؤں رکھ جینگیرا تگ پیا بن لایوں
ڈھیماں کھاسے پیل کھواسے فرق نہ رکھدا سایوں
لکڑی اِسدی سو کم آوسے فرق نہیں سر پایوں
میاں خلدی میا جیوندا توں کیہڑے کم آیوں

الف   ایس اولاڑی موت نے جی کیہے کیہے جوان اے مارے
کجھ پکڑ مردے پائے وچ قبراں کجھ گھت نچا اتے ساڑے
کجھ کُتیاں کھاہدے نیں وچ کھائیاں کجھ شیراں گھبیاڑاں نے پاڑے
عبدالرحمٰن خلدی ایس موت نے جی کئی لکھ گھراں اُجاڑے

ت   تدوں تدبیر کیہہ کریں گا توں جدوں وچ قبر تینوں پاونیں گے
تیرے بھین بھائی انگ ساک سارے سبھے چھوڑ اکلیاں جاونیں گے
تیرا نال فرشتیاں راہ پیسی گرزاں پکڑ تیرے سر لاونیں گے
جیہڑی دیہی دا خلدیا مان کریں اوڑک خاک کیڑے ساوس کھاونیں گے

م   مایا دا لیہہ نے بھرم تینوں ہور دیا تے دھرم دی جاہ ناہیں
سبھے ویدیراں ٹھکرا دے نے ایس نوں مجھ ہنکار تھیں لاہ ناہیں
ہور کلام کرنہ تے صرب دنیاں ڈنگ اوہدے کجھ وساہ ناہیں
خلدی نت نصیحتاں کراں تینوں ایس راہ اولڑے جاہ ناہیں

بخش ملتانی

میاں بخش ملتان دے رہن والے انیہویں صدی عیسوی دے ڈھلدے سمے ہوئے۔ اوہ ڈیرہ غازی خان دے جم پل سن۔ مڑ ملتان آ گئے۔ ایہناں دیاں کافیاں ستے ودھڑے ملدے ہن۔ بولی پنجابی تے ملتانی رنگ دی ڈھیریاں چڑھی ہوئی۔ کلام دا نمونہ

جھٹھ بھاگ راج بابل دا بھانے چاک دے رہ سال
جھوک رانجھن دی جوگ لگی تن چیر کے چاک کریساں
ٹال براگو تھیاں انگ انگ خاک رلیساں
بخش پیارے چاک باجھوں اُٹھ پئی غمناک جلیساں

کافی

مٹھڑے مٹھڑے بین وجائے ٹھمک ٹھمک ٹھڈ کاندا سیاں
اس جوگی دے ناز اوکڑے مسک مسک مسکاندا سیاں
ودے ودے نین نبا کے زوری زوری من بھاندا سیاں
اس جوگی دی درد رنجان گل گیا اُس ٹھاں داسیاں

درد سیاپے پائم آپے پھر گیندے گل گھتاں!
سولڑے درد رنجھانی کوں کھڑے مارن پل پل لتاں!
نیں نہ رہندے ترمنول جیٹھاں ذین کراں کہ کتاں
عشق رنجائیاں متاں گجھ ہن بخش نہ لکساں متاں

زناّر کفر گل پا کے تارک ہوئے ایماناں
تسبیح توڑ دے بت خانے گزرے بید گیانوں
کفر اسلام دی جا نہیں جتھڑے ٹپ کھڑے اکھاڑی
بخش ایمان کو خبر نہ کائی عشق آیا جد مکانوں

میران شاہ

نام امیر حیدر شاہ تخلص میران بخاری سید۔ پیو دا نام۔ سید ولایت شاہ بخاری۔ بستی کگھڑا موضع رلہ جیلہ شرقی تحصیل کوٹ ادو ضلع مظفرگڑھ دے وسنیک۔ جنم کدنا ۱۳۲۲ھ وفات ۱۲ ربیع الاول ۱۴۱۸ھ مطابق جولائی ۱۹۹۷ء
ایہناں دے پڑ دادا سید میر عوض شاہ۔ ہندوستان توں نقل مکانی کر کے بستی کدنا آ وسے تے زمیندارے تے گزارہ کردے رہے۔ کدنا وچ کوئی ہزار ویگہ زمین آپ دے خاندان دی ملکیت اے۔ تے نمبرداری وی آپ دے ہی خاندان وچ اے۔

اوہ نکے ہوندیاں کدنا چھڈ کے بہاولپور آ گئے تے ایتھے محلہ گنج دے وسنیک بن گئے۔ تے محلہ سادات گنج دے اک بزرگ سید جلال الدین شاہ دے چیلے فیر ایہناں دے ای جوائی بن گئے۔ قد کاٹھ بڑا سوہنا۔ جثہ بھرواں تے کسرتی۔ لما قد۔ گورا رنگ۔ چہرے تے حسن تے جلال۔ جد داڑھی نوں مہندی لگاندے اوہدے نال چہرے دی لالی ہور وی اُٹھدی۔

سب توں پہلاں پہلوان ہوون کر کے نواب بہاولپور دے پہلواناں وچ ملازم ہو گئے۔ ایہناں دی پہلوانی دی شہرت سن کے کابل توں اک پٹھان کشتی لئی آیا۔ تے ایہناں اکو اجیہا دھوبی پٹڑا ماریا کہ اوہ چار شانے چت ہو گیا۔

جد ڈھلیپے نے سر تے آ ہتھ رکھیا۔ ایہناں پہلوانی چھڈ کے ریاست دی وڈی نوکری کر لئی۔ پھیر نواب بہاول خان رابع دے انتقال تے ۱۸٦٦ء وچ اوہ نوکری چھڈ دتی۔ پر سرکاری خزانے دی خاص ترجوں آپ نوں ۱۵ روپے مہوار زندگی بھر وظیفہ ملدا رہیا

پہلوانی توں سوا ایہناں نوں طب۔ کیمیاگری تے موسیقی دا شوق رہیا۔ ایہناں مڈھلی تعلیم دے بعد پہلوں طب پڑھی۔ تے حکیمی کردے رہے۔ پھیر کیمیاگری دا شوق ہو گیا۔ تے ساری عمر اکسیر بنان دے وچ گوا چھڈی پر اکسیر سونا نہ بن سکیا۔ اک آنچ دی کسر ہمیشہ ای رہی۔ بہاولپور دے اک نیل گر رمضان نوں وی اوہ ٹھرک سی۔ دوہاں دی گوڑھی بنی۔ تے دونویں سونا بنان لئی ویلا تے دولت صرف کردے رہے۔

بہاولپور دے نیڑے پنڈ بجر تے جنڈ وچ ایہناں کجھ زرعی زمین خرید لئی تے اکثر اوتھے جا کے کئی کئی دن کھلی ہوا دی بہار لیندے رہے۔ پہلوانی۔ حکمت۔ شاعری تے نال پیری مریدی وی کردے رہے۔ کدنا پیر

رہن سہن بڑا ٹھاٹھ دا سی۔

شاعری دا شوق اِنہاں نوں بچپن توں ہو گیا ہویا اے۔ اِنہاں دی لکھت قصہ ہیر رانجھا۔ کالی گوری دا جھگڑا۔ آتشِ عشق چھپ چکے ہن۔ تے عید تے شب قدر دا بیان" روہی بارے۔ بہوالی دے تن سو سٹھ دا نیچے جا پیان" پتواریاں بارے نظم تے دوہڑے۔ ان چھپے پئے رہے ہن۔

ہیر رانجھا دا قصہ اِنہاں کسے بزرگ دی فرمائش تے لکھیا۔ ایس وچ تِن سو توں ودھ شعر ہن۔ لکھدے ہن

امیر حیدر کراں طبع آزمائی — کراں دلدار دی وعدہ وفائی
متاں دلدار دا دل شاد تھیوے — جیہڑا دل غم کنوں دلشاد تھیوے
جداں دلدار دی خواہش پڑھیوے — تداں باغ دا سینہ اں ایہا جیوے

اگے چل کے لکھدے ہن

ہزارہ نوں رانجھیٹا چھوڑ چلیا — سیلیٹی ہیر دا ایہے عشق سکھیا
تداں بھگوا جوگی دا بھیس بالیس — متھے مل کر بھبھوت تے بین بجا دیس
اُٹھی چلیا رانجھیٹا راہ کیتن کر — کریندا توت اپنا ٹکڑے پن کر

دوسری لکھت آتشِ عشق لئے۔ ایہہ ۲۰ صفحے ہن۔ ایس وچ مولود شریف پنج سی حرفیاں تے دس دوہڑے ہن۔

الف اولڑا عشق لگا نت روواں زار و زاری دردال ماری
ڈاڈھی جا محبت لائم جو جھایار نہ ساری کیتے نہ کاری
میں تتی دے آگیا سر بھار برہوں دی بھاری سے قراری
میرا تن نیونہہ اُٹھایم رنگ جیتھاں زور نہ زاری میں بے چاری!

تیسرا چھپیا قصہ کالی گوری دے سوال جواب اے ایہ وی سی حرفی دے رنگ وچ اے۔ اخیر تے کجھ کافیاں میاں بخش ملتانی (ڈیرہ غازیخاں دے وسنیک) تے میاں باغ علی شاہ دیاں شامل ہن۔ نمونہ دس لئو کالی گوری نوں کہندی اے

ت تیڈی اے عادت گوری زور سے جھڑ جھڑ بیندی — ساکوں شرم الیندے آندے نوں ت مان کریندی
کجھ حیا کریندی ناہیں عالم کوں سوہندی — ساڈی خیر دہا سیا پوری اپنا آپ کہیندی

اگوں گوری جواب دیندی اے۔

ث ثابت اپنے مطلب کیتے اندر باہر کالی — نمک کیہی اپنا کالو جیں وت موہنہ کالی
زہر جانگوں کھر طعنے دیندی تیندی مندی چالی — اصیلاں نال الاویں کالو چھلکیں جاگوں نالی

"رہی دی گزران" وچوں اک بند

کلر شورا چونا کھارا — پانی کوڑا زہر انگارا
کرے جگر کوں پارا پارا — سڑدا سنگ زبان
شالا پیش نہ آوے رہی دی گزران

جداں کہیں کوں زحمت تھیوے — نہیں حکم جو بیٹھ ڈکھیوے
نیت مراد تے مرے جیوے — نہ وارد تے نہ درمان
شالا پیش نہ آوے رہی دی گزران

مولود شریف وچوں دو شعر

لگی میم بنا جو سینے کوں — رو وال موہنہ کر مدینے کوں
ڈیکھاں زیر نگینے کوں — ونجاں واری میں گھُد واری

میراں شاہ سے تیندڑا بردا — تے خادم آل اطہر دا
نہیں طالب کہیں گھر دا — تساں باجھوں شرمساری

ایہے بعد پنج سحرفیاں ہن۔ اِنہاں وِچ اکثر میر تے اوہدی نال دے سوال جواب ہن جو میراں توں کہندے

م ماہی دے نال اُتوں گھتاں جگ سارا ال — عاجز جتی کالی کمینی چھوڑیس تخت ہزارہ مال
میں باندی مصانزی کوں وکھلایوس روپ نظارہ مال — میراں شاہ تیندڑے حسن بہایا ماہی ماہ ستارہ مال

تے اگوں ال کہندی اے

ن نہ جمیں ناں وت جیویں نہ وت وڈی تھیویں دھی — گھر ساڈے نہ پیدا ہوندی نہ وت ہیر سڈیویں دھی
تر چھنے نہ وت چڑھیں جوانی کھیڑے نہ ویاہیں دھی — میراں مست دا جیو جتی مٹھیو جیویں کیویں دھی

شِب دیال

نام شِب دیال سود۔ ہوشیارپور (بازار ٹھورام) دا وسنیک۔ وکرمی صدی بکرمی دے مڈھ وچ ہویا۔ سنیاریاں دا کم کردا سی۔ اَن پڑھ سی۔ اِہدی یادگار اک قصہ روپ بسنت اے۔ جہڑا کبت وہڑیاں وچ اے۔ تے چنگا مشہور اے۔ ہندی شبد ڈھیر ورتے ہن۔ نمونہ

چڑھدے چیت سنو اِہ حال — دھوکہ کھڑک سین دے نال
جو کجھ لکھیا بُڈھ تے بھال — قلم لگا گئی

رانی کہہ گئی راجے تائیں — توں نہ ہور ویاہ کرائیں
گودی روپ بسنت بہائیں — ہیں توں چترا بھل نہ جائیں
نار سمجھا گئی

روندے روپ بسنت دو بھائی — جِن کی مرگئی ایسی مائی
اِہ دُکھ بُرا سہیا نہ جائی — رب نے ڈاڈھی بپتا پائی
جگر کٹ کھا گئی

کہندا شِب دیال ورلاپ — کردا کھڑک سین ورلاپ
پچھلے جنم کبتا درلاپ — جیہدا ملیا اِہ سنتاپ
کیسا دکھ پا گئی

غلام حیدرؒ

نام تے تخلص غلام حیدر۔ قوم دے شیخ۔ رسول نگر۔ ضلع گوجرانوالہ دے جم پل۔

جنم ۱۸۳۶ء وفات ۱۹۳۶ء

دسویں پاس کر کے سکول ماسٹر لگ گئے۔ انگریزی فارسی۔ عربی دا علم چنگا سی۔ پنڈ دادن خاں ضلع جہلم دے گورنمنٹ ہائی سکول وچ ڈھیر چر انگریزی پڑھاندے رہے۔ مولوی محبوب عالم ایڈیٹر پیسہ اخبار دے سنگی سن۔ پنجابی وچ شعر چنگے کہندے سن۔ اینہاں دا دیوان حافظ دیاں ۵۶ غزلاں دا پنجابی شعراں وچ ترجمہ ملدا اے۔ جیہڑا اینہاں دے ذوق تے شاعری دی غمازی کردا اے۔ سکول توں پنشن پا کے اپنی زمین تے سرگودھا چلے گئے۔ واہی گاہی کراندے رہے۔ اخیر ایتھے ای اللہ نوں پیارے ہو گئے۔

اوہ دسدے ہن "میرا پیو تے میرا چاچا اک واری باہر جا رہے سن۔ کہ مہاراجہ رنجیت سنگھ گھوڑا نٹھاندے آئے۔ تے اینہاں دے کول آ کے گھوڑا روک لیا۔ تے بڑی محبت دے لہجے وچ کہیا۔

"او مسلیو۔ میرا گھوڑا پھڑیا جے۔ میں ذرا پیشاب کر لاں؟"

اینہاں دوہاں گھوڑے دی لگام پھڑ لئی۔ اوہ اتر کے نیڑے دے کھیت وچ چلے گئے۔ جد وہلے ہو گئے آئے گھوڑے تے سوار ہوئے۔ گھوڑے دی گردن وچ جیہڑے موتیاں دے ہار سن۔ اینہاں چوں اک نوں اپنی تلوار نال کٹ سٹیا تے کہیا "دولتو! اوہ موتی چن لئو تے جاؤ موج کرو۔"

تے آپ گھوڑا دوڑا کے چلے گئے۔

میرا پیو تے چاچا ہار دے کھلرے موتی اجے چن رہے سن۔ کہ مہاراجہ دا لشکر آ گیا تے اوہ وی چنن لگ پیا سو جنے موتی اینہاں دے حصے آ سکے اوہ چن کے لے آئے۔ تے سچ مچ موج کردے رہے۔ جدوں پیسے مک جاندے اک موتی ویچ لیندے تے اپنی لوڑ تھوڑ نوں پورا کر لیندے۔

مہاراجہ ۱۸۳۹ء دے قریب چلانا کر گئے۔ سکھ فوجاں نوں ٹھلب نہ ملن تے اینہاں وچ سکھا شاہی پھیل گئی تے اوہ دھاپ آ گئی۔ سکھ فوجیاں دے جتھے پنڈ دے پنڈ تے سکھ۔ ہندو۔ مسلمان گھر پا نت تے پینسا اوہناں نوں لٹ لیندے تے اپنی لوڑ پوری کر لیندے۔ اینہاں فوجیاں دی لٹ نوں دھاڑ پیاں کہندے سن۔

کہندے ہن جیہیں کوئی ست اٹھ سال دا سال کہ ساڈے پنڈ دی دھاڑ پئی۔ میری ماں نے مینوں تے ہور بالاں بچیاں نوں اندر کھلا تا۔ دھاڑ آئی۔ اِنہاں ساڈے گھر دے سارے بھانڈے چھولے۔ کسے وچ گڑ۔ کسے وچ چھولے۔ کسے وچ دانے۔ کسے وچ آٹا ایہہ وغیرہ۔ غرض جو کجھ ساڈے گھر وچ سی ایتھا تک سب پھول پھال کے لے گئے۔ ایس دھاڑے دے سببوں ساڈے گھر اَنج دی تر کال سندھیا ودت آئی سی۔ تے اُنج دی شام پے گئی سی۔ اتفاق نال ساڈی اِک ککڑی باہروں شام ہین سبب گھر آ گئی۔ گھر کھان نوں کجھ دی نہیں سی رہیا۔ ماں نے کہیا۔ ہُن ایہو ککڑی حلال کر لئے۔ تاں جو رات دا ڈنگ تے لنگھے۔

ککڑی نوں ذبح کیتا گیا۔ تے ردّوں مدد مل گئی۔ اُہدے پوٹے چوں کجھ موتی نکلے۔ اِہ جاپدا اے کہ جیہڑا ساڈے بھانڈے اُٹھا دے سن۔ کجھ موتی ڈِگ پئے۔ تے ککڑی نے کولوں چگ لئے۔ اِہ موتی دیکھ کے سب دے چہریاں تے شراوت آ گئی۔ تے اِنج جاپیا۔ جویں عید دا چن چڑھ پیا اے۔

اِنہاں دے ترجمہ کیتے کجھ شعر

کر بسم اللہ اُٹھ صراحی ساقی لیا پیالہ
قسم معطر نافے والی کھُلدا اجے صبا عنبر
ہنیوں لگا دل سوکھا پچھوں سخت کشالہ
غنچے اندر لکھاں گُتھے کالی زلف دے تھیں

پیا ڈوُلاندا جیوڑا میرا مدد کرو مولا ہیو
ہستی کھیڈن دُنیا والا دم دا کوکڑ پسارا
جاپدی بیڑی شوہ دے اندر دیکھن دا موافق
گل پھُلاں دی مجلس اندر بلبل پئی پکارے
جتیا جیت دلے دا میرا ظاہر ہووے سبھا ہیو
ٹپکی کرے نال مُحبّاں ورتی نہ پیا انگارا
تا پاوے دیدار سجن دا ایہہ مسافر عاشق
اُٹھو مستو غٹ غٹ پیو جام صبوحی تیارے

جان غنیمت اِک دو پیالے مجلس ساقی پیالے
مست جوانی اپنی اندر جیوں ہور سیاپے
دُنیا فانی وچوں جاندے نادر داری سارے
بگیاں والاں ڈیلوں دیکھیں شرم کریں جا آپے

رہیا سلامت مول نہ کوئی دو پڑاں وچ آ کے
اہل بشارت اوہو جانو بن وچ بیٹھے جیہڑا
جیونکہ سب دیوانے مُہندے وچ میخانے جا کے
نکلے کئی ہزاراں ایتھے تکھی والا پھیڑا

سیّد میراں شاہ

نام سیّد میراں شاہ۔ جالندھر دے وسنیک۔ جنم ۱۲۳۶ھ مطابق ۱۸۲۳ء وفات ۱۳۳۲ھ
بڑے نیک تے صوفی طبیعت دے۔ صوفیانی وچ حضرت ولی محمد دے چیلے۔ جالندھر وچ بوہڑ
والی مسیت دے کول محلہ سیداں وچ رہندے سن۔ اینہاں ہیر رانجھا (لکھت ۱۳۰۷ھ) مرزا صاحباں
۱۳۱۱ھ سوہنی مہینوال (۱۳۱۴ھ) کلیات میراں شاہ (۱۳۱۹ھ) تے گلدستہ میراں شاہ لکھیاں
اینہاں زیادہ تر کافیاں تے بیت لکھے سن۔ کجھ بیت تے ڈیوڑھ دی ہن تے گلدستہ میراں شاہ وچ
اردو تے پوربی بول وچ غزلاں کافیاں وی ہن۔ اینہاں دا سارا کلام تصوف تے عشق حقیقی دے گوہڑے
رنگ وچ رنگیا ہویا اے۔ کجھ قصے وغیرہ وی چھپے ہوئے ہن۔

کلام دا نمونہ

سیئو جوگی نی ہزارے والا ۔ اوہدے گل مرگانی کنیں سوہے والا
اوہدے عشق اندر کھے دھماں پائیاں ۔ میرے نال سیاہیں سیئو اکھیاں لائیاں
ہن آیا گھر تیں کر کے بھیس نرالا

ض ضرب خدائی دے عشق والی جنہوں لگ دی اے سوئی جاندا اے
گلاں نال تاں کجھ نہ لبھدا اے جیہڑا عمل کرے ہو جاں ماندا اے
کامل پیر دے باجھ نہ رب ملدا کوئی ڈھونڈنا ہیں ان تاں دا اے
میراں شاہ اہ ذات الٰہی خبر نا ہیں اہ تاں کم پریم گیان دا اے

ڈیوڑھ

ج جگر وچ زخم ہجر کس نوں پھول وکھاواں ۔ کس در جاواں
باجھوں وصل علاج نہ کوئی سو سو مرہم لاواں ۔ نفع نہ پاواں
برہوں ظالم اندر وڑیا کیونکر جان بچاواں ۔ خاک سماواں
میراں شاہ دیدار خواجہ دے روز دو حال سناواں ۔ تاں سکھ پاواں

الف — اللہ دے واسطے آ رانجھا وتا چھڈ رانجھا تیری گوڑی ہاں !
تیرے باجھ نہ کجھ میں جان دی ہاں مینوں قسم تیری آلی بھوڑی ہاں
بے عیب ہے رب دی ذات میاں اک خدری میں بڑی لڑی ہاں
اک وار کوئی تیرا نام لوے میراں شاہ میں اوس تھیں گھوڑی ہاں

ہیر رانجھا دا قصہ اِہناں اک نویں رنگ وچ لکھیا اے۔ تے تھاں تھاں کافیاں نگینیاں وانگ جڑیاں ہویاں ہیں۔ ہیر جوں کجھ نمونہ

ہوجو نے بتقدیر جو آئی موت پیالا پیتا
پچھوں دل کے نال رانجھے دے ویر بھرانواں کیتا
دل بھر جانیاں مارن طعنے خون جگر دا پیتا
قاضی پنچ بھرا سدا کے سبھ ورثہ ونڈ لیتا
جتھے ڈبھ سر کرڑا ابنت دا سو رانجھے قول دتا
میں تر گئی رانجھا ہو

کافی

واہ وا عشق پیارا زور — میں وَل کر کے آیا شور
عقل فکر نہ دی ڈور — باجھوں یار نہ سجھدا ہور
ورہوں باز ببھو کا لایا — میرا تن من پھوک جلایا
کیہا گھڑا تیر چلایا — باجھوں پیارے طبیب نہ ہور
ویکھو ایس عشق دے کارے — بھلے علم کتاباں سارے
سبھے کر چترائی ہارے — وچ نیل دے رہندا چھور
واہ وا عشق پیارا زور

کہندی ہیر رانجھے تیرے اگے ہر دم سیس نواواں — نہ میں کھانا دی چھو ہاراں میں دیاہ کراواں
مینوں حرص نہ دنیا والی قسم خدا دی کھاواں — ماہی چاک رنجیٹے والا کاہل عشق کماواں !
تخت ہزارے دا مالک رانجھا اسدے نال میں جاواں — میں تر گئی رانجھنا ہو

بھیّا رام

بھیارام پنڈ ہریانہ ضلع ہوشیار پور دا وسنیک۔ قوم دا براہمن جنم ۱۸۷۹ء کوچ ۱۹۰۲ء عشق دا پھٹیا ہویا۔ ایہہ اپنے دا مشہور بیت باز۔ عشق مجازی دا رسیا۔ اپنے شعراں وچ اپنے محبوب نتھو دا ناں ضرور لیاوندا۔ جتنت پور نی دے میلے وچ جد شعر پڑھدا لوک اوہدے شعر سنن دوروں دوروں آندے تے ساری ساری رات بہہ کے اوہدے شعر سندے رہندے۔ شعر چنگے سنہرے کہندا۔ پر شعراں دی ہوندا ناں ول پڑھنت زیادہ سوہنی سی۔ اہ اپنی یادگار جواں چھپے شعر (بیت) چھڈ گیا سی۔ اہ فنا دے متھیں ختم ہو رہے ہن۔ بھیارام دی بیٹھک عام طور تے شتر بال نال سی۔ کلام دا نمونہ

چیتر چمک دمک رہی دامی اُتری موڑنہ ناری! لاٹ دو دی
سندر نین ہین جیویں کوئل آن قفس وچ پھس رہی پھس کر لسدی
پریشاں ہو دیکھنت پریاں بھول کرے جد ہسدی صورت مشتری
بھیارام ایوں جان نتھو نوں عمر بیس برس دی ہر من وسدی

ساون سوہے سوہاون گھرنے مست چال البیلی گر سب سہیلی
ہے اہ جد ضرور جان توں یا جد پیارے بیلی رہے اکیلی
چمبا مرو ا اور کیوڑا پہنے ہار چمبیلی دلبر بیلی
بھیارام ایوں جان نتھو نوں جیوں مجنوں نوں لیلی رب نے میلی

بھیا دل بھرم شرم رہے قائم ہے توں گھر گھیری بنا امیری
رمز عشق دی کھائل کیتا جو لکھیا تقدیری! مرشد پیری
عشق اک نبھا سب جگ سہندا ہوئے شاہ وزیری! کرے فقیری
بھیارام ایوں جان نتھو نوں جیوں فرہاد نوں شیریں ہر جا چیری

ملاوا رام نفر

ناں لالہ ملاوا رام قوم کھتری امرت سر کٹڑہ بھائی سنت سنگھ دے وسنیک جنم ۱۸۴۹ء وفات ۱۹۱۸ء
بڑے پشاوری دے شاگرد امرت سر وچ بزازی تے سوتر دی دلالی کردے سن۔ جدوں پے
پشاوری ہے امرت سر آ کے بیت پڑھنے شروع کیتے۔ اوہدے بیت سُن کے اوہناں نوں وی چیٹک لگ
گئی۔ تے بندے دے شاگرد ہو کے آپ وی شعر کہن لگ پئے۔

زبان وچ ٹھنڈا ہٹ سی۔ پر نیر دی شعر خوب پڑھدے سن۔ جنہاں بیت بازی وچ حصہ لیا
کھٹیا۔ عام طور تے جنت پوری دے میلے وچ جا کے لڑی گرجدا نے وچ بیت بولدے اوہ عام
کر کے اوہناں نال کراہو شیاں۔ ایہدے مشہور بیت باناں چیتے تے چھکڑ نال رہندا سی۔ بڑے مجھتی تے
بریمی سن۔ اینج تے ہر اک نال پیار سلوک نال ملدے سن پر استاد بھائی چونی لال چونی تے اپنے
شاگرد شنکر داس نال اتنٹ پریم سی۔

۱۹۱۷ء وچ جد نفر آپ بیمار سن آپنے شاگرد شنکر داس بھابڑہ دے مرن دی خبر سن کے
ایڈا غم کیتا کہ تھوڑا چر پا کے ۱۹۱۸ء دے شروع وچ آپ وی چلانا کر گئے۔

اشعار دے نمونے دو بیت ہے

سوم

سچ حسن مجازی سرسر باری جیہڑے دیکھ کے اٹک گئے دل دی اٹکائٹ لے
جیہڑے عشق سمندر وچ لال تاری اوہ نہ تر ن موتیاں ولدی کھٹک بدلے
اوہ بیتاب نہ تاب نوں جھل سکدے اپنے دلبر دے حسن دی جھٹک بدلے
نفر چونی کہے میں غم نوں عیش جاناں اے جاناں تیری دکھیں دی لٹک بدلے

منگل

میرے عاشقاں بادشاہ دلبر آیاں تیرے کول دل دی فریاد بدلے
جا گئے مست دیوانہ مستانہ جیہناں آیاں تیرے کول دل دی مراد بدلے
اوہ انسان کیوں نہ سرگرداں جیہڑا مدد کر نوں جسدی امداد بدلے
نفر چونی کہے میں غم نوں عیش جاناں۔ اے جاناں تیری مدد امداد بدلے

فضل الدین

نام میاں فضل الدین۔ قوم دے لوہار۔ موچی دروازہ لاہور دے وسنیک

جنم ۱۸۴۵ء وفات دسمبر ۱۹۳۷ء

جد نیانے کم جوگے ہوئے تے جدی کم لوہارا کرن لگے۔ تے ایس کم وچ چھیتی ای اینے ہنرمند ہو گئے۔ کہ چنگے چنگے اوزار تے ہتھیار مشیناں دی مدد توں بغیر مشینی ہتھیاراں اوزاراں نالوں سوہنے تے مضبوط بنا لیندے۔

جد شعر شاعری تے بیت بازی دا شوق ہویا۔ اوہ میاں محمد بخش گوندراز دے شاگرد ہوئے شعر آکھن لگے۔ اُنج ان پڑھ سن۔ پر شعر سوہنے لکھدے سن۔

اِہناں دے اُستاد میاں محمد بخش گولنداز لاہور دے رہن والے تے مہاراجہ رنجیت سنگھ دے توپ خانے دے ملازم سن۔ تے اوس سمے دے اُچے کویاں تے منے پرمنے بیت بازاں چوں سن۔

اِہناں دے شاگرداں چوں میاں اللہ دتا شاد تے میاں چراغ دین عشق لہر مشہور ہن۔ اینہاں اخیر عمرے اللہ دتا شاد نوں اپنا خلیفہ بنایا۔ پر اوہ ۱۹۲۴ء دے نیڑے اینہاں دی زندگی وچ ای فوت ہو گیا سی۔

میاں فضل دین دی پہلی برسی تے لاہور وچ اک جلسہ سر میاں محمد شفیع دی پردھانتا ہیٹھ ہویا۔ جس وچ اُنہاں دے شاگرداں چوں میاں چراغ دین عشق لہر نوں ایس اکھاڑے دا خلیفہ متھ کے پگ بنھائی گئی۔ کلام دا نمونہ ؎

ب۔ بُری لگی مرض عشق والی ڈاہڈی تنگ رہی اے میری جان میاں
دُکھ درد مصیبتاں غم سارے اِک دم لگے مینوں کھان میاں
ٹھنڈی وا نہ خوشی دی کوئی آئی سڑے سینیاں نال جہان میاں
فضل دین کاہنوں گلاں جگ کردا جگر بال مٹھے دا پھیان میں

میاں جانؔ

نام میاں دین محمد تخلص جانؔ پیو دا نام سردار کاہن سنگھ پنڈ بالیہ ضلع امرت سر دے وسنیک جنم ۱۸۵۸ء - وفات ۱۹۰۲ء

قوم دے سکھ جٹ سن۔ نام پال سنگھ سی۔ اینہاں دا پیو اِک چنگا زمیندار سی۔ اِہ ۲۲ ورھیاں دے سن کہ فوج وچ بھرتی ہو گئے۔ اوس ویلے گورمکھی ای پڑھی سی۔ گورو گرنتھ صاحب دا جاپ بڑے شوق نال کردے سن۔ فوج وچ کجھ مسلمان عقیدیاں تے مسلیاں بابت واقفی ہو گئی۔ تے مسلمان ہو کے نام دین محمد رکھ لیا۔ تے کجھ ایہی لگن لگ گئی کہ نوکری چھڈ کے لوکاں نوں آخری نبی دا رحمت بھریا پیغام پہچان دی سیوا دھار لئی۔ اتے شعراں راہیں لوکاں نوں وعظ نصیحت کرن لگ پئے۔

اِنہاں پہلوں اپنا تخلص مستانؔ رکھیا۔ پھیر میاں جان بدل لیا۔ رنگ سبھ توں وکھرا تے کلام وچ رس بھریا سی۔

اِنہاں دیاں لکھتاں چوں پندنامہ میاں جان، گلزارِ محمدی میاں جان، تفسیر سورہ پارہ عم (قرآن مجید دے تیہویں پارے دا آخری حصہ) تفسیر پارہ اوّل، دوم، سوم۔ تفسیر بسم اللہ سن۔ اِنہاں چوں پندنامہ گلزارِ محمدی ۱۸۸۵ء وچ چھپیا تے پارہ عم ۱۹۰۲ء تے باقی سبھ ان چھپیا، پر ہن چھپیاں ان چھپیاں سبھ اِک برابر اے۔ کیونجو اِہ سبھ امرتسر دی ۱۹۴۷ء دی ونڈ سمے تباہ ہو گیاں۔

مسلمان کویاں چوں اینہاں دے کبت بڑے مشہور تے ہر منہ چڑھے ہوئے سن۔ رنگ وکھرا، رس وچ تے سوز بوہت۔ کبت وی آکھے تے سوہنے آکھے۔ عام طور تے امرتسر وچ قوالی دے نیڑے میاں جان محمد دی مسیت دے تھڑے تے کھلو کے ڈھیر چر وعظ کردے تے کبت بولدے ہندے تے لوک بڑی گوہ پریم نال سندے رہندے۔

میاں جان دے چار پتر تے اِک دھی سی۔ جنہاں چوں دو زندہ رہے۔ تے جدی وستی دا ماہی داکم کردے رہے۔ اِنہاں دی طبیعت وچ روانی تے جذبہ جلال بڑا سی۔ اِک واری اِہ گھوڑی تے پنڈ بھوڑچھی (امرتسر) گئے۔ اوتھے کسے نے اِنہاں دی کاٹھی دا لکتہ چرا لیا۔ جھٹ اِک کبت جوڑ

کے سارے پنڈ نوں بھنڈ دتا۔ تے ایس طرح ندرا جنی چھدی رہندی دنیا تک لئی ایس پنڈ دے متھے مڑھی گئی۔ کبت دا اشلوک اِہ سی۔

کہے میاں جان کیتا بھودھی مقام اوتھے رنگڑیلے ایمان میرا گلکتہ چڑا لیا

اِہناں ناں وچ اوتھے اک وڈا تھانیدار ظفر خاں سی۔ بڑی آکڑ تے ھنکڑ نالا۔ اُنج دی ڈپٹی سپنے دا رعب۔ بڑی تھوتے ٹینس۔ پر میاں جاں اک درویش کوی! رعب کیہہ بھجے۔ اک کبت آکھ کے کھول مولا کر دتا۔ کبت اِہ سی۔

آویں جیٹھ ختم بھائی کوئی دم رم ہووے آخر ختم غم کھا روز تنوور دا!
ہو کے عاجز نماناں وچ گور دے توں جاناں اجکل ہے جیلا نا نہ دکھاویں دل موڑدا
جے توں کسے نوں ستاویں کیتا اپنا توں پاویں لگے رودیں پچھتاویں مکھ لویں پل زوردا
سُن میاں جان روے ہر انسان جد زلزلہ پوے حشر دے ہوردا

اِک واری لکھ رہے سن۔ کھیڈ تے سوانیاں پانی بھر رہیاں سن۔ اِہناں اک نوں کہیا کہ پانی پیا۔ اوس گوہ نہ کیتی۔ اہناں جھٹ آکھیا

اِک پنڈ وچ رن آہدے ہین دو کن گت ٹپنے لنگ رنگ تیسر مار بیٹھ
میتھوں پچھ سے لشانی ہے شیطان دی آہ تانی اہنوں خبر اہ کرانی کسے نہ ہاں تیر مار بیٹھے
سن میاں جان آکھ بڈھے جوان تراٹٹ جانے اِن پچھے رب تینوں ڈوار یئے

لوکاں نوں نصیحت کردے آکھدے ہن سے

اللہ جل ہے جلال اوس کال نہ زوال اُٹھ سُرت سنبھال کر تام نا غلا!
اِہ دنیا جنجال مت پھسیں وچ جال اج کل مار وکال تینوں سمجھ توں عاقلا
اوس رب دے حضور جدوں ہوویں منظور خوشی ہووسی ضرور وچ جنتاں تھے دا اٹلا
ہندو پڑھن پُران مسلمان جو قرآن رکھے ورلے پچھان مستان پھریں عاصلا

رحیم یار

نام رحیم بخش تخلص رحیم بخش سی تے رحیم یار وی ـــــ موچی دروازہ لاہور دے وسنیک
جنم سن ۱۸۶۵ء۔ وفات سن ۱۹۴۱ء

میاں ہدایت اللہ دے نال یوگ شاگرد۔ ریلوے ورکشاپ وچ لوہارا کم کردے رہے۔ پہلوں سکھر (کراچی) ورکشاپ وچ پھیر لاہور وچ۔

ایہناں چار قسم دے شعر لکھے (۱) نصیحت (۲) وحدانیت (۳) نعت (۴) تے شہادت۔
ایہناں قول سو طبع دے گھوڑے دوڑ ناک ہو گئے پاسے نہیں مڑدے ان دی شعر تھوڑے کجے پر چنے لبے سو منے نے تولوب۔

نجیچے خد نے جوان۔ بھروان جسہ۔ لمبا قد کسرتی ڈول ڈول منہ وچ لمبیں ڈانگ کے باز دوچ ہد نکلدے تے رستے وچ کسے نوں جد کوئی غلط شعر پڑھدیاں سُن دے بھانویں اوہ جانوں تھوڑے نہ ہووے اوہدیاں کھچّاں تے ڈانگ مار کے آکھدے شعر دا خیال نہ کرا انج پڑھ
آپ تُردے جاندے شعر گنگناندے جاندے۔ لوک بڑی آدر عزت تے محبت نال ٹھہاوندے تے شوق نکھی نال ایہناں دے شعر سُن دے

ایہناں دے شعراں دے دو مجموعے۔ مجموعہ رحیم یار تے تحفہ رحیم یار چھپے ہوئے ہن۔ کلام وچ بڑا سوز، روانی، اُچّی خیالی تے یکیائی اے۔ منگتیاں نی خاص کر ایہناں دا کلام بڑا نفع دندا اے کیوں جو اوہ گلیاں وچ ایہہ شعر گون کر کے چوکھی خیر خیرات لے آوندے ہن۔

کلام دا نمونہ

الف آ سیں لعل وہاجنے نوں وچ گولیاں دے کا منول پا بیٹھوں
تینوں حکم کستوری خریدنے دا تے تُوں ہینگ جوین دے لا بیٹھوں
کیہہ جواب دے سیں اُس شاہ تائیں جس دی رقم نوں کھیت کرا بیٹھوں
رحیم بخش سوداگری کرن آیوں چوں ہتھیا مفت سدا بیٹھوں

ث	ثابتی دے نال دیکھ میاں کتھے یار تیرے جیہڑے ہان دے سن
کتھے صحبتاں بیٹھکاں مجلساں نی رات دن جیہڑے ہوجاں کان دے سن
کتھے گئے نی رستم جہاں اتوں جیہڑے دیواں نوں پڑھ مچ دان دے سن
رحیم بخش ظاہر اوہ بھی گم ہوئے جیہڑے موئے نوں زندہ کر جان دے سن

لغت-چیتر	چیت ہمیشہ کرنا طرف مدینے جاواں میں!
روضے پاک نبی دے اتوں اپنی جان گھماواں میں!
جے کر ہووے حضوری پوری سارے مطلب پاواں میں
رب رحیم کریم تاں در توں ایہہ ہر دم چاہواں میں

بیساکھ	بساکھی لوکی جاون میں ٹر پواں مدینے نوں
جس دی دولت دین دنی سب ویکھاں اوس خزینے نوں
نت تیاری کراں بیچاری میں شعبان مہینے نوں
رحیم باجھ محمد تیرے بھٹھ گھتاں اس جینے نوں

شہادت دے دو شعر

الف۔ اک دن دا ذکر خیر سنو نبی رب دے پڑھن نماز میاں
سجدے وچ رسول مقبول گئے اُپر بیٹھ حسین کرناز میاں
چاہیا نبی نے سجدیوں سر چاواں جبریل نے دتی آواز میاں
ہویا حکم رحیم حسین کارن کیتی نبی نماز دراز میاں

جیوں جیوں ظلم یزیدیئے کرن شاہ تے تیوں تیوں شکر دی منہ تھیں ندا نکلے
جان مال عیال قربان کیتا عاشق مرنہ ہو عشق خدا نکلے
ایسے صابر نہ تا سیس وچ سجدے گویا صابراں دے پیشوا نکلے
سن کے شاہ حسین دا صبر یارو خود بخود منہ تھیں مرحبا نکلے

دانہ دیگ بھیں اک دکھایا میں ذائقہ چکھ لوے جنہوں سارا ہووے
دکھیا شعر حسین ہوے عشق اندر جیڑا فکر نہیں لنگھیا پار ہووے
قسمت ہو جے شفاعت رسول اللہ بخشش کل عاصی گنہگار ہووے
ہو جے درج فرزند حسین دے اہ مجلس ایہو ذکر کردا رحیم یار ہووے

ٹھنڈکل وچ جنہاں نوں شوق دیدار دا اے چور دا انگ لاون اُٹھ کے راتیں
جان جیل کے یار دے در جاون کُتی دشمناں دے پہرے بھن راتیں
چوری چوری محبوب دا وصل لیسن دا دے سُنے نہ دوسرا کوئی راتیں
رحیم یار کیہ عشق دی سار جانن جیہڑے کھا سُتے بہتا اں راتیں

معجزہ منکر معراج شریف چوں کجھ شعر

بندہ کون جو حق ادا کرے — ہوندی صفت ثنا خدا کرے
حور و ملک تے ارض و سما کرے — یا احمد سرور صل علے
بڑے معجزے لکھ ہزاراں جی — میں کیہ کیہ بات وچاراں جی
اک اپنی عرض گزاراں جی — یا احمد سرور صل علے
وچ غفلت غصہ وکھائی میں — نہ کوئی تند چرخڑے پائی میں
ہن تیری دیاں دہائی میں — یا احمد سرور صل علے
جنہاں سگھڑاں چرخے ڈاہے نی — اُٹھ پچھلی رات گھمائے نی
انہاں کت کت ڈھیر لگائے نی — یا احمد سرور صل علے
میں اک نہ کتی چھلی جی — میں ڈھول جھل دلی جی

رت غفلت منجی ملی جی
یا احمد سرور صل علے

محمد بوٹا گجراتی

نام محمد بوٹا تخلص بوٹا۔ گکھڑ، شالبافاں گجرات دے وسنیک۔

جنم ۱۸۵۱ء   وفات ۱۹۳۰ء

قوم دے کشمیری، شالبافی دا کم ڈھیر چر کردے رہے۔ تے ایہدے وچ اپنے گڈھے ہوئے سن کرنویاں نویاں طرزاں کڈھ کے طرز ساز کہلائے۔

تعلیم بڑی تھوڑی۔ بس اینویں ٹانگ ٹپاؤ۔ جد ۱۸۷۰ء دے نیڑے جیت بازی دی ہنیری جھلی۔ اوہناں نوں وی جیت بازی دا شوق ہویا۔ تے کجھ چر جیت بازی کرن پچھوں اوہناں قصہ شیریں فرہاد لکھیا۔ جو بڑا پسند کیتا گیا۔ پھر اوہناں پنج گنج لکھیا۔ جیہڑا ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپیا تے وکیا۔ اوہناں دوہاں دی مانگ ویکھ کے اوہناں ہور وی کئی قصے کتاباں لکھیاں۔ اوہناں دیاں چھپیاں لکھتاں ایہہ ہن۔

شیریں فرہاد لکھت ۱۸۷۲ء۔ پنج گنج ۱۸۷۴ء جنڈے جلان ۱۸۸۶ء۔ روڑا جلالی ۱۸۸۸ء۔ مرزا صاحباں ۱۹۰۰ء۔ سیر بہشت ۱۹۰۵ء۔ جنگ الامین ۱۹۱۱ء۔ قصہ سلطان محمود ۱۹۱۴ء۔ وفات نامہ سرور کائنات تے قصہ شہزادی بے نظیر ۱۹۱۶ء تے آخری لکھت احسن القصص (یوسف زلیخا) ۱۹۱۸ء

ڈھیر چر شالبافی کرن دے پچھوں کم چھڈ کے گجرات وچ عطاری دی ہٹی کھولھ لئی۔ تے اخیر عمر تک ایہو کم کردے رہے۔ مرزا صاحباں تے پنج گنج نوں خاص طور تے بڑی مشہوری حاصل اے۔ کلام وچ سادگی، سوز، خیال اڈاری، رس تے پکیائی بڑی اے۔ میاں بوٹا اج بھانویں آپ نہیں رہے۔ پر اینج کوتا دے جیہڑے بوٹے لا گئے ہن، اوہ رہندی دنیا تک اوہناں دے نام نوں زندہ رکھے گا۔ تے لوک ایس بوٹے دی چھانویں بیٹھدے تے ایہدی مہک جھوکدے دا مزا لیندے رہن گے۔

مرزا صاحباں وچوں نمونہ:-

آئی رات رنگیلڑی مہندڑی دی سیاں گیت گاون کھل ہسدیاں نی
آیاں سٹھ سہیلیاں اسیں رل کے تینوں انگ لاون کھل ہسدیاں نی
ساتھوں صاحباں اج نکھیڑ لوای سانوں غم لگا ناں کھل ہسدیاں نی
چڑیاں اڈیاں تے کڑیاں گیاں سوہرے قسمت نال آون کھل ہسدیاں نی

آپے دیس نکالڑے دین ماپے دِلوں جا چاون گھل مہندیے نی
نہمیاں دُھن نماندڑا لگ اگے ہووے عذر دھاون گھل مہندیے نی
جھک کالیاں مِراں تے اسیں آیاں تینوں ٹھنڈیاں ون گھل مہندیے نی
آون آنڈ گواہنڈناں گون کرن گنگھ تاون گھل مہندیے نی
تیرے باجھ ایہ کاج کوایاں دے ناہیں جگ بھاون گھل مہندیے نی

پنج گنج چول مجھ شعر

ح۔ حمد آکھاں یا تعریف دلبر دوویں فرض ہن کیاں جُدا کیہڑا
ویکھاں دیدار پڑھاں نماز ناتی دوویں فرض ہن کراں قضا کیہڑا
کوچے یار دے جاں یا حج پاواں دوویں فرض ہن کراں ادا کیہڑا
پاواں عشق یا بوٹیا دین لوٹاں دوویں فرض ہن کراں ادا کیہڑا

ش۔ شرع خداوندی کہے سانوں مُلاں مسئلے اُردھ سُنا ناہیں
جیہڑا دم غافل سوئی دم کافر سانوں یار دا یاد بھلا ناہیں
سجدہ یار نوں سیس جھکا کیہ ہُو جھوٹ نماز دا ناہیں
اکو بوٹیا یار دی جھات بدلے چاہاں لوڑ دین ایمان دی [illegible] ناہیں

ک۔ کٹھڑی عشق نے نظڑی ہیں پھراں مُٹھڑی دید جمال دی میں
لٹاں کھلیاں تے ہنجو رُنیاں ہیں جنگل جھوکیاں یار نوں بھال دی میں
لگے بوٹیا تیر سر سینہ برہوں اکھیں نیراں [illegible] اچھال دی میں

ب۔ بت دراز اُہ برج اُچا جتھے عشق دے جھنڈڑے جھُلدے نیں
ایس عشق بازار بیار ڈاہڈا جتھے سودڑے سراں دے تلدے نیں
پھرن کالڑے مانی دیس کرکے عاشق بھور رشتا تے جو پُل دے نیں
قیدی عشق دے بوٹیا لین ترلے کھوں زلف دے طوق نکل دے نیں

بابو کرم

نام کرم دین تخلص کرم مشہور بابو کرم۔ امرتسر دے وسنیک جنم ۱۸۸۳ء وفات ۱۴ جنوری ۱۹۵۹ء

اہناں دے پردادا جگرانواں (لدھیانہ) چھڈ کے امرتسر آ گئے سن۔ اہناں دے پیو امرتسر وچ ریشم دریائی دی تجارت کردے سن۔ اہناں نوں پیو نے پڑھ لکھ کے کم سنبھالن لئی رکھیا پر قدرت نے اہناں کولوں ہور کم لینا سی۔ او مسیتے پڑھن پئے۔ پر اگوں "الف" توں اگے نہ ودھ سکے۔ تے الف بے دا کھیڑا چھڈ کے رنگریزاں دا کم سکھیا۔ ۱۸۵۷ء دی جنگ آزادی (غدر) دے بعد دلی توں امرتسر نٹھ کے آئے۔ اک بیاد گیر تاجر سید امیر علی نال واقفی ہو گئی۔ او [illegible] گری کردے سن تے اپنے آپ نوں ذوق دا شاگرد آکھدے سن۔ ۱۲، ۱۳ ورھیاں وچ شعر لکھدے تے مشاعرے واسطے اہناں نوں دیندے۔ پر او اہناں کاغذاں نال سمادار دی چاہ گرم کر چھڈدے۔ اہناں دی اُدھم نہ ہار، لکھ لکھ کے دیندے رہے۔ تن چار سال پچھوں آکھیا۔ ہن تہانوں مشاعرے دی لوڑ نہیں رہی۔ ۱۶، ۱۷ ورھیاں دی عمر سی۔ موچی دروازہ (لاہور) دے باہر باغ وچ اک مشاعرہ ہویا جتھے اہناں اردو شعر پڑھے۔ آغا حشر کشمیری وی اس مشاعرے وچ سن۔ اہناں آکھیا۔ تہاڈے شعراں چوں پنجابی پن جھلکدا اے۔ تسیں پنجابی کہیا کرو۔ اہناں دی صلاح من کے اوس دن دا تاں چھڈ کے پنجابی ول دھیان دتا تے خیالاں دی لڑی وچ سوہنے موتی پرودے۔ شعر شاب۔ راگ (موسیقی) تے حسن دی محفلاں وچ رہن دے باوجود اہناں ساری عمر ویاہ نہیں کیتا۔ چھڑیاں دی عمر گزار چھڈی اے۔ پنجاب دی ونڈ توں کجھ چر پہلوں دنیا دے دھندے چھڈ کے (امرتسر وچ) فتح شاہ بخاری دے مزار دے کول تکیہ بابو کرم بنا کے اوتھے دہندے رہے۔ تے اجکل لاہور شاہی مسیت دے نیڑے رہ رہے ہن۔

اہناں نوں شعراں توں سوا راگ ودیا (موسیقی) نال وی گوہڑا پیار رہیا اے۔ شعراں وچ روانی، رس، لوچ تے مٹھاس اے۔ خیال اُڈاری، دعظمت، [illegible] تشبیہاں، تلمیحاں استعاریاں تے ہور النکاراں دی ورتوں چنگی پھبدی اے۔ شعراں وچ صوفی وی اے تے ساز وی۔ تصوف۔ اخلاق تے متانت، سنجیدگی وی اے تے ہانڈی وچ لون وانگوں چھپیا ہاسا مخول وی۔ پڑھنت دے خاص کر دھنی ہن۔ کیہاں پنجابی شاعراں پڑھنت دا ول اہناں کولوں سکھیا۔

کلام دا نمونہ:-

ایسے سخت سیاہ سن عمل میرے کہ میں ٹھوکراں کھتیں پائمال ہُندا
پُرزے پُرزے کر چھڈدے لوک مینوں جُدا جُدا میرا وال وال ہُندا
بتھر بھرھ ندے وانگ منصور مینوں گریبان دامن میرا لال ہُندا
جے نہ ربّ دی ذات رحیم ہندی کرمؔ دیکھدوں کیہہ تیرا حال ہُندا

پھسے کم کولوں اینہاں دُور ہاں میں جنہاں فاصلیاں تے رات والے
رہندا پہرے ابلیس ہے مجھ کولوں مینوں سمجھ پئی نا خرافات دا اے
دغے باز، عیّار مکّار ہاں میں اعتبار کس نوں میری ذات دا اے
ایسے بندے دی جو رکھے شرم کرمؔ بس ہوسکدا ربّ دی ذات دا اے

ایہہ عشق ملاح نوں ویکھیا ای مینوں آر وتا اوہنوں پار وتا
ایس بحر محبت دے وچ یارو مینوں ڈوب وتا اوہنوں تار وتا
توبہ بحر تنور دے وچ کیہہ آکھاں مینوں ساڑ وتا اوہنوں ٹھار وتا
بازی عشق نتے میں کرمؔ جت گیا ہے میں دوہاں جہاناں نوں ہار وتا

کرمؔ دی توبہ دا اِک بند:-

یارو میں کئی بار میخوار نانگوں توڑی دیکھ کے ابر بہار توبہ
میری توبہ کیہہ صنم پرست دی اے ٹٹی دیکھ کے یار رخسار توبہ
میری توبہ کیہہ اے ٹوٹ طفل دی اے بڑی خام توبہ گئی ہار توبہ
میری توبہ توبہ بندے بانیئے دی پھڑی تکڑی ہو گئی فرار توبہ
توڑی میں صد بار ہزار بلکہ ہن میں پھر کرنا سیاہ کار توبہ
کرمؔ کرلیں توبہ استغفار توبہ توبہ توبہ اے مرے ستار توبہ

اظہار شکر دا اِک بند

اوس پانی نطفیں سے تیر تیری جدھے بنگیاں جسم خراب ہُندا

باقی آہ تے ایہ رخسار تیرے کھڑیا جس طرح غنچہ گلاب ہندا
ذرا مکھ تے اپنا دیکھ پیارے روشن جس طرح ہے آفتاب ہندا
اکھاں ٹھنڈیاں ہندیاں دیکھ تینوں جویں چودھویں رات مہتاب ہندا
کر حساب عنایتاں اوہدیاں دا اتے اپنیاں قصد داشیاں دا
صنم بڑا ناشکر گزار ہیں توں کیوں مشکور ناہیں مہربانیاں دا

مخولیہ رنگ

پچھو کی دار کر کے مینوں رکھ سو ساری رات پوا لئو ڈنڈ بیٹھول
لاہ لو کپڑے پھول لو کھیسیاں نوں لئی چھپی کھسلا لئو کھنڈ بیٹھول
مینوں بخش چھوڑو، چھڈو جان میری، جیٹی بھر لو بھر لئو ڈنڈ بیٹھول
جانی اپنا کرم غلام سمجھو، تسی چاہو چکا لوو پنڈ بیٹھول

انہاں دے کلام دا اک مجموعہ گلدستہ کرم چھپ چکیا اے جیس وچ انہاں دیاں نظماں شکر، توبہ
بلبل - چوہڑی - چمیاری - ہرنی - بچے ٹوڈرو - بڈھی مائی تک دی - جلاہی - گجری - تے ہور بیت - کافیاں وغیرہ
درج ہن - تے ان چھپیا کلام دی کافی اے -
کوچ کرن توں پہلاں جدوں حواس اجے کم دے رہے سن - انہاں اہ بیت پڑھیا تے
دم دے دتا وسہ

ہنیں سفر سامان درست ہویا کیہہ کراں گا خاک دنیا دسیا ہیں
جی چاہندا اے پاڑ کے پھوک سٹاں تینوں کراں گا کیہہ خالی ہلیا ہیں
فرصت منیدی تے کجھ نا لیندا تھوڑے وقت وچ کیہہ کر وا چھلیا ہیں
جدوں آیا تے کرم اذان ہوئی ہو گئی نماز تے چلیا ہیں

امام الدین منشی

نام امام دین تخلص منشی قوم کشمیری۔ گوجرانوالہ دے وسنیک سن۔ چنگے حکیم سن۔ پہلوں اُردو تے فارسی وچ شعر آکھدے رہے۔ فیر پنجابی بولی نے کھچ کیتی۔ اُردو فارسی دی تھاں پنجابی وچ شعر کہن لگے۔ تے چھیتی اُستاداں وچ شمار ہو گئے۔

شعراں وچ بڑا نغم تے زندہ اے۔ وس سمے رنگین کرنا دا زور سی۔ اوہناں دے شعراں تے وی فارسی تے رنگین کوتا دی رنگو چڑھی ہوئی اے۔

حافظ محمد فضل۔ مادا آں۔ منصف۔ زرگر تے ذوالفقار امرال دے چونویں شاگرد سن۔ اوہناں بے شمار بیٹھکاں شعراں توں سوا قصہ ہیر رانجھا تے تختہ لکھے۔ آپ دی طبیعت نقد جلبی۔ انکساری تے خلوص بڑا سی۔ جے تھوڑی دی کوئی چنگی گل کہے۔ تے جھٹ من لیندے سن جویں اک واری آپ اپنی تصنیف ہیر رانجھا دے کجھ شعر سنا رہے سن۔ تے جداں مصرعہ پڑھیا سی

شیشے دکھیاں وچ تصویر تیری جویں نچ دے وچ گھمبیاں ہن!

تے اک شاگرد نے پچھیا کہ گھمبیاں پنجرے وچ بند کیتیاں جاندیاں ہن۔ آپ نے اوہ سن کے کوئی جواب نہ دتا۔ تے ساری کتاب نوں ساڑ سٹیا۔

آپ دا کلام بہتا کن ہیا اے، کجھ سحرفیاں چھپ چکیاں ہن۔

نمونہ کلام

اُہدے کناں تے دکھ کے کجھ نہ لویں میرے تل دی گل سمجھاں زلفاں!
منشی طیردا اکھاں وچ بھرتے جلوے سوہنے مکھڑے نوں جدوں چاں زلفاں

سہ۔ زہرہ تے مشتری قطب تارا شُہاں دے مکھ توں وار تتے
آفتاب مہتاب گلاب یارو ہُن رخسار آ گئے شرمسار تتے
بے نظیر تے بدر منیر یوسف جیکر ہُندے مُنہ دے خدمتگار تتے
ماہی مرگ گُل نرگس امام دنیا دیکھ اکھیاں کرن افکار تتے

غمناک

نام چوہدری گھسیٹا مل تخلص غمناک۔ گلا نوالہ ضلع شیخوپورہ۔ جنم ۱۹ ستمبر ۱۸۵۷ء
وفات لاہور ۱۰ جنوری ۱۹۱۷ء

ماپیاں دا اکو اِک پُت، بڑا چنگا تکڑا ساہوکار سی۔ زمینداری دی ڈھیر سی۔ ملکھاں مکاناں والا۔ پر غمناک۔ فقیری طبیعت۔ درویشی خیال۔ ہروقت پیار محبت دی دولت نال بھرپور۔ نہ کسے نال ویر دویکھرا نہ پکھ۔ سب نوں سانجھا پیار۔

۱۸۹۰ء نوں راوی دریا وچ بڑا وڈا ہڑ آیا۔ نیڑے تیڑے دے پنڈ رُڑھ گئے۔ فصلاں کھیتیاں برباد ہو گیاں۔ کئی بندے تے کئی ڈھور ڈنگر ہڑ وچ رُڑھ گئے۔ اِہناں دا نکا جیہا پنڈ وی ایس طوفاں دی لپیٹ وچ آ کے تباہ ہو گیا۔

غمناک دے ہونے لاہور کھائی دروازے دی ڈھیر جائیداد بنائی ہوئی سی۔ اِہ ایتھے آ گئے تے ہڑ دیاں تباہ کاریاں نے دل تے ایہی چوٹ لائی کہ اِہناں لوکاں دی تباہی تے شعر راہیں دل دا غبار کڈھیا۔

لاہور وچ اِہناں دی بیٹھک عام طور تے اُستاد گاموں خاں کول سی۔ اِہ اِہناں دے شاگرد ہو گئے۔ جنہاں دی صحبت نے اِہناں نوں اِک چنگا کوی بنا دتا۔

غمناک نے بے شمار چھوٹے وڈے قصے لکھے ہن۔ جنہاں وچوں قصہ بھرتری ہری، قصہ راجہ گوپی چند، قصہ سوہنی مہینوال، قصہ دل خورشید، سوانح ہری سنگھ نلوہ، راجپوتاں دے کارنامے، قصہ پرتاپی، دل سمندر دیاں لہراں چھپے ہوئے نے تے سوانح عمری حضرت علی (دو نسخاں وچ) آن چھپے ہن۔

غمناک دے کلام وچ اڈی اکیانی تے اُچ خیالی بھاویں نہیں پر فیر وی شعر سوہنے تے قبولیں ہن۔ پنجابی دی تھاں انگریزی، اُردو تے ہندی دے ڈھکدے لفظ وی ورتے گئے ہن۔ لمی نظم نوں سوا۔ ڈیوڑھ۔ دوہڑا۔ کبت، چھند تے بینت وچ لکھے ہن۔

مشاعریاں وچ غمناک ڈھیر چہ شامل ہو کے شعر پڑھدے تے واہ وا دا دھن اکٹھا کر

نوں دسمبر ۱۹۱۷ء نوں جنوری ۱-۱ کہ سن رہے لکھ وچ شعراں عمری سوانح دی علی حضرت ۔ رہے دسے
دل چلدا چلدا رک گیا۔ نے اوہ ادھ ولتا کم چھڈ کے پرلوک سدھار گئے۔

قصہ بھرتری ہری وچ جوگ دا ترنا (تشریح) کر دے ہوئے آکھدے ہن۔

تن حرمت نے جوگ دے وچ گنتی ایپر اُہناں دے کئی اسرار بھائی
مختصراہ عرض ہے غور کریں ہیں علم والا ہوشیار بھائی
جیموں جگ جہان دی ترمن جیہڑی دل وچ جان تھیں ستنی مار بھائی
دائیں وچ دیاگ دے رہیں نیارا جیکو پچھیا ای ستسار بھائی
گگا نوں گل ساری پرماتما دی مکر جیبھ دا تیل سنگار بھائی
محنت سبھ سکارتا ہو جاوے دھرم کرم دا کرم پکار بھائی!

قصہ سوہنی مہینوال وچ سوہنی مہینوال نوں چٹھی پتر لکھواندی آکھدی اے سے

عاشق ہو کے خطرہ جان والا نہیں رکھنا جان وندا جانی
عاشق جیہا نہ ڈھیٹھ ہے کوئی ہندا بھانویں کسے توں پچھ پچھا جانی
ذرا کر خیال کھاں قیس دے تے جیہڑا جنگلاں وچ تنہا جانی
پھر پھر یار دی لگن کمال اندر دتا اپنا آپ مکا جانی

دل سمندر دیاں لہراں چوں اک بینت سے

الف۔ آتش عشق دی بھڑک اٹھی سڑ کے جگر ہو گیا سنوہ میرا | تیرے عشق دے وچ پیار یار او شہزادیا گیا وہ وند میرا
پتھر بجر دا مار کے سجناں او شیشہ دل کیتو چور چور میرا | کر خوش غمناک نوں دہریتی عشق دیہ جو ہیا قصور میرا

سوانح حضرت علیؓ چوں اک بینت

ب

بحرِ الم وچ مار نعرہ گئے شیر خدا ذوالفقار پھڑ کے
وار تیغ تھیں ہوئے مُردار کئی کئی اوہ سدا دیکھ شکار پھڑ کے
نال خوف دے کئی چیکاں ماریاں اُٹھے مارے علیؓ نے بے شمار پھڑ کے
نام اوسدا جپ غمناک بیٹھا تسبیح شوق دی لیل و نہار پھڑ کے

محرم علی چشتی

نام مولوی محرم علی چشتی ہے۔ پیو دا نام فخرالشعراء یکدلی آگاہ مولوی احمد بخش یکدل جنگ آزادی دے تاریخی دیہاڑے ۱۸۵۷ء نوں جنم لیا۔ اجے ودھدے پئے سن کہ پیو فوت ہو گیا۔ ہم سال دے سن کہ ماں دی کھیچ کر گئی تے اوہ ماں مہٹرہ گئے۔

مڈل کر کے علیگڑھ کالج دی آنرز کلاس وچ داخل ہوئے۔ پھیر سرکاری مدرسے دے ہیڈ ماسٹر لگ گئے ایس دے نال نال مہرد پاکستان کول تے نغز خاندان دے بچیاں نوں پڑھاندے رہے۔ ۱۹۰۱ء وچ وکالت دا امتحان دے کے وکالت شروع کر دتی۔ بڑے ذہین۔ نکتہ رس تے علم عقل والے سن۔ وکالت وچ اینہاں دی تھمی دھم سی۔ بڑے ہس مکھ شوخ طبیعت تے رعب داب والے سن۔ اینہاں دے چھوٹے اک ارائیں رہندی سی اوہدی کسے مرد نال محبت سی۔ اوہ مرد کدھرے چلا گیا۔ تے اوہ اوہدے وجوگ وچ روندی رہندی۔ اینہاں دی عمر اس ویلے کوئی نو دس ورہے سی۔ کہ اینہاں اوس ول اشارہ کر دیاں اک گیت لکھیا۔ جیہدا بول ایہہ سی کہ

چھپیا یار رڑھ گیا کدھرے ہیر روندی چھپے نوں
لوکاں کولوں ڈردی کنہی سی رونی آکھ بچی اپنے نوں

اینہاں اُردو فارسی وچ وی شعر کہے۔ پر پنجابی شعراں گیتاں وچ جو کھی جاندی تے بن موج سی۔ اینہاں دے گیتاں دے کئی نسخے چھپے ہوئے سن۔ دو گیتاں دے کجھ بول اینج ہن

سوہنے چہرے والیا نیناں نوں موڑ
سن وے میرے رانجھناں لگیاں نہ توڑ

پھیر توں فقیر نال ٹور دے
سبھتیے مراد پائیں گی !

حضرت باوا فرید دے دا پادشاہ بدرالحق دیوان دی شادی سمے گھردا گھڑالی دا جو واقعہ ہویا اوس تے اینہاں اک گیت لکھیا جو ہن تک دربار وچوں ہر سال اوس سمے گایا جاندا اے۔

کلام دا مونہ نمونہ

زخم دلے دے مول نہ پھولاں
ناں میں ہستاں نہ میں بولاں

اندرو اندر وِس پئی گھولاں
کتھے اپنے دکھ سکھ کھولاں

گھر آویں تے سارے دکھ دساں
بیبا وے جو بیتیاں ساڈے نال

گاموں خاں

نام نواب غلام حسن خان عرف حکیم گاموں خاں پیو دا نام نواب قابل خاں
جنم ۱۸۶۰ء دے قریب - وفات لاہور ۱۹۱۶ء

نواب بہاولپور دے رشتہ دار تے خاندانی امیر سن - آپ دے دادا غدر ۱۸۵۷ء ویلے قید کر کے لاہور دے قلعے وچ آندے گئے - اوہناں دے پتر قابل خاں وی نال سن - ایتھے قلعے وچ ای اوہناں دا جنم ہویا - تے ایتھے ای مڈھلی تعلیم حاصل کیتی - پھیر جد سرکاری مدرسے جاری ہوئے تے اوہ وی مدرسے وچ پڑھن لگ پئے - اجے پڑھائی کر دے سن کہ پیو دا سایہ سر توں اُٹھ گیا - تے پڑھائی چھڈ کے کمائی دی فکر کرنی پئی -

اوہناں دناں وچ لاہور وچ بیت بازی تے شعر شاعری دا چرچا عام سی - اوہناں نوں وی شعراں دی چیٹک لگ گئی - تے اوہ میاں کریم بخش (بھارت گر) دے شاگرد ہو کے شعر آکھن لگ پئے تے چھیتی ہی آپ وی چنگے اُستاد منّے جان لگ پئے -

اوہناں دے شعراں وچ مٹھاس - رس - لوچ - زور تے خیال آفرینی بڑی سی - اوہناں دے شاگرد ڈھیر سن جنہاں وچوں حافظ بخشی - خلیفہ شیرویز - گھسیٹا مل غمناک - میلا رام غمگین مشہور سن -

اخیر عمر وچ دنیا دے دھندے چھڈ کے درویش ہو گئے - تے اک تکیہ وچ ایکانت دی زندگی بتیت کردے رہے -

کلام دا نمونہ

غ - خبر نہیں سی پہلے دناں توں اسیں نال تیرے کھیڈاں سمجھے!
ہر ہر بات اُتے مسکرا جاویں اسیں اوہ وی اک تیری ادا سمجھے

قیمت تیری پچھی توں عاشقاں توں اسیں عشق نوں سچی بلا سمجھے
نت ظلم کرنا ایں گاموں ہوراں اُتے پچھا ظالماں تینوں خدا سمجھے

آپ دا آخری شعر جیہڑا مرن توں پہلے کہیا اے ایہ

پ - بلبلو باغ وچ خوشی وسدو اسیں وطن نوں تیس جا گیر کیتو
اسیں پردیسی خدا لیکھ کس تسیں ہوئے کسے نوں اسیر کیتو!

ایہ لئو الوداع تساں خوشی وسو اسیں جاندیاں کوئی ہے تقصیر کیتو
گاموں اُتے صیاد نے نال ہالی دستخط کر لئے تے تحریر کیتو

پنجابی وچ سبھ توں پہلاں غزل اوہناں لکھی - غزل دا اک شعر ایہ اے
کدی ہتھ پھیر کے یار نے منگ گئی ہی نکتہ بجھیا اساں اس بات وچوں
کوئی صاحب سکندر نوں جا آکھے کدی یاد نے راہ ظلمات وچوں

خلیفہ قمر

ناں قمر الدین تخلص قمر پیشہ حکیمی۔ لاہور دے وسنیک حکیم آغا عیضخاں دے جونویں شاگرد۔ غدر دے سال ۱۸۵۷ء وچ پیدا ہوئے۔ تے ۴۶ ورھے دی عمر پا کے اپریل ۱۹۰۳ء نوں فوت ہوئے۔ جدوں جوان ہوئے تعزیتاں تے شاعراں وچ بڑھن لگ پئے۔ آواز وچ بوچ۔ رسا تے زور سی۔ میدان دے شیر تے اکھیلے سن۔ طبیعت وتوں بڑے نیک بھا تے کرم دھرم والے دین دے پابند۔ عجزی تے خلق والے سن کہ سنتے پئے دی شعر آکھدے سن۔

۹ فروری ۱۹۰۳ء دی گل اے میں (کشتہ) امرتسروں اپنے محسن منشی عبدالحق بسمل کو چہ چڑیماراں لاہور کول آیا۔ تے اسیں دونویں خلیفہ قمر نوں ملن گئے۔ ۲ بجے دا ویلا سی۔ اوہ روٹی کھا کے آرام کر رہے سن۔ اسیں بیٹھ گئے۔ اوہناں تختیاں پیاں اک شعر لوبیا کہ نمونہ بسمل ہوری کول سی۔ میں جھٹ لکھ لیا شعر ایہ سی ع

ع۔ عشق والی چیٹک رگیوں مکھڑا خواب دے وچ وکھا کے نے\
ظالم ہجر تیرے مینوں مار سٹیا کدی حال نہ پچھیا آ کے نے\
نسم رب دی اے اک رک قدم اتے پیا ڈگناں اں خوش ہو کے نے\
دس کیہ ظالم تیرے ہتھ آیا عاجز قمر نوں مار مکا کے نے

جد آپ دی بانگ کھلی ہیں آکھیا منیں۔ سُنتے پئے شعر آکھدے ہو۔ تے فیر اوہ شعر سنایا تس پچھے تے آکھن لگے۔ مینوں پہلاں دی کجھ واری لوکاں آکھیا اے کہ تسیں سُتے پئے شعر بولدے رہندے او۔

اوہناں دے سبھے رنگین تے عشقیہ کوتا دا زور سی۔ اوہناں دے کلام تے دی اوہ رنگن چڑھی سی۔ عام طور تے چوکلیا بیت آکھدے سن۔ آپ اُنج تے ریاض خیرآبادی وانگوں بڑے نیک زاہد تے پرہیزگار سن۔ پر شعراں وچ زلف رُخ عاشق معشوق تے شراب صراحی یا ہجر وصال دا ذکر ضرور آ جاندا سی۔ کیوں جو غالب مرحوم نے آکھیا اے ؎

ا "بنتی نہیں ہے بادہ و ساغر کہے بغیر"

ایہناں دے شاگرداں چوں گشتہ - سوختہ - عبدالحق بسمل - برکت علی اختر تے کریم بخش قریاں مشہور ہن -

کلام دا نمونہ :-

س - سوہنیا اج کوئی جھلدا نہ ایہ ظالم عشق دیاں تیریاں کاریاں نوں
بھل گیاں کتاباں جد عشق لگا اُتوں عالماں فاضلاں ساریاں نوں
بھاویں لکھ تیرک بیباک ہووے بحر عشق اندر مچھیں تاریاں نوں
قدر سخن کر دی سخنور جانے قدر لعلاں دی اختر جوہریاں نوں

ش - ثابت ہے چشم رنگین اندر ہمیش شام شفق برسات ویکھو
ذرا بولدے بے سمجھ سمجھا لیندے طرفہ دیدیاں دی طلسمات ویکھو
نیریاں ہسدیاں تے پھرن کیہڑے میریاں اکھیاں دی کرامات ویکھو
قمر لعل تے موتی بھساوندے وچ ایہناں نت دی لے عادات ویکھو

ظ - ظلم کردے اوہ خوش ہون ایسے کٹھن بھی وچ جہان ہندے
جگ نہ نسدا ایہ حسن دینا پھیر کے سجناں ٹیڈ کماں ہندے
زلف دے گھنگھریال ذرا انہیں دی وچ ناگ وانگ عاشقاں تے پریشان ہندے
سوسو نجھ کالاں وچ ترشے وانگ کھاندے منہ جوڑدے تے گریبان ہندے

آپ دی اک سی حرفی "ہجنت بیگم" وچ چھپی ہوئی اے - ایس چوں اک بیت :-

ز - زخم کیتا اے نسیم مُنہ ذرا گویا بیٹھی زلف ناگن آ تے مار جیکر
پھردے دکھاں نال تے دل دلبر کھڑے زہر تے ڈگ گیا یار جگر
پھراں جنگلاں وچ دن رین بھوندا میرے پیراں نے وچھے پابہ جگر
تیرے نال کیہ دسیں نک ہوئی رہیا قمر نوں بلبل وانگ جگر

ہوندے سناں وارث شاہ دی ہیر دے۔ کہ جو بہت کجھ میری آس پوری کر دی سی۔"

ایس توں اہناں نوں پنجابی وچ لکھن دا نے ایس نوں نگر بولی بنان دا دھیان ہویا۔ ہیر وارث شاہ پڑھ کے پنجابی دا جرثومہ پیا۔ تے اہناں پنجابی وچ پہلا ناٹک ہیر رانجھا لکھیا۔ جو پنجابی ساہت وچ پہلا تے مان یوگ دا دھا سی۔ ایس توں بعد اہناں پنجابی دیا کرن (صرف نحو) انگریزی پنجابی ادھاولی (ڈکشنری) پنجابی اکھان جوتش وویا۔ تے امر کتھا لکھیا۔ اہناں پنجابی دی نگر تے کاڈھویں سیوا کر دے ہواں ۱۸۹۵ء وچ پنڈ دادنخاں (جہلم) توں جتھے آپ اوس سمے منصفی کر رہے سن اردو اخبار ال تے پنجابی بولی وچ پہلا اخبار امرت پتر کا جاری کیتا۔ جس دے ایڈیٹر مسٹر جھولا ناتھ برسٹر بنائے۔ تے آپ وی ایس وچ ڈھیر کجھ لکھدے پڑھدے رہے۔ اہ پنجابی بولی لئی اردو اخبار ال وچ پہلا اخبار سی۔

اہناں دی بدلی پنڈ دادن خاں توں لاہور ہو گئی۔ اہناں چاہیا کہ امرت پتر کا نوں وی پنڈ دادنخاں توں لاہور لے آون۔ پر اہناں دناں وچ اک دن عدالت کر رہے سن کہ وکیل نے اک فقرہ بولدیاں اک اردو دا محاورہ ورتیا۔ آپ نے ٹوکدیاں ہویاں آکھیا۔ اہ محاورہ ایتھے نہیں پچھدا۔ وکیل نے اتر وچ اک چبھواں فقرہ کہیا۔ تسیں پنجابی دے جالوں اہناں نوں اردو دا کیہہ ایہہ ایس تے اہناں تپش کھا کے آکھیا۔ میں اردو دے گڑھ لکھنؤ دی گد وچ پلیا پڑھیا ہاں۔ تے اردو نوں تھانیوں وی ودھیرا جاندا ہاں۔ وکیل نے ایس بھل لئی معافی منگ لئی۔ گل آئی گئی ہو گئی۔ پر دوجے دن وکیلاں رل کے ڈپٹی کمشنر کول شکایت کیتی کہ اہ نالے منصفی کر رہے ہن نالے اخبار کڈھ رہے ہن۔ ایس دی پڑچول ہوئی تے آپ نوں بے دوش سمجھیا گیا۔ پر ایتھوں بدلی کر کے جھنگ تے اوتھوں راولپنڈی بھیج دتا گیا۔ ایتھے کجھ چر کم کرن دے بعد دنیا دی منصفی توں پچھوڑ لگ کے اپنے پچھے اپنی یادگار چار پتر لالہ نند لال وکیل۔ لالہ دیا دھر لالہ بیر بل تے لالہ بھگت رام بی۔ اے تے ہور علمی خزانہ چھڈ کے دوہاں جہاناں دے حاکم دے حضور بلا لئے گئے۔

پنجابی بولی دے وڈپن سوہپن تے مان تان نوں ودھان لئی اہناں جیہڑی نگر سیوا کیتی اے ایس کارن اہناں دا پنجابی بولی دے اسار دا ال وچ سونے دے حرفاں نال لکھن لائق اے۔ اردو دی گد وچ پلن والا۔ اچے عہدے تے وڈیاں لوکاں وچ رہن والا۔ مات بولی دا اہ

سپتر بولی لئی بڑی نونیتا تے دلسوزی نال کم کردا رہیا۔

اہناں دی پہلی لکھت ناٹک ہیر رانجھا دا پلاٹ وارث شاہ دی ہیر توں لیا گیا اے۔ اِہ ناٹک ۱۲۵ صفحے دا اے

پنجابی اکھان ۲۵۰ صفحے دی اے۔ ایس وچ الف توں ی توڑی ردیف وار اکھان۔ فرہنگ تے شرح سمیت درج ہیں۔ اکھاناں دی کجھ ونگی اے

لوہا لاکھا بھوچرا مت سے نہ آ   بگا چٹا سادا دودوں ڈھونڈ لیا!

لوہا – رتا گھسمیلا   لاکھا – کالا جیہا   بھوچرا = نیلا گھسمیلا

اِہ اکھان سانوں اِہ دسدا اے کہ کس رنگ دا بلد (ڈھگا) چنگا ہندا تے کس رنگ دا مندا

ویری گئی دودھ چوا ات   بھنڈ رنئی ڈنگاں بھناں

ویری – دودھ دین والی   بھنڈ – بھرڑی   سنڈھ

اِہ تدوں کیہا جاندا اے جدوں کسے کم لئی اک نال اجہا بندہ جیہڑا لوڑیدا ہووے تے نال اُہدے اُہ ٹرپوے جسدا کوئی لینا دینا نہ ہووے۔

گھگری دیا ساکاں تینوں جھول منڈا یا کا   دھوتی دیا ساکا تینوں نہاتیا ناقہ

گھگری – ...   جھول منڈا – نس نسی رنڈی (بیوہ) پکا پکیا ہویا۔ دھوتی مراد خصم سے پیا ... اپنا بھرا یا کوئی ہور عزیز آ جاوے تے اہنوں بڑو تھے تے بڈیاں روٹیاں پکا دیندی اے تے جے خصم دا کوئی لگدا آ جائے تے اوہنوں سکی روٹی دینا وی نہیں چاہندی اے

ہاں ٹنڈی پیو کانا   پت موئی دا دانہ

اِہ تدوں کیہا جاندا اے جد بھیڑیاں ماپیاں دے گھر چنگا بندہ جم پوے۔

لمّا سیھ توں اُچّا

مچے دے کوئی والے نہیں آسکدا۔ اُہدے منھ آ کے اپنی پت لہا دنی اے۔

امر گٹکا – ایس دے اہناں تن حصے کیتے ہن۔ پہلے حصے وچ فارسی دے چنگے شاعراں دے نصیحت بھرے شعراں دا پنجابی شعراں وچ اُلتھا کیتا اے۔ دوجے حصے وچ سنسکرت تے تیجے حصے وچ انگریزی شعراں دا۔

امر گڈھ دے پہلے بھاگ وچوں کجھ نمونہ :

ہر کجا چشمہ بود شیریں — مردم و مرغ و مور گرد آیند

مٹھا پانی وگدا جتھے!
آدم پنچھی ڈھکدے اوتھے

خیرے کن اے فلاں غنیمت شمار عمر — زاں پیشتر کہ بانگ بر آید فلاں نماند

اس توں پہلاں کر بھلیائی
کہن کے ایتھوں اُٹھ گیا بھائی

دو چیز طیرہ عقلست دم فرو بستن — بوقت گفتن و گفتن بوقت خاموشی

دو نویں گلاں مت دیاں ہینیوں اِہ گل امنیویں سٹ نہ پا
بولن ویلے نغاں چپ کرنا چپ دے تھاں بولنا

از سر بالین من برخیز اے ناداں طبیب — دردمند عشق را دارو بجز دیدار نیست

مورکھ ویدا اُٹھ سرہانیوں لوڑ نہ تری کائی
درشن باجھوں پریم دے کٹھے لئی نہ دارو کوئی

امر گڈھ وچ مقتاں دے بندے لکھدے من :

اس توں پہلاں کر بھلیائی — کہن کہ ایتھوں اُٹھ گیا بھائی
روٹی جویں نہ رجّے بھاوے — امرت کر کے ٹکڑا کھاوے
ون نوں کرے جو جپ دی مالا — اُدا نظے ترت دیوالا
کتی یوجا اگ دی کریئے — وچ سپے تاں اونویں سڑیئے
دیری مویاں خوش ناں ہو — مرے نگا اِک دن آیا جو
تیج دے رہے کر کے کھاناں — تن نوں دوھ تا جی نوں گھٹاناں

اہناں اک کتاب جوتش بارے "جوتش ودیا" وی لکھی ۔

نام نیک عالم تخلص پیر ہیو دا ناں میاں احمد بخش کلاچور گجرات دے وسنیک۔
جم جیٹھ ۱۹۱۳ بکرمی مطابق ۱۸۵۷ء
۱۸۷۵ء وچ مڈل دا امتحان پاس کرکے کڑیانہ ضلع گجرات دے پرائمری سکول وچ ماسٹر لگ گئے۔ کجھ چر بعد نارمل سکول راولپنڈی وچ پڑھن گئے۔ تے آکے جلالپور جٹاں دے مڈل سکول وچ نائب مدرس مقرر ہوئے۔ اِک دن ایس سکول وچ معائنے لئی مسٹر ہیرسن انسپکٹر سکول آئے انہاں اٹھویں جماعت لئی بورڈ تے اک سوال لکھیا۔ کوئی منڈا حل نہ کر سکیا۔ خود ہیڈ ماسٹر نوں دتا پر اوہ وی حل نہ کر سکے۔ آکھدے ہن انسپکٹر صاحب سوال سمجھاون لگے۔ پر میلے دی گل اوہ بھی حل نہ کر سکے۔ آکھدے ہن تے خود انسپکٹر صاحب سوال سمجھاون لگے۔ پر میلے دی گل اوہ بھی حل نہ کر سکے۔ آکھدے ہن ایس تے میں وددھ کے اُنہاں نوں کہیا جے اجازت ہووے تے میں حل کر دیاں۔ انسپکٹر صاحب نے بڑے خوش ہوئے آکھیا ضرور۔ تے میں اوس نوں ٹھیک طرح حل کیتا۔ جس تے انہاں خوش ہو کے مینوں گورنمنٹ ہائی سکول کوہاٹ وچ ریاضی دا ماسٹر لگا دتا۔ اوتھے اِہ ٹریننگ کالج دا امتحان پاس کرن لئی لاہور آئے۔ تے ایس امتحان دے نال ای اوسے سال میٹرک (انگریزی) تے منشی فاضل دا امتحان وی پاس کر لیا۔ فیر اک سجن دی کوشش نال اُردو وچ وکیلی دا امتحان پاس کرن دی اجازت مل گئی۔ اِہ ماسٹریاں چھڈیاں وکیل بن گئے۔ تے ۱۹۱۳ء وچ ماسٹری چھڈ کے گجرات وچ وکالت شروع کر دتی۔

کجھ چر وکالت کرن دے بعد اِہ فقیری رنگ وچ رنگے گئے تے آپ نقشبندی خاندان دے بزرگ دے ہتھ تے بیعت کرکے درویش بن گئے۔ فیر وکالت چھڈ کے لوکاں نوں وعظ نصیحت کرن دا کم اختیار کر لیا۔ اپنی شاعری دے مڈھ بابت دسدے ہن کہ میری بارہ تیرہ ورھے دی عمر سی کہ اِک پٹواری نے رشوت دا مقدمہ بن گیا تے اوہ معطل ہو گئے میرے کول آیا تے مینوں اپنا حال حقیقت دس کے آکھن لگا۔ میری اس کہانی نوں شعراں وچ لکھ دیو۔ میں اوہدی خواہش مطابق اوہ ٹٹے بھجے شعراں وچ لکھی۔ تے لوکاں دی زبان تے چڑھ گئی۔ حاکم نے جد شعر سنے تے پٹواری نوں بحال کر دتا۔ ایہدے بعد اوہ میلے گویئے شعر آکھدے میاں محمد صاحب (سیف الملوک والے)

کوئوں شعراں تے صلاح مشورہ لیندے رہے۔ پر پوری طرح کسے دی شاگردی نہیں کیتی۔ شعراں وچ اہناں فارسی لفظ۔ فارسی تشبیہاں تے استعارے ڈھیر ورتے ہن۔

اِہناں دیاں لکھتاں (تصنیفاں) اِہ ہن۔

قصہ اصغر صغرا۔ پوہ پھٹی۔ عشق محمدی۔ یکی الف۔ پیردا ونجارہ۔ منقبات مشائخ وغیرہ تے سب چھپے ہوئے ہن۔

میاں احمد یار تے سید فضل شاہ دے بعد اِہ پہلے شاعر ہن۔ جنہاں سید وارث شاہ نوں مقابلے لئی ونگاریا اے۔ اِہ لکھدے ہن۔

اساں شاعر پنجابی دے بہت پڑھے ڈٹھے ہن تے گل اُکھیاں ناہیں
فضل شاہ وغیرہ چھڈیا وارث شاہ بھی اَج خوشحال ناہیں
پوہ پھٹی دے نال جو جڑی اے اُہدی ہیر دی صغرا نال ناہیں
اسے پر اوتھیں فیصلے جیہڑا اقبال آکھے سخن محال ناہیں

مطلب اِہ کہ سید وارث شاہ دے قصہ جو جٹی نامہ دے سامنے پوہ پھٹی تے ہیر رانجھا دے سامنے میرا قصہ اصغر صغری رکھ کے دیکھو تے اِہ بہتر یا وگے۔

اُنج نے کوئی وی اپنے آپ نوں گھٹیا نہیں کہندا تے ہر یاری ہمیشہ اپنے بھانڈے نوں صلاحندی اے۔ پر اہناں جتنا خودی نوں کم لیا اے۔ اُہ ٹھیک نہیں۔

اِک دوجی تھاں تے فیر لکھدے ہن۔

سمجھن سدا پنجابی دے سبھ شاعر وارث شاہ نوں گورو گھنشال ناہی
اُہدی ہیر دا ہے جویں صغرا کیوں توں دوہاں دی کرے پر نال ناہیں

ایس شعر وچ اُہناں دج دجا کے دوہاں دے کلام نوں پرکھن لئی ونگاریاں اے۔

سو اسیں کجھ ایس دا نمونہ پیش کر دے ہاں۔ پاٹھک خود ای تیاس یا مقابلہ کر لین۔

اصل ہیر وارث وچ سر لیکھ عنوان فارسی وچ ہن۔ سو اہناں دی قصہ اصغر صغری دے لیکھ فارسی وچ لکھے ہن۔ پر بڑی زنجیری دار تے گنجھل دار فارسی ورتی اے۔ اِک سر لیکھ اے۔

"فلیل جزیل اصغر علیل و جدا یل رحیل بدر فشیل و صلیل علیل بادر اقیل بتمیل در رحیل سفر دبیل ہے"

ہُن اصغر صغری دے کجھ شعر سن لئو۔

وارث شاہ نے ہیر دے حسن دی جیہڑی تعریف کیتی اے تساں اوہ پڑھی ہووے گی۔ اوہ کتاب وچ صغرا دے حسن دی تعریف کر رہے ہن۔ اوہ وی سن لئو۔ صغرا دی عمر ایسے ویلے اٹھ سال دی اے۔ لکھدے ہن۔

اٹھویں سال پر نقش نگار چہرہ مثل رنگ دا شان ارژنگ کولوں
شوخ چلبلے نین ممولیاں دے لمی دھون عجیب کلنگ کولوں
بھواں ڈنگیاں دھنکھ لاہور دی توں پلکاں سوہنیاں تیز خدنگ کولوں
ٹھوڈی مثل کشمیر دے سیب نالوں متھا گول بلور دی ونگ کولوں
سوہنے کن گلاب دے پھل نالوں اثرناک آواز سی چنگ کولوں
بھارے بٹ پہاڑ دی جڑھ نالوں پتلا لک دھموڑی دے ڈنگ کولوں
عشوے سخت خونی کھیوے نگ نالوں ملنسار مزاج سی جھنگ کولوں
سست حرص ہوا مدراس نالوں چست ذہن ذکا فرنگ کولوں
پلکاں تیز ترکھیاں تیر نالوں قاتل تیز نگاہ تفنگ کولوں
تنگ گھڑا اوسدا وچ سوڑا اکی کیڑی دی وی ڈھیری تنگ کولوں
ریشم ذون سنجاب سمور قاقم شرمسار اوہدے نرم انگ کولوں
قسم پیو دی حسن دے نقد کیتی مالا مال بنگال دے بنگ کولوں

کتاب وچ اصغر صغرا نوں عشق بارے پچھدا اے۔ صغرا کہندی اے

اصغر آکھدا عشق دے شان اندر ستاں راتے تیری میرا جی کردا
صغرا آکھدی عشق وچ میرا نرم کجھی خوب اوہدی جیہڑا اسی کردا
جلوہ رب دا اے حسن سوہنیاں دا مشرک جان جیہڑا اوتھے نی کردا
چاہے دین تے دنی نوں تج بیٹھے دلوں رشک جو سوہنیاں دی کردا

ڈھیٹھاں وانگ عاشق مُڑ مُڑ گرے پیریں سوہنا لکھ پیا سٹی سٹی کردا
اگے یار دے سُتھرے دی مُٹھ اندر چِڑی وانگ عاشق چی چی کردا
جام عشق دے دا زہر لکھ کوڑا عاشق سی تک کدے نہ بھی کردا
عاشق مان تراں سب سٹ کے تے جنے کھنے اگے جی جی کردا

تویں عشق اخلاق درست کردا جو بن ٹھیک پکا نوں گھی کردا
عشق یار دا سمجھ صقال پیرا شیشے دِلے دے نوں منجلی کردا

سی حرفی عشق محمدی دا اک بیت

ع

علی بنات تھیں بات شیریں ذات آبحیات دا جام میںنوں
میرے دے وال کالے دہیں نال پالے کالا خال نالے جاں شام میںنوں
کلیاں دند مانند کمند زلفاں مصری کھنڈ گلفتار کلام میںنوں
دیندے چین نہ لین دو نین پیرا نین جاپدے نین بادام میںنوں

شیر شاہ پٹواری بارے اِنہاں دے شعر جیہڑے مدھلی شاعری دا نمونہ ہن۔ اُنہاں دی ونگی

دلی داد جا کوٹ فریاد کیتی تیتا توا جیبھے نال جٹیا سو
کرم ہو بے شرم نہ نرم ہویا گرم ہو کے انت کیہہ کٹیا سو
قاسم گل جا ڈِھل نہ ذرا کیتی مٹی تیل دا حوصلہ سٹیا سو

پیراں دتہ ترگڑ

نام پیراں دتہ تخلص خادم۔ پیو داناں میاں محمد اسمٰعیل قوم ترگڑ جٹ وزیر آباد ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک۔ جنم ۱۸۶۰ء

پنڈ جوڑا سیاں (گوجرانوالہ) وچ نانکے گھر پیدا ہوئے۔ تے اوتھے ہی پلے۔ جد ذرا جوان ہوئے تے لکھن پڑھن دی تھاں درزیاں دا کم سکھ کے روٹی کمان دی فکر کیتی۔

شعراں دا شوق بچپن توں سی۔ اِہ میاں عبدالستار ولد میاں غلام حیدر پنڈ جوڑا سیاں (گوجرانوالہ) دے شاگرد ہو گئے اوہناں توں اصلاح لیندے رہے۔ اوہناں نوں ہیر وارث پڑھن دا شوق نہیں سگوں عشق سی۔ اِہناں ہیر دے کئی لکھتی (قلمی) مسودے لبھے۔ تے اُہناں دی چھان پھٹک لئی جنڈیالہ شیر خاں جا کے سید وارث شاہ دی قبر تے جا کے چلہ وی کیتا۔ تے اوہناں نوں ڈھونڈھ بھال کر دیاں اک نسخہ ہیر وارث ملی۔ جیہنوں اوہناں اصلی متھ کے اوس وچ ۱۱۹۲ مصرعے آپ لکھ کے پائے تے ۲۱ مارچ ۱۹۱۷ء نوں مکمل کر کے چھپن لئی دتی۔ جو سب توں وڈی تے اصلی ہیر دے ناں نال سن ۱۹۲۰ء وچ چھپی تے بڑی مقبول تے پرچلت ہوئی۔

ایس توں سوا اوہناں قصہ یوسف زلیخا۔ ترجمہ ست سورہ تے گلزار غوثیہ لکھے۔ یوسف زلیخا ۱۸۹۸ء دی لکھت اے۔

۱۹۰۶ء وچ اِہ لاہور آ گئے۔ شیخوپورہ دے کول نویں آبادی گنج وچ درزیاں دا کم کردے رہے۔

کہندے ہن کہ مشہور پنجابی شاعر میاں فضل شاہ تے میاں ہدایت اللہ لاہوری دے کفن اوہناں ای سیتے سن۔ ہیر وچ اوہناں جیہڑی کتر بیونت کیتی اے۔ اُہدا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن ؎

گڈی طبع نوں لمبڑی ڈور دے کے واہ نال پریم اڈائیاں نے
قطع درزیاں والیاں سوچ کے تے کتراں رنگ برنگ لگائیاں نے

۱۹۱۷ء دی گل اے۔ جد اِہ امرتسر میرے کول آوندے تے اپنی ایس محنت دا حال تے شعر سناندے۔ ہیر وچ اِہناں وارث شاہ دا اِک بیت لکھیا اے جس دا پہلا مصرعہ اے۔

ذوبیں تیرے خوں ریز خنجر ہتھیں تیز قیامت خیز چشم انگیز بریز بریز شمس تبریز جیہے پکار دے
اہ بیت مینوں سنایا تے بڑی حُب نال انہیں لکھ کے دتا سی

میاں پیراں دتہ ذرہ لیئی خیال دے سن - ادہو بھرا داسی لمیاں لشاں تے بھرویں داڑھی
ہیر وارث وچ اہناں دا وادھا کجھ چنگا نہیں انہاں دے الحاقی (ن وٹی) شعراں دا نمونہ

ہوے قہر خدا دا جھوٹھیاں تے لعنت رب دیئے کاذبین قاضی
موہنوں بول اونہے بولنائیں وے توں رد ہودیں مشرکین قاضی
قدر عشق دی عاشقاں صادقاں نوں جھگھ مار دے نے جاہلین قاضی
سچ آکھنے توں عاشق نہیں مڑدے قول اِن کُنتُم صادقین قاضی
رانجھے رب دے وچ جے فرق جاناں دب جے عشق دے کویں خزین قاضی
حُسن چاک دا نے جلوہ ذات ربی ہیر ویکھیا نال یقین قاضی
نقش چاک دے حرف تبارک اللہ خوشخط لکھے خالقین قاضی
رخ یار دا صفحہ قرآن دا ای نُور نبی ختم المرسلین قاضی
اعوذ باللہ من الشیطن پڑھ کے کیتا رد شیطان لعین قاضی
عُقدے بسم اللہ الرحمٰن کھولے الرحیم لکھیں ہیں صاحب دین قاضی
ہوے نظر آکھاں الحمد للہ آوے یاد رب العالمین قاضی!
بخش الرحمٰن الرحیم اللہ روز حشر مالک یوم الدین قاضی

ڈولی چڑھدیاں ماریاں ہیر چیکاں میں گھاتی رنجھیٹیا سایاں دے
بناں اُجل اٹھری بھری کٹھی انہاں قاضیاں وڈ قصایاں دے
رہی شدھ نہ کجھ سہیلیاں دی تڑی وار نہ تکیں ملایاں دے
رکھیں آج اجوکڑی رات بابل گاون ماسیاں پھپھیاں تایاں دے
بناں موت دے جویں تابوت تڑیا میرے باپ تقدیر لکھایاں دے
انہاں تکیاں لایاں سیگیاں نے نال دھکیاں ڈو نرٹی پایاں دے
آج دوہناں تیریاں لٹ لیاں کر کے کھیڑیاں دشمناں دہایاں دے
ہویا تخت ہزارہ تے جھنگ سُنجاں رطن رنگ پور وچ دوہایاں دے

اُستاد گام

نام غلام محمد تخلص گام قوم ککے زئی۔ لاہور دے وسنیک۔

جنم ۱۸۶۰ء دے لگ بھگ۔ وفات ۹ جولائی ۱۹۲۸ء

چار جماعتاں تک سکول پڑھ کے چھڈ بیٹھے۔ اِہناں وے پیو ورزیاں دا کم کردے سن پر اِہناں نوں کباب ویچن دا چاء چڑھیا۔ تے کباب اوّا ویچدے رہے۔

پندرہ سولہ ورھے دی عمر سی۔ اک شخص بشندا اس عرف بشو نال یاری ہو گئی۔ اوہ شعر آکھدا اوس نوں ویکھ اوہ بھی شعر کہن لگے۔ تے کجھ چر بعد حکیم آغا علی دے شاگرد ہو کے پکے شاعر بن گئے۔ تے جد حکیم آغا علی خاں نے اپنے اکھاڑے نوں دو حصیاں وچ ونڈ کے قمر تے وگیر نوں خلیفے بنا دتا۔ اوہ خلیفہ قمر دے شاگرد ہو گئے۔

تعلیم بھاویں اَن پڑھاں برابر سی۔ پر شعر خوب کہندے تے بڑے ٹھٹے نال پڑھدے سن جلسیاں مشاعریاں وچ آندا عزت بڑی سی مشکل توں مشکل زمین وچ جھٹ پٹ تے رواں دویں شعر آکھ لیندے سن۔ اِہناں دے شعر بڑے اِدھر اُدھر پر بڑے سوادلے تے من کھچویں ہندے سن۔ اوہ ہر تھاں ہر مجلس تے ہر مشاعرے وچ اُستاد گام مشہور سن۔ جلسیاں مشاعراں وچ خاص کر سرکاری جلسیاں وچ خاص طور تے بلائے جاندے، شعر پڑھدے تے انعام پاندے رہے۔

بڑے بھلے چنگے۔ ہس مکھ تے مجلسی سن۔ آئے یار متر دی عزت آندر وچ خوش رہندے سن۔ جد کوئی سنگی، ساتھی یا مجلسی مل پیا نالے شعر سن گیا۔ نالے مفت دے کباب کھا گیا۔

اِہناں نے عشق لہر تعلق۔ نواب گاموں خاں نال تے کجھ ہور شاعراں نال ٹھٹھا کردے رہے۔ گاموں خاں نے اک شعر لکھیا۔

خ۔ خوار جیہا مینوں اوس کیتا ربا ایسا ہی کریں خوار اُس نوں
جیہا اوہ ظالم مینوں ہو ملیا تے ایسا ہی ملیں دلدار اُس نوں
پہلے یار ہو وس پھیر وچھڑ جاوس غیراں نال بوے آئے خار اُس نوں

گاموں کی اکھیاں نال وکھلائے اللہ جانے قدر میری آپے سارا اُسنوں ۔

تے گام نے اُتر دِتا

خ۔ خوار ہو داں بھانویں میں کتنا میرے مولا نہ کریں خوار اُسنوں

بھانویں اُہ مینوں جنا کارہیا وفادار نوں میلیں دلدار اُسنوں

مجنوں واںگ بھُل بھُل رکھے پاس اپنے گلڑدہ نہ دیوے کدی خار اُسنوں

گام اُہ مینوں بے قدر نہ ملے دلبر بھانویں نہ آئے میری سار اُسنوں

اپنی بابت لکھدے ہین سے

ہن میں اپنی دسناں گل تہانوں ہویا پیدا اک بندہ عجیب حال میں!

پانواں سونے نوں ہتھ ہو جائے مٹی ایسا ہونیا وچ صاحب نصیب حال میں

رنج و غم ہمسائے نے خاص میرے رہندا اِنہاں نے بالکل قریب حال میں!

تسیں جتنے بھی ہوا شخاص ایتھے تہاڈے ساریاں کولوں غریب حال میں!

اِک گل دا میرے وچ ہے وادھا حال محنتی کوئی من کھٹو تے نہیں!

بھانویں کہندے نے گام کباب نالا کوئی کہندا خوشامدی ٹٹو تے نہیں!

چھیکڑلی عمرے اِنہاں ؒ نے نعتیہ شعر کہنے شروع کیتے۔ تے وزیر خاں دی مسیت دے امام صاحب نے آپ دا وظیفہ لا دِتا۔ تے جد اِہ فوت ہوئے اِہناں دے جنازے نال نعت خواناں دیاں باراں ٹولیاں سی جو اگے اگے کلام پڑھدے جاندے سن۔ تے ہور مخلوق دی ڈھیر نال سی۔ تے ایس طرح پنجابی دے ایس ہرمن پیارے شیر دلیر۔ شاعر دا جنازہ بڑی دھم تے جل جلاؤ نال قبرستان وچ مٹی نوں سونپیا گیا۔ اِنہاں دے شاگرداں وچوں ملک لال دین قیصر۔ تے میر محمد دین میر جلال پوری مشہور ہن۔

بھائی خاں شیداؔ

نام بھائی خاں تخلص شیدا پنڈ کالا افغاناں ضلع گورداسپور دے وسنیک جنم ۱۸۶۱ء وفات امرتسر ۱۹۲۴ء

نکے ہندیاں امرتسر آ گئے تے ایتھے بُٹہ گری دا کم کردے رہے۔ بیت بازی لئی بابا صادق امرتسری دے شاگرد ہوئے۔ تے فیر اُنہاں دے اکھاڑے دے خلیفہ بنے۔ اہناں اک قصہ شیریں فرہاد لکھیا۔ تے کجھ سیحرفیاں۔ ۲ سیحرفیاں "بہار گلشن" وچ چھپ چُکیاں ہن۔ تے باقی سب کلام لکھتی ای رہ گیا۔

بڑے نیک۔ ملنسار۔ محبتی تے خُلق والے سن۔ تعلیم معمولی سی۔ پر اُنج واقفی ڈھیر سی۔ شعراں وچ روانی تے پکیائی بڑی سی۔ زیادہ تر رنگین کوتا لکھی اے۔ تے کجھ صوفیانہ۔

ب
بناں تیرے رشک گل میرے بُلبُل میرا دل ہے اُداس اجکل
پیا پھڑکدا اے قفس تن اندر ہوئے باختہ ہوش حواس اجکل
گلشن وچ جانواں گُل خار وسدے جنگی نہیں لگدی بو باس اجکل
پیارے تیرے شیداؔ دے نال رہندے رنج۔ غم۔ الم تے یاس اجکل

م۔
مست آپ تے الست آپے آپے قالوا بلیٰ پکارن والے!
آپے رب آرنی آکھے لن ترانی آپے رکھدا شوق دیدار والے
آپے کہے خلقت یا نار کونی آپے چھا فوں بیا سوار والے
اے شیداؔ آپے انا الحق کہندا آپے حکم فرماوندا دار والے

ج
جیہی ضیا رُخ یار دی اے ایسی روشنی ماہ تاباں دی نہیں
چمک لباں دی جیہی سبحان اللہ ایسی چمک لعل بدخشاں دی نہیں
جیہی ابرو دی تیز شمشیر اے ری ایسی کاٹ گر تیغ ایران دی نہیں
کیوں نہ دیکھ کے پری شیداؔ ہووے حور خُلد دی اجہی شان دی نہیں

مولوی محمد اسمٰعیل

نام محمد اسمٰعیل پیو دا ناں شمس دین پنڈ بڑھے ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک تے مولوی اسمٰعیل ثانی دے ناں نال مشہور۔ جنم ۱۸۶۰ء دے نیڑے وفات ۱۹۲۶ء
مسیت دے امام سن۔ لوکاں نوں وعظ نصیحت کردے سن۔ اہناں پنجابی شاعری نوں وی وعظ نصیحت دی پوڑی متھیا۔ تے شعراں راہیں لوکاں نوں بھلیائی دا راہ دسدے رہے۔ اہناں شمس الہند، شمس الواعظین۔ نشان محمدی۔ چراغ محمدی تے بیان محمدی عرف کھرا سودا۔ کتاباں لکھیاں اہناں دی پہلی تصنیف۔ نشان محمدی اے۔ جیہڑی ۱۳۱۴ھ یاں ۱۸۹۶ء دی لکھت اے تے آخری شمس الواعظین ۱۳۲۲ھ یا ۱۹۰۵ء دی۔ نمونے دے کجھ شعر "نشان محمدی" چوں

ویاہ جھنڈو دا ہاڑ جیہنے سندھے شاہ رچایا
پنڈراں مانیاں چاول کیتے روغن زرد منگایا
کھنڈ آندی دہ مانیاں بھاجی ڈھیر شکر دا لایا
تے دیہہ مانیاں آٹا کیتا خرچ جمع کرایا
کنجراں دے دو طائفے چنگے شہر وچوں منگوائے
نٹ مراسی ہون اکٹھے دولت پیا اڈائے
پنڈراں سو دی آتش بازی وڈی دھوڑ دھمائی
باسی چاول کھان نہ گئے لُٹ بہتیری پائی
سہرے لائیاں ڈورے بیٹھ بجائیاں وچ بجائی
اِک ادھیوں دو ادھیوں دیہوں تک دیہو ہتھ نائی
ستیاں نک دا بیہندا ہیرے شاہ آکھ آنے
دھوبی تے بٹالے رجے رہے مسیت ملانے
چودھری آکھے دیہو دما نے ملاں کیہ ساڈا کردا
نیت خیروں بھرے رکابی ہور بھی حیلہ کردا
ملاں موڑ دھرے ہتھ اُتے چودھری دے گھوری
کیڈا ساڈیاں ہلاں ٹھرکے اسنوں دیہو مزدوری
کھوتے دا گوں ڈھڈ بھرے تے سُتا رہے مسیتے
بانگاں دے اکیا ساتوں کم کیہڑے اِس کیتے
آنا مینتھیں ہو نہ سکے وچھے موڑ لیاوالاں
ڈنڈیوں ڈکرا توڑی سندا کڈھ کڑیاں نوں پاوالاں
اِکوں آکھیا پڑھی اُن دے اوہ بھی نہ اُن وچی
ہُن اہ حق کیہڑے تے آیا گل کریندا منجی
منڈے نوں قرآن پڑھایا کموں سکوں گوایا
میاں مساں ہن ترلے کرکے پیٹ سرھوں کھایا
اس نالوں بہتا چنگا سدیاں دوڑیا آوے
ختمے دا آ گئیا سنجھے پانی پا پلاوے
اندروں باہروں دے بھاری چُھٹے اگ جلاوے
ٹکیاں گھرڑے سلکھنی تے اوہ لاگوں سیکدا جاوے
اِہ ملاں نہ کاسے جوگا ساڈوں نظری آوے
ہنک بدھو جمعرات شتابی ٹکیاں لے وگ جاوے

اللہ دتا شیفتہ

نام اللہ دتا۔ تخلص شیفتہ۔ امرتسر نال سنبندھ تے بابا صادق دا شاگرد۔

جنم ۱۸۶۳ء۔ وفات ۱۹۰۸ء۔ کیچن کیاری دا اِک پھُل جہڑی مہک اُہدے اصل نسل دل دیکھن دی لوڑ نہیں چھڈدی۔

کجھ ذہن دی تاثیر تے کجھ دیہاڑے دا پوکھا۔ شیفتہ بڑا رنگین طبع تے عاشق مزاج سی۔ تانگہ واہوندا سی۔ اوہ عشق مجازی دا طالب اوہدی گَلے "شیام" نوں بندہ پشاوری تے بھجیتا رام دا نگوں دل دے بیٹھا۔ تے اُہدے عشق دی چیٹک تے برہ دی بھڑکی تے بیتاں راہیں دل دی بھڑاس کڈھن دا ول دیا۔ تے اوہ بابا صادق جیہے نیک تے بھلے لوک دے قدمیں آ لگا۔ اوہدی خیالی اُڈاری نے نازک خیالی دا اک نمونہ دیکھو سہ

ذرہ بھی سوچ دا نہیں دل وچ تینوں کس نادان دی مت بے اِدہ
چڑھ کے چھاتی تے ظالماں بھڑکنا ایں کچے کمنیاں دی نرم جھینب اِدہ
بے گناہ غریب نوں قتل کرنا ایں قیمت دار انسان دی رت سبے اِدہ
دیکھ بیراں وچ ایس نوں رول نا ہیں تیرے شیفتہ دے سرخی پتے بے اِدہ

شیفتہ دے بیتاں وچ روانی۔ لوچ۔ رس۔ مجازی رنگن ڈھیر اے۔ بنیت بازی وچ کئی شہراں وچ آوندا جاوندا اکھتاں تے بھجاندے۔ شیفتہ دے سوال جواب۔ سی حرفی شکل وچ پہرہ بارہ ماہ اٹھوارہ چھپ چکے ہن۔

اپنے "شام" ول اشارہ کردا آکھدا اے سہ

اک دن گلشن ہستی وچ نہیں نانگ بلبل نامراد توں جائیں گا یاد رکھیں
اینویں قفس تاریک وچ گودنے توں ملپنے آپ گھبرائیں گا یاد رکھیں
غم غذا تے فکر دا پی پانی ہنجو خون ٹپکائیں گا یاد رکھیں
تیرا کسے نہیں شیفتہ ساتھ کرنا باجھ شام پچھتائیں گا یاد رکھیں

دیکھ کھال باہندیا کھول بیڑی اجے ٹیک ناہیں دل آرام آیا

مَستے اکھیاں وچ تصویر اُہدی جیدا مفت وچ میتوں الزام آیا
پُچھیا حال نہیں ایس دکھیا تیرے دا اُٹھا لڑن کا دن خاص و عام آیا
کسے کہیا نہیں آکے شیفتہ توں اُٹھ ویکھ تیرا اوہ شام آیا

وِشنے بحر وچ

بھاگن

بھاہ خُدا کیتی جیہڑا گل ہیں پا بیٹھا
ستمگار نال بھل کے یار وی میں اکھیاں لا بیٹھا
کر بھروسہ دینے بازتے ہتھیں مُہرہ کھا بیٹھا
بھُل گیا میں آپ شیفتہ دل دا حال سُنا بیٹھا

ہرت سر لاہوری دروازہ توں باہر جانن شاہ دے تکیئے وچ اک واری پنجابی مشاعرہ ہو رہیا سی (اوہ ہر اٹھوارے ہُندا سی تے اوہناں دناں وچ شیفتہ تے حیات دی چوٹ بازی آپس وچ بڑی ہُندی سی) شیفتہ نے حیات تے چوٹ کر دیاں ہویاں اک شعر پڑھیا جس دی اک تک اہ سی۔ ع

آکے وچ مشاعرے شعر دلیں کھل کے جُتیاں اج حیات نے ہیں تُوں

ایس توں بعد جد حیات دی واری آئی۔ اوس نے ایس چوٹ دا اُتر دیندیاں ہویاں کہیا

جدوں ہین تے شیفتہ ہوون لوکی کیہ تیرے اوسدی ذات کیہڑی اے

بیت دکھ تہ۔ دس۔ ویلے او بچے موہ ویساں۔ اِہناں دوہاں نوں ٹھاک دیاں ہویاں کہیا۔ کہ اہ گل مندا چنگا نہیں۔ تے اہ شاعری دے در دھاے اُہدے بعد اہناں بھی پھر اجیہی بھیڑی زبان وچ چوٹ بازی نہیں کیتی۔

سردار خاں برق

نام سردار خاں تخلص برق امرتسر دے رہن والے۔ میاں صواعق دے شاگرد۔
جنم ۱۸۶۳ء وفات ۱۸۹۴ء

چھوٹی عمر وچ ماں پیو دا سایہ سر توں اُٹھ گیا۔ تے یتیمی دی گود وچ آ پئے۔ ذرا ہوش سنبھالیا تے پڑھائی دی تھاں کمائی دا فکر کرنا پیا۔ میاں رحیم بخش صواعق جو تارکشی دی کردے سن تے شعر گوئی دی۔ تارکشی دا کم سکھن لئی اوہناں دے شاگرد ہو کے۔ تارکشی کردے رہے۔ تے اوہناں دی صحبت وچ رہ کے چنگے شاعر وی بن گئے۔ اتے چھیتی اُستاداں دی گنتی وچ بیٹھے جاون لگ پئے۔

۱۸۸۰ء دی گل اے۔ اوہناں دناں وچ امرتسر وچ بیت بازی دا بڑا زور سی۔ عام طور تے لالہ سنت رام سیٹھی دی کوٹھی تے پنجابی دا مشاعرہ ہندا جس وچ چنگے چنگے بیت باز اپنے جوہر دسدے اِکو پاسے برق اپنے شاگرداں دی ٹولی نال تے دوجے پاسے لالہ رام نفرا اپنے شاگرداں دی ٹولی نال آہمو ساہمنے بہہ جاندے تے آپس وچ بیت بازی دے جوہر ظاہر کردے تے چوٹاں ہندیاں۔ جانوں یا تیغاں دا اِ بھیڑ۔ دماغ تے تسلط دیاں قدماں دا اِ جنگ۔ تماشہ ویکھنے من بھوں ہندا سی۔

۱۸۸۸ء وچ اوہناں اُردو تے ہجے ہجے فارسی وچ وی شعر لکھنے شروع کیتے۔ سکول تعلیم گھٹ سی۔ پر اُردو فارسی دے جانوں ہون کر کے بابو آتما سنگھ عاقل دی صحبت۔ بریم سنتے۔ رہاتا تاں ہندو سبھا ہائی سکول امرتسر وچ فارسی دے ماسٹر لگ گئے۔ ٹمپرنس تے کانگرس دے سٹیج تے وی بڑیاں زوردار نظماں پڑھدے رہے۔ شعراں وچ بولدے جوبن کھار وچ شیر گو بیج رہیا ہوئے۔

افسوس آپ دی عمر نے زیادہ وفا نہ کیتی تے جوانی دے سمے وچ ای ۳۱ سال دی عمر بھوگ کے اللہ نوں پیارے ہو گئے۔

اوہناں دے شاگرد ڈھیر سن۔ میاں عبدالقادر دانشمند۔ منشی غلام نبی نور خ۔ سردار سندر سنگھ صبا
لالہ رام سرن داس خورسند۔ سردار سوہن سنگھ (سوڈھی نارڈ والے) میاں عبدالصمد کمتر
میاں عبدالصمد کمتر اوہناں تے بعد اوہناں دے خلیفہ ہوئے۔ اوہناں دے شعراں وچ روانی ہندا

اہ - کلام شوخ تے رنگین اے - عربی - فارسی دے لفظ بجھ عکویں دتے ہن - شعراں وچ پکیائی - رس تے مٹھاس اے -

نمونہ کلام :-

الف

آریاں نجیں جگر چاک ہوئے زلف یار دا ایہہ نہیں شانہ بنیا
پنجیں تارے تے چہاتی پیرہن دا ایساہے صحرائی دیوانہ بنیا
کرے جیہڑک بھری بلبلاں دی اے پر سخت دشوار بھرنا نہ بنیا
برقؔ ملک علوم دی سیر کر تو جیکر چاہیں دانش خزانہ بنیا

خ

خوب نقاش نے شوخ دیاں چشماں مثل بادام بنایاں نیں
ہو دے دیکھ کے عید عشاق تائیں بھواں مانگ ہلال سجائیاں نیں
بیاں لعل نجیں اُنہدیاں لال ازبس من پسند سبھ خلق دے آئیاں نیں
رنیلا چکیاں نازک وجود دیاں برقؔ کہے خم کماں کلائیاں نیں

ی

یار منگیاں دو چیزاں اگوں ہس کے آکھدا دس کیہہ کیہہ
جو سے دس تیرے سوئی منگدا یاں آکھے پھیر اوناں نجیں دس کیہہ کیہہ
اول وصل ابدی ثانی نظر شفقت منگاں ہور تینتھوں ایتھیں بس کیہہ کیہہ
پایاں بہت مصیبتاں عشق اندر دسے کھول کے برقؔ بے کس کیہہ کیہہ

ر

روز میثاق دی کسے کولوں کسے حال نہیں تحریر پھیر دی
اس مریض تے چلے دوا ناہیں جس دی آن کے خاص تقدیر بھیر دی
اندیاں دی اثر جو دیں اوہنوں اندا اُنہاں دے جاتا تیر پھیر دی
برقؔ زندگی سدا نہ سمجھ ہر دم ظالم موت ہر دی دامنگیر پھیر دی

گوری ناتھ گوہری

ناں پنڈت گوری ناتھ آپ نام گوہری۔ پیو دا نام پنڈت جے دیال۔ گوجرانوالہ دے وسنیک تے پروہت
جنم ١٨٦٣ء کوچ ٢٥ اکتوبر ١٩٠٦ء

چھ ورھے دے سن سکول وچ داخل ہوئے۔ تے دس ورھے پڑھ کے کچہری وچ عرضی نویسی کردے رہے
شاعری دا شوق بال پن توں سی۔ نکی جہی عمرے ای مشاعریاں وچ شریک ہوون تے شعر آکھن لگ پئے
تے شعراں دی سدھائی لئی پنڈت گوراں مشہور دے شاگرد ہوئے جیہڑے اپنی شاعری دی لڑی سید
وارث شاہ نال جوڑدے ہن۔

انہاں دناں وچ لاہور۔ امرتسر دا نگوں گوجراں والے وچ مشاعرے ہندے تے بیت بازی دے
مکابلے ہندے سن۔ اک پاسے ماسٹر تھراسنگھ شفیق اپنے ٹولے نال تے دوجے پاسے پنڈت گوری ناتھ اپنی
جنڈلی سمیت۔ آخر ماسٹر جی میدان چھڈ گئے تے آپ دے شاگرد ہو گئے۔

آپ پہلوں تے شنگار رس دی کویتا ای لکھدے رہے ١٨٩٦ء وچ انہاں دیش سدھار لئی سمت
تے دھارمک رنگ دی کویتا لکھ کے جلسیاں وچ بولنی شروع کیتی۔ پر ایس وچ کجھ کامیاب نہ ہوئے تے
پنتالی ورھے دی عمر وچ کوچ دی چٹھی آ گئی۔ تے ٢٥ اکتوبر ١٩٠٦ء نوں دیوالی دی رات گھر نوں شنگارتے
ٹھپ ٹھیا کر کے پرلوک سدھار گئے۔

انہاں دی لکھت قصہ ملکی کیماں ١٨٨٣ء اُبدے نال پینڈو جٹی چھپے ہوئے ہن۔ ایس توں سوا انہاں
بہوں ڈھیر بیت تے نظماں لکھیاں۔ پر اُو سب نشٹ ہو گئے ہن۔ آپ دے پتر پنڈت نرندر ناتھ آکھدے
ہن کہ جان کنڈن ویلے آپ دی زبان اتوں اِہ شعر نکلیا جو آخری کلام ہوون کر کے بچیا اے:-

نِلا تدھ پاس ثبوت کمال تینوں عشق کی راز شمار والی
دل دے داغ دا دیا چراغ روشن بل بل بجھ گئی شمع مزار والی
دامنگیر کیہہ منکر نکیر ہوسن بغل وچ تصویر ہے یار والی
گوری ناتھ آپے پلہ جھاڑ کرسن سن تقریر ہن عاشق زار والی

انہاں دے چھوٹے بھرا پنڈت کالیداس پنجابی دے مشہور شاعر ہن۔ جنہاں دی ساری شاعری
دھارمک تے تصوف دے رنگ وچ اے۔

سائیں لوک

نام غلام احمد تخلص سائیں لوک قوم راجپوت گڑھ شنکر ضلع ہوشیارپور دا وسنیک۔
جنم ۱۸۶۳ء وفات ۱۹۳۶ء
زمینداره کم کر دے سن۔ طبیعت وچ روانی بڑی سی۔ پوست پینا تے کبوتر پالنا بس اہ شغل سی۔ زیادہ ترکیبت بنھے۔ تے اُہ دی اہل بیت دی محبت وچ۔
نمونہ :۔

سہرے والا گبھرو شہید جدوں ہوگیا تاں جوش غصہ آیا حضرت علی عباس نوں
ٹیک کے تلوار کہہ کے حیدر کرار کھڑا ہو کے علمدار آیا شاہ دین دے پاس نوں
پاس آ حسین دے کلام کیتا ادب نال آکھن لگا میرے مولا دیر دی کا سنوں
کرو اکھ دا اشارہ لواں نہر دا کنارہ مولا دور کراں تیمے جھوٹے بچیاں دی پیاس نوں

سُنی جدوں گل اہ عباس دی حسین تاں اکھ جھک گیا پیار نال دیر بوٹوں
اُمت دی تباہی دا خیال دِلدے وچ آیا شاہ نے دِتا پھیر اکھیاں تھیں نیر لوٹوں
پھُل لگے کرن مولا پاک نے فرمایا ایہو کوئی روک سکے نہ تقدیر دے تیر نوں
نانا بھی پیارا اُمت نال نے دی پیاری ہے جی ایہی لوگ پٹ پٹ رون گے شبیر نوں

بھابھی بھتیجے بھائی پُت تے جوائی مرن جنہاں دے اُہ مینوں دیکھ صبر کر کھلے
تیری میری شان نوں بیان کرے سائیں لوک چنگے چنگے بول لیندے موہیاں دے مل دے

کبوتر نوں مخاطب کر کے کہندے ہن

الف اللہ رسول دا واسطہ ای اُڈ جا ہُن کبوترا کالیا اوا!
کالا ماتمی تیرا لباس سوہنا ایسے واسطے میں تینوں پالیا اوا!
وہ ملنے اُپر عباس دے پہنچ جلدی ہند وچ کم جنہوں جھٹ لا لیا اوا!
میرا حال عباس نوں جا آکھیں سائیں لوک نے جو دُکھ جالیا اوا!

شنکر داس شنکر

نام شنکر داس بھاٹیہ۔ تخلص شنکر۔ گوجرانوالہ شہر دے وسنیک۔ لالہ ملاوا رام تفرو دے شاگرد۔
جنم ۱۹۲۰ بکرمی مطابق ۱۸۶۳ء۔ کال چلانا ۱۹۷۳ بکرمی مطابق ۱۹۱۷ء
اپناں دی اپنے استاد وانگوں بیت بازی وچ چنگا ناں کھٹیا تے شہرت پائی اے۔ جنت پوری دے میلے وچ اُستاد نال بانہہ دے تے فقیر ہو بیٹھدے تے بیت باز ہوندے سن۔

نمونہ کلام:-

ح۔ حوراں دی دیکھ حیران ہویاں میرے یار دی دیکھ یکساں اُنگلی
میرے دلبر دی انگلی دیکھ کے تے لکا یوسف دی منتی یان اُنگلی
دکھاں دیکھ عاشق اک حیرت وچ جاوان دکھے رنگ تے جدوں جاناں اُنگلی
شنکر داس اسیں پرے رعب اٹھے کی مجال کہہ کرے انسان اُنگلی

ت تیرے شہیداں دے شہر اندر جنت وچ اُڈیکدی حور آگئے
گھوڑا بھج کے مند توکل دا اَج کھٹن یار ضرور آگئے
تیرے ہجر فراق دی دیکھ سولی سولی سیر ہوگئی منصور آگئے
شنکر داس مجازی وچ پیر تیرا اج منزل حقیقی دی دُور آگئے

ح حسن دا باغ تیار ہویا گویا کھلی بہار گلزار دی اے
بھور مست ہوگیا خوشبو لیکے گُل دیکھ بلبل جان وار دی اے
ڈالی نمالی نہ کوئی چمن والی دیکھ موج اندیسی گلزار دی اے
نین دیکھ کے نرگس بے حال ہوئی شنکر داس صورت بسی یار دی اے

حکیم محمد علی

نام محمد علی تخلص محمد علی، جھنگ دے رہن والے۔ اُنج ڈھیر چر لاہور تے کشمیر رہے۔ جنم جھنگ ۱۸۶۷ء
وفات لاہور ۱۹۲۲ء

بڑے چنگے قسمتے پڑھے تے حکیم سن۔ لاہور دی انجمن حمایت اسلام دے موڈھیاں چوں سن۔ جد اہناں انجمن حمایت اسلام دی نینہہ رکھی ـــ اوہ میر شمس الدین تے ہور ساتھیاں نال ہر مہینے دے اخیر تے گھر گھر آٹا اکٹھا کرن جاندے۔ تے اک نظم پڑھدے۔ جیہدا اک بول اوہ سی ؎

مٹھی آٹا پا چھوری صدقہ جان پیاری دا!

تے پھر اک ہور نظم پڑھدے جیہدا ٹیپ دا بول اوہ سی ؎

اللہ تیری ذات نیاری اے مولا تیری ذات نیاری اے

اہناں دے اوہ دوویں بول لاہور وچ بچے بچے دے منہ تے چڑھ گئے۔

اہناں دی حکیمی بابت کہیا جاندا اے۔ کہ کشمیر دے مہاراجہ امر سنگھ دے گھر کوئی بال نہیں ہُندا۔ میاں لال دین وزیر دی سفارش تے آپ نوں بلا کے علاج کرایا گیا۔ تے راجکمار ہو پیا۔ جس تے خوش ہو کے مہاراجہ نے آپ نوں میاں سلطان دی حویلی بخش دتی۔

اہناں دی اک چھپی ہوئی کتاب خوان یغما ہندی اے۔ جس وچ منطقے مسائل تے نعمت دیاں باتاں ہن۔ ایسے وچ حقے دی نندیا کردے ہوئے آکھدے ہن ؎

اُٹھ سویرے پڑھ بسم اللہ حقہ تازہ کردے — ٹھنڈ بیٹھے پیے جدوں اوہ حکیم تمباکو دا بھردے
منجی اُتے بیٹھ لگاون سُوٹے تے خوش ہوون — بیک اک دم سُوٹے نہ حقہ ڈھائیں مارن روون
حقے بناں نہ جھاڑا آوے جے سو زور لگاون — بعضے جاہل لوگ نجانے حقہ نال لیجاون
آپ اپنے حقے دیاں صفتاں بیٹھ کریندے — شاغل تے مستغرق مجلس لاون بیٹھ مریندے
اک آکھے میں گھر وچ رکھیا خوب تانبے دا حقہ — نڑی بھی اُسدی ریشم والی کدی نہ رہندا اُسکا
دوجا آکھے اَڑیا اس وچ لذت مول نہ آوے — دیکھ چھوٹا حقہ میرا جی تیرے ٹھنڈ پاوے

فیروزالدین فیروز

نام فیروزالدین تخلص فیروز تے پیو دا نام مولوی امام الدین قریشی ڈسکہ ضلع سیالکوٹ دے وسنیک۔
جنم ڈسکہ مارچ ۱۸۶۴ء وفات :۔ پیچوکی تحصیل پسرور۔ مارچ ۱۹۴۲ء
جدوں وڈے ہوئے عربی، اُردو تے فارسی دا علم پڑھنا شروع کیتا۔ تے چھیتی عالم کامل ہو گئے۔
فیر اینہاں پنجاب یونیورسٹی دا امتحان منشی فاضل کیتا تے گورنمنٹ ہائی سکول وچ فارسی دے ماسٹر لگ گئے۔
اینہاں دے والد دی چنگے عالم تے شاعر سن اینہاں دی نیک صحبت دے فیض نے اینہاں دی طبیعت تے علم تے نیکی دا سوہنا صیقل چاڑھیا تے اینہاں دنیا داراں نوں سدھے راہ تے لیاون دا نیک کم اوہناں ہویاں پنجابی شعراں راہیں سچی کلام نوں اُچا رکھیا۔

اینہاں خطبہ فیروزی۔ پارہ اول۔ دوم۔ سوم۔ چہارم۔ پنجم۔ ششم۔ ہفتم دا ترجمہ۔ باغ بہشت۔ گلزار یوسف۔ نماز فیروزی۔ نماز حضوری۔ آسمانی کڑاک پنجابی شعراں وچ لکھیاں۔ تے اینہاں توں سوا اُردو فارسی نظم و نثر، وچ لغات فیروزی اُردو۔ لغات فیروزی عربی تے لغات فیروزی فارسی وغیرہ لکھیاں۔

اینہاں دے پتر مولوی نذیر احمد تے نصیر احمد دسدے سن کہ آپ شعر دل دے چاء نال لکھدے سن۔ تے کوشش کردے سن کہ شعر سادہ، رس بھرے ہون تے جھٹ سمجھ آ جاون۔ شعر نرے پنجابی بولی دے شعراں وچ لفظی وادھ گھاٹ تے دل بدل دا وی بڑا خیال رکھدے۔ تے اک اک شعر نوں بعض واری کئی کئی گھنٹے سوچدے رہندے سن۔ اینہاں مولوی عبداللہ عبدی۔ حافظ برکت اللہ تے کوی کادریاں وانگوں اپنی پنجابی شاعری نوں دھارمک پرچار دا ای کم لیا اے۔ کلام دا نمونہ ہیٹھ لکھدے ہاں۔

نقش طلسم تے جادو ٹونے کردے رہن ہمیشہ ۔۔۔ دل تے راتیں لگی دا بس اہ بنایا پیشہ
نقش طلسم تے جادو منتر لوکاں آپ بنائے ۔۔۔ حضرت پاک سلیمان دے دل اینویں جا لگائے
کہن جو راج سلیمان دے دل اینویں جا لگائے ۔۔۔ جناں پریاں دیواں اُتے کرے حکومت دائم
تے حضرت پاک سلیمان ہے سچا اللہ دا پیغمبر ۔۔۔ ایسے کم نہ کرن پیغمبر جو دنیا دے رہبر

سورۃ تبا دا ترجمہ کردے لکھدے ہن :

لوکو نیکی دے ول آؤ غفلت چھوڑ تمامی ۔۔۔ نکر گیا اُس گھر دا جتھے ڈیرہ ہوگ مدامی
اج تسانوں اساں ڈراوندے اوس خداوں ۔۔۔ جیہے عمل تُہاڈے ہوسن دیسی رب حساباں
سخت مصیبت دا ہے اوہ دن اوڑک آون والا ۔۔۔ بُریاں نے بدکاراں دی اہ شامت لیاون والا

پنڈت کالیداس

نام پنڈت کالیداس - پیو دا نام پنڈت جے دیال گوجرانوالہ دے وسنیک - جنم اکتوبر ۱۸۶۵ء وفات
آپ دے پتا پنڈت جے دیال مہاراجہ شیر سنگھ دے درباری اہلکار تے پروہت سن - اصل نسل
ولوں اجدھیا دے اک اگھے براہمن خانوادے چوں سن -

کالیداس جی مڈھلی تعلیم کجھ آپنے پیو کولوں حاصل کیتی پھر محلے دی مسیت دے مولوی صاحب کولوں اردو فارسی پڑھی -

اہناں نوں بچپن توں شعر خاص کر بھجن بولن دا شوق سی - آواز بڑی رسیلی - اُچی تے لوچ دار سی - جدوں نے نال شعر پڑھدے سنن والے موہت ہو جاندے - اُنج تے شروع توں فقیری خیال تے درویشی رنگ وچ رنگے ہوئے سن - بابا ابری سنگھ دی صحبت نے ایس فقیری رنگ نوں ہور لشکارا دتا - اوہ ویہہ[۲۰] ورھے اُہناں دے چرناں وچ رہے - تن واری اُہناں نال ننکانہ صاحب وی گئے - تے چالی ورھے دی عمر وچ امرت چھک کے کالی داس دی تھاں "مان سنگھ" بن گئے - تے اپنے آپ نوں پنڈت مان سنگھ عرف کالیداس لکھدے رہے -

آپ دے وڈے بھرا اگوری شنکر پنڈت گوراں مصر دے شاگرد سن - اوہ وی اُہناں دے چرنیں جا لگے - تے اُہناں کولوں اصلاح لیندے رہے -

اہناں دی کویتا (شاعری) دھارمک، سماجک - گیان دھیان تے فلسفہ اخلاق دا سوہنا نمونہ اے - شعراں وچ روانی - زور تے رس ڈھیر اے - ہندی دے لفظ زیادہ ورتے ہن - اہناں ڈھیر سارے قصے لکھے ہن - جیہڑے اردو تے ہندی وچ چھپ گئے ہن - جویں ننھہ پوران بھگت - گوپی چند - روپ بسنت - راجہ بھرتری - راجہ ہریش چندر - ست ساکھیاں - راجہ سرپال - چرخہ نامہ وغیرہ - چرخے نامہ نوں سوایا بانی کہیت - دوہڑے ڈیوڑھ تے چھند - سوییے، چوپئی تے بینتاں وچ ہن - ہر بحر تے ہر رنگ نوں سوہنی طرح نبھایا اے -

"گوپی چند" وچوں

بڈھے جیون نوں بھوگ دی اچھیا اے اس جوگ نوں جو گیا دھارنا کیہہ
جیہڑا اصل وی کرے نہ نقل پوری ہووا اوس نے سانگ اتارنا کیہہ
جیہڑا جیوندا ہیں نوں مار چھڈے اوہنوں کال نے آ کے مارنا کیہہ
زیورا بال گماشتہ رہے جیہڑا لیکھا شاہ دا اوس نے تارنا کیہہ

جیہڑا اپنا کم نہ ناد بیٹھے اوس گسے دا کم سنوارنا کیہہ
گوروڈُبیا وچ سنسار ہووے اوس شش نوں پکڑ کے تارنا کیہہ
جہنوں بھکھ پیاس اکانودے ہین اُس نے دُکھ تے سکھ سہارنا کیہہ
بناں آوندی پھرے نکم بنیاں اوس کسے دا روگ گوارنا کیہہ
جیکر انت مرئیے نہیں جانا مری رام دا نام وسارنا کیہہ
کالیداس جو سمجھ کے چول چلے جالا اوس شطرنج دا ہارنا کیہہ

پورن بھگت جیوں

دوہڑا پچھتاوے دار دار دے گئے اچھراں ماتے
اسے راجہ اس پوت دا کریں نہ ہرگز گھات
ایسی مورت موہنی بھگوت دی تصویر
کالیداسا اچھراں بھر بھر روندی نیر

چھند تیں تیر چھما چھم جاری اچھراں کرندی گریہ زاری
پل پل کھاندی غشاں بھاری ہائے ہن آن سینے دکھ بھاری

جاکے نہ بیتس دے

ڈیوڑھ اچھراں پکڑ کھلونی پنہ ہار ہو گئی گل دی واقف گل دی
تو تیل مکھ نیلا پیلا ورت گئی مکھ جلدی قدم نہ چل دی
ایسا دے کوئی دھری ہوشے حجہ کھانے جلدی ملی تمت پل دی
کالیداسا داتا تیری ہو ہوا گے جلدی تلیاں ملدی

کبت راجہ تون ابھاگی ہیں دیراگی تے تیاگی نت لاگی ہے تن جان کو سدا رام نام کی
ہو بے کو روائیں توں پاچھے کو پچھتائیں توں پوت لے بغیر راجدھانی کس کام کی
اچھیا جے بھوگ کی سنجوگ کا ہے چھوڑ دینا بھگت کو نہ جگت میں ہے لوڑ دھام کی
چھوڑ دیو پوت پائیں پچھیا غریبنی کو اچھیا سپوت کو نہ تیرے دھن دھام کی

راجہ ہریشچندر جیوں کجھ

راجے آکھیا رانئے دان کر کے گھر وچ پھیر پرتا کے رکھ لیئے
جان بجھ کے نرک نہیٹر لیئے موہرا ویکھ وچار کے چکھ لیئے

پیسہ کدی ادھرم دا نہیں پھلدا بھانویں اک دے لئے بھانویں لکھ لیئے
سارے شاستر کڈھ کے ویکھ لئے پڑھ ایہی پران پر تکھ لیئے
وینڑے جھول جے کسے دے چار پیسے نہیوں شرم دے نال کر لکھ لیئے
کالیداس اِک دھرم ہے ڈل جاندا ہور نال نہ اپنے گنگھ لیئے

چرخہ نامہ چھوٹے بحر وچ اے نمونہ

کت چرخہ بھاگو بھریئے نی — وچھول ننده ندی نوں کریئے نی
جے جیوندیاں چاہ رہیئے نی — مڑ مڑ دا یارم بار نہیں
کت چرخہ ہمت ہار نہیں
دنیا نوں دلوں وسار نہیں

اُٹھ جاگ تیرا دن چڑھیا نی — توں ستھی ہنیں نہ پیٹریا نی
نہیں نام سائیں دا پڑھیا نی — ایہن پڑھیاں بار اُتار نہیں
کت چرخہ ہمت ہار نہیں
دنیا نوں دلوں وسار نہیں

دوہڑا —

شرع شریعت گھمیاں چھنڈیں ویکھیں عشق محو — مذہباں والیاں نوں تپ تھائیں تیرا بھیڑے نہ کوئی پلّہ
رام رحیم نوں بند کریں نے سر بھیڑے دے کھتاں — کالیداس سانوں لے چل اوتے جتھے رہنا ای آپ اکلّا

باپ دی جڑھاں جو منڈے وانگ پھیل بنانت — ٹُٹ دی ہنیری جھیل اک واری غرق دے
ندی دے کنارے رُکھ رہندے دن چار نے — کتیاں دے وانگ بھجوں کاہی توں گھر کدے
جان بُجھ کے نہ لگوں موڑے دیاں لڑواں نوں — چنگے چنگے قد دے پیتے نہ جج ورق دے
رنگیاں دی موت آوندے چھیڑے کبھو نامیں — سپاں سندی موت آوے آ بھن سڑک دے
استری دے دامن تے منہ سٹرے باہیں اگّ — بھیڑے دن آیاں اِنا اگیرے ہی بھڑک دے

لاہورا سنگھ لاہوری

نام لاہورا سنگھ تخلص لاہوری۔ گمٹی بازار لاہور دے وسنیک۔

جنم ۱۸۶۵ء   کوچ ۵ نومبر ۱۹۲۳ء

پنجابی دے مشہور اُستاد میاں ہدایت اللہ لاہوری دے مان یوگ شاگرد۔ لاہور وچ سنہری مسیت دے پچھواڑے بابو جی صاحب دے کول چترکاری (مصوری) کردے سن۔ بڑے محبتی، ملنسار تے پریمی سن۔ امرتسر جدوں دربار صاحب متھا ٹیکن آؤندے، کتنیاں نوں شردھا دے رشتیاں دے نال روح تے جسم لئی کجھ نہ کجھ جوگ دے جاندے۔ کجھ شعر سنا جاندے، کجھ بالاں نوں چیجی دے جاندے۔ ہر رنگ کم وچ سبھ توں اگے تے بڑے کم توں دور رہنا اُنہاں دی عادت سی۔ اُنہاں نوں ہندو مسلمان تے سکھ عیسائی لئی پیار سانجھا تے ساویاں سی۔ پنجابی بولی دے چنگے جانوں سن۔ گورمکھی وچ لکھدے پڑھدے سن۔ شعراں وچ روانی تے نکھار بڑا سی۔ محاورے، تماثیل تے تشبیہاں استعارے بڑے ڈھکدے تے ڈھکوے ورتدے سن۔ مشاعریاں وچ شعر بڑی آواز تے ترنم نال بولدے تے ٹھٹھ بنھ دیندے سن۔ ہٹ دھرمی کوئی نہیں سی۔ نو سحر خیال، تے نقشہ سیرت گھنا منان دی روحانی سنتاں سی۔ جیہڑی یادگار چھڈ کے پرلوک سدھار گئے۔

نمونہ کلام :

ب

باہر دے ایس جہان گمن دے جہانو فی اصل غنیم نے پائی ہوئی اے
فوج کمر کس حکم حضور لوڑے ننگی قتل تے تیغ اٹھائی ہوئی اے
اِک اِک نوں سکبے اُڈن کھمے تے جاگو سُتیو نیند کہی آئی ہوئی اے
پیاں بھاجڑاں تے نعڈی جائے دنیا لاہوری تیار ہو دیر کیہی لائی ہوئی اے

ہیر چوں کجھ ونگی

بیڑی ہو گئی روان تے شوق ہستی رانجھے دھکلی پکڑ کے جا بیٹھو سوا!
سارا بیڑی وچ مست کیتا سُندر راگنی بھیرویں گا بیٹھو سوا!
من موہ لیا نال آواز بانکی ایسی چھینک پریم دی لا بیٹھو سوا!

اوس گھڑی توں ہیں تریاں لاہوری جیہڑی شوق دے نال لنگھائیو سو

لٹے دیہہ وچ ڈھب را بجھنے نوں اجے شام سویرا جھگڑا ای
علی آکھیا ایہہ تے جیا جیا حاضر جہا پکّا ہستا رکھڑا ای
وہ عمر سنے گھرزدا ں پینہیں آیا خبرے کیہہ بنیا اہنوں دکھڑا ای
لاہیدی منزلاں مار حیراں بیتے شکے ہونٹھ کمہلایا مکھڑا ای

سوہنی کوہجڑی نال کجھ جوگیاں نوں مر جاتے تے کجھ پرواہ ناہیں
منڈا فقر نوں عورتاں نال وچ جاناں اساں ویکھنی اک نگاہ ناہیں
مجھکے آپنے پیٹ کے چوڑ گیتے سانوں لوک وساوں دی چاہ ناہیں
ایس ویس اداہوریا سخت ٹاہڈے کیل من دے سپ کیاہ ناہیں

آیوں فقر ہو خیر بہانڑا اسے گے زن دیا ملاقتیا وے
ویہڑاں خیر تے لین نوں پئیں اگوں ڈھال ملانگ نکھیڑاں کھیاتیا وے
جاپے چوہڑا توں جیہا بدچھا بھٹ نٹڑ کے ذات گنداتیا وے
گل گل اندر بیانوں پانویں گفتگو ہیں سمجھ سمجھاتیا وے
اگرسے ہو جیٹا جٹا سائنی آل جلدی مار کے سیٹیں چھپاتیا وے
کرامات منچ۔ کوٹھے دتیں والے چیلا جھوٹھ اپرادھ اٹھاتیا وے
باہرنوں فقر تے اندر لی کر وہ بھریا دماں محراب متھے نعل کا تیلا وے
کیدوں من مندر سائیں دھیاں دھریا پائی چپ میت نہ جھاتیا وے
چینا خیرلا ہندیا برا آکھیں تیں کجھ رب دی تند نہ جاتیا وے

دو پیسے۔ تے کجھ دن بعد اوس کولوں چھٹی لے کے راولپنڈی پہنچے۔ کھیسہ خالی۔ تے بھکھ نال آندراں وٹے کھان۔ اپنے چودھری گجے تے نبی علی دی اواز دتی۔ اوہ کول گئے۔ اوس نے اچار دا بھانڈا اوہناں دے سر تے چکایا۔ تے گھر جا کے دو پیسے مزدوری دے ہتھ پھڑائے۔

اوہناں دو پیسیاں دے چھولے لیکے بھکھ دا علاج کیتا۔ ٹھنڈا پانی پیتا۔ تے مری جان دی کجھ ہوئی۔ جیب خالی پر دل شوق دا بھریا ہویا۔ آخر کوہ مری نوں جان والے اک ٹانگے دا گھوڑا پھڑ کے اوہدے نال دوڑ پئے۔ جد اوہ کوہ پہنچے تے بھکھ نے فیر ستایا۔ اوہ ساہ لین نوں ٹھہر گئے۔ رستے وچ نوکی تھاں دیکھ کے اک مسافر روٹی کھا رہیا سی۔ اوہناں اپنی بھکھ دا دکھ سنایا۔ اوس نے اک روٹی تے گنڈا (پیاز) اوہناں نوں وی دتا۔ چودھری جی کہندے سن کہ اوس روٹی دا جو سواد مینوں آیا۔ اوہ شاہی کھانے کھا کے وی نہیں آیا۔ آخر اوہ مری پہنچ گئے تے اوتھے اک قصائی دی ہٹی تے نوکر ہو کے گوشت ونڈیندے رہے۔ فیر اک تھاں منشی گیری کیتی۔ اوہناں دناں وچ افغانستان دی جنگ لگ گئی۔ تے اوہناں دی قسمت جاگ اٹھی۔ اوہ راولپنڈی آ کے بازار وچ تپڑی وچھا کے سارا دن لوکاں دے خط پتر لکھدے رہندے جس نال اوہناں کول کجھ مایا جمع ہو گئی۔ فیر اوہناں اوہ کم چھڈ کے پڑھائی دا رخ کیتا۔ تے ۱۸۹۲ء وچ بی اے کر لیا۔ تے لاہور آ کے اسلامیہ ہائی سکول وچ ماسٹر لگ گئے۔ فیر اوہ چھڈ کے پولس وچ تھانیدار بھرتی ہو گئے تے ترنتارن۔ لگے پھلور بیٹھ گئے۔ پر رب نوں ایتھے رہنا منظور نہیں سی۔ پولس نوں چھڈ کے ایل۔ ایل۔ بی دی تیاری کیتی۔ ۱۸۹۹ء وچ ایل ایل بی ہو گئے۔ اوہناں وکالت شروع کیتی تے سال ۱۹۰۱ء وچ رسالہ زمیندار لائے۔ ۱۹۰۹ء انڈین کیس انگریزی وچ جاری کیتے۔ جد اوہناں دی شہرت نے پر کڈھنے شروع کیتے۔ تے ۱۹۱۰ء وچ اوہ لاہور میونسپل کمیٹی دے ممبر ہوئے تے اوسے سال پریذیڈنٹ منتخب ہوئے۔ فیر ۱۹۲۵ء وچ پنجاب کونسل دے ممبر بنے تے اوسے سال لوکل بورڈ دے پردھان بنائے گئے۔ تے جد تک کونسل دے ممبر رہے صدر (سپیکر) رہے۔

۱۹۲۴ء وچ حکومت نے اوہناں نوں خان بہادر۔ تے ۱۹۳۰ء وچ سر دا خطاب دتا۔ اوہناں ڈھیر جائداد بنائی۔ دھی پت دلوں نہ ہونے کر کے اوہناں نواب احمد یار دولتانہ دے پتر میاں ممتاز دولتانہ نوں اپنا پُت (متبنیٰ) بنا لیا۔

شعراں دی چیٹک تے اوہناں نوں بال پن توں سی۔ پر جد کالج وچ داخل ہوئے تے شعر کہنا شروع کیتا۔ اوہناں ۱۹۰۱ء وچ اک نظم آبو کاراں دے بارے لکھی۔ جیہڑی بڑی پسند کیتی گئی۔ اوہدے بعد اک ہور نظم "فتح نامہ" ۱۹۱۸ء وچ وڈی جنگ جرمن تے لکھی۔ تے تجمی کھدت اوہناں دی مسدس حالی دا ترجمہ اے۔ جس وچ ترجمے دیاں ساریاں خوبیاں نوں برقرار رکھیا اے۔ ترجمہ اصل نالوں کسے گلے گھٹ

نہیں۔ سگوں کجھ وَدھدا ای اے۔ اوہناں نوں پنجابی نال بڑا گوڑھا پیار سی۔ ٹھیٹھ پنجابی لکھن دا بہت شوق سی۔ پنجابی دے وادھے تے بھلیائی لئی ہر تحریک وچ شامل رہندے سن۔ ۱۹۲۶ء وچ جدوں امرتسر وچ پہلی سنٹرل پنجابی کانفرنس ہوئی تے اوہ اوہدے پردھان (صدر) تھاپے گئے۔ پکا سانولا رنگ، کسرتی جسم۔ اچا لما قد۔ آواز وچ گونج تے گرج۔ شعر گا کے سُریلے نال پڑھدے تے سماں بنھ دیندے۔

ونڈ کلام "آباد کاراں دے ہاڑے" وچوں

پانی بھرا نہیں سی پین جوگا اِن کھاں نوں ہتھ نہ آیا سی

جتھے وسدے سن بگھیاڑ گدڑ جنگل آہی اوہ اساں وسایا سی

مُڈھ پٹ کے جھنڈ کریر سارے پانی پٹ کے کھال بنایا سی

ناں ڈنگ کے مچھوک نتا کیتے ہل زمیں تے نت دل جا لایا سی

بھنیر مار کے نال اُنہاں خوت کوڈی وچ نہ آیا سی

کیاں ویچ کے اپنا بھوں بھانڈا ڈیرہ بار دے وچ جمایا سی

اوہناں قضیاں دی بے خبر ہندی اساں بار وچ آون دا کس نوں سی

وسدے گھراں نوں آپ اُجاڑ کے تے ٹبر توڑ لیا ونان کا کس نوں سی

بھاجڑ ڈھو کے دیس بدیس ہونا ایڈا وخت کماونا کا کس نوں سی!

جیہڑے جنگلی لوک آباد ایتھے ٹیا اوہناں دی چا وناں کو سنیوں سی

"فتح نامہ" وچوں دو شعر

ہارمن کے جرمنی ڈنگ پیا جیہے پاپ کیتے اوہ گن ہار دے جی

منہ گھا تے گل وچ پلڑا ڈل ٹھل گئے آ رتے یار دے جی

ملیا مان گمان تے شان سارا گنڈے بھج گئے سبھ ہنکار دے جی

کھا بھانج میدان نوں چھڈ نٹھے کل شیخیاں جو کرن مار دے جی

مسدس حالی وچوں

کیتی سرت نہ دوسری قوم نے پر گئی ٹُٹ پر گا ہتھ نہار دی اے

بیٹھی پود نہ اکھڑی نیند رٹھی ہوئی جس پر مت ہنکار دی اے

شعراں وچ وارث تخلص کردے سن۔ اک واری ۲۴ ستمبر ۳۲ء نوں شملہ وچ رائے بہادر بنارسی داس دی کوٹھی تے اک اکٹھ وچ نظم پڑھی جس دے کجھ شعر ایہہ ہن۔

ٹھنڈی سڑک تے مست ہو پھردیاں نے جویں جنگلی ہرنیاں دی ڈار پھردی
کوئی بوٹزاں وانگ مٹکدی، چک ترے دی جویں اونٹھنی بناں مہار پھردی
کوئی لنک دی مٹکدی مست پھردی جانوں شیرنی پچھے شکار پھردی
لال ساڑھیاں نگن انگیاریاں نیں بوہ کے بدھڑی پھل انار پھردی
تلے دار جتی جھگا گوٹیاں دا نویں کاٹ دی پا سلوار پھردی
نکا رنگ پوشاکاں نے رنگ لائے وارث جوبن دی کیہڑی بہار پھردی

لوٹی شرم حیا نوں ایہ ستی کوچ وچ میداناں دے ڈاہیا نے
کتن تنبن چھڈ جھو تے کلے نوں چرخہ ساڈے پچھے نج پایا نے
ناون چھڈ چھڈا کے باپیاں دا میم صاحب تے مس رکھایا نے
رنجن پکن دے نال نہ کار کائی جھیڑا تاش دے نال لگایا نے
چھڈ دال تے ساگ پرونٹھیاں نوں جہ کا کیک تے آتش والا یانے
شربت کھوتڑے دے نال نہ ٹھنڈ پیندی سگرٹ پین دا جھس لگایا نے

شہزادی زیب النساء دے اک فارسی دا بند

اے آبشار نوحہ گر از بہر کیستی　　چیں بر جبیں فگندہ ز اندوہ کیستی
آیا چہ درد بود کہ چوں ما تمام شب　　سر را بسنگ میزدی و مے گریستی (زیب النساء)

دا ترجمہ پنجابی شعراں وچ انج کیتا اے:-

ملکہ زادی آکھیا جھرنیاں دے　　کس دے سوگ دے وچ کرلاندناں ایں
سر پیا ماردا پتھراں پٹناں ایں　　نیل چھاتیاں دے وچ پاوندناں ایں
برہوں لا کے پیڑ وچھوڑیاں دی　　ساڈے رنگ پیا پچھتاوندناں ایں
تائیں آپ سنوں ناہیں سون دیندو　　دھائیں مار کے ڈنڈ کیوں پاوناں ایں

سائیں مولا شاہ

نام مولا شاہ۔ جنم ۱۸۶۷ء قصبہ جیٹھہ ضلع امرتسر وچ پیدا ہوئے تے پنڈ دھرم کوٹ بگھیاں ضلع گورداسپور وچ پرورش پائی۔ قوم دے قصاب سن۔ پنڈ دھرم کوٹ وچ انگریزی دا کم دے رہے۔ بچپن توں درویشی خیال دے سن۔ جد ذرا جوان ہوئے پندراں ورھے دی عمر سی۔ جھنگی شاہ بخت جمال دے مولوی غلام محی الدین دے چیلے ہوئے۔ تے اوہناں کولوں [illegible] دو پائے تصوف دی الف۔ب پڑھی۔ فیر امرتسر کٹڑہ بگھیاں وچ آ گئے۔ تے باراں ورھے مجذوب رہ کے گذار چھڈے مجذوبی دے اوہناں قصہ [illegible] ہیر رانجھا تے مرزا صاحباں لکھے تے ہور بے شمار کافیاں، سی حرفیاں لکھیاں۔ قصے [illegible] چھپ چکے ہن۔ اوہناں سبھ توں پہلاں سسی پنوں دا قصہ لکھیا۔ تے ایہ قصہ لکھن توں پہلاں [illegible] چلے گئے۔ جیہا [illegible] (قبر دا انگوں) کھود کے اوہ وچ بیٹھ کے چلہ کردے (سیونگ [illegible]) آپ [illegible] باراں ورھے سسی لکھن دے بعد آپ مجذوب ہو گئے۔ تے شاعری دے نال پیری مریدی وی کردے رہے۔ گھوڑی تے سوار ہو کے پنڈ پنڈ جاندے تے مرید چاہوان آپ دی سیوا کردے۔ اوس سمے پنجاب دا کمشنر وار برٹن سی اوس نے اک دن جا کے کہیا تہاڈا روزی دا ذریعہ کیہ اے۔

اوہناں جو اتر دتا اوہدا مطلب ایہ سی۔

پلے خرچ نہ بنھدے پنچھی تے درویش

جنہاں تقویٰ رب دا اوہناں نوں رزق ہمیش

وار برٹن صاحب نے اوہناں دے کجھ مریداں نوں بلایا۔ اوہناں آکھیا اسیں خدمت کردے ہاں۔ تے پھیر اوس نوں یقین آ گیا۔ شاہ صاحب دا قد [illegible] موڈھیاں تے پٹیاں زلفاں چھوٹی تے بھروین داڑھی۔ گول چہرہ سی۔ دہی تے تلیے ہوئے [illegible] بڑے شوقین سن۔ اوہ دل میری کتاباں دی دکان بجلی والے چوک وچ (کٹڑہ بگھیاں والے پاسے) سی۔ اوہ ادھے اکثر میرے کول آندے رہے۔ جد آ کے بیٹھدا [illegible] تلیے کھا [illegible]۔ آپ اپنے شعر سنانے تے چلے جانا تعلیم نہیں سی۔ لکھ پڑھ لیندے سن۔ شعراں وچ روانی ہون نے لوڑی سی۔

ستی پنوں چوں چار شعر

ستی کھوج تے بیٹھ کے پئی روندی کھوج وانڈا یار ملا اللہ
میں تاں چار چوفیر ٹرے بھال تھکی کھوج دوسرا نظر نہ آ اللہ

انہاں تھاں دالیاں اونٹھاں دا اُٹھا ہووے جنہاں کیتڑا یار جدا اللہ
شالا نال میرے جنہاں دغا کیتا۔ اُنہاں دوزخاں سلے سزا اللہ

تینوں واسطہ اپنے نام دا ای میری آخری منّ صدا اللہ
نکل جان چلی ساہ کوئی باقی نیں ترسدے یار دکھا اللہ

میں ناں رج نہ دیکھیا تیری نے مکھ یار دا مرلقا اللہ
مولا شاہ سائیں دُکھ درد اندر آخر چلی اے عمر وہا اللہ

"قصہ پنوں دچھاں" بشنودی ماں آکھدی اے

ہتاں وخترے جوڑ کے دسنی ایہ نیں ٹھگ تینوں کرے منتیے نیں
کھوہ ڈُبناں نڈی جے گل ہووے ہُنے اُٹھ کے ڈُب کھیتے نیں

شوق لُٹی ایہدے نے نخرے بازے سُرخی سر مہلا دیں سر گھنیتے نیں
جدوں دیر بال تیرے خبر ہوسی لُٹے ست وڈھ کر سی پلیتے نیں

چراں پچھوں سُنیا پردیسی آیا ساڈے دیس
نام نہ بھجّل دا شکل گواچی ہوئے سونا چاندی کیس

عشق لکایا اجز سر ئیں گرجگ دا بھیس!
نگیاں نہ خبراں کسے مولا شاہ خبراں اوس یا ایس

ڈاکٹر موہن سنگھ ایم۔اے۔پی۔ایچ۔ڈی۔ آپ دی لکھت ہیر رانجھا فول ہیر وارث شاہ دے تل دی سمجھدے ہن۔

گیانی جودھ سنگھ

نام گیانی جودھ سنگھ پیو دا نام سردار حکم سنگھ جاگیردار امرت سر دے وسنیک
جنم سنہ ۱۹۲۳ بکرم مطابق سنہ ۱۸۶۷ء کوچ سنہ ۱۹۶۴ بکرم مطابق سنہ ۱۹۰۷ء
سکول وچ دسویں تک اُردو گورمکھی انگریزی پڑھ کے فوج دی نوکری کر لئی۔ تے اک سکھ پلٹن دے گرنتھی (پدھیک)
مقرر ہو گئے۔ سنہ ۱۹۰۱ء وچ نوکری چھڈ کے گھر آ گئے۔ تے مڑ دھارمک کوتا لکھن پڑھن دا کم کردے رہے۔
اہناں نوں بارہ ورھے دی عمر وچ شعر لکھن دا شوق ہویا۔ تے اہناں ڈھیر ساری دھارمک کوتا
لکھی۔ نوکری سمے اہناں نوں تن وار اچل نگر جان دا موقعہ ملیا۔ تے اوتھے اہناں نوں بلے رتی وچ
دسویں گورو دے درشن ہوئے۔ اپنی کتاب سری کلغی دھر بلاس وچ ایس دا ذکر کردے لکھدے ہن۔

ساتھی گئے چھڈ گیا میں وچھڑ پیا آن کے راہ میں ہور بھائی
چلے لو ڈاہڈی پتھر پیر بھکھن دھپ جیٹھ دی سی آہی زور بھائی
ڈیلن بھکھ تے تریہ نے تنگ کیتا نہیں وسدی سی ساری شور بھائی
ہویا بڑا عاجز غش کھا ڈگا زیارہ پیا نہ سر پر چج زور بھائی
پانی اکھیاں وچ میرے گرے چھم چھم ڈٹھا اوس نے سنگھ ہور بھائی
بڑا سوہنا گھوڑ سوار آہا ہتھ باز سندی اس ٹور بھائی
ساتھی ملا نہ دے فی تر دے اوہ تیرے کیہ منوں حوصلہ دھاری چھوڑ بھائی
اوہ آکھدے ای نظراں آپ ہو گئے غائب ہو گئے فی الفور بھائی

اہناں کلغی دھر بلاس۔ نرنکاری بلاس۔ شہید بلاس۔ دھرم بلاس۔ ساکھی پران وغیرہ ۲۱ کتاباں کوتا
وچ تے خنم ساکھی۔ بیسیس گورو۔ مہا بھارت تے راماین بالمیک دا پنجابی ترجمہ دھارمک (نثر) وچ لکھیاں
ہن۔ تے سنہ ۱۹۰۱ء وچ رسالہ گورمت پرچار گورمکھی وچ جاری کیتا۔
بھائی جودھ سنگھ گنتی دے چونویں کویاں وچوں ہن۔ جنہاں تھوڑی عمر وچ ڈھیر کم کیتا تے
اپنی کوتا دوارا دھارمک پرچار دا کم لیا۔

مولوی حبیب اللہ

نام تے تخلص مولوی حبیب اللہ ہویا۔ ناں مولوی نظام دین قوم کمبوہ۔ پنڈ کمبوہ ضلع امرتسر دے جم پل۔
جنم ۱۸۷۱ء　　　　وفات ۲۲۔ مارچ ۱۹۵۷ء

سکول وچ مڈل تک اردو۔ فارسی تے انگریزی پڑھی۔ فیر مولوی مہدی شاہ کولوں فارسی دیاں مشہور کتاباں تے مولوی ابو حبیب اللہ احمد کولوں قرآن مجید دا ترجمہ تفسیر تے صرف نحو۔ نالے حکیم مولوی نور محمد کولوں طب دیاں کتاباں سبقاً سبقاً پڑھیاں۔

کھاں کراں لئی پولس وچ بھرتی ہوئے۔ ۱۸ سال تک کنسٹیبل، ہیڈ کنسٹیبل، ہیڈ محرر تے تھانیدار رہے۔ پھر ؟ چھڈ کے مختار عام دا کم کردے رہے۔ تے ہن کجھ سال توں (پنجاب دی ونڈ توں پہلوں) امرتسر وچ بیجی کردے سن۔ اج کل بہاولپور وچ رہندے سن۔

مولا داد کنسٹیبل اوہناں دا اک شاگرد سی۔ اوس نوں شعر گوں کے پڑھدیاں سن کے اوہناں نوں وی شعر لکھن دا شوق ہویا۔ تے ۱۸۹۳ء وچ اوہناں پنجابی شعراں وچ کتاب خزینۃ الاسرار لکھی۔ اوہناں ویلے تک اوہناں اک وی تقریر دیکھیا تے مولوی نور الحسن کولوں گھٹنے دا پھل چھپیا۔ اوہناں کیہا تسیں پڑھے عالم فاضل بن گئے۔ لوکی تہاڈے علم توں فیض حاصل کرن۔ ایس توں اوہناں نوں دعا ملک کوتا دا شوق ودھیرا ہویا۔ تے اوہناں بے شمار کتاباں لکھیاں۔ اوہناں دیاں چھپیاں لکھتاں دی سو چنیاد فہرست اِدا اے۔ بولی سادہ تے صاف اے۔ شعراں وچ رس لے۔ تے بیان وچ روانی ہے۔

خزینۃ الاسرار۔ حبیب الثقلین۔ تفسیر یٰسین۔ تفسیر سورہ فاتحہ۔ تفسیر سورہ ...۔ تفسیر سورۃ والضحیٰ۔ یوسف زلیخا۔ الکمترا دم۔ گلزار موسیٰ۔ گلزار عیسیٰ۔ مجموعہ خطب حبیب اللہ۔ نور العیون فی قصہ موسیٰ و ہارون۔ اکرام مصطفیٰ۔ قرآن مجید دے نو پاریاں دی تفسیر (دو کو وکھو) سوانح نوشہ۔ قصہ جامہ۔ جنگ نامہ حبیب اللہ۔ معراج نامہ۔ احوال الآخرت خواں لیغا۔ تفسیر سورۃ یوسف۔ شرح نجات المومنین وغیرہ۔

کتاب "تاریخ کمبوہاں" دی تاریخ لکھدے ہوئے انج شروع کردے ہن:

بے خبری نادانی اندر سال ہزار گزر دے　　　بے مہار نکتر دے وانگوں سر گرداں پھر دے
قوم کمبوہ جہالت اندر بیکس تے لاثانی　　　حسب نسب دا پتہ نہ کسے نوں غرق اندر حیرانی
کون کوئی اہ کتھوں آئے مورث کیہڑا سائی　　　کیہ کجھ آہے کیہ کجھ ہوئے پتہ نہ اس نوں کائی
آخر وچ پنجاب کمبوہاں دلیا روشن ہویا　　　وچ اندھیرے چانن ہویا مرد اک اٹھ کھلویا

حافظ بخشی

نام محمد بخش تخلص بخشی، لاہور دے وسنیک حکیم گاموں خاں دے شاگرد تے خلیفہ

جنم ۱۸۶۴ء وفات ۱۹۲۲ء

قوم دے نیار یئے سن۔ بال پن وچ مسیتے پڑھدے رہے۔ ۱۴ ورھیاں دی عمر وچ چیچک ماتا نال انّھے ہو گئے۔ تے ایس کارن حافظ بخشی مشہور ہوئے۔ اِک سرکاری دفتر وچ پکھا کھچ کے روزی کماندے رہے۔
اِنہاں دے شعراں وچ روانی تے خیال اُڈاری بڑی سی۔ ویہاں دا کم کر دیاں اکھیاں توں لبھدے سن۔
اِنہاں نوں گگر تے بیڑے دا بڑا شوق سی۔ اک واری اِہ بیڑا اُڈا رہے سن جدوں اِنہاں دا بیڑا کسے کھچ مار دا اوس نوں شابا آکھدے۔ جد پچھیاں کھیڈ دے کہندے ۔ اِک جھگل ہو گیا اے۔
لوکاں پچھیا حافظ جی تہانوں کس طرح پتہ لگدا اے کہ تسیں اپنے بیڑے نوں آکھدے او تے کہن لگے
ہیں اُہدے پیراں دی آواز توں پچھان لیندا ہاں۔
اِنہاں دے شاگرد لاہور، امرتسر تے جالندھر وچ بہت سن۔ مشاعراں وچ اپنے شاگرداں دے
لشکر سمیت آوندے تے بڑے ٹھاٹھ نال شعر پڑھدے۔ جے کسے وی شاعر دے شعر وچ کوئی نقص
ویکھدے جھٹ پڑھدے نوں ٹوک دیندے۔
اِنہاں دی اِک سی حرفی "بخشش پیکہ" وچ چھپی ہوئی اے۔ نمونہ کلام:—

الف:۔ آتش فراق نے ساڑ میرے دتے دل رنجور نے پا چھیرے:
اک دل وحشت وچ تر دیاں نے قسمت کف پاتے پے گئے جا چھالے
ظالم جنوں نے چوبھ تر سول غم دی تے الحذر ڈیرے دکھ چھالے
دُکھن درد بھتیں جینوں لبے تاب بخشی دیندے چین ذلیل خدا چھالے

غ۔ غور کر دیکھو کوئیاں نے جمن مرتضیٰ کیتا قتلم نہیں سی!
دوش نبی تے ہوئے سوار جیہڑا دِتی ظالماں نے انھوں ہم نہیں سی
اِنہاں شامیاں جور و جفا کر کے بلکہ ڈھایا بیت الحرام نہیں سی
بے شک کعبہ سی خانہ خدا بخشی بر حسین دی کعبیوں کم نہیں سی

عشق لہر

نام میاں چراغ دین تخلص عشق لہر پیو دا ناں میاں خواجہ قوم بھٹہ لاہور دے وسنیک۔
جنم ۱۸۶۹ء
وفات ۲۶ نومبر ۱۹۴۵ء
علم ولوں بالکل کورے۔ اُکّے اَن پڑھ۔ جد جوان ہوئے ٹکٹ کمان لئی افریقہ چلے گئے۔ جی نہ لگا تے تھوڑے دِناں مگروں واپس آ گئے۔ پر ایتھے کجھ چر ٹھہر کے فیر بصرہ بغداد کوفہ تے نجف وغیرہ بابرکت تھانواں دی زیارت لئی چلے گئے۔

پہلوں موچیاں دا کم کردے رہے۔ اِہناں دے ہتھ دی سیتی جُتی بڑی پسند کیتی جاندی رہی۔ پھر درزیاں دا کم سکھ لیا۔ تے ریلوے کیرج شاپ لاہور دے درزی خانے وچ کم کردے رہے۔ اوتھوں ریٹائر ہو کے فیر کجھ چر ٹوپیاں بنان دا کم کردے رہے۔ کر بڈھیپے نے کم کار چھڑا دتا۔ تے کجھ چر آرام کرن دی صلاح دتی۔

ستاراں اٹھاراں ورھے دی عمر وچ شاعری شروع کیتی۔ اِہناں دناں وچ بیت بازی دا زور سی۔ میاں فضل الدین لوہار دے شاگرد ہو کے اِکّا دکّا بیت آکھن لگے۔ اُنج ان پڑھ سن۔ انگوٹھے نوں دستخط دا کم لیندے سن۔ اپنے سارے شعر منہ زبانی یاد سن۔ شعراں وچ روانی۔ اُچ خیالی اتے لوچ بھریسی۔ پڑھنت خاص کر بڑی من موہنی تے جادو بھری سی۔ شعر پڑھدے تے مجمعے تے چھا جاندے سن۔ اِنج جاپدا سی جویں شعراں دا دریا لہراں تے چھلاں مار دا چڑھ رہیا اے۔ تے خبرے ایسے سبھوں طبیعت وچ کجھ خودی دا مادہ سی۔ اُنج بڑے مجلسی۔ ملنسار تے سیتل سبھا دے سن۔ اِہناں دے حافظ بخشی۔ سوختہ امرتسری ڈاکٹر فقیر تے تمام لاہوری نال ٹاکرے (چوٹ بازی) ہندے رہے۔

اِک واری اِہناں اک مشاعرے وچ شعر پڑھیا جدی اِک تک (مصرع) اِہ سی۔

عشق لہر نوں ڈوب کے شوہ اندر آپ ہس دے او بیٹھے کنارِیاں تے

حافظ بخشی نے ٹوک دتا تے کہیا اک آدمی اِک ویلے بوہتے کنارِیاں تے نہیں بیٹھ سکدا۔ اگلے دن حافظ جی حکیم آغا علی خاں دے پاس آئے۔ میں (گشتہ) کول بیٹھا ساں۔ اُہناں حکیم صاحب کولوں

ایس گل بابت پچھیا۔ تے میں آکھیا حافظ جی تساں حافظ شیرازی دے ایس ٹک ول دھیان دتا اے؟

کجا دانند حال ما سبک ساران ساحلہا

نے چپ کر دِتے۔

ایسے طرح اک واری بابو عبدالرحمٰن امرتسری دے ہوٹل وچ (امرت سر) مشاعرہ سی۔ عشق لہر نے اپنے مخصوص رنگ وچ شعر پڑھدیاں ہویاں اک شعر پڑھیا سی

دے نوں میر شکار شکار جہیوں تے ہیں ہیر ساں آہو غزالاں دے وچ

غنس خل جلاہے دے وانگ ہوئی چند بھدی پھراں گھمالاں دے وچ

ایس نے سوختہ امرتسری نے ٹوک دتا تے آکھیا چند اِک دیلے اکو گھمال چوں نظر آ سکدا اے تے امرت سر دے مشہور اُردو فارسی دے اُستاد حکیم فیروز دین طغرائی نے وی آکھیا۔ اوہ ٹھیک اے، چند اک ویلے اِکو گھمال چوں وسدا اے۔

مشاعریاں وچ، جلسیاں تے مجلساں وچ بڑی آدر عزت نال بلائے جاندے سن۔ سر تھاں تے اُستاد عشق لہر دے نام نال مشہور سن۔ اپنے استاد دیاں فضل دین دے مرن دے سال بعد اُنہاں دے گدی نشین بنتے گئے۔ تے جلسے وچ پگ بنھائی گئی۔

اِنہاں دیاں کجھ سی حرفیاں چھپ چکیاں ہن تے باقی کلام ان چھپیا اے۔

اِنہاں دے شاگرداں چوں غلام محی الدین نظر، عبدالکریم ثمر تے محمد یوسف موج بڑے مشہور ہن۔ جنہاں چوں عبدالکریم ثمر پنجابی نوں چھڈ کے اُردو ول بھلے گئے ہن۔ تے نظر جا نشین ہن۔

حفیظ ہوشیارپوری نے آپ دے اک ادھے ٹک چوں آپ دے مرن سال دی تاریخ کڈھی جو اینج اے۔ نکتہ خودی دا سمجھ کے آپ ہیں چپ ہویا

۱۳۶۸ھ

کلام دا نمونہ:

عشق عاشقاں دے برخلاف رہنا ایں دس کوئی دلی عداوت غریباں دے نال

میوں اس طرح دا نیم جان کیتو کھلے کجھ نہ سنگے جیبیاں دے نال

میرے حال نوں دیکھ کے شوخ میرا گلاں کردا سی اپنے جیباں دے نال

اَگے کوئی نہیں بچیا ایس مرض وچوں عشق لہر دی بچے نصیباں دے نال

ستی نیچ سنبھالندے بولی ہر روگ کھوتے نے سنبھالے
پتہ ہوندا جے دغا کرن گے سُرخ مہراں والے
قسم خدا دی کدی نہ پیندی راتیں زہر پیالے
عشق تیرے دیاں لہراں مینوں نے گیاں ڈس نکالے

سوہنی رڑھدیاں گھڑے نوں کہن لگی توں کچیا کج وکھاوناں سی
نے توں خاک دا مرد سیں دس مینوں تاں عورتاں دنا کماوناں سی
باتھ پھڑ دی پچی نہ لاج تینوں لڑ لگی نوں توڑ چڑھاوناں سی
مینوں منبہر کے توں بھی نہ توڑ چڑھیوں میرے ساتھیا ساتھ نبھاناں سی
روہڑھے پیا جہاز دا جوہ میرا ناخدا بن کے بنے لاوناں سی
ایس بحر دی کانگ طوفان وچوں مینوں تاہنی نال لنگھاوناں سی!

سوہنی پھیر مُڑ اجل نوں کہن لگی توں ذرا تے ٹھہر کے آوناں سی
لبے دل دی ستار نوں میل کے تے اہیں گیت پیارے دا گاوناں سی
میتھوں یار دا ہنوں مہینوال جا کے نزع وقت بندی نمے تے آوناں سی
تن میں مراں گی تیرا بن کھانوسے اچھا ایہو ای رب نوں بھاوناں سی
عشق لہراں عشق دا نواں طرز پے کے پانی نیچ سڑدیاں جاوناں سی

پاکستان بنن تے اِہناں کجھ شعر لکھے جنہاں چوں اک اِہ سی

پاندرہ نہ ٹُڈی جدوں حاکماں نے بدل گیا اِہ خوشی دا دیس ساڈا
محمد علی جناح نوں بھیج دِتا آ کے کم سوار دِتا ایس ساڈا
جیہڑا ہر گیا ہویا سی لیڈراں توں اودوں جیتیا آ کے کیس ساڈا
عشق لہر مبارکاں لوک دیندے پاکستان بن گیا اے دیس ساڈا

اِہناں نے ڈھڈ نیچ پھوڑا ہو گیا سی علاج لئی ہسپتال وچ داخل ہوئے پر ایہو پھوڑا موت دا بہانہ بن گیا تے ٢٦ نومبر ٥٣ء نوں

جاں نثار

نام میراں بخش تخلص جاں نثار قوم خوجہ شیخ امرت سر دا وسنیک فقیر بٹالوی دا شاگرد۔

جنم ۱۸۷۰ء وفات ۱۹۰۶ء

زین سازی دا کم کردا سی۔ آکھدے ان پڑھ سی۔ پر شعر بڑے سوادلے تے بے تکلف کہندا سی۔ بڑا نازک خیال تے نکتہ رس شاعر سی۔ خیال اُڈاری بڑی سی۔ شاعراں تے مشاعریاں وچ ایسدی بڑی دُھم سی۔ جس دا ستار لے کے جد شعر پڑھدا اِک سماں بنھ دیندا۔

اوہناں دناں وچ امرت سر دے بہت باز شاعراں اُتے منہ پشاوری دا پوکھا چوکھا پیا ہویا سی۔ جاں نثار اک سوہنے تے   دے نوں اپنا دل دے بیٹھا۔ ایدے عشق وچ دھوتی جھنجھی تے جنجوآ پا لیا۔ لوکاں آکھیا ایہہ کی بن رہیا۔ عشق حقیقی دی پہلی پوڑی عشق مجازی اے۔ پر لوکاں کجھ ہو گیا۔ اوہ ایہناں شعراں وچ وی غمازی کردا اے۔

حس   صبر دے شجر لگائیں دا اے قسمت میری شاخ اُمید دی سُک گئی اے
دل گیا بے قدر دے کول میرا ایسے رمز اندر عقل اَک گئی اے
خبرے کیہہ کردی اے اوہ خونخوار دل نوں سیف نگاہ دی پلّدی رُک گئی اے
جاں نثار جس ہن نوں شریف ہو جا تاں گل بہت دی تک گئی اے

جاں نثار نے کجھ نعتیہ بیت وی لکھے ہن۔ جویں

ب   بشر نے کرنا مقابلہ کیہہ جیہڑی تک نہ اوہدے شان دی اے
والضحیٰ مکھڑا تے واللیل زلفاں چہرہ یاد دا تختی قرآن دی اے
کرے گل تے مردیاں جان بخشے آکھاں محمدؐ نوں قسم ایمان دی اے
ملک نہ مک دے پڑھن درود اُس تے جاں نثار ایہہ صفت جانان دی اے

۱۹۰۶ء وچ جد امرت سر وچ طاعون پھیلی تے جاں نثار ایسے وبا دا شکار ہو کے اپنی جان نثار کر گیا۔

شاہ دین

نام شاہ دین پیو دا نام مولوی قطب دین قریشی رنگ پورہ، سیالکوٹ دے وسنیک جنم ۱۸۷۰ء
اہناں دے پردادا مولوی خدا بخش قادیاں (چک تاخیاں) ضلع گورداسپور دے
رہن والے سن ۔ اوہ بھول روزگار دے سلسلے وچ کوٹلی لوہاراں ضلع سیالکوٹ آ گئے۔
تے اہناں دے مرن تے اہناں دے دادا مولوی غلام مصطفےٰ! جیہڑے آپ وی پنجابی
دے اک چنگے کوی سن، رنگ پورہ سیالکوٹ آ گئے ۔ تے اوس ویلے توں اوہ ایتھے
ای رہے۔

وِدیہ درسے دی مروج اے عربی ۔ فارسی ۔ نحو ۔ منطق ۔ فقہ حدیث دیاں جوڑیاں
کتاباں اپنے پیو مولوی قطب دین ہوراں کولوں پڑھ کے تصوف دا کجھ علم پڑھناں چاہندے
سن کہ اہناں نوں مرگ سنیہا آ گیا۔ اہناں دے مرن تے اہناں نوں روزی کمان
دی فکر ہوئی ۔ تے فیر پڑھن دا دھیان چھڈ کے پڑھان دی نوکری کرنی پئی ۔ اہ سیالکوٹ
سکول وچ ماسٹر لگ گئے ۔ پر جی نہ لگا ۔ نوکری چھڈ کے پیر علی اصغر شاہ خوارزمی دے
چیلے ہو کے تصوف پڑھن لگ پئے ۔ تے سارا ویلا درویشاں فقیراں دی صحبت وچ گذارن
لگے ۔

اہناں پنجابی دی ٹھوس تے سچی خدمت کیتیاں ہویاں دی دے چونویں بزرگاں دے
عربی فارسی کلام دا پنجابی شعراں وچ ترجمہ کر کے پنجابی بولی دے وچ اک مان یوگ
وادھا کیتا اے ۔

دیوان غوث الاعظم ۔ دیوان محمود شبستری ۔ دیوان حضرت سلطان باہو ۔ دیوان
حافظ ۔ دیوان خواجہ معین الدین اجمیری ۔ دیوان تے مثنوی حضرت بو علی قلندر ۔ مثنوی
شمس تبریز ۔ مثنوی فرید الدین عطار ۔ مثنوی بیسر نامہ ۔ فرید الدین عطار ۔ مثنوی مولانا روم
چھ جلد ۔ مثنوی گلشن راز ۔ مصنفہ محمود شبستری ۔ دا پنجابی شعراں وچ ترجمہ کیتا اے ۔
تے اہناں دیاں اکثر ترجمے چھپے ہوئے ہن ۔

ترجمہ بڑا سوہنا تے صاف اے۔ کسے طرح دی کھٹک شک نہیں سگوں ترجمے وچ اصل دا جھُوٹا آجاندا اے۔

مثنوی مولانا روم نوں اِنج شروع کردے ہن۔

سُن ونجھلی بھیں جھیڑے ویلے سوز تے ساز الاوے
ہجر فراق غماں دے جھیڑے کر کر کے کُرلاوے
جنگل وچوں وڈھ کے مینوں جس دن دے لے آئے
سُن سُن حال میرے نوں رنداں زاہداں حال ونجائے
اُہ دل لوڑاں جو دل ہووے درد فراقوں سڑیا
پھول سناواں تاں ہیں قصے درد غماں دے اڑیا
اپنے اصلوں دُور دُوراڈا جس نوں سٹیا جاوے
مڑ مڑ اصل اپنے دل آندے تے روندے کُرلاوے
میں ہر مجلس اندر رو رو کوک دہائیاں پائیاں
نیکاں بُریاں دی وچ صحبت رو رو جھڑیاں لایاں
آپو اپنی خواہش موافق ہر اک نیڑے آیا
اسے پر بھیت دلے دا میرے کسے نہ سمجھا پایا

مثنوی بو علی قلندر دا ترجمہ:-

کتھے عشق جو مستاں وانگر میرا دل بنا دے | کتھے عشق جو دلبر کولوں جام شراب پیاوے
دیاہ دا اُہ شراب خودی بھیں جو دل صاف بناوے | نیکی بدی محبت باجھوں کدھرے نظر نہ آوے
کیہ ہے جڑ بنیاد عشق دی تینوں خبر نہ کائی | حسن جدوں بھیں پیدا ہووے آکے عشق الٰہی
اپنے آپ تائیں جد ڈٹھا دلبر نظر اُٹھا کے | عاشق ہویا نام عشقے دا پیدا ہویا آکے
وانگر جبریل عشق ہے وچ معراج حسن دے | عاشق دے سر اُتے رکھے سوسو تاج حسن دے

عاشق تے معشوق ہو جاندے اِکو ذات نورانی
توں آپے معشوق تے عاشق شک ذرا نہ جانی

بی بی مخفی

آپ دا ناں بی بی مخفی - ملتان دی وسنیک۔ جنم سنہ ۱۸۷۲ء دے نیڑے

اوہ گوتری (ذات عرب) ملتان دی رہن والی اک دھرم کرم دی پابند رہندی تے نیک عورت سی۔ پڑھت دی شوقین ہن والی - ایہہ مولوی محمد حسین احمد آبادی کی تا گھر وار تے ناں کولوں اپنے شعراں دی سدھائی کراندی سی - ایہناں دیاں ترے کتاباں - مخفی اسرار، تعلیم النساء تے عشق حقانی چھپیاں ہوئیاں ہن۔ تعلیم النساء ۱۹۰۱ء وچ چھپی۔

شعر نصیحت بھرے تے اصلاحی رنگ دے ہن۔ بولی صاف تے ستھری اے۔

تعلیم النساء وچوں نمونہ

توں جیہیاں کارن میری ایہہ تصنیف ہے جاری
بے کامل اُستاداں نہ کوئی میری صنعت کاری!
نہیں سوائے کامل مرشد جیہدی اُستاد ہماری
مسلم بھیناں پڑھ کے اسنوں لین نصیحت کاری
علم پڑھن تے عمل کرن بن اندھ جیہی خواری
پڑھو کلام خداوندوالی بدعت تھیں بیزاری
روز قیامت کارن کر لئو نیک اعمال تیاری
آخر مرنا ایس جہانوں ہر اک واری واری!

پرندے دی صفت وچ لکھیا اے

جدتک غنچہ پرندے اندر ہوندے وچ خوشحالی! — جدوں نقاب اُٹھاوے اس توں تو رمیجاون مالی!
نظر ایہناں تماشے ہوون جیہڑیاں حا نجونہ رکھیاں — شکر گھنڈ جے ننگی رکھیے آون اُس تے مکھیاں
زور دولت جیہڑی ہر ہوندے چوہڑ کریندے چوری! — جیکر اس دے کئے دا چلدا کھوہ لیجاندے زوری
جس گھڑے سرپوش نہ ہووے بلی کُت اگھاوے — جیہڑی نصیحت مخفی ناہیں ہر دا جی للچاوے

بھائی ویر سنگھ جی

نام بھائی ویر سنگھ پیو دا نام ڈاکٹر چرن سنگھ ۔ امرتسر دے وسنیک۔

جنم ۵ دسمبر ۱۸۷۲ء   وفات ۱۰ جون ۱۹۵۷ء

دیوان کوڑا مل دے مشہور خانداں دے چشم و چراغ۔ ۱۸۹۱ء وچ مشن ہائی سکول امرتسر توں میٹرک پاس کیتا۔ کوتا دا شوق جوانی پنگرن تے ہویا۔ شعر کہندے تے مان لوک پیو کولوں سُن دھلو لیندے۔ بھائی گیانی ہزارہ سنگھ کولوں سعدی دی بوستاں پڑھ رہے سن۔ جد ایس شعر تے پہنچے

کسانے کہ مردانِ راہِ حق اند   خریدارِ دکانِ بے رونق اند

(حق دی راہ تے چلن والے بندے بے رونق دکان دے گاہک ہندے نیں)

تے آپ دے من تے ایس شعر دا بہت عجیب اثر ہویا۔ اوہناں دے دل نے کہیا اج بے رونق دکان پنجابی اے۔ سو اوہناں دے دل وچ پنجابی دی سیوا کرن تے اُہدا خزانہ بھرن دا خیال آگیا۔ تے اوہناں پنجابی وچ شاعری شروع کر دتی۔ اُہدے نال ۱۸۹۳ء وچ آپنے اک متر وزیر سنگھ نال رل کے وزیر ہند پریس امرتسر جاری کیتا۔ ۱۸۹۴ء وچ خالصہ ٹریکٹ سوسائٹی دی نیہہ رکھ کے چھوٹے چھوٹے دھارمک ٹریکٹ لکھنے چھاپنے شروع کیتے۔ ۱۸۹۹ء وچ اخبار خالصہ سماچار جاری کیتا۔ جو ہُن تک جاری اے۔

فیر پنجاب اینڈ سندھ بینک چالو کرن وچ حصہ لیا۔ تے اہدے پہلے ڈائرکٹر بنے۔ چیف خالصہ دیوان تے سکھ ایجوکیشنل کمیٹی دے شروع توں ممبر رہے۔

۱۹۴۹ء وچ آپ نوں پنجاب یونیورسٹی نے ڈی او ایل (ڈاکٹر آف اورینٹل لنگویجز) دی اعزازی ڈگری دتی۔ ۱۹۵۱ء وچ گورنر پنجاب نے آپ نوں سٹیٹ کونسل دا ممبر نامزد کیتا۔ تے ایسے سال پیپسو دے مکھ منتری ولوں سنمان پتر تے سروپا پیش کیتا گیا۔ تے ایسے سال بھارت سرکار دی ساہت اکاڈمی وچ پنجابی ساہت دی پرتی ندھیا لئی آپ نوں ممبر نامزد کیتا گیا۔

اوہناں دی نظم تے نثر (کوتا تے ناٹک) اک دوجی توں چڑھدی اے۔ پنجابی شاعری وچ آپ نوں ٹیگور تے اقبال دا درجہ حاصل اے۔ خیالاں وچ عرشاں تے پب دھر کے اُتانہہ جھاتی پان والی اُچیائی تے دھرتی دیاں جڑھاں توں تھلے تک پہنچن والی ڈونگھائی اے۔ ویدانت تصوف حقیقت تے معرفت دا رنگ۔ کلام وچ

جھلک رہیا اے۔ اِہناں علامہ اقبال دے وانگوں پنجابی کوتا نوں اِک نواں روپ بخشیا۔ ویہاں ایہناں تے وڈیاں مجازی ذی تھاں، نشاط۔ تصوف تے معرفت دا راگ گاؤیا۔ تے منکھی روح نوں اپنے اصل نال ملن دی چیٹک تا ہنگ دکھائی۔

دنیا دے جھمیلیاں تے دنیا والیاں دی سنگت توں دکھیواں کر کے اِک اوہلے کھُنڈ رے جیٹھ کے خیالاں دے خزانے نال پنجابی دے بھنڈار نوں نگر تے رجواں بناندے رہے۔ اِہناں نوں نام نمود توں اینی نگھ سی۔ کہ جتھوں تک ہو سکیا کسے کتاب تے اپنا نام نہیں چھپوایا۔ کسے نظم وچ اپنا نام نہیں ورتیا۔

اِہناں دیاں لکھتاں ڈھیر ہن۔ جنہاں دی سوچی (فہرست) مکمل ٹریکٹاں شعراں توں سوا ا ے کوتا:۔

رانا صورت سنگھ ۱۹۰۳ء	بلبل تے راہی ۱۹۰۷ء	لیشپا دی چندر اوت ۱۹۰۷ء
تریل تپکے ۱۹۰۹ء	جیون کیہہ اے ۱۹۲۲ء	دل ترنگ ۱۹۲۲ء
بسمل منو ۱۹۲۲ء	پھنڈیا ہوش ۱۹۲۵ء	لہر ہلارے ۱۹۲۵ء
بجلیاں دے ہار ۱۹۲۶ء	پریت نیا ۱۹۲۹ء	کبندی کلائی ۱۹۳۳ء
کنت بیل ۱۹۵۳ء	سائیاں جیون ۱۹۵۳ء	

وارتک (نثر) ناول سندری۔ بجے سنگھ۔ ستونت کور۔ بابا نودھ سنگھ (ناٹک) راجہ لکھ داتا سنگھ

رانا صورت سنگھ توں سوا باقی رچنا عام طور تے نکے بحر وچ اے۔ بولی ٹھیٹھ تے نگر۔ عربی۔ فارسی بنے تے پُرانی پنجابی دے ڈھکرے ہیں سوہنے لفظ سوہنے رہتے ہن۔ بول توں وچ رس۔ لوچ ڈھیر اے۔ کلام دا نمونہ

گلاب دا پھُل۔ توڑن والے نوں

ڈالی نالوں توڑ نہ سانوں اساں ہٹ مہک دی لائی
لکھ گاہک جو سنگھے آ کے خالی اِک نہ جائی
توں ہے اِک توڑ کے لے گیوں اِک جوگا رہ جاساں
اوہ دی پل جھلک دا میلا روپ مہک نس جائی

(دھیراں دے ہار)

دنیا دا دکھ ویکھ ویکھ دل دب دا دب دا جاندا
اندر لا پنکھ نگ تڑدا نہیں تیر دسانداا
پھر ذی ورد نہ گھٹے جگت دا چاہے آیا والے
پر پتھر نہیں بنیاں جاندا درد دیکھ دکھ آندا

(دلبراں دے ہار)

اچھیابل دا نادا

اچھیا بل بعد نادتیرا آپیاں گنتیں پیندا
بھر سرور سر وچ اِک جاندا جھوم الہی لیندا

میرے ورگی چمک نیر دی اکھاں نوں مستاندی   بے خوابیاں دا جھجھو! آپے چڑھیا ہلارا رہندا

(منگ بلارے)

ایک نظم "پیت دنیا" دے

سارا دن سن نچدیاں رہیاں   نچ نچ کے ہُن تھک تھک پیاں   سوہنیاں جندڑیاں سوہنیاں سیاں
نیندر نیندا ال سن بھر رہیاں   چھاتی تے سر رکھ لہراں سے گیاں   شاماں پے گیاں لہراں سے گیاں

دریاں دلوں کوئی واج نہ آئی   گرلی جویں مل کرن سمائی!   ایوں جندڑی وچ جس دلائی
سر نیچ سُر مل جویں رل جائی   دردل تھاپاں موج لے اک رہیاں   شاماں پے گیاں لہراں سے گیاں
پانی پینے لگ   لہراں سے گیاں

رُباعی

پتھر نال نیتوں لا بیٹھی نہ ہسے نہ بولے   سوہنا لگے من تول میرے گھنڈی دِلوں نہ کھولے
چھڈیاں چھڈیا جاندا ناہیں طِباں لگ نہ کوئی   اچھا! جیویں رضا اے تیری اکھیں ہون اوہلے

میرے سائیاں نے چھوں اِک نظم

رکھی رہی میری پون سوائی   رکھی رہی میری پون پٹاری
نچن نہ ٹپن نہ کھیڈاں ای رہیاں   سائیاں نے سینت جدوں آن ماری
چھنک گئی میری چرخی نمبی   بھر سر گئی سب تخن کُلاری

منگاں میریاں اجے نہ مکیاں ئیں میں میری اجے نہ تھکی
میری میری بھر دی گرے ملکی گئی نال ہر بیترے
نام تیرے دے ٹوٹک گیاں سائیاں سائیاں کوک پکاراں

تیری تیری دیاں دُبیاں آل آل لِلاں دیاں
دار دار اِہ دیاں دُکھیاں تک نہ سایاں میریاں گمیاں

اوجھل ڈاچی :-

ہے اروپ تسیں روپ دان ہو کدے نال لاڈ لڈاؤ

یا اروپ کر کدے اسانوں درس اروپ وکھاؤ

سستی وانگوں بانھہ الاراں اوجھل ڈاچی گھرے

دنے رات پچی کوکاں سائیاں آ جاؤ آ جاؤ

(میرے سائیاں جی)

"بجھ کس دے نین اسے" پتوں بلجے شعر

نیناں دا دریا وہین ندراں دی نین ہین اِنہاں نیناں تے وِلا لاوے تین شکھین

برسے لگ لگ جلدے ہوو تہاڈوں تے نین نیناں والے سائیاں سیج وچھاواں نین

نک جھین سیجے آ نیکے جے کر جانویں سین! نیناں والے سوہنیاں قدم دھریں آ ہین

نظر وچھائی وچھ رہی چھوہ قدماں دی لین! بیراگی تناں سے ہے وہ وہ عرض کرین

اِک ہتھ کا فر بیا ہے وتدا اُجڑے نین آباد کرو ہین گھتی مُفت نہ لوکی لین

نیناں والے تے لکھی سکھیں لُٹے نین سمجھ نہ پیندی بے سُکھی ہے بے قیمت نین

نظراں والے شاہ دی نظراں کیوں چڑھ گئیں

اِنہاں دے مان یوگ پتا ڈاکٹر جیون سنگھ جی دی پنجابی دے اگھے کوی تے ساہت کار سن۔ اوہ جد ذرا جوان ہوئے۔ انہاں اردو، فارسی، سنسکرت، برج بھاشا۔ تے پنجابی پڑھی۔ تے راگ ودیا سکھی۔ پھیر ڈاکٹری دا علم پڑھ کے کجھ دن نوکری کیتی۔ تے مڑ اپنی پریکٹس کردے رہے۔ ایلوپیتھی دے سوا یونانی تے ویدک طب دی پڑھی۔ تے چھیتی ای چنگے تے اگھے ڈاکٹراں وچ میتھے جان لگ پئے

پنجابی وچ شعر لکھن دا شوق اُنہاں نوں جوانی سمے ہویا۔ اُنہاں پنجابی کوتا وچ امرت لہراں۔ بولا ملاس جیون بابا اٹل جیون بھائی منی سنگھ تے وارتک وچ شبد بدھی پرکاش۔ جنگ مرتل۔ بانی بیلا۔ بیر بیراگی گوردواس۔ ناول شراب کور۔ بشنو گوپی کالیداس دے ڈرامہ شکنتلا (سنسکرت) دا ترجمہ لکھیاں۔ جو چھپ چکیاں سن۔ ڈرامہ شکنتلا دا ترجمہ پنجابی دا کورس رہ چکیا اے۔

فیروزالدّین دِلگیر

نام فیروزالدین تخلص دلگیر لاہور دے وسنیک تے حکیم آغا علی خاں دے شاگرد

جنم ۱۸۷۲ء وفات ۱۸۹۷ء

قوم دے راجپوت سن - پرانی کوتوالی دے کول چھاپہ گری (کپڑے ٹھپّن - چھاپن) دا کم کردے سن شعر بڑے رنگین تے سوہنے کہندے سن - عربی فارسی دے لفظ رچویں ورتدے سن - شعراں وچ غالب دی اُچ خیالی تے داغ دالی رنگینی سی - کلام وچ پکیائی - روانی تے رس بڑا سی حکیم آغا علی نے آپ دی قابلیت دیکھ کے آپ نوں اپنے اکھاڑے دا خلیفہ بنا دتا سی - پنجابی شعراں وچ تشبیہاں استعارے دے وی حاتم سن - حکیم محمود خاں نال ایہناں دا ٹاکرا (ہیٹ بازی) رہندا سی - اُہناں دے پنجگونے (خمسے) ہیٹے جواب وچ ایہناں وی اِک پنجگونہ (خمسہ) لکھیا جس دا اِک بند ایہہ اے:

بحرِ عشق اندر تُلا بیان دا الا رب تو گئی ٹھیلیا چا دیکھیو
گھمّر ہجر دا دیکھ ملاح اُلفت کیہا سہم کے گیا گھبرا دیکھیو
جلدی ٹُٹ گیا قُوّت لنگر اُمید دا الا کیسی چلی مخالف ہوا دیکھیو
اودھر چڑھی تیوڑی ایدھر اشک جاری بارش وچ موج دریا دیکھیو
بدل آہ والے گرجے یار ڈُبے کشتی نیناں دی وچ طوفان کیوں نہ

نمونہ کلام

مں سیاں نے سرخی تے پان چوسے کُلیا ہیں غریب وندا سٹریا اے
کوئی شوہ دی نظر منظور ہوساں بیتے حسن دا اِک نہ اسٹرا اے
سیاں حسن دا شان گمان کرسن مینوں فضل دا نت بھروا سٹرا اے
تینوں رہ رہ ہجر وچ تھک دی لے دتا یار نہ کدی ولا سٹرا اے
شالا وسیں محبوب دے لے چلیں جور کیہڑا نمانی نوں پا سٹرا اے
او دلگیر جوگی ہیں تے ہو رہیاں ہتھ عشق دا الا بھٹریا کا سٹرا اے

سینہ گُلاں دا ہویا صد چاک سُن کے نغمی بُلبُل تے جیہی صیاد کیتی
توڑ دا نگ یا دام منقار آکھے رلی سزا کیوں اُچی فریاد کیتی
سینے دل اُتے مصحف رُخ کھُلا میں تریان جاواں لکھن الیاں نے
ابدہ بسم اللہ پڑھ کے بسم اللہ عاشق صورتاں دی سُورت یاد کیتی
میری عمر گذری مکتب عشق اندر سارا قاعدہ پڑھنا تجار رہیا
نہیں بے دا اسبق اُستاد دیندا جد کہ الف دی تقطیع نہیں یاد کیتی
اُہ جو فہم نا فہم دا فہم سمجھن اُسدے فہم نافہم تے گلہ کیہ اے
قدر دان دگیر جو ہین بیشک اُہناں قدر تیری بامراد کیتی
اِنہاں دا ڈھیر سارا کلام میرے کول سی جیہڑا امرت سر دی وڈے ہڑناں دے نال جاندا رہیا

ل۔ دل اکھیں غصے نال کرکے ناحق جھٹک ناہیں سو سو وار دامن
بھلا رشک مسیح شربت نیل باجھوں چھڈے کس طرح تیرا بیمار دامن
شفق نہیں فلک نے دیکھ اوسدے ہتھو پھونجھ کیتا گل انار دامن
گردا آئینہ دل پارہ سنگ دا نہیں ہے دگیر پتھر تیرے یار دامن

س۔ سوت کے تیغ میاں وچوں ڈانگ شیر دے گج کے آ پیا
خوشی نال میں گردن جھکا دلی میر لتھو کے زمین تے جا پیا
ٹھنڈا ہوون نہیں دیندا "ترفاوندا" اے قتل ہوون دے راہیوں بچا پیا
عزرائیل دگیر دا دیکھ جگرا ڈر دا گرے خدا خدایا

فیر چار سال بلھے شاہ، سورداس، کبیر، شمس تبریز، جیہے صوفیاں دا کلام پڑھدے رہے۔ ۸ فروری ۱۹۰۳ء نوں وچ آریہ سماج وچ داخل ہو کے آریہ سماجی بن گئے۔ پر جی نہ منیا۔ آریہ سماج نوں چھڈ کے ایسے سال اک جیون سدھار سبھا بنائی۔ پر لوکاں کوئی گل نہ گولی۔ تے ایہہ سبھ کجھ چھڈ کے جون ۱۹۰۳ء وچ فقیر ہو گئے۔ تے فقیری جبہ لا پا کے سادھواں دا روپ دھار لیا۔ تے ڈی سی پا تارا چند دی تھاں مہاتما سنیہہ دھاری بن گئے۔

فقیر ہون دے لبھا اِنہاں شاعری ولوں کجھ منہ موڑ لیا۔ تے اردو نثر (نارنگ) وچ کجھ کتاباں 'معیار صداقت' (۵۵۰ صفحے) 'آفتاب حقیقت' (۵۰۰ صفحے) 'حق تعصب کا علاج' 'اظہار حقیقت' 'تاریخ کا روشن پہلو' لکھیاں، جنہاں وچ لوکاں نوں ہر مذہب تے مذہب والیاں دی آدر عزت کرن دا سبق دِتا۔

ڈی سی پا تارا چند نے اِنہاں ہر طرح دے شعر کہے۔ رنگین، عشقیہ، اخلاقی تے صوفیانہ۔ پر جدوں سنت دھاری بنے، فیر صوفیانہ تے اخلاقی شعر ای آکھے۔

اِنہاں دے کلام وچ سادگی اے۔ پر رس، لوچ، زور تے روانی کافی اے۔ انکاری شعراں دی بہت سی سوادلی تے صلاح جوں لوک اے۔ اس تے عشقیہ تے بیانیہ شاعری دا زور ای۔ سو اِنہاں دے شعراں تے دلی سنت دا چوکھا اثر پیا اے۔ فارسی اُردو دے اکھر وی بہتے ورتدے نیں۔

نمونہ :-

الف۔

اِہ کیہڑی گل قاعدے دی ہر دم ظلم دی تیغ اُٹھا رکھنا
ہو گئی گذری گل جان دی دیہہ غصہ کیہہ اڈا دلڑا رکھنا
جیکر جوڑ لے سجناں نوں ٹیئے نہ سکیوں توڑئیے مہر وفا رکھنا
ایہہ تساں معشوقاں دی ذات اندر خبرے منع ہے خوف خدا رکھنا

ق۔

قسمت دی ہونی گل ساری تیرے عشق اندر ایہو لبھیاں سن
دیدہ اے دل کا ہنوں جیکر جاندا میں ایہو عادتاں تیریاں رہنیاں سن
سینے میرے اندر آتش بھڑک دی نہ گلاں کیوں مخلوق نے کہنیاں سن
کیکن تار یا بیٹھ پر بیندیاں نہ جو جو سختیاں سر تے سہنیاں سن

غلام حسین

نام تے تخلص غلام حسین پنڈ کیلیانوالہ۔ ضلع گوجرانوالہ دے جم پل۔
جنم سنہ ۱۸۷۳ء۔

جماندرو محنتی تے ذہین ناں۔ باراں ورھے دی عمر وچ قرآن مجید تے چودہ ورھے دی عمر وچ سکندر نامہ بہار دانش۔ ابوالفضل پڑھ لیا۔ فیر کجھ طب پڑھی۔ فیر عربی تے عروض۔

سولاں ورھے دی عمر وچ ویاہ ہو گیا۔ تے پنڈ پنجر ضلع گوجرانوالہ دے پرائمری سکول وچ ماسٹر لگ گئے۔ کجھ چر بعد کاتبی کرن دا شوق رہیا۔ سگوں چھڈ کے منشی شاہ سوار کاتب دے شاگرد ہو گئے۔ تے چھیتی ای چنگے کاتب بن گئے۔ پھر گوجرانوالہ چھڈ کے لاہور آ گئے۔ تے اخبار پیسہ دے دفتر وچ کاتبی کرن لگ پئے۔ فیر اخبار وکیل امرتسر۔ وطن لاہور وچ کاتبی کردے رہے۔ ۱۹۰۹ء اپنے ذاتی بھائی دال نال رل کے چنیوٹ ضلع جھنگ توں اخبار المنیر کڈھیا۔ جیہڑا چنیوٹ توں جھنگ لے آئے۔ تے ہفتہ وار کڈھدے رہے۔

شاعری دا شوق اوہناں نوں بچپن توں سی۔ اوہناں پنجابی وچ نکے تے وڈے کئی قصے کتاباں لکھیاں ہین۔ جو اوہ ہن تے سبھ چھپیاں ہویاں ہن۔

ڈھول شمس۔ نور ہدایت۔ مسلمان ہیم۔ ایمان صدیقؓ۔ ایمان عمرؓ۔ ایمان عثمانؓ۔ ایمان علیؓ۔ ایمان حمزہؓ۔ قصہ بلال۔ معراج نامہ۔ عزیز فاطمہ۔ قصہ عبداللہ زمیندار۔ قصہ ڈھولی۔ قصہ پاک محبت۔ قصہ رمضان شریف۔ ہدایہ مرید۔ وفات نامہ۔ حسینی چرخہ۔ جھوک رانجھے دی۔ نصیحت فرزنداں مسلم۔ بہشتی گہنے بارہ ماہ حسینی وغیرہ۔

اردو فارسی دے شاعراں نوں عام شکایت رہی۔ کہ لوک ساڈے شعر چرا لیندے ہن یا چور شاعر ساڈے شعراں نوں بھن تروڑ کے اپنے نام نال ورت لیندے ہن۔ جویں لکھنؤ دے میر انیس نے آکھیا

گلہ رہا ہوں مضامین تازہ کے انبار خبر کرو مرے خرمن کے خوشہ چینوں کو

سو اوہ وی ڈھیر شاکی ہن کہ لوک اوہناں دے شعراں نوں بھن تروڑ کے آپنے بنا لیندے ہن۔ کتاب نور ہدایت وچ لکھدے ہن ؎

اسدی خاطر میرے تائیں بھائیو جد حساباں ———— نکیاں وڈیاں ہر اک قصوں پڑھیاں پیا کتاباں
کُل دماغ گیا ہو خالی محنت نال ودھیری ———— کجھ نال دی صحت خراب ہے اہلوں ہو گئی ڈھیلا

دیکھو کھاں جس اپنی محنت بھائیو کیتی متھے ———— اوہدا شعر چرا دل نوں جو بندہ اُٹھ کھلوتے
فیر اوہناں جہاناں وچ رب اوہدا کیکر بھلا کریسی ———— ڈکھ پہنچے دل تے اس بندے کہیڑا غدر نہ کریسی
محنت نال بنائو جو میں نویں کتاب بناواں ———— اوسے ویلے بھی جائے جس ویلے چھپواواں

اوہدے نال ای اپنی صفائی وچ آکھدے ہن :-

تے میں مول کسے دا بھائیو ناہیں شعر چراواں ———— جو کجھ متّا لوکاں میرا کیوں نہ جوڑ بناواں
اوہ جو نیک ہدایت سب ہیں اپنی جوڑ بنائی ———— اک بھی شعر چرایا نہیں میں پایا اس وچ جانی

قصہ مسلمان مہیم دے اخیر وچ لکھدے ہن

لوک چرا لیندے میرا جیہڑا شعر بناواں ———— اک پیا ہاں جھوراں کیوں کیتے نال نکاواں
مثلاً مہیم صاحب دا قصہ جو میں جوڑ سنایا ———— اس دی بہت ہوئی مشہوری اللہ فضل کمایا
جدوں نخیلاں لکھداں ڈٹھا لیندے ہم تھما کے ———— کھکھڑ واگر جیبھڑ جاندے جو کجھ جیہڑا تھاکے
میری دیسے کتیاں جوڑیا مہیم صاحب دا قصہ ———— جیہڑا میکا وی دے وچ پایا زندہ مزدوری حصہ
میرا ای شعر اگے پچھے کر کے شعر بنایا ———— بھن تروڑ لئی سے میری کوئی حرف نہ پایا

ایسے طرح قصہ جلال دے اخیر تے لکھدے ہن :-

اوہ بھی وزن پہلوں میں ہی گڈھیا اے ———— نواں شعر بنا اک چھڈیا اے
دعوے دار نہ ہم بنے ہور کوئی ———— بے ہمائے کا مثال وانگ نہ جھوڑ کوئی
آئی شرم نہ شعر چرا ندیاں نوں ———— چوری چیز بیگانڑی کھاندیاں نوں
پوری پوسیا نول نہ بھیڑیاں دی ———— میرا ادم دم شعر سوایا اے
دتا حقی توں نام دھرا لیا اے ———— پائیں خیر سوالی آیا اے

عبدالقادر دانشمند

نام عبدالقادر۔ تخلص دانشمند۔ امرتسر دے وسنیک۔ جنم ۱۸۷۴ء وفات ۱۹۳۴ء
امرتسر وچ پشمینے دی دلالی کردے سن۔ وڈیری عمر وچ منشی مرزا ارغال برق دے شاگرد
ہو کے شاعری شروع کیتی۔ بڑے باذوق تے ملن جولے سن۔ شعراں وچ تشبیہاں۔ استعارے محاورے
تے اکھان سوہنے ڈھنگ نال ورتدے سن۔ ایناں یاں کبت لکھے ہن یا بیت۔ سائیاں پشاوری
دا انگوں اپنے ڈھنگ (مغلطے) وچ خاص طور تے بڑا زور سی۔ کلام دا نمونہ اک کبت ہے

ڈُدھ گڑ کھنڈ باجھوں انبر ڈھنگ باجھوں رند سڑک باجھوں سدا سار ناہیں
گُڈی ڈور باجھوں دھاڑا اجڑ باجھوں مُردہ گور باجھوں کسے کار ناہیں!
انجن ریل باجھوں دیوا تیل باجھوں جنج میل باجھوں نمودار ناہیں!
دانش عقل باجھوں سوہنا شکل باجھوں ہینڈ نقل باجھوں روزگار ناہیں!

ع عاشقاں دا سخن سچ پورا کدی نہوندا نہ تولیوں ماسترا اے
جس حد تے عاشق کھوبھاندے ویندے سر نہ چھڈدے پاسترا اے
مجنوں گیا جد لیلیٰ دے در اُتے لیلیٰ بھنیاں او سدا کاسترا اے
دانشمند داناواں نے سچ کہیا چڑیاں موت گواراں ہاسترا اے

دانشمند داناواں نے سچ کہیا زخم عشق نہیں مٹ دا تبر قوڑی

دانشمند غم کھاناں کم عاشقاں دا نہیں تے عاشقی دا دم مار سیئے ناں

مولوی ازہر

نام :- مولوی کرم الدین مشہور مولوی محمد ازہر تخلص ازہر بھیرہ ضلع شاہ پور دے وسنیک جنم ۱۸۷۳ء
مڈھلی تعلیم اِنہاں بھیرہ دے مولوی غلام رسول کولوں حاصل کیتی۔ شاعری دا شوق بچپن توں سی
سولہ ورھے دی عمر وچ اِنہاں کئی نیاں سی حرفیاں لکھیاں۔ فیر بڑا تنا کھُلا کہ اِنہاں چھوٹیاں موٹیاں
کئی کتاباں لکھیاں۔ جویں قصص المحسنین (یوسف زلیخا) سبیل المتقین۔ شاہ بہرام۔ احوال آخرت۔ گلزار یونس
گلزار محمدی ۳ حصے۔ مجموعہ خطب ازہر۔ بارہ ماہ۔ سی حرفی۔ چرخہ۔ گلزار حسن وغیرہ۔

اِنہاں وی پنجابی بھاڑ اِنہاں دے وطنی تے بانی سنگی مولوی ولیندیر نال ڈھیری۔ جو کچھ اوہ لکھدے
اوہ وی لکھدے۔ تے جو اوہ لکھدے اوہ وی لکھدے۔ اوہ سبیل المتقین فی شرح حدیث اربعین دے صفحہ
۶۳۲ تے اُنہاں تے چوٹ کر کے آکھدے ہن۔

ازہر دے معنی روشنائی تہاں نوں مار نہ ہوئی دل چڑھیا ہُن بام چڑھکے دل بیگہ نہ جھلے کوئی
اُٹھے گھنگھور روشنائی وچ وچ جھکے کھاندے وُتّی چندر نکالدے جیوں ہوراں ہن ہتے گھورا نیاں تکّن

گلزار محمدی وچ اِک تھاں آکھدے ہن

جنگل بنایا ازہر تائیں اساں بن گئے پہوے اِہ آواز گنبد دی سن سی جیہا کوئی بولے

اِنہاں دا انداز بیان مولوی عبدالستار نے مولوی ولیندیر نال ملدا جُلدا اے۔ بر قول دی زیادہ
اوہو اے۔ قصص المحسنین (یوسف زلیخا) چوں کجھ شعر۔

آ قلمیں لاوُن غوطہ بحر سیاہی کجلی لکھدے حالت عشق یاراں دے درد وچھوڑے والی
اُگے خوشیاں ڈٹھیاں توں تے ہُن اگوں غم آئے خوشی آرام آسائش جالے ویلے لنگھ سہالے
آگیا بحر غماں دا اِنہاں جس وچ دکھ بلائیں لکھدے کیونکر درد مصیبت ملدے عاشق تائیں
کیونکر عاشق صبر کمانن کیہیں مصیبت پاندے اولوں سب سُناندے حال اگے درد منداں دے
کیونکر یوسف نال بھراواں سیہ جنگل دی جھلیا تے کیونکر باپ یعقوب سہالے درداں سینہ سلھیا
کران روایت جد بابل نے رخصت حکم سنایا کل بھائیاں نے یوسف تائیں نال آداب اٹھایا
نکلا رہیا نمانا ہو کے گردوں باپ پیارا تاں جو ابر تیرہ دے اندر چھپیا ہو کر سہارا

ولی اللہ سجّن

نام حافظ ولی اللہ تخلص سجّن پیو دا نام حافظ اللہ بخش عرف پیارے صاحب، کوچہ گلکے زیاں لاہور دے وسنیک۔ جنم ۱۸۱۹ء موفات ۱۸۹۷ء۔

قرآن مجید دے حافظ۔ مڈھلی تعلیم پیو کولوں حاصل کیتی۔ عربی فارسی دے چنگے جانوں تے عالم۔ پیو دے بعد اُہناں دی گدی تے بیٹھ کے درس دیندے رہے۔ پنجابی توں سوا فارسی وچ وی شعر کہندے سن۔ پنجابی وچ سجّن تے فارسی وچ ولی تخلص کردے سن۔ اِہناں توں پنجابی کویاں دی اک لڑی رواں ہوئی۔ میاں ہدایت اللہ اِہناں دے ماں پوک شاگرد تے شاعری وچ جانشین سن۔ عام طور تے بَینت ہی لکھدے رہے۔ کلام وچ بڑی روانی، رنگینی تے لوچ لچک سی۔ کلام دا نمونہ :-

د۔ ویکھ کے نبض کیہ دسیا ای کدھر عقل وڈائی او سیانیاں دے
دُکھ ۔۔۔ دے دارو ڈرا ہور دستیں نبض سجھ نہ جائیں ایانیاں دے
اُٹھے پھر فراق ہمیش تیرا تن عشق تے کردا رجانیاں دے
وصل سجّن دا ہے دوا تیری کر کے خوب اِہ صحیح پچھانیاں دے

اِہناں دے جانشین میاں ہدایت اللہ نے اپنی اک سی حرفی وچ اِہناں بارے اِنج لکھیا اے :-

اندر شہر لاہور اُستاد میرے رہندے وچ کلالاں دی گلی آہے
سجّن نام دھریا اُہناں شعر اندر اسم ولی اللہ کامل ولی آہے
اللہ بخش پیارا والد اُہناں دا اے جیہدے شعر نبات دی ڈلی آہے
عالم علم تے علم دی کھان گویا باغ دین اندر شاخ پھلی آہے
صحبت اُہناں دی بیٹھ کے راس ہوئے کچ کھیچ جیہڑے وِلی بھلی آہے
خوش خلق محمدی نیک بندے اس مُکھ مزاج نہ جلی آہے
نیویں دھون خدا دے خوف سیتی گردن کدی نہ رکھدے کھلی آہے
نیک راہ ہدایت دی دسن والے لد گئے سجّن کیسے ولی آہے

مولوی دلپذیر

نام مولوی محمد دلپذیر تخلص دلپذیر پیو دا نام مولوی کرم الٰہی عباسی۔ بھیرہ ضلع شاہ پور دے وسنیک۔

جنم سنہ ۱۲۹۲ھ مطابق ۱۸۷۵ء

عربی فارسی دے چنگے جانوں تے عالم۔ وعظ وچ بڑا اثر تے لوچ۔ شاعری دا شوق جوانی سمے ہویا تے مولوی محمد حسین احمد آبادی دے شاگرد ہوئے۔ شعر آکھدے رہے۔ اینہاں شاعری نوں نصیحت۔ اخلاق تے دھرم پرچار دا کم لیا اے۔ شعراں وچ رس تے روانی۔ طبیعت وچ وستھار تے خیال اڈاری ڈھیر سی۔ رواں رویں شعر لکھن لگے پوری کتاب لکھ چھڈدے۔ اینہاں دیاں تصنیفاں تالیفاں ڈھیر ہن۔ مثلاً:۔

گلزار محمدی۔ گلزار آدم۔ احوال الآخرت۔ قصص المحسنین (قصہ یوسف زلیخا) گلزار موسیٰ۔ گنج گنج دلپذیر خیال بیغانہ واقعتہ۔ ترجمہ دیوان حافظ۔ معجزات محمدی۔ اکرام محمدی۔ تفسیر قرآن مجید۔ چراغ دلپذیر۔ دعوت دلپذیر انشائے دلپذیر۔ مکتوبات دلپذیر۔ وعظ دلپذیر۔ مجموعہ خطبات دلپذیر۔ اخبار دلپذیر۔ دعوات دلپذیر۔ گلدستہ معجزات۔ باغ بہشت۔ قانون اسلام۔ گلدستہ نعت۔ سی حرفیاں دلپذیر۔ مناجات دلپذیر۔ گلزار مکہ۔ معراج نامہ دلپذیر۔ زینت الاسلام دلپذیر وغیرہ۔

اخیر عمرے مرزا قادیان دے چیلے بن گئے۔ "مرزائی ہو گئے" پر شعر "حنفی خیال" لکھ رکھ کے ای لکھدے رہے۔

کلام دا نمونہ:۔

خطبہ دلپذیر بیرون

جے لکھ برساں جیوے کوئی اوڑک اک دن مرنا ۔۔۔ آب حیات جے پیوے کوئی اوڑک اک دن مرنا
لکھ آسودہ تھیوے کوئی اوڑک اک دن مرنا ۔۔۔ بھانویں شاہ سدیوے کوئی اوڑک اک دن مرنا
مرنا مرنا معلم سبھ نوں مرنے تھیں کیہ ڈرنا ۔۔۔ جے لکھ برساں جیوے کوئی اوڑک اک دن مرنا

جنہاں دے نال پیار تیرا اُنہاں مول تیرے کم آونا نہیں
کرنا کسے عزیز نہ سنگ تیرا کسے نال تیرے ایتھوں جاونا نہیں

جدوں پکڑ فرشتیاں پیش کیتا پچھے رب تینوں کسے چھڑاوناں نہیں
دلپذیر خدا دے فضل باجھوں کسے تدھ نوں پار لنگھاوناں نہیں

چیتر چین گئے سب میرے جدوں عشق بھلایا اے ــ دلبر یار پیارا میرا مینوں چھوڑ سدھا اے
صبر، بکم، عمی ہویا اجے نہ سوہنا آیا اے ــ باجھ دلپذیر پیارے جانی برہوں سینہ تایا اے

کتاب نصیحت المسلمین وچ کوڈی دی نندیا کردے آکھدے ہن

بھاری بدعت ملک اساڈے کوڈی کھیڈن والی ــ دل آکھیاں ماڑی منیاں جٹاں رسم نکالی
ہندے جدوں جوانی چڑھدے کار تجارت کر دے ــ ہوون جدوں گبھرائے ہوون کوڈی اُتے مردے
دینہ کو بال تے کوڈی ہووے سر پر دیکھن جاون ــ بک گھراں دے کٹھے جاون دو جے نال کھاون
دوروں دوروں سبھ مشٹنڈے آن اکٹھے ہوون ــ وڈا پڑ میدان بنا کے جتھے کھڑ کھڑاون
وچ چنیوٹ علاقے اینویں کھیڈ پئی اک واری ــ لوہے مورکھ مینے اکٹھے جٹاں جھنڈ کھلاری
جس ویلے آ جُڑے ہوئے کوڈی خوب مچائی ــ اک انگریز سپاہی اوتھوں آ کے لنگھیا بھائی
گھوڑے اُپر چڑھیا ہویا نہ تن نال سپاہی ــ آ اوس نظر اکھاڑہ جتھے کوڈی کھیڈن آئی
خوش ہو کے اِہ جٹ نمانے کہندے صاحب تائیں ــ ہے سرکار اِہ ساڈا جلسہ کھیڈن لوک کرائیں
صاحب کہیا ہم بھی دیکھیں اس جلسہ کو بھائی ــ گھوڑا تھم انگریز شتابی جھات اکھاڑے پائی

دیکھ تعجب ہویا صاحب غصے اندر آیا
یہ کیا جلسہ وقت ہمارا ناحق حرج کرایا

اہناں دے پیو مولوی کرم الٰہی دی اک چنگے شاعر تے واعظ سن۔ اُہناں اِک کتاب فتاویٰ کرم الٰہی جعفر دے سیلیاں دی بحوکھی موٹی کتاب تے سراج المخلصین لکھیاں۔ مولوی دلپذیر صاحب دے پتر ڈاکٹر منظور احمد دی شاعری کردے رہے ساں۔ اہناں ۰۰ صفحے دی قصص المحسنین (یوسف زلیخا) تے ہور قصہ حضرت جابر۔ قصہ کونج وچھوڑا۔ فریاد بلبل۔ وغیرہ لکھیاں۔ اج اِہ ڈاکٹری کردے سن

پال سنگھ عارف

نام پال سنگھ تخلص عارف۔ پیو دا نام سردار گوردت سنگھ پنڈ پدھری (اٹاری پنڈ نیڑے) ضلع امرتسر دے وسنیک

جنم ساون ۱۹۳۱ سمہ بکرم مطابق ۱۸۷۴ء

مڈل پاس کر کے فوج وچ بھرتی ہو گئے۔ ۱۸۹۴ء وچ مانڈلے (برما) بدلی ہو گئی۔ اوتھے اک دھرماتما تے داشک (صوفی) حوالدار سنت حاکم سنگھ دی بہنی بہن دا موقعہ ملیا۔ تے اوہناں آپ نوں فقیری تے توتا دی چینک لائی۔

اوہناں پہلوں کجھ کہانیاں پھیریوے قصے لکھے۔ ۱۹۱۵ء وچ پنشن پا کے گھر آ گئے۔ تے مڑ صوفیاں دی خیال دی گوتا لگھن تے گیان وعیان دیاں باتاں کرن نوں اپنا نیم بنا لیا۔ اوتھے پنڈ پدھری تے گھر ڈھ دے وچ گھار اک اپنا ڈیرہ ست سنگ مسر بنا لیا۔ جتھے ہر بکرمی مہینے دی چوداں پندراں نوں لوک دور دور نیڑے توں آ کے ٹھاکراں اوہناں دیاں دھرم گیان دیاں باتاں تے شعر سندے۔

اوہناں قصہ جندیدن معیار۔ سوہنی مہینوال۔ پورن بھگت۔ گوپی چند۔ رمز العشق۔ پریمی بھجورے پریم پرکھیا۔ پریت سنگ بے پرتیاں۔ عمر بلاس۔ گلزار عشق۔ تماشا قدرت۔ بیر دی بات۔ امرت بدکھا۔ گرہست اپدیش۔ دوہڑے حقانی۔ گلشن عارف۔ بارہ ماہ۔ پال الفری وغیرہ لکھے۔ جنہاں چوں کئی چھپ چکے ہین۔ کلام وچ ربی پریم تے معرفت دی جوت جگ رہی اے۔ اردو فارسی تے عربی دے لفظ کھلے ڈھلے ورتے ہن۔ رمز العشق چوں ونگی۔

کیہہ صاحب کھیل رچایا توں   جگ کیسے چا بنایا توں
جد کن فیکون الایا توں   خود اک رنگ ہر جائی دا
کیوں لاکھوں روپ وٹائی دا

جو رمز اللہ دی پاؤندا اے   نقش مرزا عشق دا آوندا اے
نہیں مردہ نہیں جس بھاوندا اے   اوہ پتھر شخص بتائی دا
کیوں لاکھوں روپ وٹائی دا

سوہنی مہینوال چوں تِن شعر

سوہنی آکھیا دھرم نہ نیم اوتھے جتھے عاشقاں دا استھان مائے
اُستت نندیا مُول نہ پہنچ سکے اُڑ سے رجّی سبھ دین ایمان مائے
ذات پات نہ نام نہ روپ اوتھے اگے ایس بھتیں بند زبان مائے
اَگے عاشقاں گگھ تے لکھ اِکّو عاجز جیہا تھیا سلطان مائے
قدر عاشقاں دی سوئی جاندے نے لگے جنھاں نُوں عشق دے بان مائے
پال سنگھ پیار دے دا کھیل سارا لبھ سا گر اِک مان ! مائے

گلزار عشق چوں :-

بُلبُل رو‌ئے ہائے کیہہ کریئے لگا دُکھ دو رنگی
کھڑے نہ پھُل تے دل نہ ٹہکے کھڑے تے تاں بھی تنگی
کھڑے جدوں تے مالی بھیڑا پل وچ توڑ لیجاوے
دوہاں گلاں وچوں پال سنگھ کوئی گل نہ چنگی

دوہڑے حقانی چوں اک دوہڑا

محفل دے وچ روشن ہویا جد جل پروانہ نہ ہویا
مرزے جان دِتّی تاں صاحباں نال سجن دے سویا
مجنوں سُک گیا جگ آکھے نہیں جگ جگ رہویا ہویا
پال سنگھ جل تاری سوہنی سبھ کہندے لیک ڈبویا

حیات امرتسری

نام محمد حیات تخلص حیات قوم ڈوبہ۔ امرتسر دے وسنیک۔

جنم ۱۸۷۶ء وفات ۱۹۳۳ء

نِکّی وریسے دی عمر وچ ہیر وارث شاہ پڑھن دا شوق ہویا۔ تے اوہ پھر اس طرح پڑھی جو ایہہ کنٹھ (حفظ) ہو گئی۔ کتاب نوں پڑھن تے سمجھن وچ حاتم سمجھے جاندے سے۔ لوک دُوروں دُوروں آکے اینہاں کولوں ہیر وارث دے معنے پچھدے تے شعر حل کراندے۔ جویں ۱۹۰۶ء دی گل اے۔

اِہ اپنے کم کاج دے سلسلے وچ بمبئی گئے ہوئے سن کہ سید نفضل شاہ لاہوری دے شاگرد میاں محمد دین تعقد گوجرانوالئے جیہڑے آپ دی ایس ہیر دے چنگے جانوں سن، ہیر وارث شاہ دے اک مصرعے نوں سمجھن دی خاطر اینہاں کول بمبئی جا پہنچے۔ مصرعہ اِہ سی۔

شرمگاہ تیری کھڑی پھُل وانگوں بھونکا ٹھیک لگا بلبل دا نی!

اِہ مصرعہ اصل وچ میاں ہدایت اللہ والی ہیر وارث دا اے۔ حیات صاحب نے ارتھ (مطلب) کر دیاں آکھیا۔ ایتھے شرمگاہ توں مراد اکھ اے۔ جویں لوکی آکھدے ہن۔ اِہ کتنا بے حیا اے ایہدی اکھ وچ رتی شرم نہیں۔ تے وارث شاہ ہوری آکھدے ہن۔ کہ کسے کامل فقیر نال جدا کھیاں چار ہویاں ایہدی کامل نگاہ ایسی پئی۔ کہ اکھاں کھُلھ گیاں۔

۱۸۹۵ء وچ بابا صادق دے شاگرد اللہ دتا شیفتہ نال اینہاں دے چنگے ناکرے ہندے سے اِہ آسکے آن پڑھدے سن پر شعراں وچ روانی تے دستمار رہیا سی۔ شعر خوب کہندے سن۔ مشاعریاں وچ لوک اینہاں دی ڈاہڈی آدر عزت کردے سن۔

درمیانی عمر وچ اینہاں حج وی کیتا۔ اپنے آپ نوں وارث شاہ دے شاگرد آکھدے سن۔ کہندے سن میں خواب وچ سید وارث شاہ دا شاگرد ہو چکا ہوں۔ ایس گل ول اشارہ کردے ہوئے لکھدے ہن

ص۔ صبر تے شکر دا خرچ پلے پاندھی منزل مقصود دی راہ دا ہاں
جنھوں خالی سوالی نہ کدی مڑیا میں بھی منگتا اوس درگاہ دا ہاں!
سید قائم علی شاہ ہے پیر کامل تشنہ لب خادم جس دی چاہ دا ہاں

کیوں نہ کہن حیات اُستاد لوکیں میں شاگرد حضرت وارث شاہ دا ہاں

آپ دا پہلا شعر ایہہ اے

ت — تن دی رکھو پرواہ ناہیں مینوں جنہاں نے اپنے مار لئے نی!
لیڑے دھوبیاں دے دھون عیب کہڑے اشعراں کیتے عاشقاں چار لئے نی
دتی کسے اُتار کے کھل سِتھیں جھوٹے مزے دے چڑھ کے دار لئے نی
مرن بعد حیات نہ سٹ سکن سِر عاشقاں جنہاں چک بھار لئے نی

کلام دی ہور رنگی اے

م — مختصر سفر نصیحتہ کن دھر کے ہستی نہیں لمی وار دات میری
ہاڑ ہیٹھ ہیں لوواں سیال اُتے کمبل اِک وچ گزر جائے رات میری
کھاواں رب دا سواں زمین اُتے ہوئے اِس طرح بسر اوقات میری
گئی نفس حیات نہیں صبر کردا اے ہے روز جمہ ہوندے برات میری

س — رشتے توڑ دتے بھائی بندیاں نے دنیا وچ نہ کوئی ساک ناتہ میرا
ہوواں دفن مسافراں وانگ ہیں جی کرنا ئے نہ چالیہ سا نہ میرا
جیہڑا دیوے روزی سدا جیوندے نوں سو نیو مؤئے دا اے اللہ داتا میرا
لیکھے پتہ حیات دا کیوں کر سو مردہ سمجھنا گیا گو آتا میرا

الف — آہ کمان ابرو لگا وچ سینے تیر نگہ نیں کیتو نشانہ جیہا!
شمع رُخ توں پیا قربان ہوون میرا دل بن گیا پروانہ جیہا!
مست اکھیاں ویکھ سرور آیا دتو مئے دا بھر کے پیمانہ جیہا!
شوخی کر بے شک معشوق ہی توں اہ حیات اے عاشق دیوانہ جیہا!

محمد الدین سوختہ

نام محمد الدین تخلص سوختہ پیو دا نام میاں احمد بخش قوم راجپوت۔ امرت سر دے وسنیک۔ جنم ۱۸۷۹ء وفات ۱۹۴۴ء

ایہناں دے پیو میونسپل کمیٹی امرت سر وچ داروغہ نزول سن۔ ایہناں جد ذرا ہوش پھڑی۔ پڑھنے پئے۔ اوسے سمے ایہناں نوں شعراں دی چیٹک لگ گئی۔ پڑھنا چھڈ کے سوچ دی اگ وچ سڑنا شروع کر دتا۔ تے خلیفہ قمر دے شاگرد ہو کے سوختہ بنے تے شعر آکھن لگ پئے۔

پڑھائی چھڈی تے کمائی دی فکر کرنی پئی۔ علم واجبی وی نہیں سی۔ ایس واسطے کچہری وچ پیادے دی نوکری کر لئی۔ تے اخیر عمر تک ایہو کم کردے رہے۔

ایہناں وارث شاہ دی ہیر وچ وارث شاہ دے نام تے قریباً ۶۰۰ شعر لکھے تے پھیر آپ وی ہیر رانجھا دا پورا قصہ لکھیا جو قریباً ۲۰۰ صفحے دا اے۔ مشاعریاں وچ بڑی آدر عزت تے ٹھاٹھ نال شرکت کردے سن۔ ہندو، سکھ، مسلمان کویاں تے دوجے لوکاں وچ سانجھے تے ہرمن پیارے سن۔ ایہناں دے شاگرداں وچ ہندو، سکھ وی سن تے مسلمان وی۔

شیفتہ، عشق لہر تے بابو کرم نال ایہناں دی چھیڑ چھاڑ تے چوٹ بازی رہی۔ سبھاؤ دے بڑے ٹھنڈے مٹھے تے میل جول سن۔ شعراں دی لوء وچ مست تے نوکری ولوں سدا بے نیاز جیئے رہے۔

عام طور تے شعراں وچ روانی، پکیائی تے رس اے۔ ہیر رانجھا دا قصہ چھپ چکیا اے۔ باقی سارا کلام ان چھپیا اے۔

نمونہ:۔

الف اللہ دی ذات دے وچوں اِکو الف نکھیڑیا ئیں
مُرشد کُن وچ پھوک جاں ماری جھگڑا کُل نبیڑیا ئیں
اَنحد دا آواز آیا ققال جاں ڈیگ تے بھیڑیا ئیں
ثنا ناں سوختہ ہریں ہویاں کھوہ ہ اس جاں گیڑیا ئیں

ب بیٹھ کے شاخ امید تے بس کھیڈ کے بلبل گذار گئی

چند روزہ دی زندگی سمجھ فانی گُلاں نال کر خوب پیار گئی
آئی خزاں تے باغ ویران ہویا رو رو گئے ہُن کتھے بہار گئی
اُڈ گئی قفس دی تیلیاں توڑ بلبل تے بغیر سوختہ جان سدھار گئی

ہیر رانجھا چاک۔ رانجھے دا جوگی ہون لئی وچار کرنا:۔

رانجھے دل دے نال وچار کیتی کیویں ہیر دے ملن دا ڈھنگ کریئے
جیہڑا راہ بندھے ساڈوں پہ دیوے ایسے نال گئے اَنگ سنگ کریئے
ایسو آپنی شکل بدلا لیئے تواں اپنا کوئی رُوپ رنگ کریئے
ہر دم مست متانڑے گیت گائیے کوئی ہوندا ہیں نشہ بھنگ کریئے
گئے گِرد دے پھلوں جا نیڑے چیتوں نال اوہدے خوب جنگ کریئے
اِک گھڑی آرام نہ لین دیئے بات بات توں اس نوں تنگ کریئے
کیا بات اوہدی ساہی کھوہ لیئے اوہنوں ندرے بہال کے ننگ کریئے
مطلب آپنے لئی نہ سدھ ہووَن جیکر سوختہ جگ توں سنگ کریئے

ہیر

تینوں اکھیاں نیوندیاں ڈیلے ڈونگھے پانی دے وِچ نہ ہیر پائیں
رکھیں اپنی زبان نوں وس اندر جھوٹھی موچیاں والی نہ قسم کھائیں
جیہڑا سدا بہاری دے دینا خوشبو اوہ جا کے کدر دل پھل لائیں
جدوں کوئی کنارہ نہ نظر آوے اس جگہ اُتے جا کے خوب نہائیں
جنہاں جگہ توں آیا ہیں دیکھ جا کے تیرا کوئی نشان ہے اوس تھائیں
ساڈی سوختہ نگہ دے وچ وڑ کے ویکھیں کتے اداس نہ ہو جائیں

جواب رانجھا:۔

ہیر نکر نہ کرکے بات دا توں تیرے نام اتوں اپنی جان دیساں
ایویں موچیاں والی نہ گل کرساں سوچ سمجھ کے تینوں نہ یاد دیساں
اپنا دل دیساں اپنا جگر دیساں اپنی ہستی دا سارا سامان دیساں
پھیر ہندی دی رسم اُتے کرساں ایہدی سوختہ نوں ناہیں ہان دیساں

رحیم بخش سعد

ناں قاضی رحیم بخش تخلّص سعد- پیو دا ناں قاضی نبی بخش - پنڈ داؤد ضلع سیالکوٹ دے وسنیک
جنم ۱۸۷۶ء وفات ۱۹۰۶ء

جوانی وچ امرت سر آ گئے تے راج گیری دا کم کردے رہے - اٹھارہ ورھے دی عمر وچ تپ دق
رنگ اجیہا لگا کہ جان لے کے ہٹیا - ایس تھوڑی جیہی عمر وچ اینہاں کئی قصے وغیرہ لکھے - جنہاں
ل خوان بیہا - دل خورشید - قصہ سنذباری - کہہن دا نگدار - جھگڑا پوستیاں دا - مجموعہ رحیم بخش
تے کجھ سیحرفیاں چھپ چکے ہن - اینہاں چوں دل خورشید دا قصہ زیادہ پرچلت ہے -
خاموش طبیعت - نیک - پرہیزگار تے نمازی بندے سن - تعلیم معمولی سی - پر شعر چنگے قبولیں
تے توبوں سن -

قصہ دل خورشید دا مُڈھ انج بنھدے ہن ؎

بسم اللہ بسم اللہ پڑھ کے ہتھ قلم نوں لاواں
جو کجھ صفت ثنا خدا دی تھوڑی آکھ سناواں

لے قلمیں سر نیواں کر کے پہلوں نال ادب دے
کر سجدہ ہو حال آزردہ آگے سچے رب دے

آکھ خدایا میرا پینڈا المسّال بہت دورا ڈاڈھا
اوکھے سوکھے ویلے تیں بن ساتھی ہور نہ ساڈا

رب رحیم کریم قادر توں سچا حق تعالےٰ
خالق مالک رازق سبھدا ساریاں صفتاں والا

نور نبی دا ظاہر کیتا نال محبت بھاری
اوسے نوروں ظاہر مڑ کے کیتی خلقت ساری

ساری خلقت وچوں حقّ نے سرور نبی بنائیے
سبھ نبیاں توں افضل احمد آپ خدا فرمائے

دھنی رام چاترک

نام دھنی رام تخلص پہلوں ہر دھنی فیر چاترک ۔ پیو دا نام پوہو مل ۔ جمن بھوم پنڈ پسیاں والا ضلع سیالکوٹ جنم ۱۰ اسوج ۱۹۲۳ بکرمی بمطابق اکتوبر ۱۸۶۶ء ۔ موت ۱۸ دسمبر ۱۹۵۴ء

اروڑ بنس متوکا خاندان دی اگھ دے نارے ۔ اوہناں دے وڈیرے سندھانوالیہ خاندان (مہاراجہ رنجیت دے سوہریاں) دے مودی سن ۔ فیر ازمت تے شاہوکارہ کر دے رہے ۔

جد اوہناں اگھ کھولی گھر نے غریبی ساڑھ ستی تے تنگدستی نے گھیرا پایا ہویا سی ۔ ماں دے کجھ دسن کر اتوں جھکاب ماتا نے آ پچھڑیا ۔ اجے ڈیڑھ دو ورھے دے سن کہ مال ہیو غریبی ہتھوں پسیاں والا چھڈ کے لوپوکے امرتسر آ گئے ۔ جماندرو کمزور ہوون کر کے اوہناں دا پیو جا اوہناں نوں وھنگار تے ٹیک کے سیہاں ۔ راساں ۔ تماشیاں تے جھنجھاں تے میجاندا تے جی پرچاندا رہیا ۔

نساں چار پنج ورھے کھیڈ وچ گذارے فیر پڑھائی ول دھیان دتا ۔ گورمکھی ہیو کولوں پڑھی ۔ فیر گھر دی دولت دا دھیاں وچ دی جتھے ادت نے نال نال سمجھائی جاندے ۔ جیہڑی جیہڑی ہندی اکھراں دی پچھان دی آگی جیہڑے سال دے سروع وچ لوپوکے دے مدرسے وچ داخل کیتے گئے تے اردو پڑھنا شروع کیتا ۔ اجے دو جماعتاں پاس کیتیاں سن کہ تعلیمی چھٹ گئے تے نچوین ناں ان ٹے پڑھتے ۔

اوہناں دناں وچ گئے تے باباں دا وی ادویہ کری وچ گھراں والے خوشی محسوس کردے سن ۔ مواد دی اجے اٹھ نوں سال سن کہ اتھے تعلیمی وچ ۔۔۔ سمے دے چکر نے تعلیمی ممکن نہ دتا تے ا امرتسر گئے ۔ ایتھے آ کے اسلامیہ ہائی سکول چوک فرید وچ داخل ہوئے ۔ فیر لوپوکی جاناں پیا ۔ پھر جھبی ای امرتسر آ کے انگریزی دی پڑھائی پوری کیتی ۔ فارسی ہندی گورمکھی دی شند بد امرتسر آؤن توں پہلے ہو چکی سی ۔ ہن انگریزی وی گزارے جوگی ہو گئی ۔ تے کمائی وال دھیان پیا ۔ پندرہ ورھے عمر وچ وثیقہ نویسی شروع کیتی ۔ اپنے پیو دی ہٹی تے کم کر دے تے نال اوتھے بیٹھے وثیقہ نویسی کر دے رہندے ۔

ہوئے سارے جتن کیتے پر غریبی نے کھہڑا نہ چھڈیا ۔ آخر اکتوبر ۱۸۹۳ء وچ کوئی نوکری کرن خاطر امرتسر آ گئے تے وزیر ہند پریس دے مالک بھائی وزیر سنگھ تے بھائی ویر سنگھ جی نوں ملے تے ایتھے گورمکھی لکھائی (خوشنویسی) تے سنگسازی دا کم شروع کیتا ۔ ۱۸۹۶ء دے وزیر ہند پریس والیاں بازار مائی سیواں وچ کتاباں دی ہٹی کھولی تے اوہدا انچارج اوہناں نوں بنایا ۔ پر ۱۸۹۸ء وچ جد پریس دا کدھ گیا ۔ دکان بند کر کے اوہناں نوں پریس وچ لے آندا گیا ۔ ۱۸۹۹ء وچ ڈاکٹر بھائی ویر سنگھ جی نے ہفتہ وار ''خالصہ سماچار''

کیتا جیہڑا ہُن تک جاری اے ۔ تے اوہ پروف ریڈر، پریس دے مینیجر تے اخبار دے سب ایڈیٹر رہے ۔

ایسے سمے شاعری دا شوق ہو یا ۔ ایہناں دیاں نظماں خالصہ سماچار، خالصہ ینگ مین میگزین تے کجھ ہور رسالے اخباراں وچ چھپن لگیاں ۔ خالصہ ٹریکٹ سوسائٹی لئی کجھ منظوم ٹریکٹ لکھے ۔ شروع وچ مولانا حالی تے شوسج ترائن تہر دیاں نظماں دے پنجابی اُلتھے وی کیتے ۔ پہلوں تخلص ہر چھتی لکھدے رہے ۔ پھیر چاترک ـــــ وارتک وچ اک ناول "رہبا سنگھ" لکھیا ۔ ۱۹۰۵ء وچ قصہ بھرتری ہری ۱۹۰۹ء وچ نل دمینتی لکھے ۔ تے اوہ بڑے مقبول ہوئے ۔ ۱۹۰۷ء وچ دھرم ہیر (شہیداں دے ساکے) تجلاں دی نوکری لکھی ۔ ۱۹۱۲ء وچ حکایات لقمان تے توبۃ النصوح ترجمہ کیتیاں ۔ اوہ سب کتاباں چھپ کے بڑیاں مشہور ہویاں تے پسند کیتیاں گیاں

۱۸ اپریل ۱۹۰۵ء نوں ہونا سایہ سِر توں اُٹھ گیا ۔ تے گھر دا بھار ایہناں دے موڈھیاں تے آ پیا ۔ ۸ مئی ۱۹۰۶ء نوں ایہناں دا ویاہ ہویا ۔ تے تکھی غریبی تے بے برکتی نوں دھکا دے کے اگے ودھے ۔ تے ہُن ایہناں دیاں محنتاں سپھل ہون لگیاں ۔ اوہ ۱۰ سال تک نوکری چھڈ کے ۱۹۱۶ء وچ بمبئی چلے گئے ۔ اوتھے کاغذ دی ہٹی "جا کیتی ۔ پھیر گورمکھی ٹائپ بنان ول دھیان دتا ۔ تے ۶-۷ طرح دے ٹائپ بنوائے ۔ پر بمبئی دی آب و ہوا راس نہ آئی ۔ تے ہٹیاں سمیت امرتسر آ گئے ۔ ۱۹۱۴ء وچ پتھے وال بازار وچ "سٹینڈرڈ ٹائپ فونڈری" جاری کیتی تے سردار بہادر بھائی کاہن سنگھ جی دا مہا کوش انسائیکلو پیڈیا آف سکھ لٹریچر چھپیا ۔ ۱۹۲۵ء وچ سٹینڈرڈ ٹائپ فونڈری دی برانچ لاہور وچ کھولی ۔ پھیر ۱۹۳۰ء وچ اک دکان الہ آباد جاری کیتی ۔ تے ۱۹۳۱ء وچ اُردو ٹائپ بنان ول دھیان دتا ۔

کاروباری مجبور سبب شاعری ول ایناں بہتا دھیان نہ دے سکے ۔ پر پھیر وی کجھ نہ کجھ لکھدے رہے ۔ ہیرے سنگھ نال ملاقات ۱۹۲۳-۲۴ء وچ ہوئی ۔ ایہناں نوں اکھو مرض دے مریض سال چھوٹی ای بھیرن داکوڑ ہو گیا ۔ ۱۹۲۶ء وچ ہی بانی پر انگھ ندروتے چاتک ہوری گیانی ہوراں دے دفتر وچ بال بازار اک دن سر جوڑ کے بیٹھے تے اج "پنجابی سبھا" دی نینہہ دھری گئی ۔

۱۹۳۱ء وچ ایہناں دی کویتاواں دا سنگرہ "چندن واڑی" چھپی ۔ جیہڑی بڑی پسند کیتی گئی سی ۔ پھیر ۱۹۳۲ء توں ۱۹۴۰ء دیاں کویتاواں دا مجموعہ "کیسر کیاری" ۱۹۴۲ء وچ چھپی ۔ ایہدے بعد ۱۹۴۳ء وچ نورجہان بادشاہ بیگم" اُردو اکھراں وچ تے ۱۹۵۰ء وچ صوفی خانہ گورمکھی اکھراں وچ چھپیاں ۔

ہُن رب نوں کھورچ ہر طرح دی لبز حرتنا ... پنجابی سنتاں توں علاوہ رب نے اک سپتری تے چار سپتر دل دا سرور تے اکھاں دا نور بنائے ۔ سپتری وِدیا وتی پڑھی ہوئی اے ۔ بلونت رائے، جسونت رائے، برج موہن تے پریم کمار لعبد دی سنتان ۔
ایہناں دے سپتر زیادہ پڑھے ہوئے تے ایہناں سپتراں دوستاں پنجابی دے مان دیگر لکھاریاں کو لکھے لیڈراں ایہناں دا

منان کر دیاں ہویاں ایہناں نوں ٹاؤن ہال امرتسر وچ ہوئے اک بڑے بھارے جلسے وچ ۴ اکتوبر [illegible] نوں
"ابھنندن گرنتھ" بھینٹ کیتا۔ تے اینج ایہناں نوں پنجابی دا "بھاگوی" منیاں گیا۔ ایہہ جلسہ ایسے مقصد لئی ایہناں دے
اعزاز وچ کیتا گیا۔ تے آپ دیاں ادبی خدمتاں نوں سلاہیا گیا۔

اینج تے پنجاب دے دی اک اکھ جے شاہ بہرام دا الامام بخش سی تے دوسری اکھ چاترک سی سیالکوٹ دی اک
باہمنہ جے سر اقبال سی تے دوسری چاترک سی۔ پر ایہہ آپ امرتسری کہلان وچ خوشی محسوس کردے سن کیوں جو ایہہ آپ
نوں جہان نظم دے اخیر وچ لکھدے ہن ۔ "امرتسر با چاترک آیا در دو نداں ان"

چاترک بڑے نیک سبھا دے بڑے مرنجان مرنج تے ملنسار سن۔ جے دل وچ ہندو مذہب دا پیار کٹ کٹ کے بھریا ہویا
سی۔ تے باقی مذہباں دی عزت تے بھرم بھاؤ دی دل وچ بھریا ہویا سی۔ تے ایہو وجہ اے کہ ایہناں دا میل جول ہندو
مسلمان سکھ عیسائی ہر اک نال اوہجیا بھروا ال تے رہنداں سی کہ ہر اک چاترک نوں اپنا ای جاندا سی۔ ایہناں دے دل
وچ سبھ لئی اکو جیہا پیار خلوص تے ہمدردی سی۔

چاترک نے غریبی دے ساتھ دی وچ اکھ کھولی۔ پر دنیا دی گردش نے سارے چکراں نوں اپنی ہمت نال ہم لے۔ نبی مہر نال
جگر نہ دے چلے گئے۔ ایہو جہیاں کئی چکر نال گئے۔ ایہناں دی ہمت استقلال حوصلہ تے صبر نے بڑے بڑے گھمن تھاہ دے بھلے
تاب ہوئے۔ تے جد ایہناں اکھ چنی بار سے پائے نصیب دی ہر اول دولت دی تنگ ناک تے خوشی دا دعمال سی۔

شیخ سعدی نے اک شعر وچ آکھیا سی۔

"جدوں توں آیا سیں توں رو رہیا سیں تے سارے ہس رہے سن ہن توں دنیا توں ایسے جا کہ توں ہس رہیا ہووے
تے سارے تینوں یاد کر کے رو رہے ہون۔"

تے رب دی مہر نال چاترک جیہاں دل ہور ی اکھاں لئی۔ ۱۸ دسمبر ۱۹۵۴ء نوں جد ایہہ دل دی حرکت بند ہون نال سو رگ
دل گوچ کر گئے۔ ہر اکھ نمناک تے ہر دل غمناک سی۔

چاترک دی زندگی بھجے دیانتی ہمت جرأت تے استقلال دی روشن مثال سی۔ ایہناں دی شاعری دی بڑی اُچی تے
سچی سی۔ چاترک ہوریں خوش نصیب سن جیہڑے چنگے جانوال سن۔ ایہناں دے شعراں وچ وطن پیار میل تے اپنائیت دی جھلک
جذبیاں دی سچیائی نال روانی تے سادگی وی اے۔ ایہناں دا کلام فنی اعتبار نال بڑا اُچا تے سوہنا اے۔

دنیا دے ہور جیہیاں دے بادجود پنجابی زبان دی ترقی وچ ایہناں دا ان بوک حصہ لئے۔ پنجابی بھاشا دے اگے وچ
ایہناں پنجابی نوں اپنی بڑی کم کیتا اے۔ ایہہ اے کہ "ابھنندن گرنتھ" دی بھینٹ تے سنمان نے ایہہ ثابت کر دتا۔

کلام دا نمونہ

میرے کائنات دے مالکا میرے من دی میل اُتار دے — کوئی پا کے منجھ دھر بھری میری بگڑی پج سوار دے

میرے ساز دی ہیں صدا توہیں میرے درد دی ہیں ندا توہیں — توہیں لائی آ کے بجھا توہیں میرے تپدے سینے نوں ٹھار دے

میری ہر گئی تاں توہیں جتا میری رُڑھ گئی تاں توہیں بچا — جویں بن دا ای میرا کجھ بنا میرے ڈگدے دل نوں سہار دے

"دُنیا دار نوں" :—

بیٹھ دے بُجاریا اور رب دیا جھوٹیا — بھٹھ وانگ بھکھڑا ابھرنے وانگ موٹیا

اگے توں ایہہ ہتھ حرص دا ودھانا ایں — پانی اُتے تیل وانگ پسردا جاناں ایں

رب جانے کیہڑا تیری حرص دا مُنارا اے — کتھے تیری کاماں دے سندھ دا کنارا اے

جیہڑا تیرے اگے لگا اوہو گیا رنگیا — چُکیاں دے ناگ نے قبیلہ سارا ڈنگیا

تینوں ایہ نے نیتاں دے بھتے گھتی ہوئی اے — بھولی بھالی دیوی دی توں آب رول سٹی اے

میلے وچ جٹ :—

توڑی تند سانجھ ہاڑی دی وٹ کے — لمبڑاں نے شاہاں دا حساب کٹ کے

میہناں دی اُڈیک تے سہاڑ کڈھ کے — مال ڈھانڈا سانبھنے نوں چوبڑا چھڈ کے

پگ جھگا نیاد رنویں سوائے کے — مُچھاں والی ڈانگ اُتے تیل لائے کے

کچھے مار ونجھلی آنند چھا گیا — مار دا دمامے جٹ میلے آ گیا

اِک گیت "نویں دُنیا" :—

پنچھیا نویں اُڈاری مار

گھنب کھلا بھلا کے چھاتی — عرشے پہنچ مار اِک جھاتی!

دیکھ زمیندا مات ہیک وچ — سُپنیاں دا سنسار

پنچھیا! نویں اُڈاری مار

رنگ نسل تک گُھلدے رِلدے — رسٹ دے جاندے پاڑے دل دے

رُلدے لہو۔ رواج بدلدے — اِکے دا پرچار

پنچھیا! نویں اُڈاری مار

ہمدم

نام محمد رمضان تخلص ہمدم مشہور استاد ہمدم پیو دا نام شیخ الٰہ بخش لاہور اکبری منڈی شہر دے وسنیک

جنم ۱۸۷۷ء وفات ۲۹ نومبر ۱۹۵۲ء

ڈھیر تعلیم مڈل تک پائی۔ اوہناں دناں وچ پیو الٰہ بخش مصوری کردے سن۔ اوہناں نوں ۲ روٹے وچ مصوری (چتر کاری) کرن دا چاہ چڑھیا۔ پر اوہناں دی مصوری بنا دتی رنگاں تے برشاں دی پابند نہیں سی۔ سگوں اوہ مصوری جگر دے خون تے سوچ دے قلم دی سی جس نال اوہ شاعری کردے سن۔

چھوٹی عمرے اوہناں نوں سید فضل شاہ۔ میاں رحیم بخش عرف رحیم ہو۔ میاں ہدایت اللہ۔ خزاد لاہوری دی صحبت سنگت دا شرف حاصل رہیا جس نال اوہناں نوں شاعری دا شوق ہویا۔ تے اوہ میاں مراد بخش لوہار دے شاگرد ہو گئے۔

ایسے سمے اوہناں نوں ریلوے وچ نوکری مل گئی۔ اوہناں ڈرائنگ انجینئر دے دفتر وچ کم کیتا۔ ۲۱ ورھے ریل دی نوکری کر کے طبیعت اُچاٹ ہو گئی۔ اک آزاد پنچھی کد تک نوکری دے پنجرے وچ بند رہ سکدا سی۔ نوکری چھڈ کے گھر آ گئے۔ تے تصنیف تالیف دا کم شروع کر دتا۔ اوہناں نے بعد وچ کتاباں دی ہٹی کھولی پر آزاد طبیعت نے ہٹی دی گدی پسند نہ کیتی۔ تے ایہ کم وی چھڈ دتا۔

اوہناں کجھ چھوٹے نکے کتابچے وی چھپے ہوئے ہن۔ پر اوہناں دے کلام دا مجموعہ "ہیریاں دی کان" اوہناں دی اصل پونجی اے۔ ایہ پنجابی ڈکشنری دی ترتیب دا کم شروع کر رہے سن کہ موت بلاوا آ گیا تے سارا کم اَدھ وچکار چھڈ کے ٹُر گئے۔

پنجابی مشاعریاں۔ لوہڑی دربار وچ بڑی آدر عزت نال شریک ہوندے تے اوہناں دی منقبت پابندی نال ہوندی سی۔ ہمدم استاد ہمدم دے نام نال مشہور سن۔ شعراں وچ روانی۔ اُچے خیال تے تشبیہاں۔ استعارے تے تخیل وچ کمال۔ طبیعت وچ نوئینت انکساری۔ ملنساری تے گھبیر بڑی سی۔ اُچے بڑے ٹھیلے تے حال مست۔ ساری عمر غریبی وچ ساری حیاتی نبھا دتی۔

اوہناں دے شاگرداں وچوں سردار گرتا سنگھ جی جگی۔ بابو فیروز دین شرف۔ جسونت رائے سندر داس رند۔ چراغ الدین دامن مشہور ہن۔

امیر علی شاعر

نام تے تخلص امیر علی۔ پیو دا نام محمد نصیر۔ پنڈ بھرت ضلع گورداسپور دے وسنیک۔ جنم ۱۸۷۴ء وفات لاہور ۱۹۴۱ء۔

جد ذرا سیانے ہوئے تے او پڑھائی دی تھاں سیل سپاٹے لئی مکہ معظمہ، مدینہ منورہ، اصفہان، حضرات وغیرہ چلے گئے۔ چار سال بعد گھر آئے تے ۱۹۰۵ء وچ ریلوے وچ ملازم ہو گئے امرت سر کم کر دے رہے پر آزاد پنچھی جیوڑا او نوکری دے پنجرے وچ کد تک بند رہ سکدا سی نوکری چھڈ کے لاہور آ گئے تے پنجابی وچ قصے لکھ کے آپ چھپوانے تے آپ پھر کے ویچنے شروع کیتے۔ چڑھدی جوانی، نویں رنگ دے گیت او وی پنجابی بولی وچ۔ ڈاہڈے پسند کیتے گئے۔ ایتھوں تک کہ اک قصہ کرتوت دنیا ۲۱۲ دا سی تے دوجا زندہ دلی ۱۳۲ وار چھپے۔ تے ہزاراں چھپے۔ ایسے طرح ہور وی کئی قصے۔ انہاں قصیاں توں وکھ انہاں ۲۱۲ صفحے دا اک "وڈا جنگ نامہ" لکھیا جس وچ ہیرو تے کرنا زل دا رنگ سی۔ او وی چھپیا ہویا ملدا ہے تے جیہڑا مولانا ظفر علی خاں دے والد مولانا سراج الدین نے اوہناں نوں زمیندار اخبار دی کاپی دا کم سونپیا۔ انہاں اوس لئی اک نظم لکھی جس دا اک بند اوہ سی:

امیر علی اوہ دنیا فانی — کوئی شے دا مت نہ جانی
کھو کھہ کوئی رہے نشانی — دنیا ت کوئی دم مہمان
قوم زمیندار ہوئی ویران

اوہ نظم بڑی پسند کیتی گئی تے مولانا سراج الدین نے ایس نظم توں متاثر ہو کے اخبار دا ناں ایس ٹوک دی تھاں "زمیندار" رکھیا جو ہن تک جاری اے۔

شاعری توں سوا اوہ حکیمی وی کردے رہے۔ انہاں مجربات امیر علی دو طبی تے نسخیاں دیاں چند نکیاں کتاباں وی لکھیاں سن۔

اوہ نہ بہت ودھ وی مشہور سن۔ پر پنجابی شاعری وچ بوہتے مشہور سن انہاں دی شہرت تے ہر دلعزیزی نوں ویکھ کے لاہور میونسپل کمیٹی نے فیصلہ کیتا کہ لاہور توں اک منڈی کمہاراں دی منڈی دا نام امیر علی شاعر دے تے چوک منڈی وچ اک نکے دا نام امیر علی شاعر رکھیا۔

ایہناں دی شاعری ربّی دات ای سمجھو۔ کیوں جو نہ زیادہ علم پڑھیا تے نہ کسے توں اصلاح لئی۔ تے شعر جو آکھے او سِدھی سادی پنجابی تے ٹھیٹھ دی بولی وچ۔ ایہناں دے کتاباں دے کجھ نام ایہہ نیں: کھچڑا گھمنڈ۔ چرسی بیٹھہ۔ افیمی گھگھو۔ بھنگی بٹیرا۔ زمانہ سازی۔ زندہ دل زمانہ۔ کل جگ رنگ۔ دکھڑیا۔ فاقہ مست بابو۔ تے کبت امیر علی وغیرہ۔

کبت وچ ایہناں میاں جان دی ریس کیتی اے تے سوہنی۔ کبت دا نمونہ:

کنجری دا چِت بُرا جھولی چُک بہت بُرا کُرم آیا نت بُرا جھوٹھ نہیں میں ماردا
شود والا پھیر بُرا جتبہ دلیر بُرا عورتاں متیر بُرا عزت اُتاردا
دیرہ پیا نال بُرا بھین گھر جائی بُرا سوہریاں جوائی بُرا لعنتاں سہاردا
امیر علی حسد بُرا کُڑ بوہتی یار بُرا نیچ دا پیار بُرا جگ سبھے پکاردا

افیمی گھگھو دا اک بند:

مرد خشک افیم دے چار درجے معدے دل دماغ نوں سنگھ دی اے
گھوکی چاہڑ اعصاب نوں سینہ دی گرمی تبخ نال نشان نوں ہرگز دی اے
بادل سے تباہ نہ چا پھٹے جوڑ نال جنھوریاں سنگھ دی اے
امیر علی افیم خراب دا نگوں چھڈدے نہیں زندہ جھنول بگڑ دی اے

نمونہ:

امیر علی لکھ عاقل چاتر کھاندا دھکے تے ٹھڈے
سونا پھڑن تے ہو جائے مٹی نال کھاں دے ٹھڈے
بھلے بھلیاں کمیاں دے سر چھتر انساں ڈھٹھے پھلدے
بے پرواہیاں رب سچے دیاں ہٹے بازیگر ئی بیل دے

ڈوڈا جنگ نامہ۔ ایس وچ اسلام دے مُڈھ توں غازی مصطفیٰ کمال دے جنگ تک دا سارا حال شعراں وچ بیان کیتا اے۔ زبان سادہ اے تے کجھ شعری جھلاں وی ہن۔

معاویہ دا پُت یزید جد تخت تے بیٹھا۔ تے اوس حکم نامے جاری کیتے اوہ مکے دیلے مکے بابت لکھدے بن۔

عبداللہ بن زبیر نے مکے دے وچ آن
برخلاف یزید دے وعظ جو کیتی جان
سُن سُن وعظ جو ایس دی خلقت ہوئی دلیر
لیا یزیدوں اوس نے مکہ سارا پھیر
وعظ اُہدی نوں سُن دیاں خلقت ہم ہُما
اثر اُہدی تقریر دے اندر انت دا سا
مکے وچ یزید دا حاکم حارث آ
اِہ بھی تند مزاج سی دیندا حکم پڑہا
خبردار تقریر نہ کرنے پاوے کو
عبداللہ میرے پاس بھی حاضر جانے جو
حکم اُہدے دی مُول نہ کسے کیتی پرواہ
آکھن کون نا چیز توں مُنہ گل وچ پا

مُڈھلی شاعری دا اِک نمونہ

ٹور نہ سائیاں خالی مینوں در تیرے تے آیاں ہیں
تدھ بن میرا ہور نہ کوئی جدھر جاواں ملے نہ ڈھوئی

تا بیوں آ کُرلا ندیاں ہیں

ٹور نہ سائیاں خالی مینوں در تیرے تے آئیاں ہیں

باوا بُدھ سنگھ

نام بُدھ سنگھ پیو دا نام باوا اہنا سنگھ لاہور دے وسنیک

جنم ۴ جولائی ۱۸۷۸ء - وفات ۱۷ اکتوبر ۱۹۳۱ء

سکھاں دے تیجے گورو گورو امرداس جی دے خانوادے وچوں سن۔

انہاں دے دادا باوا اٹل سنگھ نوں مہاراجہ رنجیت سنگھ نے پنڈ امیر جیوے لاہور دے کول جاگیر دتی جیہڑی انگریزی راج سمے سرکاری علاقے وچ رلا لئی گئی۔ اس تے انہاں دے باوا اہنا سنگھ پنڈ دی وسوں چھڈ کے لاہور آ گئے۔

باوا بدھ سنگھ جد ذرا سیانے ہوئے تے پنڈ دی مسیت وچ مولوی کولوں اردو فارسی پڑھی۔ فیر سکول وچ داخل ہو کے ۱۸۹۳ء وچ مشن ہائی سکول رنگ محل لاہور توں میٹرک پاس کیتا۔ تے انہاں دے پتا اہنا سنگھ جی نے آپ دا ویاہ کر دتا۔ ایہہ سمجھدیاں ہویاں کہ ویاہ کرن نال گھر دی رونق ہور ودھ جائے۔

انہاں نوں تعلیم دا شوق سی۔ ویاہ مگروں وی انہاں ایس شوق نوں ہتھوں نہ جان دتا۔ انہاں کالج وچ داخل ہو کے ۱۸۹۶ء وچ ایف اے کر لیا۔ تے فیر رڑکی کالج وچ انجینئری دا امتحان پاس کرن لئی داخل ہو گئے۔

۱۹۰۰ء وچ رڑکی دی پڑھائی توں ویلے ہو کے پی ڈبلیو ڈی وچ نوکر ہو کے ایس ڈی او لگ گئے۔ فیر فروری ۱۹۳۱ء توں ستمبر ۱۹۳۱ء تک ہفرڈ سرکل پی ڈبلیو ڈی وچ سپرنٹنڈنگ انجینئر دی تھاں کم کردے رہے۔

۱۰ اکتوبر ۱۹۳۱ء نوں اوہ ڈلہوزی ویکھن نکل گئے۔ جد اوہ لاہور واپس آ رہے سن گڈی دے پرلے انہاں دی موٹر ٹرک نال ٹکرا گئی۔ انہاں نوں بڑی سخت سٹ لگی جیہنی نال کھہریا ہو گئے۔ ڈاکٹراں ویکھ کے آکھیا سٹ گوڈے جیہی لگی اے کل سجے پاسے اپریشن کراں گے۔ پر اوہ کل آون توں پہلاں ای اگلے جہان چلے گئے۔ جتھے انہاں نوں اپریشن دی لوڑ نہ سی۔

باوا بدھ سنگھ اکھاں نے گلتی دے بات لبلی سے۔ ایہہ گل پیوں تن جنہاں نوں ماں بولی نال پیار سی۔

کرپا ساگر

نام لالہ کرپا ساگر۔ پیو دا نام لالہ میا داس۔ پنڈ پناکھ ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک۔ جنم ۱۸۷۹ء (۲۵ ہاڑ بساکھ ۱۹۳۵ ب) وفات ۱۹۳۹ء ستمبر۔

ایہناں دے دادا کشمیر وچ کاردار سن پر مگروں اوہ کشمیر چھڈ کے پنڈ پناکھ (گوجرانوالہ) آ گئے۔ ایہناں دے مرن بعد ایس گھر تے غریبی دا ولدر ورت گیا تے ایہناں دے پتا لالہ میا داس نوں روٹی دی فکر وچ سبی (کوئٹہ) جانا پیا۔ ایہناں اوتھے جا کے نوکری کر لئی۔

ایہناں مڈھلی تعلیم پنڈ دی مسیت دے مولوی کولوں حاصل کیتی۔ فیر لاہور آ گئے تے ایف اے تیک پڑھائی کیتی۔ پر غریبی دا روگ ایہا لاگو ہویا کہ اوہ پڑھائی چھڈ کے نوکری دی فکر وچ ایبٹ آباد گئے تے اوتھے سکول وچ ماسٹر لگ گئے۔ اوتھے جی نہ لگیا تے لاہور آ کے ڈی اے وی ہائی سکول وچ ماسٹر لگ گئے۔ فیر ایس نوں چھڈ کے یونیورسٹی پنجاب وچ ملازم ہو گئے۔

آپ دسدے سن کہ میں نکا جیہا ساں، جد پنڈ دیاں گلیاں وچ نھاڈی تے ڈوم (فانی منگن لئی آوندے تے اوہ مرزا صاحباں، شاہ محمد دے بینت، قادریار دا پورن یاں کوئی ہور بینت پڑھدے تے میں بڑے شوق نال سن دا تے ایہناں نوں یاد کرن دی کوشش کردا۔ فیر پتا دے مرن تے اک مرثیہ لکھیا جس دے کجھ شعر ایہہ سن:

تیری عمر بڑھاپا تے توں محنت کیتی

گھٹ ویاں گھٹ ویاں اساں لئی تیری عمراں بیتی

مُل پایا نہ جاندا تیتھوں محنت جو لیتی

کون کرے گا پتا جی ہن میرے نال پیتی؟

ایہہ شعر لکھن ویلے ایہناں دی عمر تیرہ چوداں ورھے دی سی۔ تے مڈل وچ پڑھدے سن۔ ایس دے بعد شعر آکھن دا شوق ودھ گیا۔ تے پھیر ایہناں پھٹکل نظماں توں سوا لکھتی دیوی۔ رنجیت سنگھ (ڈرامہ) تے من ترنگ لکھیاں۔ کتاب من ترنگ وچ ایہناں دیاں پھٹکل نظماں تے گیت وغیرہ ہن۔

ایہناں دیاں نظماں ادبی، اصلاحی تے قدرتی (نیچرل) رنگ وچ رنگیاں ہویاں ہن۔ کلام وچ خیال، اُڈاری، زور، روانی تے ربط ڈھیر اے۔ بدیشی (انگریزی) شاعری دا اثر گھٹ اے۔ ایہناں دے شعراں تے چوکھا اے۔ ایہناں دی

سوبھا رام شرف

نام سوبھا رام تخلص شرف، قوم کھتری امرتسر دے وسنیک۔

جنم ۱۸۷۶ء مطابق ۱۹۳۳ بکرمی

پہلوں شنکر داس شنکر دے شاگرد ہوئے۔ فیر منشی محمد دین سوختہ دے۔ آپ پڑھدے سن۔ پر شعر سوہنے تے دل کھچویں کہندے سن۔ جان شاہ دے تکیہ تے شیخ شاہ بخاری دے مزار تے ہر اٹھوارے مشاعرہ ہندا تے اُس وچ ودھ چڑھ کے حصہ لیندے۔ ایہناں دا سارا کلام اَن چھپیا اے۔ نمونہ کلام سن

د
دل واناں گئی وانگ جانو بنیاں تھیں نہ مرے تے کی کراں میں
ایسا رُکی نصیب کہ فیر ہرگز کدی نگہ نہ کرے تے کی کراں میں
حسرت کھتری رونے دھندیا کنڈرے تے ناحق مرے تے کی کراں میں!
نال اڑھاں چلیاں نال سفید ہوئے شرف نفس نہ مرے تے کی کراں میں

ب
بت نوں پجے میں بت ہوئیاں ہوئی اجے نہ گل وصال دی اے
برہوں اگ فراق دی وچ سینے لگی بجھے ناہیں ہڈ بال دی اے
کدی رونداں تے کدی ہسداں حال حالت عجب ایہہ میرے حال دی اے
کدیں ماہ رودی لکھن یار اندر صفت زلفاں دی شرف خیال دی اے

ج
بکا ہت ہوئے بتاں بارو تے قاصد سکھیا سنیہوڑا گھلیا ای
نازک دل سفید سرو قد پیری مہرا نال غماں ہو چھپیا ای
اُگ دند واڑھاں دوچ نیا دے پچھے لگا خط امید نہ چھپیا ای
شرف شب تاریک نہ ہوئے دن تیں دوپہر نہ ڈھلیا ای

منشا سنگھ دُکھی

نام سردار منشا سنگھ تخلص دُکھی۔ جنڈیالہ ضلع جالندھر دے وسنیک سن۔ اوہ جالندھر دے مشہور رام گڑھیا خاندان دے چوں سن۔ ڈھیر چر کمائی دے سلسلے وچ کینیڈا امریکہ رہے۔ سنہ ۱۹۳۰ء دے نیڑے کلکتے تے اُدھرے کجھ چر بعد امرت سر آ گئے۔ اوہناں کلکتے وچ کوہ نور گرنتھیا دی نینہہ رکھی۔ ماسک پتر کوہ نور گرمکھی وچ کلکتے توں جاری کیتا۔ کوئی گنیاں دے آپ پڑھاں متھے گئے تے ایس گنیاں تے اوہناں مہ کوئی رہیں اوہناں پنجابی بولی تے ورتاں دے واڈھے لئی ڈھیر کم کیتا تے امرت سر آ کے اوہناں اخبار آکاش بانی جاری کیتا۔

دُکھی جی دیاں لکھتی کتاباں دُکھ درد پرکاش، پریم کانگاں، پریم چانگاں، پریم بانگاں تے پریم ترنگاں چھپ چکیاں ہن۔ اوہناں دے کلام وچ رس، موج، اُچ خیالی تے پکیائی اے۔ سبھاؤ دے بڑے مٹھے تے سیتل۔ آپ نام دلوں جانویں دُکھی ہن پر ہر اپنے پاسے دی دیکھن والی اکھ اوہناں نوں کدی دُکھی نہیں ویکھدی تے نہ ب اجیہا دِکھائی دیندا۔ کھڑیا متھا تے ہسدا چہرہ تے ایہو سوہنا لگدا اے۔

کلام دا نمونہ:

توں ہی مرد یار نہیں جو مرن جانن سوئی مردیاں جو مرن لڑدیاں نیں
سکھی وسدیاں جو کھتیں وسدیاں نال سکھ وسیاں جو دکھ جردیاں نیں
دُکھی رہندیاں جو دُکھ سہندیاں نال تختیں بیٹھدیاں جو تختیں چڑھدیاں نیں
مرنوں ڈردیاں جیہڑے مکھ جردیاں نیں ٹھڈے کھاندیاں سو سدا بہندیاں نیں

نظم "کالی کملی والیا ماہیا" دا اک بند:

ویڑے بیتیاں وا ویلا ہون لگا چنّے دن تے پھیری سیا ہیا وے
وانگے دگر واریں پالیں گھریں آئے تیں تاں لبھے تیکر وفی واہیا وے
اکھیاں تے ہنجواں تیری واٹ ڈٹے دھڑکے پیت لئی اُجے سا بیانے
تیری پریم واری کھروں کدھیاں ایں تڑفاں دُکھی کنڈیں چہ پیا ہیا وے

مراد بخش مراد

نام مراد بخش، تخلص مراد۔ لاہور دے وسنیک۔ سردار لابھ سنگھ دے شاگرد۔ جنم [illegible] وفات [illegible]۔
لاہور وچ جُتیاں بنان دا کم کردے سن۔ جد شاعری دی چیٹک لگی تے سردار لابھ سنگھ دے
شاگرد ہوئے۔ ایہناں دناں وچ بیت بازی دا بڑا زور سی۔ ایہ وی بیت لکھدے رہے اتے بڑی چھیتی
مشہور ہو گئے۔ ایتھے استاد نِکّے جان لگ پئے۔ بابو محمد دین تے مستری مولا بخش ایہناں دے اگے شاگرد سن۔ ایہ
عین جوانی وچ ۲۷ سال دی عمر پا کے رمضان دے مہینے فوت ہو گئے۔ ایہناں دے مرن تے ایہناں دے استاد
سردار لابھ سنگھ نے اک مرثیہ وی لکھیا جیہدے آخری دو شعر ایہہ سن:

ماہ رمضان تے انّی سو تے سمت کر کے تاریخ سیتی جمعے وار گئے نے
ایس باغ جہان تھیں عدم دے تے مراد بخش شاگرد وِسار گئے نے
پہلی منزل وداع کر کے یار جانی وانگ قمریاں دے زار و زار گئے سجنے
پیارے سجن شفیق ہدایت سندی لابھ سنگھ دا سخن وچار گئے نے

کلام دا نمونہ:

نی یار بانکا ہو سپہ سُرخ اُٹھیں جیویں جھبیاں لال لباس پایا
دل ہکدا اے وچھیاں کول تیں دیدہ دلیاں نے ترس پایا
تیرا یار نا منے تیرھا اتے میرے تیں لوکاں اودوس پایا
تجھ جئے عاشقاں تے مراد نائیں اساں خوب جواب داوس پایا

ل لاج سبھ اساں وی تے تیتھوں پیدا کیتیاں والا ستّار ہیں توں
اساں نال تیرے دے منیاں اسے اوکھے بیٹھے دا مددگار ہیں توں
سبھ کرن سوال دربار تیرے اساں جانیاں سچی سرکار ہیں توں
مراد بخش کے دوں ٹھیک کر کے مالک سبھ دا پروردگار ہیں توں

پنڈت دولت رام

نام پنڈت دولت رام پیو دا ناں پنڈت صاحب دتہ۔ پنڈ رام گڑھ سرودال ضلع لدھیانہ دے وسنیک۔
جنم [illegible]ء وفات لاہور وچ ۱۹۳۵ء

مڈھلی تعلیم اردو، ہندی پڑھ کے بالاں بچیاں نوں ہندی لنڈے پڑھاندے رہے طبیعت دی روانی تے شعراں دی موزونی ربی دات سی۔ ۱۹۰۳ء وچ اہناں قصہ روپ بسنت لکھیا تے لوکاں نری زبانی کلامی صلاحتا ای نہیں سگوں روپے دے کے مان ودھایا۔ فیر اہناں ۱۹۰۹ء وچ پورن بھگت تے ۱۹۱۱ء وچ قصہ راجہ رسالو لکھیا۔ تے اہناں دے بعد راجہ رسالو۔ رسالہ ہری چند۔ گوپی چند۔ حقیقت رائے۔ گیان گلزار لکھے۔

اہناں دی نوک جھونک تے لاگ بازی پنڈت کالی داس گوجرانوالیہ نال ڈھیر رہی۔ کہندے ہن: اک واری لاہور وچ سر وارجے دیس سنت سنگھ کتاباں والے دی ہٹی تے پنڈت جی نال میرا ٹاکرا ہو گیا۔ میں اک دو چھند کہے۔ پنڈت جی نے اک سوال کیتا تے اٹھ کے رام داس عجائبہ دی ہٹی تے چلے گئے۔ میں وی اوتھے پہنچ گیا لالہ لکھی رام شاعر اتفاق نال اوتھے بیٹھے سن۔ میں پنڈت کالیداس دی صفت وچ اک دو چھند کہے۔ پر پنڈت کالی داس چپ رہے۔ جد لالہ لکھی رام نے کہیا تسیں وی کجھ بولو تے آکھن لگے ہم ایسے واہیات شعر نہیں لکھدا ہندا۔ تے اٹھ کے چلے گئے۔

بحر عام طور تے ہیر وارث شاہ والا ورتیا اے۔ پر کبت دوہڑے وی کہے ہن۔ زبان وچ روانی تے بیان وچ زور قبووال اے۔

نمونہ حقیقت رائے چوں:

کبت: پھل جیہا مکھ دکھ دور کرے ویریاں دے ویکھ کے مکھ تاب کوئی نہیں جھلدا
مٹھے مٹھے بول گھول قند نوں بچاوندا اے پاوے کون مل اہدی اک اک گل دا
ویکھ ویکھ ناریاں کرن گلاں ساریاں جی بکا جیہا بال ساڈیاں گلاں نال چھلدا
دولتا انیک لوک جمع ہندے ویکھنے نوں جاوندا بازار جاں کما۔ بھاگ [illegible]

پورن بھگت چوں:۔

رانی آکھدی سجھے ہیں جانی! اں بِناں رام دردی کوئی ہور ناہیں
جیہڑی ہنی سو ریس تے کٹ لیتی کوئی نال بھگوان دے زور ناہیں
اک وار ٹھیار جو ٹھیرڑے بھانڈا رہندا سدا اوہ نواں نکور ناہیں
ہُنی ہو گئے لُید جہان اُتے جوڑی کسے حیاتی دی ڈور ناہیں
کِس آسرے عمر گذار سال مَیں دُوجا بال میرے گھر ہور ناہیں
دولت وانگ جسودھا دے مراں گی مَیں بِنا پرت کے نند کشور ناہیں

قصہ "روپ بسنت" چوں :-

دل دے وچ وزیر نے خیال کیتا متاں ہور نہ کوئی کلیش ہووے
اوتھے گیان وچار دی لوڑ ناہیں جتھے کرودھ دا آن پردیش ہووے
راجہ۔ اگن۔ جل۔ جوگڑا چار جیہڑے اُلٹی چواں دی ریت ہمیش ہووے
گلاں نال نہ راجے نے سمجھناں ایں پتھر جنڈ نہ نال سریش ہووے
متاں کنور دی رچھیا کرن لگا راجہ مجھ نوں سپ دی نیش ہووے
صبر چُپ کر کے مَن مار بیٹھا بھلا کیتیاں بُرا نہ پیش ہووے
دولت رام جی کنور ہُن بچن تائیں جیکر دیال بھگوان، ہمیش ہووے

"راجہ سریال" چوں :-

ماتا آکھدی پچھ نہ حال بچہ چاہے چت نہ گل سُناونے نوں
آیا اک پردیس دا سادھ کوئی تیرے پتا دا دھرم گواونے نوں
آیا سادھ نہ کوئی اپادھی آیا تیرا ماس سنگھدا بھیٹ کھاونے نوں
کویں چت چاہے ساڈا پاپیاں دا تیری جند دے مار مکاونے نوں
کیتی اج بھگوان نے نظر پٹھی ساڈی انس دا تخم مٹاونے نوں
اگ موت روپی اج بھڑک اٹھی ساڈا تتیاں دا دِل تاونے نوں
اپن چیت تقدیر دا تیر چھٹا تیری جند دے بچہ مکاونے نوں
دولت رام ایسے طرح لیکھ ساڈے میٹے کون بھگوان دے بھاونے نوں

بانکے دیال

نام پربھ دیال المشہور بانکے دیال تخلص دیال - پیو دا ناں لالہ میا داس - جھنگ دے وسنیک
جنم بھوانہ ضلع جھنگ - ۱۸ پھاگن ۱۹۲۳ بکرمی مطابق ۱۸۶۶ء وفات سری نگر کشمیر ۱۹ جولائی ۱۹۲۹ء
موضع جاہل کلاں ضلع گوجرانوالہ دے مشہور سیٹھ پیشہ کھتری خاندان دی نشانی - جیہڑا سکھ راج سمے
مشہور سی تے ایس خاندان دے دو رکن دیوان موتی رام تے دیوان حکم چند - سکھ راج وچ وڈے
عہدیاں تے سن

اِہناں دے پتا لالہ میا داس جھنگ وچ تھانیدار سن تے تھانہ بھوانہ وچ لگے سن کہ آپ دا جنم ہویا
مڈھلی تعلیم اِہناں جھنگ وچ پائی - ۱۸۹۰ء وچ اِہناں دے پتا پنشن پا کے گھر جاہل (گوجرانوالہ) آ گئے - تے
اِہناں گوجرانوالہ آ کے مڈل وچ پڑھنا شروع کیتا -

اِہناں دناں وچ گوجرانوالے پتنگ بازی تے شعر شاعری دا بازار گرم سی - اک پاسے پنڈت گوری ناتھ
دا اکھاڑا تے دوجے پاسے ماسٹر متھرا داس شفیق دی ٹولی - اِہناں شفیق دی شاگردی دھار کے شعر
کہنا شروع کیتا - ۱۸۹۳ء وچ جد میٹرک دا امتحان سر تے سی اِہناں دی طبیعت سکولی پڑھائی توں اچاٹ
ہو گئی - اوہ شعراں وچ رجھ گئے - تے سیالکوٹ جا کے اک سیحرفی چھپوائی - جس دا اک بول اِہ سی -

ظ ظلم کر کے جوڑدے جنہاں قوڑے آئی موت خالی ہتھیں چالڑے نیں

سی حرفی اصلاحی رنگ وچ تے سرمایہ داری دے ورودھ سی - بڑی مقبول ہوئی - تے اِہناں دا حوصلہ
ودھ گیا - پر اِہناں دے پتا اِہناں دی ایس شعر شاعری دے سخت مخالف سن - اُنہاں بانکے دیال نوں بنا
دے ماسے کول لائل پور بھیج دِتا - کہ ہنری پٹواری لگ جان - پر اوہ شجرہ کھتونی دی تھاں شعر لکھدے
رہندے - جس تے اُنہاں مایوس ہو کے واپس بلا لیا - دسمبر ۱۸۹۵ء نوں اوہ کوچ کر گئے تے اِہناں گوجرانوالے
آ کے دیال ریس تے پنجابی دا ماسک پتر (ماہنامہ) بزم شعر جاری کیتا - جس وچ شاعراں دیاں صرف پنجابی
غزلاں تے نظماں چھپدیاں - پر رسالہ چل نہ سکیا - گھاٹا پا کے بند کرنا پیا - تے جھنگ جا کے پلیس دی نوکری کر
لئی - پر طبیعت اوہ قید نہ سہار سکی - نوکری چھڈ کے آ گئے - تے ۱۹۰۰ء وچ جھنگ سیال تے اوہدے نال
۱۹۰۰ء وچ پنجابی رسالہ رکھیہ پتر کا جاری کیتا جس وچ پنجابی نظماں غزلاں عشقیہ - [illegible]

دیاں چھپ دیاں۔

۱۹۱۱ء وچ اخبار جھنگ سیال نوں لے کے لاہور آ گئے۔ ۱۹۱۵ء وچ مڑ گوجرانوالہ چلے گئے۔ تے پنجابی ٹریکٹ شائع کرنے شروع کر دتے۔ ایتھے اخبار جھنگ سیال دا نام ورلڈ رکھ دتا۔ جیہڑا کجھ چر بعد فیر جھنگ سیال لاہور ہو گیا۔ اوہ جولائی ۱۹۲۹ء نوں سیر واسطے کشمیر گئے اوتھے بیمار ہو گیا تے نال پیشاب دے روگ جاں نال درد گردہ شروع ہو گئی۔ سرکاری ہسپتال وچ اپریشن ہویا۔ پر اگلے دن موت پہنچ آ گیا۔ تے پرلوک سدھار گئے۔

۱۹۰۷ء تک اوہ عام طور تے بینت تے رنگین کوتا لکھدے رہے۔ پر ۱۹۰۷ء دے بعد اوہناں اصلاحی ادبی۔ پولٹیکل سماجک تے دھارمک رنگ دھار لیا۔ اوہناں پنجابی دے قریب قریب سارے گیتاں دے طرز تے بحر اُتے پولٹیکل نظماں تے گیت لکھے۔

بانکے دیال ہڈ کاٹھ وں گوجرانوالہ دے وڈے امام بخش پہلوان سن۔ اُچا۔ لما قد۔ کسرتی جُثہ پنجابی شاعری دے سچ مچ پہلوان۔ سبھا دے نیک۔ طبیعت دے خوش گو۔ وڈی توں وڈی اوکڑ نوں ہسدے متھے سہہ جاندے۔ تے سی نہ کردے۔ کٹڑ کانگرسی خیال دے۔ شعر بڑی گونج تے گرج والی آواز تے لے نال پڑھدے۔ شعراں وچ سنجم۔ روانی تے زور دی بڑا سی۔ جلسے مشاعرے وچ آ جاندے تے ایہناں دیاں دی گونج پیدا ہو جاندی۔ ۱۹۰۷ء وچ لائل پور وچ آبادکاراں دا اک بڑا بھاری جلسہ ہویا۔ اوس جلسے وچ نظم "جھوک مولا دالی پگڑی سنبھال جٹا" دے وزن تے پڑھی۔ جیہڑی چیپ دا بول اوہ سی۔

"پگڑی سنبھال اوجٹا۔ پگڑی سنبھال اوہ"

جیہڑی بڑی پسند کیتی گئی تے لکھاں دی تعداد وچ چھپی۔ ایس نظم دی شہرت اینھی تک ہوئی کہ اوہ انگریزی وچ ترجمہ کر کے "TAKE CARE OF YOUR TURBAN O JUT" دے سرلیکھ ہیٹھ چھاپی گئی۔ ایس نظم نے آپ دی شہرت نوں چار چن لا دتے۔

اوہناں آزادی دی لہر وچ کئی وار جیل یاترا دی کیتی۔

امرت سر وچ رواج سی۔ کہ عید توں اگلے دن تردوں بھاں بیاں دے باغ وچ ہر سال پنجابی مشاعرہ ہندا۔ جس وچ شاعر اپنیاں نظماں تے بینت پڑھدے سن۔ ۱۹۱۶ء دی گل اے۔ لالہ بانکے دیال جی کسے کم امرتسر آئے تے میری ہٹی کٹڑہ جیل سنگھ امرت سر تے آ گئے۔ میں اوہناں نوں آکھیا اج اتھوں

دا پنجابی مشاعرہ دی دیکھو۔ اوہ راضی ہو گئے۔ میں اوہناں دے نال (بالاں سمیت) میلے وچ مشاعرے دی تھاں پہنچیا۔ تے مشاعرے دا ارنبھ کرن والیاں نوں آکھیا۔ اج پنجابی دے شیر لالہ بانکے دیال جی آئے ہو۔ کجھ کرسیاں تے اک میز لے آؤ۔ لالہ بانکے دیال پردھان سجے گئے۔ لے اسیں مشاعرے وچ مشتاق۔ سوختہ۔ خوشنود۔ کرم۔ حیات۔ فیروز سائیں۔ مولانا غریب۔ بہل۔ بہیم۔ کشتہ۔ نیر تے لالہ بانکے دیال نے شعر پڑھے۔ جنہاں نوں لوکاں بڑا انند لیا۔

اوہناں شعراں وچ راما کن بہار حصے تے ہور چھوٹے چھوٹے نکتے ۔ ہم ۔ ہوہ

پگڑی سنبھال او جٹا دے دو شعر ۔

سانوں اوہ پتہ نا سی ایوں ہو جاوناں ساڈیاں کوکاں ساڈا کجھ نہ بناوناں

کالیوں کردے ایڈے جوش اوبال او
پگڑی سنبھال جٹا پگڑی سنبھال او

ساڈیاں گلاں گیاں بھو دے ٹل او جاتا نہ سانوں ساڈے رت دے جُل او

کیتا نہ کسے ساڈے دکھ دا خیال او
پگڑی سنبھال او جٹا پگڑی سنبھال او

کجھ نہ ہوئی جٹاں لوکوں لوہ آکھ سی اساں تے کُی جٹی جٹاں ۔ ہی ساکھ سی

ویکھے تاں نکلے دچول بڑے دل کمال او
پگڑی سنبھال او جٹا پگڑی سنبھال او

بھٹکل :-

دل کے بیٹھیاں وچ بھنڈار کڑیاں نجن کت گوایا پر جھتیاں ہیں
چرخے چکے ترکلے ول لے گئے گھٹے نال رلائیاں چھوپیاں ہیں
لوکی کرن مخول تے دین طعنے لشو تی کت کے کھاں نوں جیاں نیں
جگیاں ہمبلیاں کڑیاں گاونیاں نیں گلاں کیتیاں جھل وقتاں نیں
کتی گیاں آپس وچ لڑ آئیاں جنگا ساجھ بنھایا کو بیتاں نیں
کتیا تمبیا جنہاں دا گیا ضائع اوہ اج رون ہائیں کر کر کھلیاں نیں

پروفیسر پورن سنگھ

نام تے اُپنا نام پورن سنگھ (پروفیسر) پیو دا نام سردار کرتار سنگھ پٹھاری ایبٹ آباد دے دسینک۔
جنم ۱۸۸۱ء
کوچ ۳۱ مارچ ۱۹۳۱ء

اِہناں دا پیو بھاویں چنگا سوکھا نہیں سی۔ پر چنگی پت پانڈ رکھدا سی۔ تے عزت وقار دی زندگی بسر کر رہیا سی۔ اِہناں راولپنڈی وچ دسویں پاس کیتی تے کالج وچ داخل ہوئے۔ بی اے وچ پڑھ رہے سن کہ ۱۹۰۰ء وچ سرکار نے وظیفہ دے کے جاپان بھیج دتا۔ تے اوہ اوتھے ایپلائیڈ کیمسٹری پڑھ رہے سن کہ سوامی رام تیرتھ نال ملن، اُہناں دیاں گیان دھیان دیاں باتاں سُنن دا موقعہ ملیا۔ تے اِہناں تے سوامی رام تیرتھ دی صحبت دا اِہ اثر ہویا کہ اِہناں پڑھائی چھڈ کے نیتر وچ چولا پا لیا۔ بُدھ مت دے سنن والیاں دے ٹولے وچ رَل گئے۔ تے جاپان چھڈ کے ویدک پرچار لئی ہندوستان آ گئے۔ بھگوے کپڑے۔ سنیاسیاں والا بھیس۔ وڈی داہڑی۔ لمے وال۔ نورانی چہرہ۔ ماں تے پیو اِہناں دے آن دی خبر سن کے کلکتے پہنچ چکے سن۔ اوہ اِہناں نوں لے کے گھر آئے۔ بھین نال اِہناں نوں بڑی محبت سی۔ اوہ بڑی بیمار سی۔ مرن توں پہلوں اوس نے اِہناں توں قول لیا کہ اِہناں دی ماں جس کُڑی نوں جیون ساتھی بنان لئی کہے گی۔ اِہ قبول کرن گے۔ اوس قول دے مطابق ۱۹۰۴ء وچ آپ دی شادی راولپنڈی دے اِک چنگے سوکھے گھرانے دی سپتری مایا دیوی نال ہو گئی۔ تے ایسے سال اِہ لاہور وکٹوریہ ڈائمنڈ جوبلی انسٹیٹیوٹ وچ پروفیسر لگ گئے۔ ایتھے اِہناں ویدانت پرچار لئی اِک انگریزی رسالہ جاری کیتا۔ ۱۹۰۷ء وچ انسٹیٹیوٹ ڈیرہ دون دے کیمیکل ایڈوائزر ہو گئے۔

۱۹۱۱ء وچ سیالکوٹ وچ سکھ ایجوکیشنل کانفرنس ہوئی۔ آپ نوں وی سدا پڑ گیا۔ اِہ کانفرنس وچ شامل ہوئے۔ تے بھائی صاحب بھائی ویر سنگھ دے بھرپور جتن نال اِہناں مڑ سکھی مت دھار لیا۔

۱۹۱۹ء وچ اِہناں پنشن پا لئی۔ ۱۹۲۱ء وچ اِہناں مشہور انگریزی کتاب SISTERS OF THE SPINNING WHEAL تِن دن وچ لکھی۔

اِہناں نوں پنجابی نال مُڈھ توں پیار سی۔ بھاویں اِہ بدھ مت نال پیار کردے رہے تے بھاویں سکھ مت نال پر ماں بولی (پنجابی) نوں منوں نہ وساریا۔ اِہ شعر ماپ تول دے بھیتے لکھدے نہیں سن سگوں مر کھنڈی کونا

تیجیمی نے سچ پچھو تے سرکھنڈی کوتا دے سر تے ہتھ رکھن والے اکو پورن سنگھ ای سن۔ نہیں تے اوہ پنجاب وچ تے اک منہ تے بے وارثی جیہی سی۔

کھلے لیکھ۔ کھلے گھنڈ۔ کھلے میدان۔ ابھلی جوت۔ کلا دھاری۔ کلا دھاری لوجا۔ چپ پربت دا شہنشاہ سمپل تے کجھ انگریزی دیاں کتاباں یادگار چھڈ گئے کٹھن محنت دے سببوں تپ دق نال بیمار ہو کے چھیتی چلانا کر گئے۔ اینہاں دیاں اہ کتاباں چھپیاں ہویاں ہن۔

اینہاں دی وارتک (نثر) اُتے کوتا دا تے کوتا اُتے وارتک دا گمان ہندا اے۔ قلم وچ روانی خیالاں وچ ویراگ، برہوں تے تڑپ جھلکدے ہن۔

اینہاں امریکن کوی والٹ وٹمین توں کھلی کوتا دا خیال لیا۔ تے پنجابی وچ اک نویں لیہہ توری۔ ایس کوتا (شاعری) وچ نہ کانت (قافیہ بندی) اے تے نہ تول ہی کسے نیم (اصول) وچ بجھا ہویا اے۔ ایسے طرح اہدی بنتر وارتک (نثر) ورگی اے۔ پر ایس وچ بہت تھائیں اوہ گن موجود ہن۔ جو کسے رچنا نوں کوتا بناؤندے ہن۔ جویں — النکاراں دی ورتوں۔ لفظاں (شبداں) دا آپ مہارا پن تے ولولہ وغیرہ۔

آپ دی کوتا دا وڈا مضمون پیار اے۔ اہ جتھے وی تے جس رنگ وچ دی کوئی نوں وسیا۔ کوی نے کوتا دی جھولی وچ پا لیا۔

"بال بازار امرت سر
آدمیاں دے اکٹھ وچ اک خوشی
اکٹھ وچ اک جند جیہی دسدی
آدمیاں دا وڈا بھرا بازار وچ
رنگاں دا جلوہ پیا آوندا
پھیریاں۔ میراں۔ سنتھاں۔ پیراں۔ فقیراں دا اک جھرمٹ پیا پیندا۔
چھوہریاں والے کھڑے ہن۔
[illegible] لادے پیسے دے سیر
[illegible] دے ڈھیر۔ لادے آنے سیر
[illegible] ڈھیر
[illegible] دے

چھ چھ دھردے
برف دیاں ڈلیاں
آگیا جے کابل تے قندھار
پیراں بھار چل کے امرتسر تے ج

(کھُلے میدان صفہ ۱۷۳)

وارتک دا نمونہ
شاہ محمد دا قصہ وی اک ویراگ دی شوکدی نیں اے گگا کے رون آوندا اے
شاہ محمدا اک سرکار باجھوں فوجاں جت کے انت نوں ہاریاں نی
اِہ پیا کُٹھی مرجانی سسی دی بولی اے
اکھی فجرے پنوں نظری نہ آیا
جس کدی پنوں ماڈیا ای نہیں اُس کیہہ کوکنا اے؟
کدی بھیناں دے بھراواں دے وچھوڑ وچ کیرے ہُنجو ہے
کدی ماں دے پُتاں دے سُکلاں دیاں چیکاں سُنیاں جے
کدی سوہنی دیاں تانگھاں دماں دا ال دے گھڑے ترندے ویکھے جے؟
ساہت بناوناں اُچیاں تے اُچیاں نال سنیاں نہ بندا اے بھولیو۔
انگریزاں دا۔ بنگالیاں دا۔ ماراں دا وا دیاں دا کم ہووے تاں ہووے۔
سسی نے جاں سوہنی نے جاں صاحباں نے جاں بُلھے نے جاں شاہ حسین نے ساہت کی بناوناں اے۔
اُہ تاں اُنہاں دے دلاں نوں چیر کے دھڑاں نوں پھاڑ کے اُنہاں دیاں وھندریاں
چھاتیاں تے اُگے لال پھُلاں دا کھیت اے۔
او بھولیو ساہت اُچیاں تے نہ بچیا جاندا اے نہ بندا اے
بھی ہر اک شے دا ہے۔ پر ساہت بنان جی دے مینہہ دا اک عرشوں وردا اے
اِک اِک قطرے وچ لکھ لکھ باغ ہن

کھُلے لیکھ صفہ ۲۳۵

پنجاب دے مزدور اک نِکی نظم

اوئے مزدور چنگے لگدے
نکے نکے خیال اینہاں دے
اینہاں وچ ڈھلیاں اینہاں دیاں زندگیاں
سارے سارے چہرے بے نقاب جیہے
نہ چھپدے نہ چھپاندے کجھ آپنا
ننگے ننگے دل اینہاں دے
بھولے بھالے لوک تے آلیاں بھولیاں گلاں
اینہاں دی غریبی نگی
اینہاں دا سنتوکھ وڈا
اہ ٹھنڈے پانی وانگ جیاں نوں ٹھار دے۔

کھُلّے میدان صہ۱۲

واہگورو چینے دی بوٹی   میرے من ست گور لائی ہو
آب حیات دا پانی پایا   نہر عرش توں آئی ہو
اندر بوٹی مشک مچایا   جد پھُلن تے آئی ہو
جگ جگ جیوے گورو میرا پیارا   جن اہ بوٹی لائی ہو

ایوں بن بن کے نکل مڑ توں
چار چار سوریاں اٹھ اٹھ چناں نال جڑیا
او جنگلاں تے باغاں تے بیلیاں دیا مالکا
سوہنی تے ہیر جیہیاں دے مالکا
تیرے دشمناں نوں جہان آناں
توں سالوں چھڈ کے کیہڑے راہ گیا
مڑ آ پنجاب نوں مڑ آ
تیرے روپ پیار نوں اڈیک دے ملک سارے
تیرے ونڈے پن تیرے اکھڑ پن دی چاہ سارے

بھگونداس المست

نام بھگونداس تخلص المست پیو دا نام لالہ میاں داس تھا نیدار چاہل کلاں ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک جنم [illegible]ء

اِنہاں دے پیتا جھنگ وچ تھانیدار سن۔ پھر پنشن پا کے اپنے گھر چاہل کلاں ضلع گوجرانوالے آ گئے المست میٹرک دا امتحان پاس کر کے [illegible] وچ محکمہ نہر وچ ملازم ہو گئے۔ پر [illegible]۱۹۰ وچ جدوں پٹواریاں نے ہڑتالاں کیتی۔ اوہ وی اُنہاں نال شامل ہو گئے۔ نوکری چھڈ کے گھر آ گئے۔ تے وڈے بھرا لالہ بانکے دیال نال اُنہاں دے اخبار وچ کم کردے رہے۔ بیراد پچھوں کے حکیمی نے عطاری شروع کر دتی۔ [illegible] وچ پنجابی ماسک [illegible] گھمبیر نکالن دا [illegible] کیتا۔ پر سال ڈیڈھ سال دے بعد دو فیر بند ہو گیا۔ پھر گوجرانوالہ توں گوجرانوالہ گزٹ تے لاہور توں جھنگ سیال کڈھدے رہے۔

پنجویں جماعت وچ پڑھدے سن کہ شعراں دی چیٹک لگی۔ کجھ بھراواں دی صحبت۔ تے کجھ سمے دا اثر چھیتی ہو گئے شعر کہن لگ پئے۔ تے سُدھائی لئی اپنے وڈے بھرا دے اُستاد ماسٹر متھرا سنگھ شغل دے شاگرد ہوئے۔

پہلوں رنگین کوتا لکھدے رہے۔ فیر پولیٹیکل تے دھارمک۔ اِنہاں دیاں تصنیفاں چوں دیکھ تی سردار بانی۔ پنجیل کماری۔ چھپیاں ہوئیاں ہن۔

اِنہاں دی اک لمی کوتا جس دا سر لیکھ اے "دو کالے داغ ڈھٹھے سینے چندرے ہن" اِس نظم چوں بند نمونہ دے طور تے پیش کیتے جاندے ہن۔

میری نظر شاید دھوکھا کھا گئی کل کل اکھیاں نوں پھیر تکیا میں
مینوں کہیں چانی رات دیکھاں اوہ سمجھدے کے نیلے نوں ڈکیاں
نکتہ چین دل سمجھدا مول ناہیں اسدی ایس عادت توں اکیا میں
دل نے فتح پا لئی ضمیر اُتے آخر دسنوں رہ نہ سکیا میں

اُچی بول کہیا کٹھی دس مینوں اِہ کیہہ جھوٹھ پکھنڈ کھلاریا ای
تیرا دل کالا مینوں نظر آوے اُتے نور والا دستر دھاریا ای
او بدبخت نکتہ چیں ہوش کر کجھ نیک پاک توں آپ نوں جاننا ایں
بھولا اپنی اکھ دے وچ تیرے میرے دِلے داغ پچھاننا ایں
میرے آپنے لئی نے داغ میرے لوکاں لئی میرے کول چاننا ایں
تینوں لوڑ کیہہ پئی پچھنے دی میری چاننی دی موجاں ماننا ایں!
داغاں میریاں دا تینوں دُکھ کاہدا چانن دیاں تینوں موجاں مان بیٹھا
اپنے فرض نوں پورا نبھاوندا ہاں شاہد ایس دا کل جہان بیٹھا

الستّ ہوراں اپنے وڈے بھرا بانکے دیال دی موت تے جیہڑا مرثیہ لکھیا اوہدے دو بند سن

شیراں والڑی جھبک جوانی دا سی اوس مُنہ نوں جھُریاں وچ گئے
بچ نہ کدی شکنج تے آوندے گے جتناں گجناں سی اُتنا گج گئے
مُلک عدم دے سفر تے گئے راہی پا کے نرا کشمیر دا تنگ گئے
جنہاں عمر دا ساتھ نبھاونا سی ساڈا ساتھ تروڑ کے اج گئے
بھائی بھائیاں دا مِتر مِتراں دا مُکھ اج مات پنجاب دا لال گیا
سب کجھ دیس توں گھول گھمائے کے تے مُڑ اج آپ بھی بانکے دیال گیا

بھیناں رونیاں آکھ کے ہائے ویرا ماتا آکھ 'کتھے میرا لال' روندے
بھلا گل کیہہ کہاں سمبندھیاں دی گوجرانوالڑے دا بال بال روندے
تیریاں کیتیاں یاد کرکے تینوں کون نہ بانکے دیال روندے
دیواں دل نوں دھیر پر دھیر کتھوں میرے جسم دا وال وال روندے
بھائی اُٹھ پئی کانگرس بندی آ، تیرے کم دا پیا میدان خالی
تیرے باجھ اج بانکے دیال مینوں پیا دِسدا اے کل جہان خالی

راقب قصوری

نام امام الدین پیو دا نام شیخ عمر بخش۔ قصور ضلع لاہور دے وسنیک

جنم اپریل ۱۸۸۲ء وفات قصور ۱۹ جون ۱۹۳۶ء

شاعری دا شوق بچپن توں سی۔ اُردو شعر نے اُردو زباندانی سکھن لئی دلی تے آگرے گئے ۱۸۹۴ء وچ بارہ سال دی عمر وچ ایہناں اُردو شعر کہنے شروع کیتے۔ پہلوں تسیم بھرت پوری دے شاگرد بنے فیر مشہور اُستاد داغ دہلوی توں سُدھائی کراندے رہے۔ قصور ہور تک رہے سید بلھے شاہ دے مزار تے جا کے اکثر بیٹھ رہندے تے دربار دے فقیریاں نوں کجھ دیندے تے تصاوف دے رنگ وچ تکن ہو گئے ۱۹۰۹ء دے قریب حضرت مجدد صاحب دے مزار تے سرہند شریف گئے۔ اوتھے مراقبے دی حالت وچ ایہناں نوں اشارہ ہویا کہ پنجابی وچ کوئی نعت آکھ۔ ایہناں اک نعت لکھی

یا محمد یا محمد آ کدی کر پھیریاں

جو بڑی صلاح گئی۔ فیر ایہناں اُردو شاعری نوں تیاگ کے پکی طرح پنجابی دا پلا پھڑ لیا۔ نے نویں نویں بحراں۔ راگاں تے سراں وچ نعتاں لکھنیاں شروع کیتیاں۔ پنجابی دے کئی بحر ایہناں آپ ایجاد کیتے۔ ایہناں دیاں نعتاں جد قوالاں نے سُر تال نال بولیاں تے سُنن والیاں نوں وجد آگیا۔ پھر کیہ سی بچے بچے دے منہ تے ایہناں دیاں نعتاں دے بول چڑھ گئے۔ تے ہر عام خاص مجلس وچ بڑیاں فرمائشاں نال ایہناں دا کلام پڑھیا جاندا رہیا۔

پنجابی شاعری وچ ایہناں کسے کولوں سُدھائی نہیں کرائی۔ تے ایہناں نوں لوڑ دی کیہ سی۔ ایہناں دے کلام وچ یکتائی۔ کمالیت۔ روانی۔ سوز۔ اثر تے خیال آفرینی کئی چنگے چنگے اُستاداں ناوں ودھ سی۔ اُردو دیاں نعتاں وچ جو درجہ بیدم وارثی یا محسن کاکوروی نوں حاصل اے۔ پنجابی نعتاں وچ ایہناں نوں حاصل اے۔ کئی واری ایہہ ہویا کہ ایہناں کوئی نعت لکھی۔ تے کئی شاعراں نے جیہڑے نوا طرز نوں تاہنگ دے سن۔ ایہناں دی نعت دیکھ کے اس طرز تے آپ شعر کہے۔

ایہناں دیاں نعتاں دے پنج مجموعے۔ حضرت دی حضوری۔ مولا دی منظوری۔ مدینے پاک دی کستوری۔ نبی کریم دی نُوری۔ روضے پاک دی جوری تے دیوان راقب چھپ چکے ہن۔ تے کجھ نعتاں

چھپیاں ہن ۔
کلام دی ونگی :۔

یا محمدؐ یا محمدؐ آ کدی کہ پھیریاں
تیری بندی جتکی مندی تیرے در دی چیریاں
برہوں جلیاں لاٹاں بلیاں گلیاں گلیاں کوک دی
بوہڑ سائیاں کہیاں سائیاں سانوں ووڑاں تیریاں
آپے کتھنا آپے متھنا آپے رٹھنا کیہہ بھلا
پیریں پیاں بگتہ بھیاں دکھاں دردال غیریاں

اے حبیب خدا تیں تے واری ۔ شالا توڑ چڑھے بیسنڈی یاری

میرے سوہنے محمدؐ لاڈے نبی من موہنے محمدؐ میں واری گئی
جان کٹھڑی گئی اِن ٹٹڑی گئی بلہاری گئی بلہاری گئی
کوئی سنگی دے سنگ نرالاں ہن سنگ بھیڑی کوہجی کوجھی نزدیک نہ
دکھاں ندواں غماں جان گھیتی اے تنگ میری عمر نکاری نکاری گئی

متھی مٹی انت خاک مرنا کسے سنگی نہیں سنگ چلنا
جتکی منڈری گزران کریئے نی کجھ چلن دا سامان کریئے

کدی اٹھ اٹھ بھواں کدی بہہ بہہ رہواں بھیڑی رات فراق دی مکدی نہیں
جان جاندی نہیں موت آندی نہیں کوئی درس نہ دے تاہنگ مکدی نہیں
رایا تام ہی میںنوں خزانڑے نے بخشش واسطے سوہنے بھانڑے نے
تسیں بھرمول پیاں مال والیاں تے اڈیو ہیں تے اہناں اتے تھکدی نہیں

پیں میراں تے قدماں جد دیکھ لاں سرکار نوں
سر میرا ہو قدماں دے تے مُنہ میرا دربار ڈوں
جیہڑے ہُن میں دُکھڑے دیکھے تڑپیاں ماہی دے ول
شام نوں کُڑیاں جویں اُٹھ بھجدیاں گھر بار نوں

جی لوچے پیا دیاں باتاں نوں
میں پی اپنے دی اُو میرا پی — اُو جاندا جو کجھ میرے جی
کیہہ کرنے نشلے دے باتاں نوں — جی لوچے پیا دیاں باتاں نوں
اِک دل ہے پینا قبرے تنگ — قوں لے چل عشق نبی دا سنگ
گھر لے جا لوک سوغاتاں نوں
جی لوچے پیا دیاں باتاں نوں

ہو کے تیرے در دی دلہ پھیراں نے جاواں کس طرح
تیرا باندی فیر دی باندی سداواں کس طرح
سانوں ہر دم لوڑ تیری تینوں ساڈی کیہہ ہے لوڑ
توں تاں مینوں جا بھلایا میں بھلاواں کس طرح

نی میں کیہہ دساں کیہڑے دیہن پیاں
سئیاں جو جی آوے کہن پیاں
جنہاں سجھے بول نے ماہی دے — اوہ ہر دم کول نے ماہی دے
اوہ بھانویں کدھرے رہن پیاں
نی میں کیہہ دساں کیہڑے دیہن پیاں

ڈگ ڈگ واٹے نی مدینے کتنے کجھ کم بنے دُکھیاں دا

جا کہیو پنیم پیارے نوں جار ڈاڈھا تینڈی یاری دا
وے ماں ترٹیاں مان کہیا پردیسیاں مُٹھیاں تاں ن کہیا!
دُکھ دردان کٹیاں کھاں کہیا ہُن رو رو وقت گذاری دا

میں قربان کیتی اوتی کلی مدنی ماہی توں
جھولیاں اُڈیاں دگڑن اڈیاں جا ندیاں کڑھیاں ڈڈیاں ودیاں
اِہ غم کھاندیاں میریاں ہڈیاں ڈر دی بے پرواہی توں
میں قربان کیتی اونی کلی مدنی ماہی توں

ماہی ماہی کوکیندی ڈھونڈیندی پھراں تینوں دیس غریب دیا سائیاں ہیں
سارے جگ دا سوہنا وے توں لگدا سوہنا تیرے قدماں توں گھول گھمائیاں ہیں
تتی تت بھرتڑی میں روسیاہ مری اِک اِک گھڑی میرے سو سو گناہ
تو ہنیوں لا کوئی واہ توہنیوں پشت پناہ جاواں باجھ تیرے کتھے سایاں ہیں

ہُن کیہہ آکھاں میں کیہی ہاں میں بھیڑی کسے نہ جیہی ہاں
نت در در رُلدی رہنی ہاں نت نہنہ عشق خواری دا
توں ڈاڈھا بھولا بھالا ایں توں رکھ دا کمبل کالا ایں
توں مہر نبوت والا ایں سرچتر سوہے سرواری دا
نہ کیتا کجھ کم کاج پیا نہ کت کھڑیا کجھ داج پیا
مرڑ گلیاں دی رکھ لاج پیا توں والی اوگن ہاری دا
وے مان ترٹیاں خان کیہا پردیسی مُٹھیاں تاں ان کہیا
دُکھ درداں کٹیاں کھان کیہا ہن رو رو وقت گذاری دا
میں راتب دا انگوں نت منودی کس مردی بردیں بردی
ہیں جاناں دُور پئی ڈردی سر بھار مصیبت بھاری دا

ناں ملکھی رام تخلص ملکھی، پیو دا ناں گلاب مل۔ قوم کھتری۔ لاہور دے رہن والے۔ ۱۸۸۳ء وچ جنم لیا۔ آکھدے ہن میں اجے بارہ تیرہ سال دا ساں جے مینوں شعراں دی چیٹک لگ گئی تے تج جاپے جریں ہوا وچ مینوں شعر سنائے جاندے ہن۔ پہلوں کجھ چر آپے شعر آکھدے رہے۔ ۱۹۰۰ء وچ بھائی لابھا سنگھ دے شاگرد ہوئے اُنہاں کولوں سدھائی کران لگ پئے۔

اِہناں نوں اُچی آواز تے نال شعر پڑھن دا سوہنا ڈھنگ سی۔ نال بولن والیاں دا اک جتھا۔ لکھدے تے میلے ٹھیلیاں تے جا کے بیت بولدے۔ اِہناں ہوراں پشاوری دے بعد بیت بازی نوں بڑا ودھایا۔ آپ نوں ہر مذہب نال سانجھ پیار سی۔ سکھاں، مسلماناں، ہندوواں سب دے آگوواں دی عزت تے سہاگرد سن۔ پنجاب دی ونڈ ویلے پوربی پنجاب نوں چلے گئے۔

اِہناں پنجابی وچ بے شمار چھوٹے وڈے قصے لکھے ہن جیہڑے بڑے پدھر تے مقبول ہوئے جیویں ملکھی دا گنجہ بھیڑا، ملکھی دا مسئلہ، ملکھی دی بلی، ستاریاں والی جُگتی، بارہ ماہ پانی، ہے جالو۔ اِہناں چوں جُگتی وچ سوال جواب نیں جتھی یعنی ایہ ستاریاں والی دے ہر نام سیاں۔ تے اِدا اُتے وچ تینوں نے دیاں سنیہہ کالے نی ہر دیئے۔

تے ایسے طرح بارہ ماہ پانی شہادت حسینؑ دا ذکر بڑے مقبول ہوئے۔ ہزاراں دے بیان دے چھاپے گئے تے ایہ ہزاراں دی تعداد وچ چھپ کے وکدے رہے۔ وڈے قصیاں وچ سسی پنوں تے حقیقت رائے مشہور ہن۔

بال پن وچ صرف ہندی کجھ پڑھی۔ شروع توں ایکانت رہن دے شوقین سن۔ ایس ویہن وچ باردے جنگلاں وچ گذار دے تے۔

جد وڈا ہویا تے کجھ کمان کھان دی فکر ہوئی۔ پہلوں ٹوپیاں دی ہٹی کیتی۔ فیر مستری۔ فوٹوگرافی۔ منیاری۔ فیر کتاباں دی ہٹی کیتی۔ پر دل لا کے کوئی کم نہ کیتا۔ کیوں جو ہر ویلے شعر شاعری دا شوق سر تے سوار سی۔

اِہناں دے اٹھ پتر ہوئے تے اونہاں ای وارو واری اکھاں ساہمنے جدائی دا داغ دتے گئے۔ ایڈے صبر سنتوکھ والے کہ رب دی کرنی تے ہمیشہ شکر کیتا۔ شعراں وچ ہر ویلے مگن تے ہور کماں ولوں بالکل بے دھیان رہندے۔ کئی واری شام نوں ہٹی ودھان لگیاں کوئی شعر یاد آ جاندا اوہدی لور وچ جندرا مارن دا وی دھیان

محمد دین غریب

نام مولوی محمد الدین تخلص غریب۔ پیو دا نام مولوی عنایت اللہ۔ پنڈ فتح آباد ضلع امرت سر۔
جنم [illegible]ء وفات امرت سر [illegible]ء۔

پنڈ وچ مڈھلی تعلیم پا کے اینہاں پٹوار دا امتحان پاس کیتا۔ پر پٹواری بنن نوں دل نہ چاہیا تے ماسٹر بنن لئی نارمل سکول وچ داخل ہوئے [illegible]ء وچ ماسٹری دا پروانہ پا لیا۔ تے اخیر عمر تک کئی سکولاں وچ فارسی تے حساب پڑھاؤندے رہے۔ عمر دا ودھیرا حصہ اسلامیہ سکول امرت سر وچ گذاریا۔

پنجابی توں سوا اردو وچ وی شعر سوہنے کہندے سن جفر، رمل، نجوم تے ریاضی (حساب) بڑے چنگے جاندے سن۔ وڈے وڈے پروفیسر تے ودوان حساب دے گنجھل دار سوال کران لئی اینہاں کول آوندے تے دل دا مطلب پاؤندے سن۔ دائمی جنتریاں دے وی موجد سن۔ ہر سال جنتری لکھنا تے نقشہ چھاپنا نیم رہیا۔ [illegible]ء توں [illegible]ء تک منظور عالم جنتری چھپوائی۔ تے [illegible]ء وچ جوتش، رمل، نجوم تے شاعری دا بنیا اک ماسک پتر "کشاف" امرت سر جاری کیتا۔ پنجابی وچ شعر سوادلے تے سوہنے کہندے۔ درویشی خیال ڈاہڈے سبھاؤندے سن۔ بڑے ملنسار تے محبتی۔ کلام معرفت دے رنگ وچ رنگیا ہویا اے۔ اینہاں دے چھوٹے چھوٹے قصے نویں رنگ تے بڑا سواد رکھدے سن۔ اینہاں چوں "بھاں بھاں بلیاں" "بھنڈا بھنڈاریا" "ٹٹیاں دوستیاں" "جنت دا میلہ" "سنگھنی لسی" وغیرہ چھپے ہوئے سن۔ نمونہ سنگھنی لسی چوں:-

لے کے دُدھ حقیقت والا — شرع دی کُنی وچ جھونا
پھر تُسیں وچ پا پانی — سنگھنی لسی پی پرجانی

بہشتے والی اگ جلا کے — چھتے اُتے دُدھ چڑھا کے
اس نوں خوب کڑھانی — سنگھنی لسی پی پرجانی

برزخ والی جاگ لگا دیں — گوڑھی دل دے وچ جماویں
دُدھوں دہی بنانی — سنگھنی لسی پی پرجانی

"بھال بھال بتیاں" چوں :-

بھال بھال بتیاں وے   گُڈڑاں چتیاں کہ نال
اِہ دُنیا دی صورت سخت بلاواں والی
گُڈڑ اِس دے سب باشندے جنہاں سخت کشالی
ہویاں بتیاں وے ہویاں بتیاں کہ نال
بھال بھال بتیاں وے
گُڈڑی کہندی چُوچے تائیں سن بچہ گل میری
بلی تینوں پکڑ لیجاسی نہ کر کلا پھیری
پھڑ سن بتیاں وے پھڑسن بتیاں کہ نال

بھنڈا بھنڈاریا چوں دو بند :-

بھنڈا بھنڈاریا کتنا کُ بھار
اِک مُٹھی چُنک لے دُوجی تیار
دنیا دے مکرے نہیں دھندے   لکھاں قیداں لکھاں پھندے
پھس گئے اِنہاں وچ سب بندے   کردے ہر دم حال پکار
بھنڈا بھنڈاریا کتنا کُ بھار
لکڑی ڈول دھری ترکھاناں   چیریاں پھٹیاں خوب جواناں
ٹنڈیاں جوڑیاں کھول دکاناں   کیل ٹھکی تے آئی دیار
بھنڈا بھنڈاریا کتنا کُ بھار

بسنت والیاں ٹپیاں دو شعر (کہت) :-

آیا ماگھ مہینہ بنگن حوتاں شوقیناں نری بادل مریا چا سوانیے جی
کہندی سنتوری بھابی واری جائیں کھال شتابی لیاوی کپڑا گلابی گل پانیے جی

میراں بخش

بابیاں دا رکھیا ناں میراں بخش تے آپ رکھیا عبدالرحمن۔ پیو دا ناں محمد دین قوم راجپوت منہاس۔ پنڈ دوبرجی تحصیل پھالیہ (گجرات) دے وسنیک۔ جنم یکم فروری ۱۸۸۳ء وفات

اہناں دے وڈ وڈیرے میاں سپاہجوں دے وسنیک سن۔ اوہ اکبر بادشاہ دے راج سمے مسلمان ہو کے فریدالدین بن گئے۔ تے راجے نے اہناں نوں پنڈ بیلاں تحصیل پھالیہ (گجرات) وچ جاگیر دے کے ٹکا دتا۔ اوہ جاگیر ہُن تیک اہناں دے خانوادے کول ہے۔

دوبرجی دے وچ پڑھدے رہے۔ ء وچ مڈل پاس کر کے ایس وی دا امتحان پاس کیتا۔ تے ... نال پڑھن دا کم جاری رکھیا تے منشی عالم، منشی فاضل دا امتحان پاس کیتا۔ ء نوں گجرات چھڈ کے لائل پور آ گئے تے اخیر عمر تیک اوتھوں اک ہائی سکول وچ فارسی دے ماسٹر، فیر مڈل سکول دے ہیڈ ماسٹر لگے رہے۔

بدھ توں ماسٹری کرن کر کے اہناں بچیاں دی تعلیم ول دھیر دھیان دتا۔ تے پنجابی وچ قاعدہ تے ہور حکایتاں کہانیاں لکھیاں تے جو کجھ لکھنا شروع کیتا۔ اپنا ناں میراں بخش دی تھاں عبدالرحمن بدل لیا۔ پنجابی بولی نال اہناں نوں پیار سی تے اوہ سمجھدے سن لوکاں دے دیس دی اصل دولت پنڈ ہن تے پنڈاں والیاں دی بھلیائی ایسے وچ اے کہ اہناں نوں اہناں دی بولی وچ ... دا سبق دتا جائے۔ سو اہناں جٹ دی کرتوت، وکیل دی کرتوت، ... مبارک شادی، چار یاری، ... اک سو چالی چٹکلے، ... وغیرہ کتاباں لکھیاں۔ جنہاں وچوں جٹ دی کرتوت (اردو) گورمکھی تے پنجابی (اردو) وچ چھپی تے باقی بس اک چھپیاں ہن۔

جٹ دی کرتوت (اردو) پنجاب یونیورسٹی نے آنرز ان پنجابی دے کورس وچ تے گورمکھی دسویں دے کورس وچ شامل کر لئی سی۔

اہناں شاعری ۱۹۰۷ء وچ شروع کیتی۔ پر ایدھر اینی توجہ نہیں کیتی۔ زیادہ تر پنجابی نثر (وارتک) نوں سجایا اے۔ پر فیر وی شعراں وچ جو کجھ لکھیا اے سوہنا تے ٹھیک اے۔ اہناں دے شعراں دی بولی بڑی ٹھیٹھ رسیلی تے جاندار اے۔ نال محاورے بڑے ڈھکویں تے تولویں ہن۔

اہناں دی اک نظم "ادھ پا یا پا سکو" جو بامس رس دا نمونہ اے۔ اہدی ونگی دیکھو۔

اِک جٹ بیوپار دی صفت سُن کے چھاتیں بہہ کنگونہ اِہ کرن لگا

"مندا سارے بازار دا بھاہ اِکو جیہا دے کالا تیہاڑے جگا

اوہو ٹوپے اوہو پڑوپیاں تے وِچ ڈنڈیاں فرق نہ رل رتی

ہتھ رنگ دے کیوں بیوپار وِچوں کیوں پھیر بیوپاریاں لُٹ گھتی

اوڑک اوس دے دل اِہ گنڈھ بیٹھی ہووے نیں تے پاسکو ہندے نیں

وِنیدے ہو تے وِندے ہو سانوں گنڈھ ساڈی رنج اوگت دے نیں

پک ہویا تے سمجھیا جٹ باوے گُراں ایس بیوپار دا لبھ لیو

خوشی کرن تے تماریوں گنڈھ ہیو سو گنڈھ وِنیاں بُھلا دھکا مس پیا

آیا مُبتوں ایس بیوپار کرئیے جی دِچ بزار دے پیٹھے جی

ال چھنڈ تے گُڑ دا ہیچے تے بیٹھے لا کھٹے شاہ اکھوائیے جی

نظم جٹ دے کجھ بند:-

ساؤ تیرے جیہا نہ جٹا تیتھوں کون اُچیرا — آپ کمائیں دل دل کھائیں ایہا کس دا جیرا

دین چڑھائیں نہ گھبرائیں کر کر ہمت وڈیرا — دُکھ اُٹھائیں سُکھ پُہنچائیں دھن دھن جگرا تیرا

دُکھڑی کردا نہیں توں کھاہدی اِک وی پوُرن چٹی

ہنیاں جگ وِچ تا ہیں تیریاں جُتاں وی اِکی

ساگ الوناں گوڈے سو تے کھا کے بنئے جائیں — موڈھے کہی تے تیڑ لنگوٹی کھیتر پانی لائیں

چکڑ کھبدا نلے نکے اکیں نہ گھبرائیں — پربت جیڈی رات سیالی اکھیں وچ لنگھائیں

دا نہ پوہ نہ سیت نہ تو ہے پالی کون وچارا

ایس مردوں تیرے اِد جٹا موہ لیا جگ سارا

ننگ کھل پوے جس ویلے بیلی تیری نکے — نیڑیوں دوروں نٹھے آون سب پرائے سکے

ہتھ تیرا است رزق دھیجہ ہر کوئی ایسے ول تکے — ہس ہس بھر بھر ونڈدا جاویں ہتھ تیرا نہ تھکے

جو کوئی آوے لے لے جاوے ستھری پوُلا چٹا

دھن کمائی تیری مردا نہیں ویساں او جٹا

صُوفی تبسّم

نام صوفی غلام مصطفےٰ، تخلص تبسّم۔ پیو دا نام صوفی غلام رسول۔ بچہ کٹڑہ امرت سر دے وسنیک۔ جنم ۴ اگست ۱۸۹۹ء۔
پہلوں اپنے دادے کول رہے تے مسیت وچ پڑھدے رہے۔ جد ذرا سیانے ہوئے، مشن ہائی سکول وچ داخل
ہوئے۔ اوتھوں دسویں پاس کر کے خالصہ کالج امرت سر وچ داخل ہوئے۔ بی اے دا امتحان دینا سی کہ لاہور آ گئے تے
ایف سی کالج وچ داخل ہو گئے۔ بی اے پھیر ایم اے کیتا۔ مڑ ٹریننگ کالج چوں بی ٹی کیتا تے گورنمنٹ ہائی سکول امرت سر
وچ ماسٹر لگ گئے۔ ایہدے بعد محکمہ تعلیم وچ چلے گئے۔ پھیر چار سال ٹریننگ کالج وچ فارسی دے اُستاد رہے۔ مڑ گورنمنٹ
کالج لاہور وچ ۲۲ ورھے اُردو فارسی دے اُستاد تے انچارج رہے۔ نالے یونیورسٹی دی ایم اے کلاس نوں فارسی تے
اُردو پڑھاندے رہے۔ جد اوتھوں ویہلے ہوئے ایرانی سرکار نے خانہ فرہنگ ایران دا انچارج لا دتا اے۔
نانویں وچ پڑھدے سن کہ شاعری دا شوق ہویا۔ بڑی دیر تک اُردو تے فارسی وچ شعر کہندے رہے تے
مُلک ونڈن دے بعد پنجابی ول دھیان دِتا۔ اُردو فارسی وچ امرت سر دے مشہور فاضل اُستاد حکیم فیروز الدین احمد فیروز طغرائی
مرحوم کولوں اصلاح لیندے رہے۔ پر پنجابی وچ ایہدی لوڑ نہیں سمجھی۔
ریڈیو، مشاعریاں تے مجلساں دی رونق ہن۔ اُردو وچ کئی کتاباں لکھیاں ہن۔ پنجابی وچ دو ناٹک چھپ
چکے ہن۔ کلام وچ سوجھ بوجھ، رس، لوچ تے روانی بڑی اے۔ غزل وچ خاص کر بڑا زور اے۔ کلام دا نمونہ:

ساڈے عشق دے چمکے لیکھاں اُتے غم دیاں سیاہیاں ڈُلھ گئیاں — جنہاں حُسن تیرے چمکائیاں سن او چانݨیاں راتاں رُل گئیاں
ایس عشق نمانے دے ہتھ دے دیاں کجھ ایداں تیاں گنجھلاں سن — کجھ کھلدیاں کھلدیاں ہور پیاں کجھ پیندیاں پیندیاں کھل گئیاں
گلاں نثیاں مٹھیاں پیار دیاں جہڑیاں ڈُہاں رو کے کیتیاں سن — جہڑیاں نال اساڈے بیتیاں سن سانوں یاد رہیاں تینوں بھل گئیاں

پھلاں دیاں تو شیلاں بات پیاں او ٹور بن گلزاراں دے — جد لنگیاں پھریاں یاداں دیاں رنگ اُڈ گئے بہاراں دے
ہیں اپنی دنیا وسیندے ساں خود روندے ساں خود ہسدے ساں — کہیا دل نوں روگ لگا لیا اے منہ تکنے پئے غم خواراں دے
ایہہ عشق دا روگ اوّلڑا اے ایس عشق دے چارے کیہ کریئے — اہ زخم کدی وی نہیں بھرنے اہ زخم نہیں تلواراں دے
بُسیر حالت کمزور ہوئی، جیہڑی تیری محبت دے وچھے — سو گلاں سُنیاں غیراں دیاں سونا نہ سُنائے یاراں دے

مستری مولا بخش

نام تے تخلص مولا بخش ۔ لاہور دے وسنیک ۔ جنم ۱۸۸۵ء وفات ۱۹۴۵ء

لاہور ریلوے ورکشاپ وچ مستری رہے ۔ نیم اَن پڑھ سن ۔ شعر چنگے کہندے سن ۔ میاں مراد بخش لوہار دے شاگرد سن ۔ ایہناں دی لکھت قصے ہن بادشاہزادی ، مرزا صاحباں ، سلطان محمود ، لیلیٰ مجنوں ، بھیلنی دے بیر ، شکوہ ، جواب شکوہ ، میاں میری تے بیتیاں دے مجموعے ، شگوفہ عشق ، شاندار موتی ، چمکدار موتی ، موتیاں دا خزانہ ، رنگ برنگے موتی ، توبہ تے دامن نصوح چھپے ہوئے ہن ۔ شعر زیادہ تر سنگار رس دا نمونہ ہن ۔ ریلوے ورکشاپ دا رواج اے کہ جد کوئی آدمی نوکری توں ریٹائر ہووے آندے یا بیلی ساتھی سنگی تے رشتہ دار اوس نوں ہار پاندے تے پگ بنھاندے ہن ۔ جد اوہ نوکری توں وہلے ہوئے ایہناں نوں بیتیاں پگاں بنھایاں گیاں ، ہاراں نوں اک قطب مینار سر تے بنا دتا گیا تے اینے ہار پائے گئے کہ نک بند گیا ۔ کجھ چر بعد ۱۹۴۵ء نوں ایہناں دے چلانا کرن تے ریلوے انجن شیڈ لاہور وچ ایہناں دی یاد وچ اک جلسہ پبلک (گشتہ) دی پردھانتا ہیٹھ ہویا جس وچ لوکاں اپنے خیال دا اظہار کیتا ۔ نمونہ کلام :-

جانی جوبن دا چھڈ دے مان کرنا سمجھ جا نصیحتاں میریاں نوں
ڈھن میں ایہ ناں آکھاں تے کیہ آکھاں دیکھ دیکھ کے آکڑاں تیریاں نوں
اُچا سرو ہمیش بے پھل رہندا پھل لگدے نیویاں بیریاں نوں
مولا بخش گذار دم عاجزی نال بُرا جاندا اے رب دلیریاں نوں

کیتا عمل نہ زندگی وچ کوئی ایویں ایگاں عمر گنوا بیٹھے ہے افسوس کہ کھیا وقت سارا ایویں خاک دے وچ رلا بیٹھے
کوئی ذرا قیامت دا فکر نائیں خوف رب دا ایس بھلا بیٹھے ویلا سنیں گیا تے کھ کھٹی ہو نیں مردی جدوں نا بیٹھے
تیر نکل گیا جتھوں وقت والا تے کریئے دی رہی کمان باقی
ایس باغ جہان تے وانگ شبنم ہوئی دم دے اسیں مہمان باقی

موسیٰ لدھیانوی

نام سید غلام مصطفیٰ ۔ تخلص موسیٰ ۔ لدھیانہ دے وسنیک ۔ جنم ۱۸۸۵ء ۔
عطائی حکیم ۔ چوک بازار وچ مجمع لاکے تے اِک منڈے نوں جھولے تے لماں پا کے اُپر کالا کپڑا پا کے
مِیں کون حامل، توں کون معمول پچھدے ۔ فیر لوکاں دے سوال دے جواب دیندے تے دوا دیندے ۔
شاعری دا شوق بچپن توں سی ۔ ذرا بُڈھے جوان ہوئی تے منشی محمد سمعیل مشتاق دے شاگرد ہوئے ۔ تے
بینت تے نعتاں لکھیاں مشتاق جد لدھیانہ چھڈ کے امرتسر آ گئے تے اِہ وی امرتسر آ ونجے تے مشاعریاں
وچ حصہ لیندے رہے ۔
اِہناں پنجابی وِچ چار سی حرفیاں ۔ قصہ سلمان سیم ۔ قصہ دل خورشید ۔ قصہ موسیٰ دی جھوک مولا والی ۔ جھوک
رسولؐ ۔ امام حسین رض ۔ جھوک امام قاسم رض جھوک رانجھا تے بُہت کل نعتاں، کافیاں گیت تے بینت لکھے ۔ تے
اِک اُردو دا نعتیہ دیوان ۔ اِہ سب شیخ افضل دین، جو کتب لدھیانہ نے چھپوائے ۔

نمونہ کلام :۔

میرے دل نوں وَلاں وچ وَل پیو کہیاں گُندھیاں پٹیاں ہیندھیاں نیں
تیرے جیہی نہ ڈھونڈی نا کوئی نھاں وکھیاں بانکیاں ہیندیاں نیں
مرجان نہ یار تیں مکھ موڑن یاری لاون جیکر تیرے جیندیاں نیں
کہہ کے قول نے وتو وسار بیٹھن موسیٰ نال کیہاں کھیڈاں کھیڈیاں نیں

جھوک مولا دی چوں اِک بند :۔

جے مِیں جاناں ڈھولا ہویا تیار نیں
جھکدی مِیں قدمیں رہندی منت ہزار نیں
پھڑ کے میں پلا روندی زار زار نیں
تیریاں جُدائیاں سانوں ناہیں منظور او
جھوک مولا تیری وسدی بڑی دُور او

پنڈت کشور چند

• نام تے اپ نام کشور چند پیو دا نام پنڈت گنگا رام جوتشی پنڈ بدووال ضلع لدھیانہ۔

جنم [illegible]

پنجابی دے اگھے ہندو کویاں چوں۔ جگراؤں لدھیانہ وچ کتاباں دی ہٹی کردے سن۔

اہناں دی لکھت قصہ روڈا جلالی۔ رتنی سنیاری۔ آلا اودھے سنگھ۔ راجہ روپ چند۔ عشق دے بھانبڑ۔ راجہ چندر ہانس۔ راجہ پرتھی سنگھ۔ سیتا ورلاپ۔ سجانی چو۔ چھپ چکے ہن۔ اہناں چوں کجھ کئی واری چھپ چکے ہن۔ تے ڈاہڈے پرچلت ہن۔

شعراں تے ہندی دا پوکھا اے۔ شعراں وچ روانی سوہنی اے۔

سجانی چوہ پنڈل :۔

چا۔ ہتی چوفیرے ویکھدا پئے سانجھ نوں	بنی سجانی نور دے اکھیری جند نوں
دل وچ کوئی آوندی وچار نہ	لگدی پٹھان دے قلعے دی سار نہ
ہز جا تیوں سہائی لانی کیوں دیریاں	آن کے کھلاڑی کنیاں بتھیریاں
تیرے بناں ہور کسے دا آدھار نہ	لگدی پٹھان دے قلعے دی سار نہ

چندر ہاس :۔

میتوں ہور نہ لوڑ جہان اُتے میں بھی رام دے نام نوں بھال دا جی

مندے بھاگ تاں سونا ہوئے مٹی جدوں جاگدے انت نہال دا جی

کتے آر پر وار دا انت نہ بے کتے پنت نہ اک وکھال دا جی

کتے سنگ دے باسیاں نکیاں نوں کتے اُڈ دا رنگ گلال دا جی

کئی پالکی تے اسوار لیتے کوئی اُہناں تے چوریاں ڈھال دا جی

جدوں جاگ دے بھاگ کشور پندا چک تختے توں تخت بہال دا جی

رمضان وزیرآبادی

نام محمد رمضان تخلص رمضان پیو دا نام چودھری محمد بخش قوم کھوکھر وزیرآباد دے وسنیک۔ جنم ۱۸۸۲ء
تھوڑی جیہی ڈھنگ ٹپاؤ مڈھلی تعلیم پا کے ۱۹۰۱ء لاہور ریلوے سٹیشن دے یوریپین ریفرشمنٹ روم دے مینجر لگ گئے تے ۲۰ ورھے ایہو کم کردے رہے۔ پھیر اوہ چھڈ کے وزیرآباد چلے گئے تے اوتھے جا کے عمارتی لکڑی دا کاروبار چالو کرلیا۔ اوہدے بعد پھیر لاہور آ گئے۔

ایہناں ۱۹۰۰ء وچ کوئی اٹھاراں ورھے دی عمر وچ شاعری وچ پیر رکھیا تے ربی دات طبع دے جوہر دسے۔
ایہناں چھوٹے موٹے قصے ڈھیر لکھے ہن۔ جنہاں دی کجھ فہرست دسوچیاں ایہہ اے:۔

قصہ سلطان محمود سسی پنوں۔ گلزار عشق۔ شعلۂ عشق۔ مالا رمضان۔ نغمۂ معرفت۔ انشائے رمضان۔ کافیاں رمضان۔ قصہ لڑاکی رن۔ قصہ ان پڑھ مرد۔ قصہ اعمال شیطان۔ قصہ رمضان دی مچھلی۔ بیوہ دی فریاد۔ ترانۂ پنجاب۔ سی حرفی عشق ہجر۔ ترجمہ دیوان حافظ (۱۵ غزلاں)

ایہناں دا اک قصہ لڑاکی رن گھٹو گھٹ ڈیڑھ لکھ چھپ کے وک چکیا اے۔ جیہدا اک بند ایہہ اے:۔

ڈر دل نہیں ہانسی روٹی دا — کس طرح مسالہ گھوٹی دا
اساں مل نہ ڈٹھا جھوٹی دا — لکھ لعنت نال لڑاکی دے

ایہناں تے رب دا ڈاہڈا کرم اے۔ مال بلکہ دے نال طبع دی دولت ڈھیر حاصل اے۔ سبھاء دے بڑے مٹھے، خسارتے محبتی۔ شعراں وچ روانی لوچ تے سوز اے۔

ترجمہ دیوان حافظ چوں اک غزل:۔

لمی عمر ہجر دی کولوں وصل محبوب چنگیرا — بہتر چنگیرا ایناں وچ جیہڑی بخشے خالق میرا
وار سجن دی تیغوں سہنا حرف نہ شکوہ کرنا — دشمن کولوں راز سجن دا بہتر مخفی رہنا
نت دلا دروازہ اس دا کر منظور گدائی — کیوں جو اوہ سدا دی دولت ہو، نہ ایسی کائی
جیکر ہووے قسمت اندر در اُسدے تے مرنا — کل دنیا دی بادشہیاں نوں پھیر اساں کیہ کرنا
جو پھل اُسدی قدمیں ڈگا مجھ محبت پاروں — اُس دی خاک گلاہوں بہتر جنت دی گلزاروں

بڈیاں دے فرمان نوں وی نہ سر پھیر جواناں   بخت جواناں بہتر ہُندی رائے بزرگ انساناں

زندہ رود نہر دا پانی آب حیات سُنی دا

اصفہانوں شیراز چنگیرا ساڈا وطن سُنی دا

نظم "قسمت" دے کجھ شعر :-

دھرتی دے باغ جہان دے وچ آکے ساڈاں رنگ ہزار ہزار قسمت

لکھاں بُلبلاں چہکیاں چمن اندر نغمے عیش دے نال بہار قسمت

بوستان جہان بلاقساں دے زیب چتر ہزار گلزار قسمت

رتے بزم احباب شباب والی مینا قدر بلور شمار قسمت

نیزے تیر تفنگ تے تیغ بھالے آن نال وچ کرے بیکار قسمت

جام جم گدائی دے بنے کاسہ پھُل چنبے دا کرے چا خار قسمت

ڈِھٹے عرش توں ڈگدے تخت اُتے سُٹے شاہاں نوں منہ دے بھار قسمت

اک کرن نوجیاں کاروبار اندر اکناں رکھدی سدا بیکار قسمت

منگن والیاں دے سر تے تاج رکھے دے شاہاں نوں تختوں تار قسمت

اِن پڑھیاں دی کرے اہ شان عالی پڑھیاں ہویاں نوں کرے خوار قسمت

دنداں نال لوہا اِنے چبن لبھدے ہوئے جنہاں دی اہ ساز گار قسمت

دند دا فاہودے دے جیہے جاندے دیوے جدوں رنجاں اہ مار قسمت

یاراں جوہریاں توں کھُتھوں دیاں ہیرے میرے کول نہ تنے دی گنی رہی اے

دولت سخن دی رہی نہ دقت دی بھاؤیں طبع میری او نویں غنی رہی اے

ساری عمر نہ سمجھا ہُما کوئی چال سدا میدنی تنی رہی اے

خون عشق دے معرکے دے وچ میری جنگ نال رقیباں دے ٹھنی رہی اے

بنے سادہ طفیل اسلام دی اُو قسمت جنہاں دی سدا رنجرتی بنی رہی اے

جنہاں حق نوں حق رمضان جاتا شان اُنہاں دی جگ تے بنی رہی اے

لوگڑ سنگھ لوگڑ

نام لوگڑ داس کیس دھاری ہون بعد لوگڑ سنگھ تخلص لوگڑ پیودا نام باوا بدھم داس قوم باوا۔ پنڈ گھمن خورد ضلع گورداسپور دے وسنیک۔ جنم ۱۹۲۳ء بکرمی مطابق ۱۸۶۶ء۔

ونڈیاں والا کُرد دے سن۔ بارہ تیرہ ورھے دے سن کہ امرت سر آ گئے۔ اہناں دناں وچ ایتھے بیت بازی دا بڑا رواج سی۔ لوک تیڑے جاندے بیت گوندے جاندے۔ اہناں بیت سُنیاں تے بڑے حیران ہوئے کہ اہ لوک جیہے اکھر کس نے جوڑ لئے سن۔ آپ نے اک نوں پُچھ ای لیا۔ اہ لالہ نانک چند خاکسار دفتری کٹڑہ بھنگیاں دا اک بیت بول رہیا سی۔ اوس نے دسیا کہ فلانے شاعر نے بنایا اے۔ اہ بڑے حیران ہوئے۔ آکھن لگے مینوں اوس کول لے چلو۔ اہ خاکسار نوں لے آیا۔ اہناں پُچھیا کیوں جی۔ اہ شعر تساں بنایا اے۔ اوس نے کیہا ہاں تے اک شعر جھٹ بنا کے سنا دِتا۔ جو اہ سی:

خ خوف خدا دا نہیں لوکاں خلقت مویاں نوں کیوں پیٹی مار دی اے
کوٹھے چڑھاں تے لوک وچار کردے پیتاں آکڑی خاطر یار دی اے
بیٹھ آواں تے جی نوں چین ناہیں کولوں ماں نتّی طعنے مار دی اے
نت کاگ اُڈاواں اُہدی خاطر انگٹ پوریاں شگن وچار دی اے

اہ خاکسار دے شاگرد ہو کے آپ وی شعر آکھن لگے۔ تے چھیتی ای چنگے شعر لکھن لگ پئے تے پھیر بڑے انتظار دی شعر لکھن لگ پئے۔ جویں شعر بولدیاں بلھ نال بلھ نہ ملے۔ یاں جو پہلو شعر۔ یا دوہرا قافیہ وغیرہ۔

نمونے دے طور تے اہ شعر کہ بولدیاں بلھ نال بلھ نہیں ملدا قافیہ دوہرا اے۔ تے جے گورمکھی وچ لکھیا جائے تے ہر مصرعہ (ٹِک) وچ چھ نونے (ک) آوندے ہن:

نگہ دے تیر نت کس کھسے تے قاتل لا دتا دھر کے نشان سینہ
نیزے خنجر دل رتا نہ رتی ساجن تیرا اے جگر تے چھائی چھان سینہ
نیناں نیر دی نہ جلا نرتی تیرے ہجر دا لا اتی جدائی کینہ
نسدن کرنا نہیں چاہیدا تنگ عاشق جی جگ وچ ساڑیا ای سینہ

محمّد اکبر خاں

نام محمد اکبر خاں تخلص اکبر پیو دا نام چودھری محمد ابراہیم خاں فاضل قوم راجپوت بھٹی پنڈ مرل یار بھٹی تحصیل شاہدرہ ضلع لاہور وچ ۵ جولائی ۱۹۱۱ء نوں جنم لیا۔ ۱۹۳۱ء وچ پنجاب اسمبلی وچ اُردو رپورٹر تے مترجم لگ گئے۔ فیر ترقی پا کے اسسٹنٹ سیکرٹری ہو گئے ہُن اوہ جولائی ۱۹۵۹ء توں ڈپٹی ڈائرکٹر ویلیج ایڈ ہن۔
اسمبلی دی ملازمت دے دناں وچ ای اِہناں ایل ایل بی دا امتحان پاس کر لیا تے بی اے آنرز ایل ایل بی ہو گئے۔
شاعری دا شوق اِہناں نوں بال پن توں سی۔ پہلوں اُردو وچ لکھدے رہے۔ مولانا تاجور نجیب آبادی توں اصلاح لیندے رہے۔ علمی وِندے ہو، پنجابی ول توجہ کیتی تے پنجابی دے صاحب طرز ادیب تے شاعر کہلائے۔ اِہناں دے مضمون، نظماں، افسانے ملک دے ہر مشہور اخبار، رسالے وچ بڑی چاہ نال چھپدے تے شوق نال پڑھے جاندے رہے ہیں۔ پنجابی بڑی ٹھیٹھ ایسی تے تاثیر بھری لکھدے بولدے ہن شعراں وچ بہت روانی بڑی اے۔ کلام دا نمونہ:-

پہلاں وارث شاہ بہادر، دُوجی ایہدی کہانی ۔۔۔ دوہاں رَل مِل اوہ کم کیتا باقی رہی نشانی
ذِکر تیرے جس مجلس اندر وارث شاہ ہوراں دا ۔۔۔ آہندے ایہدی ڈیوڑھی تیکر پینڈا ایساں کوہاں دا
اُچے ادب دے جا کو جیہڑے دُوہنگیاں سوچاں والے ۔۔۔ جھتھے کتھے لبھدے پڑھدے سب اوہدے متوالے
اُگھڑیا جو ایہدے پاروں پنجابی دا ناواں ۔۔۔ ایسا تا رِڑھیا ہوسی ہور کسے نوں ناواں
اوہ گل ساڈے لئی وی ایہہ سوچن سمجھن والی ۔۔۔ اِک دیوے توں جیونکر ہوندی سارے دیس دیوالی
پنجابی نوں بولن والے ڈیڈھ ایس کروڑاں ۔۔۔ پنجابی نوں کیوں رہ جاون کوئی لوڑاں تھوڑاں
اپنے بولن والے ایتھے اپنے ایس لکھاری ۔۔۔ بھاوی پینڈا ہی پر اوڑک کیتی کوّ اے بھاری
پنجابی وچ بلھے نانک جیہے سخن الائے ۔۔۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ نے سارے حکم چلائے
دیساں دے وچ اوہ اکھوائی داناواں دی بولی ۔۔۔ علماں والیاں اُستاداں دی اولیاواں دی بولی
آؤ سارے رَل مِل ایہدا اَج دی مان ودھائیے ۔۔۔ جے جی ہر لا کرنا ہووے گیت ایسے دے گائیے

اِہناں دے والد چودھری محمد ابراہیم خاں فاضل آپ وی پنجابی دے بڑے فاضل تے چنگے شاعر سن چودھری سر شہاب الدین پنجابی بارے اکثر اِہناں کولوں اصلاح لیندے سن۔

گیانی ہیرا سنگھ درد

نام گیانی ہیرا سنگھ تخلص درد۔ پیو داناں بھائی ہری سنگھ جی نرنکاری قوم پابندا براہمن۔
۳۰ ستمبر ۱۸۸۹ء نوں پنڈ گھگروٹ ضلع راولپنڈی وچ جنم لیا۔
آپ دے پتا پنڈ وچ کھیتی باڑی کردے سن۔ آپ نوں پڑھن دا شوق ہویا۔ دسویں پاس کرکے گیانی دا امتحان پاس کیتا۔

جس جماعت جے پڑھدے سن کہ تُکّے جوڑن دی لگن لگ گئی۔ پہلوں ہور شاعراں دے شعر، دوہے یاد کرکے پچھوں ہتر وچ دسنے شروع کیتے۔ پھیر ہندی۔ پنجابی دی کوتاواں پڑھیاں تے آپ دی کجھ لکھنا شروع کیتا۔ شروع وچ مذہبی نظماں لکھن دا شوق ہویا ۱۹۰۸/۱۹۰۹ وچ سکھ ایجوکیشنل کانفرنس ہوئی۔ جس وچ اک نظم پڑھی اوس نال حوصلہ ودھیا۔ پھر ۱۹۱۸/۱۹۱۹ دی لٹریری کانفرنس تے اکالی لہر وچ انہاں کئی نظماں لکھیاں جیہڑیاں بڑیاں مقبول ہویاں۔

پہلوں دکھیا تخلص کردے رہے۔ تے ۱۹۱۶ء وچ درد اختیار کیتا۔ پڑھائی چھڈ کے ۱۹۰۷ء وچ چونگی دے کلرک بنے۔ ۱۹۱۰ء وچ پرائمری سکول جاری کرکے ماسٹر بن گئے۔ ۱۹۱۲ء وچ راولپنڈی وچ گیانی کلاس نوں پڑھاون لگ پئے۔ ۱۹۲۰ء وچ سردار منگل سنگھ تے سردار سندر سنگھ لائلپوری نال رل کے لاہور توں اخبار اکالی جاری کیتا۔ تے تنے قید ہو گئے۔ رہا ہو کے امرتسر توں ماسٹر تارا سنگھ دی سرپرستی ہیٹھ گورمکھی اکالی اخبار پھیر جاری کیتا۔ ۱۹۲۲ء وچ ایس نوں چھڈ کے ادبی رسالہ پھلواڑی گورمکھی وچ جاری کیتا۔ جیہڑا اوہدے بعد جالندھر توں چھپدا رہیا اے۔

۱۹۲۵ء وچ آپ نے مشتاق۔ کشتہ تے چاترک جی نال رل کے پنجابی سبھا دی نیہہ رکھی۔ آپ سکھاں وچ پہلے پولیٹیکل شاعر ہن۔ جنہاں دیاں پولیٹیکل نظماں دی دھم رہی۔ آپ نے کئی واری جیل یاترا دی کیتی۔

آپ دے کلام وچ رس۔ سادگی۔ سوچ تے اُچ خیالی اے۔ دیش پریت تے پنجابی پیار شعراں چوں جھلک رہے ہن۔ آپ دی ہستی کوتا دیش پیار تے سکھی پیار دا نمونہ اے۔ تے انہاں توں بعد اخلاقی ادبی نظماں یاں گیت ہن۔ آپ بڑے نیک سبھا دے ملنسار۔ محبتی۔ سلوک اور دالے ہن۔ ویر ندر دلا

تے کردگزار دا توں وردا ئن

کلام دا نمونہ :- نظم "پریم" دا اک بند-

روندا وِلکدا ترڈن دا بال جھوٹا ہتھ مار اُٹھدا آئی ماں سُن کے
بھانویں پتہ نہ سمجھ نہ اوس نوں ہے خوشی نال اُچھلے دِتھا گوں سُن کے
مارو نعل وچ ترڈن دا بھرے راہی لوہے جندا سُنوں جویں بچھاں سُن کے
ناڑ ناڑ دے وچ جھرنات چھڑ دی ایسے طرح پریم دا نال سُن کے

نظم "دوراہ سجن" دا اک بند

جے میں بھور بندا تاں میں سمجھ لیندا توں بس پھُل دے وچ ای وسدا ایں
جے پتنگ بندا تاں میں ایہو کہندا توں بی لاٹ بن کے پیا ہسدا ایں
جے میں ہرن بندا تینوں ناد کہندا بن کے راگ میرا دل کھسدا ایں
ٹُبدا جے پپیہا تے سمجھدا میں توں ہی پیا اسمان توں وسدا ایں
ایہہ انساناں دے دِیوں میں کوئی بھی نہیں تاہیوں سارے ہی پیا ٹولدا ہاں
کدی پھُل سنگھاں کدی لاٹ ویکھاں دھراں گن تے کدی منہ کھولدا ہاں

پہلاں اپنا آپ سدھار لئے - دچول

روگی آپ جو کسے دا کرے دارو اوس کسے دا روگ ہٹاونا کیہہ
راہوں کھُنجیا بھٹکدا پھرے جیہڑا اوس کسے نوں راہ دکھاونا کیہہ
سانوں سکھنی ونی سوہنہ جے آپ نہیں اساں کسے نوں فیر سکھاونا کیہہ

نظم شرینہ زیاں چھاؤ دے کجھ شعر ۱ جو میانوالی جیل دے شرینہ بیٹھ بیٹھ کے لکھے :

منو .. شرینہاں مٹھو کدے دے گن گن دلی سزاواں دے
بھُرمُٹ ہوں جنہاں تے آن آزاد طوطیاں کانواں دے

ہندیاں بیٹھے اِنساں نوں بُجھدے بھین بھرا نواں دے
بہہ بہہ جان جنہاں دے بیٹھاں تے پنجابی نواں دے
پر گاون درد راگ دے گیت پنجاب دریاواں دے
کون سینے لے جاوے ڈونگھے دل دے گھاواں دے
یاد رہن گے سدا جو ماسے اِنساں شرینہ دیاں چھاواں دے

نظم "ہوراگے" دے کجھ شعر

جد تیک بوند لہو دی اِک وی ہے میرے تن وچ
جد تیک ناڑ اِک وی چلدی اے اِس بدن وچ
جد تیک پھڑنا اک وی پھڑدا اے میرے تن وچ
جیوندا ہیں اِس لئی بال میری ہے رُوح وطن وچ
اِک وار وطن اپنا آزاد کر دکھاں گے
اُگے ای اگے جاں گے پچھاں نہ پیر پاں گے

کنوں سوہناں ہاکیوں متھا میرا دیس پیارا
چن سُورج دی اِہنوں آکھن اپنی اُکھ دا تارا
فلسفے دے گرنتھاں نوں تک دُنیا ہے چُندھیائی
یورپ اہنوں من رہیا اے اُپنا علم گھنارا
اہدی چترکاری جگ نوں آتم گیان سمجھاندی
تے سنگیت کلا پھول نکلی برہم وِدیا دی دھارا
اُدیاں ناچاں نے رنگ لایا اُتلا گیان جگایا
ایس رمز دی ہیراں رنج سی موہیا عالم سارا

محمد بخش فرشتی

فرشتی نام محمد بخش تخلص فرشتی ولد میاں لیکھر قوم کشمیری امرتسر دے وسنیک ۔

جنم ۱۸۹۲ء   وفات ۱۹۳۰ء

اِنہاں دا پیو آتش بازی بنان دا کم کردا سی۔ اِہ پہلوں ایہو کم کردے رہے۔ پھیر جد شاعری دا شوق [illegible] ہو گیا تے کوی مشاعریاں وچ جان تے شعر سنن لگ پئے۔ تے راقم الحروف دے شاگرد غلام رسول نائب [illegible] ہو گئے آپ دی شعر لکھن لگ پئے۔ ہتے اِنہاں دی خیال اُڈاری نے اِنہاں نوں چھیتی ای فرشتی [illegible] نے پچھان دتا۔

اِن [illegible] پر شعراں وچ روانی تے رس بڑا سی۔ قصے تے گیت زیادہ تر لکھدے تے بول سنا کے [illegible] دیدے رہے۔ بے شمار چھوٹے چھوٹے قصیاں توں سوا کجھ وڈے قصے ڈھول تے شمس [illegible] وغیرہ دی لکھے ہن۔ اِنہاں دے قصے (گیت) ڈاڈھے پرچلت ہوئے۔ کلام دا نمونہ :-

اَج رات برات محمدؐ دی عرشاں تے جاوے گی
میں صدقے عربی لاڑے توں جنج خوب سہاوے گی
ساری اُمت دا سرتاج   بن کے لاڑا ہویا تیار
آکھن اَج احمدؐ مختار   دی اسواری آوے گی
اَج رات برات محمدؐ دی عرشاں تے جاوے گی
میں صدقے عربی لاڑے توں جنج خوب سہاوے گی

تیندی سواری یا نبی عرش بریں تے گئی اے
ویکھ کے جلوہ طور دا موسیٰ نوں ہوش نہ رہی اے
آجا کمبل پوش پیاریا   تیرے نام توں سب کجھ واریا
تیری خاطر اِہ کاج سنواریا   کیتے دو جگ تیندے لئی اے

قصّہ ڈھول تے شمس رانی چوں نمونہ

شمس رانی ڈھول نال ایہہ گلاں کر دی — ڈھولا تیرے ہجر وچ سال مردی
عشق تیرے وچ رات دن سال دکھڑے جر دی — بن تیرے دیدار دے ہیں آہیں بھر دی
جائیں نہ ہن ڈھولیا سر قدمیں دھر دی — تیرا لئے نام میں رہاں ہر دم تر دی
وللہ جائیں نہ چھڈ ہیں دامن پھڑ دی — فرشی نوں دکھ نویں ہُن کرکے بردی

ایہناں دا اِک قصّہ "محمدی جوگن" جسدا بول سی

بن کے جوگن مدینے نوں جاواں گی میں
بیتی جو جو بنی نوں سناواں گی میں
گیری نال رنگاواں گی سب کپڑے — لٹاں کھول گلے وچ پاواں گی میں
پھڑ کے چمٹا تے ہتھ وچ بیراگن سیو — نام احمد دا دم دم دھیاواں گی میں
بن کے جوگن مدینے نوں جاواں گی میں

اِہ قصّہ لکھاں دی گنتی وِچ چھپیا ایسے طرح علم دین شہید بارے قصّہ "فدائے رسول" جسدا بول سی
غازی علم دین نے دیکھو کیہا رُتبہ پایا اے — لاکے پاک نبی نال یاری تن من گھول گھمایا اے
اِہ قصّہ اِک دن وِچ کوئی تن لکھ وک گیا۔ تے انگریز سرکار نے ضبط کر لیا۔ اجناں منشی عزیز الدین
نجم الدین کتاباں والیاں دی نوکری کر لئی تے وعدہ اِہ کہ ہر مہینے گھٹو گھٹ ۲ قصّے ضرور بناواں گا۔
کئی ورھے ایتھے ملازم رہے۔ تے قریباً ۵-۶ سو قصّے لکھے۔ جنہاں چوں زیادہ تر نعتیہ سن۔
کجھ ہور قصیاں دے ٹکڑے۔

اڈیا بولیاں نہ مار سانوں تیر لگ دے — نہ دیہہ کھیڑیاں دا مہنہ ساڈے ویر لگدے

اَج رکھ لے میری ڈولی نی ماں — رہواں باپ دی بن کے گولی نی ماں

شبِ معراج رسول پروردگار پکاریا — عرش بریں تے آ ذرا میرے محمدؐ پیاریا

دیوی داس ہندی

نام ڈاکٹر دیوی داس تخلص ہندی۔ پیو دا نام حکیم پنڈت مادھو رام۔ نوشہرہ ننگل دا امرتسر دے سنیک

جنم ۱۸۹۴ء کوچ ۱۹۲۵ء

پنڈ نوشہرہ ننگل ضلع امرتسر دے جم پل۔ اِنہاں دے پیو اِک چنگے مَنّے پرمنّے حکیم سن۔ اوہ پنڈ چھڈ کے شہر آ گئے۔ تے ایتھے کٹڑہ گھنیاں وچ حکیمی کردے رہے۔ مڈھلی تعلیم اپنے پیو کولوں پڑھی۔ پھیر سکول وچ داخل ہوئے۔ تے سکولی تعلیم توں وہلے ہو کے ڈاکٹری پڑھ کے امرتسر وچ آ کے اپنا کم شروع کیتا۔

شعر و شاعری دا شوق اِنہاں نوں جدی نے جماندرو سی۔ اِنہاں دے دادا استاد ہاشم شاہ دے سنگی سن۔ اُنہاں نے آپ دے دادا نوں اپنے قصے سسی پنوں تے شیریں فرہاد دے (ہتھی نسخے) دوستی دی یادگار دے طور تے دتے سن۔

تھوڑا جوان ہوئے مشاعریاں وچ جان لگے۔ منشی محمد اسمٰعیل مشتاق دے شاگرد ہو کے آپ وی شعر کہن لگے۔ تے چھیتی ای چنگے شاعراں وچ منّے جان لگ پئے۔ اِنہاں نوں پنجابی بولی نال پیار نہیں سگوں عشق سی۔ اِنہاں پنجابی دی نکر سیوا اوہدوں ہویاں بڑی ٹھوس پرکھ کر کے "پنجابی کہاناں" لکھیاں۔ اِہ ہندو کوئی سمجھاوے پڑھدا اے تے پنجابی سمجھاوے آپ پڑھدے ندی رہے۔ بڑے منشا تے ہنستے سن۔ جلسیاں مشاعریاں وچ بڑی آدر عزت سی۔ شعراں وچ رس۔ روانی تے اُچ دلی سی۔ بولی بڑی ٹھیٹھ تے من کھچویں۔ اِنہاں دی لکھت نصر حقیقت رائے (چھیو تے ... وچ) تے اکھاناں دی کہانی (ناٹک) جس وچ نویں ہزار اکھان ہن، چھپے ہوئے تے باقی کلام ان چھپیا اے۔

مشتاق جی دے مرن دے بعد آپ لالہ دھنی رام جی چاترک کولوں شعراں تے اصلاح لیندے رہے۔ اِنہاں دے شاگرداں وچوں اندر سنگھ نیلم۔ بلدیو چندر بیکل۔ کرتار سنگھ تارا۔ تے ہرنام سنگھ حسرت مشہور ہن۔

نظم پنجاب دے پنڈ وچوں کجھ بند۔

شوہ دریا جد ٹھاٹھاں مارے   لہراں اُٹھن ندی کنارے

گھمن گھیر طوفان نے آندے — اس وچ جیون بیڑے رڑھدے جاندے
توہیں اندریاں من ٹھنڈ لاوندن — من بھرما کے عقل گوادن

بالک جویں جوان ہو جائے — نہیں نول پھیر بڑھاپا آئے
تویں پھر سب پرانی مرنے — گیانی اُسدے شوک نہ کردے

زبور دے ترجمے دا اک بند

سورج وچ ہے نور اللہ دا — چند وچ دیکھ سرور اللہ دا
ندیاں وچ سن راگ اللہ دا — بھاگوان سر بھاگ اللہ دا
دھرتی اسمان نشانی اُس دی — پانیاں وچ روانی اُس دی
مرداں وچ کل زور اللہ دا — مستاں وچ سب نور اللہ دا
زاہد وچ تپ نیم پربھو دا — عاشقاں وچ سبھ پریم پربھو دا
وستی سبھ نشاناں وچ اُس دی — سوز درد دنیا وچ اُسدی
ماں دے دودھ وچ سواد اللہ دا — بنھ صبر وچ ناد اللہ دا
بچے وچ مسکانا اُسدا — کلیاں وچ کھڑ جانا اُسدا
ماں دے منکے جیویں سارے — وچرن اک دھاگے دے سہارے
سبھ جگ دا پربھو تویں سہارا — سوت پروت اس وچ جگ سارا
پادری پنڈت تے ملوانے — رب دا راہ کوئی ورلا جانے

جے رب عقل سراں وچ پائے
سبھ انسان ہال مال ہو جائے

جیہڑے دنیا واسطے جھلن ڈاہڈے دکھ — اُہناں تائیں نصیب نہ ہندا کوئی وی سکھ
ان داتا سرت دے اپنی واری بھکھ — اٹھا کٹ راتاں جھاک کے بھولن بھول دی کھکھ
کھسی لے شہریں جاوڑے کوئی نہ نکلے دکھ — پھیر جو آکھن کھوتاں رکھن کیہہ کجھ دکھ

شہریں رہندے دیوے تے نگریں رہن منکھ
چھوٹی پنڈیں بھوتنے پٹ پٹ سٹے دے دُکھ

ذات ملوک نہ ہووندی ہندی رہت ملوک — تُنب جگائیے پیند وآں سُتے ڈاہڈے ہوک
دیہاں سیدھاں چھیڑاں چھڈے پیر پسار — چھڑاں بھانے چھاڈیاں خوبیاں ہین اُتار
پنجھڑیا یا ڈنگراں تے چلے سب — لاہنگے لئی نہ رکھیاں ڈوتن بھابن ٹیکا
جے کوئی رتا دی تھر کیا رب نے رکھی خیر — ڈچے رہ گئے کھونسڑے پٹے مَر مَر پیر
شہریں رہندے دیوتے نگریں رہن منکھ
چھوٹی پنڈیں بھوتنے پٹ پٹ سٹے دُکھ

نظم پربھات دا اک بند
تڑک سار جاگو بیٹھے اوس دیلے ہجدوں اُجے نیندراں انجھو راتیاں نے
کنتیں گھوکراں ہین پریم دیاں جیہو جیاں ٹیکیاں اُٹھ سہانیاں نے
گڑکھڑکدے نال مدھانیاں دے پایا رٹڑ کناں ہجدوں سوانیاں نے
بلھے ماہو دے تھاپڑ سواں مڑکے نیندراں کچیاں بھانویں پکائیاں نے
مکن میٹیاں کھیڈیاں تاریاں نے کیہڑی کھندس جا کے لُک گئے
جھات بلیاں رن اوہ پھیر مڑکے نیار پہر پورے ہجدوں مُک گئے

پنجابی اکھاناں وچ انہاں ڈھیر محنت نوں کم لیا اے پہلوں پنجابی اکھان پھر اوہدے نال ڈھکدے اُردو فارسی تے انگریزی اکھان فیر پنجابی وچ تشریح (اہ کتاب پنجاب یونیورسٹی نے سکولاں لئی منظور کیتی تے کورس رہی) نمونے دا اک اکھان تے تشریح۔

اکھان — بولی کاج دگاڑیا جیوں مولی تبا

لوکی اہ اکھان اس طرح بولدے ہن "بولی کاج دگاڑیا جیا مولی تبھاں" پر اہ ٹھیک نہیں۔ تبا پنجابی وچ ڈکار نوں آکھدے ہن۔ تے ایس اکھان دا اہ مطلب اے کہ بولی نے اس طرح کم دگاڑیا دتا جس طرح مولی ڈکار نوں گندہ کر دیندی اے۔ مولی کھا کے ڈکار بڑا بھیڑا آوندا اے۔

عبدالرحیم عاجز

نام عبدالرحیم تخلص عاجز - امرتسر - گڑھ جہال سنگھ دے وسنیک
جنم ۱۸۹۶ء   وفات یکم مئی ۱۹۵۳ء

تعلیم معمولی جد نوجوان ہوئے۔ تے سیاسی جلسیاں وچ جان کرکے شاعری دا شوق ہویا۔ ۱۹۲۰ء، ۱۹۲۸ء وچ تحریک خلافت تے کانگریس پر اٹھی، اینہاں ایس وچ ودھ کے حصہ لیا۔ پنجاب دے مختلف شہراں وچ اشعار پڑھیاں۔ آواز بڑی رسیلی تے زوردار سی لوکاں تے جادو بن کے چھا گئے۔ سید عطاء اللہ شاہ صاحب بخاری کولوں شعراں بارے صلاحاں لیندے سن۔ کئی واری جیل یاترا وی کیتی۔ اینہاں دیاں نظماں قصبیاں دی نسل وچ پھیلیاں تے ڈھیر چر چلت رہیاں۔ اینہاں دیاں شعراں وچ ملکی پیار، ودھائی رس تے اوج ڈھیر سی۔ ملک دی ونڈ دے بعد لاہور وچ دنیاں دا کم کردے رہے۔ ایہدے بعد تیل دا بیوپار شروع کیتا، تے بیوپار وچ گھاٹا پین تے گھبرا کے یکم مئی ۱۹۵۳ء نوں آتم گھات (خودکشی) کر لئی۔ کلام دا نمونہ۔ نظم "آزادی" دے کجھ شعر

دنیا اُتے آزادی جیہی چیز کیہڑی جہنوں لوڑدے نہیں اوہ تاں انسان ای نہیں
ایسدی خواہش توں جو محروم ہووے اوہدے جیہا کوئی پاگل نادان ای نہیں

اوہ کیہہ قدر آزادی دی جانن دے نے جنہاں سکھیا مُڈھوں غلام رہنا
اوہ نادان آزاد جو جمن تاں وی تک سمجھدے نشاں دا نام لینا
اپنی بندی دی رسوائی نوں ویکھ کے تے تہانوں آوندی ذرا وی آن ای نہیں

کسے بلبل نوں گلشن وچوں پھڑ کے تسیں رکھیو سونے دے پنجرے پا کے تے
جگہ جھولیاں دی بھاویں دیو موتی وچ بھتی دے تسیں ملا کے تے
ناممکن اوسے لالچ وچ آن کے تے آکھے قفس نوں ایہہ زندان ای نہیں

بوٹا کوئی زمین وچ لا رکھو کوئی نال آزادی دے بڑھدا اے
پھیلے اس طرح نال زمین اندر پتہ لگے نہ اوہ وی بڑھدا اے
اوسے تائیں وچ گملے لا رکھو رہندا اوہدا پھر مان تاں ای نہیں

بھگوان سنگھ

نام تے تخلص بھگوان سنگھ۔ پنڈ مہراج تحصیل موگا ضلع فیروزپور دے وسنیک
جنم ۱۸۹۲ء مطابق ۱۹۲۰ بکرمی۔

پہلوں واہی کاہی دا کم کردے رہے۔ فیر فوج وچ بھرتی ہو گئے۔ پنجابی دے شنگار رسی سکھ شاعراں وچ شمار ہو۔ اِنہاں قصہ سوہنی مہینوال، ہیر رانجھا، مرزا صاحباں، داؤد بادشاہ تے جنج بھگوان سنگھ لکھے۔ اِنہاں نوں ہیر بھگوان سنگھ تے جنج بھگوان سنگھ خاص کر بڑے مشہور تے پرچلت رہ چکے ہن۔ قصہ مرزا صاحباں سٹراں وچ اے۔ تے باقی دوہڑیاں، سوئیاں تے گیتاں وچ۔ کلام وچ روانی بڑی اے۔

مرزا صاحباں وچوں کجھ شعر مرزے دا انجام

دھاوے کیتے کنگ نے نیڑے آ کے جنڈ
چار چوفیرے گھیر کے پئی تیراں دی پھنڈ
پھڑ لیا مرزے کھرل نوں لیا وچا اَڈ
رول دِتے وانگوں تیغ دے پنڈا دتا چھنڈ
مرو نمانا ڈھیہ پیا گل وچ گھنگھی جھنڈ
نہ کوئی نیڑے آپنا نہ کوئی ساتھی سنگ
باجھ بھراواں ماریا روہی دے کرنگ

مرزے دے مرن تے صاحباں دے دل تے کیہ گزری؟ شاعر آکھدا اے

ڈھے مرزے دی لوتھ تے صاحباں کرے دی دین
دل توں بھباں ماردی نیر نچوڑے نین
دیس بیگانہ اوپرا پاس نہ بھائی بھین
تن ڈکھیا تن اچیتی پلک نہ پیندی چین
اوہو بیڑا پچھاں دا جس نوں ایہہ دکھ ہین
لگے نہ قبر بناؤنی لوتھ نہ آدمی مین
ایتھے کوئی نہ دسدا آپنا سبھ بیگانے ہین

سوہنی وچوں اِک بند

بارھویں برس سوہنی جو بری جوان ہوئی ہے مدھ ماتی ہٹیں کہے باسوں رنگ دی
صورت اپار نہ شمار کجھ روپ دا ہے تُندھ تلوار دھار انگ دی
ہکیہ منھ مکھ جیہناں نہ لوڑ اے عاشقاں دی جان سے سماں جیڑی ننگ دی
منگدی نہ موہنوں کجھ بولے بھگوان سنگھ امن دی مراد سوہنی سائیں کولوں منگدی

محمد ابراہیم عادل

ناں محمد ابراہیم تخلص عادلؔ ۔ پیو دا ناں میاں محمد بخش گوجرانوالے دے رہن والے ۔ پیدائش دا سنہ ۱۸۹۴ء آپ دے والد مٹی دے بھانڈے بناندے سن ۔ اِنہاں اٹھویں جماعت تک پڑھائی دے بعد پیو نال ہٹی تے کم کرنا شروع کیتا ۔ ۱۶ سال دے سن جدا ہناں نوں شاعری دا شوق ہویا ۔ اِنہاں دے وڈے بھرا کرم الٰہی منصف پنجابی دے چنگے شاعر سن ۔ اُنہاں دی صحبت دا فائدہ اُٹھا کے اپنے شوق نوں پورا کیتا ۔ تے فروری ۱۹۱۱ء وچ منشی امام الدین دے شاگرد ہو کے تھوڑے دناں وچ چنگا ناں پیدا کر لیا ۔

گوجرانوالہ دے ڈاکٹر فقیر محمد فقیرؔ اِنہاں دے مان لوگ شاگرد ہن ۔ کلام دا نمونہ

رانجھا ہیر نوں دیکھ بے سرت ہویا ہو کے حسن دی نال شمشیر گشتہ
لگ کے تیر اشل کمان ہو گئی کیتی رانجھے دی نگہ نے تیر گشتہ

جیوں طرفین کر نیوں کنار تکھے کیتے دل باہم بے تقصیر گشتہ
اُنجیں لکھ قصہ سوز ساز بھریا سچی عشق دی صاف تصویر گشتہ

نسخہ ہیر دا عشق دے رد گیاں لئی ہر اک لفظ ہے ہیر دا اکسیر گشتہ
پڑھ سن سُنن والے ہو مسحور جاندے ایسا جادو والے وچہ تحریر گشتہ

نویاں صنعتاں بندشاں نوں مزہ ہر اک شعر لکھیا بے نظیر گشتہ
ایسا چمکیا سخن دے فلک اُتے جیویں وچہ تاریاں بدر منیر گشتہ

ماہر علم عروض اُستاد کامل صاحب عقل تے کوٹ تدبیر گشتہ
فنکار مالک بحریاں خوبیاں دا سو ہندا مجلساں وچ ہی میر گشتہ

سو بجہ فکر والے لبیں بحر اندر ہو سبفکر تریا ڈوہنگے نیر گشتہ
اپنے دور دے سخن دا بادشاہ سی پاک بخش حمد بیش فقیر گشتہ

بے پناہ یارو منشی قلم دا سی پائی دھرتی جیویں قلم جہانگیر گشتہ
لوکی وانگ مدا نجھے خریدار ہوئے لکھی ہیر ایسی دلپذیر گشتہ

سُن سُن سخن سن سنگدل موم ہندے بولے بول ایسے پُر تاثیر گشتہ
ساری بزم سرور دے وچہ آوے کردا ہی پُر کیف تقریر گشتہ

وارث شاہ اتے افضل شاہ وانگوں مالک قلم دا سی مرد پیر گشتہ
سمجھ برج رجز چھوٹے ندی نالے گیا بحر طویل نوں چیر گشتہ

لوکاں ہیر تے رانجھے دے لکھے قصے ایہہ عشق دی لکھی تفسیر گشتہ
جویں ہیر سردار سی وچہ سئیاں ہیراں وچہ سردار ایہہ ہیر گشتہ

سختی نرمی تنگی ترشی سب جھلی ہو کے راضی برضا تقدیر گشتہ
آیا حرف شکایت نہ کدی لب تے رہیا خوش بر امر تقدیر گشتہ

رہیا محو خدا دی یاد اندر ڈنڈھوں لا تا دم اخیر گشتہ
اللہ عاقبت کرے بخیر آخر گیا نال دُنیا توڑ بسیر گشتہ

حسد بغض توں رہیا ہمیش خالی بھریا نور دا روشن ضمیر گشتہ
مولا بخش دے ہفت بہشت عادل نیک مرد سی شکل تنویر گشتہ

اونکار ناتھ گیانی

نام پنڈت اونکار ناتھ تخلص گیانی۔ پیو دا ناں پنڈت تارا چند۔ پنڈ سدھوال تحصیل چکوال۔ ضلع جہلم دے وسنیک۔ جنم فروری ۱۸۹۲ء

پنجابی بولی دے سچے پریمی تے تکڑے سیوادے حامی گارد۔ ایہناں ہندی وچ پربھاکر سنسکرت وچ پراگ پنجابی وچ گیانی تے انگریزی وچ ایف۔ اے دے امتحان پاس کیتے۔ پہلوں سنٹرل ماڈل ہائی سکول لاہور وچ ماسٹر لگے۔ پھر انٹر میڈیٹ کالج وچ پنجابی دے پروفیسر ہو گئے۔ تے اجکل گورنمنٹ ہائی سکول امرت سر وچ پنجابی پڑھا رہے ہن

ایہناں بہت سارے سکھ دھارمک لٹریچر دا پنجابی وچ ٹیکا تے ترجمہ کیتا اے۔ تے کجھ آپ وی لکھیا اے۔ آپ دی لکھتاں دی سوچجی فہرست ایہ اے۔

جپ جی دا ترجمہ۔ شلوک محلہ ۹ دا ترجمہ۔ بارہ ماہ سٹیک۔ نندلی دا اوردان۔ فرید دی بانی دبھید دے شلوک۔ آدرش سنتن۔ بھگت پرہلاد۔ ترجمہ منگھ ورت دا۔ بتیس اکھری۔ گورو تیغ بہادر دا کلام۔ سکھ منی۔ چنڈی دی وار دا ٹیکا تے ترجمہ۔ کلام دا نمونہ

چ

جانا جگ دے وچ ہویا جن رب نے نوال چمکا دتا
انیس جن دی جانی دیکھ کے تے دوئی جن اکاش بھلا دتا
ایس چمک دے وکھرے چندرماں نے سارے جگت نوں روشن بنا دتا
گیانی چندر نوری ایسا چمکیا اے سبھ ہنیریاں نوں جس گوا دتا

ٹ

ٹہل کرے ستری نانکی جی نال پریم دے ویر کھڈاوندے جے
بانی دار کے پیوندے لکھ تادی سندر روپ تکھیں کھول تکھاوندے جے
دانگ پھل کھڑن دیکھ دیندا ایں گلاں سوہنیاں نال رجھاوندے جے
گیانی ممنوہ چرن گوکھ ہودن بھاگ آپنے پئے صلا ہوندے جے

ایشر سنگھ ایشر

نام ایشر سنگھ تخلص ایشر۔ پیو دا نام چوہدری ڈیرا سنگھ پنڈ کنیائی ضلع راولپنڈی دے وسنیک
جنم ۱۸۹۲ء

دسویں کر کے گارڈن کالج راولپنڈی وچ داخل ہوئے۔ پر صحت دی خرابی نے پڑھائی چھڈ دِتی سو پڑھائی چھڈ کے ڈاک خانے دی کلرکی کر لئی۔ فیر ۱۹۰۳ء وچ دلی چلے گئے۔

دلی وچ رہن سمے اوتھوں دی صحبت سنگت دے اثر ہیٹھ پہلوں اُردو وچ شعر لکھدے رہے جد نوکری دے سلسلے وچ لاہور آئے مڑ کے پنجابی پیار جاگ پیا۔ تے اِنہاں اُردو چھڈ کے پنجابی لکھنا شروع کر دِتا۔

طبیعت بڑی ہس مکھ تے میلی جولی سی۔ سردار ایس ایس چرن سنگھ شہید نے صلاح دِتی کہ ہاس رس وچ لکھیا کرو۔ سو اُنہاں دی نصیحت پلے بنھ لئی۔ تے ہاس رس نوں اپنا لیا۔ تے جیبول شہید جی دے ہاس رس روپ "بابا ندیاما" دا نگول "بھائیا" تخلص رکھ کے ۱۹۳۰ء وچ مزاحیہ نظماں لکھنیاں شروع کیتیاں کلام وچ روانی۔ مذاق تے رس سوہنا اے۔ شہید جی دے بعد ہاس رس دے کامیاب تے مشہور کوی ہن۔ پنڈی دے ہون کر کے شعراں وچ پوٹھوہار دی چس اے۔ اِنہاں دے کلام دے مجموعے بھائیا۔ دھرمی بھائیا۔ رنگیلا بھائیا۔ نواں بھائیا وغیرہ ہن۔

کلام دا نمونہ۔ نظم بھائیے دی گگڑی کتاب "بھائیا" چوں

ساڈے بھائیا جی وڈے دھرماتما سن — اُٹھے پہر ای رب دھیاوندے سن
تڑکے اُٹھ کے بانی دا پاٹھ کردے — نالے لوکاں نوں کتھا سناوندے سن
تیہہ دن مہینے دے ہین ایہہ — تِتّی دن مقدمے تے جاوندے سن
پر تو تیکر ہی رکھن گے یاد سارے — کھل جٹاں دی ایہو جہی لاہوندے سن
اِک دن بھائیے دی گگڑی گواچ گئی — لبھ لبھ کے بہہ گئے ہار کے تے
آخر پیراں دی اِک نمانقاہ اُتے — گئے منت منن نشچا دھار کے تے
بانی شخص دی کڈھ کے پیر سائیں — اُتے پیراں دے بھائی ڈگ پائی جا کے

کر کے سر نیواں پھر سلام کیتا جتی گئی اِک اُتانہہ چڑھائی جا کے
کیویں راکھویں گگڑی نوں چھوڑ کے گئے اِہ دُبھتا ساری سُنائی جا کے
جیکر لبھو تاں دیوے وچ تیل پاساں پیراں نال اِہ شرط لگائی جا کے

میں دیکھیا دیکھ کے ہویا غصے کہیا اِہ کیہ کرن نوں ڈھٹے ہوئے او
اِنہاں مُردیاں نوں تسیں پوج کے تے گھیرڑے دیہناں وچ بھائیا جی پئے ہوئے او

بھائیے کہیا او بچیا سوچ تاں سہی کجھ آ کے اساں ونجایا تاں نہیں
لیر کٹڑی سی پاٹی ہوئی ٹھکن وچ جھول کوئی مخمل دا تھان بنڑدایا تاں نہیں
گیٹی کھچ کے اُنہدی سی تیر اُفتاں. کجھ آپنے ہتھوں گنوایا تاں نہیں
اجے سودے زبانی ای کر رہے ہاں تیل دھیلے دا دیوے وچ پایا تاں نہیں
جھکھاں مار تے ٹکراں کھا کھا کے ہیر سائڈی بچے گگڑی بھا دیسی
تیرا بھائیا وی دھیلے دا تیل لے کے اُہدی قبر تے دیوا جگا دیسی

نظم "پریم" دے کجھ شعر

دل لوئی سمجھ بیٹھے نوں سب پیاری دا گچ دا بے جھلا بے سودا منیاری دا
سمجھ لیا لوکاں اِہنوں داتڑے بے جواری دا عشق لوکاں جاتا اِک جھرلو بے مداری دا
جیب کٹے تے سرٹ دتا پتہ جوئیں پان دا پریم لوکاں سمجھ لیا عرق گاؤزبان دا
عشق نوں کماں اُج لتیاں تے لوڑھیاں آہناں جاتا پریم تائیں گنڈلاں نے کوڑیاں
سبھ کہیاں پریم کیہ اے بھانسیاں تے سولیاں لوکاں جنھوں سمجھ لیا اے گاجراں تے مولیاں
جس کے جے گل ہوئی پریم نہ آپا شک اے نکیا مقفش دا نہ پتہ جھٹ عاشق اے
وہندا سچ پریم اگے کنڈیاں تے خاراں وچ وہندا اے سوار اتے موٹراں تے کاراں وچ
اگے بندی ہیر ستی کوئی ای ہزاراں وچ لکھاں ہن ہیراں اج گلیاں بازاراں وچ
عشق اج کابڑا ہویا پانی تے لکیر اے جنا گھنا رانجھا اج جنی گھنی ہیر اے

اِہناں نیناں وچ کد رب دا پیار اے — سینے دا شوق جنہاں نیناں وچکار اے
بڈھیاں دے مُکھاں اُتے ایہو ای پکار اے — آ جا موڑے بالما تیرا اِنتظار اے
ساڈے جیہاں پاپیاں دا جینا کوئی جینا اے
مال رنڈ جاتا جنہاں مکہ تے مدینہ اے

اِک دِن بھائیے نے کافی جیہی مجھ پوری — گُل لے آندی قرضہ چا کے تے
اگوں سینگ مارے پچھوں لت مارے — دُدھ چوئیے پر پاسے بھنا کے تے
پا سیر نئیں دُدھ نہ دُدھ دیوے — چھ سیر ونڈ پورا کھا کے تے
اِک دن کھلی پوری دیکھ چھولیاں دی — کھا گئی ساری ہی کلہ پٹا کے تے

مینہ نال اودھر مجھ تڑف رہی سی — بھائیا دھار خاطر ڈھنگا پان لگا
ماری مجھ نے کھچ کے لت مُنہ تے — بھائیا وانگ بکری چسکر کھان لگا

رنگیلا بھائیاں چوں نظم "میرا مرنا" دے کجھ شعر

رات دا پچھلا پہر سی میں اَت گھبرایا — ووہٹی سُتی پئی سی میں اوہنوں جگایا
ڈُبدا میرا جا رہیا سی دِل وچارا — تڑف رہیا سی اس طرح جیویں تڑفے پارہ
بھانڈا بنیاں چیراں دا ہن بجھن لگا — میرے گل وِچ گھنگرو آ ڈُبن لگا
نکلی میرا آتما ایوں چولا چھڈ کے — نکل جاندا اے چور چوری دا مال جیویں کڈھ کے
گھڑیاں توں میں دُدھ ساں ڈھیر پکا گھنیرا — ووہٹی رو رو آکھدی ہائے "ڈوبیا شیرا"
بڈیاں دی اِک منجھ ساں، ساں تولہ ماسہ — نال جدوں نیاں شیرنا مینوں آ گیا ہاسہ
ندی کنارے رُکھڑا ساں بُڈھا پُرانا — ووہٹی آکھے چھڈ گیوں ہائے ہائے جوانا
یاد کرائی اوس نے جد مینوں جوانی — اکھاں اگے پھر گئی کوئی یاد پُرانی

ایس۔ ایس چرن سنگھ شہید

نام چرن سنگھ تخلص شہید۔ پیو دا نام سردار سوبا سنگھ امرت سر دے وسنیک
انگریزاں تے بوہریاں وانگوں پیو دا نام شامل کر کے ایس ایس چرن سنگھ (سوبا سنگھ چرن سنگھ) شہید کہلائے
جنم ۱۸۹۳ء امرت سر
وفات شملہ۔ ۲۴ اگست ۱۹۳۵ء

پنجابی وچ ہاس رس نوں خاص کر زندہ کرن تے نگر نا بخشن وچ آپ دا ناں ہمیشہ زندہ رہے گا۔

دسویں جماعت پاس کر کے کہانیاں لکھنا تے شعر کہنا شروع کیتا پھر ریاست پٹیالہ تے نابھ دے پبلسٹی افسر تے راج کوی لگے رہے۔ فیر اوہ چھوڑ کے امرتسر آ گئے تے روزانہ گورمکھی اخبار شہید جاری کیتا۔ ایس نال آپ "شہید" مشہور ہو گئے۔ شہید دے بعد گورمکھی روزانہ "جھبیلا"، ہفتہ وار مخولیہ اخبار موجی گورمکھی وچ تے اُچے درجے دا ماسک پتر "ہنس" جاری کیتا۔

پنجابی سبھا امرت سر دے موڈھیاں چوں سن۔ قلم وچ بڑی روانی، شکتی تے زور سی۔ لیڈری، اخبار نویسی، شاعری تے سماجک میل جول سبھ کم نال نال کردے رہے۔ محبت، خلوص تے منربانی دی مونہہ بولدی تصویر سن۔ پنجابی بولی دے بنان سنوارن لئی جتنا کم تھوڑے چر وچ ای شہید جی نے کیتا اے اُہدی مثال نہیں لبھدی۔ راجیاں۔ رانیاں دی دولت تے اک غریب پنجابی شاعر دی شاعری اکو ویلے تے اِکو جیہی لے کے پنجابی بات بولی دی عمارت اُساری "پنجابی ٹکسال" بنائی۔ کوی دربار کیتے تے انج پنجابی دا مان ودھایا۔ اگست ۱۹۳۵ء نوں شملے گئے سن۔ اوتھے اپینڈے سائیٹس دا اپریشن کرایا۔ جو مہلک ثابت ہویا تے ۴۲ ورھے دی عمر پا کے رپن ہسپتال شملہ وچ ای چلانا کر گئے۔

اِہناں ناول لال وچوں "دلیر کور"، "چنچل مورتی"۔ رنجیت کور۔ ویوہ بٹیاں مشہور ہن۔ پنجابی کویتا وچ جو ہاس رس لکھی۔ اِس وچ اپنا تخلص "سُتھرا" تے مخولیہ وارتک وچ "بابا وریام" ورتیا۔ ہاس رس دیاں کویتاواں دا سنگرہ "بادشاہیاں" جس تے پنجاب یونیورسٹی نے انعام دتا سی تے وارتک وچ ہاس رس دیاں کہانیاں دا سنگرہ (مجموعہ) "ہسدے ہنجو" اے۔ جو بادشاہیاں تے ووجے ناول لال دا انگ چھپیا ہویا اے۔

کلام دا نمونہ۔ بُدّا سودرچ توں۔

ڈُبدا سورج دیکھ شام نُوں تارے لگّے نین مٹکاون
اُسدا اُٹھدا تیج دیکھ دل دردکوی دے بھریا آن

چھپدے جان کہیا نہ گھابر پھلکے فیر میں چمکاں گا
کیہ ہویا جے رات آ گئی ہوسی صبح سوا ئی شان

وندھ کے گھنٹی گھنٹے کے ودھنا نیم جوبن بے سرتی ہُوا
دردھ جیت ڈگن ڈگ سکھن سواری دل چھٹدے ڈھرگی تہان

"رب ہے کہ نہیں" ہاس رس دا نمونہ

حضرت علیؓ پاس اک منکر بحث کران نُوں آیا
کہن لگا رب چیز نہ کوئی لوکاں مُفت ڈرایا

پانی پون اگ تے مٹی رل بندا بن جاوے
چونہ کتھا پان جویں رل آپے سرخی آوے

کنک تنب قوں پیا ہندی جوں نُوں جوں بن آگدے
شیر شیر تُوں گئو گئو تُوں جم کے چڑدے چھگدے

ست یونانی ست اجواق مشک کافور ملا کے
اپنے آپ تیل بن جاندا رب نہ کسیا ڈو نہ دھیا کے

خاص خاص کجھ چیزاں رل کے خاص چیز بن جاندی
ایس طرح رب دی حکمت کیہ ہے دُنیا کیوں بھلاندی

بارش پیاں کھنب خود پھُٹ کے خودائی گنگ سڑ جاندے
ایسے طرح بنندے ہمگ جے کجھ چر یا مر جاندے

نہ کوئی اللہ نہ کوئی قیامت سزا نہ لیکھے
نہ بہشت نہ دوزخ کوئی اجے تک کسے نہ دیکھے

پیراں فقیراں ایویں رب دا ہُوا نُوں ڈر پایا
دسّو اج تک کسے پرکھ نُوں رب نظری ہے آیا

ہُن کیوں اسی ہر ایک کم وچ غیبی رب نُوں ڈھونڈیئے
کیوں نہ بنے تماشک رہئیے دل جاہے سو کریئے

حضرت علیؓ یقین بچن بولے رب اگیا ہے خیالوں
اس اُچے دی گل اُو دسّے جو آیا اس تھاں نوں

گھر دی اُتلی منزل دا جے جانئے پتہ رکھیئے
یا کوئی آ پڑدان آکے دسّے یا خود اُپر جا سکیئے

میں کہندا ہاں اُتلی منزل رب ہے جیہنک بھائی
توں کہندا ہیں پیر پیغمبراں ایویں گپ اُڈائی

مدنل مراں گا جے رب ہویا اسیں بچے تُوں ہویا
جے نہ ہویا دونویں یکساں مرا برج کیہ ہویا

مشکر نے کہیا دھن ہو حضرت شکا خوب مٹائی
لڈو دونویں ہتھیں رکھن دی سوہنی جاچ سکھائی

پاٹے خاں تے ناڈھو خاں

پاٹے خاں سی تُریا جاندا گردن نُوں اکڑا کے
اودھروں ناڈھو خاں بھی آیا چھاتی خوب پھُلا کے

اک دن گردن گگڑ دانگوں اُچی سیدھی اکڑی
دُوجا سامنے دانگوں جاپے تنگی ٹُھرے نہ لکڑی

بھلا نکمّیں نگھّو میں ڈیگے دو جباکون کھوڑے
مُنہ چوں پھُول پھُول کر کے اک تے دوجا سنگھو کھتا ہرے

وڈھکی نندی اُتے پُل سوڑا اکلّا ہی لنگھ سکے
اُہوں سامنے گھتسے دونویں لگے مالہ دِھکّے

پاٹے خاں کہیا بھٹ سسرے اڑا کھڑا کیوں آگے
ہم ہیں پاٹے خان شیر بھی ہم سے ڈر کر بھاگ گئے

ناڈھو خاں نے پچھاں دتیاں - اتے قہقہہ لایا
ناحق رہے پیچھے چڑیا گھر سے نکل کس طرح آیا

ناک پکڑ کر رخسارے پر چپت اک جماؤں
دھینگا دھینگی اکڑ پھکڑ سب فوراً تجھے بھلاؤں

پاٹے خاں نے دھول جمائی ناڈھو خاں نے منہ
نالے اپنی ندی وڈی ناس نہ چھڈیا اُکا

چیک مار کے ڈگن لگا جیہی اسنوں پائی
گرے ندی وچ غوطے کھاون پھیر بھی کرن لڑائی

اوتویں اوسے پل تے بھوں بکریاں دو آئیاں
پریم غرتا نال مشکلاں اوہناں ہنڈ کرائیاں

لیٹ گئی اک بکری پہلوں دوجی اس توں لنگھی
راضی باضی گھر نوں گئیاں نہ کوئی گھوری گھنگھی

پاٹے خاں نے ویکھ تماشا کہیا آہے او الو
تم سے بکری بھی ہے اچھی ڈوب مرو پھر جھلو

جاتے لیٹ اگر تم بھی ہوتی کاہے لڑائی
ناڈھو کہیا گدھے یہ حکمت تم کو کیوں نہ آئی

"تم تم" کہہ اک دوجا کوسن غوطے اپنے آئے
پاٹے خاں تے ناڈھو خاں جی دونویں نرک سدھائے

نظم: شملہ دی اک رات دے کجھ شعر

سردی سی ایسی آخر دی پتھر بھی سی سی کردا سی
سر بدھیاں گوڈیاں وچ دتے سن گرمی ہٹ ہوکے بھردی سی

ٹھنڈ نال ٹھا کرے کرکر کے ویراں طاقت جھول گئی سی
بچھو سم لڑدا دی جو بوٹی اُہ سسری واگوں سول گئی سی

ڈر چند تاریاں پاسے نوں بدلاں دی لئی رضائی سی
لکوآں وتی بجلی لکی جیویں سنگڑی سہمی مرجھائی سی

جو پون جیوندا جیون ہے اُہ پھپھڑے چھری چلاندی سی
کوئی صاحب براندی گھٹ بھرے تاں گل وچ جم دی جاندی سی

بندیاں دی گل تے اک پاسے پشو دی واہیں لک گئے سن
جنگلاں وچ ہرناں شیراں دے لہو جم گئے سن یا سک گئے سن

اننت رام وحشی

نام اننت رام تخلص وحشی۔ پیو دا نام لالہ گوراندتا مل اروڑا۔ لاہور دے وسنیک
جنم ۱۸۹۴ء

سکولی تعلیم ولّوں کورے۔ پہلوں کجھ گورمکھی لکھنی پڑھنی سکھی۔ جد ۱۹۱۹-۲۰ء وچ کانگرس دی آزادی دی لہر" اٹھی۔ اوہناں کانگرس پلیٹ فارم توں انقلابی نظماں پڑھن دے جرم وچ دو ورھیاں دی جیل یاترا کیتی۔ تے بندی خانے وچ رہندیاں ہویاں اردو، ہندی، لکھنا پڑھنا سکھیا۔

لاہور بھٹی گیٹ وچ حکمت دا کم کردے تے لوکاں نوں فیض پہنچاندے رہے۔ کہ پنجاب دو ٹوٹے ہو گیا تے اہ چڑھدے پنجاب دے حصے آ گئے۔

۱۵-۱۶ ورھے دی عمر وچ اوہناں نوں پنجابی شاعری دا ٹھرک لگا۔ اوہ دوجے پنجابی بیت بازی تے چوٹ بازی جوڑن تے سی۔ اہ میاں ہدایت اللہ، حافظ بخشی تے بھائی لاہورا سنگھ دی صحبت سنگت وچ بیٹھدے تے بیت بازی کردے رہے۔ تے پھیر آپ دی شعر آکھن دا شوق ہویا۔ شعر لکھ کے پہلوں بھائی لاہورا سنگھ کولوں اوہناں دی سدھائی کراندے رہے۔ پھیر بھیا رام ہوشیارپوری دی لڑی وچوں ہوئے استاد بالک دے شاگرد ہوئے۔

[illegible]ء وچ لاہور وچ "پنجابی ہندو کوی سبھا" دی نینہ رکھی گئی۔ تے آپ اوہدے جنرل سیکرٹری بنے گئے۔ ۱۹۳۵ء وچ اہ سبھا مڑ نویں سرے سبھ لئی سانجھی "کوی سبھا" بنی۔ ایس دے پھیر جنرل سکتر چنے گئے پر اوہناں دے کجھ چر پشاور چلے جان سبھوں اہ سبھا دی نجی وا پھیر ٹٹ گئی۔

اوہناں دے کلام وچ روانی تے زور اے۔ لفظ سدھے سادے۔ تے خیال اچے تے سوہنے۔
اوہناں دیاں نظماں بیتاں دے کجھ مجموعے "قصیاں" دی شکل وچ چھپ چکے ہن۔

کلام دا نمونہ۔ نظم مزدور دا اک بند

اہ محل منارے وسدے نی سب طاقت مرے پسینے دی — چوناں ہے میریاں ہڈیاں دا چربی ہے میرے سینے دی
پیسے جوڑاں دیاں لاٹاں نے اہ دولت مرے خزینے دی — ہن جاں سرمایہ داراں نوں نہیں ہندی قدر کمینے دی
میں اپنا لہو بہاناہاں اوہ چڑھدے پھردے کاراں تے

نہیں کردے قدر غریباں دی لعنت سرمایہ داراں تے

نظم کرشن بھگوان دا اک بند۔

سانوں شوق نہیوں راساں دیکھنے دا نہ ہاں جنسری تے مرے جان والے
دُکھاں ماریاں غماں دے ساڑیاں نوں کوئی نہیں کم دھیرج بدھان والے
ساڈا اجی نہ ٹیکچراں نال پرچے آلٹے زلزلے دھرت ہلان والے
جے توں ہیں نے بوہڑنا ہُن دیر نہ کر نہیوں نیکیاں اسیں بُھلان والے
ملاسنگیاں دی سانوں چاہیدی وی نہیں من کا پھیر منکا ساڈے نال آجا
دھرکے چیکر سُدرشن نوں اُنگلی تے باوندا پاپیاں وچ نخر نمحل آجا

اہناں دے شاگرداں چوں چمن لال سکھی ہونہار شاگرد ہن۔ سکھی ہوراں لالہ تنو مل بھٹناگر دے گھر ۳ رنومبر ۱۹۳۵ء نوں جنم لیا۔ بچپن محلہ ملوٹیاں بھاٹی دروازہ دیاں بھیڑیاں سوڑیاں بر تھنڈیاں تے گلھیاں گلیاں وچ گذاریا۔ دسویں پاس کر کے ۱۹۵۲ء وچ محکمہ تعلیم دی نوکری کر لئی۔ ملکی ونڈ دے بعد رہتک چلے گئے۔ فیر شملہ اپنایا۔ اجکل چنڈی گڑھ واس اے۔

اہناں نوں شاعری دا شوق نیانی پنگرن سمے ہویا۔ تے دشتی جی دے چرنیں لگ کے بیت لکھدے رہندے۔ پڑھے لکھے تے خلق والے نوجوان ہن۔ رب زندگی کرے شاعری وچ ودھن پھلن دی سدھر جھلک رہی اے۔

کلام دا نمونہ

دلیویں دید تے ہو جائے عید ساڈی چناں سکھے ہاں تیرے نظاریاں دے
ڈانوال ڈول بے آسیاں وانگ ہو گئے منتظر ہاں تیرے سہاریاں دے
آ کجھ رحم کر اساں دے حال اُتے ہو کے سُنیں کجھ غماں دے ماریاں دے
دُکھی دِن سارا غماں وچ بیتے راتیں کراں گلاں نال تاریاں دے

محمد حسین خوشنود

نام محمد حسین تخلص خوشنود۔ پیو دا نام محمد عبداللہ کشمیری۔ امرتسر دے وسنیک۔

جنم قلعہ سوبھا سنگھ سیالکوٹ ۱۸۹۵ء — وفات امرتسر ۱۹۳۶ء

پنج ورھے دی عمر وچ پیو تے ست ورھے دی عمر وچ ماں مر گئی۔ تے یتیمی دی گود وچ پل کے جوان ہوئے آٹھ جماعتاں پڑھ کے ڈاک خانے وچ چٹھی رساں لگ گئے۔ تے اخیر عمر تک ایہو کم کردے رہے۔ ۱۵-۱۶ ورھیاں دی عمر وچ شاعری دا شوق ہویا تے مولوی امیر الدین ترنم دے شاگرد ہوئے۔

۱۹۳۰ء وچ اِنہاں حج کیتا۔ تے رب تے اُہدے پاک رسول دے گھراں دی زیارت دی وڈیائی حاصل کیتی۔ اِنہاں پھٹکل شعراں۔ جنہاں انطال نوں سوا۔

قصہ سعیدہ گیان گٹھلی۔ سفرنامہ حرمین شریفین۔ تے قصہ کشمیر لکھے۔ اِنہاں وچوں قصہ سعیدہ تے حیات داری چھپ چکیا اے۔ باقی ان چھپے ہن۔

پنجابی نال اِنہاں نوں بڑا پیار سی۔ پنجابی سبھا دے وڈیاں وچوں سن۔ پنجابی درباراں مشاعراں وچ ودھ کے حصہ لیندے رہے۔

شعراں وچ سخن دستکاری دا تجربہ سادے، مٹھے تے دل کھچویں ہوندے سن

کلام دا نمونہ۔ گیان گٹھلی وچوں

پھل گلاب دا وچ باغیچے کھڑ کھڑ کے پیا ہسے — رنگت سوہنی مہک پیاری تے من موہے دل کھسے
کیہڑے پیا تریل منجھ اُہ اُہ ورھے چمک بیچے — اُہ محبوب خوشنود رہے جو کنڈیاں دے وچ وسے

جس گھر وچ ہے نار کمینی نال خصم دے لڑدی — اوہنوں خوشی ملے کے باہر جنگل دا راہ پھڑدی
سکھ دا ساہ نہ آوے ہرگز سولی تے جند چڑھدی — دنیا تے خوشنود بہت دوزخ رہے طبیعت سڑدی

سیر کشمیر وچوں اک شعر

ہرے ہرے درخت پہاڑ اُتے جدوں نال ہوا دے ہلدے نے
اوس ویلے دے گویا دربان رلی بوہا خاص بہشت دا کھولدے نے

ٹھنڈیاں ٹھنڈیاں ہواواں سر وجھوم کے رانگ بلبلاں پھلاں نوں ٹولدے نے
بیج مٹھے ہوئے کیجے ہون ٹھنڈے منہ شکر الحمد پئے بولدے نے
ہری ہری ہریاول سارے ای نظر انسان دے آوندی اے
راجے اندرا گے گویا سبز پری نچ نچ کے ناچ دکھاوندی اے

پنجابی بول بارے آکھدے ہن

اسیں ہاں پنجابی اتے دیس اے پنجاب ساڈا آو رل مل سجنو پنجابی بولی بولیئے
ٹیگلر آکھدے نے آو جی آہاں نوں تساں والی تکڑی دے وچ رکھ تولیئے
کیہا سوہنا دادے دا لا بول اے پنجابیاں دا گٹ مٹھ بولنے لئی ذات کا ہنوں کھولیئے
بولو خوشخوند بولی مٹھی دیس آپنے دی رس بھرے رس وچ زہر ناہیں گھولیئے

نظم ودھواوے بند

اک اندر کوئی مٹیار کڑی پئی روندی زاروزاری سی
اوہنے میلے کپڑے پائے سن اوہدی صورت غماں نے ماری سی
اوہدی سوہنی شکل پیاری سی اوہ اچھے گھر دی ناری سی
اوہدی آہ و زاری کہندی سی کہ اوہ ودھوا کرماں ماری سی
کریاد پتی اپنے نوں اوہ پئی گریہ زاری کردی سی
کدی ہنجو ہار پروندی سی کدی بیٹھی ہوکے بھردی سی

میں آکھیا بی بی کیوں اینج پئی رونی ایں کرلانی ایں
کیہ بنی مصیبت تینوں ایں کیوں اینج حال حیرانی ایں
کیوں بیٹھ اکلی ڈیوڑھی وچ پئی نینیں نیر وگانی ایں
کوئی دردی تیرے کول نہیں کیوں رو رو حال سنانی ایں
تینوں بال اوستھا وچ بھیناں کیوں اپنے رونے پئے گئے نیں
ہیں موت دی ماری ہوئی یا کوئی چور چرا کے لے گئے نیں

نیاز احمد نیاز

نام حکیم نیاز احمد تخلص نیاز۔ پیو دا نام مولوی پیر جان محمد عرف شاہ جانی شاہ۔ وزیر آباد ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک۔ جنم ۱۸۹۰ء

اٹھاراں ورھے دی عمر وچ شاعری دا شوق ہویا تے اک بارہ ماہ لکھیا جس دا اک بند اے سی۔

چیتر چین نہیں دل میرے باجھوں دلبر جانی — ہو گئی دیوانی
رو رو یاد کریندی سیتی سینے گڑدی کانی — وچ جدائی
ہر ویلے جھوک جھلایا تن من بھیگی ہوش بھلائی — کول نہ بہانی
میلے یار نیاز جے مینوں سوہنا یوسف ثانی — ہوواں قربانی

ایسے ویلے پیراں شاہ جالندھری دے چیلے ہو گئے تے اوہناں نوں اپنا شعر تے مجموعہ مجلد کے شعر آکھدے رہے۔ ۲۲ ورھے دی عمر وچ لاہور آ گئے۔ پہلوں ڈھیر چر اپنے قصبے آپ چھپوا کے آپ ای بازاراں وچ گلیاں وچ ویچدے رہے۔ فیر حکیمی دا شوق ہویا تے باقاعدہ پڑھائی کر کے زبدۃ الحکما دی سند لے کے حکیم بن گئے۔ ہن نسخے کتاباں ویچنا چھڈ کے حکیمی شروع کر دتی۔ تے مصری لاہور وچ باقاعدہ مطب جاری کر لیا۔ پہلے پہل مجازی رنگ دی داستاناں کر دے رہے۔ پر جدوں کہیاں دا نوں ... چڑیاں سے لگی۔ ایہناں دی شاعری نے وعظ نصیحت تے اخلاق دا چولا وی پا لیا۔ ہن تک ویہہ دے قریب قصے لکھے نکلے ہن۔ جنہاں وچوں کئی ہن بڑے مشہور ہو چکے ہن۔ سب قصے چھپے ہوئے ہن۔ نمونے لئی قصہ چڑیاں بول پیاں وچوں کجھ بند

تینوں غافلا جاگ نہ آئی چڑیاں بول پیاں
وقت فجر دے اُٹھ سویرے تے طالع جاگن تیرے
کردی ذکر خدا دی چڑیاں بول پیاں
تینوں غافلا جاگ نہ آئی چڑیاں بول پیاں

کتھے آئیوں کتھے جاناں صورت سنبھال ہن مرد سیاناں
کیوں ضائع عمر گوائی چڑیاں بول پیاں
تینوں غافلا جاگ نہ آئی چڑیاں بول پیاں

ایہہ دنیا کوئی دم دا میلا ست گورا توں ہو جا چیلا
ہو رہی ترت رہائی چڑیاں بول پیاں
تینوں غافلا جاگ نہ آئی چڑیاں بول پیاں

گنگا سنگھ

نام سردار گنگا سنگھ فلاسفر۔ پیو دا نام ٹہل سنگھ پنشنر حوالدار۔ پنڈ جگت پور تحصیل ترنتارن ضلع امرتسر
دے وسنیک۔ جنم ۱۸۹۶ء
سکول چوں دسویں پاس کر کے خالصہ کالج گوجرانوالہ وچ پروفیسر لگ گئے۔ تے ایف۔ اے بی۔ اے
دے ودیارتھیاں نوں سبق پڑھاندے رہے۔ فیر ۱۹۳۲ء وچ شرومنی گوردوارہ پربندھک کمیٹی نے خالصہ کالج
امرتسر دے نیڑے سکھ مشنری کالج جاری کیتا۔ تے اوہ اوس دے پرنسپل مقرر ہوئے۔
اینہاں نوں وارتک کوتا۔ لیکچر تے اخبار نویسی تے اکو جیہی پدوی حاصل اے۔ جے نثر دا ٹاک
لکھن لگن ۲۲ صفحے دے دیوان نند لال دی ٹیکا کردیاں ۵۰۰ صفحے لکھ دین۔ جے لیکچر دین لگن تے کئی
کئی گھنٹے ہر موضوع تے بے تکان رواں رویں بولدے جان۔ تے لیکچر دی بڑا عالمانہ تے نگر۔ دلیلاں اِن ہیرے
وڈے فلسفی تے گیانی۔ گورو گوبند سنگھ دے دربار دے کوی نند لال گویا دے دیوان دی شرح۔ مذہباں
دے بانیاں۔ حضرت محمد حضرت مسیح۔ گورو نانک آدی دیاں جنم ساکھیاں "جیون کرناں" THE RAYS
OF LIFE) جپ جی ٹیکا۔ قدرتی (کہانیاں) وغیرہ وارتک وچ لکھیاں۔ ایس توں سوا اک ساہتک
(ادبی) تے دھارمک رسالہ امرت جاری کر کے ایس راہیں لوکاں نوں امرت پلاندے رہے۔

آپ دی پہلی شاعری دا نمونہ

ہر گُن ہار کوجھی کوجھی تن میرے بانکے سائیں
جیویں چھانویں پرچھانویں چھپدے تویں میرے عیب چھپائیں
کالا داغ جیویں وچ پھندے جیویں بیڑی سنگ لوہا
نربل آن لگی لڑ تیرے ملیاں دی توڑ نبھائیں

تے جد پورے شاعر بن گئے تے لکھیا۔

توں داتا میں منگت تیرا جنم جنم توں سائیاں
ٹکڑے وچ کاسے توں میرے اوہ دو داتاں توں پائیاں

اِہ بھریا دی خالی درگاہ بھر بھر پیا منگے
ناں اکیں نہ جھڑک ہٹاویں تیریاں اِہ وڈیایاں

جنھاں توڑ ہٹائے کنڈے پھل اُنہاں ہتھ آیا
چھتہ مار ہٹاون مکھیاں شہد اُنہاں ہی پایا
مکھیاں وانگر آستت نندیا لوک لاج سبھ کنڈے
توڑ نہ بھوڑ دکن گل پیراں جے لوڑیں رس آیا

خالص خون خودی دا پینا ایہ دل بھرے شراب نہیں
بھُن کھا برہوں نال جگر نوں اِستوں ودھ کباب نہیں
سُن سُن مسئلے کھا کد کتاباں اللہ محل نہ لبھدا اے
بھیرے کدی قرآن دِلے دا ایسی ہور کتاب نہیں

چکر دھاری بے زر

نام چکر دھاری اُپ نام بے زر۔ گلی اجارجاں چوک پاسیاں امرتسر دے وسنیک۔

جنم ۱۲۔ چیت ۱۹۵۵ بکرم مطابق ۱۸۹۷ء

راگ ودیا تے کویتا دے بڑے پیاک۔ اردو۔ ہندی۔ گورمکھی تے سنسکرت دے جانو۔ پہلوں راگ ودیا ول دھیان دِتا۔ پھر کویتا ول۔ ۱۹۱۷ء دی گل اے۔ فتح شاہ بخاری۔ امرتسر وچ جیہڑے مشاعرے کراندے سن اک دن اوتھے گئے تے اِنہاں میر مشاعرہ نوں پچھیا۔ کوئی ہندو وی ایتھے شعر پڑھ سکدا اے۔ میر مشاعرہ نے کہیا۔ "اوسنوں پڑھنا نہیں آؤندا۔" آپ نوں میر مشاعرہ دا اِہ اتر سُن کے بڑی چوٹ لگی۔ تے کجھ یاراں بیلیاں تے ہور ہندو کویاں نال صلاح کر کے ودیا مندر امرتسر وچ۔ ہندو کوی سبھا دی نینہہ رکھ دتی۔ ویر ہندو کوی سبھا دے پردھان سردار لوگڑا سنگھ لوگڑا تے سکتر لالہ چکر دھاری بے زر تھاپے گئے۔ اِنہاں دھارک کویتا نوں زیادہ ترجیحاں دی تھاں دتی۔ جویں اِنہاں دے مشاعرے دا اک مصرعہ طرح سی

جگت آکھیا رہیا نہیں کوئی جو دھاروج ہنگ دے ڈھنگھ اُڈاندا

اِنہاں کسے طرح کسے نوں اپنا استاد نہیں تھاپیا۔ پہلوں پنڈت منی لال پریم کولوں فیر گلزار دیو داس ہندی کولوں شعراں دی سدھائی کراندے رہے۔

اِہ ودیا مندر وچ دھارک مشاعرے کراندے رہے۔ پربھت بجزی لی رام تلائی دے اڈے نوں اِنہاں دی لگن۔ کیتاں دا گچھا۔ پربادھ بھگوت۔ بے زر دے موتی۔ جیون امرت سوہنے سوہنے گیت چھپ چکے ہن۔ نمونہ کلام دا:۔

میں بھی ہاں عاشق اِہ بھی چاہے تینوں اندر پرسے جیہڑا اُدھ بھی یار ہے تیرا

مینوں من دے او اہنوں گھر دے او۔ اُہدے نال بھی حالی پیار ہے تیرا

ہندو کہے میرا اے سکھ کہے میرا مسلمان ہی دا ہے دعوے دار ہے تیرا

تھکے ڈھونڈ دے ڈھونڈ دے کئی بے زر پایا انت نہیں کسے کرتار تیرا

کئی قبر وچ ترٹف دے یاد کر کر کئی جان اِنہاں نوں بھلدے رہے!

دل دے بیج دی کیلے دی چھلی وانگوں جیوں جیوں نرم نکلے جیوں جیوں کھلدے رہے!

نری جذب کر گئی آنسو کل میرے لگاتار بھانویں برسال ڈُھلدے رہے!

مان جنہاں نوں اپنا بڑا بے زر چیکڑ اٹیاں دے نال تل دے رہے

پیر فضل حسین فضل

نام فضل حسین تخلص فضل ۔ پیو دا نام پیر مقبول شاہ سجادہ نشین شاہ دولہ گجرات ۔ جنم ۱۹۰۶ء ۔ دسویں پاس کر کے کالج وچ داخل ہوئے ۔ پر تعلیم ادھوائے چھڈ کے میونسپلٹی گجرات وچ ملازم ہو گئے ۔ پہلوں اردو شعر لکھدے رہے ۔ فیر پنجابی لکھن لگ پئے ۔ پنجابی وچ چوپائی تے غزل دے رسیا ہن ۔ غزل خوب لکھدے ہن ۔ کلام وچ زور تے روانی اے ۔

کجھ غزلاں دے چونویں شعر :۔

آشیانیوں ٹری تے آ پھیلی سارے چمن اندر روئداد میری
ایڈ کھاں دا سازشی بجلیاں نوں بھلا کیہ ہے سی جائداد میری

خانے کعبیوں نکل کے بتخانے ، بتخانیوں ساقی دے ڈیریاں نوں
ہائے افسوس اینجے ساری زندگانی ہوئی دھکیاں وچ برباد میری

چھٹ مجلس وعظ وچ جا بیٹھا بادہ کشاں وچ چھٹ گذار آیا
فضل کر ال کیہ سمجھ کے اک تھاں ٹکن نہ دے نہ طبع آزاد میری

رخ تیرے تے ڈھلے ہوئے ڈھلے گیسو تیرے
چھا گئے اکھاں میریاں اگے اج پُر نور ہنیرے

اوہدی ہر خوبی وچ ہندے رہن اضافے آپے
جیوں زلفاں تن جاون گیسو ہو کے وال لمیرے

ٹن کے صور حشر دی لبھتے نہ تیرے مستانے
اوہناں جاگا مرغ سحر نے دتی بانگ سویرے

ساڈوں اکو غم دی رات پئی جو گھگن دے وچ آوندے
خبرے اوہ کیہڑیاں راتاں نے جہناں دی سحر ہو جاندی اے

پے جانے خپ تلاطم دی پٹی الجھے نال نقاباں دے
اک وار جو تینوں دیکھ لوے اوہ شوخ نظر ہو جاندی اے

گیان چند دھون

نام گیان چند تخلص گیان یا دھون - لاہور دے وسنیک - بابو وزیر چند الفت دے شاگرد -
جنم ۱۸۹۷ء دے لگ بھگ
لاہور ریلوے وچ نوکر سن۔ ذات دھون سی - ایس کر کے اپنے تخلص وچ کدی دھون لکھ دے، کدی گیان یا گیان چند -

عام طور تے دھارمک تے سماجک کوتا لکھی اے - ہندو کویاں وچ مرکزی کویاں وچوں سن -
طبیعت وچ روانی تے شعراں وچ وستھار بڑا اے -
قصہ دھرم نگارت - پرنسی راج - روپ بسنت - حقیقت رائے - جمل تا ستیہ وان - ساوتری،
خونی ہیں انساناں دی لکھت چھپ کے پرچلیت رہ چکے ہن -
کلام دا نمونہ - قصہ گولی چند چوں (اہ بیتاں وچ اے) اک بیت -

چ
چپ کر بچیا جان دی دے گلاں بوہتیاں بنیا بنا ناہیں !
رناں کسے دیاں نہیں سکیاں اہ ایڈا حب لے مت متا ناہیں
جنہاں رکھیا اینہاں نوں مار چلی اینہاں دی نہ کوئی واہ ناہیں
گیان شیخ سعدی کولوں پچھ جا کے نینوں عورتاں دی خبر اہ ناہیں

قصہ روپ بسنت چوں دو شعر
پیر پکڑ وزیر نے ہتھ جوڑے من عرض اہ راجیا واسطا ای
جا کے پچھ اولاد جو جا ہوندے ہن جنہاں غرض اہ راجیا واسطا ای
سوچ سمجھ توں ہوندی پتراں دی بڑی مرض اہ راجیا واسطا ای
گیان چند قصور معاف کریئے ساڈا فرض اہ راجیا واسطا ای

شام داس عاجز

نام شام داس تخلص عاجز - پیو دا نام لال داس سی۔ امرت سر دے وسنیک۔ جنم ۱۸۹۶ء اور ۱۹۵۳ بکرمی۔ اہناں دے پیو کاٹھیاں والے بازار امرت سر وچ اچار مربے تے دی ہٹی کردے سن۔ ایہو کم اوکر رہے ہن۔ اہناں دے پیو دادا کالی ماتا دے بھگت سن۔ اہ وی بھگتی دے ہندی شعر پڑھدے رہے۔ اہناں نوں جد شعر کہن دا شوق ہویا۔ پنڈت دونی چند ولال دے شاگرد ہو کے شعر کہنے شروع کیتے۔ جہناں وچ ہندی دا رنگ تے لفظ ڈھیر سی۔ ویہہ ورھے دی عمر سی، آپ نوں لاہوری دروازیوں باہر ہون والے اک پنجابی مشاعرے وچ شامل ہو کے شعر پڑھن دا موقع لبیا۔ اوتھے شاعراں دا پنجابی کلام سن کے آپ دی ٹھیٹھ پنجابی وچ شعر آکھن دا دھیان آیا تے ٹھیٹھ پنجابی وچ شعر لکھن لگے۔

اہناں دے کلام وچ زور تے خیال اُڈاری بڑی اے۔ شعراں وچ چتر کاری کرن لگیاں خیالی صورت وچ جان پا دیندے۔ اہناں گیت، بینت تے غزلاں ڈھیر کجھ لکھیاں ہن۔ کلام بڑا سوہنا تے من کھچواں اے۔ پہلے کجھ چر بینت بازی کردے تے رنگین کوتا لکھدے رہے۔ فیر ادبی، اخلاقی تے نیچرل شاعری راہیں دیس تے دیس والیاں دی سیوا کردے رہے۔

رنگین کوتا دا نمونہ:-

ڈاکو حسن دل دیویا بے خوف ہو کے اندر دیکھدے دیکھدے دھس جائے
قسم رب دی تدوں معلوم ہووے دولت دل جدنے سے کے نس جاوے
کھوجی کوئی نہ ایسا ملے ناہیں۔ کھرا کھوج جو پٹ سکے دس جاوے
بلکہ آئے جیہڑا اوہو حال سن کے عاجز ٹوڑیاں مارے تے نس جاوے

ستری مال دا بچہ:-

گڈیاں نال کھیڈ دیاں بھریا منہ گھراں لاں نے — نک نک وچوں وگیا جاوے ہتھ لبیڑے لاواں نے
کتنی باجھ وگڑ کے آپے ہاں بنایاں والاں نے — بالک تائیں عاجز کیتا مات ماں دیاں چالاں نے
نک نک سکے کا گڈا ہویا جویں پیا پرچھانواں لے — رنی رت ماں نہ ماسہ مڑھیاں دا سرناواں لے

کالے کٹ ہوئے نے تیرے پرت نہ کسے وڈھائے نے
نُو سُو تھاں توں تیرا لکن توپے گئے نہ لائے نے

پلنے ہتھ تے چڑاں چھیٹیاں نُونہہ نہ کسے لہائے نے
سردی گرمی اندر ہائے تیرے اکو پائے نے

ایدھر ایہہ معصوم ناناں رو رو وقت لنگھاندا اے
اودھر ماں متری والا غصہ وَدھدا جاندا اے

نظم "پھُل دا بلبل نوں خطاب" چوں اِک بند :-

ہن آپنا ای خطرہ نہیں مینوں فکر نال ای تیری وی جان دا اے
توں تاں مستی دے وچ کجھ ویکھدی نہیں اوہ صیاد بیٹھا جال تان دا اے
وانہ سُٹ کے تے لئو پھاہ تینوں اوہ تاں بہت اُستادیاں جان دا اے
غرض واسطے آپنی خون کرنا ڈھوں اِہ سُبھا انسان دا اے
میرے واسطے الکھ مکائے تیری کیہ واسطے مینوں مُڑ ٹُنڈ دا اے
اکو غرض دی گولی دے نال ظالم ہائے دوہاں بے کساں نوں پھُنڈ دا اے

[illegible] :-

میں بجلی دی بتّی وانگوں ہتھ بن تے تیرا
جدوں چاہیں کر دکھلائیں روشن مکھڑا میرا

تیری اچھیا پوری ہووے ایہو اچھیا میری
ئیں عاجز دے جیون سدا اے تیرے سر سہرا

مورتوں سوال :-

میرے مورا میں تیتھوں پچھاں جے اڑیا کجھ دسیں
بدل ویکھ کے پیلاں پاویں، نچیں، ٹپیں، ہسیں

بڑی خوشی دے وچ ہمیشہ اکھوں ہنجو کیریں
بدل کوں پہلے عاجز توں چھما چھم وسیں

غلام محی الدین نظر

غلام محی الدین ناں نظر تخلص - پیو دا ناں میاں محمد بخش - لاہور دے وسنیک
جنم ۱۸۹۷ء
سکول وچ پرائمری تک پڑھ کے چودہ ورھے دی عمر وچ سنگ سازی شروع کیتی - تے ہن تک ایہو کم کر رہے ہن - ۱۹۱۲ء وچ میاں عشق لہر دے شاگرد ہوئے - تے اُنہاں دے مرن دے چھ مہینے بعد برکت علی محمڈن ہال لاہور دے اِک عام جلسے وِچ اُنہاں دے جانشین تے خلیفہ چُنے گئے -
عام طور تے بینت لکھدے ہن - کلام وچ روانی - بھکھ تے زور اے -
کلام دا نمونہ :-

شان نبی دی جیہڑے گھٹاؤندے نے بخشش حشر نوں دیکھنے پان کتھوں
جیہڑے لوگ شیطان دے چڑھے ہتھے بچن اُنہاں دے بھلا ایمان کتھوں
راہ حق توں ہوئے گمراہ جیہڑے رہ گئے آ مومن مسلمان کتھوں
رُتبہ مولا دے پیارے دا دیکھنے نوں آکھے عقل دے نظر میاں کتھوں

ہکّا بوجھ محبت دا ہے ایسا جیہڑا لگ دِل وچ ذرا نہیں بچدا اے
جگر بھنج کے نال کباب ہوندے بھانبڑ جدوں پیار دا مچدا اے
عقل نالیاں دی مت مار دیوے جدا رہ وِچ وجود دے رچدا اے
اُتے نظر دے نال نہ دیر لگے اُلفت کیہ کھڑا وناں کچدا اے

کراں شکر خدا دا جراں بچھوں پوری سجنو میری اُمید ہو گئی
نین ترسدے سن جس رُت دیکھنے نوں جاگے بھاگ اج اوسدی دید ہو گئی
اُہدے ابرو ہلال نوں دیکھ کے تے اکھاں دید کیہ نیں بلکہ عید ہو گئی
پھر گئی نظر اوہدی جدوں تیغ وانگوں ہیں تے بچ گیا فرقت شہید ہو گئی

اقبال جالندھری

نام محمد اقبال تخلص اقبال۔ جالندھر دے وسنیک۔ جنم ۱۸۹۵ء وفات ۴ اپریل ۱۹۳۷ء۔

پہلوں لاہور وچ فیر جالندھر جا کے درزیاں دا کم کردے رہے۔ لاہور وچ رہندیاں ہویاں تے پنجابی شاعراں وچ بہندیاں بہندیاں شاعری دا شوق ہویا۔ تے لاہور وچ حافظ بخشی دے شاگرد ہو کے شعر آکھن لگے۔ طبیعت وچ بڑی روانی تے آمدسی۔ شعر صاف تے اثر والے لکھدے سن۔ عام طور تے نعتاں تے کافیاں لکھدے رہے۔ اہناں دا اجے کلام چھپیا نہیں بلا ہالے۔ اہناں دے شاگرداں چوں عمرالدین الفت، اللہ دتا درد مند، مقصود ہمت افزا، بے دھڑک، مظلوم مشہور سن۔ خاص کر کے میاں عمرالدین الفت نے شاعری وچ چنگا نام پیدا کیتا تے اوہ ملک دی ونڈ دے بعد ان گل لائل پور وچ رہندے نیں۔

اقبال ہوراں نے سی حرفی، بارہ ماہ، جگنی تے ڈھیر بول والے سن۔ کلام دا نمونہ "باراں ماہ نعتیہ" چوں:-

ساون نوں سون نہ بھاوے — رتیں نیند نہ آوے
برچھی ہجر چلاوے — کٹھی میں ان بول،
کیسے مٹھڑے ساؤں
کی مدنی دے بول

باراں ماہ غوثیہ" چوں:

جیٹھ مہینے وگن لواں گرمی ہجر اگاندی اے — دوجی فرقت پیر صاحب دی دل میرے نوں کھاندی اے
پناں ویداں میراں دے جند تری وحشی ہوئی جاندی اے — ویکھاں کدوں اقبال میراں دا قسمت درس وکھاندی اے

باراں ماہ بنت طیموس (زلیخا) چوں:

چیتر چیت نہیں لگدا کدھرے بن یوسف کنعانی — یاد گمانی
خواب اندر لٹ کھڑیا میرے دل نوں اوس نورانی — چند آسمانی
ماری وچ کلیجے میرے اس دے عشق طوفانی — برہوں کانی
جاگ پئوں اقبال سُتے جے رب ملاوے جانی — کر مہربانی

البشر داس غالی

نام بشیر داس تخلص غالی۔ قوم باہمن۔ پنڈ جاگے، ضلع سیالکوٹ۔ جنم ۱۸۹۳ء۔ لاہور وچ دیال سنگھ ہائی سکول وچ پڑھدے سن کہ نذیر گجراتی دے پنجابی دا مجموعہ "جواہرات دا ڈھیر" پڑھ کے آپ دی شعر کہن دا شوق پیدا ہویا تے ۱۹۱۰ء وچ نذیر گجراتی دے شاگرد ہو گئے۔ آپ دی شعر کہن لگ پئے۔ پڑھائی توں جد کمائی دا ویلا آیا تے امرتسر وچ جا کے پنجابی ہائی سکول وچ ماسٹر لگے رہے۔ اینہاں ایہہ ویکھ کے کہ پنجابی وچ ہور تے سب کجھ اے پر ہاسرس بہت گھٹ اے۔ ہاسرس وچ شعر کہنے شروع کیتے اینہاں دے شعر ہاسرس دا سوہنا نمونہ ہن۔ بولی ستھری، لفظ سوہنے تے خیال چنگے ہن۔

اینہاں دا سارا کلام نہیں چھپیا اے۔ جے چھپ جاندے تے سردار ایس ایس چرن سنگھ دیاں بادشاہیاں وانگوں پنجابی وچ ہاسرس دے گھاٹے نوں کجھ پورا کر سکدا اے۔

کلام دا نمونہ:

کھوٹے کھرے دی جھگ تے پرکھ نہیں، کی چٹے چٹے بھی دل سیاہ بھئی واہ
اک ہو گیا ریت تے روڑے دا بھاء، اکو بھاء نے دودھ تے چاہ بھئی واہ
پیتی سچ دلیل وکیل کس دی، سست مٹھی چست گواہ بھئی واہ
غالی دیکھیے کیتے وچ ایسا، نویں روں تے تیرھیں کپاہ بھئی واہ

پانی پا کے چینی وچ ڈبے ہسدا جاندیاں بھلے جو واہ بھئی واہ
گھنٹو گھنٹے من گھنٹو اجاڑدے ناں پیے گل اوس دے خواہ مخواہ بھئی واہ
یار دوڑیا جاوندا گھٹ گیا چوڑا بلی دے بسر سواہ بھئی واہ
غالی کسے دا کاہدا قصور ایتھے ربّ تاں جے آیا نہ ساہ بھئی واہ

پیا رو نہ عاشق زار بن کے، اج کل حسن والی مارکیٹ بند اے
خاصے مخملی ریشمی لال ٹوٹے نرماں ڈوریا بلک تے چھیٹ بند اے

ہویا کیہ جے کر چار روز دے لئی مویاں عاشقاں دی مار پیٹ بند اے
غالبؔ کیوں نہیں کہندا کہ اوہ ازاری کُش مکش تے کھچ گھسیٹ بند اے

مَیں بھی ہاں اِک عاشق زار سجن ذرا میری بھی قبر توں ہو گزرو
آہ و سوز نہ بھلا تسکین ہی سہی ذرا جھوٹھیاں اکھیاں توں رو گزرو
کہندی نعش نہیں گی تہاتوں بیکسی دی ہار ہنجواں دے ہی پرو گزرو
غالبؔ مُردہ جلانا دفنا نہ سہی وقت فاتحہ تھوڑا کھلو گزرو

نظم دل دے دو بند ؎

ہلدا اے دن وچوں سو وار بے دل ہو کے — کھائے پچھاڑ اُبدا جائے جدوں رِل دِل
اوس نیلے اوس کمبخت نوں اِہ بھاسدا اے — مار کے جھپٹا جویں کڈھ گئی اِلّ دِل
منتر تعویذ لکھ کر دیے ندا ندا رنہ — کیہ اے مجال کدی پھِر جائے رِل دِل
جھٹ پٹ ڈھل جاندے نرم نک موم والے — لڑن لئی چاہیدا اے پتھر دی سل دِل
ہتھاں پیراں گوڈیاں تے زخم بھانویں پے آون — خیر نہیں اوس نیلے جدوں جائے چھِل دِل
دل نوں تو وڈی ساری چیز جان بھاوی جان — جان نہیں ایس نوں توں نِکا جیہا تِل دِل

دل دا سنایا سی تے پھڑ تیسہ ڈٹ گیا! — ڈھیر ڈھیر پتھراں دے سُٹ دِتے چُپٹ پٹ
پُٹ پُٹ کھنڈیاں پہاڑاں چوں جھٹ پٹ — لگے پاسے روک دِتے نکی گھٹا سُٹ سُٹ
سو نہوں پیا کہندا سی جے شیریں ملے اس ٹیلے — گھول گھتے پیالے وچ پیندا رہواں گھٹ گھٹ
کاہدی اے مجال کہ روال کدی ڈول جان — عاشقاں دے بھرے ہوئے من جیل کُٹ کُٹ
کردا دی کیہہ بھلا پرت کے لیجائے گھتے — دیکھ گیا سی گا شیریں اگے فرہاد دا دِل
کر آفریں کولوں خسرو دی کہن لگا — اِہدا سی بتایا کسے وڈے اُستاد دِل

فیروزالدین شرف

نام فیروزالدین تخلص شرف ۔ پیو دا نام میاں ویرو خاں قوم راجپوت پچھلا پنڈ تولا ننگل دراجہ سانسی امرت سر دے نیڑے) مُڑ لاہور دے وسنیک ۔

جنم ۱۸۹۸ء وفات مارچ ۱۹۵۵ء

مُڈھلی تعلیم معمولی ۔ ڈنگ ٹپاؤ ۔ پندرہ ورھے دی عمر وچ شاعری شروع کیتی ۔ تے استاد ہمدم دے شاگرد ہوئے ۔ طبیعت دی جولانی ، خیالاں دی اُڈاری تے اُساری بہت بڑی ربی دات سی ، جس توں شرف مالا مال سی ۔ شرف نے رنگین شاعری دے نال نال علم ، اخلاق ، فلسفہ تے نیچرل شاعری کیتی تے چھیتی ای چوٹی دے شاعراں دی ٹولی وچ بہتے گئے ۔ مشاعریاں وچ خاص کر سکھ کوی درباراں وچ بڑی آدر عزت نال بُلائے جاندے تے انہاں مشاعریاں وچ اول درجے دا انعام حاصل کر دے رہے ۔ اوہناں دی من موہنی تے رسیلی لَے دے سببوں اوہناں نوں "پنجابی بُلبُل" آکھیا جاندا سی ۔ اوہناں دے شعراں وچ خیال اُڈاری ، اُچ خیالی ، تشبیہاں ، استعاریاں دی پیوند [illegible] وچ تے رنگ ڈھیر اے ۔ شعراں دے بعد اوہناں ڈرامے وی لکھے تے گیت وی ۔ اوہناں دیاں دو کتاباں سنہری کلیاں تے نورانی کرناں پنجاب یونیورسٹی وللوں نصاب وچ شامل ہن ۔ اوہناں دیاں تصنیفاں : سنہری کلیاں ، نورانی کرناں ، شرف نشانی ، دُکھاں دے کیرنے ، لالاں دیاں تریاں ، نوری درشن ، شردھا دے پُھل ، شرف دے گیت ، پریم ہُلارے ، دل دے ٹکڑے وغیرہ چھپ چکیاں نیں ۔

شرف نے پنجابی بولی دی اَنّھی سیوا کیتی اے ۔ بیان دی نزاکت ، تشبیہاں دی پیوند جڑت ، روزمرہ دے محاورے دا استعمال بے مثال اے ۔ اوس نے پنجابی شاعری نوں نویں خیال ، نواں تصور ، نواں رس ، نواں لوچ تے نواں رنگ روپ بخشیا ۔ جنت نوں اک نویں روانی دتی تے گیت نوں نویں چال ۔ جے ماں بولی بھائی صاحب بھائی ویر سنگھ جی نے پنجابی نوں اک نویں سوبلتے دو ٹکھان بخشی تے شرف نے اک نویں نزاکت تے لچک دتی اے ۔ شرف دی شاعری وچ حسرتاں تے ہاواں بھاواں دے خزانے ڈھیر ہن ۔

نمونہ کلام "کھریاں گلاں" دے کجھ شعر :-

لوہا اصل تلوار دا ہوئے دوہرا اصل نسل دے آدمی جھکدے نے

ویلا گھسیا کدی نہ ہتھ آوے چلے تیر نہ چلیوں رُکدے نے

اوکھی بنی تے نظر چُرا جاندے   جیہڑے اکھیاں تے پیلوں چکدے نے
دھوکے باز نہ کرن اعتبار پُورے   گھیتے سَن توں مرد نہ اُگدے نے

"دھی دی قبر تے ماں" بچول :-

اُٹھ اُٹھ دھیئے قربان تیری نیند اُتوں   تیرے کول آئی اج ونجڑی پیاری تیری
گُوڈے گوڈے دن اُتوں چڑھ آیا ویکھ تے سہی   اجے تیک لتھدی نہیں سُتیئے خماری تیری
گُڈیاں دے وانگ تینوں اج پئی جگاؤنی ہاں   ویکھ کیڈی بھاوندی اے مینوں سرداری تیری
سانجھ سوت سوہنیئے نی گُڈیاں پٹولیاں نوں   میٹھوں تے نہ ہووے کُٹھی کھیڈا اِہ کھلاڑی تیری
سوٗ سوٗ واری وچ دن رُسی نوں مناوندے سال   ایتھے کون کردائے دس دلداری تیری
چل دھیئے گھر چل اوپرے جیہے شہر وچوں   کلیاں نہیں رہن چنگا عمراے کنواری تیری

نظم "پنجاب دی رانی" دے تن شعر:-

سینے چھاں دے پاٹ کے ہون بیراں بنھ سندلے بلبلاں رون لگن
پاڑ پاڑ کلیاں آوڑ ونجیاں نوں ہو کے ننگ دھڑنگ کھلون لگن
نکلے اگ پہاڑاں دے پتھراں چوں پانی پانی سمندر سب ہون لگن
پھر پھر پڑاِہ زمیں اسمان والے چکی نت دے سوگاں دی جھون لگن
اِک اِک ول جیہدا گلدا ہار ہو جائے اج میں گل ہاں ایسی سُنان آیا
گوہڑی نیند ۱۹۶۲ء سوان والیاں نوں جھون جھون کے سروں جگان آیا

کھبتی اکھ پھڑکے پئی اج دبادب میری   آون کولوں پہلے مینوں گھل دتی تار غم
خوشی بھیڑی عید والے دن وی نہ بوہڑدی اے   سوٗ سوٗ واری تے پچھے پر روز میری سار غم
چٹے چٹے ہنجو میرے کر پچی بنا دتے   ایڈا گوہڑا میرے نال پالیا پیار غم

کتنا کیہ؟ انگلی کھڑی کر کے   دیکھو بیٹھا کس شان دا دسدا اے
ایس رُت سُہاونی وچ دسو   پیارا پیاری نوں چھڈ کوئی نسدا اے؟

چوپائیاں :- بڑا سوہنا صورت دا اکھر بنایا دوہاں نقطیاں نال اینوں سجایا
شرف اک نقطہ ہے جنت دا نقشہ تے دوجے نے اندر ہے دوزخ چھپایا

مُنّے زُولا جاہل دا مکھڑا نہ کھولے سیانے دی گل نوں نہ مٹی وچ رولے
جدوں گجے بدّل شرف شیر بھبکے ہوا نکل جائے گیدڑ اوہ سُن کے نہ بولے

شرف دے گیتاں وچ رس تے شوخی تے زور اے۔ جویں گیت "پنجاب" دے اوہ شعر :-
سوہنا دیساں اندر دیس پنجاب نیں سیّو جویں پھُلاں اندر پھُل گلاب نیں سیّو
دل بل بانکیں پینگاں جھُوٹن کُڑیاں ناگ ویلاں جوش جوانی ٹھاٹھاں مارے ڈھلکن ہار حمیلاں
پہنن ہیرے موتی مکھ مہتاب نیں سیّو سوہنا دیساں اندر دیس پنجاب نیں سیّو
مُٹیاراں تنجن دیپ چرخے بیٹھ گھماون نازک ہاتھ ہُلارے پیاری مندری چھلے پاون
سینے اگاں لاون ہونٹ مہتاب نیں سیّو

گیت "اُڈیک" دے دو بول :-

میرے کاگ نی بنیرے بولے اج میرے لال آونا ای
کھِلی اکھ پھڑکے سیّو آیا میرا پھڑکے سیّو جسدے نین نمورے
اج میرے لال آونا ای
مہک اُٹھے سب ویہڑے گلیاں کھڑ گئیاں نے منہ بند کلیاں وگن خوشی دے جھولے
اج میرے لال آونا ای

اوہ پنجابی ٹھاٹھاں دی کجھ گیت لکھ رہے سن کہ ۵ مارچ ۱۹۵۵ء نوں ظہر دی نماز پڑھن مگروں راول پارک دی مسیت وچ گئے۔ ادھے بجے پلے فالج دا حملہ ہویا۔ گھر لیائے گئے۔ فیر میو ہسپتال لیجائے گئے۔ علاج نال کجھ تھوڑا جیہا فرق پیا کہ [illegible] مارچ نوں فیر فالج دا حملہ ہویا، زبان بند ہو گئی تے اوسے رات بارہ بجے دے قریب دم دے دتا۔ تے اگلے دن سویر سادھنی دی ڈھیری ہیٹھ دفن کر دتے گئے۔ اناللہ۔

علم دین خاکسار

نام علم دین تخلص خاکسار۔ پیو دا نام رحیم بخش قوم پٹھان۔ پیشہ کمان گری۔ امرتسر دے وسنیک۔
جنم ۱۸۹۹ء
مڈھلی تعلیم اسلامیہ ہائی سکول امرتسر توں حاصل کر کے ہائی سکول چنیوٹ (جھنگ) وچ ڈرل ماسٹر لگے رہے۔ مشاعریاں تے بیت بازی دیاں اکھاڑیاں وچ جان نال آپ دی شعر آکھن دا شوق ہویا تے منشی محمد الدین سوختہ امرتسری دے شاگرد ہو گئے۔ اردو فارسی دا علم چنگا سی۔ طبیعت وچ روانی، ولولہ تے جوش سی۔ رنگین شاعری تے بیت بازی دی جوہ دا پانی پیتا سی۔ ایہناں نوں سوتے بحراں وچ شعر لکھے۔ کدے شنگار رس، کدے شانت رس تے کدے کرنا رس۔ پر ایہناں دے مرثیے خاص طور تے کرنا رس وچ سوہنا تے صلاحن یوگ دا درجہ رکھدے ہن۔ خیالاں وچ وستھار، روانی، خیال اڈاری، سوز تے رس ہرا بھرا ہے۔ تشبیہاں، استعارے تے اردو فارسی دے لفظ سوہنے تے چنگے ورتے ہن۔

شہادت دے دو بند:-

حرملہ سی کھڑا سامنے اک تیر سنبھالے ٹک ٹک کے معصوم دے ول خون اچھالے
ڈٹھا وِنّا حلق نچے دا کینہ جوہر دکھالے شبیر کہیا اصغرا! اللہ دے حوالے

مہانی بے معصوم دی اک تیرِ ستم نال
شیشے دی ملاقات ہے ہیرے دی قلم نال

شبیر پیا اصغر بے شیر توں تکیے عاجے نوں سنبھالے تے کمر پیر نوں تھمے
ہندے نے رواں اشک جدوں تیر نوں تکے ڈِیہہ جاوندا اے خون جدوں تیر توں تھمے

حیرت اقیں زباں خشک ہلائی نہیں جاندی
اک چھوٹی جیہی لاش اٹھائی نہیں جاندی

حضرت امام حسینؑ دے اک ہور مرثیے وچ لکھدے ہن:-

بدل نہ اکھیاں پھیر دا واقف سی ظالم دیر دا

اِہ باغ ہے علیؑ شیر دا   دو چار چھٹاں کیر دا
دبجوئی کر کے رو وندا
دل کیوں نہ ٹھنڈا ہووندا
شبنم بھی سینہ سخت سی   نہیں ویکھیا کیہ وخت سی
ایہو مدد دا وقت سی   دے دیندی جو کجھ رخت سی
پھلاں دے مُنہ نہ بھر سکی
غنچے بھی تر نہ کر سکی

شنگار رس دا نمونہ :۔

قاصد سیاہ سفید بھہ حال دس دئیں دن ہُن جیس طرح شام و سحر کٹ دے
جو تحریر خط دی ناگوار گذرے اُس نوں آکھ دیویں سر اسر کٹ دے
دفتر عشق قبض کیتے نہ نال میرا وفا دار دا بھاویں جگر کٹ دے
خاکسار کیونکہ باغ دہر اندر مالی کدی نہیں شاخ ثمر کٹ دے

ڈاکٹر اقبالؒ نے رب نال گلہ کر دیاں ہویاں "شکوہ" لکھیا اے۔ اہناں پاک رسولؐ نال "شکوہ" کیتا اے۔ ایس "پنجابی شکوے" دا اک بند :۔

تیرے عشق اندر کھپ گئی جان ایسی میرا ساہ وی نہیں رلدا ساہ دے نال
عرش کنبدا سی میریاں نالیاں توں ہُن تاں کجھ وی نہ بنے آہ دے نال
توں غم خوار سُن کدی فریاد میری مطلب ہے میرا عالیجاہ دے نال
نیکی بدی دا سلسلہ بتا تیرے دونویں وصف ہن تیری نگاہ دے نال
چند توڑ کے جوڑیا فلک اُتے ٹٹے دل نوں بنا دیں تے تاں جاناں
آتش کدہ ایران دا سرد کیتا میری لگی بجھا دیں تے تاں جاناں

اک لمی کویتا "جل نیون" دے دو بند :۔
ایہ گل سُنی تے میں نکل آیا پانی وچوں بیٹھ گیا کنڈے اُتے تھک ٹٹ ہار کے

جی وچ کیہ کیہا ناں ساہ لیئے نے پھیر چلاں گے پچھاں ویلا دُھپ دا گذار کے
گھڑی پل نہاتا دھوتا جل نے سر پئیاں توں دُھپ والا بھار پراں سُٹیا اُتار کے
سوں گیا بے فکر ہو کے ڈھک لیا اکھیاں نوں سانبھ لئے چپے دنجھ بیڑی نوں سنوار کے
گاڑھے گاڑھے دُکھاں مِٹھ ذرا نہیں سی فکر مینوں سورج والے بدل دیاں کرناں وی برسات دا
دُھپ دا چانا ا دھر ایس پاسے چھاں پتلی اکھ دی لنے اہ لیا اُتار دن رات دا

بھوں کے جاں ڈِٹھا سادھو ساگر والا نظر آیا بھوں انھے نیچے ہوئے بیتے کئی سال سن
پِنڈا اُہدا اس طرح سی تپلے وانگوں سُکا ہویا لہراں دیاں پیلیاں ای جاپ دیاں نال سن
چھلاں دیاں چھپکے دار ڈیاں نوں سوار داسی چھتاں دے براق وانگوں چٹے چٹے وال سن
گھنماں دے نین کدی ریت ہواتے کھوبل داسی سادھو ہری اصل وچ زہد دے گوئی لال سن
سورج دیاں کرناں دیاں پیکھاں اتے چاہڑ گئے تے دُھپ والی چدر نال چھتر سی چھلاردا
داپچھت تھل دی ہواز دے پسینے دا سریہ اُتے بُلبلے دا تُبکا نہیں سی آوندا

ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ

ناں ڈاکٹر موہن سنگھ ایم اے پی ایچ ڈی۔ تخلص دیوانہ۔ پیو دا ناں منشی شیر سنگھ۔ پنڈ دیوی تحصیل گوجر خان (راولپنڈی) دے جم پل۔ جنم ۱۸۹۹ء۔ ایہناں دے والد منشی شیر سنگھ ہوراں پنڈ دیوی وچ اول مدرس سن۔ ایہناں او تھے بال پن گزاریا تے مڈھلی تعلیم حاصل کیتی۔ ایس دے بعد لاہور تے کلکتہ پڑھدے رہے۔ ایم اے پاس کر کے ۱۹۲۸ء وچ پنجاب یونیورسٹی دے پنجابی ڈیپارٹمنٹ دے ہیڈ مقرر ہوئے۔ ۱۹۴۷ء دی ونڈ تے امرت سر چلے گئے تے ہن وی پنجاب یونیورسٹی وچ پنجابی ادب تے زبان دی خدمت کر رہے۔ کلکتہ یونیورسٹی نے ایہناں نوں ۱۹۳۳ء وچ HISTORY OF PUNJABI LITERATURE لکھن تے ایل ایل ڈی (ڈاکٹر آف فلاسفی) دی ڈگری دتی۔

اردو، ہندی، گورمکھی، انگریزی تے فارسی تے اکو جیہا عبور اے۔ ہر بولی وچ وی کجھ لکھدے رہے ہن۔ ایہ جاپدا ہوئیں ایہو ایہناں دی مات بولی اے۔ قلم وچ روانی دریا دے ہڑ وانگوں اے۔ اُردو ... وچ وی ایہناں کئی نظم نثر دیاں کتاباں لکھیاں ہن۔ آپ دیاں پنجابی تصنیفاں ایہ ہن

نظم۔ دھپ چھاں۔ مستی (۰۰) پوہ رگے یا ساوے، ہنگارے، ساوے پتر، کجلے بن، جگت تماشا۔ پت جھڑ۔ سوم رس۔ نثر (ناٹک) وچ پنگھوڑیاں ڈرامے، دیوتا پتری (۲۰۰ کہانیاں)، رنگ تماشے، ۱۲ کہانیاں، ہستند تساسرور (ادبی مضمون) تے آپ دیاں تالیفاں ایہ ہن، صوفیاں دا کلام۔ کلام شاہ حسین، شلوک فرید، جیہڑا شاہ۔ شلوک گورو نانک دیو۔ پنجابی ادب دی تاریخ۔ آؤ ہنسئے پنجابی نوں ... پنجابی شاعر، بلھے شاہ۔ پنجابی بھگتی کار (ہندو بھگتاں دا کلام)، جیپ صاحب۔

مات بولی دے صدیاں توں مٹی وچ رلے موتیاں نوں چہرول کے تے لشکا بنا کے دُنیا دے سامنے رکھن تے مات بولی دا مان ودھان وچ نگر سیوا کرن والے ایس دے اُساد وتے اُہناں نیک دے ... لویاں تے ساہتکاراں وچوں ہن۔ جنہاں اپنے جیون دا مقصد مات بولی دی سیوا سمجھیا۔ تے کدی اونہاں تے دیوانے دے کم تے وڈے وڈے عقلاں والے تے فرزانے مان کردے ہن۔

سبھاؤ دے بڑے محبتی تے ملنسار ہن۔ کسے نال نکھیڑ یا ویر ودھرا نہیں۔ صوفیانہ خیال تے سُکھ طبیعت اے۔

کلام دا نمونہ "ہیرہ انجھا"۔

جھٹوں رانجھا کنے بنایا ؟ ہیر حسن ونجاری نے
ہیر رانجھیوں ولی بنایا ؟ کن ودیاں نوں ؟ یاری نے
رانجھیوں جوگی کنے بنایا ؟ اُس برہن دکھیاری نے
یاری وچوں وڈیاں نوں کن بخشی ؟ رحمت باری نے

ہیر سے مینوں الف بے دس سچے عشق رُوحانی دی
اَبلا سی بل ونی بنائی تاں ہی ذات زنانی دی
تیرے وانگوں ہر دُکھ جھلساں مینوں سونہہ جوانی دی
عمر دراز کرے رب سچا تیری پریم کہانی دی

تھوڑا ہے تُدھ اُتے جتنا مان کرے پنجاب تیرا
فیض پچھانے ہے تکھاں نوں کھٹیا عشق ثواب تیرا
اَج دی لبھدے ول دی تحبیں دِستے زور شباب تیرا
بُنیاں کُتیاں ہی سازاں دا ہے قصہ مضراب تیرا

اوہ - ۱

چار ... [illegible] ... دی نوں
رکیہ کیہ تھالاں جھلیاں نیں کیہ کہیئے رام کہانی نوں
... [illegible] ... اے دِس کائے جوانی نوں
بیج نہ جمدی کنک نہ پیندا وسر

دسو کوئی ایسی تھاں دی جتھے درد ونڈاندے نیں
قولاں سندی شتہتا نوں جتھے فعل دوھاندے نیں
جتھوں دے معشوق وفادا عاشق دی گل پاندے نیں
نکے وڈے بل ہندے نے جتھے ونڈ کے کھاندے نیں

بخاور نیں رب جتھوں دے جنگر جتھے نہیں غریب
جتھے سب کرنی دا پھل ہے نہیں دیکھتے نیں نصیب
پاس پیاسے پانی جاندا جتھے روگی کول طبیب
مذہب دے ایاں قول ہے جتھے بے مذہباں دے رب قریب

کیوں

پریم بھار کوئی چُک نہ سکیا کاہنوں لئی امانت ئیں
محرم بزمیں نہیں کوئی سی دسدئی کاہنوں شمعیں ئیں
چھکیاں والی بیڑی تن دی روہڑی کاہنوں اندر ئیں
ڈریں قتلئیے کولوں ندیئیے جھڑکو کیوں آئی ہیں

---

۱ قسم ۲ کمزور ۳ طاقت ور

ڈاکٹر دیوان سنگھ

ناں ڈاکٹر دیوان سنگھ پیو دا ناں سردار سندر سنگھ ڈلیوں جٹ پنڈ گلوٹیاں خورد۔ ضلع سیالکوٹ دے جم پل۔ جنم جولائی سنہ ۱۸۹۴ء وچ ہویا تے سنہ ۱۹۴۴ء وچ کالے پانی (جزیرہ انڈیماں) شہید ہو گئے۔

مڈھلی تعلیم پنڈ دے سکول چوں پائی۔ مشن سکول ڈسکہ توں مڈل کیتا۔ تے خالصہ ہائی سکول چوں دسویں پاس کر کے میڈیکل کالج آگرہ دے مندیانتی بنے۔ سنہ ۱۹۱۹ء وچ ڈاکٹری دا امتحان پاس کر کے فوجی ہسپتال راولپنڈی وچ ڈاکٹر لگ گئے۔ فیر سنہ ۱۹۲۷ء تا پیہ انڈیماں (جزیرہ کالے پانی) وچ سرکاری ہسپتال دے انچارج لگ گئے سنہ ۱۹۴۲ء وچ انڈیماں تے جاپانیاں دا قبضہ ہو گیا۔ جنہاں اینہاں نوں بڑے تشدد کر کے شہید کر دتا۔

شعر شاعری دا شوق بال پن توں سی۔ جدوں ڈسکے وچ پڑھدے سن پادری ولیم صکاٹ دی صحبت سنگت وچ رہن کر کے انگریزی وچ شعر آکھنا شروع کیتا۔ پڑھدیاں ای سیالکوٹ وچ پروفیسر ہری سنگھ چیمہ ایم۔ اے نال میل ہویا۔ تے اینہاں ہیر وارث شاہ پڑھن دا شوق ودھایا۔ اوہ سنہ ۱۹۱۶ء توں سنہ ۱۹۴۴ء تک بڑے گوڑھ نال ہیر وارث پڑھدے رہے۔ تے ایس شوق لگن نے اینہاں نوں پنجابی بولی دی گود وچ لیا بٹھایا۔

اینہاں دے شعر چوکھے ماسک پرچیاں وچ چھپدے تے کھلے جاندے رہے۔

اینہاں نوں پنجابی بولی نال پیار نہیں سگوں عشق سی۔ اوہ انڈیماں رہ کے وی پنجابی پیار توں سکھنے نہ رہ سکے۔ اوتھے اوہ نکر نکر دا ڈھیر تا پوہ وچ وسدے سن۔ پر اینہاں دا دل پنجاب وچ سی۔ تے پنجابی دا پیار اینہاں دے دل وچ۔

اینہاں شاعری دی ہیلو ہمر توں فیر پروفیسر پورن سنگھ کرت کنڈ ہیدان دا انگر کھلا میاں ان ورتیاں دے بابا دی اک کتاب جو گدے پانی سنہ ۱۹۳۴ء وچ چھپ چکی اے۔ تے بعد دا کلام ان چھپیا اے۔

کلام دا نمونہ نظم استری دے کجھ شعر۔

توں کرت ہیں کرتار دی۔ ہنر رب مجھری دا۔

سیہن سبکتا۔ پیار۔ ہمدردی۔ سوہنا۔ نزاکت دا اکبار۔

توں سرتاج آرٹسٹ ہیں بت گھڑتے تیرا کم

موراں واہنیاں تے شکل سنوارنا بناؤناں تیرا قدیمی سبھاؤ
کرنا کھین تیری نت دی کھیڈ۔
توں ہیں بے مثال ہستی تیری لازوال حسن تیرا قائم دائم
اَنت!
توں پھل سیں تینوں کسے آدر نال نہ سنگھیا۔
توں ہیبن سیں تینوں کسے سند کار نال نہ دیکھیا۔
توں پیار سیں تینوں کسے پیار دِتا نہ
توں سبھ دی ہوئیاں۔ کوئی تیرا نہ ہویا۔
توں حسن سیں حرتی۔ کوئی قدر دان نہ لبھا
توں آزادی سیں سدا ہینیاں نے تجھ بھی کئی قیداں دی آدی گئی
چالاک مردے ٹھنڈ کھیڈیا تینوں پیت بنایا
منجھ بہایا تینوں
نبھتراں دیاں رسیاں نال
گنھیاں دے نال گڈیاں نال
بے زبان۔ ترس یوگ پُت بنا
من مرضی دی بولدی۔ کمزور دے ہتھ آ استعمال کیتا تیوں
اِک ان چھپی نظم دے کجھ شعر
سورج چڑھدا لال لال سونے دا تھال
نگھا نگھا جیون داتا ساری دھرتی پالدا
چن چڑھدا چٹا چٹا۔ مٹھا مٹھا ٹھنڈا ٹھنڈا ٹھنڈ پاؤندا
رس دا داتا سبھ نوں گھوک سلاؤندا
تارے دسدے نکے نکے نکے نکے
چمکن ڈھلکن اکھاں مارن۔ ڈھلکاں چھڈن
اکھیاں دے وچ اکھیاں پاکے بیٹھے بجھارت پاؤندے

پھُل کھیڑدے ہسدے ہسدے اِسدے اِسدے
خوشبو دیندے خوش رنگ رہندے
اکھاں ٹھارن دل نوں چاہیئے چاہنڑدے
ندیاں وگن تک تک جھلک ڈھلک
دِل رنگ کھا کھا ٹھیماں آ جھن سما کے ڈیاں ہکاں ٹھرنیاں
واٹیاں وگو بولیاں بولیاں ہونیاں ہولیاں
کُٹ کُٹی کر کر پیار اُٹھا کے مست کر دیاں
نشہ عجب کجھ چاہڑدیاں
ساری دُنیا سوہنی دنیا موہنی دنیا
وڈی دُنیا چھوٹی دُنیا سب کجھ اس وچ گھاٹا کجھ نہ
پھیر پتہ نہیں لگدا کیوں اِہ بندے
اِک دوجے نوں پاڑ پاڑ کے کھاندے

قافیہ بندی تے تول والی کوتا دا نمونہ

جیہڑا نور تیرے اُتے دسدا اے جیہں سورج دے وچ اُہ جلال اے نہیں
چند گھٹ واگھٹ دا الوپ ہُندا ایہدے حسن نوں ایہہ زوال ہے نہیں
تیرے حسن دے مدھ وچ مست ہویاں برہوں کُٹھیاں دا کوئی خیال ہے نہیں
ہرے دناں وانگوں ای وسار چھڈیا سُفنے وچ ای روشن وال ہے نہیں
چنگا کا لجہ گھٹ کے بیٹھ گیوں موہنوں کڈھنا اساں سوال ہے نہیں
تیری صورت دی مورت اُہ پوج ساں گے اسیں پریہی پال کجھ کنگال ہے نہیں
جاں بجھ کے توں تاں ستاوندا ایں ایہہ ساتوں دی رتا لال ہے نہیں
اساں عشق دی کی جدوں منگ منگی لکھیا لکھن والے پر وصال ہے نہیں
جند نکل چلی اِہ انگار دے کے تیرے بناں تے جیونا حلال ہے نہیں
اگے چل کے انتظار کرساں ایتھے ٹکن واسطے اِہ سوال ہے نہیں!

بھلاں تے زراں دا [illegible] ۵

عبداللطیف عارؔف

نام عبداللطیف تخلص عارف۔ پیو دا ناں میاں لعل شاہ گجرات دے وسنیک
جنم گھوئنکل ضلع سیالکوٹ ۱۸۹۵ء

اِنہاں جدوں الموریج وچ نوکری کر رہے سن تاں اِک فقیر دی صحبت دا ایہہ اثر ہویا کہ نوکری چھڈ کے فقیری اختیار کر لئی۔ تے ڈیرہ غازیخان وچ اِک فقیرنی مائی مستانی دے کول سارا دن لوکاں نوں پانی پیاندے رہندے اوتھے میاں جیئے شاہ دی ملاقات اِک منڈی بہاؤالدین دے نال ہوئی۔ اوہ آپ نوں گھوئنکل لے آیا۔ تے اِک اُلگھوئنکل وچ اِک جھگی پا کے رہن لگ پئے

عارف صاحب نوں شاعری دی چیٹک میاں دسوندھی دے قصہ چین بھرا توں لگی۔ سکولی تعلیم پا کے اِنہاں نارمل سکول دا امتحان پاس کیتا۔ کجھ حکیمی دا شوق سی۔ اِہ حکیمی سکھن لئی حکیم محمد سعید بزرگروڈس (سیالکوٹ) دے شاگرد ہوئے۔ تے شاعری لئی میاں دسوندھی کرت قصہ چین بھرا دے شاگرد ہوئے۔ اُنہاں توں اصلاح لیندے رہے۔

۱۹۱۹ء وچ جد آزادی دی لہر اُٹھی اِہ وی ایس رَو وچ وہہ گئے۔ تے قید ہو کے پہلوں سیالکوٹ فیر میانوالی جیل بھیجدتے گئے۔

ایس بندی خانے دی اکلاپ دی زندگی دا اِنہاں پورا پورا فائدہ اُٹھایا تے جیل وچ اِنہاں سوہنی ستھری پنجابی بولی وچ کتاب خیر البشر عرف کملی والا لکھی۔ ایہدے بعد رہا ہوئے تے رسالہ خاتون جنت دا دیاہ لکھیا۔ تے نال اِنہاں گجرات وچ حکیمی شروع کر دتی۔

طبیعت وچ اِحساس کاہدا بن۔ اِنہاں دی پہلی زنانی فوت ہو چکی سی۔ اِنہاں دوجا ویاہ کیتا۔ تے ولیمے دی دعوت لئی یار بیلیاں نوں سدیا۔ پر اِنج کہ سبھ نوں کہیا کہ اَج گھر وچ جو ڈکیا ہے اُہ نال لیا یا جے۔ جد سارے یار بیلی اکٹھے ہو گئے تے اِنہاں کہیا۔ اج میرے ویاہ دی دعوت ولیمہ اے۔ تے میرے دسترخوان نے چالی قسم دا کھانا اے جیہڑا کسے بادشاہ نوں وی نصیب نہیں۔

اِنہاں خیر البشر۔ خاتون جنت دا دیاہ مسدس حالی دا پنجابی ترجمہ۔ مولوی نامہ۔ گلزار عارف تے ہور گیت تے بیت وی لکھے ہن۔ بولی بڑی سوہنی تے سُتھری اے۔ شعراں وچ روانی تے اُچ

خیالی اے۔ زیادہ تر مذہبی رنگ دے شعر لکھے ہن۔ نمونہ گیت :۔

بھوں سُتا ایں غافل جاگ جیا — جگ ونجڑی نے لُٹ لے بھاگ جیا
اُٹھ چھیڑ بہشتی راگ جیا — کہو لا اِلٰہ اِلا اللہ
چھڈ کوڑ قضیئے جھگڑے نوں — رکھ یاد فنا دے رگڑے نوں
جپ ساریاں نالوں تگڑے نوں — کہو لا اِلٰہ اِلا اللہ

یثرب نگری دا لیا سائیاں — تن من دھن سبھ گھول گھمایاں
واہ وا تیریاں پاک کمائیاں — ڈنگیاں نہیں پیراں نچوڑ
کدی تے میں دل دا اگاں موڑ
رب دا کوئی نہ رشتہ ناطہ — نہ تس پُتر بیتا نہ ماتا!
توں دسیا تد اساں پچھاتا — دتے شیشے شرک تروڑ
کدی تے میں دل واگاں موڑ

سی خرفی دا اک بیت

ق قدرت بادشاہ کرن جیہڑے پالن اپنی قوم عزیز کر کے
دھکے قوم محکوم نوں دین ظالم چھنگ شدے پیراں حقیر کر کے
اسرائیلیاں دی وڈی خاں زادی رکھن ڈانگ فرعون کنیز کر کے
عارف مثل موسیٰ کوئی جم پوندا بیڑا ڈوب دا جو تمیز کر کے

خیر البشر جیوں "شام دا سفر"

ٹریا کرن سوداگری ابو طالب ملک شام نوں قافلہ چلیا ای
سال تیرھویں وچ امینؐ پیارا پر فراق نہ جا وندا جھلیا ای
چاچے آکھیا چل توں نال میرے سفر پیار دا شوق تھلیا ای
جھٹ تیک نہیں لال تیار ہویا گھروں اک بھی پیر نہ ہلیا ای
ایسے سفر بیرا اک پادری سی اختر دیکھ جیس جاندیاں ویکھیا ای
سر توں پیر تیک نال تاڑ ویکھے آیا حرف نہ جاوندا جھلیا ای

آکھے دوستا ایسدا دھیان رکھیں اہنوں نبی کرکے اللہ گھلیا ای
اگے ابوطالب مُٹھا خلق داسی ایتھے پادری ہور تکیا ای
ہوئیاں برکتاں نرج بیوپار سارے دھن نال نہ جاوندا ٹھکیا ای
ہوئے موجب تارفا کرسے مولا نُوہا اساں بھی اوس دا تکیا ای

مولوی نامہ جہول ودبند

اہ قرآن مجید سی جدوں توڑی ساڈا پیر مرشد رہنما رہیا
اسیں کہے تقیں ڈرے نہ جھکے اصلوں سا تھوں کنبدا ماسوا رہیا
بنے رہے خدا دے اسی بندے اللہ من دا ساڈی رضا رہیا
شرق غرب شمال جنوب سارے فتح یاب دین مصطفیٰ رہیا
اسیں رب دے رہے تے رہیا ساڈا کارساز تے حاجت روا اوہ بھی
اساں غیراں نوں مشکل کشا جاتا ہویا غیراں دا مشکل کشا اوہ بھی

پہلی گل اساں ایہو سوچنی ایں سانوں لوڑ ایمان دی ہے کہ نہیں
ساڈی شان سی ملک دے والیاں دی سانوں لوڑ اس شان دی ہے کہ نہیں
اللہ کہے سامان تیار رکھو سانوں لوڑ سامان دی ہے کہ نہیں
نویں رب تے نویں قانون اجکل سانوں لوڑ قرآن دی ہے کہ نہیں
بھنگی کہے فرنگی دا حکم لیا دے اسیں کدے بھی نہیں انکار کردے
سچے رب دا حکم رسول آندا نافرمانیاں اسی سو وار کردے

پنڈت رام سرن داس

نام تے تخلص رام سرن داس پیو دا نام پنڈت موہن لال - لاہور دے وسنیک
جنم یکم مارچ ۱۸۹۶ء وفات ۱۲ ستمبر ۱۹۴۶ء

بی - اے - ایل - ایل - بی دا امتحان پاس کر کے لاہور وچ وکالت کردے رہے - شاعری دا شوق اہناں نوں تیرہ چودہ ورھے دی عمر وچ ہویا - تے ۱۹۱۸ء تک اردو تے ہندی وچ کجھ شعر لکھدے رہے پر حالات بولی دی کجھ ہوئی - تے اردو ہندی دا جھگڑا چھڈ کے ماں بولی دے حضور آ گئے - پنجابی وچ شعر لکھن دا شوق اہناں نوں ہیر وارث شاہ پڑھن نال ہویا - اوہ ہیر وارث دے عاشق سن - تن واری ایس قصے نوں پڑھیا کہ منہ زبانی سارا قصہ یاد ہو گیا - ایہدے بعد اہناں بینت شاہ محمد ول دھیان دتا - تسا ایس نوں سوہد کے ٹیکے (ترجمہ شرح) نال چھپوایا - جیہڑا بڑا پسند کیتا گیا - ایہدے بعد اہناں ۱۹۳۰ء پنجاب دے دیہاتی گیت کٹھے کر کے چھپوائے - ایہ اہناں دی اک وڈی سیوا سی - جیہڑی بڑی سلاہی گئی - ایہدے بعد اہناں بھگوت گیتا نوں پنجابی کوتا دا چولا پوایا - تے ایس دے مگروں ندوید نوں کوتا دا چولا پوا رہے سن کہ سرن سنہیا آ گیا - تے ایہ کم ادھورا چھڈ کے ۱۲ ستمبر ۱۹۴۶ء نوں جا پیا -

اہناں نوں ماں بولی نال بڑا گوڑھا پیار سی - پیشے وکالت دے دھندے توں چھٹی ویلے دی اسدی سیوا وچ گزار چھڈدے - اہناں ماں بولی دی جو نگر سیوا کیتی اے اوہ لوک بھلا نا سکدے -

پنڈت رام سرن بڑے محبتی - ملنسار - نون مزاج تے ہرمن پیارے سن - جلسیاں مشاعریاں وچ حصہ لیندے سے تے آدر عزت نال بلائے جاندے سن

اہناں دیاں لکھتاں - شرح بینت شاہ محمد - پنجاب دے گیت - بھگوت گیتا - چھپ چکیاں ہن -

بھگوت گیتا چوں کجھ شعر

ہر حالت وچ اک سم رہندے — چنگا مندا سب کجھ سہندے
شادی وچ خوش ہندے ناہیں — بھیڑ پوے نال روندے ناہیں
بن موہ ممتا چت دے — پھر بدھی سوئی سدواندے

ہرنام کور تے امر کور

نام ہرنام کور۔ تخلص ہرنام۔ پتا دا ناں سردار جیون سنگھ مالک خالصہ سیوک امرتسر۔ جنم ۱۵ دسمبر ۱۸۹۶ء
ساہتک باغ دی اِہ سُندر کلی ۹ دسمبر ۱۹۱۵ء نوں ناں بھرے مان یوگ ودوان بھائی صاحب کاہن سنگھ
جی دے سپتر بھگونت سنگھ عرف ہری جی دی جیون ساتھی بنی۔

پہلا سوہرا علمی گھرانے سن۔ سو ہاں تھانواں توں ساہت تے دنیا (علم و ادب) دے سوتے پھوٹدے
سن۔ دیس کور تری نے علم دی گد وچ پرورش پائی۔ علم دے اُچے پہل پینگھ پاکے جھوٹے لئے۔ عمر دے نال
نال خیالاں تے جذبیاں وچ پکیائی تے رس لوچ آجاندا سی۔ آپ دا کلام پنجابی دے اُگھے ماسک پتراں تے اخباراں
وچ بڑے مان تراں نال شوبھا دیندا رہیا۔ تے کدی کدی اُگھے پنجابی مندراں وچ آپ دی سر نال شعر گیندی
رہی۔ کلام دا نمونہ:۔

نظم نین تے پھل چوں۔

بیتن نیناں نال حال جو اندھو تکے پھل دے — وہ نویں ہی اِہ ربی داتاں ڈاڈھے مہنگے مُل دے
اپر قدر نہ جگت پچھانے در در پھٹے رُل دے — وچ انڈیکاں سماں جال دے آساں اندر کھُل دے
جگ کرڑا اِہ کومل نازک وہ نویں سو کھم کُل دے — امرت ویلے نین سوہانے اُٹھ پھلاں نال کھُل دے
اِک وہ نوں ویکھ وسم دے داغ دلاں دے پھل دے — جیدی کجھ وہواں دل لگی اُسدا وس نہ چل دے

بھا بنجلے کوئی پھل توڑن والا باغ چوں پھلاں دی ڈکری بھر کے لیجا رہیا اے۔ اِک کلی بھوں تے
ڈگ پیندی اے تے آکھدی اے۔

ڈالوں ٹٹی پئی ٹھوکری لگ گئی تیری آ سہے — اِہ آن ٹھی جند گوائی میں تیرے بھروسے
عرشوں لاہ فرش تے دھکا دے توں ہویا انگے — کوئی نہ دسے دردی میرا تکاں آسے پاسے

"سوہل کلی" نظم چوں۔

بان نین دا کھا کے بجیا ہیٹھاں ڈگی پلو پیلی — ترڑ کے اُٹھ بابیچے آدیں رستے تیرے آن کھلی
پریتم میرے سمجھ نہ مینوں پانی مٹی نال بلی — تیرے پیار پروتی عرشوں تھلے آ میں گئی چھلی

تارا منڈل وِچ ساں میں تارا نال نظر دے گئی ڈُلی
وِچھڑ ویکھ کے ڈُھونڈن ریہی لبھی آ اس سبز گلی

ٹرنوں پہلے آ شامیری اک واری تے رکھ تلی
آ جا چھیتی مت ہو جاوے آں ڈھٹیاں بی چلو چلی

کوتا "نرگس وچھوڑا" چوں-

مساں مساں توں ساڈے آئی تیں سنگ عجب بہار سوہائی
ہُن کیوں دیویں آن جُدائی ساتھوں رُٹھک وِتھک کے
نرگس اسیں نہ خالی رہنے تینوں تک تک کے

تیرے جیون دے ڈھنگ کیہڑے پُھندے کرساں وَستیں جیہڑے
نی رہو گھڑی اساڈے ویہڑے اکھاں ڈھک ڈھک کے
نرگس اسیں نہ خالی رہنے تینوں تک تک کے

اہناں دی چھوٹی بہن (جیہڑی اہناں توں تن ورھے چھوٹی اے) دی چنگی بھلی کوتری اے- اہناں نوں بچپن توں شاعری دا شوق رہیا- تے اک دوجی نال کوتا دے ٹاکرے کرنا من پرچاوے دا سبب بنیاں رہیا- اِہناں دی شاعری وِچ برہ تے وچھوڑے دیاں چھیاں ہمک رہیاں ہن- سندر ترتیب تے رس وِچ دے فطری روپ اجاگر ہن- اِہناں تے اہناں دی وڈی بھین ہرنام کور دے کلام دا سانجھا چھپ "نوری کلیاں" چوں اِہناں دے کلام دا نمونہ "وہندا نالا" دے تن شعر-

کِھڑے چمن وِچ نال وہندا کیہ جاناں مڑ وہے کہ نہ
رُت پھریا گلزار اُگاسے سُندرتا مت رہے کہ نہ
سُندرتا دا ہاسے وچھوڑا اس سُندر نال وہے کہ نہ
جیکر جھبے تے کنڈھے بہہ کے نیناں چھبر جھلے کہ نہ
ہے دِل اکھیوں سدھر لاہ لئو کیہ جاناں مڑ لبھے کہ نہ
اِس جیون دا کیہ بھروسا آوندی رُت اِہ لبھے کہ نہ

سوداگر سنگھ بھکھاری

نام سوداگر سنگھ تخلص بھکھاری۔ پنڈ بھنگالی ضلع امرت سر دے جم پل۔ جنم ۱۸۹۸ء
رام گڑھیا خانوادے دے مان یوگ فرد۔ بال پن توں کلکتے چلے گئے تے اوتھے ای
وَدھے پھُلّے تے کاروبار کردے رہے۔

پنجابی ہوون کر کے پنجابی دا پیار سمندر دیاں لہراں وانگ دل وِچ ٹھاٹھاں ماردا رہیا۔
اوہناں کجھ ہور پنجابی پیاریاں دی سنگت نال کلکتے وِچ کوی گُشٹی دی نینہہ رکھی۔ تے اوہدے نال
اوتھوں ۱۹۵۰ء وِچ ماسک پتر کوی (گورمکھی) جاری کیتا۔ تے کلکتہ جیہی تھاں تے بیٹھ کے پنجابی
دا پرچار کردے رہے۔

اوہناں دیاں نظماں غزلاں دا اِک مجموعہ پریم لہراں چھپ چکیا اے۔ کلام وِچ رس۔ لوچ۔
تے مٹھاس اے۔ کلام دا نمونہ:-

تیرے جیہے ہزاراں ہور بندیاں دی اس جگ نوں کوئی تھوڑ نہیں
توں اینویں بن بن بیٹھ نہیں دُنیا نوں تیری لوڑ نہیں
سُن مورکھ جد اِس دُنیا تے کوئی مینوں مُول نہ چاہندا اے
توں جس دے نال پیار کریں اوہ اگوں کھاون آندا اے
تیری سُرتا پریم سچائی دا بھید مُول نہ کوئی پاندا اے
تاں کیوں اِس جھوٹھے جیون لئی پیا تیرا من للچاندا اے
اس کپٹ بھرے جگ رہن لئی بیٹھا منصوبے جوڑ نہیں
بنھ بستر رہ تیار متاں دُنیا نوں تیری لوڑ نہیں
اِس جھوٹھی دُنیا وِچ جد تک نہ تیرا کوئی متر ہے
مشکل ویلے بن دا یار جو آ دُکھ دے ویلے ہُندا تتر اے
توں جیوں جیوں نیواں ہُندا ہیں اوہ تیوں تیوں لوہندا چھتر اے

پھر بھی اس کو مٹھ جگت لئی تیرے دل وچ کیا چتر اے
جو ہونا ہے سو ہووے گا کوئی سکدا اس نوں موڑ نہیں
تیں اینویں جیون لئی نہ بھج اس جگ تے تیری لوڑ نہیں
جگ جیون چار دناں دا اے سبھناں نے آخر چل جاناں
اج کل کجھ نے پرسوں نوں راہ اپنا اپنا مل جاناں
اہ سورج روپ جوانی دا تیرے ویندے ویندے ڈھل جاناں
تیں جس نوں پوچ سنگار رکھیں اہ انت مٹی وچ رل جاناں
بس اکو عرض بھکاری دی اہ کوڈی کھوٹے دی ہور نہیں
دنیا ناؤں موہ توڑ مناں دنیا نوں تیری لوڑ نہیں

بال پن دی یاد دے کجھ شعر

اہ رسناں رکسے دا منایاں نہ منناں اہ ماتا دی گودی وچ مڑ مڑ کے بہناں
اہ گھر ٹناں - اہ بھجناں خوشی ہو ہو ٹپناں سدا موج اپنی وچ ہی مست رہناں
اہ نسچنت ویستاں دے گھر دیاں بہناں اہ ماں جی دا چناں تے دے لال کہناں
اہ بجا یئے دے موڈھے تے ٹپ کے تے چڑھناں اہ باپو نوں مڑ مڑ کے تنگ کر دیناں
نرالے الوکک چتر چوج پھر بھیر دکھی دل کدی ہووندا شاد رہ سی
میرے بال پن بادشاہی سمے دی میرے دل سدا مہکدی یاد رہ سی

اہ مل کھیلناں ہر سمے ہانیاں سنگ، اہ آپو وچ لڑناں گتھم گتھا ہوناں
کدی مار بھجناں کدی مار کھانی کسے نوں رواناں کدی آپ روناں
اہ بے تھویاں گلاں اہ چنچتا من دی اہ بجرنگ ہر بنگ من موہنی راگ جیوناں
اہ مٹی دے کوٹھے کیا رہے بناونے جگت اپناں رچناں پرسن آپ ہوناں
اہ نچناں اہ ہسناں اہ ٹپناں اہ نسناں سو ہتر سمے دی سدا یاد رہ سی
میرے بال پن بادشاہی سمے دی میرے ہرنے سدا پرکھلت یاد رہ سی

لال دین قیصر

ناں لال دین تخلص قیصر۔ پیو داناں ملک چراغ دین قوم ککے زئی۔ لاہور دے رہن والے۔
جنم ۱۸۹۹ء وفات ۱۹۰۶ء

سکولی پڑھائی دسوں کورے۔ ۱۳-۱۴ ورھے دی عمر وچ پنجابی مشاعریاں وچ جان نال شاعری دا شوق ہویا۔ تے استاد گام دے شاگرد ہوئے تے ۱۶-۱۷ ورھے دی عمر وچ میاں عشق لہر نال تکریوں لگ پئے۔

آواز وچ گرج۔ گونج تے لوچ سی۔ گوں کے پڑھدے سن۔ جد شعر پڑھدے سُنن والے مست ہو جاندے۔ تے لوک آپ نوں روپے تے تمغے دیندے۔ جویں اک واری آپ دے شعراں تے خوش ہو کے مولانا ابوالکلام آزاد (وزیر تعلیم ہند) نے آپ نوں سونے دا تمغہ دِتا۔
پہلوں پنجابی وچ سچدل تے اُردو وچ قیصر تخلص کردے رہے۔ پھر اِکو قیصر ای اختیار کر لیتا۔

شروع وچ عشقیہ نظماں تے گون (گیت) لکھدے رہے۔ جد ۱۹۱۹ء وچ سیاسی رنگن چڑھی اوہناں عشقیہ شاعری چھڈ کے سیاسی رنگ اختیار کیتا۔ تے ہر جرتے ہر گیت دے طرز تے شعر آکھے۔ جیہڑے بڑے مقبول ہوئے۔ آپ اِہناں شعراں صدقے نو واری جیل گئے۔
۱۹۲۰ء وچ اِہناں روزانہ اخبار امام جاری کیتا۔ ۱۹۲۱ء وچ کتاباں دی ہٹی کھولی۔ پر اِہ کم نہ چلے تے ٹھیکیداری شروع کر دتی۔ جس وچ رب نے بڑی برکت پائی۔
اِہناں دیاں چھپیاں نظماں چوں سچدل دا کلیجہ۔ قیصر دے نگینے۔ بھرے دیاں پنگھاں۔ مہندی والے ہتھ جوڑ دی مشہور ہن۔
قیصر بڑے ملنسار۔ محبتی تے سیتل سبھاء دے سن۔ اِہناں دا شروع توں میل جول تے پڑگوٹھ عام طور تے اُچیاں نوں کاں۔ وڈداناں۔ لیڈراں نال رہی۔ دیس دی محبت۔ سانجھے پن دا جذبہ۔ لوک سیوا دا خیال دم دم وچ رچیا ہویا سی۔ شعراں وچ ٹھیٹھ پنجابی ورتی اے۔ پر کوتا وچ اُردو۔ فارسی دی رنگن جھلک دی اے۔

کلام وچ یکپائی۔ اُچ خیالی تے رس اے۔ فارسی اثر بہت دِسدا پیار وی کوتا دا نمونہ:۔

میری آہ نے مجھ تیار کیتا اے آج بدلاں دے شرمانے نوں
میں بھی تار چا بنھی اے آنسوواں دی اِک نواں ای مینہ برسانے نوں

کے غیبی آواز نے دسیا اے مینوں ٹھوکراں کیوں، بچانے نوں
چڑھدی آندی اُو کالی گھٹ ہنیریاں دی تیری مورکھاں نماں اُڈانے نوں

ہمت سے ای تے کُجھ اوہ جلدی ایسا آہنا اِک بنا دینے نوں
بدل ٹھنڈیاں کرن توں رہن عاجز ترسن بجھیاں جدے جلادنے نوں

موت

اِہ مینہ جناں رُت برسات دی اے ٹھوک گھوک کے ندیاں برھیاں نیں
پُریل پیچھے ہوا دی مار کھا کھا کساں پیٹ دھنی وہیہ رہیاں نیں

لہراں مست ہو گئیاں مِل گھٹاں دے اِک دوسری دے نال کھہ رہیاں نیں
کن کن نہیں لائی ہوئی بدلاں نے اِک گل تتی کنیاں کہہ رہیاں نیں

اِہ ماہر دی اے کنڈھے تے کھڑے ہو کے پئی کسے دی ڈِکھیندی موج مہیاں
مار جھیال ندیا وچ اُٹھ چھیتی پئی موج دیکھے تیرا ادوج میاں

اوس کنڈھے مہینوال دی جھگی تے اِس کنڈھے تے سوہنی
تے وچکار دریا دیاں ٹھاٹھاں بن ہو کھلوتیاں ہونی

سوہنی سودا عشق دا کینا جان کرا اے کے بوہنی
قیصر کوئی سُکھالی نہیں پریت دی لڑائی پرونی

مُنجی ہٹ غریب دی دیکھ نہ خوشیاں کر — قیصر بے پرواہیاں رب دیاں کولوں ڈر

گوہڑی رُت مرشد دی جس دی بنے شراب — وچ کلیاں بیٹھ کے قیصر پیندے نواب

مُلاں پنڈت پادری مذہباں دے دلال — قیصر گدھاں وانگ نے کھان مویاں دا مال

گیانی گورمکھ سنگھ مسافر

نام گیانی گورمکھ سنگھ آپ نام (تخلص) مسافر علاقہ سواں (پوٹھوہار) دے پنڈ دوھوال تحصیل فتح جنگ (اٹک) وچ ۱۸۸۹ء نوں جنم لیا۔

اہناں دے پتا ذاتی زمینداری کردے سن۔ سنہ ۱۹۱۵ء تیک جدوں مڈل وچ پڑھ رہے سن۔ تے پنڈ وچ رہندے سن۔ شعر آکھن دا شوق ہویا۔ آپ دی شاعری دا مڈھ کویں بجھا۔ آپ فرماندے سن:-

مدکے منڈے دی گل اے۔ اتھویں وچ پڑھدیاں سنہ ۱۹۱۵ء حادثہ ہو گیا اے۔ تھانے والے لوکاں نوں تنگ کردے سن۔ اوس تے الف توں ی تک تیڑی ٹٹے پھٹے شعر لکھے سن۔ اِک ہیہہ ہو یاد اے۔ ایہہ پہلا ہی موقع سی۔ تھانیدار نے اک بلیک ڈیوٹی تے آئے ہوئے ڈاکٹر دا اک مریض نوں مارن دے اپرادھ تے چالان کر دتا۔ پر ڈپٹی کمشنر نے بری کر دتے سی۔

پ
پنج سے نیس سپاہیاں دی سو شیخ تے پنج حوالدار لیندے
کجھ چوہدری تے ذیلدار لیندے جیہڑے بن مدبر وچ گھما بہندے
باہروں چٹے کپڑے دیکھ کے جی لوک اہناں نوں کرمکار بہندے
دل دے میرے آپ بدمعاش منڈے اینویں ہور نال تنیں بدکار کہندے

ایس وچ شیخ توں مراد تھانیدار سی۔ کیوں جو اوہ تھانیدار شیخ سی۔

اِہ سیحرفی لکھن نال آپ نوں شاعری دی چیٹک لگ گئی۔ سنہ ۱۹۲۱ء وچ جد ننکانے دا خونی حادثہ پیش آیا۔ تے اوس وچ اک عورت دے پنج پتر شہید ہو گئے۔ اہناں دے مرن دی خبر سن کے آپ دے حساس دل تے بڑا اثر ہویا۔ آپ نے ایس واقعے تے اک سوال جواب لکھیا اے۔ جیہڑا بڑا امن کھچواں تے جگر چیرواں سی۔ لکھدے ہن۔

ماتا
آوے راہیا دوھیا اے شک میرا لاویں دیر نہ ترت مُسان دی کر
سینہ دھلکدا آندراں مچ گیاں کہدے جھٹ نہ ٹھول نکلان دی کر
ی چوٹیوں نکلیا دھوں جاندا آنسو وگدے بند کران دی کر
میرے جگر دے ٹوٹیاں پتراں دا پتہ ہے ای تے مجھ تباں دی کر

راہی — مائے خبر میں تیرے بچیاں نے اوہ تاں گورو سنگھ منظور ہو گئے
تاں تیل دے کر اشنان انتم سیک نار دا جھل کے فوٹو ہو گئے
جنم مرن دیاں پھاہیاں کٹ کے تے سدا لئی اوہ امر فرزند ہو گئے
پینڈا مُک گیا مائے سانوں دا وسوسا تھکیاں نے اوہ پورے ہو گئے

ایس وچ تخلص نوں کیہا سوہنا ورتیا اے۔ آپ دی اوہ پہلی نظم تے جدوں اجیہاں وچار نکلاں "صبر دے بان" نال جیوڑ چھپ کے بڑیاں پر چلت ہویاں۔ مسافر جی نوں شہر چ تول دیس دسیوا۔ اکالی تے راج نیتک ہر دی رنگن چڑھی سی۔ ڈھیر چر پولیٹیکل تے اوہ لی اہر باتاں تے لکھدے رہے۔ تے جد شملے وچ پنجابی کوی دربار ہویا اوس وچ آپ نے نظم "ہو پریم" پڑھی۔ تے اوس دے بعد سماجک دا نیلی تے اخلاقی رنگ ول وی دھیان کیتا۔

جہاں جیوں " اپنے آپ اندر جھاتی پایا کر " پریم دوھوا پیارا انجا ہے۔ بچپن دے سوہنیاں نظماں چ بچپن جد پہلی وار ۱۹۳۲ء وچ الیف سی کالج لاہور دے اک مشاعرے وچ پڑھی تے اک اک منظر نے سروتیاں داد دتی تے فیر اوہ نظم ڈھیر چر تک آپ کولوں ہر مشاعرے وچ منگی جاندی رہی۔ ایس نظم دے کجھ شعر ایہہ ہن

وچ رنج رنج ودھنا گئی	من ڈھنڈ ہو اک پا گئی
کجھ کرک سینے لا گئی	تمہ پاند بچپن آ گئی
ونڈیاں کیسے نوں ونڈھنا	گما ہلال جگتے نوں گرجنا
آدا کسے نوں مارنا	جھنگ کسے دا پاڑنا
کھیاں سی موجاں جھنڈیاں	رنگاں نہ کجھ پابندیاں
چھلیاں توں واسطے اُکھیڑوا	پھردا ساں پچکے مار دا
بے فکر سبھے بے پرواہ سی	من دا ہیں شہنشاہ سی
کوئی نہ سی تنگی چڑھی	مُڑ آوندی نہ اوہ گھڑی
اڑیاں اوہ عہد بیاریاں	بچپن توں سو سو واریاں
کہندا کوئی شیطان سی	کوئی آکھدا حیوان سی
ہاسی سنے کہنا مکھیاں	چہرہ دا ہی رہندا ایں نجھیا

ماروں گی مرنے جوگیا — کیہڑا توں منڈی ہوگیا
بھابھی سبھے انموڑاے — کیہڑا اِہ رنڈی چھوڑلے
گلّاں محبت دالیاں — اج بن گیاں نے گالیاں

انجان سانؔ "گورما" سال ہیں — ہر اکھ دا مُرہا سان ہیں
ہُن کیہوں کہ جتھیدار ہاں — کیاں .اکھاں دا خار ہاں

نظم وڈھوا چوں دو بندے

بُڈھا کُبا بیمار لاچار ترنوں — اِک اِک قدم اُتّے سوسو ساہ لیندا
روٹی پچدی نہیں کھنگ ہٹدی نہیں — تپّھے پھرے حکیماں دوا لیندا
لاٹھی بجھار تردا دے دانگ مُردے — پھر وی اُوس دا ایہ نہ چاء لہندا
رہیا طور نہ پیسے دے زور اُتّے — باراں سالاں دی کڑی ویاہ لیندا
مویا آپ وچاری اوہ نال مر گئی — ماری مت جو گئی وڈھیریاں دی
ساری عمر دے رنڈوے مار بیٹھی — ہوکے چور اُبلا چواں پھیریاں دی
سُندر خوباں بھری جوان لڑکی — جدرے بان دیاں ایجے کواریاں نیں
پھیرے پیتیاں گزریا سال وی نہیں — ناہیں گئیاں سدھراں ساریاں نیں
شگناں دیاں ساویاں لال سُوہیاں — ایجے چوڑیاں ناہیں اُتاریاں نیں
پُھلن پھلن توں پہلاں سُک گیاں — ہریاں کھیتیاں سبز کیاریاں نیں
دے کے واسطا سوہنی جہان تائیں — مٹھے پھل دے کے جیک سُک جاون
پر ارمان رہندا اِہناں منجیاں دا — پُھلن پھلن توں پہلاں جو سُک جاون

مسافر جی گوردوارہ پربندھک کمیٹی دے جنرل سکتر تے جتھیدار رہے ہن۔ تقسیم دے بعد آپ کانگرس کمیٹی دے جنرل سکتر تے پوربی پنجاب دے وزیر ہن بھارت پارلیمنٹ دے ممبر ہن۔ آپ دے کلام وچ بڑا اسخم یسنکوچ۔ روانی تے رس اے۔ ہر شعر اخر۔ سادگی تے سچائی دے رنگ وچ رنگیا ہویا اے۔ آپ دی تصنیفاں چوں صبر دے بان۔ جیون پندھ۔ پریم بانی تے دو ناول دکھری دنیا۔ ستا تماشا وغیرہ چھپ چکے ہن۔

محمد اسمٰعیل عقیلی

نام محمد اسمٰعیل تخلص پہلوں نادم فیر عقیلی۔ پیو دا نام میاں غلام قادر۔ امرت سر دے وسنیک۔ جنم فروری ۱۸۹۶ء
وفات ۱۹۴۷ء۔

اہناں دے پیو دادا کشمیر چھڈ کے امرت سر آ گئے تے پشمینے دا کم کر دے رہے۔ جد اہناں ذرا ہوش سنبھالیا تے سکول پڑھنے پئے۔ پر چار جماعت پڑھ کے طبیعت اُچاٹ ہو گئی۔ جد بعد میونسپل کمیٹی امرت سر وچ دارو غہ لگ گئے تے اخیر سمے تک ایتھے کم کر دے رہے۔

شاعری دا شوق مڈھ توں سی۔ شعر بڑی ریجھ تو نال پڑھدے سن۔ پنجابی توں سوا اُردو وچ وی شعر کہے۔ تے شعراں دی سدھائی حکیم فیروزالدین صاحب طغرائی امرت سری توں کراندے رہے۔ اہناں ڈھیر سارے پنجابی قصے تے نظماں لکھیاں۔ جنہاں چوں کئی چھپ چکے ہن۔ نعت خوانی تے نعت گوئی دا خاص ملکہ سی۔ اوہناں دی عجیب سی کہ فتح شاہ بخاری دے مزار تے پنجابی مشاعرے ہر ہفتے نوں ہندے۔ اک پاسے بابو کرم امرت سری تے دوجے پاسے محمد اسمٰعیل عقیلی آہمو سامنے بیٹھ جاندے تے تیتے واری واری اک دوجے ول اشارہ کر دے شعر پڑھدے۔ جویں نوہ سس، دراݨی جٹھاݨی یا ننداں بھرجائی آپس وچ طعنے مہنے کر رہیاں ہون۔ ایس طرح بابو کرم نے اہناں نوں جینت بازی دا اک نواں ڈھنگ سکھایا۔

اہ پنجاب دی پوربی پچھمی ونڈ دی جھٹیاں ہندے ہوئے ۱۹۴۷ء دے فساد وچ امرتسر وچ شہید ہو گئے۔

کلام دا نمونہ:۔

ملاں آپنی پیا سناؤندا اے، باہمن آپنی پیا سُنائی جاندا اے
اوہ کھیدا ول مسیت میتھوں تے اوہ مندر دے ول بلائی جاندا اے
اوہ بانگ تے بانگ سنائی جاندا اے اوہ ٹل تے ٹل کھڑکائی جاندا اے
عقیلی دوہاں نوں چھڈ چل میخانے ساقی چنگا اے تینوں پلائی جاندا اے

نعت دا نمونہ گیت:۔ یثرب والیا سائیاں میری جندڑی نہ رول
کملی والیا بیبا سد لے کملی نوں کول

تیرے دوارے تے آواں، رو رو حال سناواں　　سینہ چیر وکھاواں دل دے زخماں نوں کھول
یثرب والیا سائیاں میری جھنڈڑی نہ رول
تیرے عشق نگینے، بالی اگ ہے سینے　　سڑدے وچ مدینے دے دکھاں سٹی میں رول
یثرب والیا سائیاں میری جھنڈڑی نہ رول

نظم "بسنت رُت" دے دو بند:-
ٹہنیاں نے ڈنڈیاں تے کلیاں بانکے پھٹے نے　　لیف تے تلائیاں جُلے پرے لاہ کے سُٹے نے
ٹھنڈاں نال بیٹھے ہوئے دل پھیر اُٹھے نے　　پیلے پٹ والی نے ہزاراں دل لُٹے نے
سارا سنسار جوبن اپنا مول ہے شنگار دا
آؤ آؤ مزا لئے بسنت دی بہار دا
جھومدے نے ہرن واداں ٹھنڈیاں نے چھٹیاں　　پیلے پیلے پھُل کھڑے کرو نیلیاں بُوٹیاں
پریم رس پی کے اکھاں نرگساں نے پٹیاں　　لال لال پھُل کتنوں دولتاں نے لُٹیاں
ہرا ہرا پتہ پیا پنت ہے سوار دا
آؤ آؤ مزا لئے بسنت دی بہار دا

نظم ندی دا دیہن پہلوں تن بند :-
اِک دن ندی کنارے　اُٹھ کے سویر سارے　میرا جیہ جان ہویا　مُڈھ سہیں نہارے
پڑھدے تیں ندی آکھے　بندے نوں ندی جہے
وچ زور نظمی جاوے　ڈیرا کتے نہ لاوے　کیہ جاناں کجھ کسدی　اینویں پئی کھپاوے
اُڈدی ہے ہیچ تانگاں　سر مارن دی چھلانگاں
عیسیٰ دیگا ندی دا　اکثر ہے زندگی دا　دنیا ہے جان پیارے　میلا چلا چلی دا
ہے ایہہ ندی دی بانی　رکھ اپنا پوردا بانی

ڈاکٹر فقیر محمد فقیرؔ

نام فقیر محمد تخلص فقیرؔ۔ کتے کم ڈاکٹری دا کردے سن۔ پر اُنج شعر ادب دی خدمت۔ پیو دا ناں حکیم میاں لال دین قوم ٹھاکر کشمیری۔ سنہ ۱۹[illegible]ء وچ گوجرانوالے وچ جنم لیا

آپ دے دادا میاں امام دین پنڈ پھگل دی سری نگر کشمیر توں چھڈ کے گوجرانوالہ آ گئے سن۔ ایتھے حکمی کردے رہے۔ اُہناں دے بعد آپ دے والد اُہناں دی گدی تے بیٹھ کے لوکاں دا دوا دارو کردے رہے تے اُہناں حکمت وچ چنگا ناں پیدا کیتا۔

۱۹۱۳ء دی گل اے اوہ اجے چھوٹے سن تے سکول پڑھدے سن کہ اِہناں دے والد اِہناں توں ہمیشہ لئی جدا ہو گئے۔ اُہناں دے مرن تے بے قراری تے دکھ دی حالت وچ اِہناں دے مونہوں نکلیا:-

دل دی کُوسدی دستی اُجاڑ میری واسی آپ نے کتے سدھار چلے
رونا دے چلے میریاں اکھیاں نوں لے کے دل دا صبر قرار چلے

اِہ اِہناں دا پہلا شعر سی جیہڑا ہیں دل دی ہوک بن کے غم دے اُبال توں کجھ بلیاں کیتا۔ پر ایہ جدائی دی بھڑکی اِک شعر نال کد بجھدی سی۔ اِہناں ہور دے میر دے وچ کجھ ہور دی شعر لکھے تے ۱۹۱۴ء وچ منشی محمد ابراہیم عادل دے شاگرد ہو کے اُہناں توں شعراں دی سدھائی کران لگ پئے۔

عادل صاحب نے اِہ ویکھ کے کہ اِہناں نوں شاعری دا ڈاہڈا شوق اے۔ اِہناں ول چوکھا دھیان دِتا کول بٹھا کے شعر لکھواندے تے اصلاح دیندے رہے۔

پھیر اِہناں سکول دی تعلیم چھڈ کے ۱۹۱۵ء وچ میڈیکل کالج لاہور دی لیبارٹری وچ کم سکھنا شروع کیتا تے اوتھے ای نوکری کرلئی۔ فیر گوجرانوالے جا کے اپنا شفا خانہ کھول لیا۔ پر اُنج چرتوں لاہور وچ شاعری ٹھیکیداری تے ایڈیٹری کردے رہے۔ ہُن اِہناں لاہور توں اُردو حرفاں وچ ماسک پتر پنجابی جاری کر کے پنجابی زبان دی اِک بڑی ضرورت تے گھاٹے نوں پورا کیتا اے۔

آپ مشاعریاں وچ اکثر نظماں پڑھدے رہے ہن تے آپ دی چوٹ بازی میاں عشق لہر نال چوکھی رہی اے۔

اِہناں سکولی تعلیم چھڈ کے کجھ تصوف، فقہ، صرف، نحو، منطق، فلسفہ تے عروض پڑھی تے فیر پنجابی شاعری زندگی دا مقصد بنا کے شعر آکھنے شروع کیتے۔ اِہناں دیاں تصنیفاں چوں صدائے فقیر، رباعیات فقیر وغیرہ چھپیاں ہویاں نے

ہیر رانجھا اَن چھپی اے ۔

آپ دے شعراں دی بولی ٹھیٹھ ۔ صاف تے رس بھنی اے ۔

کلام دا نمونہ : نظم "خدا" دا اک بند :۔

اُچائی اے جیہڑا پہاڑاں نوں دیندا
اُداسی اے جیہڑا اُجاڑاں نوں دیندا
کشش پنچھیاں رت ناراں نوں دیندا
پُھلاں نوں مہک کنڈے واڑاں نوں دیندا
بس اوسے نوں سمجھو خدا آکھدے نیں

"ساون گھٹا" دا اک بند :۔

اوہ ویکھ چڑھی اے گھٹ ساقی
کیہی سندر روپ رسیلی اے   کوئی تس کالی کوئی نیلی اے
کوئی دُودی تے کوئی پیلی اے   البیلی چھیل چھبیلی اے
سینے وچ پاوے چٹ ساقی
اوہ ویکھ چڑھی اے گھٹ ساقی

ہیر رانجھا دا نمونہ "جواب کیدو" :۔

فقر گھٹ کے لیکھیوں رہیا اوجڑ کیتا کم کی اوس وپار دانی
جیہڑے خصم نہ مال دا پتہ کیتا ہویا مال اُہ چور چکار دا نی
وادی بھٹنوں رہیا ہرناسیاں توں چنگا چوڑ ہویا زمیندار دانی
جاتا تا دے جنہیں انداز توں نہ پھسکا رہیا اوس لوہار دا نی
پچر جے لگی کفری گنند توں نہ پیتہ بنے گا اوس دیوار دانی
چونداچھت نہ بنیٹے کدی جیکر کھولائن والے انت پسار دا نی
جے نہ کھوہ دا دور بنیاں کرئیے سکے سوکیوں پیٹ نسار دانی
دوہر چوہر نیں لگدی جدوں توڑی بن داوپ نئیں کنگ جوار دا نی

چوپائی :-

شرک خفی دے نال قریبی نسبت شرک جلی دی
جاؤں کلا دے نگھن ہردم خوشبو ایس کلی دی
وا ذکر اِتھم دِبلت اصلی رسم سی عشق گلی دی
قول ثقیل فقیر مزمّل زینت سی کملی دی

غزل دے کجھ نمونے :-

ساڈیں قتل نگاہواں دے اَج نیویں تُل دے ویکھے نے
اکھاں دیکھیاں اکھاں نوں دل دِلاں نوں کُھل دے ویکھے نے
کل ہواواں بوٹیاں اُتے باغے ہسدے سن سلے
اَج ہنیری پتر جھیڑے راہ وِچ رُل دے ویکھے نے
مالی اَج خزاں دے ساڈوں ایوں پیٹے ڈرادے وین
اساں بہاراں وِچ خزاں دے جھکڑ جُھل دے ویکھے نے

باغاں دے دل اے رُخ تُند ہواواں دا اجے وی — دُھڑکو اے بہاراں نوں خزاواں دا اجے وی
کلیاں دِچ اجے کُھدیاں لاٹاں دی اے لالی — پُھلاں دِچ اے سیک انگدے ہاواں دا اجے وی
سلطان گرو پیر دھنی مُلاں براہمن — بندہ اے بشر بڑیاں خداواں دا اجے وی
ہر وین دیاں میتوں اجے انجیں سنے جاچاں — کردے نے بجے اَہ دان اداواں دا اجے وی

دِل جان جنہاں واسطے واسے نے فقیر اَہ
کردے نے گلہ میری وفاواں دا اجے وی

اجے وی جناں کڈی کدّی میں سدھراں دیاں براتاں سے تے
گل لا کے تقدیر میری فول روندی اسے تدبیر اجے
تھی تیری دیاں اُبھے اجے اُداس اُداس بہاراں نیں
آ کے ویکھ فقیر تیرا اسے اسے طرح فقیر اجے

میر محمد الدین میر

ناں میر محمد الدین تخلص میر۔ پیو دا ناں قادر میر شاہ ہمدان حضرت میر کبیر دی نسل چوں۔ جنم ۱۱ فروری ۱۹۰۰ء ایہناں دے وڈیرے ہجرت کشمیر توں ہجرت کر کے پنجاب آ گئے تے جلال پور جٹاں ضلع گجرات وسنیک بنے۔ ایہ کجھ چر جلال پور جٹاں دی وڈی مسیت وچ پڑھدے۔ فیر کم کاج وچ رجھ گئے۔ پہلوں کھڈی کپڑے دا کم کیتا۔ فیر کجھ چر مرغی انڈے دا کاروبار کردے رہے۔ ۱۹۱۴ء توں ۱۹۱۹ء تک ریاست اندور، ہوشنگ آباد وغیرہ دے جنگلاں دی ٹھیکیداری کردے رہے تے ۱۹۲۰ء توں کپڑے دی کھڈیاں دا کارخانہ چالو کر لیا۔

کم کاج دے نال نال جوانی سمے وچ سیاست ول دھیان دتا۔ ۱۹۲۴ء وچ انگریزی سرکار نے دفعہ ۱۴۴ دے تحت سال بھر لئی قید کر دتا۔ تے ایس سمے جیل وچ ایہناں نوں شاعری دا شوق ہویا۔ جد ۱۹۲۵ء وچ رہائی پائی۔ مولانا سید حبیب دی صلاح نال ملک غلام محمد عرف استاد گام دے شاگرد ہو گئے۔ ۱۹۲۵ء توں ۱۹۳۴ء تک ایہناں تن کتاباں صمصام میر، سیف مرید تے ختم نبوت لکھیاں۔ حکومت نے تنے ضبط کر لیاں۔ ایہناں دناں وچ لگی واری سیاسی سرگرمیاں سببوں جیل یاترا کیتی۔ اخیری وار رود پڑ ضلع انبالہ وچ نظر بند سن کہ قائد اعظم نے چھٹکارا دوایا۔ ایہ مسلم لیگ وچ آ گئے تے اپنے شعراں نال مسلم لیگ دے جلسیاں دی رونق نوں گرماندے رہے۔

ایہناں دیاں دو کتاباں شہد دی مکھی تے رہبر اعظم چھپتی چھپن والیاں ہن۔ ایہناں نوں اپنی ماں بولی نال پیار نہیں سگوں عشق اے۔ ایہناں پنجابی وچ اخبار رسالیاں دی گھاٹ نوں محسوس کر کے ۱۹۵۰ء وچ ہفتہ وار "پاک پنجابی اخبار" جاری کیتا۔ پر دوجیاں رجھیویاں سببوں اوہ زیادہ دیر جاری نہ رکھ سکے۔

آواز وچ گرج گونج بڑی اے۔ مشاعریاں وچ بڑی آدر عزت نال بلائے جاندے ہن۔ عام طور تے صدر منتھے جاندے ہن۔ پڑھنت بڑی سوہنی تے من کھچویں اے۔ کلام وچ رس، لوچ تے روانی اے۔ ایہناں دی چوٹ بازی میاں عشق لہر، ڈاکٹر فقیر محمد فقیر تے استاد ہمدم نال زیادہ رہی۔

کلام دا نمونہ:-

میرے عملاں وچ ہین نے وصف جتنے کراں یار دی نذر سب لیکھیاں ہیں
اسم یار دا نقش باریک کر کے اپنے دل دماغ وچ رکھیا ئیں
صورت یار دی صورت ایمان وسدی رکھاں کتھے ہُن تینوں بھلیکھیا ئیں
بے ساختہ میر زبان بولی، حسن یار وچ مولا نوں ویکھیا ئیں

جتھاں اکھاں وچ یار مقام کیتا اُہنیں اکھیں نہ ہور کجھ سجھ دا اے
تا عشق دا جس نوں لگ جاندا بے نیاز ہو کے ننگا نچ دا اے
جھلی عشق دی عشق نے ہے تائی ویکھاں کرن عاشق کتھوں بچ دا اے
جیوں جیوں عشق دی اگ نوں سرد کرناں تیوں تیوں میر سکوں بھانبڑ مچ دا اے

بنا عاشق تے عشق وچ سکھ لبھناں، اوہ گل تے عشق وچ سچ دی نہیں
اگ عشق دی عاشق دا بدن ڈھونڈی جان عاشق دی اوس وچ بچ دی نہیں
جس دل تے عشق مقام کرے، اوہنوں گل فیر ہور کوئی سجھ دی نہیں
پانی سارے سمندر دا میر پاناں اگ عشق دی لگی ہوئی بجھ دی نہیں

جیہڑا دنیا تے آبرو کرن والا راز تیری زبان وچ بند اے اوہ
عزت ذلت دی اے زبان کنڈی بولے تول کے جو عقلمند اے اوہ
عزت دوجے دی کردی نہیں آپنی ایں، جو نہ ایہ کرے خود پسند اے اوہ
جیہڑی چڑھ نے پریم تے جائے گتی عزت میر بندی پکی تند اے اوہ

ودھاتا سنگھ تیر

نام ودھاتا سنگھ ، اپ نام تیر ۔ پیو دا نام سردار ہیرا سنگھ قوم براہمن سکھ ۔ پنڈ گھگروٹ ضلع راولپنڈی دے وسنیک
تے گیانی ہیرا سنگھ درد دے عزیز دے شاگرد ۔ جنم ۱۹۰۱ء ۔

دس ورھے دی عمر وچ پڑھنے پئے ۔ نوویں پڑھ کے سکول ولوں مونہہ موڑ لیا ۔ پیو پنڈ دے اک چنگے زمیندار
سن ۔ پر اوہ ہل پنجالی نالوں رشتہ توڑ کے امرت سر آ گئے تے ہل دی ہتھی چھڈ کے قلم دا ہتھ پھڑ لیا ۔

شاعری دا شوق جاندرو سی ۔ چوتھی وچ پڑھدے سن کہ اوہناں شعر لکھناں شروع کیتا تے اپنے سکے ماے
مان یوگ گیانی ہیرا سنگھ جی درد کولوں سدھائی کرا لیندے رہے ۔ امرت سر آ کے علمی ترقی ول دھیان دتا تے
چھیتی ای گیانی دا امتحان دے کے گیانی ہو گئے ۔ پھلواڑی رسالہ پھلواڑی وچ کم کر دے رہے ۔ اج کل کتاباں لکھدے
چھپواندے تے ویچدے ہن ۔ اوہناں دیاں نظماں تے شاعری بارے ودھنی نال بھرپور مضامین پنجابی رسالیاں وچ
بڑے مان تران نال چھاپے جاندے ہن ۔ اوہناں دے کلام وچ خیال اڈاری ، روانی ، لوچ تے رس بڑا اے ۔
سکھ شاعراں وچ خاص کر انھاں تے چوتویں کوی ہن ۔ ترنم نال پڑھدے تے سماں بنھ دیندے ہن ۔ مشاعریاں تے کوی
درباراں وچ اکثر پہلے دوجے درجے دا انعام لیندے رہے ہن ۔ بڑے محنتی ، ملنسار تے سادہ طبیعت ہن ۔ شعراں
وچ سوز تے اثر کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے تے اوہ خبرے تخلص دا اثر اے کہ جد شعر پڑھدے ہن اوہناں دا ہر
بول سنن والے دے دل وچ تیر وانگوں کھب جاندا اے ۔

چھپیاں لکھتاں دی سوچنا (فہرست) :۔ شہیدی واراں ۔ دھرو بھگت ۔ انیاے تیر ۔ گنگے گیت ۔ کال کوکاں ۔
نویں نشانے (کوتا وچ) ، تے بندا بہادر ۔ نل دمینتی ۔ شکنتلا تے جوگی بھائی (ناول) وارتک وچ ۔

کلام دا نمونہ نودی کرتاں چوں " بڈھے دی کنبنی " :

جیٹھ ہاڑ وچ تھر تھر کنبدا ڈٹھا اک بڈھا لالہ
پچھیا بابا ایڈی گرمی ، توں کیوں تھر تھر کنبیں

کُبّا لک جھریاں پیاں جاپے مرنے والا
آکھن لگا کہ درگاہ دا اگ دا پیا اے پالا

زندگی :۔ ہسڑ ہویا گُھنّب نے آ سر کڈھیا ای سی حالاں
دیکھدیاں ای پھوٹی ہو گئی آکھن لگی اوہ کبھیہ

" اوہ گُھنب نکلی " پُٹھ ٹٹو دھو ٹٹو کھلی پانی بالاں
ہُن دی ویکھو جیون واہن ای جیون دیاں ترکالاں

ڈلو سی ۔ ان ۔

فیروز سائیں

نام فیروزالدین مشہور فیروز سائیں - تخلص عارف تے فیروز - امرت سر دے وسنیک - جنم سنہ ۱۹۰۲ء دے نیڑے تیڑے -

اہناں دے پیو پشینے دا کم کردے سن - اہناں اُردو دا قاعدہ پڑھیا - پر اگے پڑھن دی تھاں ٹپہ گری کر کے روٹی کمان کھان دی فکر کرنی پئی - شاعری دا شوق جماندرو سی - گوڈیاں تے ٹپے والی چادر وَل کے جیبھ نال ٹپہ کرنا - تے کول دیوان غالب رکھ کے پڑھدے رہناں - اہ طریقہ سی - تے یا پھر کوئی اصلاحی قصہ لکھ کے چھپوا کے تے گا کے آپ ویچنا -

کوئی دس ورھے ناٹک (رب دے نکڑ) رہے - پر فیر مذہب دے قدمیں آ ڈگے -
اج کل لاہور شاہی محلہ وچ وسدے اے -

شعر سوہنے کہندے ہن - بیت - گیت - بول - تے ہور اصلاحی نظماں لکھدے ہن تے اوچی آواز نال گا کے پڑھدے تے سماں بنھ دیندے ہن - شعراں وچ رس - لوچ تے سوز اے - خوش طبیعت - اُنج محبتی - ملنسار تے ہس مکھ -

نمونہ کلام :

فیر مُڑ کے سُول گئے میرے نصیب — ہو گئے دُکھ درد مُڑ میرے قریب
فیر نبضاں میریاں ٹوہندے طبیب — کون جانے گجھیاں بیماریاں
فیر مینوں یاد آئیاں یاریاں

ہور :

بِن گھنیوں ماہی سجدا اے — تکھ ویکھاں جی نہ رجدا اے
بِن ڈِٹھیاں جی گھبراوندا اے — ڈِٹھیاں وی چین نہ پاوندا اے
جد ماہی سامنے آوندا اے — دل دھڑکدا ٹھک ٹھک وجدا اے
بِن گھنیوں ماہی سجدا اے

دُکھ درد فیروز جُدائیاں دے　　کرچھڈیا وانگ سودائیاں دے
دُرلتھ جاندے رُسوائیاں دے　　جد عشق دا بھانڈا بھجدا اے
بن گھیوں ماہی سجدا اے
مکھ ویکھیاں جی نہ رجدا اے

"مجاور" دی نِندیا کر دے بِکھدے ہِن ۔ نظم "مجاور" چوں ترِن شعر:
خانقاہاں تے بیٹھ مجوراں نے بکیہ مُٹھیاں چائیاں
اِہ بہہ ویہلے بیٹھ کے کھاون لوکی کرن کمائیاں
نذراں نے کے خلقت جاندی یاراں دی ہو جاوے چاندی
روز دہاڑے عیدا ہناں دی ہوون خوب کمائیاں
ساڈیاں ماواں بھیناں جاون خانقاہاں تے نذر چڑھاون
مرداں دے وِچ دُھکے کھاون کھیاں شریاں لابیاں

"ماہیا" دے چند بول:
چھتری توں گل ماہیا
لوکاں دیاں رون اکھیاں ساڈا روندا ای دِل ماہیا

تیرے حسن دا بل اڑیا
اکھاں تینوں تک بیندیاں مونہوں نکلے نہ گل اڑیا
اکھیاں دی ٹھنڈ ماہیا
جد تک ویکھدی میں تیرے جاندے دی کنڈ ماہیا

راکھا سب کجھ کھا گیا میں کیوں نہ روواں
جان دا راکھا، مال دا راکھا
راکھا بنیاں قسماں کھا کھا
ہن نہیں مَن دا میرا آکھا
ویلا وقت لنگھا گیا، میں کیوں نہ روواں

عبدالمجید بھٹی

نام عبدالمجید۔ پیو دا نام میاں چراغ دین۔ قوم بھٹی راجپوت۔ وزیر آباد دے وسنیک۔
۲۴ر فروری ۱۹۰۲ء نوں پنڈ اوگھڑ ضلع گوجرانوالہ وچ جنم لیا۔
سکولی تعلیم واجبی، پہلوں گکھڑ وزیر آباد کجھ چر پڑھاندے رہے۔ مگروں لاہور آ گئے۔ تے اُردو وچ بچیاں لئی نظماں۔ کتاباں۔ چارٹ لکھن دا کم چھوہیا۔ تے اک ماسک پتر "ہونہار" بالکاں لئی جاری کیتا۔
شاعری وچ ایہناں دا اُستاد کوئی نہیں۔ نہ کسے کولوں اُنج دی اصلاح مشورہ لیا اے۔ ایہہ اک ربی دات ای اے۔
بچیاں نوں عام لکھیاں کہانیاں پڑھیاں تے کجھ پسند آیاں۔ ول دے کہن تے مورتی دیاں کہانیاں نے گیت اُردو وچ لکھنے شروع کیتے۔ جیہڑے بڑے سلاہے گئے۔
پھیر ایہناں ہندکالی شاعری شروع کیتی۔ جیدا اک سنگرہ (مجموعہ) "نام ونگ" سنگم پبلشرز لمیٹڈ لاہور نے چھاپیا۔ تے ابوالاثر حفیظ جالندھری نے ایہدا دیباچہ لکھیا۔
پاکستان بنن دے بعد خیال آیا کہ اُردو میری قومی زبان اے۔ ایہہ ملک دی کسے گُٹھ ول وی جاواں ایہہ میرا ساتھ دیوے گی۔ میں ایہدے بغیر نامکمل آں۔ تے پنجابی میرا خون خمیر اے۔ جے خون خمیر مر جاوے تے میں مر جاناں۔ تے جے میں مر گیا تے اُردو کون بولے گا۔ خون تے خمیر مرنا نہیں چاہیدا۔ ایہہ سوچ کے پنجابی لکھن لگ پئے۔ تے پنجابی وچ گیت۔ غزلاں۔ نظماں۔ فیچر۔ تنقیدی مضمون تے ناول لکھنے شروع کر دتے۔ تے ایہدے وچ بڑے کامیاب رہے۔ ایس توں سوا۔ لوک گیتاں۔ اکھاناں تے رتاں۔ رسماں بارے بڑی مطالعہ۔ لوک ہُن چھان کر رہے ہن۔
نام ونگ۔ بولدی تصویریں۔ نیل دریا۔ ٹھیٹھا تے ہور ڈھیر کتاباں چھپ چکیاں ہن۔ نظم وچ روانی اے۔ وچ ڈھیر اے خیال نیچ اُڈاری تے اُساری بڑی اے۔
ریڈیو پاکستان توں ایہناں دے گیت۔ فیچر۔ مضمون اکثر آوندے رہندے ہن۔
نام ونگ دی اک نظم "اپنا کے" دے تن بند۔

راج کماری جھولا جھولے داسی اُسے جھلائے مُورکھ جانے بھل کر مول کا میں جانوں اپنائے

مجھ سے نہ دیکھا جائے

مانگے بھیک نہ پائے کوئی کوئی عیش منائے
موُرکھ جانے لیکھ کی ریکھا میں جانوں انیائے
مجھ سے نہ دیکھا جائے

لوگن پر دھنوان برلبت کنگال کشٹ اٹھائے
موُرکھ جانے عقل کی لیلا میں جانوں انیائے
مجھ سے نہ دیکھا جائے

نظم پہ چاواُوے بُجھ شعر سے

کنچن کایا — چنچل جیون — مکھ چندرا شرمائے
چھب نیاری برما تے نیناں جو دیکھے للچائے
کاہے کرے سنگار سجنی کیا انہونی آج؟

مرگ نینی نینوں کا جوڑا رے۔ کاہے چھیڑو آؤ؟
کنچن کیول بھیا روپ بھکاری کون گھٹا پیو مان
کاہے کرے سنگار سجنی! کیا انہونی آج

ولی دریا جیوں اک نظم۔ دیسیں دیس پنجاب

تنکاں کہندیاں گاہیں گاہیں
تھاں تھاں گلدی لاب نی سیو
کھڑ کھڑ ہسدیاں رجّ کیاہیں
پھلیں پھل گلاب
ہاں ہاں دیسیں دیس پنجاب نی سیو

ہسدے جیلے ہسدیاں باراں
شرم حیا دی آب نی سیو
سوہنے گبھرو تے مٹیاراں
پھلیں پھل گلاب
ہاں ہاں دیسیں دیس پنجاب نی سیو

مست بہاراں رُت مستانی
کیہڑا دیس جواب نی سیو
ہمت غیرت حسن جوانی
پھلیں پھل گلاب
ہاں ہاں دیسیں دیس پنجاب نی سیو

کتھے نے اِہ لہراں بحراں
دسو بھول کتاب نی سیو
کتھے جو جھناں دیاں لہراں
پھلیں پھل گلاب
ہاں ہاں دیسیں دیس پنجاب نی سیو

کِتھے نے اِہ ماہیے ڈھولے — دل پیا کنکوں کنکوں بولے
سوہنے سچے خواب نی سئیو — ٹکلیں پھل گلاب
ہاں ہاں دیس دیس پنجاب نی سئیو

پیار دی پٹاری دل پکھوں بیائی آن نے — سدھراں دے نال چناں رکھیں سنبھال وے
پیار دی پٹاری دل
جیہڑی جن جانی توں جیر کے بنائی سی — تاریاں دی چھاویں سارے جگ توں لکائی سی
پیار دی پٹاری دل
جدھے لئی لبھے نیں میں رنگ بھال بھال کے — جدھے تے ہمائیاں نیں میں بدلاں دیاں چڑیاں
جدھے تے بنایاں نیں میں جاواں دیاں پڑیاں — پیار دی پٹاری دل
پولیاں پچھانیں تے ہیں گھولی دال وال کے — اکھیاں دے چھکے اِہ پٹاری سدا بجن
ایہو جہی سنگ ساڈی جیاہ ڈھول مکھناں — پیار دی پٹاری دل
بھانویں بھاں دکھ ہووے بھانویں سکھناں ٹے

غزل دا نمونہ

سُتیاں بیٹھیاں دل دا بوہا کھڑک پیا اج فیر
اکھیاں دے وِچ پیار پرانا رڑک پیا اج فیر

آساں ماریا دل لبھا تے کوہڑیاں شاماں پیاں
بجھدا بجھدا دیوا ایویں بھڑک پیا اج فیر

مُتھے تے مُڑ گھوری دتی یار مینڈا جا سپے
سوہنیاں دی ایس اٹکل تے دل بھڑک پیا اج فیر

دکھوں سکھ اکھیرلوں نیانن دوروں منزل نیڑے
بھلا ہویا جے قہر دا بدل کڑک پیا اج فیر

ویخ کے انگیاراں نوں جس توں پرت پیا سی ڈر دا
پلکاں پرنے بھجی اندے سڑک پیا اج فیر

مولوی اشرف علی

نام تے تخلص اشرف علی۔ پیو دا نام مولوی پیر صدر دین۔ پنڈ گلیانہ ضلع گجرات دے وسنیک۔ جنم ۱۰ رمضان ۱۳۲۰ھ مطابق ۲۵ دسمبر ۱۹۰۲ء۔ جدی پشتی پیر، قوم دے قریشی اُنج پیشہ زمینداری۔ پیر بہاء الحق ملتانی دی آل اولاد وچوں سن۔ پیو آپ پڑھے سن۔ پھر اہناں نوں پڑھن پا دتا۔ اہناں سکول وچ ورنیکلر مڈل دا امتحان پاس کیتا تے ۱۹۱۸ء وچ فوج وچ بھرتی ہو گئے۔ پر کجھ چر پچھوں نوکری چھڈ کے آ گئے۔ پھیر منشی فاضل، مولوی عالم تے میٹرک دا امتحان گھر پڑھ کے پاس کیتا۔ پھیر حاذق الحکما دی سند حاصل کیتی تے مدرسی کردے رہے تے اک سکول دے ہیڈ ماسٹر لگے رہے۔ اہناں نوں شاعری دا چسکا باراں ورھے دی عمر وچ لگا۔ پہلوں اہ وی مجازی رنگ دے بیت لکھدے رہے۔ اہناں دی مدح علی کرتا اک نمونہ :

سن سوہنیاں سنگ پریت لا کے کدوں تال آرام دے بہیں گا او
اک درد جدائی دا دکھ ہوسی دوجے طعنے جہان دے سہیں گا او
یاراں دوستاں وتوں بھی رہ جاسیں کس نوں دل دی بات پھر کہیں گا او
اشرف علی اہ گل اوکھیری اے جان مار کے جان نوں لئیں گا او

اہناں چھوٹیاں موٹیاں ڈھیر کتاباں لکھیاں جن جنہاں دی تفصیل اہ اے: قصہ لیلیٰ مجنوں، ہستی ہیوں، دل خورشید، احوال الآخرت، یوسف زلیخا (دوویں چھپیاں) تے باغ بہشت ترجمہ تحفہ منظوم، خطبات اشرف علی، قصہ جابر، خوان یغما (حصہ اول و دوم)، سیرت محمدی تے ہیر وارث شاہ وچ وادھا۔ اہ چھپیاں ہویاں جن۔ ہیر وارث شاہ وچ اہناں وارث دے نال تے آپ لکھ کے جیہڑے شعر پائے جن اوہناں نے وارث دے کلام نوں چمکایا نہیں سگوں گدلا کیتا اے۔ جے اہ کھیچل نہ کردے تے چنگا ای سی۔ وادھے والے اہناں دے شعراں وچوں اک نمونے دا شعر :

میری ایہو فریاد پیاریا او کیہا غماں دا ابر بہار ہویا
وارث شاہ ملساں بکوار : نویں جیگر رب دا زخم کباب ہویا

سیرت محمدی اہناں دے کلام دا سوہنا نمونہ اے۔ بہت ساریاں لکھتاں تے دوجے لکھاریاں دے قصیاں دی شہرت ویکھ کے لکھیاں جاپدیاں جن۔ جویں دل خورشید، احوال الآخرت، قصہ جابر، خوان یغما وغیرہ۔

جوشوا فضل الدین

نام تے تخلص جوشوا فضل الدین پیو دا نام فضل دین - لائل پور - ہُن لاہور وسنیک - جنم جہلم ۱۹۰۳ء
او مذہبوں عیسائی ہن - تے قوم دے راجپوت - جہلم دے جم پل - مُڈھلی تعلیم جہلم پاکے لاہور آ گئے - تے
ایف - سی کالج چوں بی - اے پاس کیتا - ایہناں دے پیا جہلم چھڈ کے لائلپور آ وسے تے ایہہ بی - اے کرکے لائلپور
چلے گئے - ۱۹۲۳ء وچ ایہناں ایل ایل بی دا امتحان پاس کرکے لائل پور وچ وکالت شروع کر دتی - فیر لاہور
آ گئے تے ہُن ایتھے لاہور وچ ای وکالت کر رہے ہن - مارچ ۱۹۵۱ء وچ ایہہ پنجاب اسمبلی دے عیسائی حلقے ولوں
ممبر چنے گئے تے ۲۴ اگست ۱۹۵۱ء نوں نائب وزیر قانون بنائے گئے - جو اسمبلی ٹٹن تک رہے -

ایہناں ۱۹۳۶ء وچ پنجابی دی نگر سیوا کرن لئی ہوئیاں لائل پور توں رسالہ پنجابی دربار جاری کیتا جیہڑا اِک
سال جاری رہیا - تے جس راہیں ایہناں کیاں نوں پنجابی لکھن دی چیٹک لا دتی - ایہہ ایہناں دی اَنتھک کوشش
دا سِٹا سی کہ پنجابی دے پنج ویری دی پنجابی دے گُن گاون لگ پئے -

جوشوا جی پنجابی دے چنویں لکھاری (صاحب کہ رہتے شاعر ہن کوتا تے وارتک (نثر) دوہاں وچ
اِکو جیہی پہنچ تے اُڈاری اے - ایہناں دیاں ایہہ کتاباں ہُن تک چھپ چکیاں ہن -

انوکھی افسانے (افسانہ) یسوع مسیح دی زندگی (وارتک وچ) دیہاتی تلوار (ڈرامہ) برکتے (ناول)
منڈے نال دکھانی ([illegible]) اخلاقی کہانیاں - تارے (نظماں تے گیت) اردو وچ اِکھوال وچ تے ہی ورتا کملا (افسانہ)
پربھا (افسانہ) گورمکھی وچ اتے ہندو مسلم یونٹی پنجاب کسٹری لاہور پریذیڈنٹ اینڈ فیوچر وغیرہ انگریزی وچ
آپ دے کلام وچ مٹھاس تے سوچ تے خیال اُڈاری تکڑی اے - بولی ٹھیٹھ پر سادی اے -

بھاویں بڑے علمدار تے مذہبی تے نیک خیال دے ہن - پنجابی دا ایہہ درد روم روم وچ رچیا ہویا اے - تے
ایہہ مات بولی دی سیوا نوں اپنے مٹے وڈے دی دا کارن سمجھدے ہن -

کلام دا نمونہ - دو رباعیاں

اکھیں کھول کے دیکھ تول جیتا ! جو دسدے ہیں سو رستے
توں شاعر ہیں رب دا شیشہ دنیا تیں ول تکے

کتنے ہے کُلّیل جو تیری ڈھک سینے نہ رکھیں
صاف رکھیں ایہہ شیشہ ماہی اکھو رب دا جاہیں

بوہتیاں گلاں کر نہ جتنا! مت چاتر کہلاویں　　　مُن تیرے وچ آن وِدھو موتی گھتّے کتنے رلاویں
مِٹھا بول تے تھوڑا جتنا! جے مُل ہووی بوہتا　　　سستا اوہ میوں دا سودا کُتیں متے ونجاویں

نظم بھروسے دا بوٹا - دے کجھ شعر

اینہی ہیں ونجاں دیہاراں دا پُٹیا　　　ہیں آساں تے جاواں اُہا مال دا گُٹھیا
ہیں آیاہاں اَج تیرے بُوہے دے اُتّے　　　تہاپایا ہیں آیا ہاں کھوُہے دے اُتّے
توں بخشیں تے کرپا کریں اُج بھاری　　　تے بِنیا توں کُٹھیں میری لج ساری
میرے ہتھ ٹھکے نہیں کماں دے اندر　　　تے پیچھے گئے ہُڈ غماں دے اندر
ہیں تُریا ہاں پینڈے اَو تے ہی پینڈے　　　اجے دی میرے بیر جکّو نج رہندے

نظم عرشی تارا تے کجھ شعر

او عرشاں دے نوری تارے　　　اِک گل سُن توں دِتا پیارے
نُور پِڑا سے اَت سوہا!　　　بیٹھ ہیں توں سوہنے کھارے
اپر لوڑھ نہ میتوں تیری　　　بھِٹھ بیگانے ہیں سہارے
تینتھوں داں سوایا چَنّ　　　نور میرے وچ ڈھاکاں مارے
جے عرشاں دی لوہے تینتھوں　　　تے ہیں چارے کوٹھ شنکائے

وچھڑی جوانی

وچھڑی میری جوانی کیوں یاد آ رہی اے　　　کیوں دھڑکدا اے ہردا کیوں جان جا رہی اے
مدھ مست اِہناں دا جھم جھم کے آ رہیاں نیں　　　بھتّر دلاں دے اُتے چھُریاں چلا رہیاں نیں
اس مست جانی تے دل ہنیں میرا　　　غماں ہزاراں دل وچ پایا ہے آن ڈیرا
بیتے ہوئے سمے اَج مڑ یاد آ رہے ہن　　　وسرے ہوئے زمانے پھر یاد آ رہے ہن
البیل زندگی دے چھتے پئے ستاندے　　　ہنجواں وچ رُدھ بڑھکے تے آہواں دی اگ لاندے
ہائے خوشی دے دن اوہ انھیریاں اوہ راتاں　　　اوہ مست اکھیاں تے رس ماکیاں اوہ باتاں
کتھے گیا سماں اوہ خوشیاں تے چاواں والا.
کتھے گیا سماں اوہ آساں اُماراں والا

اوتار سنگھ آزاد

نام اوتار سنگھ تخلص آزاد ـ پیو دا نام سردار سند سنگھ پنڈ گھر جنڈ لاہور دے وسنیک ـ جنم پہلی جنوری ۱۹۰۸ء ـ ایہناں دے پتا پنڈ وچ واہی گاہی دا کم کر دے سن ـ ایہناں پنج جماعتاں پنڈ دے سکول وچ پڑھیاں ـ مڈل تک پڑھانہ سکول وچ پڑھے ـ تے فیر خالصہ کالج امرت سر وچ داخل ہو گئے دسویں پاس کیتی ـ ایف اے کرن لئی ڈی اے وی کالج لاہور وچ داخل ہوئے ـ پر پیسے دی ٹوٹ آگے کندھ بن کے کھلو گئی ـ تے ایہناں نوں پڑھائی چھڈ کے کمائی دی فکر کرنی پئی ـ

جد اِہ اٹھویں جماعت وِچ پڑھدے سن ـ ایہناں نوں ساہتک (ادبی) اخبار رسالے پڑھن تے شعر لکھن دا شوق ہویا ـ ایہناں پہلوں اپنا اُپ نام تخلص رکھیا تے اردو دی شاعری شروع کیتی ـ فیر جد خالصہ کالج وچ پہنچے ـ اردو ولوں پاسا موڑ کے پنجابی ول آ گئے تے تخلص توں خلاصی پا کے آزاد ہو گئے ـ

ایہناں دا اردو ـ ہندی ـ فارسی تے انگریزی دا مطالعہ چوکھا اے ـ کئی اخباراں روزانہ ملاپ ـ روزانہ ببر شیر ـ کرپان بہادر ـ پنجاب درپن ـ فتح ـ موہنی پریتم ـ ست سنگ ـ روزانہ آکاش بانی وچ ایڈیٹر تے سب ایڈیٹر رہے ـ اج کل پربھات دی سب ایڈیٹری کر رہے ہن ـ

بڑے ملنسار ہس مکھ تے موجی طبیعت دے ہن ـ تخلص دا پوکھا طبیعت تے چوکھا اے ـ اک واری لہر وچ آئے تے کیس داڑھی نوں فارغ خطی دے دتی ـ پر فیر دھیان آیا تے کیس دھاری بن گئے

ایہناں دیاں بہت اِہ کتاباں چھپ چکیاں ہن :

کنبنیاں (چوپایاں) جیون چھوہ (ناول) نور جہان ـ سوانت بوندے ـ رتن مالا ـ ساون پینگھاں ـ وشو ویدناں ـ خیام نجاری وغیرہ ـ

کلام دا نمونہ کنبنیاں چوں :

چٹکے کلی نہ ڈر دی ماری کھڑی تاں کھڑ کھلا ساں
پل بھر جیون دی رس دیئے خشک ہوئے ٹٹ جا ساں
پر قدرت دا منشا بھید اسے آن سیراں دسدی
کھڑ پیندی کہندی ہیں سبھی ٹٹ نوں جیون پاساں

نظم "سورج دی ٹکی" دا اک بند :

سورج دی ٹکی پربھات ویلے شوخ جیہا متھے تے آکاش دے سنہری تلک لاوندی ،
شام ویلے پھیر شام سندری دے پیراں تائیں لا کے لال مہندی آپ لُک چھپ جاوندی
چُنّی سوہے رنگی ایہدی اُڈدی ہواواں وچ چاواں وچ بھری جامے وچ نہ سماوندی،
منگلاں دے ہڑپئی وگاوے وچ کھیڑیاں دے پھیرے پھلواڑیاں دی شوبھا نوں چڑاوندی

نظم "میری زندڑی" چوں :۔

روپ رتی میری سجنی بہار آ گئی — میرے پیار نوں ہے سجری ہلار آ گئی
دوم دوم وچوں مستیاں سوار جاگ پئے — میری پیڑ تیہا ہے با نہاں اُلار آ گئی
ناچ کرن رنگینیاں سُگند چھیاں کھرنہ — گسبت گوندی بھوریاں دی ڈار آ گئی
کون ایہہ تخیلی نشیا رہی قدرتاں — میرے بولاں وچ عشق ٹُنکار آ گئی
میری یاد تا وچوں وقار اُبھریا — ایہدے حسن اتے سگوییں بہار آ گئی
مینوں لاج نہ سورگاں وچ جان دا کوئی — میری دھرتی چوں سوندی مہکار آ گئی
میرے بولاں وچوں کوتا دی شان مشک پئی — میرے گیتاں نال کچی ہوئی بہار آ گئی
میرا عشق فیر نیں انگڑائیاں لگا — اُہدے حسن وچ کجھ انوکار آ گئی

روپ رتی میری سجنی بہار آ گئی
میرے پیار نوں ہے سجری بہار آ گئی

حکیم لاہوری

نام عبدالرحیم تخلص حکیم۔ پیو دا نام حکیم عبدالقادر۔ لاہور دے وسنیک۔ جنم ۱۶ شوال ۱۳۲۱ھ فوت ۳ مئی ۱۹۵۷ء

اِنہاں دے پیو حکیم عبدالقادر حکیم وی سن۔ تے پنجابی شاعر وی۔ اُنہاں اِک قدیمی یتیم خانہ لاہور تے اُہدے نال پرائمری سکول جاری کیتا ہویا سی۔ اِہ چوتھی جماعت تک پڑھ کے گھر دے سکول دے ماسٹر بن گئے۔ فیر ۱۹۲۶ء وچ پولیس دی نوکری کر لئی۔ جتھے نے سن اِنہاں نوں لائنس کلرک لا دتا گیا۔ فیر ہیڈ کنسٹیبل بنا دتا گیا۔ تے ۱۹۵۶ء نوں پنشن پا کے گھر آ گئے۔

شاعری دا شوق اِنہاں نوں بچپن توں سی۔ اُستاد صادق لاہوری دے شاگرد ہو کے چھیتی شعر کہن لگ پئے۔ تے فیر آپ وی "اُستاد" بن گئے

انہاں دیاں لکھتاں چوں قصہ شاہ منصور، عورتاں دے مکر، صبر بلالؓ، شکوہ۔ جواب شکوہ۔ پنجابی شعراں وچ چھپے ہوئے ہن۔ کلام وچ روانی تے رس لوچ اے۔ ٹھیٹھ پنجابی دی اک ونگی۔

اک جٹ سی پنڈ وِچ ٹوہر نالا واہی جوتر دے نت کراوندا سی
پچھے داہوندا نئے گاہ گا دنداسی ہل دا ہوندا تے لایاں لاوندا سی
گھروں کھوہ تے کھوہ توں گھر آندے ایدوں ودھ نہ کتے اوہ جاوندا سی
اپنے کم دے وچ اوہ مست ہو کے بیہڑا لاہٹر کے نت اوہ کھاوندا سی
کلا کرے نہ سانجھ بھیاں رکھے کسے نال نہ کرے دیدار جا کے
باڑی ساونی جدا اوس دی پک جاندی تدوں ویچدا وچ بازار جا کے
چوہدری چوہدری نوں اِک دن اوہ تڑکے جو کچھ اپنی نوں اگے لاوندا اوہ
تے پنجالی جوڑ کے گل ڈھگیاں ہل بیڑ کے تے کھوہ تے آوندا اوہ
لگا واہن نوں جاہن جد نال ہل دے پاڑا نباں نہ ویکھدا جاوندا اوہ
بھالا چھول دا ڈیہہ گیا وِچ دھرتی خیال ہو کے تے قطر یاوندا اوہ
کھوتر زمیں نوں ویکھدا جٹ جدوں دیگ وچ دھرتی اِک دھری نکلی
ہل کر پاسے وہ بیٹھے چک ڈھکن دیگ نال خزانے دی بھری نکلی

برکت رام مُمن

نام برکت رام تخلص مُمن۔ پیو دا نام پنڈت لدھو رام۔ ضلع سیالکوٹ دے وسنیک۔
قصبہ سوبھا سنگھ (سیالکوٹ) توں پونے میل پرے دکھن پاسے ڈیک ندی کول وسدے رسدے پنڈ بھبھٹ وچ ۲۶ جنوری ۱۹۰۶ء نوں جنم لیا۔ ورنیکلر مڈل تک پڑھ گئے جے۔ وی دا امتحان پاس کیتا۔ تے ڈسٹرکٹ بورڈ سیالکوٹ دے کئی پرائمری۔ تے مڈل سکولاں وچ پڑھاندے رہے۔ ۱۹۳۴ء وچ سناتن دھرم ہائی سکول لاہور وچ ماسٹر لگ گئے۔ تے ۱۹۴۷ء تک ایتھے ای رہے۔ تے ملک دے ونڈارے دے بعد جیا جنت سمیت ٹبالا گورداسپور آ گئے۔ نوکری اپنال ۱۹۴۶ء وچ چھڈ دتی سی۔ فیر نوکری نہ کیتی۔ تے ادب دی خدمت زندگی دا سہارا بنائی۔ تے ہن اوسے لیہ تے ٹرے جا رہے ہن۔
۱۹۱۸ء توں پہلاں پنجویں یا چھیویں وچ پڑھدے سن۔ پورن بھگت کا بیدا س سوہنی تغفل شاہ ہیر وارث شاہ پڑھن دا شوق ہویا۔ ۱۹۱۶ء وچ جد ستویں وچ اجے پڑھدے سن۔ آپ دی شعر لکھن دا شوق ہویا۔ ۱۹۲۱ء وچ جد پنجاب وچ مِل ورتن دی تحریک جوبن تے سی۔ اپنال اِک نظم لکھی جسدا اِک شعر ایہ سی۔

چرخہ خوب کتو دلدار جی	چھڈو حالت ہند سنوار جی
پیریں بوٹ جراب تے پیٹیاں	گیاں اوڈتر ساڈیاں کھٹیاں
بھائیو بھرو نہ ایسیاں پیٹیاں	غفلت چھڈ کے ہو ہوشیار جی

چرخہ خوب کتو دلدار جی

ادس سمے پنجابی ادبی شاعری دا رُخ سی حرفی۔ بارہ ماہ وغیرہ ول سی۔ سو اہناں بھی کجھ سیحرفیاں لکھیاں۔ جویں

چیتر چاہ تیرا دل میرے ہر دم فکر دوڑاواں ہیں	ہو وان کھنب کبوتر والے پاس پیا اُڈ جاواں میں
جنھیں نیں میں تکھے سوہناں صدقے اینہاں راہواں دے	مُمن سی نوں ندس دکھاؤ قدمیں سیس جھکاواں میں

یاں۔ الف۔ آ جانی گل لا جانی تیرا چاہ جانی دے نے رات جینوں۔

موہن سنگھ ماہر

نام پروفیسر موہن سنگھ تخلص ماہر وی تے موہن وی۔ پیو دا نام ڈاکٹر جودھ سنگھ۔ پنڈ دھمیال ضلع راولپنڈی دے جم پل۔ جنم ۳۰ ستمبر سنہ ۱۹۰۵ء۔

سنہ ۱۹۳۲ء وچ ایم اے۔ ایم او ایل دی ڈگری لے کے خالصہ کالج امرت سر وچ فارسی دے پروفیسر مقرر ہوئے۔ پھر اِہ چھڈ کے لاہور آ گئے۔ تے سنہ ۱۹۳۹ء وچ لاہوروں گورمکھی اکھراں وچ بڑا میاری رسالہ ماسک پتر "پنج دریا" جاری کیتا۔ تے نال ای سنہ ۱۹۴۰ء توں سنہ ۱۹۴۳ء تک سکھ نیشنل کالج وچ پروفیسر لگے رہے۔ ملک دی ونڈ دے بعد اِہ امرت سر تے اوتھوں جالندھر چلے گئے۔ جتھے "پنج دریا" تے ہند پبلشرز لمیٹڈ راہیں دیش، ادب تے بولی دی ڈھیر نگر سیوا کر رہے ہن۔

اِہناں نوں کویتا دا شوق تے بال پن توں سی۔ پر جوانی سمے ٹھوکر پیا تے ویاہ توں کجھ چر بعد جیون ساتھی "بسنت" دی موت نے اِہناں دی شاعری نوں رنگ روپ بخشیا۔ دل دیاں چیساں تے پیڑاں شعر بن کے نکلیاں۔ اِہ آپ لکھدے ہن:

دیکھ "بسنت" خواب اندر میں دسّی پیڑ ہجر دی　　ہنجواں دے دریا پھٹ نکلے دیکھ چرو کا دردی
پونجھ اتھروان آکھن لگی "جو رب کردا چنگی"　　موہن کجھ ہن واتوں شاعر جے کر ئیں نہ مردی

موہن پنجابی دے چونویں تے اُچے نکھاری ساہت کار تے شاعر ہن۔ نویں دور دے پنجابی شاعراں وچ اِہناں دا مقام بڑا اُچا اے۔ تے اِہناں نوں چنگا آدر تے مان حاصل اے۔ اِہناں دی لکھت سادے پتر۔ تن پتڑا۔ کسمبڑا۔ اَدھواٹے۔ ایشیا دا چانن وغیرہ چھپ چکے ہن۔ کلام وچ سوز۔ درد۔ تڑپ تے رس لوچ ڈھیر اے۔ خیال، اُساری تے اُڈاری ڈھیر اے۔ ماپ تول سوہنا اے۔ بولی سادی مٹھی تے رس بھنی اے۔

کلام دا نمونہ ـــــ "ماں" اِک چوپائی:

ماں ورگا گھن چھاواں بوٹا مینوں نظر نہ آوے
لے کے جس توں چھاں اُدھاری رب نے سورگ بنائے
باقی کل دنیا دے بوٹے جڑھ سکیاں مرجھاندے

اے پر پھلاں دے مُرجھایاں اِہ بوٹا مُکّ جاوے

"وفا" اِک چوپائی:

وِچ سُکھاں دے ساری دُنیا نیڑے ڈھُک بہندی
پر کھے جان سجن اُس ویلے جد بازی پُٹھی پیندی
وِچ تھلاں دے جِس دم سسّی بیٹھ کھڑے تے روئی
غش گیا کجلا رُڑھ پُڑھ جاتا ہتھ نہ چھڈیا مہندی

غزل دے کجھ شعر:

بِچھڑے چانن دا دُدھ ڈُلھیا تے لگی بھجی ہنیرے دی
چھڈ راتاں دیاں حکایتاں نوں کوئی گل کر ذرا سویرے دی

مِن لیا خزاں دے ٹھلکے نے کجھ نا ہن تے پتر جھاڑ دے تے
غم چھڈ دے گیاں گواچیاں دا جر جھولی بجرے کھیڑے دی

لگ لِلدی بُڈھی چھت اُتے کد تیک چیتر توں داہیں گا
آ زلف سوا دیئے دھرتی دی آ نکھ کٹیئے کوئی پیڑے دی

چھڈ راہ تھلاں چترائیاں دا تے کھیڑا بنڈتاں بھائیاں دا
پچھ راہ عشق دے ٹھیکے دا جے چاہیں گل نبیڑے دی

جے رانجھا ایں تے جھنگ دھیاجے ہیر ایں تخت ہزارہ گا
ایتھے نال نہ بجھے بیڑیاں دا وا تھاں نہ رنجیوں کھیڑے دی

واہ دل وشاں پنجابیاں دا واہ جھگڑا دیوراں بھابیاں دا
جد ہتھلے وکھرے ہو جاون اُدبات نہ رہندی ویہڑے دی

نظم "جوانی" دا پہلا بند:

ڈٹی جوانی جھل مستانی نہیں رُکایاں رُکدی
گُٹھ گُٹھ پیرزدیں توں اُچے موڈھیاں اُتوں تھکدی
سجرے راہ بناندی آوے ڈھاندی بندھ پرانے
یگ ڈنڈیاں دے اُتے تُرناں جنگ ایتی جانے
ایس جوانی تائیں چھپانا شوہ مٹانا کجے
چن چڑھیا تے چڑھی جوانی لُکّھوں رہندے کجے
واہ جوانی واہ جوانی تیرے جیہی نہ ہونی
اکھوں انھی کنّوں بولی پھیر سوہنی دی سوہنی

کدار ناتھ تیواڑی

نام کدار ناتھ تیواڑی اُپ نام کدار ناتھ پیو دا نام پنڈت بھگت رام تیواڑی۔ ۲ ستمبر ۱۹۰۲ء نوں کپورتھلہ وچ جنم لیا قوم دے تیواڑی برہمن ہن۔ اہناں دے پیو ریاست پٹیالہ وچ سکولاں دے وڈے انسپکٹر سن۔ جماندرو سمجھدار، ذہین تے علم وچ ہوشیار۔ ہمیشہ ہر جماعت وچ اول رہندے رہے ہن۔ ۱۹۲۴ء وچ مہندرا کالج پٹیالہ چوں بی اے دا امتحان پاس کیتا تے سنسکرت تے انگریزی وچ سارے پنجاب وچ اول رہن تے یونیورسٹی نے سونے وا تمغہ دتا۔ ۱۹۲۶ء وچ بنارس چلے گئے بنارس یونیورسٹی توں ایل ایل بی تے ۱۹۲۶ء وچ انگریزی دا ایم اے تے ۱۹۲۸ء وچ سنسکرت دا ایم اے کیتا۔ فیر جسونت کالج جودھپور وچ ہندی تے انگریزی دے پروفیسر مقرر ہو گئے۔ جد دیش وچ آزادی دی لہر اُٹھی تے ۱۹۲۹ء وچ نوکری چھڈ کے پنڈت مالویہ جی دے پی اے (پرسنل اسسٹنٹ) ہو گئے تے دیش سیوا کردے رہے۔ جد پنڈت جی گول میز کانفرنس لندن وچ حصہ لین ولایت گئے۔ اہ بنارس چھڈ کے مڑ پٹیالہ آ گئے تے وکالت کرن لگ پئے۔

شاعری دا شوق بچپن توں اے جد دسویں وچ پڑھدے سن اُردو وچ شعر لکھدے رہندے۔ بی اے وچ گئے تے انگریزی وچ نظماں لکھدے رہے۔ پر جد بنارسوں واپس آئے تے فیر پنجابی نال گوڑھا پیار پایا تے ماں بولی دی جھولی بھردے رہے۔ شعراں وچ روانی، دے تھار ننے زور بڑا اے۔ اہناں دے کلام دا اک مجموعہ "رنگن من کنیاں" چھپ چکا اے۔ نظم "ندی کنارے" چوں کجھ شعر:

ندی کنارے ریت تے پیا پیا میں سوچاں

جاگن بھاگ جگ دے مُتے بیت گئے نوں لوچاں
سون سویرا جھلکے ندی گاؤ ندی نرکے

میرے ہتھ نہتے کھیلن ٹچک ٹچک کنکر بیٹی

لہراں اُٹھن تے پہ جاون نرے وچا ون بیٹھی،
ٹنک، دُپہرا ڈھلکے ندی مُراداں چھلکے

گول مٹول بیٹیاں بکیاں سو کھم بنیاں چٹیاں

جویں یاریاں ات تے ودکیاں من توں کجھ کجھ مٹیاں
جو جل جاوے نٹھ ھد: فیر کدی نہ مُڑدا

ریتا میرے ہتھاں وچوں ملے ریت وچ کِر کِر

سورج کرناں نکھاں پتاں جیوں کھلن ندی تے تِر تِر
ملے ندی سمندر ریتا دے تے اندر

نظم مست دیہاڑے دے کجھ شعر:

مست دیہاڑے ساون والے آئے بدل کالے
مست سمندروں پار ڈھکے ہُن کماون والے
ساگر جائے انبر گودی وچ ہوائے پالے
دِل دریا متانے وانگ برسن سرسن والے

وگے بسنت رتی سوندھی پون پھوہاراں لدی
گئی جیہی کوئل دی ہکھی کل کاری سُکھ لدی
نچن مور خرودی پنچھی اُڈ اُڈ کردے تندی
پاس چڑے دے خوش خوش چیہی چڑی بُلاتی سدی

پھُل پھُل اُتے پھُل پھُل بیٹھی جھولے پھُلاں رانی
اتے گلاب کٹوری چوں پی رس دارو مستانی
سوہم ست رنگ چنچل تتلی جوبن روپ سہانی
جھونگے کھاندی پھُلتی پھردی واہ وچ ہوا اسمانی

ہنج کنارے پورب پاسے بُڈھی پینگھ اُلاری
گھن دے اوہلے سورج ہسے لین گلزار اُڈاری
ترد دے بدل نیل اکاشے کھُلتے وال کھلاری
سوہنا سا ہس نخرے دستے کھِل کھِل کلی کواری

جیتری تول اُڈ چکر کی کھا اُڈن کبوتر ڈاراں
قدرتی ڈِلاں اُڈ اُڈ جیون گھن دا جیور کناراں
اُڈدے جل مرغیاں اُڈن بگلے کونج قطاراں
دور گھاس گھوڑے تے گاوے پونہ بیا گھسیارا

ویکھ اسمان تے چھائی گہری گھٹا ٹوپ گھنگھور
کالیاں اِٹاں کالے روڑ مینہ وساوے زور زور
گھر نوں بھجے آون باہروں بچھی کیڑے ڈنگر ڈھور
ننگ دھڑنگے منڈے کُڑیاں کھیلیاں وچ شور و شور

نظم پربھات دے دو بند

سبے دی جھولی اُٹھان تے پوپھٹ کردی رنگ وِلاس
جھومے پون ترو نخراں تے چپ چپاتے دھر آکاش

لال گلابی دھر بتھاں تے کھڑیا چانن چٹا پاس
جیا جنت وچ جاگ پیا اُٹھن نوجیون دا نواں ہُلاس
وادوے گجھڑ چڑھی جیونیرے اُڈدی سلّے گھاہ دی پاس
کال کال کردا اکلا شنت اُنیندا کاگ اداس

نندلال نورپوری

نام نندلال تخلص نورپوری۔ پیو دا ناں سردار بشن سنگھ۔ نورپور ضلع لائل پور دے جم پل۔ جنم سنہ ۱۹۰۶ء۔ مڈھلی تعلیم دسویں تک خالصہ کالج لائل پور توں حاصل کیتی۔ گھر دے شوق تے کمائی نہ ہون کر کے نے اگے نہ پڑھن دتا۔ تے سکول ماسٹر ہو گئے۔ اوہ کم راس نہ آیا۔ تے بیکانیر سٹیٹ جا کے تھانیدار ہو گئے۔ اوتھوں دی ہوا راس نہ آئی۔ تے مڑ پنجاب آ گئے۔ تے فلم منگتی دی کہانی، گانے تے مکالمے لکھے۔ فیر کولمبیا کمپنی لئی گیت لکھدے رہے۔ کجھ چر بعد اوہ وی چھڈ کے بس کوی درباراں جوگے ہو گئے۔ شعر سوہنے لکھدے ہن۔ سُر تال نال پڑھدے ہن۔ شعراں وچ رس تے لوچ اے۔ ایہناں دے گیتاں وچ خاص زور اے۔ ایہناں دے کلام دے مجموعے نور پریاں، جھنکاڑے، ونگاں چھپ چکے ہن۔

اک لمبی نظم جٹ دی کمائی دے تن بند نمونے دے لئی۔

تڑکے جک مکھیرنے کھوہیاں نوں گیا ایہناں جیہا ناہر اکھوندا اے
رکھ نتاں سہاگ تے جوڑ گڈا پیہڑدا سانجھیاں نوں گھریں تولدا اے
نتاں نتاں پیہڑدا واہن وچ گردا گئے جھولیاں نوں کھنڈ رولدا اے
کئی دن نہ نہاتیاں لنگھ جاون گو نقل مٹی وچ ہووے نہ ڈولدا اے

کدے کیکرا وڈھ کے گوڈیاں نوں چھانگاں گڈاں تے لٹیاں چوپ چھڈے
کدے واہن وچ رات نوں بیٹھے مُتا جھٹے گیڑے رنگ تے روپ چھڈے
نرمے بیڑ تے چھڈدے نڈلیاں نت کڈھے کن تے ویلے تے پھڑائی جاوے
گوڈھ تیج کے دیوے سیاریاں نوں کدے ونڈاں سہاگ کے پائی جاوے

کدی کنگراں کھونجیاں گوڈ کے تے گنڈھے لسن بنیریاں لائی جاوے
ٹبلاں گڈھدا موہگیاں صاف کردا نال کپے کماں اڈائی جاوے
منے بھج کے بیٹھے وچ جھولیاں دے جاں مرچ دا گنگ جوار اُتوں
کر کے بوہل تے لوکاں نے بائی بیٹھے لشکے بیلیا او تیری کار اُتوں
کتے چھنگاں نوں کجن کے یاد کردا کتے پوہلی تے بھکھی پٹائی جاندا

کتے سنڈھے پچھے ہوں ہوں بھرے کردا کھیت جانی دا رات ہنیری وچ ای جاندا

ٹاہناں جھوٹیاں نوں بہہ کے ٹھونگاں چھیڑے کتے چھلیاں کھن کھنا بی جاندا

کتے چھلیاں سراں تے چمک کے تے کنک توریا سر سہلاؤندا جاندا

کتے پیڑے کماد کلہاڑیاں نے وچ کاہڑے پیپیاں واہ وا بنا ہیں جٹا

اوتوں رُت سیانے دی واہن دے وچ گیت خوشی دے ہن گانیں جٹا

نظم بہار دا آخری پھل دے تن بند

اِک دن بیٹھے اکلڑے باغ اندر اوہ ہیں دیکھیاں صاف نشانیاں سی

جیہڑی تھاں تے کھڑے سی جند جانے اوتھے بیٹھیاں چپ ویرانیاں سی

بانے سوگ دے پلے سن بلبلاں نیں سینے دکھیاں بھوراں دے کانیاں سی

پھل سوہنی آزادی بہار والے تر گئے شُہنیاں کر کر قربانیاں سی

دیکھو دیکھ پیلے منہ بوٹیاں دے پنڈے سوچ دے وچ ہسیاں اکھیاں نیں

تاہیوں خبر جاں ٹاہنی دے نال ہنڈے جھنبے پھل نوں کنڈے تے تکیاں نیں

جا کے پیار دے نال جا پچھیا میں اوہ کیہہ دیس بنائے نیں دریاں نیں

چنا تیرے جیہے حسن دے بادشاہ دا آ الشراں دی پالی پھردیاں نیں

بیٹھے قبر دے کنڈھے تے اج اوہو پریاں سورج پھل جنہاں نوں کڑیاں نیں

کیہڑے کابلی جنگاں وچ ہار کے پائیاں کالیاں پیلیاں وردیاں نیں

پنڈا سوہل نلو کرا کنڈھیاں نے پیا بیا ہی وچ دل سکیا اے

چہرا سندری دے زرد رد کے جویں سکے دی یاد وچ جھکیا اے

اودھر ڈُبدے سورج دی کرن آ کے جھاتی پتیاں جوں مخمل پان لگی

سہرے لال کرناں سنہریاں دے وٹناں جانی دا پنڈے لان لگی

جویں سندری کوئی جھبیل مُدھا آپ نویکلے کھڑا بلان لگی

نچ پچھوتے موت دی جنگ خاطر زرہ بکتری کرناں دا پان لگی

جولی جولی نخرا کلاں دا تنگ آ کے مینوں ویکھ کے تے کول بہن لگی

نالے چپ دی جیبھ چول نال سینت مدھی پھل بابت ایداں کہن لگی

سندر داس عاصی

نام سندر داس تخلص عاصی۔ پیو داناں لالہ شادا رام دھیجہ قوم اروڑہ ڈچکوٹ ضلع لائل پور دے رہن والے۔ چاترک جی دے شاگرد۔ ۱۴ فروری ۱۹۰۶ء نوں ڈچکوٹ وچ جنم لیا۔ چھیویں جماعت وچ پڑھدے سن کہ پہلاں اردو شعر لکھن دا شوق ہویا۔ فروری ۱۹۲۶ء توں پنجابی وچ شعر کہنا شروع کیتا۔ تے چنگا جس کھٹیا۔ بہتے شعر نیچرل۔ اخلاقی اصلاحی سماجی تے ادبی رنگ وچ رنگے ہوئے ہن۔ شعراں وچ رس۔ لچک تے روانی اے۔ بولی ٹھیٹھ تے سوادلی اے۔

عاصی جی دی دھرم پتنی چلانا کر گئی۔ آپ اوہدے پھل گنگا تے گئے تے گنگا نوں مخاطب کر کے اک نظم کہی۔ جس دے کجھ شعر اوہ ہن:

گنگا سانبھ کے رکھیں امان میری   اڑیے اوہ نیں کسے پیاری دے پھل
میری سدھراں آساں پیاراں دی اوہ   ہائے اُجڑی ہوئی کیاری دے پھل
پلکے موجاں دے پردے لکا دی تے   اوہ نی کے شرماکل جیہی ناری دے پھل

نظم "بال" دا اک بند:

اوہ وہڑے دا سنگار ہیں   اوہ سکھاں دا بھنڈار نیں
اوہ چن نے چنوں سوہنے   اوہ جیہے ہر من موہندے
اوہ جھگڑے وی نہیں ہوندے   اوہ قسمت نوں پئے روندے

گیت "وچھوڑا" دا اک بند:

سدھراں دے بوٹے ٹک سُٹے گئے سڑ گئے   لگ لگ بور امیداں دے جھڑ گئے
لگراں نوں لگ پئے جھُل نی
میںڈے ماہی نے
میرے پیار دا پایا نہ مُل نی

عاصی جی ملک دی ونڈ دے بعد لدھیانہ چلے گئے۔ جتھے کوئی ۵ سال رہ کے ۲۲ نومبر ۱۹۵۲ء نوں پرلوک سدھار گئے۔ ایہناں دے کلام دا اک مجموعہ "پیلے پار" چھپیا ہویا اے۔

دین محمد سودائی

نام دین محمد تخلص سودائی پیو دا نام چوہدری محمد دین۔ قوم راجپوت پنڈ دیروال ضلع امرت سر دے وسنیک۔ جنم ۱۳۲۳ھ مطابق ۱۹۰۶ء وفات ۱۹۳۷ء۔

شعراں دے جانن دی توفیق ۱۹۱۹ء دی خلافت تے سول نافرمانی دی تحریک وچ ڈھیر حصہ لیا تے مارشل لاء سمے ۸ مہینے لئی بندی خانے وچ رہے۔ اوتھے جا کے شاعری نوں اجاگر کرن دا چنگا موقع ہتھ آیا۔ ایکانت وچ بیٹھ کے شاعری کردے رہے۔ جد بندی خانیوں باہر آئے۔ چھوٹے تے موٹے پنجاہ (۵۰) دے قریب قصے لکھے جیہڑے ڈاہڈے چلت تے مقبول ہوئے۔ جویں: صداقت سودائی۔ تودہ سودائی۔ فغان سودائی۔ تحفہ سودائی۔ بکی روٹی سودائی۔ حاتم طائی تے گل بکاؤلی وغیرہ۔ جیل جان توں پہلاں تے مگروں وطن دے سودائی (دیوانے) سن پر جیل دی ودل نے اہناں نوں سودا سکھا کے سودائی کر دتا۔ اہناں دے گیتاں وچ خاص کر بڑا سوز، انند تے رس سی۔ اہناں دے شعر نِکے نِکے دی زبان تے چڑھے رہے۔ تے راگی تے ڈھڈیاں والے ہر جلسے تے ویاہ شادی وچ ڈھیر چر گاؤندے رہے۔ خاص کر اِہ گیت:

اُٹھ شہر مدینے نوں چل جندڑی
در پاک رسولؐ دا مل جندڑی

جے توں راہ وچ رُل کے مرجاویں گی
وچ دوہاں جہاناں دے تر جاویں گی
اوتھے جا کے پاویں گی پھل جندڑی
اُٹھ شہر مدینے نوں چل جندڑی۔ در پاک رسولؐ دا

جی کردا ئے جوگن بن کے چلاں
بھگوے کپڑے تے انگ بھبھوت ملاں
زلفاں کھلیاں ہون وچ گل جندڑی
اُٹھ شہر مدینے نوں چل جندڑی در پاک رسولؐ دا

میرا لد گیا ماہی ڈھونڈاں کس در جا

کس نوں کوک سناواں خالی کوٹ گرانواں
کیہڑے پلے نوں جاواں پہنچی آن قضا
میرا لد گیا ماہی ڈھونڈاں کس در جا

تیرا مکھڑا پیارا ساڈوں قطب ستارا
وے جا پاک نظارا تتی ناں ترسا
میرا لد گیا ماہی ڈھونڈاں کس در جا

سندر داس زر

نام سندر داس تخلص زر ہیو دا ناں لالہ بھورا مل اگروال - لاہور دے وسنیک
جنم ۱۵ اگست ۱۹۰۶ء نوں امرتسر وچ ہویا -
انہاں دے وڈیرے کانپور یو-پی نوں چھڈ کے امرت سر آ وسے - اِہ چھ مہینے دے سن کہ انہاں دے پِتا امرتسر چھڈ کے لاہور آ گئے - تے ایتھے کاروبار کردے رہے -
پنج جماعتاں پڑھ کے پیو دا ہتھ وٹاون لگ پئے - تے نال ناولاں - رسالیاں تے انگریزی فلماں نال اپنے علم نوں ودھاندے رہے - تے ایس طرح اُردو - ہندی - گورمکھی تے انگریزی کجھ لکھ پڑھ لئی -
اِنہاں دے پِتا مچھلی تل کے ویچدے سن تے انہاں دی ہٹی دے کول اُستاد ہمدم دی کتاباں دی دکان سی جس تے ہر ویلے شعر شاعری تے علمی بحث رہندی سی - انہاں نوں وی شوق ہویا - ہمدم صاحب دے شاگرد ہو کے شعر آکھن لگے -
ہن تک بارہ کتاباں انہاں دی لکھت چھپ چکیاں ہن - جنہاں چوں الہڑے زخم عشق دیاں چوٹاں - خونی مال - سندر سفنے زیادہ مشہور ہن - پنجاب دی ونڈ دے بعد مظفر نگر ضلع کمیتی - اِہ لاہور چھڈ کے کانپور چلے گئے - تے اوتھے او ہو اپنا کم مچھی پکوڑے دا کر رہے ہن - انہاں دے کلام وچ روانی - جوش نالے لچک اے - شعر سوہنے آکھدے ہن - نظر محمد پرشانہ لاہوری - گوربچن سنگھ چندن - جوگندر سنگھ ساقی - بابو لال راہی تے کلیان سنگھ گاندھی انہاں دے چونویں شاگرد ہن - نمونہ کلام

بند - نظم دے چار شعر

ہر اک بندہ خود نوں گھبراجان دا اے — تے باقی زمانے نوں ہوچا جمدے
چاہے آپ ہر گل تے نکدا پاسے پرتے — پر دوجے نوں بے ہیندا لوٹا سمجھدے
شریفاں نوں سمجھ غریباں نوں گیڑ دا — تے اپنے نوں سانڈا تے جوڑا سمجھدے
خدا دی خدائی نا زر جی ایہہ ذرّہ — خدا لوند دی اپنے توں چھوٹا سمجھدے

رُباعی :-

او مسجد تے مندر دیو ٹھیکیدار — آذاں دی دیو آرتی دی اُتار دو
پہ نکلو نہ تیکاں محراباں نوں زر جی — ایہہ دن زندگی دے سنبھل کے گزار دو

دامن

نام چراغ دین تخلص دامن - پیو دا نام میاں میراں بخش - لاہور دے وسنیک - استاد ہمدم ہوراں دے شاگرد - جنم ۱۹۰۶ء۔

درمیانہ قد کسرتی جُثہ - کھدر دے کپڑے - موڈھیاں تے ول ماریا دوپٹہ یا چادر - شعر اُچی آواز نال تے بڑے انداز نال پڑھدے ہن - زیادہ تر آزادی دی لہر تے پولیٹکل جلسیاں وچ حصہ لیندے رہے - شعراں وچ وطن دا پیار تے سکھ پریت دا جذبہ جھلک ماردا اے - پڑھنت خاص طور تے بڑی اثر والی اے - اَج کل ٹکسالی دروازے شاہ حسین والے حجرے وچ شاعری دی جوت جگائی بیٹھے ہن ایہناں دی شاعری وی لوک لہندے چڑھدے پنجاب دی سانجھی اے - کیوں جو شاعر دا مذہب محبت اے - ویر ورودھ توں دور بے لوث محبت - تے ایہو دامن دا نیم اے

دیو سماج سکول ساندہ توں دسویں پاس کیتی - ایہناں دناں وچ ای وڈے بھرا فیروز الدین دی موت تے دلی جذبے تے ولولے نے شاعری دا روپ دھاریا - تے ٹراں وچ اک نظم لکھی - جس دا بول سی:

؎ ہن دس او ربا میریا میں ڈُبدا ڈُبدا جاں　　میں اوتھے ڈھونڈاں پیاریاں نوں جتھے پتراں کھانی ہاں

کوئی ۱۸ مصرعے - ایس تے ہمدم ہوراں کولوں اصلاح لئی - تے پھیر ہمدم صاحب نوں اُستاد بنا کے سوہنی رنگین شاعری کرن لگ پئے -

ایہناں دے پیو میاں میراں بخش درزیاں دا کم کردے سن - ایہناں وی ایہو کم سکھیا تے اک جرمن فرم جان ولیم ٹیلرز کولوں باقاعدہ ٹیلرنگ دا ڈپلومہ لے کے درزیاں دا کم کردے رہے - کلام وچ اثر - رس - لوچ تے خیال اُڈاری ڈھیر اے - اَج کل پنجابی فلماں لئی گانے لکھ رہے ہن - کلام دا نمونہ:

اَسماناں تے بدل ہوئے چٹے چٹے کالے ہلکے ہلکے گُوہڑے گُوہڑے
اک دُوجے دے نال چٹے چٹے کالے کالے

چڑھے بدل اسے چیندے ہول　　مست ہاتھی غوغاں دے غول
اُہ سکھاں نوں توڑی اوندے　　حال حسال تے پاو پال

اسماناں تے بدل ہوئے چٹے چٹے کالے کالے

رڑگئے ای پانی چار چوفیرے
ہولیاں ہولیاں کندھاں کوٹھے

اتوں بدل ہوئے گھنیرے
ہلکیاں ہلکیاں چھٹاں نال
اسماناں تے بدل ہوئے چٹے چٹے کالے کالے

اہناں وچ جے گڑھے بتھیرے
اہناں وچ طوفان چھپے نے

اہناں وچ بجلی دے ڈیرے
اُنچ اُونچے گن من دی چال
اسماناں تے بدل ہوئے چٹے چٹے کالے کالے

کجھ بندے پن نہاتے دھوتے
مینہ آیا جے مینہ آیا جے

گھروں نکل کے باہر کھلوتے
نچّن دھرتی پاؤن دھمال
اسماناں تے بدل ہوئے چٹے چٹے کالے کالے

کجھ کھیتیاں تے آئی جرانی
کوئی چارہ نہیں کردے دسدے

اتوں رج پئی کھیڈ اسمانی
کیہ مالک تے کیہ رکھوال
اسماناں تے بدل ہوئے کالے کالے چٹے چٹے
ہلکے ہلکے گوہڑے گوہڑے اکو جیہے دے تال نال

مینوں پاگل پن درکار
اہ دنیا کیہہ رولا گولا
کوئی کردا اے ٹال مٹولا
مینوں کجھ پتہ نہیں لگدا

مینوں پاگل پن درکار
کوئی کہندا اے مولا مولا
کوئی پاوندا چول مچولا
کیہہ ڈھونڈا اے وچ سنسار
مینوں پاگل پن درکار مینوں پاگل پن درکار

نام کرتار سنگھ تخلص بلگن ۔ پیو دا نام سردار مہر سنگھ جاتی پنڈ بلگن تحصیل ڈسکہ ضلع سیالکوٹ دے جم پل
جنم سنہ ۱۹۰۶ء ۔

ایہناں دے پتا سردار مہر سنگھ ساہوکارہ کردے سن ۔ ایہناں مڈھلی تعلیم پا کے پی ۔ ڈبلیو ۔ ڈی دی ٹھیکیداری شروع کر دتی ۔ فیر اپنے پنڈ بلگن وچ ہٹّی لا لئی ۔ جوانی دے دن سن ، جذبیاں تے ولولیاں دے جھٹکے نوں گرمایا تے ایہناں پڑھن دے نال نال قدرت نے ایہناں نوں شعر پڑھن لئی اُکسایا تے ایہناں شاعری شروع کر دتی ۔ پہلے اُردو دے شعر آکھدے رہے ۔ فیر ماں بولی دے چرنیں آ لگے ۔ طرزِ ادا بڑی سوہنی تے من موہنی اے ۔ شعراں دے وچ روانی ، شوخی تے رس لبریز اے ۔ تشبیہاں استعارے تے اکھان بڑے ڈھپدے ، پھبدے تے ٹھکدے پھبدے ورتدے ہن ۔ ایہناں دی اک تصنیف "برکھا" چھپ چکی اے ۔

ملک دی ونڈ دے بعد او بلگن چھڈ کے امرتسر آ گئے ۔ پہلوں تخلص کرتار کردے سن ۔ فیر جنم استھان دی کھچ نے اجیہا روپ دھاریا کہ کرتار نوں چھڈ کے پنڈ دی لگن وچ بلگن ہو گئے ۔

اج کل امرتسر چوک بیٹھے سو ہٹے تے کتھے ماسک پتر "کوتا" راہیں ادب تے بولی دی رنگ سیوا کر رہے ہن ۔ بڑے محبتی ، پریمی ، ملنسار تے سیتل سبھا دے ہن ۔

شعر ادب دی واقفی تے مطالعہ بڑا اے ۔ آپنے استاد ہمدم وانگوں تشبیہاں ، استعارے ، محاورے ورتن وچ حاتم ہن ۔ شعراں وچ جھناں والی روانی اے ۔

کلام دا نمونہ ۔ نظم "چانن پربھات" دے کجھ شعر :

چانن اکاش وچوں تاریاں دے چمکاں راہیں چانن دا آٹا بھرے کیہڑا سی کھلاردا
رشماں دی چابک تے سٹّے دی پوشاک پا کے تُریا سی سیر مچیت کے شاہوکار دا
بدلی دی چک کوئی باری اگوں چک کے تے گھڑی گھڑی گل دل جھاتیاں سی ماردا
چڑھدے دی جھلانی والی کدی تاکی کھول دی سی کدی گنڈ نتھ دا سی ہنسدے سی پیاردا
پون رانی ننھی ننھی ٹاپے ٹٹ گھوڑے تائیں دورہ کرن نکل سی ساہوے سنسار دا
وٹے ودّے راٹھ اگوں مرو تے گلاب ہاٹے ویکھ کے سلاماں کرن دھماں سکاردا

چِٹّا چِٹّا پانی انج ندی وِچ جاپ جاپ داسی پیا اے دوپٹہ کسے اُچّی لمّی نار دا
چانئیں چانئیں چاندی دے وچھائے کسے ورق جیویں راہ ہویا آؤن جان لئی یار دا
بنکے بنکے ناقوں ناقوں کنڈیاں تے رُکھ اُگے۔ کیتا سینہ چاک چِیرے مچھیاں نوں چار دا
ہرے ہرے فرش اُتے موتی چوکھے کھلرے سی جیویں دھاگا ٹُٹیا سی راتیں کسے ہار دا
سوسن دی کلی ڈل گئی ویکھ ویکھ کے تے کُھڑی نری اوہدے دِل وِچ ہون سی اُلار دا
سروجے نہ کول ہندا سجّیں اوہدی تُھیار، تے لگ جاندا تھیپہ تہت بھرتے پیار دا

نظم "اُڈیک" دے کجھ بول:

گُندھ گُندھ رات کُڑی دیاں مینڈھیاں پے گئے کھوڑے
اجے نہ وِسیا پر چن مُکھڑا اجے نہ لگی لوڑے
وَٹ وَٹ بتیاں تھکیاں اکھیاں تیل نیناں چوں چویا
اجے نہ ساڈا دِیوا جگیا اجے نہ چانن ہویا
ہونجھ ہونجھ کے شاہ ہنیرے راہ ہنجواں نال دھوتے
اجے نہ کیہ ہوروں کھنگریاں ٹلیاں بجھ نہ ماری گوتے
قدقد تاریاں دیاں چنگیراں دولت بڑی لُٹائی
اجے نہ پورن جوگی آیا اجے نہ اکھ جگائی
کھور کھور اکھیاں چوں کھلا بڑے ہنیرے گھولے
پھر بھی راہوں بُھلا بھٹکیا پاندھی کوئی نہ بولے
ٹکھ ٹکھ سُکھناں شاماں پیاں رو رو پیا ہنیرا
کہندے سن ہر رات دی بُکل نکلے سدا سویرا
چڑھ چڑھ لکھاں سورج ڈُبے پئے منگھیاں راتاں
پر تتیاں دے بھاگاں اندر ہویاں نہ پربھاتاں
ٹھر ٹھر بُھٹ ٹھنڈے ہو گئے چم چم تتیاں لاٹاں
پر تتی دیاں سڑن جوگیاں اجے نہ مُکیاں واٹاں

رائے جسونت رائے

ناں جسونت رائے تخلص رائے۔ پیو دا ناں پنڈت گوربخش رائے پنڈ رملاس ضلع امرت سر دے وسنیک
استاد ہمدم دے شاگرد۔ جنم جنوری ۱۹۰۷ء
دسویں پاس کر کے ریلوے وچ ملازم ہو گئے۔ پر پڑھن دا شوق شغل جاری رہیا۔ تے اوہناں بعد وچ
ای گیانی دا امتحان پاس کر لیا۔ سکول سمے شاعری دا شوق ہویا۔ ہیڈ ماسٹر نے سرٹیفکیٹ دیندیاں ہویاں
لکھیا۔ "اوہ شاعرانہ خیال والا اے" ۱۹۲۷ء توں لکھنا شروع کیتی۔ پہلی نظم "ماں دا پیار" بڑی صلاحی گئی۔ حوصلہ
ودھیا تے ہور کئی نظماں تے بھجن، گیت لکھے۔ تیقنہ سوہنا تے رنگی۔ بھرم بھلاوا۔ اوہناں دی تصنیف
ہن۔ کلام وچ روانی تے رس اے۔ پرشنت سوہنی اے۔ تشبیہاں۔ استعارے تے روزمرہ خوب ورتے
ہن۔ پنجاب دی ونڈ توں بعد جالندھر چلے گئے۔ تے اجکل روزنامہ پرتاپ جالندھر وچ کم کر رہے ہن
بڑے محنتی۔ ملنسار تے خلق پیار والے ہن۔ اوہناں دے کلام دا اک مجموعہ "اپنا آپ" چھپیا ہویا اے۔
"نظم پینڈے دی گڈی" چوں کجھ شعر:

جد ڈوبا سورج پچھے دی منہ زور سواری آندی اے
تے رات وچھوڑے کے بی دنیا آپ لکاوندی اے

کل شام توں اج سویرے تک بھر دی سی اندر وانجے اوہ
کجھ پتہ نہیں کس نگر وچ جا بیٹھی اکھوں بچے اوہ

سورج جیوں جیوں نیڑے آندا اے رنگ بگا ہندا جاندا اے
خبرے کیوں دنیا تر ہندی اے ڈر خبرے کاہدا کھاندا اے

اس چھپا پیت نہ ڈٹھا ایہ اوڑی نہ بھوں تے لائی اے
سورج نے پتیاں پہنے ہو کالک دی اکھو مکائی اے

میں سمجھیا سورج مار چھیڑی کر دتی رات حسناں جیہی
چڑھدے کول ڈھلا خون جیہا تا بیوی کجھ بدلی لالی جیہی

نہیں صبح سہاگن بن ٹھن کے اک لال نوچھ لیتا اے
اکھیاں نڈی ملنے نوں رستے وچ ڈیرہ کیتا اے

سبھناں دا سا بھیا سورج دا ای گھمٹ گھٹ کے چھپائی ہندا اے
اس بھٹی سونا ہل ٹوکری نوں اک تھوڑی رنگ چڑھاندا اے

پھر جد میں وچھن میلن نوں اس تیج تے جوہر وکھانے نے
رشماں دیاں جھمکاں چھڑیاں نے سب ستے لوک جگائے نے

تیجا سنگھ صابر

نام تیجا سنگھ تخلص صابر۔ پیو دا نام نانک سنگھ۔ چک نمبر ۱۲۰ نانک پورہ (لائل پور) دے جم پل
جنم ۱۶ مارچ ۱۹۰۵ء

پہلوں کجھ چر پنڈ وچ ہٹی کردے رہے۔ گورو دے باغ دے مورچے وچ حصہ لین کارن قید کٹی۔ بندی خانیوں رہا ہو کے کجھ چر گھڑی سازی کردے رہے۔ پھیر فوٹو گرافری شروع کر دتی۔ پر دل نہ لگیا۔ اوہ چھڈ کے کوبیا کمپنی وچ گانے لکھن لگ پئے۔ اہناں گیت دی لکھے تے نظماں وی۔ وار ڈرامہ (نثر) دی لکھی تے کوتا وی۔ اہناں دے گنجھل دار پاڈنگے شیڈ ہے انگاراں توں بچویں مرن بھنے تے راگ گھوٹے شعر اپنے اندر اک خاص رس تے کھچ رکھدے ہن۔ اہناں اک ہفتہ وار اخبار سینا پتی وی جاری کیتا

اہناں دی پہلی لکھت پرچھاویں (۱۹۴۳ء وچ چھپی) اوہدے بعد یادگار۔ من مندر۔ چھنکار۔ پورب دا چانن۔ برفی اگ۔ ودھدے پیلو۔ جگدیاں جوتاں۔ ساڈے لوک۔ لکھیاں۔ جو سب چھپیاں ہویاں ہن۔ بولی ٹھیٹھ تے سرل اے۔ کوتا دا عام رنگ روائتی اے۔

کلام دا نمونہ نظم "بڑا کجھ ہون والا اے" ہوں تن بند:۔

ہونی ان پڑت کے پاسا اوہ جگ پلٹان والی اے
جیہڑی دبی اے گھڑی آدنی اوہ طوفان والی اے
کتے اگاں بجھاوے گی کتے اگ لاون والی اے
کسے نوں کھوان والی اے کسے نوں لکھان والی اے
خزاں نے ہس پنیاں ایں ایناں کجھ ہون والا اے
بڑا کجھ ہون والا اے، بڑا کجھ ہون والا اے
جنہاں نوں بھل دتا اے اوہ کھپلے زہر جے لوکو
جیہڑی اج چپ ورتی اے ایسے وچ قہر جے لوکو
ایسے وچ نور چھپیا اے جیہڑی اج گہر جے لوکو
ہنیری چوں ای جمنا ایں صبح دا پہر جے لوکو

وداں چوں بھڑک کے بھانبڑ ہنیرا ہون والا اے
بڑا کجھ ہون والا اے، بڑا کجھ ہون والا اے
لماناں بہت بھنیاں نے ادقیرو ہوش وچ آؤ
زنجیراں تڑک رہیاں نے امیرو ہوش وچ آؤ
پینے نے تاج بغلی وچ فقیرو ہوش وچ آؤ
ہر اک ذرہ اے باغی سبھے امیرو ہوش وچ آؤ
لہو دے نال ای سابر زخم ہن دھون والا اے
بڑا کجھ ہون والا اے، بڑا کجھ ہون والا اے

نظم بھین دا پیار دے کجھ بند

بیٹھی تکونڈی وچ بھین سوہنے دیہہ تری — دیہیں اتے مُڑ مُڑ اوہ نشیاں لکیر دی
پوجا پئی اے کردی خیالی تصویر دی — ہنجواں دے ساگر خیالاں نال چیر دی
چونک وچ بیٹھی بیٹھی گلاں کرے کن نال
ربا کوئی میل ہو وے چودھویں دے چن نال

اینے وچ روٹی دیل توے اُتے پائی جا — اگ ہیٹھاں ہوکیاں تے اہاں دی جلائی جا
ایسی کوئی یاد دی چواتی سینے لائی جا — اوہ بھیو آکھ کے سے حسرت ٹکائی جا
دیر تینوں تاں دیاں دل دی جے جان کے
روٹی میرے ہتھاں دی جے کھانویں اج آن کے
ادھ پاسے توے اُتے روٹی پئی پکدی — بھین شوہدی مڑ مڑ بوہے ول اے تکدی
ہنجواں نوں ڈھیر سیک پئی اے ڈکدی — جھلکی اے پریم دی نہ تھکدی نہ اکدی
پھلکا جہان توے اُتے ہو گیا تیار اے
رکھے کیہا بوہے اُتے ست کرتار اے

ہرندر سنگھ روپ

نام ہرندر سنگھ تخلص روپ پتا دا نام گیانی گوبند بخش سنگھ بیرسٹرایٹ لاء امرت سر دے وسنیک

جنم امرت سر ۱۹۰۷ء چلانا جنوری ۱۹۵۴ء

خاندانی تے جاندرو گیانی ۔ طبیعت دے بڑے ملنسار تے سبھا دے نرل ۔ ساری عمر علم دی ٹوہ جوہ وچ جینت کرچھڈی ۔ شعراں دا شوق جوانی سمے ہویا ۔ ۱۳ ۔ ۱۴ ورھے جدی جائداد دے جھگڑیاں بکھیڑیاں وچ الجھے رہے ۔ ایہناں دے باوجود لکھن پڑھن تے ادبی کماں وچ ڈھیر حصہ لیندے رہے ۔ شعراں دی سدھائی مئی والہ دھنی رام چاترک دے چرنیں لگے ۔

ایہناں دا نظماں دا پہلا مجموعہ "نویں پنڈ ھنڈیں" وچ ۔ دوجا ڈڈ نگھے دیس ۱۹۴۲ء تے روپ لیکھا ۱۹۴۹ء وچ چھپے ۔

اخیر ۲۵ جنوری ۱۹۵۴ء نوں جدی ملک دی بھٹیا ہو گئے ۔ تے متریئے بھرا دی گولی دا نشانہ بن کے چلانا کر گئے ۔ کلام دا نمونہ ۔ "شام سنگھ دی وار" چوں

بھوتر گئے نے ڈوگرے پائی ہتھیارے ۔۔۔ شام سنگھ نے دیکھ کے ایہناں دے کارے
اگے اپی پٹ رہے جڑھ آپ نکارے ۔۔۔ بھلے نہ رنجیت نوں کرپاں دے مارے
بھوئے کرن انگریزاں جس قول دسارے ۔۔۔ نی جائے پرتنے نہ خوف جتائے
ٹیپو جیہے سلطان دی باڑے تے مارے ۔۔۔ آیا دنجاں کرن سی اج راج سہارے

غزل دے کجھ شعر

اپنی دکھاکے مایا سب نوں اپی پھسایا ۔۔۔ کریاں دی واس رج کے ہر اک نچا لیا
جو دل وچ آئی کیتی کیتی بنا صلاحوں ۔۔۔ باہمن سرے چڑھایا شودر ترسا لیا
حوراں دے دین ہجانے اپی چلاں خاطر ۔۔۔ جس نوں ملی نہ ایتھے اُس کیہ بھلا لیا
کہندے نیں حق دی گل حق کس طرح سناواں ۔۔۔ منصور نے سنایا تاں کیہ مزا لیا

دیوندر ستیارتھی

نام تے تخلص دیوندر ستیارتھی۔ پیو دا نام لالہ دھنی رام۔ موضع بھدوڑ ضلع سنگرور ریاست پٹیالہ وچ ۲۸ مئی ۱۹۰۸ء نوں جنم لیا۔ مڈھلی تعلیم ایتھے ای حاصل کیتی۔ ۱۹۲۳ء وچ دسویں دا امتحان دیاں لے دی پڑھائی چھڈ کے گھروں تُر پئے تے وینہہ ورھے بھارت، برما تے لنکا دی یاترا کیتی۔ بنگال پہنچ کے شری رابندرا ناتھ ٹیگور دے چرنیں لگے۔ پر اوہ وینہہ ورھے ایتھاں ضائع نہ کیتے۔ سگوں ایہناں وچ لوک گیت جمع کردے رہے۔ تے ۱۹۳۶ء وچ ایہناں لوک گیتاں دا سنگرہ "گدھا" گورمکھی وچ ترتیب دے کے چھپوایا۔

ملکی ونڈ دے بعد دلی چلے گئے۔ پہلوں انڈین کونسل آف اگریکلچرل ریسرچ وچ "سائنٹک سمپادھک" دا کم کردے رہے۔ فیر ست ورھے بھارت سرکار دے ہندی ماسک پتر "آجکل" دے ایڈیٹر رہے۔

پنجابی وچ ایہناں دے لوک گیتاں دے مجموعے "گدھا" تے "دیوا بلے ساری رات" ہن۔ ایہناں دی اپنی پنجابی کوتا دے مجموعے "دھرتی دیاں واجاں"، "مڑھ کاتے کنک"، "بڈھی نہیں دھرتی" تے "لک ٹنوں ٹنوں" چھپ چکے ہن۔ کوتا توں سوا پنجابی نثر وچ کہانیاں دے مجموعے "کنگ پوش"، "سونا گاچی"، "دیوتا ڈگ پیا"۔ تھاہناں توں سوا ہندی وچ ڈھیر نظم نثر دیاں پستکاں لکھیاں ہن۔ اک انگریزی وچ وی لکھی اے۔

قلم وچ روانی، خیالاں وچ اُڈاری تے رس لوچ سوہنا ایں۔ کلام دا نمونہ "لک ٹنوں ٹنوں" چوں نظم "پوہ دیاں دھپاں":

نین ملدیاں جاگدیاں سُرکاں	سُورج اُگیا پوہ دی جھول
یاداں وانگوں کرناں چھیٹیاں	وجھیلی سرلانواں دا بول
پوہ چمبل چگ بھس ترنی پتھوری	پوہ دی مہیک نہ مقتے تول
جھمب مار کے بیٹھیاں دُھپاں	دھنداں کردیاں سیت کھول
کھیڈن دھپاں چڑیاں پونچھے	پوہ پالے دا وجدا ڈھول
ساڈے ساہیں ساہ رلا کے	جیکن پوہ رہیا کجھ ٹول
پوہ جے پُرانا ں وڈ وڈیرا	ہر نونا کوئی نئیں انجول
پوہ دُھپاں جیوں کنجکاں الھڑاں	کردیاں گتاں جوڑے گول
پوہ دُھپاں دارو دیاں گھٹاں	ساہ تیرے شاہ رگ دے کول
بیٹھن تیرے جھمب وگا کے	لائی لگ جاں ڈانواں ڈول

نظم "میری ناجو نار"

میری ناجو نار

نہیں کوئی ہیر دیں ہاں رانجھا
پھیر دی ساڈا جیون سانجھا — دُکھ سُکھ سانجھا
عشق جھناں وچ دُور تیکناں — لمّی تاری
کاش اسیں وی لا سکدے
تے دھا گل وکھری پا سکدے — ہے پیاری
کیہ مُجھ سچ مچ ہیر دے
سن بوہتے سوہنے کوئے پتے
میری ناجو دے مُکھاں کولوں — نہیں نہیں ئیں نہیں من سکدا
ئیں ہاں راہی، پیریں چکر
اَت لمیاں واٹاں دے سدّے
نت میرا دل سُندا — تے سر دُھن دا
میری ناجو نار سدا تیار
چلاں جدھر ئیں چلدا
نہ ہس کے نہ رو کے
نیناں وچ نین پرو کے
آکھے ئیں نہیں جاناں — دے کیوں کریں دھگاناں
ئیں بھلی ویاہ کرا کے — من پچھوتاناں
بھانویں نک میری چ دا — کجھ بے ڈولا
گل چوں نیاکے مٹھ ہڈیاں وی — نجھ شکھ بولا
باقی وی منہ متھا سارا — مساں گذارا
پر میرا دل کھا دے — اُس دل سدا ہلارا
کالے مٹیالے والاں ول — کاٹ سدھ ماتے نیناں دل

شیر محمد ناصر

نام حکیم شیر محمد تخلص ناصر پیو دا نام حکیم الہ دین قوم سندھو لاہور دے وسنیک جنم ۱۹۰[illegible]ء۔
نوّدن ورھے دی عمر وچ شعر آکھن دی چیٹک لگ گئی۔ باراں ورھے دی عمر وچ قرآن مجید حفظ (کنٹھ) کیتا پیو کولوں حکمت پڑھی۔ جدی پیشہ حکیمی اے۔ سو ایہو دارو درمل تے علاج معالجہ کردے ہن۔

نویں دور تے نویں رنگ دے شاعراں چوں ہن، جیہڑے یار دیاں گالیاں: نقاں، کنگھی پٹی تے چہرے مہرے دے جھگڑیاں توں پرے رہ کے نیچرل تے سماجک کوناں دے حامی کار ہن۔ مشاعریاں جلسیاں وچ بڑی آدر عزت نال بلائے جاندے ہن۔ شعراں وچ روانی تے یکسانی اے۔ ایہناں دے کلام دے چار پنج ٹریکٹ چھپ چکے ہن۔ ایہناں دیاں نظماں چوں ہڈا بن فضل ربی، لاہور دی سیر، ساقی وغیرہ مشہور ہن تے بڑیاں پسند کیتیاں گیاں ہن۔

نمونہ "میرا دیس":

میرے دیس دیا ہرا بھرا وا — تیرے دیس جیہا نہیں جگ تے ہونا
خدائی خزانے دا کانی بھریا اے — ایہدا ذرہ ذرہ ایہدا کونا کونا
کتے کنک کھاندی اے ہچکولے تے ہچکولا — کتے ہک کدھی لھدا اے پونا
تے کدھرے کپاہ دی اے کھڑ کھڑ پئی ہسدی — کتے چھلیا نہیں سماوندا اے چھونا
کتے چھوٹے چھوٹے بوٹے وچ گنگ دے نیں — کتے پھوٹی اے سرہیوں دی سونا
تے موٹھاں دے بوٹاں چوں ڈھلن پئے بارے — کتے منجی دا انج کدھ کے کھلونا
کتے نسر دی کسر پئے کرن پوری — تے ماکھ دی سفیدی نوں دھوندے پئی دھونا
تیرے دیس دی پٹ کن دے اگے تاں — بکیہ ہوراں دے ریشم تے پٹ نے کھلونا
تیرے دیس دا پانی چاندی اے خالص — تیرے دیس دی مٹی پاسے دا سونا
کری جا وطن دی توں خدمت کری جا — خوشی نال دولت دے کوٹھے بھری جا

نظم لاہور دی سیر وچ "ہیرا منڈی" دا ذکر اینج کردے ہن

اس منڈی دا کیہ پچھنا ایں ایہ ای جگوں باہری منڈی — نہ جھنساں نہ بکری دے ڈنگے تے نہ جھوٹا کالا ڈنڈی

ایتھے وِکن دھیاں بھیناں، مانواں دی دی پئے جاندی منڈی
اس منڈی دی ہر اک تینوں رات سہاگن دن نوں رنڈی
سودا لیں تے ویچن والے، دونویں نیں کھچاں دے کھچ
نچ موڑ توں منڈیا نچ

شاموں شام تے اکڑ دُکڑ، جیہڑوں دھن یاراں باراں
نقلی روپ فریبی رنگن، اتر جنیاں مٹھڑ ہٹیاراں
ویہہ ٹکے تے ٹانگہ دوڑے، ویہہ کاراں تے دھن کاراں
نچی نچی بندے موہ کے جھوٹھی موٹھی دیاں پیاراں
طبلے کھڑکن گھنگرو چھنکن کون کہوے شیطاناں! نچ
نچ موڑ توں منڈیا! نچ

ایہ منڈی اَو نقلی جنت، وِکن نقلی حوراں غلماں
وڈے وڈے نواباں دے پُت ایتھے دیکھے پھردے پلماں
جھوٹھ دے بانے جھوٹے گہنے، جھوٹا گوٹا جھوٹا سلماں
اُچے اُچے عالم وی کئی رُڑھ گئے ایتھے نے ایں علماں
دین دُنی توں دا بنج گئے او جنہاں نوں پئی ایہدی چنج
نچ موڑ توں منڈیا! نچ!

نظم ہذا من فضل ربی دے پہلے دو بند :-

رَب رکھے دیس اساڈے نوں
ایہدے وچ سارا دھڑ اِہا
اس دیس دے بوٹے بوٹے وچ
اِہدے وچ ہر شے بن دی اے
دنیا دے موساں دلیاں وچ

ٹُکاں مُنہ مٹی کر دی رہی
مینہہ دے فرفر چوندا سی
کوٹھے دی چھت پئی ڈھیندی اے
کہندا سی کوٹھا چھڈ نہ جا
ہُن کوٹھی نویں بنائی سُنے

ایہہ بن گیا رب سببی اے
چڑھدے وچ بانہہ اِک کھبتی اے
دنیا دی دولت دبی اے
ایہہ دیس بڑا کرتبی اے
شکر ہے، ساڈی وی بھتی اے
ھذا مِن فضلِ رَبی اے

جس کوٹھے دبوچھ رہندے سال
مُڑ کندھاں دیاں کھہندے سال
لاک نوں جد دی کہندے سال
مُڑ باری دے وڈ بہندے سال
بجھ لگ گیا ڈھو نبتی اے
ھذا من فضلِ ربی اے

درشن سنگھ آوارہ

نام درشن سنگھ تخلص پہلوں دلجیت فیر آوارہ۔ پیو دا نام بھائی عطا سنگھ کالا گوجراں ضلع جہلم دے وسنیک
۳۰ر دسمبر ۱۹۰۶ نوں کالا گوجراں وچ جنم لیا۔ فیر ہوش سنبھالیا تے گوجرانوالے آ گئے۔ ایتھے ۱۹۲۳ء
وچ خالصہ ہائی سکول گوجرانوالے توں دسویں پاس کیتی۔ جدی پیشہ بزازی دا کم سی۔ پہلوں ایہو کم کردے
رہے۔ فیر ملکی ونڈ پچھوں پٹیالہ چلے گئے تے گز نال کپڑا مینا چھڈ کے محکمہ پنجابی پٹیالہ دی ملازمت کر کے
قلم دے دھنی بن گئے۔ تے ایس طرح پنجابی ادب دے پکے سیوادار ہو گئے۔

۱۹۲۲-۲۳ء وچ پنجاب سیاسی رنگ پورے جوبن تے سی۔ انگریز سرکار دے خلاف جنگیاں تقریراں
بے دھڑک کوتاواں تے کھلے ڈلھے جلسیاں دا زور سی۔ ایہہ وی سیاسی رنگ وچ رنگے گئے تے ایہناں
دیاں باغیانہ نظماں دا پہلا سنگرہ (مجموعہ) بجلی دی کڑک ۱۹۲۳ء وچ چھپیا۔ ایہدے نال ای بابو فیروز دین شرف
دی کتاب دکھیاں دے کیرنے چھپی۔ انگریز سرکار نے دوویں کتاباں ضبط کر لیاں تے زیر دفعہ ۱۲۴ الف
مقدمہ چلا کے شرف ہوراں نوں تے بندی خانے وچ بند کر دتا۔ پر ایہہ "مفرور" ہو گئے۔ ایتھے کہ

جے غم ہوواں تے ہڈی تک لیا سکے نہ کال میری

انگریز سرکار دے کانواں بتیری دوڑ بھج کیتی پر ایہہ کدھرے قابو نہ آئے۔ ایہناں دناں وچ ایہہ نت نویں
تخلص کردے سن۔ پھیر مفرور ہون کر کے کدی تخلص "چھچھل سنگھنا" کدی "دکھی مردا" کدی "لشکریا" کدی "چل چل"
وردت دے رہے۔ ایس "مفروری" دے زمانے وچ کشمیر، یوپی، راجستھان وغیرہ دی "یاترا" کیتی
تے مڑ ایس طرح چنگے چوکھے "آوارہ" ہون کر کے تخلص "آوارہ" اپنا لیا۔

ایہناں دیاں نظماں دا اک مجموعہ "بغاوت" کوئی بارہ وار چھپ چکا اے۔ تے اوس وچوں بغاوت دی
توتکی بو باس آوندی اے۔ ایس نوں سوا ہور لکھتاں ایہہ ہن۔ جنہاں چوں ہل چل ملکی ونڈ دے بعد چھپی
تے آوندگیاں (غزلاں دا سنگرہ) اجے چھپن والی اے۔

سونگ زنگ (۴۰۰ صفحے دا اک سماجک ناول) جیون چول (چھوٹے افسانیاں دا مجموعہ) پڑدسیما
سمجھوتے "سوا ڈیڑھ سو صفحے دا سماجک ناول۔ ایہناں توں سوا عمر خیام دی رباعیاں دا پنجابی ترجمہ ایہناں ۱۵۰
رباعیاں دا مجموعہ "ستان لیتی" ڈراما تے کجھ انگریزی ترجمے ہن۔ کجھ بچیاں دیاں کتاباں جو نصاب وچ

شامل ہن۔

جذبیاں وچ اُمنگ تے ترنگ۔ قلم وچ تندی تے تیزی تے خیالاں وچ بغاوت دے نال دیش پیار دی جھلک ڈھیر اے۔ کلام وچ روانی تے رس لوچ سوہنی اے۔

غزلاں چوں کجھ چونویں شعر

وانگ پھلاں چوبھ اُتے چوبھ کھاندے رہی دا اے
پھر بھی اپنا اِہ سبھا اے مسکراندے رہی دا اے

بھانویں رنداں نال وی کجھ دوستی گوہڑی نہیں
صوفیاں توں پر سدا دامن بچاندے رہی دا اے

کوئی بچھے تیر دی کوئی کھان والی چیز اے
سجناں دے تیر پر ہس ہس کے کھاندے رہی دا اے

میری پربھات بھگتن شام دے پچھتن نے زمانہ
میرے سجے تند دا گھر میرے کھبے جے میخانہ

آ کدی بہا صراحیاں زاہداں دے ساہمنے ساقی
چھلک جائے نہ جد تک رند دی توبہ دا پیمانہ

نہ کجھ وچ کدی وڈیاں ندروں دے نے کدی رکھے
زکواتاں خیرے ہن اُنہاں کنہا ہاں دا ای جرمانہ

اہ اُہنے جام ساقی بھاپیا اُدے پیا کال نوں
ترہیہ میری تے ہن منگدی اے میخانے دا میخانہ

بلا کے کھنب دیوے کیہہ ہیں شعلے دی بجھا سکناں
جو سڑ کے سواہ دے ہو جاندا اُہ ہوسی ہور پروانہ

شیخ جی رہندے او جنت دے تصور وچ ہمیش
بھُلے چُکے ساڈی دُنیا وچ وی آ جایا کرو
اس فرشتے ہن توں جد وی ہو پوے جیوڑا اُداس
آ کے میخانے دے وچ اِنسان بن جایا کرو

گیانی سوہن سنگھ سیتل

نام سوہن سنگھ گیانی تخلص سیتل پیاو دا نام سردار خوشحال سنگھ پنڈ قادی ونڈ تحصیل قصور (لاہور) دے جم پل۔ جنم ۷ اگست ۱۹۰۹ء

پہلوں گورمکھی پڑھی۔ باراں سال دی عمر وچ سکولے پڑھنے پئے۔ ۱۹۳۰ء وچ گورنمنٹ ہائی سکول قصور توں دسویں پاس کیتی۔ فیر ۱۹۳۳ء وچ گیانی (آنرز ان پنجابی) دا امتحان پاس کیتا۔ کالج وچ داخلہ لین دی سدھر سی پر گھر گرہست دے رجھیویں سببوں اہ سدھر پوری نہ ہو سکی۔

کوتا لکھن دی لگن چھوٹی عمرے لگ گئی۔ آپ لکھدے ہن "میں بڑی چھوٹی عمرے "کوتا" جوڑنی شروع کر دتی سی۔ میری عمر اس ویلے پندرہ ورھے توں وی گھٹ سی۔ سکول وچ پڑھدیاں میرا میل مولوی نیقر حسین نال ہو گیا۔ اوہ بڑے چنگے ول دے کوی سن۔ انہاں دی وجہ نال مینوں اردو وچ شعر لکھن دا شوق ہویا۔ جو اس طرح دے سن۔

کروں تعریف کیا اُس کے حُسن کی — کیا صُورت پری جلوہ فگن کی
نظر ٹکتی نہیں اس مُرخ رُو پر — کہ ایسی چمک ہے اُس کے دہن کی
کیا طاقت بھلا ہے مہروماہ میں — جھلکیں اِک جھال جو اُس کے حسن کی
مرنے کے بعد سیتل اپنی کریں گے کوئی — کرتے ہیں ہم جہاں میں گزرے ہوؤں کی باتیں

اردو وچ ستویں وچ پڑھدا ساں تے ایس عمرے ودیارتھی لئی ایہو جہے شعر دی بڑی مہانتا رکھدے ہن میں اِک دو سال اردو وچ لکھدا رہیا پر من نہ پسیجیا۔ تے میں فیر پنجابی وچ لکھنا شروع کر دتا۔"

۱۹۲۸ء وچ پہلی نظم رسالہ کوی کلکتہ وچ چھپی۔ فیر پریتم۔ پھلواڑی وغیرہ ماسک پتراں وچ کلام چھپدا رہیا۔ ۱۹۳۵ء توں سکھ دھرم دے پرچار دا کم شروع کر دتا۔ ایج میں "ڈھاڈی" بن گیا تے پنجاب ہند دی سیر کیتی۔ تے سکھ اتہاس بارے کوئی ستر اسی واراں لکھیاں۔ تے نال نال گیت وغیرہ لکھدا رہیا۔

اِنہاں دی اِک گیتاں دی کتاب کیسری ودیہ ۱۹۵۴ء وچ تے "بدلاں وچ گیت لکھدا ہاں" ۱۹۵۸ء وچ چھپیاں تے ہور لکھتاں دی سوچی (فہرست) اہ اے۔ ڈھاڈی واراں دی کتاباں) سیتل کرناں۔ سیتل سنیہے۔ سیتل ہنجو۔ سیتل ہلارے۔ سیتل بھنگاں۔ سیتل پرسنگ۔ سیتل پرکاش۔ سیتل تانگھاں۔ سیتل ترانے۔ سیتل واراں۔ سیتل چمکاں۔

سینتل انگیارے۔ سینتل رمزاں۔ سینتل اُمنگاں۔ سینتل سوغاتاں۔ وہندے ہنجو۔ بجھرے ہنجھ۔ دل دریا۔ وغیرہ کوئی ستر دے قریب ہن۔

دیس دی ونڈ دے بعد قادی ونڈ (قصور) چھڈ کے زیرہ (فیروزپور) جا وسے۔ پھر ایتھراں نوں واہی گاہی سونپ کے آپ لدھیانہ آ گئے ہن۔ تے ایتھے ای کتاباں لکھدے چھاپ دے ہن۔ کلام دا نمونہ ؎

بھابی میری گت نہ کریں — مینوں ڈر سینی توں آوے
دیکھ تیرے کھل چڑیاں — میرا من اڈنوں نہیں رہندا
کھل کے جے شیشہ کھولاں — کسے ہور دا جھلکا پیندا
تیرے متھے پیندی دیکھ کے — میرا اندروں جیا ملچاوے
بھابی میری گت کریں — مینوں ڈر سینی توں آوے

توں تاں رت سنگ مل دی — تاں ہے منہ دی کھیدی ایں دھاری
میں دی اُنج تیرے ہان دی — پر اکھیاں وچ شرم کواری
دھیاں ہشیار ہو گیاں — بابل نوں کون سمجھاوے
بھابی میری گت نہ کریں — مینوں ڈر سینی توں آوے

ٹپ نی جوانیے ٹپ ٹپ ٹپ
حد نہ چھڑپ بھانویں لکھ وار ٹپ
ٹپدی جوانی ویکھ ٹپدا جہان نی — تینوں ویکھ ٹپدے موہے مٹیاراں نی
ٹپے تیری گت جویں چھنن تے سپ
ٹپ نی جوانیے ٹپ ٹپ ٹپ
ٹٹن دے دل تیرے تینوں نہ سنگ نی — رہے نہ ادھوری کوئی دل وچ امنگ نی
رستے اتے ٹپ بھانویں ناگاں اتے ٹپ
ٹپ نی جوانیے ٹپ ٹپ ٹپ

اقبال دائم

نام محمد اقبال تخلص دائم پنڈ داسو۔ منڈی بہاؤالدین (گجرات) دے وسنیک۔ پیدائش ۱۹۰۹ء
جد ذرا سُدھ بُدھ ہوئی پڑھائی ول دھیان کیتا۔ پر اُستاد کولوں اجے تھوڑا جیہا ای سبق لیا سی کہ
عشق مجازی نے اپنی پچّی لا لیا۔ تے میاں احمد یار گجراتی دا نگوں دلدی کسے دے نیناں دا شکار ہو گئے۔
پڑھائی چھڈ دتی۔ کجھ چر بعد اوہ پنڈ جھلانہ (منڈی بہاؤالدین دے نیڑے اے) چلے گئے تے دل دی لگی
بجھاون دا راہ پچھن لئی بابا میاں خاں کول پہنچے۔ اُنہاں مجازی ولوں موڑ کے حقیقی ول لا دتا تے انہاں دل
دے جذبیاں خیالاں نوں ٹور لین لئی پنجابی شاعری دی ٹنڈ لئی۔

انہاں ہن تک کئی قصے لکھے ہن۔ جنہاں چوں اکثر چھپے ہوئے ہن جویں سوہنی مہینوال۔ یوسف زلیخا۔
کملی پوش۔ ہیر سیال۔ مرزا صاحباں۔ ابراہیم ادھم۔ تفسیر یوسف۔ ترجمہ مثنوی بو علی قلندر۔ سیف الملوک۔
لیلیٰ مجنوں۔ پنجابی سہاگ۔ پریم راگ۔ شاہنامہ کربلا۔ فاطمہ دا لال۔ شہزادی نور اقبال تے شاہ مراد وغیرہ۔

انہاں دے شعراں وچ جھناں والی روانی اے۔ زبان بیان واہ وا اے۔

کلام دا نمونہ شاہ مراد نور اقبال چوں

کدی روپ سہاون رانی دے دریا — لٹک چلیندیاں جھومراں ٹکے سیس ٹکا
لک ریشم دی گنگیاں گُڈیاں کتی چا — چونڈیاں لٹکن ناگناں راہیاں ڈنگ چلا
لٹ مارن فوج سکندری کوئی نیناں سان چڑھا — شکن مٹکن مورنیاں بانکے پیر اٹھا
کرن غلام اک جھلک تکیں پریاں نوں شرما — گھٹا چڑھاون گوریاں اکتیں مرمرے پا
گھمراں پان کواریاں گیت سوہیلے گا — دیہیاں پچھے ریشمی ڈھاک ترُن پھٹکا

سوہنی مہینوال چوں

سوہنی سوہنیاں نوں بھانڈے زین کارن سچے رب دا نام چیتار اُٹھی
پری حور پر نور جیوں پرجوبن کردی ناز انداز ہزار اُٹھی
جویں ابر وچوں خورشید نکلے نویں رُخوں نقاب اُتار اُٹھی
ہتھ پیر سوار کے نال نخرے نالے زلف دے دام کھلار اُٹھی

نخل عیش سرسبز جلاوے نوں مثل برق آتش شعلہ نار اُٹھی
غوطہ مار غواص گجرات دےپانی سو چا کے بلخ بخارا اُٹھی
لگے گھڑی نار دی پابندی ہن ساہنے کرن شکار اُٹھی
مین تین عینین بندوق ترکی قاتل جان کر دی مار مار اُٹھی
عزت بیگ غریب دی موت بن کے حسن غضب دی کھچ تلوار اُٹھی
دائم پتلی حسن دی ذرا جاوے کوئی کرن نزاکڑی کار اُٹھی

یوسف زلیخا چوں پنج شعر

برقعہ پوش ماہی ذرا جی والیا او مینوں ترسدا چھڈ کے جاہ ناہیں
تیرا سنگ ترٹ دیاں جند جلی بھاگی رہن نہ ملن پرواہ ناہیں
تیں وچ گجھڑا عجب اسرار کوئی تیرے جیہا عالی جاہ ناہیں
جس گھڑی دا بیلیا آن ملیوں رہی کسے دی مجھ نوں چاہ ناہیں
یوسف ورہجے دانگ تاثیر تیں وچ ماسہ شک شبہ اشتباہ ناہیں
میں کدا کھتاں ہاں زخموں لاہ پردہ جم جم رکھ پردہ پردہ لاہ ناہیں
تراڑ عشق سانگ وچھوڑے دی مار کے تے بلی عرش دا کنگرہ ڈھا ناہیں
جویں زندڑے نی غم خوار بن کے ایہ وید بیبانی درد خواہ ناہیں
تیرے جان کنول پنکھی جان تڑفے میرا جامے وچ اک دا ساہ ناہیں
ملاقات دا نام معراج دائم رکھ لاج میری سٹ جاہ ناہیں

پنج دریا عرف آئینہ معرفت دچ بیت ہن۔ نمونے دا اک بیت

مثل شہر دیار بازار مٹی قیصر خسروی تاج محل مٹی
مٹی کھلی کھلوتڑی مٹ جاندی جدوں دیکھدی نئی نسل مٹی
مٹی دل منڈی مٹی گل جاندی مٹی نال جدوں کردی گل مٹی
دائم مٹی دا مٹی نوں مان گوڑھا ہو جاوناں ایں اج کل مٹی

فضل الدّین بخت

نام فضل الدین تخلص بخت پیو دا نام چوہدری حسن دین۔ لاہور دے وسنیک۔ جنم ۱۹۱۰ء۔ تھوڑا جیہا پڑھ کے ٹھیکیداری تے آڑھت وچ رجھ گئے۔ اج کل سبزی منڈی لاہور دے چوٹی دے آڑھتی ہن۔ تیرہ چودہ ورھے دی عمر وچ شاعری دا شوق ہویا تے میاں حسن دین حسن دے شاگرد ہو کے شاعری شروع کیتی۔ بڑے ہس مکھ، ملنسار تے سیلقے سبھا دے ہن۔ رب دی مہر نال خانہ کعبہ دے حج تے حرمین شریفین دی زیارت دا شرف حاصل کر چکے ہیں۔ کلام یا نعتیہ ہے یا مجازی رنگ وچ۔ اہناں دے کلام دے کجھ مجموعے 'خیال بخت'، 'بخت دے بھرے خزانے'، 'بخت دیاں ترن کلاں' تے 'بخت دے نیندرت' دے ناں ہیٹھ چھپ چکے ہن۔

اہناں دا پہلا شعر ایہہ اے:

نہیں عشق وی کیتا تے کیہ کیتا کامیاب تقدیر نہ ہون دتا	جے معشوق وی ملیا تے کیہ ملیا دامن تک نہ اوس نے چھوہن دتا
جذبہ دل وی ملیا تے کیہ ملیا میل یار جس غیر نہ ہون دتا	بخت بخت کیہ ملیا جس داغ ہجراں آپ وصل دے نال نہ دھون دتا

کلام دا کجھ ہور نمونہ:

حشر تیک اوہ میلا نہیں ہو سکدا آسمان اے سارے جہان دا بخت
ہر اک تارے اندر دھلکاں مار دائے دیکھ لئے دکے انسان دا بخت
اہناں گھڑکیاں توں جھاتی پاوندا اے دو مصطفےٰ تے مسلمان دا بخت
ملک ننگ دے بخت حیران ہوئے جدوں ویکھیا اہل ایمان دا بخت

کالے والے ہنیر جوانیاں دا رہ تے کجھ دا ایس ہنیر اندر
پوری نظر نوں ورتنا گھٹ مجھن آجاندے نے کئی ایس پھیر اندر
اوہ جوان جو غلطیاں رہے کردے کالی شام دی شام سویر اندر
بخت جیتیاں نے روشن آن کیتی اُن تے نیکیاں دے لائے ڈھیر اندر

بلدیو چند بیکل

ناں بلدیو چند، تخلص بیکل، پیو دا ناں ہری چند۔ امرت سر دے وسنیک۔ چاترک جی دے شاگرد۔ جنم ۱۹۱۰ء۔ دسویں جماعت پاس کر کے گیانی دا امتحان دتا۔ پہلوں پنجابی پریس امرت سر وچ مینیجری کردے رہے۔ پھیر فلم کمپنیاں وچ کم کرن دے بعد امرت سر وچ کتاباں دی ہٹی کھول لئی۔

کویتا دا شوق بچپن توں اے۔ بڑا شرمیلا۔ طبیعت ہس مکھ۔ کوی درباراں وچ گا کے شعر پڑھدے تے داد لیندے رہے۔ چاترک جی دے شاگرد ہوئے۔ ایہناں کولوں شعراں دی سدھائی کراندے۔ ست فلماں دے گیت لکھے: ہویاں فلم سوہنی ماہیوال، لیلیٰ مجنوں، ہیر رانجھا، میرا پنجاب، میرا ماہی، راوی پار، لمی پنجابی گانے لکھے۔

ایہناں دیاں نظماں دے مجموعے ست رنگی پینگھ، عرشی درش، جیون لہراں، مٹھے مٹھے بیکل دے گیت چھپ چکے ہن۔

کلام وچ مٹھاس تے رس اے تے گلاں وچ من دی سگندھ تے حوصلہ۔

کلام دا نمونہ۔ پیار دی جوگن دا اک بند:

پئی کھنڈ وچ تھر تھر کردی اے　　پئی پالے دے نال مردی اے
تن تے پائیاں لیراں نے　　دکھاں تے دکھ پئی جردی اے
ہوا پئی اوس نوں جھنبدی اے　　اوہ تھر تھر تھر تھر کنبدی اے

اک گیت دے دو بول:

ویکھی میری مروڑ نہ چھاپاں نازک ونگاں توڑ نہ چھاپاں　　شالا جیویں جوانیاں مانیں مڑ جا گھاں موڑ نہ چھاپاں
پیار میرا بھربانہ مڑ کے ٹٹیاں نوں ٹنکا نہ مڑ کے　　ٹٹی پریت جگا نہ مڑ کے ٹٹیاں نوں ٹنکا نہ مڑ کے
ٹٹیاں تاراں لکھ ٹنکایاں گنڈھ پئی پرتاں نہ نکلی　　تیرے درد وچھوڑیاں اندر مجھدی رہی پریاں نیگی
پل پل وچ ہسدے بسدے توں تے کھوئے گھیوں لئے　　توں کیہ جانیں روندے دل نوں دیندی رہی میں لوریں لے
منجھواں دے نیر دے بدھے ہوئے بدھے رہن دے توڑ نہ چھاپاں　　ویکھی میری مروڑ نہ چھاپاں نازک ونگاں توڑ نہ چھاپاں

محمد سلیم خوشنود۔ محمد الدین غریب، ندا امرتسری، نفیس خلیلی۔ علم دین خاکسار تے ہور شاعر حصہ لیندے سن۔ گشتہ صاحب نوں پہلی واری اوتھے ویکھیا ہر شئی تے بڑے متاثر ہوئے

اُردو شعراں وچ نفیس خلیلی کولوں اصلاح لیندے رہے پر پنجابی وچ اپنے اُستاد آپ ای رہے۔
ڈھلی شاعری اِدسی سے

زمیں بدلی زمانے دی ہوا بدلی ساری خلق بدلی اِہ جاناں بدلے
سب کجھ بدلے نہیں ذرا پرواہ مینوں جے نہ اک میرا مہرباں بدلے

مخولیہ رنگ وچ اِک دوست دی دوجی شادی تے لکھیا

ع عشق دا ڈُھا بیار ڈٹھا فوین رول تے پیر ہیں کیاہ بھئی واہ
اج کل دے اسیں حسین ویکھے اُتوں جٹے تے دھوں سیاہ بھئی واہ
اسیں جیہی آرام لُٹ بیٹھے ایہوں گُٹ دا کھادا دساہ بھئی واہ
عالم یاراں نوں اِک دی نہیں ملدی دھیلے شاہ دا دوجا ویاہ بھئی واہ

پھیر کجھ سیاسی شاعری کردے رہے جویں سے

چل اوئے نتھو بنھ بسترا ٹُر چلئے پردیس
پُت پنجاب دی ہتھ جنہاں دے لگے اُجاڑن دیس

"نون وزارت" بارے لکھی نظم دا اِک بند

دڑ وٹ دوستا زمانہ نہیوں کون دا — راج آیا نون دا
محلاں والی چودھرانی جھگیاں تے تھکدی — تے روکیاں نہ رُکدی
لال لیڑا موہڑیاں تے سٹ کے شنون دا — تے بھا بجھے خون دا
دڑ وٹ دوستا زمانہ نہیوں کون دا — راج آیا نون دا

شعراں وچ طنز بڑی سادگی تے زور دار اے۔

بلونت گارگی

نام باوا بلونت گارگی پیو دا نام ٹھاکر دینا ناتھ۔ پنڈ نیشنہ (دا ناری دے نیڑے) ضلع امرت سر دے وسنیک جنم اگست ۱۹۱۵ء۔ مڈھلی تعلیم پا ہنسے کوٹ توں پڑھ کے کجھ چر آڑھت دا کم کیتا۔ پڑھن دا شوق سی۔ ہندی، اردو، فارسی چنگی طرح سکھی۔ جماندرو آزاد طبیعت تے کمیونسٹ خیالاں دے ہن۔ زیادہ تر سر کھنڈی کوتا (بینک ورس) لکھدے ہن۔ ایس ویلے چوٹی دے انقلابی شاعراں چوں ہن۔ اوہناں دے کوتاواں دے سنگرہ (مجموعے) مہان ناچ۔ امر گیت۔ بندرگاہ تے جواں مکھی ناول۔ کک دیتا تے ڈرامے وہاکٹ۔ کواری ٹیسی۔ دو پاسے۔ بیل پتھر چھپ چکے ہن۔ خیالاں وچ منکھی چھوٹی پیار تے ہردے وچ اوہدی اتی تے ترقی دی تجھی پیڑ اے۔ جیہڑی کوتا تے ولادیک وچ لہراں ماردی اے۔

کلام دا نمونہ۔ مہان ناچ وچوں اک نظم :۔

اک پیالی زہر دی، ہاں اک پیالی زہر دی
ہولی ہولی قطرہ قطرہ پین اہ میرا لہو
کھینڈ کیوں نہ ختم کر دیواں میں اہ ہر پہر دی
ہیریاں دی سخت تے بجھدے آوم دا کباب
تردا نہیں پر اہ جہاز!
اہ توں لوہے دیاں ڈیناں بھتے بے دردے نے
ہڈیاں دا رس نکلدا جا رہیا اے رات دن،
تیز ہندی اے پئی سینے دی اگنی رات دن
جس لئی میں دے رہیا ہاں خون اپنے جسم دا،
ویکھ کے جیون دا ست پانی دی مل سکدا نہیں

نظم "ناچی" چوں :۔

جسم تیرا پرکھے قابل نہیں
تُوڑیاں دے شور وِچ
سازاں دی آواز دے پردے وِچ وی
ہو رہی اے انگ موڑن دی تعریف
بن رہے نے کجھ اجنتا دے خیال
رنگ پوڈر توں وی لک سکیا نہیں
بجلیاں دے نور وچ
جسم تیرا جسم لک سکیا نہیں
انگ موڑن توں پچھیاں پردے تے دی
پر نہیں بندا ای رہیا تیرا بدن
دل نوں کجھ سکدا نہیں کعبہ تیرا

امرتا پریتم

نام امرتا پریتم ۔ اصل نام امرت کور ۔ گیانی کرتار سنگھ ہتکاری ایڈیٹر رنجیت نگارہ لاہور دی سپتری ۔

جنم ۳۱ اگست ۱۹۱۹ء گوجرانوالہ

جاندر و کوتری ماپیاں دا لاڈ پیار مِتیاں توں وَدھ پائیاں ۔ پیو کولوں گھر وچ پڑھی تے کوتا سکھی ۔ چودہ ورھے دی عمر وچ گیانی دا امتحان پاس کیتا ۔ لاہور وچ رہندیاں انگریزی وی پڑھدی تے بال پن توں گڈیاں پٹولے چھڈ کے کوتا دی پھلواڑی وچ کھیڈدی رہی ۔ اجے ۱۰ - ۱۱ ورھے دی سی گیانی جی اپنی اِک کوتا دو ویراں دے بان دی سدھائی کر دے سن ۔ اِک شعر سی

مہر رب دی نال جیہا ساڈا — اجیہے کسے دی سجناں واہ کوئی نہیں

بیڑا گھیریا اسے منجدھار اندر — ہولی آکھدے نے ایتھے تھاہ کوئی نہیں

اوہناں نوں ایس وچ لفظ "ہولی" کھٹک رہیا سی ۔ پر اوہدا کوئی سوہنا بدل نہیں سجھدا سی خیالاں دے ڈونگھے ذہن وچ گھتے پئے سن ۔ کہ امرت نے کولوں کہیا پتا جی ہولی دی تھاں "تارو" کر لئو ۔ گیانی جی خوش ہو گئے ۔ سپتری نے اک لفظ نال اوہناں دے شعر نوں سگوں سہانا بنا دتا سی ۔

امرت بارہ تیرہ ورھے دی سی کہ ماں دی ممتا توں وانجی گئی ۔ ماں دی موت نے ایہدیاں سُتیاں جذبیاں نوں جگا دتا ۔ تے ایس شعراں راہیں دل دی ہواڑ کڈھی ۔ ایہدیاں نظماں دا پہلا مجموعہ امرت لہراں (کوئی سولاں ورھے دی عمر وچ) چھپیا تے بڑا اصلاحیا گیا ۔ فیر جیوندا جیون ۔ لگ پئی ۔ بدلاں دے پلے اچے پتھر گیٹے ۔ لمیاں راتاں ۔ میں تاریخ ہاں ہند دی ۔ ترل دھپے تے کمل ۔ او گیتاں والیا ۔ سنجھ دی لالی ۔ جیہوں جیہے کوتا نویاں رُتاں ۔ سنہیریاں نظماں دے مجموعے ۔ تے کہانیاں دے مجموعے ۔ کنجیاں ۔ چھبی ورھیاں بعد نیڑے نیڑے تے اِک ناول ڈاکٹر دیو چھپے ۔ امرت کور دا ویاہ سردار پریتم سنگھ کواترا دے سپتر پریتم سنگھ نال ہویا تاں امرت کور بن امرتا پریتم بن گئی ۔

کوتری امرتا پریتم دے قلم وچ کسے مہاں چترکار دے برش والی روانی اے ۔ جذبیاں تے خیالاں دے وچ اِس نوں کمال حاصل اے ۔ قلم وچ زور اے ، شعر وچ روانی ۔ سوز ۔ برہ ۔ رس تے لوچ جندجان نگمہ بن

وار نگھ خالوں کوتا لوہتی تگرتے من پھوہیں اسے۔
بھارت سرکار نے کتاب "سنیہڑے" تے امرتا نوں پنج ہزار تے "نویں سوئیر" تے ۱۰۰۰ روپیے انعام دتا۔
نظمی کوتا دا نمونہ۔ نظم دھوآں

سورج ڈبی تو جد دل بتی دے دھوئیں داانگ
کدہرے اُڈ جاندی سی تے باقی سندھیا!
اک دھواں ای دھوآں پچھے رہ جاندی سی

توں سارے دن پچھوں
چٹاناں ورگی چھاتی تے کھمبیاں ورگے ڈولے دی۔
محنت دے کے
تے اس دے بدلے
چمنی دا دھوآں سپے وچ لے کے
اس دھوئیں ورگی سندھیا وچ
جد گھر سیں آوندا
تاں چمنی دا دھوآں تے تیرے ساہ دا دھوآں
ہسن اک ہو کیا لگدا
چٹاناں ورگی چھاتی
تیرے کھمبیاں ورگے ڈولے۔
جنہاں تے اُبھرے بلاں دے کولے۔
"ترنجن" چوں اک بند

او میری تاہنگ! ہنبلا مار دتھاں تریبڑاں کر جا پار
کدتک رہیہ سن ظور کھلو اک اُرد ھ دے لیٹے دو
"ترنجن" چوں اک بند:۔

داغ ہنیں اِہ چن دے سینے کوئی کہندے نے جد خہ کتے
چڑھ چڑھ پیندا اک اک تارا جیوں اک اک مُڈ ھا کتے

اُچی لمی تند گُڈیاں دی — جیوں کھیتاں دے گنے
نکی جوار دے سِٹیاں وانگوں — مُڈھے ڈن سونے
ڈھے کت دی دے ڈلھ ڈولھ پیندے
اتھرو مُڈھیاں جیڈے

اُڈ اُڈ کے بدل آیا کئی کئی دیس جانا
بھریا ترنجن ڈار کڑیاں دی سجناں سنے اُڈ جاناں
کتک کڑیاں پکے دِھیاں چار دناں دا میلا
چڑھیا مگھر آئی جوانی اُڈ جاناں دا ویلا

عشق پچھیندا دس نی جندے کیکنوں ہوں گذارے — جند کہے میں ٹُھنے تیرے مہندی نال شنگارے
عشق پچھیندا دس نی جندے کیکن نین روندے — جند کہے میں نکھاں تارے زلف تیری وچ گندے
عشق پچھیندا دس نی جندے کیکن بے سوالی — جند کہے میں آتش تیری پچھی بیٹھ لگائی
عشق پچھیندا دس نی جندے کیکن مدھے تارے — جند کہے میں شوق تیرے نوں سولاں دے دیس ٹُھلے
عشق پچھیندا دس نی جندے عاشق دا کیہ کہنا — جند کہے دو تیرا ستھر چنگا بیٹھ کھیڑیاں دا رہنا

دل دا سورج گگنیں چڑھیا — کرناں سوٹ کراں
دل دا مالی سر دے بھریا — موتی واردیاں
دل دیاں واکھاں رنگ وٹایا — تیرا جام بھراں
دل دے باغیں جنبہ کھڑیا — تیری سیج چُناں
دل دا کاغذ قلم عشق دی — تیرا درد لکھاں
تیرا درد سکھ نوں چھوہوے — نوک آواز بناں
دل دا سورج گگنیں چڑھیا

نظم اج "آکھاں وارث شاہ نوں" وچوں کجھ شعر
اج آکھاں وارث شاہ نوں کتوں قبراں وچوں بول
تے اج کتاب عشق دا کوئی اگلا ورقہ پھول

اِک روتی سی وچھی پنجاب دی توں لکھ لکھ مارے وین
اَج لکھاں دھیاں روندیاں تینوں وارث شاہ نوں کہن
اُٹھ دردمنداں دیا دردیا اُٹھ تک اپنا پنجاب
اَج بیلے لاشاں وِچھیاں تے لہو دی بھری چناب
کِسے نے پنجاں پانیاں وِچ دِتی زہر رلا
تے اوہناں پانیاں دھرت نوں دِتا پانی لا
اس زرخیز زمین دے لوں لوں پُھٹیا زہر
گِٹھ گِٹھ چڑھیاں لالیاں پُھٹ پُھٹ چڑھیا قہر

رانجھن وے تیرا ناں

پہلے لیتا مولوی جس رکھیا تیرا ناں
پھیر رانجھن رانجھن کردی رہتی تیری کرماں والی ماں

رانجھن وے تیرا ناں

اَمڑی نے لیتا ' بابل لیتا ' لیتا پھیر بھراں
بھیناں لیتا ' بھابھیاں لیتا ' لیتا سارے گراں

رانجھن وے تیرا ناں

کِسے نوں کوئی دوش نہ دیوے کرے نہ کوئی منھاں
پر تد کیوں بنیں گناہ وے رانجھیا جدمیں ہیر تتی موہنوں لاں
رانجھن وے تیرا ناں

نی ہیرے ! رانجھن تیرے دا ناں

کیہ ہویا جے مولوی لیندا ، لیندی امڑی تے بابل دی لیندا
نے لیندے ویر تے بھابھیاں دی لیندیاں تے بھاویں لیندا سب گراں
پر اک ہیرے جے توں نہ لیندی ناں اَج کوئی لیندا اوہدا ناں؟
صدیاں پچھوں دی اَج کُڑیاں اپنے اپنے سجن دا
رکھ دیندیاں نے رانجھن ناں
نی ہیرے ! رانجھن تیرے دا ناں

رشیدہ سلیم سیمیں

نام رشیدہ سلطانہ تخلص سیمیں پیو دا نام پروفیسر شیخ خادم محی الدین ایم اے ایم اے ای ڈی۔ شیخ محمد سلیم دی بیت وٹی ہون کر کے نام رشیدہ سلیم ہویا۔ ۲۳ ستمبر ۱۹۲۱ء نوں قصور وچ جنم لیا۔ ماں پیو گھر تے گورنمنٹ کالج لائلپور وچ پروفیسر سن۔ مڈھلی تعلیم ایتھے حاصل کیتی تے گورنمنٹ گرلز ہائی سکول چوں میٹرک کر کے لاہور آ گئے۔ تے کنیرڈ کالج لاہور توں فسٹ ڈویژن وچ بی اے کیتا تے نال تاریخ وچ آنرز وی کیتا۔ فیر ایم اے تے بی ٹی پاس کیتے۔

شاعری دا ٹھرکا کالج دے دناں وچ پیہا۔ کالج دی بزم ادب تے ڈرامیٹک کلب دی سیکرٹری بن کے ودھ چڑھ کے کم کیتا۔ بزم ادب دا جلسہ قریباً ہر ہفتے ہوندا سی۔ اوہدے وچ اکثر نظماں پڑھنا نیم رہیا۔ شروع وچ اردو غزلاں۔ نظماں گیت لکھے۔ ریڈیو پاکستان راولپنڈی توں ۱۹۵۶ء وچ پوٹھوہاری بولی وچ اک مشاعرہ ہویا۔ انہاں نوں کہن تے اوس مشاعرے لئی اک گیت لکھیا۔ جس دا مکھڑا سی

ماہی ٹر گیا تے سارے کم بھل گئے

ایہ گیت بڑا مقبول ہویا۔ بڑا سلاہیا گیا تے ایس نال پنجابی لکھن دی لگن لگ گئی۔

اردو شعراں وچ پیو کولوں اصلاح لئی۔ پر پنجابی شعراں وچ ایہدی لوڑ نہیں سمجھی۔ ایہناں دی اک نظم دا بول اے۔

میرے دیس دی گل جے ٹھنڈی گئی — ساری عمر ای لکھدی گیت پیڑے

سو گیت لکھن دا چاؤ دوونہہ اے۔ شعراں وچ سوز ہے۔ تڑپ تے رس لوچ تے ودھن پیلی دی سدھر ڈھیر اے۔

کلام دا نمونہ:- گیت۔ (ٹھنڈیاں چھاں چھوں)

تارے چمکدے ویکھ کے اج تکناں — مینوں بھلیاں گلاں یاد آئیاں
مینوں سامنے سمجھ کے ہیں سجناں — گلی بیہہ کے کر فریاد آئیاں
جھوٹھے ہاسے ہس ہس ٹل سک گئے — بھانبڑ سینے والا ہور بھڑکا اے
لوک کہندے نے سارے دکھ مک گئے — ایسی جرم زمانے دا رکھیا اے
رکڑا پتھراں دا دل کیتا ای وے — تیری یاداں تے پتھر پے گئے نے

نظم کملی دے بول:-

ایتھے کوئی نی سجن تے پیارا نہیں — کدی تاہنگ دے وچ ونگیر ہوئیوں
ایتھے کوئی مہینوال تے رانجھا نہیں — کدی سوہنی تے کس دی ہیر ہوئیوں

ایس کملی نے جگ نوں جتیا اے — اینہوں عقلاں تے سمجھاں ساریاں نے
ایہنے ہار دلاں نوں جتیا اے — لینے پریت کے بازیاں ہاریاں نے

غزل دے کجھ شعر

دکھی جیوندیاں قدر نہیں کردے دے — سسی تھلاں چ رل کے امر ہوئی
جیہڑا لوکاں ترسیا دنیا دے وچ — اوہدی قبر تے دیوے بلدے رہے
ساڈی دوہاں دی اکو منزل اے — پر راہواں وکھو وکھ ہوئیاں
دوراہی اک اسمان تھلے — اک دوجے نوں لبھدے پھردے رہے

نظم اُڈیک دا آخری بند

رات ہولی ہولی پئی مکدی اے — آس ڈبدے دل نوں ٹھیک دی اے
دیوے نیاں لوآں تے آ گئے نے — ویہڑے ملو دے گنتی کترا گئے نے

اِک گیت دے دو بند:-

ساری ساری رات نی توں بیہہ بیہہ گزاری اے — گل گل بوہا نی تیرا کیہڑی گل ہاری اے
کد تک رووئیں گی نی اکھیاں سجائیں گی
کملئے جذبے کہنوں اپنا بنائیں گی

پیار دیاں کلیاں دے مجھل نہیوں ہوندے — رس دا لے بھورے کدے مست نہیوں ہوندے
بھوریاں دے پیار دی کہانیاں سنائیں گی
کملئے جذبے کہنوں اپنا بنائیں گی

راہ جاندے راہیاں نوں تک تک تھکیں گی — ہاں دے بھلیکھے وچ کہنوں کہنوں تکیں گی
راتاں دے ہنیریاں چ جھل جھل جائیں گی
کملئے جذبے کہنوں اپنا بنائیں گی

پربھ جوت کور

نام پربھ جوت کور۔ آپ نام جوت یا پربھ جوت پیو دا نام سردار ندھان سنگھ ۱۹۲۴ء وچ پنڈ لنگڑیال (پاکستان) وچ جنم لیا۔ پتا اوہناں دناں وچ ملٹری ڈیری فارم پونا دے سپرنٹنڈنٹ سن۔ ملٹری فارمز ڈیپارٹمنٹ وچ ہون کر کے اوہناں نوں ہندوستان دے کئی شہراں وچ رہناں پیا۔ پربھ جوت نوں ایس طرح مڈھلی تعلیم دلوں کجھ گھاٹ اوکڑ تے رہی۔ پر تھاں تھاں دی سیر تے رہن سہن نے باہر لے مطالعہ نوں سوہنی جلا بخشی۔

پربھ جوت نے لاہور آ کے اپنی تعلیم نوں مکمل کیتا۔ تے خالصہ کالج فار ویمن لاہور توں ۱۹۴۵ء وچ بی۔اے پاس کیتا۔ ایہدے نال اکنامکس وچ آنرز کیتا۔ ۱۹۴۷ء وچ ایم۔اے فائنل دا امتحان دینا سی کہ ملکی ونڈ نے لاہور توں دلی پچا دتا۔ اوتھے ۱۹۴۸ء وچ میجر نریندر پال سنگھ نال جیہڑے ہن کرنل نریندر پال سنگھ ہن شبھ ویاہ ہو گیا۔ تے ایم۔اے کرن دا خیال گھر گرہست دے جھمیلیاں سبب پورا نہ ہو سکیا۔

پربھ جوت نوں کوئی چودہ ورھے دی عمر وچ شاعری دی لگن لگ گئی۔ پہلی کویتا ۱۹۳۸ء وچ چھپی فیر ۱۹۴۳ء وچ نظماں دا پہلا مجموعہ "لٹ لٹ جوت جگے" چھپیا۔ تے ایس نال پربھ جوت نے شاعری دی جیہڑی جوت جگائی۔ اوہدی لو لشک دور دور تک پہنچی۔ جیویں اوہدیاں پنجابی کویتاواں دا اک مجموعہ فارسی وچ ترجمہ ہو کے (جیہڑا کابل افغانستان) دے فارسی شاعراں کیتا تے "لالہ" دے نام نال کابل تے تاشقند (روس) وچ چھپیا۔

کرنل نریندر پال سنگھ آپ وی پنجابی دے اچے تے سچے ادیب تے افسانہ نگار ہن۔ اوہناں دی صحبت سنگت نے اوہناں دی شاعری نوں ودھن پھلن دی ہور طاقت بخشی۔ تے ۱۹۵۵ء وچ اوہناں دیاں نظماں دا اک مجموعہ پنکھیرو چھپیا۔ جس نال ایہ کوتری پنجاب دیاں گنتیاں دیاں مان یوگ کوتریاں وچوں منی گئی جنہاں نے پنجابی شاعری تے ادب نوں ناز ہے۔

شعراں وچ روانی۔ اُچ خیالی۔ ڈونگھائی۔ سوز تے تڑپ ڈھیر اے۔ انج جاپدا اے جویں قدرت دی اک چھنڈی نے [illegible] قدرت دیاں چیزاں نال پیار کردی ہووے۔ شعراں وچ عورت دے دل دا درد

دو گُوہا ڈیاں دے تُل   گئی کنڈھیاں چ رُل   ودگو ہو کیاں چ گھُل
گئی جھکھڑاں چ جھُل   آ گئی ہولی تُل

اِک نظم دا پہلا بند

وے میں ہوڑ رہی

نوکر نوں نہ دیّیں بابلا   گھر رکھ لئیں کواری!

ویراں دے ہیں بال کھڈاواں   تے بھابیاں دی نازبرداری

جگ دے طعنے سُننے سوکھے   ہن دی پیڑ کراری

سَشو دے نے بول بُرے   کھاں مراں گی کھ کٹاری

وے میں ہوڑ رہی

ماہی وے اساں بولناں نہ!

پیڈی پیڈی گنڈھ اساں دے وِچ پائی اے

پرہا دی پیڑ ساتوں جیہی توں لائی اے

سانجھ بھید رکھناں اِہ کھولناں نہ   اساں بولناں نہ

بکھری برتیاں تے زہتی میٹھی چانی

ٹھنڈی ٹھنڈی رت وس کلیاں کیہہ مانی

ٹُل رکھ چت چناں ڈولناں نہ   اساں بولناں نہ

منجواں دے ٹِک ڈوہلاں تے   کوئی دستو دارو

مٹی وِچ موتی رولاں دے   کوئی دستو دارو

دستو دے مینوں کوئی سیاناں   پیڑ پچھانیں تاں میں جاناں

پھیاں تراٹاں روم روم وِچ   کھڑے دُکھ پھرولاں نے کوئی دستو دارو

پریتم سنگھ سفیر

نام پریتم سنگھ تخلص سفیر۔ پیو دا نام سردار مہتاب سنگھ نیڈ مل پور (راولپنڈی) دے وسنیک۔
جنم - ۱۲-اپریل ۱۹۱۶ء

اِنہاں دے مان یوگ پتا ہیڈ ماسٹری کردے سن۔ انج وڈیا گھر دی جاگیری دے اِنہاں ۱۹۳۱ء وچ خالصہ ہائی سکول تر تاران چوں دسویں کیتی۔ ۱۹۳۵ء وچ خالصہ کالج امرتسر توں بی۔ اے کیتا تے لاء کالج لاہور توں ایل۔ ایل بی کر کے وکالت شروع کیتی۔ ملکی ونڈ دے بعد دِلّی جا ڈیرا لایا۔

شاعری دی جوت سوہنی جگائی۔ اِنہاں دے کلام وچ رس۔ موج تے روانی بڑی اے گنگ نوبجاں۔ برکت بوندان۔ راگ رشماں۔ کوتا دے چھپے مجموعے ہن۔ نویں دور دے کویاں وچ سرکڈھ کوی ہن۔ نظم "لالہ رخ دا مقبرہ" دے کجھ شعر "برکت بوندان" چوں

لالہ رُخ دا مقبرہ شوبھے سہل — یاد کراندے پری دے راہ پاتوتی بُل
لالہ رُخ دا مقبرہ سیتل سومیاں پاس — حالی تک پئی تڑپ دی اوس وچ عشق دی باس
وس دی ایس اکل وچ اینی کوئی پریت — سینے وچوں کوک دی بن دکھیا دا گیت
لالہ رُخ نے ونجیا سی کوئی شہزادہ — اج تک اُہدے بول بنے بیتے اُرمان
لالہ رُخ نوں پنڈا سبے کوئی فرہاد — تڑپتاں نوں عشق تاں بلدا شکوہ تے سیہ
حسن شراں نوں سکدی اس دی نازک جان — آشنا ہے پھر جیون دی من دا ہین ایمان

نظم "گلھاں دی گلی" دے کجھ شعر

گلھاں دی گلی میری سنجی سنجی لگ دی — ویڑا کوئی دی نہ جگت دا
اندر باہر چڑھی باورّی بھٹکال — کجھ ہور ہوے جیہا لگ دا
جنہ اکانشیں ڈگ ڈگ کر دا — ندیا اونویں کا نہ ندی!
ہر اِک ہمیتوں پاگل ہوئی — جیہوں کولی دی اہر نہ جہاندی
جنگل بیلے چُپ چپیتے — تیرتے وی نہیں جھلدے
جگن چمکائیاں رتیاں اندر — انھرو میرے دُلدے

کلی کلیاں دی ندی وچ بلدی ڈُل نقشے نینن بلدے
ہیرا تی وَعدی بُتھیاں ڈسکن کہ کوئی نہ چھیڑے بلدے

اوہ تینُوں کدھروں آوے

اوہ تینُوں کدھروں آوے

نویں کسے دنیا دی حور نیاری عشق جنی نکھی حُسن جنی پیاری

کھڑی رات وچ لاوندی تاری

چن وچوں ڈگے باہنواں اندر بک نال لگ جائے ساری دی ساری

پربت دا ڈنگ پلٹاوے کوئی تینُوں کدھروں آوے

انگ جمادے تکیاں ہی من مستاون جنہاں جنہاں دی تیمہ نپٹاون

تک جھکّے سوہے فیر چلاون یانہاں جد بانہاں وِل جاون

رس رس کے رچ جاوے

کوئی تینُوں کدھروں آوے

کول ہوئے تد کالیاں راتاں بن جاون روشن پربھاتاں

سدا جوان روپ جس دے لوں آواگون دے فکر ہوون تاں

بہہ گئے جس دے کول نشے وچ مٹ جاون سوگاں دیاں جھاتاں

آوے اُہ چھیتی آوے

آوے تے فیر نہ جاوے

پیارا سنگھ پدم

نام پیارا سنگھ تخلص پدم۔ پنڈ کھنگرانا ضلع لدھیانہ وچ ۲۸ دسمبر ۱۹۲۱ء نوں جنم لیا۔

۱۹۴۰ء نوں پنجابی وچ لکھنا شروع کیتا۔ ۱۹۴۲ء–۱۹۴۷ء تک سکھ مشنری کالج امرتسر وچ کم کردے رہے۔ وچم پرتند دھیرے پڑھاندے رہے۔ فیر گوردوارہ پربندھک کمیٹی دے گزٹ دے ایڈیٹر رہے۔ ۱۹۶۰ء توں محکمہ پنجابی پٹیالہ دے ماسک پتر پنجابی دنیا دے ایڈیٹر ہن۔

نظم نالوں نثر وچ کتاباں زیادہ لکھیاں ہن۔ کھوج پتراں دی گنتی ڈھیر اے۔ ہن تک چھپ چکیاں چوں ہندوستانی ہوئی۔ ہندوستانی کوتا۔ ہندوستانی کلا۔ پنجابی واراں۔ پشپانجلی۔ آزادی۔ سولہ کلاں۔ کلیاں والی ہیر۔ باغبان۔ اسیں بھی ہاں۔ ہاشم رضا دلی وغیرہ۔

کلام دا نمونہ

تیری ہنسی دی دھمن سن کے ہیر گھروں نکل کے آئی — لوک لاج تے کُل سماج دی ہن سرتوں لوئی لاہی
اپنا گھر چھوڑ بیٹھی ہاں جو تیری دیوانی — ایہہ وچ اندھیرے تیری اجے نہیں ہتھیائی

مولی دھرتی سبز رنگ ہو مولے گگن تے تارے — تھاں تھاں عجب بہاراں چھائیاں ڈھیرے سرسائے
نکھریا حسن بوٹیاں دا اج چھل ڈاڈھ مسکائے — کیہہ سلکھنی ساڈے انکھی ماہی آئے یاں نہیں آئے

گیت:—

روک سکے طوفان زمینوں ناہیں رہ کے آندھی — سیر سپاٹے دی شوقین وچ جاندی کھنگر پاندی
پیرے جو تھوں دی خاطر کیوں انکاں سلکھنی ساندی — تُرنا اپنی مستک لیے اندر دنیا خصماں نوں کھاندی
ستیاں ملے لکھو نقل دیکھے۔ ٹھاہ دی لئی جھناں دی — گئی آسمان۔ حور تیوں گھابیاں۔ جیال زرکی دھوراں دی
جیوں جیوں اگے قدم ودھاواں واٹ وی ودھدی جاندی — قافلے والیاں دی ٹلی دی وانگ آ دے کھدر اندی
اینے دھمی مستانی ہو وچ جاندی ہیری گاندی — بڑا مزا اے لما پندھ اے۔ بڑا مزا فرماندی
تر تو کی لے کے چلنے ہوئیں چال شہاندی ا — وطن ماہی دا دور سنیدا سویا نیڑے گئے آندی

ممتاز علی مضطر

نام سیّد ممتاز علی۔ پیو دا نام حکیم سیّد نادر شاہ بخاری۔ لاہور دے وسنیک۔ جنم ۱۹۱۹ء وفات ۱۹۵۹ء
شعراں دا شوق بچپن توں ہویا۔ پہلوں اُردو وچ لکھدے رہے۔ فیر پنجابی ول آ گئے۔ پنجاب اسمبلی دے دفتر وچ ملازم سن۔ شعراں وچ روزمرہ، محاورہ، روانی، رس تے لوچ بڑا سی۔

کہندے سن اِک واری میں اک اُردو غزل پڑھی۔ کسے "اہل زبان" نے اہل زبان نہ ہون دی چوٹ کیتی۔ تے تمک کھا کے غزل دا ورقہ ای پاڑ سُٹیا۔ تے دل وچ کہیا اج توں اوسے زبان وچ لکھنا ایں۔ جو میری اپنی زبان اے۔ تے اوہدے بعد پنجابی ای لکھدا رہیا۔ کلام دا نمونہ

محل ماڑیاں تے جھوٹھا نہ دعویٰ گھر بار نوں اصل وسار بیٹھوں
جیہڑی چال چلیں بندے تن تانے بازی محل دی مور کھا ہار بیٹھوں

حرص تکڑی تیغ دے ہتھ پھڑ کے جونکی ظلم دی تے گوٹھ مار بیٹھوں
دوزخ والڑی اگ دا کریں سودا کیتے ترنج بہار گلزار بیٹھوں

ٹھیکے دار بن نعل بریائیاں دا منڈے کماں تے ہو مختار بیٹھوں
دولت حسن تے شان دے نشے اندر سبھے عقل توں قول قرار بیٹھوں

دُنیا کوڑ جہان ہے کوڑ مُنشد عقل بُدھ کیوں آ ہنج مار بیٹھوں
کوڑے سبھ کوڑا کوڑے ست دنیا کوڑے کوڑے تے پیر پسار بیٹھوں

تقویٰ منج کے عاصیاں بندیاں تے پُچھے ہکے وچار وچار بیٹھوں
کوئی بوہڑی مول نہ پیر مضطر بھانویں کویں پکار پکار بیٹھوں

کدی چنگی ہر تھاں گھنڈی ڈھک کے کھول نہ بھول — المد پیا تیاں ڈھڈے حاکم بیٹھا کول
شاہی توں درویشی چنگی نہ رکھ منگن چیت — منگواں بیانی چوں دا گھٹ گھٹ جاوے نت
بے پرواہی وڈی کو شاہی میتھوں کردی سوال — متی جہان نیاں رہبے تھلے لبھیا اوہ رونا
وچ وڈ کے کو بھٹے کٹے وڈی کر لیو بیکار — گھنڈ یانی نوں سہنی مرتی مرداں کٹڑی لیعل

احمد راہی

کوچہ دھرمسالہ سوداں کٹڑہ بھائی امرت سر وچ ۱۲ نومبر ۱۹۲۳ء نوں جنم لیا۔ ماپیاں دا رکھیا ہویا نام غلام احمد مرشد دا رکھیا ہویا نام خورشید احمد تے اپنا رکھیا ہویا احمد راہی۔ پیو دا نام خواجہ عبدالعزیز۔ اوہناں دے پیو امرت سر وچ شال مرچنٹ دا کم کردے سن۔ اوہناں دے ست بھین بھرا فوت ہو چکے سن۔ اس وجہ نال ماپیاں نوں بڑا پیارا سی۔ اوہناں دے ماں پیو نوں لوکاں صلاح دتی کہ تہاڈے بچے فوت ہو جاندے نیں۔ تسیں ایس جیوندے بچے نوں کسے مرشد دا بالک بنا دیو۔ اوہناں اینج ای کیتا۔ تے مرشد نے آپ نے وڈے بھرا مرحوم رشید احمد دے نام نال ملدا جلدا نام خورشید احمد رکھیا۔

اوہناں دے سکے ماسے عمارت امرتسری اک چنگے شاعر سن۔ اوہناں توں اوہناں نوں وی شاعری دا چسکا ہویا تے اوہناں دل پرچاوے لئی ۱۹۴۰ء وچ اردو وچ شعر کہنا شروع کیتا۔

۱۹۴۲ء وچ اوہ میٹرک پاس کر کے ایم۔ اے۔ او کالج دی ایف۔ اے کلاس وچ داخل ہو گئے۔ سیکنڈ ایئر وچ پڑھدے سن اوہ صاحب عملاں دی تحریک وچ حصہ لین کر کے کالج وچوں کڈھ دتے گئے۔ تے اوہ تعلیم دا خیال چھڈ کے مونہاں نال وڈیاں کلکتہ چلے گئے۔

۱۹۴۷ء دی توڑ پھوڑ دے بعد آ کے اردو شاعری سنجیدگی نال شروع کیتی تے اگلے ورھے توں اوہ ماہنامہ رسالہ سویرا دے ایڈیٹر ہوئے۔ ۱۹۴۹ء وچ سعادت حسن منٹو دی اک فلمی کہانی بیلی وچ اک پنجابی گیت لکھیا۔ جیہدا مکھڑا سی "اج جوانی دیاں پینگھاں"۔ اوہ گیت بڑا مقبول ہویا۔ ایس توں بعد آپ نے پنجابی وچ گیت نظماں لکھنا شروع کر دتا۔ تے اوہ نظماں گیت جو عورت دے موہنوں سن عورت دے دلی جذبات تے احساسات دی منہ بولدی تصویر سن۔ "ترنجن" دے ناں ہیٹھ چھپوائے تے لوکاں ایس نکی جیہی کتاب نوں پنجابی ادب دی چنگی کتاب جانیا۔

۱۹۵۳ء توں اوہ فلمی دنیا وچ پے گئے سن۔ اوہناں پنجابی فلماں دیاں کہانیاں وی لکھیاں تے گیت لکھے سن۔ اوہناں دے کلام وچ سوز، ترنم، رس تے لوچ ڈھیر اے۔ کلام وچ پکیائی، خیال آفرینی تے فنی پختگی لشک دیندی اے۔

اردو شاعری وچ سیف الدین سیف امرتسری نوں اپنا استاد منّدے سن۔ پر پنجابی وچ کسے کولوں اصلاح

نہیں سی۔ تے اس طرح آپ دی پنجابی شاعری نمی ریت دی بات اے۔

ترنجن وچ اینہاں عام طور تے پرانے لوک گیتاں نوں نویاں رنگ روپ، نویں زندگی تے سہپن بخشیا اے
"گُلّی کلیر دی" دا اِک بند۔

پیلکاں دی جالی وچوں جھاک دیاں کہانیاں   بانیاں تے اگاں دیاں کھیڈاں نے پرانیاں
راہواں وچ ٹھیڈے کھاں نظراں نمانیاں   گُلّو کلیر دی نی گُلّی کلیر دی

کدی ڈالیں گُنجھلاں پاواں میں!   کدی ونگاں پئی چھنکاواں میں
کدی کالی کلوٹیاں کانواں نوں   کٹ کٹ کے چوریاں پانواں میں

ترنجن نیوں نظم "ونجارا"

نی اِہ ہٹ ونجارا   میرے بال دا کوارا
جدا تیونڈے بیسا رنگ   بدھا ونگاں جیہا انگ
جدی خواباں ورگی ڈکھ   جدی مرگاں ورگی اکھ
مینوں تک تاں ہسے   مینوں ہس ہس تکے
مینوں تکیا نہ جائے   مینوں ڈکیا نہ جائے
مینوں ہسیا نہ جوئے   مینوں بخشیا نہ جائے
ڈوروں ڈوروں پئی کھنکاں   بیڑے مانڈی ہوئی سنگاں
نیویں پا کے کولوں لنگھاں   تے اِہ جھنگ بیچ ونگاں

اُہ بلاوے تے نہ بولاں
وچوں ایکو واکوں ڈولاں

دِل ساڈا ٹھگیا

نیماں نیناں ہس کے   ڈو ڈو نس کے   دِل ساڈا ٹھگیا
گُناوی نہ سکاں میں   گُرہ نی نہ سکاں میں
بِچھڑے رنگ رنگیا   دِکھاوی نہ سکوں میں
گُجھا تیر پیار والا   ہِک وچوں وگیا   دِل ساڈا ٹھگیا

ترنجن دا پہلا حصہ اول لے کے ہُن جا سیاسی - دوجے حصے نرن پنجاب دی ونڈ سمے عورت تے جو مصیبت آئی اوہدے کجھ منظر پیش کیتے ہُن نظم ترنجن چوں کجھ شعر

سدھراں دانے ماتے

نال تیہاں نوں مہندیاں لایاں ———— ناں سگناں دے گانے
ناں سیاں نے ڈولیاں گائیاں ———— ناں بھرجایاں سُرمے پائے
ناں کوئی سہرایاں والا آیا ———— ناں ڈولی دیراں ٹوری!
جس دے ہتھ جدی بانہہ آئی ———— لے گیا زور و زوری!

نہ ہی جی رہیاں نہ ہیں مر رہیاں ———— بنجو بی رہیاں دکھی کر رہیاں
ویکھ چار چوفیرے نے بلبلے دے ———— کتنے بنھ بنیرے بابے دے

سُن وے بابل میریا تیرے ٹُٹ گئے سارے مان
تیری پگ پیراں وچ رل گئی مٹی وچ رل گئی شان
تیری شرماں والی دھی نوں اج ویکھ کے سب شرمان
جد بھیڑ پوے تے بابلا کولوں آوندا اسی درد ونڈان
ہُن جھکھڑ چلن غریب دے ویہڑے وچ دے گل ہو جان
یاد دی مجلدے یاریاں جنڈیاں ٹنگ دین کمان
سُن وے بابل میریا

میت عمراں دا کوئی نہ دِسدا چار چوفیرے
گھڑی دو گھڑی دے ایتھے ساتھ بتھیرے
بابل اسی بے گھر ہوئے آکے تیرے ویہڑے ول نوں چھیڑے نے گھیرے
راہواں کھنج کھنج جان ساڈے ٹُٹ گئے مان